

Етимолошки речник српског језика
Свеска 3: БЕ–БЈ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DE LANGUE ET DE LITTERATURE
COMMISSION POUR LE DICTIONNAIRE ETYMOLOGIQUE
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE L'ACADEMIE
SECTION D'ETYMOLOGIE

DICTIONNAIRE
ETYMOLOGIQUE
DE LA LANGUE SERBE

Fondé par
†PAVLE IVIĆ, membre de l'Académie

Dirigé par
ALEKSANDAR LOMA, membre correspondant de l'Académie

Fascicule 3: BE–BJ

par
Marta Bjeletić, Aleksandar Loma,
Snežana Petrović, Jasna Vlajić-Popović
et Marija Vučković

sous la direction de
ALEKSANDAR LOMA

Belgrade
2008

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
ЕТИМОЛОШКИ ОДСЕК

ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Оснивач
академик †ПАВЛЕ ИВИЋ

Уредник
дописни члан САНУ АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Свеска 3: БЕ–БЈ

Приредили
Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић,
Марија Вучковић, Александар Лома
и Снежана Петровић

Уредио
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Београд
2008

ISBN 86-82873-04-4; 86-82873-03-6

УДК 808

Уредник свеске:

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Аутори:

Марта Бјелетић (М. Б.)

Јасна Влајић-Поповић (Ј. В.-П.)

Марија Вучковић (М. В.)

Александар Лома (А. Л.)

Снежана Петровић (С. П.)

У изради Треће свеске ЕРСЈ учествовали су:

доцент др Вања Станишић, као консултант за албанолошка питања

мр Маја Калезић, на фитонимским одредницама

Јелена Јанковић, на сређивању картотеке

Рецензенти:

проф. др Александар Лома, дописни члан САНУ

проф. др Мато Пижурица

Тираж: 1000 примерака

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство за науку
и технолошки развој Републике Србије

Издају:

Српска академија наука и уметности

Институт за српски језик САНУ

Компјутерски прелом: Давор Палчић

Ликовно решење корица: Растко Ћирић

Штампа: Чигоја штампа, Београд

Уз Трећу свеску ЕРСЈ

Етимолошки речник српског језика „престројава се у ходу“, што тај ход, у најмању руку, не убрзава. Амбиција да се начини етимолошки тезаурус не би била лако ни брзо остварива ни кад је реч о језицима са краћом историјом и знатно мањим корпусом. У случају српског језика, недостатак збирне базе дијалекатске лексике и ваљаног историјског речника околност је која никако не олакшава њено остварење. Чињеница да су код Срба досад изостале те и неке друге нужне предрадње ипак не пружа довољан изговор да се одустане од почетне тежње ка свеобухватности захвата и свестраности приступа, тим пре што, с обзиром на савремене тенденције у науци и образовању код нас и у свету, сваком годином постаје све извесније да је у питању посао који се овде и сада ради једном за свагда. Свесни да је што потпунија документованост облика речи и њихових употреба у времену и простору први и најважнији предуслов успешне етимолошке анализе, и даље ширимо круг дијалекатских извора ексерпираних за ЕРСЈ, а, почев са овом свеском, знатно темељније ексерпирамо све оне историјске изворе који су остали изван домашаја Даничићева *Рјечника из књижевних сѣларина српских* и *Рјечника хрватскога или српскога језика* Југославенске академије. При том у већој мери него до сада потврде, како савремене тако и историјске, илуструјемо одабраним примерима, како би речи могле бити што боље сагледане у своје језичком и културном контексту. Критички став према непосредним лексикографским изворима више пута нас је, посебно у случајевима хапакских облика и значења, приморао на проверу њихових података, што је значило додатни утрошак времена, али се неретко показало оправданим.

Прихваћено „средње“ решење између гнездовног и лексемног система није спасло ЕРСЈ гломазних одредница, којих у овој свесци има неколико, пре свега глаголских, са веома богатом семантичком разуђеношћу и деривацијом. Ко год се бавио овим послом схватиће да се речничка обрада једног таквог, великог лексичког гнезда при којој се тежи да сваки поједини његов члан нађе своје право место у деривационој хијерархији, како формалној тако и семантичкој, а да се не изгуби из вида слика целине, ближи захтевима озбиљне монографске студије. При презентацији грађе у првим деловима таквих одредница предност дајемо семантици, полазећи од сазнања да су хомонимне и заправо етимолошки подударне изведенице могле настајати у разна времена и на више места из различитих значења основне речи. Неизбежна цена таквог поступка је су понављања истих ликова у оквиру једне одреднице. При међусобном поређе-

њу тих, „великих“ одредница, пажљивом читаоцу неће промаћи одређене неуједначености техничке природе; оне су овог пута свесно остављене јер одражавају наша сопствена колебања, у нади да ће подстаћи дискусију која би омогућила да се за наредне свеске усвоје што боља трајна решења.

На пољу етимолошке анализе, рад на ЕРСЈ од почетка се одликовао настојањем да се поредбена основа у односу на оно што нуде стандардни приручници прошири мање познатим, слабије коришћеним и теже приступачним изворима, пре свега дијалектолошким. И у овој свесци има више случајева у којима су тако добивени подаци пружили путоказ за нове етимолошке предлоге и решења, на општесловенској, балканској, па и на праиндоевропској равни.

Као и досад, трудили смо се да дискутујући поједине речи узимамо у обзир сву досадашњу литературу о њима, како етимолошку, тако и другу (етнографску, археолошку итд.), што је, разуме се, циљ коме се тежи али који је, са растом научне продукције код нас и посебно у свету, све теже остварив. Свесни смо да допунски списак секундарне литературе у овој свесци илуструје колико ту нашу тежњу ка исцрпности, толико и њену илузорност. Једино што можемо тврдити јесте да ниједан научно релевантан рад није намерно прећутан.

Ниједан, па ни овај етимолошки речник не може имати претензију да дâ начан суд о пореклу и изворном значењу сваке размотрене речи. Наша уздржаност у том погледу огледа се у знатном броју речи остављених без децидног етимолошког суда. Каткада иза тога стоји дилема између више могућих етимологија — у таквим случајевима од ове свеске употребљавамо формулацију „Подложно различитим тумачењима“ — а неретко немогућност да се у овом тренутку каже нешто више од пуког нагађања, те други део напросто гласи „Нејасно“. Такве, до даљег непрозирне речи ипак су пуноправно уврштене, како би се на њих скренула пажња будућих истраживача.

У збиру, мали одсечак азбуке обрађен у овој свесци броји преко 600 одредница и под њима обрађених више хиљада речи, у којима се сагледавају различити пресеци језичке, етничке и културне историје Срба и њима сродних и суседних народа. Читајући је, не само етимолози, већ и језикословци других усмерења, а такође стручњаци из широког круга историјских дисциплина могу доћи до нових сазнања и надахнућа за властита истраживања. Надамо се да ће читаоци и корисници ЕРСЈ ценити наш напор да презентујемо што богатију и поузданију фактографију на што прегледнији начин, али не тражимо од њих да благонаклоно превиде пропусте и погрешке, којих у сваком делу ове врсте нужно има. Скретање пажње на недостатке нашег рада само ће допринети његовом успешнијем одвијању у будућности.

Уредништво

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

(ДОПУНЕ)

Часописи

- БФНИ** — *Билџен Фонда за научна испџраживања САНУ*, Београд.
Глас — *Глас СКА*, доцније *Глас САНУ*, Одељење језика и књижевности, Београд.
ГлДСС — *Гласник Друштва србске словесности*, Београд.
ГлСНД — *Гласник Скојског научног друштва*, Скопље.
ГлСПЦ — *Гласник Српске православне цркве*, Београд.
ИЗ — *Историски записи*, Титоград (Подгорица).
ИОРЯС — *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук* (доцније: *Академии наук СССР*), Санкт-Петербург (Ленинград).
ИЧ — *Историски часопис*, Београд.
ЈИЧ — *Југословенски историски часопис*, Београд.
МСССЯ — *Международный съезд славистов. Славянское языкознание*, Москва.
РФВ — *Русский филологический вестник*, Варшава.
ССА — *Стари српски архив*, Лакташи (доцније: Београд).

*

- BZ** — *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig (доцније: München).
Dacoromania — *Dacoromania*, Cluj.
JIRS — *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*, Leipzig.
Ljetopis JAZU — *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb.
PF — *Prace Filologiczne*, Warszawa.
RFFZ — *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Zadar.
SbÖAW — *Sitzungsberichte der Kaiserlichen / Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Philosophisch-historische Classe, Wien.
SR — *Slavistična revija*, Ljubljana.
ZMK — *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, Praha.
ZRPb — *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle.

Извори

- Арх. Пов.** — Хрисовуља цара Стефана Душана, којом оснива манастир Св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?, изд. Ј. Шафарик, ГлДСС 15/1862, 266–310.

- Бањ. Пов.** — Светостефанска хрисовуља, изд. Љ. Ковачевић, *Сјоменик* 4/1890, I–XII, 1–23.
- Богдановић IV** — Н. Богдановић: Змијски речник југоисточне Србије, СДЗб 54/2007, 521–547 (речник 528–539).
- Богдановић V** — Н. Богдановић: Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије, СДЗб 55/2008, 429–518 (речник 440–487).
- Богдановић Н.** — др Недељко Богдановић, професор Филозофског факултета у Нишу.
- Букумирић III** — М. Букумирић: Терминологија куће и покућства у северној Метохији, СДЗб 53/2006, 375–548 (речник 440–504).
- Букумирић IV** — М. Букумирић: Запрежна терминологија северне Метохије, *Зборник радова Филозофског факултета* 36/2006, Косовска Митровица 2007, 341–376 (речник 351–361).
- Вукићевић I** — М. С. Вукићевић: *Прилози груганском речнику*, Ниш 2008.
- Гмитровић** — Ј. Гмитровић: Говор села Милушинца (у Сокобањској котлини), СДЗб 55/2008, 323–428 (речник 417–422).
- Данило** — *Животи краљева и архиепископа српских*, написао архиепископ Данило и други, на свијет издао Ђ. Даничић, Загреб 1866.
- Динић** — Ј. Динић: *Тимочки дијалекатски речник*, Београд 2008.
- Драгин I** — Г. Драгин: Из ратарске и повртарске терминологије Шајкашке, СДЗб 37/1999, 621–708 (речник 665–694).
- Ерл.** — *Ерлангенски рукопис. Зборник сјарих српскохрватских народних њесама*, прир. Р. Меденица и Д. Аранитовић, Никшић 1987.
- Ђокић** — Т. Ђокић: *Вито њеро жерово* (народне умотворине села Скорице), Ражањ 2005.
- Ђоковић** — Љ. Ђоковић: *Говорни драгуљи никшићког краја*, Београд 2005.
- Жив. Стеф.** — Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића, деспота српскога, изд. В. Јагић, ГлСУД 42/1875, 223–377.
- Јашовић** — Г. Јашовић: *Пасијирска њерминологија Пећког Подгора*, Исток / Зубин Поток / Приштина 1997.
- Јовановић В. I** — В. Јовановић: Додатак Речнику села Каменице код Ниша, СДЗб 54/2007, 403–520.
- Којић** — Ј. Којић: Географска терминологија Бањана, ППЈ 37/2006, 221–246.
- Лазић** — А. Лазић: *Грађа за речник говора Мачве*, Шабац 2008.
- Лазић I** — А. Лазић: *Јела и њића у Мачви*, Шабац 2000.
- Марковић Ј. I** — Ј. Марковић: *Ткачка лексика југоисточне Србије*, Ниш 2006.
- Марсенић** — Т. Марсенић: *Жаровнице*, Београд 1986 (речник 47–55).
- Павловић I** — З. Павловић: Ороними Србије. Део први, ОП 19 (у штампи).
- Пом.** — Ст. Новаковић: Српски поменици XV–XVIII века, ГлСУД 42/1875, 1–152.
- ПП** — *Сјаре српске њовеље и њисма I 1*, средно Љ. Стојановић, Београд / Сремски Карловци 1929. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, књ. XIX).
- Пуцић I–II** — М. Пуцић: *Сјоменици српски*, Београд, I 1858, II 1862.

- Радић I** — П. Радић: *Койаонички говор. Етногеографски и културолошки пријетви* (у штампани).
- Рач. Пом.** — *Поменик манастира Раче*, изд. Т. Јовановић, Бајина Башта 2006.
- Реметић I** — С. Реметић: Збирка речи из Шумадије (грађа РСА).
- Руд. зак.** = **Закон о рудницима** (в. ЕРСЈ 1:15).
- Савић, В.** — мр Виктор Савић, истраживач-сарадник Института за српски језик САНУ, Београд.
- Симић** — Р. Симић: Левачки говор, СДЗБ 19/1972, 1–618 (речник туђица 508–512).
- Симић, Р.** — др Радоје Симић, професор Филолошког факултета у Београду.
- ССРЈ** — *Српскословенски речник јеванђеља*, у изради при Институту за српски језик САНУ, Београд.
- СТИЈОВИЋ, Р.** — др Рада Стијовић, научни сарадник.
- Ћупић, Д.** — др Драго Ћупић, научни саветник у пензији.
- Црњак** — Д. Црњак: *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жуји*, Бања Лука 2006 (речник 183–302).
- Шоћ** — Б. Л. Шоћ: *Романизми и гречизми у црногорском језику. Континенцијални дио Црне Горе*, Цетиње 2002.

*

- Lipljin** — Т. Lipljin: *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin 2002.
- Roki** — Ā. Ròki-Fortunato: *Libar Viškiga Jazika*, priredi, obradi i fini T. Ròki, Toronto 1997.
- Sekulić** — А. Sekulić: *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb 2005.
- Šaf. Pam.** — Р. Ј. Šafařík: *Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův*, Díl předchozí, Vydání druhé, doplňky z pozůstalosti Šafaříkovy rozmnožené, upravil J. Jireček, Praha 1873.
- Šimunović** — Р. Šimunović: *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar 2006.

Литература, приручници

- Алексовски 1985** — Д. Алексовски: *Слранскије зборови во крайовскоји говор*, Скопје.
- Аличић** — А. С. Аличић: *Турски каиасларски пописи неких подручја Зајадне Србије — XV и XVI век I–III*, Чачак 1984–1985.
- Аникин СлБалт** — А. Е. Аникин: *Опыт словаря лексических балтизмов в русском языке*, Новосибирск 2005.
- Бернштейн/Клепикова 1992** — С. Б. Бернштейн, Г. П. Клепикова: К проблеме дифференциации славянского диалектного ландшафта, *Славистические исследования*. Доклады к XI Международному съезду славистов, Москва, 27–47.
- Бјелетић 1993** — М. Бјелетић: *Родбинска терминологија у српскохрватском језику*, магистарски рад (рукопис), Београд.
- Бошковић 1936** — Р. Бошковић: Развитие суфикса у јужнословенској језичкој заједници, ЈФ 15, 1–154.

- Вакарелска-Чобанска** — Д. Вакарелска-Чобанска: *Речник на самоковския говор*, София 2005.
- Варбот 1969** — Ж. Ж. Варбот: *Древнерусское именное словообразование*, Москва.
- Вендина 1977** — Т. И. Вендина: Суффикс *-ик(а)* в славянских языках (из истории праславянского словообразования), ОЛА 1975, 57–75.
- Видоески 1968** — Б. Видоески: Дебарските говори (со посебен осврт на нивното разграничување), МЈ 19, 59–96.
- Вукмановић 1980** — Ј. Вукмановић: *Конавли. Антиројогеографска и етнолошка истражувања*, Београд (Српска академија наука и уметности. Посебна издања DXXVII, Одељење друштвених наука књ. 85).
- Георгиев 1960** — В. Георгиев: *Българска етимология и ономастика*, София.
- Десницкая 1963** — А. В. Десницкая: *Славянские заимствования в албанском языке*, Москва.
- Десницкая 1978** — А. В. Десницкая: К вопросу о балканизмах в лексике восточно-славянских языков, МСССЯ 8, Москва, 145–171.
- Дрвошанов** — В. Дрвошанов: *Анаџомската лексика за човекој во македонските говори*, Скопје 2005.
- Займов 1973** — Й. Займов: *Български географски имена с -јь*, София.
- Зб. С. Толстој** — *Етнолингвистичка истражувања српског и других словенских језика – у часој академика Свејлане Толстој*, Београд 2008.
- Зб. Цейтлин** — *Folia Slavistica. Рале Михайловне Цейтлин*, Москва 2000.
- ЗБИСЈ** — *Зборник Истражувања за српски језик САНУ*, Београд.
- Зиројевић/Ерен** — О. Зиројевић, И. Ерен: Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444–1446), *Врањски гласник IV*, Врање 1968, 377–419.
- ИСХЯ** — *Исследования по сербохорватскому языку*, Москва 1972.
- Јовановић 1979** — М. Јовановић: *Народна ношња у Србији у XIX веку*, Београд.
- Киш 1994** — М. Киш: Суфиксот *-ика* од аспект на лингвистичката географија во ботаничката лексика, *XX научна дискусија на XXVI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 69–74.
- Лома 1994** — А. Лома: Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топономастике, у: Призр.-тим. говори, 107–136.
- Лома 2007** — А. Лома: Стилске и социолнгвистичке равни прасловенског језика — речник и творба речи, ЗМСС 73, 241–257.
- МДАБЯ-ПВ** — *Малый диалектологический атлас балканских языков*, Пробный выпуск (под ред. А. Н. Соболева), München 2003.
- Милићевић 1894** — М. Ђ. Милићевић: *Живой Срба сѣлака*, Београд (= СЕЗб 1).
- Милојковић 1974** — М. Милојковић: *У џами благо. Легенде из наших крајева*, Београд.
- Мишковић 1885** — Ј. Мишковић: Топографски речник Јагодинског округа, ГлСУД LXI, 1–204.
- Младеновић 2003** — А. Младеновић: *Повеље кнеза Лазара*, Београд.
- Младеновић 2007** — А. Младеновић: *Повеље и писма десјоџа Стефана*, Београд.

- Ненадовић 2002** — С. М. Ненадовић: *Илустрирани речник израза у народној архитектури*, Београд.
- ОЛА ЈС 2** — *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная 2 — Животноводство*, Warszawa 2000.
- Он. конф. 5** — *Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije*, Sarajevo 1985 (Posebna izdanja ANUBiH LXX, Odjeljenje društvenih nauka knj. 13).
- Откупщиков 2001** — Ю. В. Откупщиков: *Очерки по этимологии*, Санкт-Петербург.
- Петковић 1950** — В. Петковић: *Преглед црквених сѐименика кроз њовесницу српског народа*, Београд.
- Пешикан 1981** — М. Пешикан: Из историјске топонимије Подримља, ОП 2, 1–92.
- Пешикан 1987** — М. Пешикан: Стара имена из Доњег Подримља, ОП 7, 1–119.
- Поповић 1968** — И. Поповић: *Говор Госѐођинаца у свейлосѐи бачких говора као целине*, Београд (Посебна издања САНУ CDXXV).
- Поповић Д. 1952** — Д. Ј. Поповић: *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века (историја насеља и сѐановништѐва)*, Београд (Посебна издања САН СХСIII, Етнографски институт књ. 3, 1–220).
- Поповић Д. 1955** — Д. Ј. Поповић: *Срби у Банату до краја осамнаестог века*, Београд (Посебна издања САНУ ССХХХII, Етнографски институт књ. 6).
- РДЭ** — *Русская диалектная этимология. Материалы IV Международной научной конференции, 22–24 октября 2002 г., г. Екатеринбург*, Екатеринбург 2002.
- Реметић 1985** — С. Реметић: *Говори централне Шумадије*, СДЗБ 31, 1–555.
- Ровинский 1897** — П. А. Ровинский: *Черногория въ ея прошломъ и настоящемъ*, Томъ II, часть 1, Санктпетербургъ (Сборникъ Отдѐлення русскаго языка и словесности Императорской Академии наукъ, Томъ LXXX, № 3).
- СЕД** — *Словенска еѐтимологија данас*, Београд 2007 (САНУ Научни скупови СХХI, Одељење језика и књижевности књ. 18).
- Скарић 1936** — В. Скарић: *Сѐтари шурски рукојис о рударским њословима и ѓерминологији*, Београд.
- Скок 1939** — П. Скок: Топономастика Војводине, у: *Војводина I*, Нови Сад, 1–20.
- СРЯ XVIII в.** — *Словарь русского языка XVIII века*, Санкт-Петербург (Ленинград) 1984–2004.
- Станковска 1995** — Љ. Станковска: *Македонска ојконимија I*, Скопје.
- Станковска 2003** — Љ. Станковска: *Имињаѐа на населениѐе месѐа во Кумановско*, Скопје.
- Стефановска-Ристеска 2008** — Ф. Стефановска-Ристеска: *Лексичко-семантичка анализа на ѐемајскоѐо ѓодрачје облака и облукѐвање во македонскиѐо сѐандарден јазик*, Скопје (речник 173–221).
- Трифунѐвић 1975** — Ђ. Трифунѐвић: *Примери из сѐаре срѐске књижевности*, Београд.
- Трубачев 2002** — О. Н. Трубачев: *Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования*, Издание второе, дополненное, Москва.

Тупиков — Н. М. Тупиков: *Словарь древнерусских личных собственных имён*, Санкт-Петербург 1903, репринт Москва 2004.

*

Aličić — *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, prir. A. S. Aličić, Sarajevo 1985.

Barić 1954 — H. Barić: *Lingvističke studije*, Sarajevo (Naučno društvo NR BiH, Djela I, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka knj. 1).

Bezljaj SVI — F. Bezljaj: *Slovenska vodna imena I–II*, Ljubljana 1956–1961.

Boryś 2007 — W. Boryś: *Etymologie słowiańskie i polskie*, Warszawa.

Brodowska-Honowska 1960 — M. Brodowska-Honowska: *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, Kraków etc.

Derksen — R. Derksen: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden / Boston 2008.

Detelić 2007 — M. Detelić: *Epski gradovi — leksikon*, Beograd.

Detelić/Ilić 2006 — M. Detelić, M. Ilić: *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima*, Beograd.

Dickenmann — E. Dickenmann: *Studien zur Hydronymie des Savesystems I–II*, Zweite Auflage, Heidelberg 1966.

Dizdari — T. Dizdari: *Fjalori i orjentalizme në gjuhën shqipe*, Tiranë 2005.

Doerfer — G. Doerfer: *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I–IV*, Wiesbaden 1963–1975.

DtWb — *Deutsches Wörterbuch* von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm I–XVI, Leipzig 1854–1960.

FO — *Fonološki opisi srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo 1981 (Posebna izdanja ANUBiH knj. LV, Odjeljenje društvenih nauka knj. 9).

Golubović — B. Golubović: *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*, München 2007 (Slavistische Beiträge 459).

Handžić 1986 — A. Handžić: *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo (ANUBiH / SANU Građa XXVI, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22).

Hosák/Šrámek — L. Hosák, R. Šrámek: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I–II*, Praha 1970–1980.

Kanitz — F. Kanitz: *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart I–II*, Leipzig 1904–1909.

Kluge — F. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 24., durchgesehene und erweiterte Auflage bearbeitet von E. Seebold, Berlin / New York 2002.

Loma 2007 — A. Loma: *Das serbische Personennamensystem*, hrsg. von A. Brendler u. S. Brendler, *Europäische Namensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentral-ladinisch*, Hamburg, 669–687.

Marzell — H. Marzell: *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen 1–5*, Leipzig 1943–1958, Nachdruck Köln 2000.

Mayer 1957 — A. Mayer: *Die Sprache der alten Illyrier I*, Wien.

- MhdWb** — W. Müller, F. Zarncke: *Mittelhochdeutsches Wörterbuch I–IV*, Leipzig 1854–1866, Nachdruck Stuttgart 1990.
- Miklosich Lex.** — F. Miklosich: *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Vindobonae 1862–1865, Nachdruck Darmstadt 1963.
- Millecker 1915** — F. Millecker: *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár.
- Moszyński** — K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian I–II*, Kraków 1967–1968.
- Nieckula 1971** — F. Nieckula: *Nazwy miejscowe z sufiksami -ov-, -in- na obszarze Wielkopolski i Małopolski*, Wrocław.
- Nyomárkay** — I. Nyomárkay: *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*, Budapest / Szombathely 1996.
- Orel 2000** — V. Orel: *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language*, Leiden etc.
- Parveva-Kern 1999** — E. Parveva-Kern: *Deutsche Lehnwörter in der bulgarischen Sprache. Phonetisch-phonologische und morphologische Besonderheiten*, Frankfurt am Main usw.
- PfWb** — *Pfalzisches Wörterbuch 1–6*, begr. von E. Christmann, fortgeführt von J. Kramer, bearb. von R. Post, Wiesbaden/Stuttgart 1965–1997.
- Räsänen** — M. Räsänen: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*, Helsinki 1969.
- Rejzek** — J. Rejzek: *Český etymologický slovník*, Praha 2001.
- RGNB** — *Russisches geographisches Namenbuch I–XI*, begründet von M. Vasmer, herausgegeben von H. Bräuer, Wiesbaden 1964–1988.
- Rospond 1983** — S. Rospond: *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jъ*, Wrocław (Acta Universitatis Wratislaviensis 526).
- Schaffarik 1833** — P. J. Schaffarik: *Serbische Lesekörner oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart*, Pesth.
- Schmitt 1967** — R. Schmitt: *Dichtung und Dichtersprache in indogermanischer Zeit*, Wiesbaden.
- Schütz 2003** — J. Schütz: *Der altserbische bergmännische Wortschatz. Sprachgeschichtliche Abhandlung*, Београд (Посебна издања САНУ DCLIII, Одељење језика и књижевности књ. 54).
- Skok 1924** — P. Skok: Francisco Bulicio ob honorem, *Bulićev zbornik*, Zagreb / Split, 287–293.
- Skok 1927** — P. Skok: La terminologie chrétienne en slave: l'église, les prêtres et les fidèles, RES 7/3–4, 177–198.
- Skok 1934** — P. Skok: *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split.
- Skok 1950** — P. Skok: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima — Toponomastička ispitivanja*, Zagreb.
- Spaho 1913** — F. Spaho: Stari saski zakon i ljudski običaji majdanski, ГлЗМ 25, 172–194.
- SSS** — *Słownik starożytności słowiańskich 1–8*, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy i T. Lehr-Splawińskiego, Wrocław etc. 1961–1996.
- Striedter-Temps 1963** — H. Striedter-Temps: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden.

- Svane 1992** — G. Svane: *Slavische Lehnwörter im Albanischen*, Aarhus (Acta Jutlandica LXVIII. Humanistische Reihe 67).
- Szymański 1977** — T. Szymański: *Derywacja czasowników onomatopeicznych i ekspresywnych w języku bułgarskim*, Wrocław etc. (Prace Językoznawcze 86).
- Šabanović 1982** — H. Šabanović: *Bosanski pašaluk*, Sarajevo.
- Taszycki** — W. Taszycki: *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków 1925.
- Tomici** — M. Tomici: *Dictionar român-sârb. Rumunsko-srpski rečnik*, București 2005.
- Trautmann 1948** — R. Trautmann: *Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen 1* (= Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Philos.-historische Klasse, Jg. 1947, Nr. 4), Berlin, 106.
- Vasmer 1941** — M. Vasmer: *Die Slaven in Griechenland* (= Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-historische Klasse, Jg. 1941, Nr. 12), Berlin.
- Vego 1957** — M. Vego: *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo.
- WDMRB** — *Wörterbuch der deutschen Mundarten im rumänischen Banat*. Wortstrecke „all-Axthaus“. Bearbeitet von A. Ivanescu, Freiburg i. Br. 2002.
- Ylli 1997** — Xh. Ylli: *Das slavische Lehngut im Albanischen*, 1. Teil: *Lehnwörter*, München (Slavistische Beiträge 350).
- Ylli 2000** — Xh. Ylli: *Das slavische Lehngut im Albanischen*, 2. Teil: *Ortsnamen*, München (Slavistische Beiträge 395).

*

Κυρανούδης — Π. Κυρανούδη: *Φωνητική των τουρκικών δανείων του ιδιώματος Σουφλίου*, Θεσσαλονίκη 1995 (необјављен магистарски рад).

СКРАЋЕНИЦЕ

(ДОПУНЕ)

Језици и дијалекти

агс.	англосаксонски	скит.	скитски
амер.	амерички	србуг.	средњебугарски
вељот.	вељотски	српсл.	српскословенски (српска редакција цсл. језика)
ек.	екавски	стинд.	староиндијски
(и)јек.	(и)јекавски	стнорд.	старонордијски
ик.	икавски	струс.	староруски
калм.	калмички	стерп.	старосрпски
ломб.	ломбардски	фриз.	фризијски
мегл.-рум.	мегленорумунски	хом.	хомерски
монг.	монголски	хрв.	хрватски
општетур.	општетурски	чагат.	чагатајски
осм.	османски	швед.	шведски
сканд.	скандинавски		

Граматичке скраћенице

impers.	impersonalis, безличан	perf.	perfectum, прошло време
----------------	------------------------	--------------	-------------------------

Остале скраћенице

дан.	данас; данашњи	некњ.	некњижеван; некњижевно
деч.	дечији; дечије	ред.	редакцијска допуна, пример и сл.
експр.	експресиван; експресивно	центр.	централни; централно
изм. ост.	између осталог		
индив.	индивидуално		*
ирон.	ироничан; иронично	s.a.	sine anno, без године
краг.	крагујевачки	s.acc.	sine accentu, без акцента
мед.	медицински; медицинско	s.auct.	sine auctore, без аутора
нар.	народни; народно		

бе¹ *bê / bé* interj. за подражавање блејања овце, фиг. за исмевање људи Србија, Книн (РСА), Пива (Гаговић); такође *bâ* за подражавање блејања Србија (РСА), *ба-ба* Сваница (Томић I).

- Ономатопеја, прасловенска, уп. мак. *бе*, буг. *бее*, слч. *bé*, чеш. *bé, bée*, глуж. *be*, пољ. *be, bee*, укр. *бее*, и вероватно још праиндоевропска, уп. лит. *bẽ*, гр. βῆ, лат. *bee*, нем. *bäh* итд. (Skok 1:129 s.v. *bebékati*, 128 s.v. *béba*; SP 1:201–202 s.v. *bekati*, id. 199 s.v. *bečati*; ЭССЯ 1:183–184).

Уп. **бекати**. РСА 1:363 s.v. ставља овамо *бе(-)* у узвицима за дозивање, гоњење, разлучивање оваца, као: Пастир мами овце: *бе, бе о* — је скопска Црна Гора, *Бе бија, бе, вук вас поклао ЦГ*, такође за вабљење коза: [чобан козу] зове: *Бе, Мрко! ... Бе, Грашо ... а власи веле: бое, бое* Лика (РСА s.v. *бое*), но ту је присутна не само разлика у употреби у односу на ономатопеју за блејање, него по свему судећи и у интонацији, уп. *бѐј* s.v. **би**. В. **берс**.

бе² *bě* interj. за истицање, наглашавање исказа, „бре, море, та“: *Бе кад су они живи, сад ми није бриге Прота Матија, БиХ, Хрв. (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић); за појачавање при обраћању, за позив, заповест, „хајде“: Бе не лудуј, моја снахо драга НП (Вук 1818; РСА), НПр, за чуђење: Владика га позове и пита: „Где си ти, бе?“ НПр Чајкановић; за одобравање, дивљење, често појачано са аферим: Бе јеси ти неки Краљевић Марко Л. Лазаревић, Србија, БиХ, Бе аферим, то су људи Змај, Војв.; у служби свезе „било ... било, или ... или“: Бе тражи, бе не тражи, зови, не зови. Сведно Бога ми Б. Черовић (РСА).*

- Вероватно од тур. *be* „id.“ (Skok 1:128; Škaljić 127); уп. мак. *бе*, буг. *бе*.

У турском нејасног порекла (Tietze 1:299–300 s.v. *be* II), уп. **бре**. БЕР 1:38 буг. реч изводи од *bate*, док тур. *be* тумачи као позајмљеницу из бугарског. Није јасно спада ли овамо чак. *бѐ* поред *бѐники / ѐники*, узвик без значења у бројаници (ČDL).

беана *běana* f. „мана, недостатак“: Ој краљице, лијепа госпођо! | што беане ти Петру наодиш НП Јастребов (РСА), *бѐана* „id.“: Нико без бѐане није (Елезовић I; РСА), *бѐана* Призрен, придев *бѐанљив* „што је са маном, недостатком“ *ibid.* (Чемерицић), такође *бејана* f. Косово (Елезовић I), *бејана* Призрен (Чемерицић).

- Од тур. дијал. *behane* „изговор“ (Redhouse), *beyane* „мана“ Призрен (N. Hafiz, POF 27:77), поред књиж. *bahane* „id.“. Балкански турцизам, уп. мак. *бехане, беане* (Јашар-Настева 106:30), алб. *behone* (Boretzky 1976:24).

Уп. и тур. дијал. *bayane* „изговор“ Призрен (Jusuf 161), *bahana* „id.“ (DS 487). Тур. реч изводи се од перс. *bahana* (Tietze 1:262). Skok 1:128 ставља *беана* заједно са **бејан** „јава“, које је у турском другачијег, арапског порекла; могућ

случај укрштања обеју речи представља *бејане* indecl. само у *шејане-бејане* „погрешка, кривица, мана, зачкољица“: Гледав да му нађеф шејане-бејане, па да га макнев од место Призрен (Чемерикић).

беб *бѐб* m. „боб, *Vicia faba*“ Херц. (РСА).

• Вероватно варијанта од **боб**.

Уп. **бебљак**, можда и **бембелъ**, **бебица**. Псл. **bobъ*, **boba*, где је *o* < пие. **ǎ* (лат. *fabā*), не показује апофонију, те ће усамљено *-e-* с.-х. облика бити секундарно. Уп., у сличним гласовним контекстима, с.-х. дијал. *грѐб* поред **гроб** < псл. **grobъ* (ту је, међутим, могло бити наслањања на глагол **грѣсти**, *грѣбати*, поствербале *ѿо-грѣб*, *су-грѣб*, *За-грѣб*), псл. **bebrъ* / **bobrъ* поред **bъbrъ* > **дабар**, коначно ономатопоје као *бебук* „мехур“ поред **бобук**; такође секундарни вокализам *-a-* у *бабица*, *бајка* поред **bobica*, **bobъka* s.v. **баба**¹⁶.

беба *бѐба* f. „новорођенче, сасвим мало дете“ (Вук; РСА), Вино о крсном имену треба да окусе све званице и свако у кући, почињући од домаћина па до бебе Милићевић, од богатства бјеху полуђели, | ђетињаху исто како бебе Његош, „девојчица“ Стулић, „лутка“ (РЈА), „чуњ у куглани“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *бѐба* „новорођенче“ Стара ЦГ (Пешикан), *бѐба* „зеница“ Оток (РСА), *бѐбица* dem. „мала беба“ (Вук; РСА), „зеница“ Барања (Sekereš VIII 144), *бѐбица* „id.“, *бѐйка* „лутка“ Слав., „ларва“ Парчић (РСА), *бѐйка* „лутка“ Барања (Sekereš I.c. s.v. *бѐбица*), *бѐйче* n. dem. „бебица“ (Вук), *бѐйче* / *бѐйче* / *бѐйче*, *-ѐйча* „id.“ Јакшић, Шапчанин (РСА), *бѐйче* Призрен (Чемерикић), *бѐйче* Лесковац (Митровић), Црна Трава, *бѐйчѐнце* ibid. (грађа ЕРСЈ); *бѐбушка* f. dem. Бачка; придев *бѐбић* (РСА); деноминали *бѐбићи* impf. „мазити, миловати“ Ускоци (Станић), ~ се „мазити се, кмезити се“ ЦГ, „понашати се као беба; правити се млад“ ibid., Херц., *бѐбињати се* „id.“: жена [се] бебиња, понаша као двадесетогодишња дјевојка Босна (РСА); *бѐбо* m. „мало мушко дете“ Стулић (Skok 1:128), деминутиви *бѐбац*, *бѐбан* (РСА), „мушка беба, лутка која личи на мушко дете“ Поткозарје (Далмација), *бѐбан* шаљ. „мушка беба“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *бѐбун*, *-уна* dem. „беба; човек који се *беби* (в.)“, *бѐбунак* dem., *бѐбуница* f., *бѐбунче* n., *бѐбунство* ЦГ, *бѐбунићи се* impf. „*бебићи се* (в.)“ Србија, Матавуљ, Матош (РСА), *бѐбуний се* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *бѐбуњати се* ЦГ; такође *бѐбѐ* / *бѐбѐ* n. „беба“ Лужница, Дубр. (РСА), *бѐбѐ* „id.“ Јабланица (Жугић), Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Тимок (Динић), „id.; лутка“ Лужница (Тирић), *бѐбе* „одојче; зеница“ Призрен (Чемерикић), *бѐбѐнце* dem. „бебица“ Књажевац, Пирот (РСА), *бѐбѐнце* „id.“ Призрен (Чемерикић), Јабланица (Жугић), Лесковац (Митровић), Тимок (Динић), *бѐбишти* реј. Пирот (РСА; акц.?), *бѐбишти* Тимок (Динић), *бѐбѐиџа* / *бѐбѐиџа* coll. Пирот, *бѐбѐјарка* f. реј. „већ

одрасла девојчица која се игра са луткама“ *ibid.* (Златковић III); чак. *бѣба* „мало женско дете; лутка“ Брусје (Dulčići), *бѣба* деч. „овца“ Водице у Истри (Skok 1:129), *бѣбе* п. „детенце; слабић“ (ČDL), *бѣбе* „бедак; онај који нема довољно памети“ Брусје (Dulčići), кајк. *б'еба* f. „лутка“, *б'ебица* dem. Вараждин, *б'ебек* m. „мало дете“ *ibid.* (Lipljin). — Од XVIII в. *беба* (RJA).

- Вероватно од тур. *bebe* поред *bebek* „беба, лутка“, *gözbebeği* „зеница“ (< *göz* „око“ + *bebek*); уп. мак. дијал. *бебе* „зеница“ (?) (Видоески 1968:81), алб. *bébe* „беба“, *bebja e syrit* „зеница“.

Суд о пореклу речи отежавају њен ономатопејски карактер (подражавање несувислих гласова какве испушта дете пре него што проговори) и чињеница да слични гласовни склопови у сличном значењу постоје у разним језицима. Фр. *bébé*, ит. *bebé*, нем. *Baby*, хол., норв. *baby* релативно су скорашње позајмљенице из енгл. *baby* (Skok 1:128–129; Kluge 80), док се у турском реч сматра домаћом (ЭСТЯ 2:95–97; Tietze 1:300); у прилог извођењу с.-х. облика од ње говоре не само њихов ареал и хронологија, него и упоредно значење „зеница“. У том значењу и *бајчица* (Sekereš VIII 144), ако је ту *-a*- секундарно, али уп. дљуж. *baby* „зеница“. За ономасиологију уп. *дејџенце* п. „зеница ока“ Алексиначко Поморавље (Богдановић II 291, уз објашњење: „када се у њега гледа види се људски лик“), такође лат. *puppa* „девојчица; лутка“ → „зеница“, оба значења у једном истом језику само у случају енгадинског: *popin* „дечак“ : *popa d' ogl* „зеница“, даље абрушки *puppa de l' okkye*, лог. *pupa de s'ouu* (REW § 6854). Уп. и чак. *анђеа* „зеница“ s.v. *анђеа*. Накнадно се турцизам могао укрстити са фр. *bébé* и енгл. *baby*, у Приморју и са ит. *bimbo*, *bimba* (непосредно извођење одатле подражувало би знатну старину како саме ит. речи, тако и преузећа, са развојем назала и доцнијом деназализацијом: *im* > *ę* > *e*).

бебица *бѣбица* f. „биљка љоскавац, *Physalis alkekengi*“: Украсна биљка, плод су црвене бобице (РСА), *бeбичњак* m. „id., вучја јабучица“ Шулeк (RJA).

- Вероватно исто што и *бебица* као dem. од **беба**.

Уп. називе исте биљке слн. *bimbek*, нем. *Blasenpuppen*, *Erdpuppen*, *Puppenkische*, фр. *roupon de vigne*, *rérounet*. Marzell 3:708 објашњава да је плод смештен у надувеној чашици поређен са лутком или бебом у пеленама. С.-х. и слн. назив могли би бити калкови са немачког. Мање је вероватно да би посреди била фонетска варијанта од **боба**, *бобица*, уп. **бeб** поред **бoб**.

бeбљак *бѣбљак*, *-áка* m. „округао каменчић који се гађа као мета (у једној игри); сама таква игра“: Играчи метну на извесно место округао каменчић, који се у игри зове бeбљак. Са одређеног места гађају бeбљак згодним каменом Пирот (РСА), *бѣбљак* „дечја (чобанска) игра у којој играчи са одређеног

растојања гађају бебљак; каменчић који се у овој игри гађа“ *ibid.* (Живковић).

- Свакако од *бебјак, у вези са буг. дијал. *бебек* „обао јајаст камен од тврде стене; игра с таквим каменом“, прен. „ситан растом, али набијен и здрав човек; ситно али пуно дете“ Радовене код Враца (БД 9:227); даље нејасно.

Семантички се чини могућом веза са **бѐб** „боб“, али се ареал не подудара. Веза са **баба**⁵ „пљоснат каменчић који се баца“, уп. и мтоп. *Ба̀бл'а̀ци* Кучи (Д. Петровић, ОП 9:37), подразумевала би дијалекатски преглас какав није искључен на терену ист. Србије и зап. Бугарске.

бебукати *бебу̀ка̀ти* (*се*), *бѐбу̀чѐм* (*се*) *impf.* „мукати, рикати“: каже се за вола или бика кад риче и хоће да се туче Бачка или Хрв. (РСА), Војв. (РСГВ), „викати, галамити размећући се“ Бачка, Срем, Руварац, А где су они јучерашњи јунаци да се и данас калаше и бебучу Батут, *набебу̀ка̀ти* (*се*) *pf.* „налармати се, натеревенчити се“ Војв.; такође *бебу̀ца̀ти*, *бебу̀ца̀м* *impf.* „*id.*“ *ibid.*, *бебу̀ка̀ло*, *бебу̀ца̀ло* *m.* „галамџија, лармаџија“ *ib.* (РСА).

- Ономатопеја, вероватно настала редупликацијом од **букати**.

Уп. и *беу̀ка̀ти* *s.v.* **бау**, **бехук**, за творбу *бебека̀ти* *s.v.* **бекати**, *бебица̀ње* „рика (о воловима)“ М. Дивковић (РЈА). Није јасно спада ли овамо *бебу̀ка̀ти* *impf.* „лежати, одмарати се“ Ново Милошево (РСГВ); ни акценат се не подудара.

беванда *бева̀нда* *f.* „забијељено вино“ (Вук), „разводњено вино“ (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Конавли (Кашић 353), сз. Бока (Мусић), *бева̀нда* „*id.*“, *фиг.* „особа лабилног карактера, ни вино ни вода“: На њега не можеш апођат, ђн ти је беванда ји. Бока (Lipovac-Radulović I), и као презиме *Беванда*, *бева̀ндица* *dem.* (РСА), Братишковци (Urukalo), *бевандѐла* *m./f.* „испичутура, пијаница“ ји. Бока, *беванду̀р* *m.* „*id.*“ Тиват (Lipovac-Radulović I), *беванду̀рина* *f.* реј. (о вину) Братишковци (Urukalo), *беу̀дина*, *беу̀дина* *m./f.* „пијаница“ Тиват (Lipovac-Radulović I); чак. *бева̀нда* *f.* Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *бевонда* (ČDL), *бевандела* „слабо вино“ Корчула (Vinja 1:56).

- Од ит. (вен.) *bevanda* „*id.*“ (Skok 1:142; Vinja 1:56).

Ит. реч, посведочена од XIV в. као назив за народско пиће, своди се на лат. *bibenda* „оно што се може пити“ (DELI 135). Облик *бева* *f.* „пиће, обично вода“ Братишковци (Urukalo) пре је домаћи хипокористик него од ит. заст. *beva* „беванда; дегустација вина; укус вина; вино када је најбоље“. Облик *бе(в)у̀дина* из хронолошких разлога тешко да је са *an* > *q > *y*; пре укрштен са тур. *bihud*, в. **беут**.

бевати *бева̀ти* *impf.* „гући“ Банија и Кордун (Петровић Д.).

- Нејасно.

Можда упрошћено од *беџваџи, уп. са истог терена и из исте збирке (*на-*)*беџваџи* „пребити, истући“ које се чини (псеудоекавском?) варијантом од *биџваџи*, в. **битка**¹, али је *-е-* нејасно. Са истим проблемом суочава се поређење са *-биваџи* као (секундарним) итеративом од **бити**².

бег¹ *бѣг* / *бијег* т. „*fuga*“ (Вук 1818; РСА), Бијези су срамни, ал’ су пробитачни (Вук), „ток, протицање“, *бѣгом* / *бијегом* adv. „журно, трчећи, јурећи“: Бежи бегом кроз гору зелену НП Вук (РСА), ик. *биг* (Вук).

• Од посл. *бѣгъ, уп. мак. *бег* „бекство“, слн. *bĕg* „id.“, слч. *beh* „трк, кретање“, чеш., глуж. *bĕh* „id.“, пољ. *bieg* „трк, брзо кретање, обртање; речни ток“, словињ. *bjĕg* „трк“, струс. *бѣгъ* „бекство“, рус. *бег* „брзо кретање, трк“, укр. *біг* „id.“, блр. *бег* (SP 1:227; ЭССЯ 2:61–62).

Поствербал од *бѣгти, в. **бежати**, можда још балтословенски, уп. лит. *bėgas* „трк“, мада се може радити о познијим паралелним образовањима, с обзиром на изостанак очекиваног *о-*превоја (уп. ЭССЯ I.c.). За значење „речни ток“ уп. **Береј**.

бег² *бѣг* т., *бѣгови*, *бѣзи* ном. pl., *бѣгѡвѡ*, *бѣгѡ* gen. pl. „титула муслиманских племића и велепоседника“, Завади се и мило и драго: | млад Омер-бег с Омер-беговицом НП Вук, Србија, БиХ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Левач (Симић), Гораждевац (Букумирић I), Бјелопавлићи (Ћупић), Прошћење (Вујичић), Васојевићи (Боричић), Стара ЦГ (Пешикан), Ускоци (Станић), Конавли (Каџић 369), „заповедник једне области“ Србија (РСА), уопште „господин, господар“ Дубр. (Вук), У Великој Школи учила су и деца Кнеза Милоша, бегови Милан и Михаило Обреновић (РСА), „младожења“ Хрв. (Вук; РСА), „клип кукуруза са затвореноцрвеним зрнима“ Косово (Елезовић I; РСА), Гораждевац (Букумирић I), „богаташ, онај који ужива“ Загарач (Ћупићи), Дубр. (Бојанић/Тривунац), израз *живеџи* као (*мали*) *бег* НПосл Вук, Србија, Хрв. (РСА); *бѣг* Врање (Златановић); чак. *бѣг* (ČDL), кајк. *бег* (РНKKJ); *бѣгић*, *-ића* dem., *бѣгић* „беговски син“ (РСА), *бѣгић* „id.“ Васојевићи (Боричић), презиме *Бѣгић* / *Бѣгић*, *бѣгац*, *-кца* dem. БиХ, *бѣкчић* / *бѣкчић*, *-ића* ib., *бѣшчић* Хрв., *бѣшче*, *-ѣша* п. НП, *бѣкче*, *-ѣша* „млад бег, бегов син“ НП Косово (РСА), *бѣкче* dem. Лесковац (Митровић), *бѣкче*нце ји. Србија, *бѣго* т. нур. НП Вук; *бѣжина* augт. „моћни, угледни бег“ БиХ (РСА); *бѣгиња* / *бѣгиња* f. „бегова жена“ Дубр. (Вук), НП (РСА), *бѣгиња* „велика госпођа“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бѣгиња* „бегова жена“ НП Врање (Златановић), *бѣгиница* „id.; жена из угледне породице“ НП Вук; *бѣкство* п. „беговска титула, имање“ Сарајлија (РСА), **беглук**, *беглија* т. „бег“ Лесковац (Митровић), *бегџлија* / *бегџлија* „беговац (в.)“ Његош (РСА); придев *бѣгѡв* (Вук 1818; РСА), *бѣговић* т. „човек беговог порекла“ Војв., Србија,

презиме *Бѣговић / Бѣговић / Бѣговић* (РСА); *бѣговац*, *-ѡвца* „човек из угледне породице“ (Вук 1818), НПосл Вук, Хрв. (РСА), *бѣговица* f. „бегова жена“ (Вук 1818), НП Вук, НП БиХ, И. Андрић, Војв., БиХ (РСА), Васојевићи (Боричић), заст. „име одмила које новодоведена млада даје младој женској особи у кући“, „врста јабуке“ М. Пожаревац (РСА), *бѣговица* „бегова жена“ Врање (Златановић), *бѣговина* „бегово имање“ Србија (РСА), *бѣгѡвина* Бјелопавлићи (Ђупић); *бѣговски* adj., *бѣговски* adv. „као бег, господски“ (Вук), Србија, БиХ (РСА), Гораждевац (Букумирић I), *бѣговство* n. „беговска титула, имање“ БиХ, „беговски сталеж“ Шабац, *бегѡвѡи* m. „id.“ БиХ, „беговска власт, управа“ Кочић; деноминал *бегѡвѡи*, *бегујѡм / бѣговѡи*, *-гујѡм* impf. „вршити беговску власт, бити бег“ Лалић, „уживати, живети раскошно као бег“ НП Вук, ЦГ (РСА); (полу)сложенице *бѣг-ефѣндија / бѣгефендија* у обраћању „племенити господин, господин бег“ БиХ (РСА; Škaljić), *бѣг-ћѣхаја / бегћѣхаја* „бегѡв ћѣхаја, помоћник“ *ibid.* (Škaljić), *бѣг-лѡкум* „медењак“ *ib.* (РСА), *бегѡде*, *-ѡи* n. „беговић, од беговског рода“ Косово (Елезовић II 498–499), **беглер**, **бегармут**, **деребег**, **алајбег** (в. **алај**), **санѡакбег** (в. **санѡак**); такође *бѣк*, *-а* Рожаје (Надѡић). — Стрп. **вѣгъ** XV в. (Даничић), 1778. *бегѡде-девојка* f. „беговска кћи“ (Михајловић).

- Од тур. (заст. и дијал.) *beg*, поред *beğ*, *beu* „турска властелинска титула, господин, угледан, богат човек, супруг“, *beğzade* (уп. Skok 1:132; Škaljić 129). Балкански турцизам, уп. мак. *бег*, *беј*, буг. *бег*, *беј*, рум. *béi(u)*, *beizadea*, арум. *beĩ(ũ)*, алб. *beg*, *bej*, *bek*, *begzade* (Boretzky 1976:24), нгр. *μλέης*, *βέης*.

Савремени тур. облик одражен је у *бѣј* m. књиж. „заповедник једне области, **бег**“, заст. и *бѡј* „id.“ Стерија (РСА). Старији облик са *-g-* потврђен је у западно-румелијским дијалектима, док је онај са *-y-* новија источнорумелијска варијанта; детаљније о овоме Адамовић 1970:64–65. Уп. и Стаховски 1965:63–64. Облик *бегѡвѡи* Škaljić 131 изводи од ар. множине *bākāwāt*. За *бѣг-лѡкум* уп. **локум**. Израз *живѡи* као *бег* могуће према тур. *beu gibi yağatak* (Адамовић 1970:65). За значење „врста јабуке“ уп. **бегармут**. Код рожајског *бѣк* није извесно да ли се ради о финалној десоноризацији (тј. *бѣк*, *бѣга); по Хаѡићевом наводу, генитив би био *бѣка*, али пример који даје је у номинативу. За порекло тур. речи в. ЭСТЯ 2:97–101; Tietze 1:304–305.

Бегаљица *Бегаљица* f. село код Гроцке ист. од Београда (Милићевић 1876:108; IM), такође *Бегаљице* f. pl. (Вук, Даница 1827:69). — 1718. *Bigaliza* (Langer).

- Вероватно од надимка *Бѣгал / *Бѣгалъ у значењу „тркач“ или „бегунац“ (в. *бегати*, **бежати**); уп. чеш. *běhal* „онај који стално трчи“, и као презиме (А. Лома, ЈФ 49/1993:210; id. у: Detelić 2007:40).

Изворно вероватно множина типа *Ковачице* (уп. облик из харачког тефтера у „Даници“); проблем представљају записи у тур. дефтерима XVI в., где Шабановић (1964:97) чита име села (*Горња*) *Бугарица* (*Bugariça*) са мезрама *Средње* и *Доње Бегалево* (*Begaleva*), идентификујући га са данашњом Бегалицом. Уп. село **БЕХАЛЕВО** у Раваничкој повељи, данас потес *Белево* и речица *Белева* у Витежеву (Млава), где би -х- могло одражавати дијалекатски развој -g- > -γ- (А. Лома, ЈФ 49/1993:209–210; id. у: *Дани српскога духовног преображења* XI, Деспотовац 2004, 103–104).

беган *б(ј)еган* м. „бегунац“: Беж’ Иване бегане, ето попа за тобом НП, А бјеган је догнан до духара Г. Мартић (РЈА; РСА), *б(ј)еганов* адј.: Бјеганова мајка пјева НПосл. *беганац*, *-ница* м. „бегунац“ Крајиште и Власина (РСА), *беганџац* „бежање, бекство“ Лесковац (Митровић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), израз *викнем (увајим) у беганџац* „шмугнути, клиснути“ Јабланица (Жугић); овамо и *беганија* f. „бежање“ Лесковац (Митровић).

- Од псл. дијал. *běgatъ, уп. пољ. *biegan* „скитница“ XVI в., ЛИ *Biegan* од 1210, стчеш. *Běhan*, даље каш. *b'eganc* „потрчко, курир“, буг. дијал. *беганка* „одбегла девојка“ (SP 1:224).

Псл. изведеница од *běgati „бежати, трчати“, поред распрострањенијег синонима *běžanъ, в. **бежан**, **бежати**. ЛИ *Беган* м. (РЈА; РСА), *Бегана* f. (РЈА) и презиме *Бегановић* (РСА) показују екавски лик на јекавском терену (БиХ, ЦГ), те ће пре спадати под **бер²**, али РЈА има *Бјегана*, а српски поменици бележе женска имена **Бѣгна**, **Бѣгноуна** (Пом. 46), уп. **бегун**. Облик *беганија* могао је настати и преобликом глаголске именице *běgatyje > *бегање*.

бегармут *бегармуџ* м. / *бегармуџа* f. „врста оплемењене крушке“ Ужице, Сарајево; такође *бегар* м. „id.“ Косово (РСА), *бегар* „врста слатке, сочне крушке“ Васојевићи (Стијовић; Боричић), *бегарка* f. Косово (Елезовић I; РСА), *бегаруша* Васојевићи (Стијовић); *беграмка* „врста крупних крушка које сазревају крајем лета“ Врање (Златановић).

- Од тур. *beğ armudu* „id.“ (Skok 1:132 s.v. *bèg*); уп. мак. *бегарма*, *бегрма* (Јашар-Настева 44).

На скраћени облик *бегар* накнадно су додавани домаћи суфикси *-ка*, *-уша*. Овамо и *бјегарка* „врста крушке“ Ужице (наслоњено на **бигар¹?**) а вероватно и, са радикалнијим усецањем основе и преобликом, *беглија* „id.“ Зеница (РСА), *беганица* Ужице (Вук; РСА), пре него непосредно од **бер²** (како Skok l.c. тумачи облик *бегарка*). За порекло тур. речи в. Tietze 1:305; она је сложеница од *beg* > **бер²** и *armut* „крушка“, која је, преко италијанског *bergamotto*, ушла у низ европских

језика, између осталог и у с.-х., као *бергамоџи*, *бергамоџа* (Šulek), в. Skok 1:139 и уп. Tietze 1:318. Није јасно да ли је *бергџа* „врста крушке“ у Винаверовом преводу Раблеа преводиочева индивидуална креација, уп. горе *беграмка*.

бегат *бегџи* м. „беглук“ (?): Сакупићу три иљаде војске, | да освојим Бегат на Крајини НП Вук (РСА).

- Хапакс неизвесног лексиколошког статуса (апелатив или топоним?), етимолошки нејасан.

Оказионална изведеница од **бег**² суфиксом *-аџи* према **бан** : **Банат**, уп. *беглербегџи* s.v. **беглер**, или заснована на ар. множини, уп. *беговаџи* s.v. **бег**², *бедељаџи* s.v. **бедел**? Или изврнуто име града у народној песми, уп. **Багдат**, **Берат**?

Бегеј *Бегџеј*, *-еја* м. река у Банату, лева притока Тисе (Вук; РСА). — Од XVII в. на **Бегеј** (Рач. Пом. 102v).

- Од мађ. *Véga*, нар. и *Vege / Böge*, у XII в. *Veguey* Белин Аноним (Скок 1939:114).

Крајња етимологија хидронима није позната (Скок l.c.), слично Kiss 98, који наводи покушаје да се он повеже са стмађ. ЛИ *Vege* и придевом *bő* „простран, широк“. По њему, с.-х. *Бегеј* одражава изворни стмађ. облик *Vegej*, одакле би латинизацијом било настало *Véga* > рум., нем. *Vega*. Уп. међутим псл. **bëga* f. између осталог у значењу „речни ток“ (SP 1:223–224), поред шире распрострањеног **bëgъ* м. (уп. **бег**¹, **бежати**); једна карта из 1568. бележи облик *Vegh fl(uvius)* (Поповић Д. 1955, слика 3). У том случају, *Vegai* > *Vegei* би био мађ. придевски лик, уп. декомпозицију у мађ. *Duna* < *Dunai* реинтерпретирано као мађ. придев „дунавски“ < слов. *Dunajъ* (в. **Дунав**).

беген *бегџен* (adj. indecl.) „оно што је лепо, што се људима допада“ Врање (Златановић), „допадљив, леп“ Јабланица (Жугић), *бегџен бегџен* „по избор“: Све што је беген беген лубеница била, узо гу је Косово (Елезовић II 498); такође *бегџем* adj. indecl. „добар“ Лесковац, *бегџем* — *бегџем* adv. „ваљано, добро“ *ibid.* (Митровић).

- Од тур. (заст. и дијал.) *begen* поред *beğen* „изабран, допадљив“.

Формално би облик *беген* био 2. sg. imprt., односно тур. инфинитивна основа *begen-*, в. **бегенисати**; Skok 1:133 без конкретне етимологије. Ареално и семантички остаје по страни *небеген* м. „одсуство љубави“: Од небегена не може човјеку ништа теже бити НПр Кордунаш (РСА), пре домаћи поствербал од *не бегенисаџи* као *нехај* од *не хајаџи*.

бегенисати *бегџенисаџи*, *-ишџем* (im)pf. „(за)волети некога или нешто“ (Вук 1818), Србија, БиХ (РСА), Војв. (РСГВ), ист.-бос. Ере (Реметић), Ускоци (Станић), „допасти се, допадати се (некоме), освојити некога“ Хрв., Србија, ЦГ (РСА), Бегџенисати лепог момка није потребна лепа девојка,

већ вешта и љумешна Војв. (РСГВ), Поткозарје (Далмација), Мачва (Лазих), „приста(ја)ти на нешто“ БиХ, Србија, „изабрати, бирати по свом укусу“ БиХ, „(за)дивити се“ ЦГ, Херц. (РСА), „одобравати“ Поткозарје (Далмација), „марити“ Прошћење (Вујичић), „загледати девојку“ Банија и Кордун (Петровић Д.), рф. „наћи, заволети девојку“ Гружа (Стевовић), „капарисати, верити“ Мачва (Лазих), ~ (се) (им)рф. „(за)волети један другога“ БиХ (РСА; Škaljić), Ускоци (Станић), *бегѐнисати* рф. „хтети, желети“ Пива (Гаговић), *бегенѝсати* (се) имрф. „допадати се“ Рожаје (Надџић), *бегенѝсати* рф. „прихватити нешто, желети, волети“ Бјелопавлићи (Ћупић), Васојевићи (Боричић), (им)рф. Загарач, „одобравати, омогућавати“ *ibid.*, ~ се „допадати се“ *ib.* (Ћупићи), *бегѐнисати* рф. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бегенѝсати* Мрче (Радић), Левач (Симић), Косово, ~ (се) *ibid.* (Елезовић II 498), *бегенѝшем* Лесковац (Митровић), *бегенѝше* 3. sg. (им)рф. Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *забегѐнисати* рф. „заволети“ Србија, БиХ, ~ се „свидети се (некоме)“ (РСА), *забегенѝсати* (се) „заволети (се)“ Загарач (Ћупићи), *збегѐнисати* „заволети“ Слав., *обегѐнисати* „*id.*“, „проценити ваљаност нечега“, ~ се „заволети један другога“ Војв. (РСА); такође *биѐнисати* (им)рф. „(за)волети“ бачки Буњевци, *обигѐнисати* рф. *ibid.* (Реић/Вацлија); *бегенисавати*, *-исавам* имрф. iter. Србија, БиХ (РСА), *бегенисујем* Лесковац (Митровић); *бегѐниѝти*, *-ѝм* (им)рф. ЦГ, Србија (РСА), Ускоци (Станић), *бегениѝти* Војв. (РСГВ); *бегѐнаѝти*, *-ам* Србија, БиХ, Хрв., Пољица (РСА), *ѝобегѐнаѝти* рф. „одобрити, похвалити“ (РМС); *бегендисати*, *-иѝѐм* (им)рф. „(за)волети“ Србија, БиХ (РСА), *бегендиѝшем* рф. Призрен (Чемерићи), (им)рф. Јабланица (Жугић), Лесковац (Митровић), *бегендиѝше* (се) 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *забегѐндисати* се рф. „заволети се“ Момина Клисуре, *избегѐндисати* „изабрати по свом укусу“ *ibid.*, ~ се „заволети се“ *ib.* (РСА), *избегендиѝшу* се 3. pl. „*id.*“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *обегѐндисати* „заволети“ Момина Клисуре (РСА), *бегендисујем* имрф. Призрен (Чемерићи); *бегендија* т. „који има укуса, уживалац у нечему“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бегендуша* f. „љубавница“ црнотравска Кална (Богдановић III); *беђендисати*, *-иѝѐм* (им)рф. Пирот (РСА; акц.?), *беђендиѝшем* *ibid.* (Живковић), *беђендиѝше* 3. sg. имрф. Тимок (Динић), *беђендиѝсујем* Пирот (Живковић), *беђендисуѐ* 3. sg. Тимок (Динић), *забеђендисати* рф. „заволети“ Врање (РСА); *беђендија* т. „наочит, леп момак“ Тимок (Динић), *беђенџија* „човек који нешто нарочито воли, мераклија“ Ниш (РСА); кајк. *бегенисати* имрф. Гола (Večepaj/Lopčarić), чак. *бегенавати* „одобравати, повлађивати“ Брач (Šimunović). — Од 1716. *бегенисати* (Михајловић).

• Од тур. (заст. и дијал.) *begenmek* „id.“, *begendi* 3. sg. perf. поред савр. књиж. *beğenmek*, *beğendi* (уп. Skok 1:133 s.v. *beğenisati*; Škaljić 129–130). Балкански турцизам, уп. буг. *бегендѝсвам*, алб. *begenis*, *beğendis* (Boretzky 1976:23), поред мак. *бендиса*, *бендисува* (Јашар-Настева 111, 22), буг. *беиндѝс(в)ам*, *бендѝс(в)ам*, алб. *bejendis* (Boretzky l.c.), нгр. *μπεγεντῶ*, *μπεγεντίζω*.

У другим балк. језицима упоредо су одражени тур. ликови са -g- и -ğ-. С.-х. облици без -d- изводе се од тур. инфинитивне основе или императива *begen* (в. **беген**), у насловном облику проширене на *-исаѝи*; они на *бегенд-* / *бејенд-* од тур. перфекта. Облик *бејенција* је домаћа творба помоћу тур. суфикса *-иѝја*. За порекло тур. речи в. ЭСТЯ 2:101; Tietze 1:305.

бегеш *бѐгеш* т. „жичани инструмент за пратњу, бас“: И жице пиште, бруји бегеш, | весело свира Цига (РСА), Војв., *бегешѝр* „музичар који свира бегеш“ *ibid.*; такође *бѐкеш* Ново Милошево, Вршац (РСГВ), „контрабас“ Ченеј (Марић).

• Од мађ. *bögös* „id.“ (Hadrovics 139).

Мађ. именица је формирана придевским суфиксом -s [š] од *bögö* „id.“, поименоног рт. *praes.* од *bog* „рикази, урликази, лелекази“ (Hadrovics l.c.).

беглер *бѐглер* т. „велепоседник у доба Османског царства“ БиХ (РСА), *беглѐри* пл. „бегови“ Косово (Елезовић I), *беглѐри* „id.“ Призрен, *беглѐрка* ф. „бегова жена“ *ibid.* (Чемерикић); презиме *Беглѐровић* т. Бања Лука (Skok 1:132); сложеница *бѐглербег* „врховни војни и грађански старешина једне области у доба Османског царства“ Србија, БиХ, *бѐглербегов* адј. „који припада беглербегу“, *беглербѐглук* т. „област којом је управљао беглербег“, књиж. *беглербѐгаѝи* „id.“ (РСА). — Од XVI в. стсрп. **БЕГЛЕЊЪ БЕГЪ** (Даничић).

• Од тур. (заст. и дијал.) *begler* пл. од *beg* поред *bey*, в. **бер²**, **beglerbeg(i)*, књиж. *beylerbeyi*, досл. „господар над господарима“ (уп. Skok 1:132; Škaljić 130). Балкански турцизам, уп. мак. *беглер*, *беглерка* (Јашар-Настева 215), *бѐглѐрка* „врста винове лозе“ Неготино на Вардару (РСА; акц.?), рум. *beglerbѐi*, *beilerbѐi*, алб. *beglerѐ*, *bejlerѐ* (Boretzky 1976:24), *beglerbeg* (Dizdari 83), нгр. *πεκλαρπάκις*, *μπεγλερμπѐς*.

Позно и у индивидуалној употреби срећу се и тур. савремене форме *бѐјлер* Нушић, *бѐјлербѐј* Ст. Новаковић (РСА). За сингуларизацију тур. плурала уп. *агалар* s.v. **ага**. За порекло тур. споја в. Doerfer 2 § 829.

беглук *бѐглук* т. „државно имање за време Османског царства“ (Вук 1818; РСА), „беговско имање“ Србија, БиХ, Хрв. (РСА), Прошћење (Вујичић), Васојевићи (Боричић), „id.“; напуштено имање“ Ускоци (Станић), Бјелопав-

лићи (Ћупић), coll. „најамни радници на беговском имању; војници које бег даје држави“ БиХ (РСА), „присилан рад на беговском имању“ Србија (Вук; РСА), „порез на стоку за време Османског царства“ *ibid.* (РСА); у изразима *оџићи у беглук* „бити заплењен у корист државе“ БиХ, *узети у беглук* „запленили у корист државе“ (Вук; РСА), топ. *Беглуци* pl. Ускоци (Станић); *беглучић* dem. БиХ, *беглучки* adj. „који се односи на беглук“ (Вук 1818; РСА), *беглучкиња* f. „пушка која је давана из беглука, царска пушка“ НП (РСА; Škaljić), *беглучиште* n. „беглучко имање“ БиХ, *беглуција* m. „бегов момак, пратилац“ Србија, *беглукана* f. „беговска кућа“ (РСА), *беглучиши*, *-им* impf. „бесплатно радити на беглуку“ Србија, БиХ (Вук 1818; РСА) „трошити немилице“ Далм., *беглучар* m. „радник на беговској земљи, наполичар“ БиХ, *беглучарски* adj. (РСА); полусложеница *беглук-џимар* m. „беговски тимар, посед“ БиХ (Škaljić); такође *беглик* „беглук (в.)“ јуж. Србија (РСА; акц.? значење?), *беглик* „порез који су Срби плаћали на овце и козе у Прешевској кази до 1912. године“ Врање (Златановић), „турски порез на свиње и стоку“ Лесковац (Митровић), *беглички* adj. „беглучки (в.)“ јуж. Србија, *беглицја* m. „беглуција (в.)“ Лесковац (РСА; акц.?), *беглицја* „који прикупља порез, беглик“ Врање (Златановић); *беглак* „бегово имање“ Косово (Елезовић I), *беглак* „id.“ ЦГ (РСА), „id.; (чешће) утрина, неплодно тле“ Бјелопавлићи (Ћупић).

• Од тур. (заст. и дијал.) *beglik* „id.“, поред савр. књиж. *beylik* (уп. Skok 1:132; Škaljić 130–131). Балкански турцизам, уп. мак. *беглик* (Јашар-Настева 84), буг. *беглик*, рум. *beilic*, алб. *bejlik, bejllek, bejllëk, beglleqe, belik* (Boretzky 1976:24), нгр. *μλεηλίκι*.

Варијантност вокала у суфиксу објашњава се прилагођавањем његовом уобичајеном гласовном лику у српским турцизмима. Новији тур. облик одражен је у *байлик* књиж. „јединица турске војске, буљук“ (РСА), уп. *беј* поред *бер²*, тамо в. и за порекло тур. речи.

бегун *б(ј)егун*, *-уна* m. заст. „бегунац“: Бегун бржи него *тиерајући* Сарајлија, *б(ј)егунски* adj., нпр. *б(ј)егунска кућа / навала, б(ј)егунство* n. „бекство“ (РСА), ороним *Бегуновац* m. Подунавље (Павловић I); *б(ј)егунац, -ница* „онај који бежи испред неке опасности, избеглица“ (Вук 1818; Вук; РСА), „војни бегунац“, „муж који напусти своју жену“ Вук преписка, „дивљи рој пчела“: Бегунац је дивљи рој, тј. онај који утекне из трмке Херц. (РСА), Бегунци ... рој побегне из кошнице и настани се у букви или врби Војв. (РСГВ) ⇒ *б(ј)егуначки* adj., *б(ј)егунчев, б(ј)егуница* f. „жена бегунац“, „девојка која одбегне момку“: има ... много имена: бегуница, добеглица, бегалка, побегуља ... самодошлица, ускочкиња ... прибеглица Т. Ћорђевић, „жена која напусти мужа“, *б(ј)егунка* „жена бегунац“ (РСА), *Бегунка* женско име Тимок

(Динић), *б(ј)егунче* п. „дете бегунац“, „жена која напусти мужа“ Бока (Вук; РСА), Врчевић, *бјѣгунчад* coll. (РСА); ик. *бигунац* т., *бигуница* ф., *бигунче* п. (Вук), такође *бегунѧр*, *-ѧра* т. „бегунац“ Сремац (РСА). — Стрп. **вѣгоуны** (Даничић), ЛИ **вѣгоуна** ф. (Пом. 46).

• Од псл. *bĕgynъ*, уп. цсл. **вѣгоуны** „δραπέτης, fugitivus“, буг. *бегун* „id.“, слн. *begūn*, чеш. *bĕhun*, *bĕhoun* „тркач, тркаћи коњ; горњи жрвањ, оса“, пољ. *biegūn* „осовина врата; салинац“, заст. „бегунац“ XVI в., струс. *бѣгунъ* „id.“, рус. *бегун* „тркач“, укр. *бигун* „id.; осовина врата; горњи жрвањ“, блр. *бягун* „тркач“ (SP 1:226–227; ЭССЯ 2:60–61).

Радна именица на **-unъ* од **bĕgati*, **bĕgti* в. **бежати** (SP, ЭССЯ I.с.; Skok 1:166). Савремени облик на *-ац* према *бѣгл-уць* (в. **бјегљив**) или преко придева на **-ьскъ* (**bĕgynъsci* пом. pl. > *бѣгунци*).

беда *бѣда* / *бијѣда* ф. „зло које задеси човека, невоља“: Сачувај ме Боже бијѣде невидовне — Нашла га бијѣда на суху путу (Вук 1818), Иди бедо, аратос те било, прилошки израз *као од беде* „нерадо, немарно“; „трајна патња, мучење“: У старца млада жена, беда готова НПосл Вук (Вук; РСА), „оскудица, сиромаштво“, „нешто што изазива презрење“: *беда од човека (од чиновника)*, „ђаво, враг“: Бијѣда нека те онда зна шта би ти рад! НПр Чајк. (РСА), *бѣда* Војв. (РСГВ), *бѣда* шумадијска Колубара (Реметић 1985:75), *бѣда*, *бѣдѣ* „зло, напаст; ђаво“ Косово (Елезовић I), *бѣда* „ђаво, андрак“ Призрен (Чемерикић), *бѣда* „невоља, напаст“ Црна Река (Марковић I), *бијѣда* Стара ЦГ (Пешикан), ик. *биѣда* (Вук), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); придев *бѣдан* / *бијѣдан*, *-дна*, *-дно* „јадан; сиромашан; мало вредан, оскудан“ (Вук; РСА), *бѣдан* „несташан; јадан“ Врање (Златановић), ик. *биѣдан* (Вук), чак. *биѣдан*, *-дна*, *-дно* адј.: Биѣдан је сваки човѣ(к) који изгуби здровје (ЏДЛ); *бѣдно* / *бијѣдно* adv., *бѣдник* / *бијѣдник* т. „који пати, невољник; сиромашак; нитков“ (РСА), „сиромашак; подлац“ Војв. (РСГВ), шаљ. „досадан човек, наметљивац, напасник“ Косово, „немирко, несташко“ (РСА), *бѣдник* „id.“ Врање (Златановић), *бѣдњак* „нитков“, *бѣдница* / *бијѣдница* ф., *бѣднице* п. Србија, *бѣдничѧд* coll. Гружа, *бѣднѣстѣ* / *бѣднѣћа* ф. abstr. заст. књиж. (РСА); деноминали *набѣдѣти* / *набѣдѣти се* pf. „постати бедан“ Чумић (Грковић), *бѣдѣвати* / *бјѣдѣвати* impf. „патити, бити уцвѣљен“ Буњевци и Шокци, „јадиковати, вајкати се“ Шеноа, *бѣдосаѣти* (im)pf. „(ис)поганити“ Заглавак, „(у)радити нешто као од беде“ Косово (РСА), *бѣдѣшем* „id.“; радити нешто неважно“: Ене га, бѣдѣше ништо по избе, „затурити се; отићи незнано куд“: Дѣ у врага се бѣдоса тој девојче, „покварити (се), изанђати“: Бѣдосѧја ми бѧтин сѧат Призрен (Чемерикић), *бѣдѣше* 3. sg. „вршити велику нужду (коме у инат)“: Стѧр човѣк, а бѣдѣше кудѣ стѣгне Каменица код Ниша, *на- ~ се* pf.: Набѣдосѧли му се нѣѣс пред вѧата *ibid.* (Јовановић В.), *бѣдосѣ* impf. „id.“ Тимок (Динић); друге изве-

денице **бедак**, *бѣдина* f. реј. „сиромаштво“ Драгачево (Ђукановић II), *бѣдинав* adj. „просјачки, као богалъ“: Бединав да бог да да идеш на онај свет Власотинце (грађа ЕРСЈ), **бедичина**, *бијѣдоња* m. „бедник, јадо“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бедошћија* f. „велика беда“ Пирот (Златковић III); *бѣдација* m. „јадник; који ради као од беде, лењ човек“ Сврљиг (РСА), *бѣдација* „немирко, несташко“ Врање ⇒ *бѣдациче* n. dem. *ibid.* (Златановић), *бѣдалџија* m. „немирно, несташно (помало блесаво) дете“ Врање (усмено С. П.). — Стрп. **вѣда** f.: *вспоменуоше ми вѣды своје на моши, слоучающе се имъ въ хоуорьсарь* (Даничић), **вѣдоу** *принемати* „побољевати“ XIV в. (Катић), **вѣдънь** adj. (Даничић).

• Од псл. *bēda, уп. стсл. **вѣда** „нужда, опасност“, **вѣдънь**, мак. *беда*, *беден*, буг. *бѣда*, *бѣден*, слн. *bēda*, *bēden*, слч. *bieda*, *biedny*, чеш. *bída*, *bídný*, глуж., длуж. *běda*, *bědny*, пољ. *bieda*, заст. *biada*, *biedny*, рус. *бѣда*, *бѣдный*, укр. *бѣда*, *бѣдний*, блр. *бѣда*, *бѣдны* (Skok 1:148–149; SP 1:221–222, 223; ЭССЯ 2:54–56, 57–58).

Псл. именицу једни тумаче као поствербал од псл. *bēditi, **bēd'o* (изм. ост. Skok, SP 1.с.; Вогуš 27), други обратно изводе глагол од именице (тако ЭССЯ 1.с.), в. **бедити**, тамо и за проблем дубље пие. етимологије. Деноминална су свакако глаголска значења као што је горе *набедити* (*ce*), уп. слч. *biedit'* „живети у беди“, укр. *bіdіти* „id.“; за *бедовати* уп. буг. *бѣдувам* „живети у беди“, заст. „излагати се опасности, ризиковати“ поред *бѣдствѣвам* заст. „id.“ (ПРОДД). Није јасно спада ли овамо *бедовник* „смутљивац, лицемер, бедник“ Васојевићи (СДЗб 54:49), уп. *бедов*, *бедова* s.v. **бѣдух**.

бедак *бѣдак*, *-а* / *бѣдак*, *-ака* m. заст. „ограничен, будаласт човек, глупак“: Многи кратка ума изъ овога ће судити да є овај філософъ бедакъ біо Д. Обрадовић, Сирома бедак! он мисли, да є книга купус 1851, Не дамо да нас они потежу за нос, нити да нас држе бедацима (РСА), Два бѣдака – њбадва јѣднака Вршац (РСГВ), *бѣдак* „сиромашак“ Војв. (РСА), *бѣдак* „глуп, луд, умно ограничен човек“ Васојевићи (Боричић); придеви *бѣдачки* „који се односи на бедака, сиромашки“, *бѣдаков* / *бѣдаков* у изразу *бедакова кућа*: Није из бедакове куће тај госо бритвић Шеноа, *бѣдаковић* m. „глупак“ И. Трнски, *бѣдакиња* f. „глупача“ Назор, *бѣдача* „id.“ В. Мајер; деноминал *бѣдачиии*, *бѣдачим* *imprf.* „правити некога лудим“, ~ *се* „говорити или чинити глупости, лудирати се, ачитити се“ (РСА); чак. *бѣдак* m. „глупан, глупак“ Бакарац и Шкрљево (Турџа/Šerić), *бѣдакуља* f. „глупача“ (Nemanić 2:60); кајк. *бѣдак* m. „будала“ Вирје (Нерман; акц.?), *бѣдак* „онај којега се лако може наговорити, наиван човек“, *бѣдачец* dem. Гола (Vešenaј/Lončarić); овамо и *бѣдарија* „будалаштина“ Крлежа (РСА). — Од 1789. *бедак* Доситеј (РСА).

- У значењу „сиромах, јадник“ псл. изведеница на *-акъ од *bĕda > **беда**, уп. пољ. *biedak*, чеш. *bidák*, дијал. *bědák*, укр. *бідак*, блр. *бядак* (SP 1:223 s.v. *bĕdъnikъ), у значењу „глупак“ спорног порекла (Ј. Влајић-Поповић, НССВД 37/2008/1:405–418).

У првом значењу реч може бити и балтословенска, уп. лит. *bėdōkas* „сиромах“ (Откупшиков 2001:196–197, са аргументацијом против извођења лит. речи из пољског *biedak*). Што се тиче значења „глупак“, оно долази једино још у слн. *bedák* „id.“ и ареално је неодвојиво од придева *бѣдасѣи*, *-сѣи*, *-сѣио* „будаласт, глуп“ (РСА, са знаком да се употребљава у западним крајевима), чак. *бѣдасѣи* Орлец (Houtzagers), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), кајк. *бѣдъсѣи* Озаљ, *беддасѣиѣиѣи* impf. (о-, њо-, за- pf.) „лудети, лудовати“, *забеддасѣиѣиѣи* pf. „умно заостати“ *ibid.* (Težak), градишћански *бедав* adj. „бедаст“, *бедавија* f. „глупост“ (Nyomárkay); *бед-ак* би могло бити поименичење од *бед-асѣи* као што је, нпр. *брњ-ак* „коњ са белегом на губици“ од *брњ-асѣи*, а сам придев изводио би се од *bĕditi (уп. **бедити**) „убедити“, са развојем значења *, „који се лако да убедити, лаковеран“ → „глуп“ (*-асѣи* као супституција за *-(љ)ив*). Sławski 1:32 ставља заједно са *bĕdakъ „сиромах“ (имплицитно тако и Bezlej 1:15), што Skok 1:130–131 одбацује због разлике у значењу. Даничићево (RJA 1:220) извођење од тур. *bed* Skok l.c. оправдано критикује због ареала, јер су *бедак* „глупак“ и *бедасѣи* очито речи које су се шириле са кајкавско-словеначког подручја — чиме се објашњава и њихов екавски лик на јекавском терену, уп. пример Да није бедасѣијех оваца, не би било ни незасѣијех пастијера из списка Људевита Вуличевића, рођеног Цавтаћанина (РСА); мора се ипак допустити укрштање са породицом турцизама **бет** и **бедух**, очито у облицима *беду(ј)асѣи* „бедаст“, за које РСА даје само примере из Матавуља, а могуће и у (јекавским!) Васојевићима (ако тамошњи *bedák* није сасвим рецентан нанос са севера). Неки, уз претпоставку обратног деривационог следа (*бедасѣи* од *бедак*), етимон виде у (иначе непосведоченом) тур. *bedaf* „глупак, тврдоглав човек“ (уп. Škaljić 128; Snoj 35: у слн. из хрв.). Најмање вероватно је Штрекељево извођење од ит. дијал. *bedano* „луд“, уз које пристаје Skok l.c. В. детаљно Ј. Влајић-Поповић *op.cit.* Уп. и **дедак**, за пример из Вршца сличан обрт у подручљивој песми насталој око 1840. у Београду: Подигла се четири дедака, | сва четири бејаху једнака (Милићевић 1876:58). У савр. београдском жаргону постоји реч *бедѣк* m. „бедно одн. суморно расположење, снуженост, потиштеност, депресија; песимизам; материјална оскудица; неугодна ситуација или стање“, са варијантама *бедара* f. „id.“, *бедаја*, *бедњак* m., *бедачина* f. augm. и деноминалом *бедачиѣиѣи* impf. „живети у беди“, *бедачиѣиѣи се* „тонути у лоше расположење; бити песимиста, видети све црно“ (Андрић); свакако је посреди независно и рецентно образовање од **беда**.

бедва *бѣдва* f. „моба, добровољан заједнички рад код некога; радници у таквом раду“ Србија, Звали смо бедву да вучемо ћерамиду Сврљиг, „рад под надницу“ Осмаково (РСА), *бѣдва* „моба“ Бучум и Бели Поток (Бог-

дановић I), Тимок (Динић), Пирот (Живковић), „прело“ Бучум (Марковић J. I), придев *бѣдвенскѣ*, именске изведенице *бѣдвѣч* m. „радник у бедви, мобар“ (РСА), *бѣдвѣч* Тимок (Динић), *бѣдвѣр*, *-ѣра* (РСА), *бѣдвѣр* Врање (Златановић), *бѣдварѣ* pl. Пирот (Живковић), *бѣдвара* f. „жена бедвар“, *бѣдварѣца* „id.“ (РСА), *бѣдварка* Врање (Златановић), Бучум (Марковић J. I), Тимок (Динић), *бѣдвѣрскѣ* adj.; деноминал *бѣдвѣиѣ* / *бѣдвѣиѣ* impf. „вршити неки посао бедвом, мобити“ (РСА), *бѣдвим* „id.“ Пирот (Живковић), *набѣдвим* pf. „сакупити раднике на мобу“ Врање (Златановић), Бедвити је мобити, набедвити или набедити значи сазвати мобу Пчиња, Лужница, Сврљиг, Ниш (РСА). — Од 1330. стерп. **вѣдѣба** (Даничић): **вѣдвоу да имаю, оузооу вѣдвоу** (ДХ 67–68).

- Изведеница на *-*ьба* од посл. *bĕditi > **бедити**.

Skok 1:148, где има само стерп. облик; тип *молба* > **моба**, *берба*, *косидба* итд., уп. Skok 1:81; Vaillant 4:377 § 910; савремено *-ва* дисимилацијом другога *б* према првом, уз наслањање на суфикс *-ва* као у *црква*, *молишва* итд., по том узору и придев *бѣдвен(ски)*, уп. *црквен*, *молишвен*. За установу и историјат њеног проучавања и тумачења в. М. Влајинац, ГлСНД 2/1927/1–2:47–66, уп. и id., СЕЗБ 44/1929:26. Он претпоставља за стерп. **вѣдѣба** изворно значење које се сачувало у дијал. *бѣдва*, тј. „**моба**“ (< *молба* од **молити**), што би упућивало да се семантичка мотивација пре неголи у „принудити“ тражи у значењу *(-)*bĕditi* „наговорити“ (тако најскорије I. Janušková, SEB 6/2009:143–144). Даничић s.v. пошао је од оног првог значења („орѣга *serva*“), да би у RJA s.v. дефиницију променио у смислу овога другог („орѣга *serva* *presaga*“). Двосмислен је и синоним *ѣлака* (в. **глатити**), који се може схватити и као * „принуда“, али и као * „туцање (жита у ступи, да би се ослободило махуне)“ што је могао бити главни повод за сазивање мобе у доба док се жито још није млело у млиновима, уп. и **пахнути**, **меропах**, **пшеница**. Нејасно је да ли (*на-*)*бѣди(ѣи)* „саз(и)вати мобу“ у ји. Србији (в. **бедити**) треба просудити као непосредне рефлексе основног глагола *(*на-*)*bĕditi* у значењу у којем је од њега изведена именица *bĕdьba, уп. стчеш. *nabiediti* „позвати, дозвати“ (ЭССЯ 21:204–205 s.v. *nabĕditi), или су то секундарне варијанте деноминала (*на*)*бѣдвѣиѣ* потврђеног на истом терену.

бед-дова *бѣд-дѣва* f. „проклетство, клетва“: На њему је матерна или очева беддова Мостар (РСА), *бѣдѣва* „id.“ (Škaljić), *бѣдѣва* Рожаје (Hadžić), *бѣѣи-дѣва* БиХ (РСА), *бѣѣдова* (Škaljić).

- Од тур. *beddua* „id.“, перс.-ар. порекла (Škaljić 128).

Тур. реч је од нперс. *bad* „лош“, в. **бет** и ар. *duā* „молитва“ (Tietze 1:302). В. и **бедух**, **бедена**.

бедевија *bedevija* f. „кобила добре, обично арапске, пасмине“ (Вук 1818), Србија, БиХ, Хрв. (Вук; РСА), Лика (Ајџановић), Мачва (Јлазић), „кобила крупнија од обичног брдског коња“ Прошћење (Вујичић), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), „(обично) мршава кобила“, „лоша (мршава, лења) жена“ ист.-бос. Ере (Реметић), „здрава а лења жена“ Лика (РСА; Ајџановић), „крупна, тврдоглава жена“ Војв. (РСГВ), „крупна, здрава жена“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „id.; кобила“ Поткозарје (Далмација), *bedevija* „id.“ Ускоци (Станић), *bedevija* Левач (Симић), „несразмерно висок човек или животиња“ Косово (Елезовић I), Загарач (Ћупићи), „расна кобила“ Васојевићи (Боричић), Рожaje, „изазовна девојка“ *ibid.* (Hadžić), *bedevija* „ждребица / ждребац до две године“ Кривошије (Суботић), *bedevijica* дем. Шабац, *bedevica* Медић (РСА), Ускоци (Станић), *bedeviče*, *-eija* п. (Вук; РСА), *bēda* f. нур. НП Босна, *bedevuša* „танка, висока незграпна жена“ ЦГ, *bedeviti se* импрф. „увијати се као бедевија“: Ала овај плива добро, све се бедеви Бачка (РСА); чак. *bedevija* f. „кобила; крупна и јака жена“ (ČDL), кајк. *bedovija* (РНKKJ). — Од XVI в. *bedev* т. Марулић, дубр. писци, поч. XVIII в. *bedeva* f. Кавањин (RJA), око 1720. *bedevija*: Дај ми, беже, Шару бедевију НП (Ерл. 83°, 41).

- Од тур. *bedevi* „id.“, ар. порекла (Skok 1:131; Škaljić 128).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:302–303; она је првобитно означавала коње пустињских номада, ар. *bedevi*, уп. **бедин** и тамо нарочито *beduina* „расна кобила“.

бедел *bedel* т. „онај који је, уз новчану накнаду, служио у турској или аустријској војсци место другог, заменик“ БиХ, НП, израз *није му ни бедел* „није му ни близу по вредности“ (РСА), „заменик (у војсци, на хаџилуку)“ БиХ, „откуп од војне обавезе, војница“ *ib.* (Škaljić); „id.“ Србија, *bedeliја* БиХ, ЦГ, *bedeliца* f. „заменица“ БиХ, *bedelo* т. „бедел (в.)“ *ib.*, *bedeљ* „id.“ ЦГ, јуж. Србија, Косово (РСА), „id.; војница; заменик на хаџилуку“ БиХ (Škaljić), *bedeљ* „бедел (в.)“; који уз награду иде на хаџилук одакле свом властодавцу доноси хаџијско знамење, шал и ахмедију, па овај постаје прави хаџија“ Призрен (Чемерићи), *bedeљ* „раван нечему, дорастао“ Дрвар (Јовичић), „војник најамник у Турској који служи војску уместо другог“ Никшић (Ђоковић), *bedeљија* f. „новчана награда заменику, *bedeљу* (в.)“; *bedeљaи* т. „откуп за неслужење војске“, *bedeљaи-и-асћерије* indecl. „службени назив за војну јединицу у некадашњој Турској“ све Призрен (Чемерићи).

- Од тур. *bedel* „id.“, ар. порекла (Skok 1:131; Škaljić 128). Балкански турцизам, уп. мак. *bedel* (Јашар-Настева 84), буг. *bedel*, алб. *bedel* (Voretzky 1976:23).

Тур. реч је од ар. *bādāl* (Tietze 1:302). Облик *бедељаџи* одражава облик арапске множине *bedelāt*, у изафетској синтагми са *askerī* „војни“, досл. „замена за војску“, уп. *bedeli askerī* „порез који су плаћали немуслимани као замену за неслужење војске“ (Redhouse), мак. *бедели-аскерие* „врста војног пореза“ (Јашар-Настева 85). Изворно турско значење било би ближе домаћем „откуп за неслужење војске“, како је то и у македонском, одатле „војна јединица састављена од бедеља“.

бедем *бѐдем* / *бѣдем* т. „заштитни зид тврђаве или утврђеног места, заклон за одбрану“ Србија, БиХ, Хрв., „ископани пролаз за људе у градском зиду“, „степенице“, прен. књиж. „планински ланац, масив“, „обала“: Златија се удавила пре три дана ... појила јагањце на Дрини, па се омакла с бедема (РСА), *бѐдем* „заштитни зид, заклон“ Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), „зидана ограда, обично према улици; земљани насип уз воду, брана“ Војв. (РСГВ), *бѣдем* „заштитни зид, заклон“ Бјелопавлићи (Ћупић), Прошћење (Вујичић), Васојевићи (Боричић), Поткозарје (Далмација), *бедѐм* „id.“ Стара ЦГ (Пешикан), *бѣдем* „уздигнути део земљишта између засађених површина“ јуж. Поморавље (Марковић Ј.), *бедѐмчић* дем. Матавуљ, Цвијић (РСА), *бедемър*, *-ára* „чувар насипа“ Војв. (РСГВ), такође *бѐден* „бедем (в.)“ (Вук 1818), НП БиХ, Србија (РСА), Косово (Елезовић Ј), Левач (Симић), Војв. (РСГВ), *бѐдѐн* ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣден* Тимок (Динић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава ⇒ *беденчѝк* дем. *ibid.* (грађа ЕРСЈ), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Тимок (Динић), *Беден* ороним у масиву Повлена, зап. Србија (Павловић Ј), *бѣдѣње* п. coll. НП Хрв. (РСА), *беденър*, *-ára* т. Војв. ⇒ *беденърница* f. „кућица за чувара насипа“ *ib.* (РСГВ); овамо можда и *бедѐнчићи* т. pl. „врста народног веза, шаре“ Хрв. (РСА). — Од 1685. *беден* П. Витезовић, око 1720. попењи се граду на бедена НП (Ерл. 59°, 77), *бедем*: пак се погни граду на бедема НП (*id.* 67°, 29), XVIII в. *бедемак*: скочио би граду на бедемак НП (Богишић 113°, 19).

• Од тур. *beden* „id.“, ар. порекла (Skok 1:131 s.v. *bēden*; Škaljić 128). Балкански турцизам, уп. буг. *бедѐн*, рум. *bedean*, алб. *beden*, нгр. *μλεδέvι*.

Промена *беден* > *бедем* последица је дисимилације *д – н > д – м*, уп. **багрем**. За порекло тур. речи в. Tietze 1:302. Овамо можда и *бедѐмница* f. „биљка росопас, *Chelidonium majus*“, *бедѐмничара* „id.“ Слав. (РСА), изворно *, „биљка која расте уз бедеме или на бедемима (тј. уз зидане ограде, на обалама, међама, насипима и сл.)“? Уп. и **беденика**. Деминутив *бедемак* из десетерачке песме Богишићево збирке коју је у XVIII в. забележио Дубровчанин Јозо Бетондић погрешно је унесен у РСА као *беденак*.

бедена *бедѐна* f. „зло, напаст“: Шта ћеш ту, бедено? Овде за тебе места нема Србија (РСА).

- Вероватно од **беда**, уп. тамо стсрп. **бѣда** „болест“.
- Једине потврде су у басми против далка из алексиначког краја коју бележи Милићевић 1894:234, где се са *бедено* бајалица двапут, на почетку и на крају басме, обраћа самој болести. Како је ту болест персонификована, може се радити о квази-антропонимској творби од *беда* према *Мил-ена*, па би требало писати великим словом *Бедена*; или, како је реч о отоку слезине, овде означене турцизмом **далак**, првобитно обраћање могло је бити римовано: **слезено бедено!*, в. **слезина**. Извор не даје нагласак; ставили су га редактори РСА, вероватно пошавши од претпоставке да је реч турског порекла, како су је и означили. И Skok 1:131 s.v. *bědāk* доводи је у везу са тур. *bed* „зао, ружан“ (в. **бет**, **бедух**), док наставак *-ѐна* пореди са *башуна*, в. **баш**¹. Подробније Ј. Влајић-Поповић, НССВД 37/2008/1:412. Уп. и **бедичина**.

беденика *бедѐника* f. „врста шљиве“ Војв. (РСА), *бедѐвника* „id.“ Вараждинска и Крижевачка жупанија (Šulek).

- Нејасно.
Однос *-н-* : *-вн-* указује на **-ни-* као у *савник* < **санник* (уп. А. Лома, НЈ 33/1999:102), вероватно **беден-ника*; основа можда *беден*, **бедем**, в. тамо фитоним *бедемница* са претпоставком о ономасиолошком моменту. Вероватна је веза са *медѐника* „врста шљива које рано дозревају“ Слав. (РСА), но пре је тај облик на *м-* настао преосмишљењем онога на *б-* неголи обратно. Ако се допусти кајкавски извор, могло би се поћи и од кајк. *бедењ* = **бадањ**¹, но не види се семантичка веза. Можда је врста названа по географском пореклу; у делу Хрватске где је посведочен назив *бедевника* има река *Бѐдња*, за чије име в. Skok 1:131 s.v. Или **бенедика* „млетачка“, в. **Млеци**, уп. **бенац**. Уп. и кајк. *беденица*, *беденичица* „*Narcissus poeticus*“ (РНККЈ), слн. *bedenica* „id.“.

бедија *бедија* f. „тканина, обично беле боје, која се ставља испод седла и допире коњу до репа“ Врање (Златановић).

- Нејасно.
Уп. можда буг. *бедѐн* „врста летње женске одеће“ (БЕР 1:39) < тур. (дијал.) *beden* „врста одеће која се зими облачи испод одела“ (DS 594). Уп. и **белеме**.

бедити *бѐдиѝти* / *бијѐдиѝти* impf. (Вук 1818), „о кривљавати невиног, клеветати, сумњичити“ (Вук), Руварац, Шеноа, Србија, *на-, о-, зарф., -б(ј)еђиваѝти, -б(ј)еђујѝм* iter. (РСА; РМС; РЈА), *биѐдиѝти* Стара ЦГ (Пешикан), *беди* 3. sg. Црна Река (Марковић I), *бѐди* Тимок (Динић), ик. *бијидиѝ* бачки Буњевци (Реић/Ваѝлија), *бѐдосаѝти* (im)pf. Сврљиг (РСА);

набѣдѣти / *набѣдиши* pf. „осумњичити, оптужити“ Чумић (Грковић), *набѣдим* „id.“ Врање (Златановић), *набѣди* 3. sg. Црна Река (Марковић I), *набѣди* Пирот (Златковић II), Тимок (Динић), *набѣцујем* impf. Пирот (Живковић), *набидиши* pf., *набићиваи* impf. бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *обѣдиши* pf.: Тргла Ђерђево, па разбила пенџер, | обѣдила на снаино дете НП Вук (РСА), *обиједиши* Прошћење (Вујичић), *обидиши* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *забѣдиши* / *забиједиши* (Вук), *идѣди* 3. sg. Тимок (Динић); *бећеник* / *бијећеник* m. „онај кога беде, који је обећен“ (РСА), *обећеник* „id.“ (РСА s.v. *бедација*); *б(ј)едљив* adj. „незгодан, зао“ НП Босна, Бингула (РСА), *идѣдљив* „склон клеветању“: јер је моја побједљива мајка | па ће рећи да си м’ уморила НП; поствербали *беда* / *бијѣда* f. „лажно оптуживање, клевета“ (Вук), Вук преписка, Милићевић, Ако се покаже да је слагао, осуде га да плати штету учињену крађом за биједу (*calumnia*) окривљеноме и глобу судијама Богишић, *забеда* „id.“ Војв. (РСА), *идѣда*: меће на мене побједу (Вук); *биједник* m. „клеветник“ (Вук) *заб(ј)едник* „id.“; *обедник* Банат; *бедилац* (РСА), Футог (РСГВ), *бедач* Сврљиг, *бедација* „id.“; *бећеник* (в.)“ *ibid.*; са *на-* и „наговорити, приволети“: Селјак кога набедише да буде четовођа, *наб(и)ећени*, *-а*, *-о* pass. pt. „наводни, тобожњи“: Аћим је набијећени вођа ... Аћима су селјаци просто изгурали на положај вође устанка Чолаковић (РСА), *набѣден* „id.“: Тија е набѣден мајстор, што он напраи, тројица не мѡж да попрѡе Тимок (Динић I), Каменица код Ниша (Јовановић В.); са *за-* и „изазивати, пркосити; досађивати (најчешће о размаженом детету)“: *забѣдиши* pf. Косово (Елезовић I), *забећиваи* / *забећиваи*, *-ивам* impf. Чумић (Грковић), Забећује ли те дете ноћом? Вучитрн (РСА), *забећиваи* „провоцирати свађу (најчешће о размаженом детету према мајци)“: Како је дете? Забећује ли? Косово, *забедник* m. *ibid.*, *забедниче* n. *ib.* (Елезовић I), *бедаје* 3. sg. impf. „приговарати, извољевати“: По цѣл дан ми бедаје, не мѡгу да рабѡтим од њѣга Црна Трава (грађа ЕРСЈ); „сазивати мобу“: *беда* „скупљати надничаре за пољски посао“, *набѣди* pf. „id.“ Тимок (Динић), *набѣдиши* „id.“ Пирот, „сазвати мобу“ Врање (РСА); „побеђивати“: Ми смо и већ триред бѣдили Ковиљ (РСГВ), и са *по-*: *идѣдиши* / *идѣдиши* pf. „надвладати, савладати“ Стулић, Вук (РЈА), *идѣдиши*: Амо јесам Турке поб’једио | на нашему шанцу Делиграду НП, Херц., *идѣдиши* impf. *ib.* (Вук 1818), *идѣда* f., ек. *идѣда* „victoria“ (Вук); и са *у-* „уверити“: *убѣдиши* / *убиједиши* pf. Милићевић, Богишић, Лика, *убећиваи* Милићевић, *убећење* n. „уверење“, *убедљив* adj. „уверљив“ *ibid.* (РЈА), *убећивам* impf. Лесковац (Митровић), ек. *убидиши* (*се*) pf. бачки Буњевци (Реић/Ваџлија). — Од XIII в. стгрп. *вѣдити* „urgere“, *набѣдити* „impellere“: *набѣди ме*

пѣчиста, и погоухъ ѿ воснѣ, од XIV в. побѣдити „vincere“: иныи царе побѣдихъ, побѣда „victoria“ (Даничић), „данак“ (?) И то лето беше велика победа на земли, дасмо еданъ пѣть ѿ ѿ и ѿ воинице 1558. (ЗН 595°); оубѣдити „persuadere“ Доментијан (Даничић), подвижни димитриа, оубѣди ѿ[ε]ωд[о]ѿ Јефимија (Трифуновић 1975:85).

• Вероватно у свим значењима од псл. *bēditi (*se*), уп. стсл. **бѣдити** „присиљавати, подстицати; убеђивати“, мак. *беду* „клеветати“, буг. *бедя* „id.“, ~ *се* „чинити се, причињавати се“, дијал. *бедя* „убеђивати“ (Геров), чеш. *běditi*, *bíditi* „доводити до сиромаштва“, ~ *se* „мучити се, злпатити се“, слч. *biedit’* „id.“, глуж. *bědzić so*, длуж. *běziš se* „id.“; борити се“, пољ. *biedzić się* „id.“, струс., рус.-цсл. *бѣдити* „убеђивати“, рус. дијал. *бедѣти* „уништавати, кварити; љутити; чинити штету; красти“, стукр. *бѣдити* „доносити несрећу, невољу; убеђивати“, укр. *бідѣти* „живети у беди“ (Skok 1:148–149; SP 1:222–223; ЭССЯ 2:56–57).

Псл. глагол најубедљивије се објашњава као каузатив **bhoidh-eje-* са тачним панданом у гот. *baidjan* „силити“, од пие. корена **bheidh-* који је још, изм. ост., у гр. *πειθεσθαι* „слушати, повиновати се“, лат. *fidō* „веровати“ (тако Skok, SP I.с.; друкчије ЭССЯ I.с., где Трубачов узима да је *bēditi или изведено од именице *bēda > **беда**, или у најмању руку преобличено према њој од првобитног лика *e*-базе **biditi < ие. **bheidh-*). Помишља се и да су глагол и именица различитог порекла, тако најскорије LIV 71 и Spoj 35 одвајају псл. *bēda од *bēditi (где је јат дифтоншког порекла) и заједно са лит. *bėdà* „нужда, брига“, стинд. *bādhate* „притискати, угрожавати“ своде на ие. **bheH₁dh-* (уп. LIV 53); веродостојност овог извођења зависи од суда да ли је лит. реч изворно балтска или позајмљена из руског; ако је прасродна, онда би и рефлексе псл. *(-)*bēditi* ваљало разграничити на два корена, од којих би у једном *ě* стајало за стари дифтонг, а у другом за *ē; уп. и **бедак**. У сваком случају поставља се питање разграничења примарних и деноминалних (од *bēda, каквог год порекла било, изведених) значења; уп. *набедити* (*ce*) s.v. **беда** и низ значења попут „чинити бедним, бити бедан“ у другим слов. језицима. *Убедити*, чије значење најближе стоји грчком и латинском, премда посведочено у српскословенским књижевним текстовима, сматра се у савременом језику русизмом; за могућ траг те семантике на западнојужнословенском простору уп. *бедасѣ*, **бедак**. Значење „позвати, дозвати“ у стчеш. *nabiediti* најбоље одговара горенаведеном стсрп. примеру из Јефимијине похвале кнезу Лазару, а из њега се изводи и „сазивати мобу“, в. **бедва**. Б. М. Ляпунов, ИОРЯС 31/1926:40–42 претпоставио је за (само јужнословенско) значење *bēditi „клеветати“ посебно порекло, декомпозицијом од *ob-vēditi; та претпоставка, коју Трубачов у ЭССЯ 2:57 одбацује као сувишну, омогућила би да се успостави веза са породицом *ob-vidēti, рус. *обѣда* „увреда“ итд., уп. овде **бедно**. Овамо не спада *bēda* „врста црквеног пореза, парохијал (код Назарена)“ (РСА); то је од нем. дијал. *Bede* „давање, дација“. Из српског и алб. *beditem* „досађивати, натурати (се), навалити“

(FShS), дијал. „привикавати се“ Скадар (Meуer 30; Станишић 1995:122), дијал. гег. *те(н)beditë* „досађивати (о болести); клеветати“ Призрен (Чемерикић).

бедичина *бедичина* f. „чир“ Лесковац, *бедичина* „id.“ *ibid.* (Митровић), „тешка, опака болест, рак“ Јабланица (Жугић).

- Вероватно од **беда**, **бедити**; образовање нејасно.

Најпре аугментатив-пејоратив по моделу *врућинчина*, *џланинчина*, *џрашинчина*, с тим што је у свим тим случајевима полазиште непејоративна изведеница на *-ина* < *-ина* (*врућина*, *џланина*, *џрашина*, в. **врућ**, **план**, **прах**), а овде би требало претпоставити двоструки пејоратив **бѣд-ина* + *-чина*. Уп. **бедена**.

*беднити се *бѣдним се* impf. „лепо се одевати, дотеривати се“: Она се такој бедни, како ће да иде на собор Врање (Златановић), *бѣдни се* 3. sg. „id.“ Црна Трава, „гордити се“: Кад излезне на сокак, сва се бѣдни ко да гу не знамо ис коју је вамилију *ibid.* (грађа ЕРСЈ), *бедник* m. „лепо обучен човек“ Врање (Златановић).

- Нејасно.

Можда **бедрнич се*, **бедрник*, од придева **bedрънъ* „богат, обилан, срећан“, посведоченог једним јединим стсл. примером (**пџниметъ**) **бедръно вѣздание** „πλουσίαν τὴν ἀνταπόδοσιν“, са најближом паралелом у стинд. *bhadrá-* „срећан“ < пие. **bhedhro-* (?), в. SP 1:200 s.vv. *bedръ* и *bedрънъ* 1; ЭССЯ 1:182–183 s.v. **bedрънъ* II?; најскорије ESJS 63 s.v. *bedрънъ* ставља у основу псл. **bedръ* < ие. **bhed-* / *bhod-* „добар“. Не види се могућност семантичке везе са **беда**, **бедан**, чак. *бѣднич се* (ce) impf. „сажаљевати (се), називати (се) бедним“ (ČDL; Dulčići); једино би извођење **bѣditi* < **obvѣditi* (в. **бедити**, **бедно**) допустило да се пође од значења **„чинити себе завидним, предметом туђе зависти“*.

бедно *бѣдно* adv. „криво“: Бѣдно ми је што ти тако говориш Левач (усмено Р. Симић), „јадно, тешко“: Бѣгне бѣше бѣдно обучен — Нѣшто ми је бѣдно без њѣга Васојевићи (СДЗБ 54:218), *бедуњаво* „помало бедно“ *ibid.* (ор. cit. 49): Живим бедуњаво *ib.* (усмено Р. Стијовић).

- Нејасно.

Нагласком различито од *бѣдан*, **беда** (у Левчу *бѣдно* adv., усмено Р. Симић), а против тог поистовећења говори и екавски облик у Васојевићима, премда изгледа да су се значења тамо укрстила. Можда домаћа творба од основе тур. порекла *bed-* (в. **бедух**, **бет**, уп. тамо *бѣџан*, *-џина*, *-џино*). Ако се допусти да је **bѣditi* „клеветати“ < **obvѣditi* (уп. *обедичи*, *обедник* s.v. **бедити**), *бѣдно* у значењу „криво“ могло би се изводити и од **obvѣдѣно*, уп. рус. *обѣдно* „увредљиво, криво“ < **obvidѣно*, стсл. **овидѣти** „увредити“, **овида** „клевета“, од другог превоја истог корена који је у **видети**, **завидети** (уп. најскорије ESJS 562). У том случају уп. *бѣдичи се*, *-џм се* impf. заст. „клонити се чега, себе кривити“, само код аутора из Славоније из Далмације XVIII–XIX в. (RJA); Даничић (*id.* 1:277)

претпоставља турцизам, од тур. *bed-du'ā* (в. **бед-дова**), док Skok 1:147 оправдано допушта икавизам, али како **bēdati* није посведочено, предност даје декомпонованом **o-bidēti* < **obvidēti*, у вези са стсл. **овида**, **овидѣти**.

бедреник *бѣдрѣник* / *бедрѣник* м. „прострел, заразна болест домаћих животиња (преноси се и на људе) коју изазива *Bacillus anthracis*“ (РСА), *бедреници* pl. „id.“, *бѣдреница* f. (Вук; РСА), *бѣдреница* / *бедреница* Проклетје, Левач (РСА), Војв. (РСГВ), *бѣдреница* Прошћење (Вујичић), *бѣдреница* Гораждевац (Букумирић II), *бедрѣча* / *бедрѣча* Слав., *бедриница* „реуматично-живчани болови у крстима, лумбаго“, *бедриница* / *бѣдриница* „id.“; трава којом се та болест лечи“ Србија (РСА), *бѣдриница* „сточна болест“ Косово (Елезовић I), „заразна кожна болест“: „Џна би кл'ѣла дѣцу, бѣдриница те погодила Пећки Подгор (Јашовић), *бѣдриница* „бедреник (в.)“ (РСА), *бедерница* „сточна болест слична црном пришту“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ); такође *бедрац* м. Срем, Опово (РСГВ), *бедрица* f.: Кад нападне бедрица на говече, оно се напне па на пречац скапа (РСА), Војв. (РСГВ).

- Нејасно.

Дефиниције по којима болест првенствено напада бедрени, лумбални део тела људи и животиња упућују на изведеницу од **бедро** (уп. *бѣдреница* = *бедробоља* „ишијас“), преко поимениченог придева **bedrъnъ* или преко неког деноминалног глагола, уп. чак. *збедриѣ се* „(о овцама) добити болест бедара“ Орлец (Houtzagers), у којем би се случају могло поћи од основе пасивног партиципа *бедрен-*. Но мора се имати резерва да та тумачења, укључујући и горенаведено значење чак. глагола, могу бити плод накнадног наслањања на назив за део тела. С обзиром на склоност ка еуфемистичном описивању опасних болести, могло би се помишљати и на слабо посведочено **bedr(ъn)ъ* „богат, срећан“ (в. ***беднити се**). Синоним *ѣросѣрел* са семантичке стране даје основа за (формално проблематичан) покушај везивања са **бости** (Трубачов у ЭССЯ 1:176). Горенаведени опис по којем је симптом болести надимање (*говече ... се наѣне*) указивао би на могућност везе са **једар**, псл. **ędrъ*, **obędriti*, в. **бедрика**. Но у питању могу бити и други симптоми, уп. *бѣдрица* „модрица на телу“ Дучаловићи (РСА). Сазвучност са фитонимом **бедринац**, при варијантама овога на *v-* у чешком и пољском, као и при паралелизму назива за биљку *Potentilla* укр. дијал. *бедреник* : слн. *vrednik*, указивала би на могућност табуистичке преинаке из **verd-* „озледа, рана“ (в. **вредити**), изворно „чир, оток“; биљком *Pimpinella* Бугари лече чиреве и отоке (МББР 235), а натеклине и крвни подливи су такође симптоми куге, против које се иста биљка користила (Machek 1954:158–159). Уп. и рус. *бередитъ* „зледити“, декомпоновано од **obverditi* (ЭССЯ 31:11).

бедрика *бѣдрика* f. „врста јабуке“ (Вук 1818; Вук; РСА), „врста слатке и тврде јабуке“ краг. Јасеница, Шумадија (РСА); „врста јеле и оморице (једро, чврсто и крто дрво)“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣдринка* „јабука

бедрика (в.)“ Босна, *бедрица* „id.“, *ibid.*, Наш народ пени и ове врсте јабука ... зеленике, црвенике, тврдокорке, бедрице Србија (РСА), Високо (СЕЗб 61:15).

• Нејасно; уп. слн. *bedrika* „врста јабуке“.

Не види се семантички основ за извођење од **бедро** (тако Skok 1:132), или за (непосредно) везивање са **бости** (тако ЭССЯ 1:179). Почетно *б-* може бити секундарно, уп., ако је поуздан, облик *ведрика* „врста јабуке“ Јагодина (Милићевић 1876:209, одатле РСА). Псл. **vedrь* > **ведар** имало је разна значења примењива у фитонимији: за *ведричица* f. „пузава ивица, *Aiuga reptans*“ Тимок (Динић) може се помишљати на модру боју цветова, али и на биљку која расте на пропланцима, пошто овај придев означава и слободан, ничим необрастао простор; за плод јабуке уп. значење рус. дијал. *вѣдреный* „порастао по ведром, сунчаном времену“, са примером: первая малина ведренная, бездожливая, она слаще, а эта с кислотой Владимир (СРНГ); у том случају *б-* би било секундарно из глагола **ob-vedriti / -ѣti*, в. **бедринац**, тамо и разне друге могућности тумачења фитонимске основе **bedr-*. Сличном декомпозицијом може се доћи и до **једар** преко **ob-ѣдрѣti* „очврснути, постати једар (о плоду)“, уп. рус. дијал. *ядренный* „крупан, велики“, *ядренные яблоки / орехи / горохи* (Даль s.v. *ядро*). Да се породица псл. **vedrь* рано укрстила са **ѣдрь* чак и у језицима који разликују рефлексе **e* и **ѣ* сведочи рус. дијал. *ядрѣть* „ведрити се“ (ЭССЯ 6:65). Уп. *јѣдрик* „водопија, *Cichorium intybus*“ Бенешки (РСА).

бедринац *бедринац / бѣдринац* m. „зелјаста биљка *Pimpinella saxifraga*“, *бѣдренац* „id.“, *бѣдренѣк / бѣдрѣнѣк* Далм.; такође *бѣдриница* f., *бѣдрѣница / бѣдрѣница*, *бѣдрѣница*, *бѣдрѣца* (РСА).

• Општесловенски (и прасловенски?) назив за биљку *Pimpinella*, неизвесног праоблика и нејасног крајњег порекла; уп. слн. *bedrĕnec*, *bĕdrnik* „id.“, *bedrĭnec* „Trinia“, слч. заст. *bedernĭk*, дијал. *bederenĕk*, савр. *bedrovnik*, чеш. *bedrnĭk*, стчеш. и *vedrnĭk*, чеш. дијал. *bedřinĕc*, пољ. *biedrzeniec*, дијал. *biedrzyniec*, стпољ. и *biedrznik*, *wiedrzeniec*, *wiedrzan*, рус. *бѣдрѣнѣц*, укр. *бѣдренец(ь)*, дијал. *бѣдрѣнѣць*, *бѣдрѣнець*, блр. *бѣдрѣнец*.

Традиционално се изводи од псл. **bedro* као назива за део тела, **бедро** (Miklosich 8; Holub/Корећнѣ 67; Machek 28; id. 1954:158–159; Skok 1:132; ЭССЯ 1:177–178; Bezlaj 1:15); у основи би био придев одатле **bedrьnь*, секундарно **bedrĕnь*; за разне преоблике уп. и чеш. *bedrmor*, *debernĭĕk*, *bebrnĭk* које наводи Machek 1954:158. По објашњењу Холуба и Копечног, које преузима Machek l.c., због тога што му корен заударна на јарца бедринац је коришћен за подстицање репродуктивне моћи смештене у бедрима. Трубачов ЭССЯ l.c. такође прихвата везу са **bedro*, али у том смислу што би и једној и другој речи у основи био (непосведочен) придев **bed-rь* „оштар“, изведен од корена глагола **bod-ti* > **бости**, мотивисан у случају биљке *Pimpinella* њеним мирисом (уп. с.-х. синоним *задух*) и укусом. Употреба биљке у народној медицини за подизање тонуса дала је повода за везивање са **bьdrь* „бодар, **бодар**“ (Brückner 25; Фасмер 1:142–143;

Меркулова 1967:66), но тешко је прихватити алтернацију $e / \ddot{u} > \ddot{v}$; Лантова претпоставка псл. **bedrǝ* „процват, богатство“ = стинд. *bhadrá-* „срећа“ у стсл. хапаксном придеву *БЕДЪЗНЪ* „πλούσιος“ и у називу бедринца (H. G. Lunt, *Language* 29/1953:128–133) бива прихваћена у Sadnik/Aitzetmüller 262 § 220a; SP 1:200–201; ESJS 63, уп. овде ***беднити се**. Ако се већ полази од некадашњег значаја биљке у народној магији и медицини (за који уп. Moszyński 2/1:222), не мора бити случајно што се облици овог фитонима на с.-х. подручју увелико подударају са називом болести *бедреник* и сл.: биљка се често назива по болести против које се користи, уп. *ĭprostĭrel* као назив за исту болест и за биљку којом се она лечи, линцуру (*Gentiana*), звану такође *ĭправа од уĭрrobe*; један од синонима за *бедринац* јесте *ĭправа од ĭуйка*; в. *бѣдреница* „трава којом се бедреник лечи“ s.v. **бедреник**, тамо и о другим могућностима да се фитоним и носоним повежу; ипак треба имати у виду да је овај други ареално ограничен, а назив биљке општесловенски. За друге, још мање изгледне претпоставке в. Фасмер, Sadnik/Aitzetmüller l.c., А. Лома, ЈФ 46/1990:99. Ствар се још више усложњава постојањем рано потврђених облика на *v-* у чешком и пољском. Шимањски и Славски у SP 1:201 претпостављају укрштање са **vedrǝ* „ведар“ позивајући се на обратни утицај (ваљда хипотетичног **bedrǝ* „срећан, богат“?) у каш. *biodro* поред *vidro* „време“, но облик на **b-* поред првобитног на **v-* ту се, као и у низу других случајева (уп. **бесити**, **барити**), пре да објаснити декомпозицијом **o-bedrǝti < *ob-vedrǝti (-iti)* „разведрити се, пролепшати (о времену)“, уп. за тај глагол ЭССЯ 30:268. Можда ни овде не треба искључити првобитно **vedr-n-*, уп. **бедрика**.

бедро *бѣдро* п. „сгус, стегно“ (Вук 1818), „спољни горњи део бута“: Од бедара до витих ребара НП Вук, „цео бут“, „трећи зглавак ноге код инсеката“, „спољна, бочна страна неког предмета“ (РСА), „бут“ Прошћење (Вујичић), „бут од брава“ Пива (Гаговић), „бутина“ Васојевићи (Боричић), *бѣдѣрце / бѣдѣрце* dem. Вук списи (РСА); такође *бѣдра* f., *бѣдѣрѣ* gen. pl.: Сломио му бедре обдвије НП (Вук), НП Вук, Носи мач о бедри Врчевић, Србија, Матавуљ, Конавли (РСА), Ускоци (Станић), Ливно и Дувно (Рамић), „једна од две усправне обле греде на уљаној преси“ Бока (РСА), *бѣдре, бѣдрѣ* pl. „бедро“: Бѣдре су овѣ-дѣље от-кѣка до-кѣљена ист.-бос. Ере (Реметић); *бѣдрица* dem. „id.“: Па потрже мача од бедрице НП (Вук 1818; Вук; РСА), И. Мажуранић, Домановић (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), „једна од три карличне кости (код коња и говеда); усолњени и осушени бут“ ЦГ, Херц. (РСА), *бедрица* „бедро“ Призрен (Чемерикић), „батак живине или птице“ Тимок ⇒ *бедричка* dem. *ibid.* (Динић), *ĭрѣбедрица* „део одеће архимандрита или епископа“ (Вук); *бѣдрина* заст. „бедро“, *бѣдрача*, „једна од три карличне кости у коју је глављена бедрена кост, os ilei“; придеви *бѣдрасѣ* „који је широких бедара“, *бѣдренѣ* „који се односи на бедро“ (РСА), *бѣдренѣ ĭрѣг* „довратник“ Бока (Вук), *бѣдреник / бѣдрѣник* m. „каиш о коме виси сабља, кајас“, „бедрени живац“,

бедреница / бѣдреница / бедрѣница f. (обично pl.) „бочна страна нечега (куће, кревета, разбоја, самара, лествица)“ ЦГ, БиХ, Дубр., Босна (РСА), *бѣдреница* „дрвена крива даска задњег дела самара“ Пива и Дробњак (Вуковић), *бедрѣница* „бочна страна (кревета, разбоја, самара)“ Пива (Гаговић), „два дугачка камена која се међу у гроб да се мртвац сахрани без сандука“ Херц., Бањани, „која виси о бедрима (о сабљи)“ Назор, ЦГ (РСА), „бедрена кост; бочна даска; уздужно дрво на самару; дуга у каци“ Ускоци (Станић), *бедрѣња̋к, -а̋ка* m. „*бедрача* (в.)“, „бочне греде на забату крова“ Банија, „опанак од коже са бедара“ ЦГ, *бедрѣњача / бѣдрѣњача* f. „*бедрача* (в.); бедро“, „бочна страна нечега“ (РСА), *бедриница*: Повадише сабље бедринице (Вук; РСА), *бѣдрница* „бедро“, *бедрница* „id.“ (РСА), „бедрена кост; бочна даска; уздужно дрво на самару; дуга на каци“ Ускоци (Станић), *бѣдрња̋к / бѣдрња̋к* m. „опанак од коже са бедара“ ЦГ, *бедрња̋ча / бѣдрња̋ча* f. „*бедрача* (в.)“, *бѣдрња̋ца* „бочна даска кревета“ *ibid.*; сложеница *бедрѣбоља* „ишијас, **бедреник**“ (РСА); чак. *бедра̋* (ČDL), такође *бѣдра* Орлец (Houtzagers). — Од XII в. стрп. **БЕДРА** f. (RJA), **НАБЕДРАНИЦА** „*прибедрица* (в.)“ (Даничић), од XVI в. *бедро* n. (RJA).

• Од псл. **bedro / *bedra* „id.“, уп. стсл. **БЕДРА**, мак. *бедро*, буг. *бедрò*, слн. *bédro*, заст., дијал. *bédra*, стчеш. *bedra* f. „бедро, слабина; окови за ноге“, чеш. *bedra* n. pl. „крста, бокови“, слч. *bedro* „бедро, бедрена кост“, дијал. „ребро“, глуж. *bjedro*, длуж. *b'edro* „крста; бедро“, пољ. *biodro*, дијал. *b'edra*, рус., укр. *бедрó*, струс. *бедра* „горњи део бутине“, рус. дијал. *бедра́*, блр. *бядрò* (Skok 1:131–132; ЭССЯ 1:179–180, 175–176; SP 1:199–200; Sadnik/Aitzetmüller 263–264 § 221).

Крајња етимологија псл. речи није јасна. Розвадовски је ставља заједно са пољ. дијал. *ubiedrze* „падина, стрмен“ и пореди са лет. *bedre* „удубљење, долина“, које се изводи *r*-суфиксом од корена **bed-* у *best* „копати“, прасродног са псл. **bod-ti* > **бости** (по SP l.c.; слично већ Даничић, RJA 1:222–223). Трубачов у ЭССЯ 1:189 претпоставља придев **bedr-* од истог корена изворно поименичен као ознака за бутну кост. Ту везу прихвата и Snoj 35. Семантичку паралелу пружало би нем. *Bein* „горњи део ноге“ < герм. **baina-* од ие. **bhei-* „бити“ (ЭССЯ 1:180) или с.-х. *буи(уна)* „горњи део ноге“ (Влајић-Поповић 2005:80–81, 86–90). Уп. још стиран. **badar-* / *badra-* у основи назива за лопату, ашов у низу средње- и новоиранских језика, које Расторгуева/Едельман 2:43 изводе од истог корена **bhedh-* „копати, убадати“. Verneker 1:48 пореди са лат. *femur, -inis* (поред *-oris*) које своди на **bhedmen-* са хетероклисијом *n/r*; тој етимологији приклања се, између осталих, Фасмер 1:143. Неопредељени остају Skok, SP, Sadnik/Aitzetmüller l.c., Bezljaj 1:15, ESJS 58, Voryś 28. Ако се пође од основне семантике појаса о којем се нешто окачено носи, **bedro* би могло бити дисимиловано од **berdro* < пие. **bher-dhrom*, *nomen instrumenti* од **bher-* „носити“, в. **брати**, при чему би гр.

φέρ(ε)τρον „носила“ пружало блиску или чак потпуну паралелу (зависно од тога да ли је ту пие. суфикс *-tro- или *-dhro- > *-θρο-, као у ἄρ-θρον „зглоб“ од *ar- „спајати“, са доцнијом дисимилацијом аспирате према φ-).

Бедуин *Бедујин* т. књиж. „припадник номадских арапских племена у Арабији и северној Африци“ Србија, Хрв., *бедујин* „вео, обично невестински“ Србија (РСА), „добар коњ“ Ускоци, *бидујин* „id.“: Јаше Милан силна бидуина *ibid.* (Станић), *бедуина* f. „женски огртач сличан ономе који носе Бедуини“ Шеноа, „кобила добре пасмине“, *бедујин* т. „невестински вео“ Србија, *бедујин* „id.“ Левач и Темнић (РСА); овамо вероватно и *бедовина* f. „id.“ Црна Река (Марковић I), *бедевина* „id.“; свадбена хаљина“ Тимок (Динић).

• Од нем. *Beduine*, фр. *bédouin*.

Европски арабизам, од ар. *badawiyūn* pl. „становници пустиње“ од *badw* „пустиња“ (уп. Spoj 28). Семантичка мотивација свакако је ишла од *Бедуин* → „огртач, вео сличан оном који носе Бедуини“. Другачије Škaljić 128: директно из арапског (?). У значењу „добар коњ, кобила“ као да се укрстило са **бедевија** „кобила“, које је преко турског од истог крајњег етимона, уп. кајк. *бедев* т. „бедуин“, *бедуин(ец)* „id.“ (РНККЈ), а с друге стране тур. дијал. *bedevi gömleği* „кошуља без рукава“ (DS 595).

Бедух *бедух* т. „злоћуд човек или коњ“ Мостар, *бедув* „id.“ Тројановић, *бедуа* т./f. ЦГ, *бедуастӣ*, *-сӣа*, *-сӣо* adj. „злоћуд (о човеку или коњу)“ Хрв. или Далм., Матавуљ, *бедујасӣ* „id.“ Матавуљ, *бедујати се* impf. „обрецивати се на некога“ Далм. (РСА); овамо вероватно и *бедџв* т. „бедник“ Ускоци (Станић), *бедовник* „id.“; смутљивац, лицемер“ Васојевићи (СДЗБ 54:49); *бедова* f. „зла особа; напаст, бедник“ Ускоци (Станић).

• Од тур. *bedhu*, поред *bedhuу* „id.“, перс. порекла (Skok 1:131 s.v. *bēdāk*).

Уп. можда буг. дијал. *бету́х* „лењивац“ Ботевград (БД 1:186), *бету́й* Ихтиман, Самоков (БД 3:39, 203), *бет’увиѐ* Родопи (БД 2:129). Тур. *bedhu(y)* је од нперс. *bad* „лош, зао“ у првом делу (в. **бет**) и нперс. *hī (уп. Tietze 1:303). Овај турцизам као да се на с.-х. терену укрстио са **бед-дова** у *бедуа*, *бедов(а)* „злоћуда особа или животиња“. Није јасно спада ли овамо придев *бедувасти* „који се прави да не чује нешто“ Вук (РСА), у другом делу чито наслоњен на **ухо**. У *бедула* f. „будала“ Пива (Гаговић) као да имамо укрштање са турцизмом **будала**. Могућност везе са **беда**, уп. рус. дијал. *беду́ха* „велика несрећа“ (СРНГ), отклања доследно екавски лик на јекавском терену. Из истог разлога пре ће овамо, него тамо, спадати **бедно**.

бежан *б(ј)џжан*, *-ана* т. „плашљивац, кукавица“ (Вук 1818; Вук), *бежџан* „id.“: Мајка плаче на Стојана, а не на Бежана Бујановац (Златановић) ⇒ *б(ј)џжанџв* adj.: Бжежанова мајка пјева, а Стојанова плаче (Вук), топоним

Бјежани / *Бижани* т. рл. Дубр. (РЈА), *бјѣжѣн* f. „избегли људи“ (Вук 1818), *бѣжѣн* „id.“: Нишевачка бежан ... у нашу страну пребегла Т. Ђорђевић, *б(ј)ежѣнија* f. „бежање (од ратне опасности); избеглиштво; збег; избегли људи“ Србија (РСА), Поткозарје (Далмација), „одвојени живот после бекства од мужа“ Банија, заст. „Мађарска буна 1848. године“ Војв. (РСА), Бежанија то је једно узбуђење, побуна, револуција је испала *ibid.* (РСГВ), топ. *Бежѣнија* Срем (РСА), *бежѣнија* coll. „бегунци“ Призрен (Чемерицић) ⇒ *б(ј)ежѣни(ј)ски* adj. (РСА), мтоп. *Бежѣнске колибе* потес у Старом Глогу где су биле колибе избеглица из Турске Пчиње 1878. (Златановић); *бјѣжѣњ*, -и „бежѣнија (в.)“; *б(ј)ежѣнац* заст. „избеглица, бегунац“ (РСА), Оњ-Србијанци мѣнѣ-зѣвѣ бјежѣнац... ист.-бос. Ере (Реметић), *бежѣнци* т. рл. „id., доселеници“ Тимок, *бежѣњац* т. „бежање“: Оњ припѣцају ... а ми увѣтимо бежѣњац уз потѣк *ibid.* (Динић), *б(ј)ежѣница* f. „девојка која одбегне момку, побегуља“ Херц., *б(ј)ежѣник* т. „бегунац“, *бѣжѣнка* f. „побегуља“ Србија, „бежѣнија (в.)“ (РСА). — Од XIII в. стерп. **Бѣжѣњ** т. ЛИ (Даничић; Пом. 47), **бѣжѣниѣ** топоним, **бѣжѣниѣ** „збег“: **бѣжѣниѣ, коѣ сѣ повѣгле ѣ наше тврѣге** (Даничић).

• Од псл. **bēžanь* т. „бегунац“, уп. мак. *бежанец* „id.“, буг. *бежан* „id.“, *бежѣнка* „одбегла девојка“, *бежански сватби*, топоним *Бежаново*, пољ. топониме *Wieżany*, *Wieżeń*, *Wieżanice*, *Wieżanów*, струс. *бѣжѣнинь* „бегунац“, рус., блр. *бѣжѣнец* „емигрант“, укр. *бѣжѣнець* „id.“ (SP 1:224; ЭССЯ 2:92).

Изведеница од основе **bēg-* која је у **бег**¹, **бежати**; није јасно да ли поствербална „бегунац“ (тако SP 1.c., уп. **беган**) или деноминална „онај који је у бегу“, на шта би указивао струс. облик на **(j)aninь* (како то помишља Варбот 1969:90; уп. ЭССЯ 1.c.); *бежан* / *бежѣњ* f. најпре се може схватити као стари колектив на **-i* у значењу „скуп бегунаца, збег“, типа *ѣоган*, -и, струс. *погань*, в. **поган**; -ија у *бѣжѣнија* је надоградња старе *i*-основе, пре неголи преобличење глаголске именице **bēžanьje* > *бежѣње* (уп. *беганија* s.v. **беган**). Пољ. *Wieżanice* = стерп. *Бѣжѣниѣ*.

бежати *б(ј)ѣжѣтии*, -ѣм impf. „fugio“ (Вук 1818; Вук; РСА), Бјежи Марко, а ћера га краљу НП Вук, бежи од стварности, и тр. „избегавати“: ја га бјежим, колико могу Босна, Он самује, ка да бежи људе Змај (РСА), *до-*, *з-*, *из-*, *од-*, *ѣо-*, *ѣод-*, *ѣри-*, *ѣре-*, *ѣро-*, *раз-*, *у-*, *уз-* pf. (РСА; РЈА; РМС), „трчати, јурити; протицати, нестѣјати“: Јутро бежи, подне се примиче Војв., Далм., израз *бѣжѣтии надвор* / *наѣоље* „имати пролив“, „померати се, помицати се“ Херц., Босна, све бежи капа на потиљак Србија (РСА), *бѣжѣтии*: О [= од] дѣбра се не бѣжѣи, нѣ од зла Ускоци (Станић), *бежѣти* Свиница (Томић I), ик. *бижѣтии* (Вук), Бѣште у јѣрак ист.-бос. Ере (Реметић), израз *ѣроб-ѣжѣи*

на̀йоль 3. sg. pf. „добити пролив“ Црна Река (Марковић I); *бежѣ̀ћкѣ̄* / *бежѣ̀ћки* adv. „бежећи, трком, у трку“: Све бежећи сам стигао догде Банат, *б(ј)ѣ̀жалица* m./f. „бегунац“ ЦГ; *бијѣ̀жайѣ̄и*, *-ѣ̄м* iter. „више пута бежати“ Бос. Грахово, Кочић, *бјѣ̀сакайѣ̄и* „id.“ Ћопић (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *-б(ј)ѣ̀савайѣ̄и*, нпр. *доб(ј)ѣ̀савайѣ̄и* (РСА); такође *б(ј)ѣ̀гайѣ̄и*, *-ѣ̄м* impf. „бежати, трчати“ (Вук 1818; Вук; РСА), НП Вук, Прота Матија, Стерија, Шапчанин, Змај, Цвијић, израз *бегайѣ̄и надвор / на̀йолье* (РСА), *бѣ̀гайѣ̄и* Свиница, *ѣ̄обѣ̀гайѣ̄и* *ibid.* (Томић I), *бѣ̀гам* Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Врање (Златановић), *бѣ̀га* 3. sg. „полазити, кретати“ Тимок (Динић), „ићи“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *избѣ̀гам* pf. „избећи“ Врање (Златановић), *исѣ̄обѣ̀гам* (*исѣ̄обѣ̀гав* 3. pl.) „побећи један за другим“ Јабланица (Жугић), *б(ј)ѣ̀галац* m. „бегунац“, *б(ј)ѣ̀галица* f. „id.“, *бѣ̀галька* „id.“ (РСА), *бѣ̀јегайѣ̄и* impf. iter. „више пута бежати“ ист.-бос. Ере (Реметић), *-б(ј)ѣ̀гавайѣ̄и*, нпр. *ѣ̄рибегавайѣ̄и*, јек. *ѣ̄рибѣ̀гавайѣ̄и*, ик. *ѣ̄рибѣ̀гавайѣ̄и* (Вук), *избегивайѣ̄и* „избегавати“ (РСГВ), *обегдвайѣ̄и*, *обегу̀јем* „id.“ Косово (Елезовић II), *ѣ̄оббегу̀јем* Лесковац (Митровић); овамо вероватно *ѣ̄оббѣ̀згу̀е* 3. sg. „час, час па покуша да побегне“: Како е дошла у на̀ш дом ... три пут е подбѣ̀згу̀вала, да с ѣ̀де код њо̀јни Тимок (Динић); такође *-б(ј)ѣ̀ћи*, *-б(ј)ѣ̀гнем* (се) pf. са до-, з-, за-, из-, од-, ѣ̄о-, ѣ̄ри-, ѣ̄ре-, раз- (РСА; РЈА; РМС), нпр. *ѣ̄обѣ̀ћи*, јек. *ѣ̄обѣ̀јећи*, ик. *ѣ̄обѣ̀ћи* (Вук), *зб(ј)ѣ̀ћи* се „сакупити се бежећи“, *зѣ̀б(ј)ѣ̀ћи*, *-бегнѣ̄м*: Препале се од мјесеца, | и забјеже за горицу НП, ик. *зѣ̀бићи*, *дѣ̀б(ј)ѣ̀ћи* „пребећи момку (о девојци)“ (РСА), *добљѣ̀ћи* „id.“ Ускоци (Станић), *ѣ̄ребѣ̀гне ѣ̄уѣ̄оч* „спустити се (о стомаку) услед тешког рада“ Црна Река (Марковић I); *б(ј)ѣ̀гнуѣ̄и* „нагло се уклонити, побећи“: Момче гледну, а ѣ̀вејка бјегну НП, Сарајлија, Шеноа, *дѣ̀ббегнуѣ̄и* (РСА), *дѣ̀бљегнуѣ̄и* Ускоци (Станић); *разбѣ̀гнуѣ̄и* се Косово (Елезовић II), *ѣ̄обѣ̀гнуѣ̄и* „побећи“, *ѣ̄обѣ̀гнуѣ̄и* pass. pt. „побегао“ Свиница (Томић I), ик. *зѣ̀гнѣ̄и се* pf. „скупити се (о тканини после прања; о млеку кад се претвори у сир)“ бачки Буњевци (Реи́с/Ва́члија); поствербали **бер**¹, *зб(ј)ѣ̀г*, *зб(ј)ѣ̀га* / *зб(ј)ѣ̀га* m. „бежанија, бежање; скуп избеглица; прибежиште, место збега“ (РСА), *ѣ̄рѣ̀бег* „бекство преко границе; који је пребегао, бегунац“ (РМС), *Пребег* презиме (Skok 1:166); *б(ј)ѣ̀жан*, *-жна*, *-жно* adj. заст. „пролазан, тренутан“, *нѣ̀изб(ј)ѣ̀жан* / *нѣ̀изб(ј)ѣ̀жан* књиж. „inevitable“, *нѣ̀изб(ј)ѣ̀жив* „id.“ (РСА), *дѣ̀б(ј)ѣ̀глица* f.: девојка која добјегне ... за момка ... У Србији добјеглица дође управо момку у кућу, па је онда одведу у какву кућу момачком роду, те тамо стоји док се не вјенчају, а у Сријему и Бачкој дође поповој кући и ондје стоји док се не вјенчају (Вук), *изб(ј)ѣ̀глица* m., *ѣ̄риб(ј)ѣ̀глица* „онај који је добегао, избегао, прибегао (некамо од некуд)“ (РСА; РМС), *доб(ј)ѣ̀жљѣ̀к* „добеглица“ Сарајлија (РСА); даље

изведенице **бјегљив**, **бекство**, **бегун**, **беган**, *бежач* „бегунац“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бјџац*, *-ица* „бегунац“ НПосл (РСА), *бегач* „id.“ Врање (Златановић), *б(ј)џац*: Бјегац се држи једног пута, а поћера сто (Вук; РСА), *interj.* „беж(и)!“: сом раздро мрежу па бјегац, **бежан**, *бежџенар*, *-ара* „бегунац“ Црна Река, *бежџенар* „id.“ (РСА), *Бежинари* pl. мтоп. Банатске Хере (О. Радосављевић, ППЈ 18:189), *бежинарац*, *бежунар* (РСА), Војв. (РСГВ) ⇒ *бежунарски* adj., *бежунарче* / *бежунарче* n., *бјџулац* m. „птица пчеларица, *Merops apiaster*“ Херц., *бјџуља* f. „id.“ *ibid.* (РСА), *йобџуља* „жена која од мужа побегне назад родитељима; девојка која од родитеља побегне момку пре удаје“ (РМС), *йобџуља* „id.“ Чумић (Грковић), *йобџуља* Лесковац (Митровић); *бјџеша* име овци која радо бежи Хрв. Крајина, *бјџуша* име таквој крмачи Слав.; хипокористици *бџа*, *-џ* m., *бјџо*, *-а* ЦГ, *-џ* Херц. „страшљивац, кукавица“ Змај, ЦГ, БиХ (РСА), *б(ј)џа* f.: Чуча чучи, бјега бјежи, скочи чуча те увати бјегу („миш“) НЗаг Херц. (Вук 1818; Вук; РСА), *бјџо* m. НЗаг, презимена *Бјџовић*, *Бјџоња*, *Бјџојевић* (РСА); чак. *бижџи* impf. Брусје (Dulčići), Бакарац и Шкрљево, *бижџ* узвик којим се подстичу коњи *ibid.* (Turina/Šepić), кајк. *бџџи* impf. „удаљавати се; трчати“ Гола (Večenaj/Lončarić), *бџџи* „трчати, бежати“ Вараждин (Lipljin). — Од XII в. стерп. **вџати**: кто удь манастицьскихъ ѡди вџи подь велига жџана, **вџати**: ѡть вси въ вась вџа летопис, **повџки** поред **повџноути** (Даничић).

• Од псл. **bēžati* / **bēgati* impf., **bēgti* / **bēgŋti* pf., уп. стел. **вџати** / **вџати**, мак. *бега*, буг. *бџам*, слн. *bēžati* / *bēgati*, *bēgniti*, чеш. *běžeti* / *běhati*, слч. *bežat'* / *behat'*, дијал. *behac* (*se*), *behat'i* (*sa*), глуж. *běžec* / *běhać*, *běhnyć*, длуж. *běžas'* / *běgas'*, *bě(g)nuś*, пољ. *bieżeć* / *biegać*, (*przy/-wy-*)*biec*, *biegnąć*, словињ. *bjēžēs* „имати пролив“ / *bjēgās*, рус. *бежџать* / *бџать*, дијал. *бечь*, *бџу*, струс. *бџнџти*, стукр. *бџџати* / *бџџати*, укр. *біжати*, *біжти*, *біжџу*, блр. *бџаць*, *бџчы*, *бџу* (Skok 1:166; SP 1:224–225, 245–246; ЭССЯ 2:58–59, 92–93; Sadnik/Aitzetmüller 301–307 § 248).

Облици **bēžati* и **bēgti* имају своје тачне пандане у балтском, лит. *bēgti*, *bėgi* „трчати, тећи (о води, времену)“, *rabėgėti* „потрчати“, лет. *bēgt*, *bėgu* „бежати“; о дугом коренском вокализму у балтословенском насупрот гр. φέβομαι в. Г. Риков, Praszlowiańszczyzna 107–115. Облик **bēgati* је секундарни итератив од **bēgti* > *-б(ј)џи*, поред архаичног интранзитива на **-џ-* **bēžati* „бити у трку, у бекству“. У српском је *-б(ј)џи* преузео презентску основу *-б(ј)џе-* од *б(ј)џнуџи*, псл. је било **bēgti*, *bėgo* (тип **моћи**, **могу**), уп. пољ. *biec*, *biegnę* поред заст. *biegę*. Уп. и **Бегаљица**.

беждерван *беждџерван* m. „страшило у њиви“ Свилајнац (?) (РСА).

• Нејасно.

Можда императивна сложеница *беж' дер ван* „бежи де(р) напоље!“, као **небојша** < *не бој се!*, *крстикумедете* и сл.

бежђакати в. базати.

Бежђеђе *Безђеђе* п. село у Херцеговини код Невесиња (ИМ).

- Присвојни придев на *-*јь* у средњем роду *Bezďed-je од псл. ЛИ *Bez-děďь, уп. топониме чеш. *Bezďez*, пољ. *Biezdzięde* (назив језера), струс. *Бездѣжъ*, *Бездѣжа*.

Rospond 1983:42; Фасмер 1:144; ЭССЯ 2:17, сви без срп. паралеле. Псл. ЛИ непосредно је потврђено словеначким *Bezded*, струс. *Бездѣдъ*, стпољ. *Bezdzjad*, стчеш. *Bezďed*; значење му је „без деда“ (Фасмер, ЭССЯ I.с.с.; Svoboda 74, 101), уп. **без²**, **дед**, **Безује**.

-безурати (се) *забезураити се* рf. „задржати се, забавити се, зачамити“ Пива, *забезураити се* „id.“: Ђе си се толико забажуро? *ibid.* (Гаговић).

- Нејасно.

Можда од *безжурбаити се, универбизацијом синтагме *без журбе*, са дисимилацијом другог -*б*-?

без¹ *бѣз*, *бѣза* / *бѣза* т. „платно, углавном домаће израде“ (Вук 1818), Србија, БиХ, Слав. (РСА), Мачва (Лазих), Прошћење (Вујичих), Васојевихи (Боричих), Загарач (Ћупићи), ист.-бос. Ере (Реметић), „ретко, слабо платно“ Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), Војв. (РСГВ), „конопљана тканина, двојично ткана“ Златибор (Миловановић); кајк. *без* (РНKKJ); придеви *бѣзан*, -*зна*, -*зно* „који је од беца“ Д. Обрадовић, БиХ (РСА), *бѣзан*, -*анѣ*, -*анѣ* „id.“ Мачва (Лазих), *бѣзани* Војв. (РСГВ), *бѣзли indecl.* БиХ, Хрв., *бѣзовскѣ* Војв., Хрв. (РСА), *бѣзѣр* т. „трговац платном“ Војв. (Вук; РСА), *бѣзѣрскѣ* adj., *бѣзѣрица* f. „платнена марама“ Оток; *бѣшчија* т. „онај који прави, продаје без“ БиХ (РСА), ороним *Бѣшчиско брдо* Власина (Павловић I). — Од 1710. *без* (Михајловић).

- Од тур. *bez* „id.“ (Skok 1:143 s.v. *bez*³; Škaljić 140–141). Балкански турцизам, уп. мак. *бесчија* „платнар“ (Јашар-Настева 78), алб. *bes*, -*zi*, *beze* (Boretzky 1976:25; Dizdari 100).

Реч је у фонетским варијантама распрострањена у разним турским језицима, па је неки сматрају домаћом, док други претпостављају њено страно порекло: семитско (арапско) или кинеско (ЭСТЯ 2:102–103; Eren 49–50; Tietze 1:329). Уп. **безистан**.

без² *без* / *бѣз* граер. са генитивом: „*sine*“ (Вук 1818; Вук), НП Вук, НПр Вук, књиж., „изуевши, осим, сем“ НП Вук, НП Дробњаџи, Нико ништа не говори | *без* Јована учитеља НП ЦГ (РСА), Војв. (РСГВ), Шумадија (Реметић

1985:386), „не рачунајући, не узимајући у обзир; осим у случају“: Не дај града без велика јада НП Вук; као сонј. „само ако, осим ако“: У војску не могу ... без ако се мора ЦГ (РСА); често као први члан сложеница, именских: **бездан**, **бездаја**, **бестрага**, **безнишник**, чешће придевских: **безвјест**, **безобраз**, **безмозги**; **безочан**, **безмитан**, **безпризоран**, **безбедан**, **бесребрни**, такође пред страним основама: **безаберан**, **безајтрен**, **безбатан**, **безисаван**, **бесхалачан**, можда и **бешесан**; дијал. синонимно са не-: *бесрејан*, *-їна*, *-їно* адј. „несретан“ Ченеј (Марић), *бесрѣхан* ⇒ *бесрѣхник* т., *бесрѣхница* ф. све Радимња (Томић II), в. **срећа**, *бесїарни* адј. „непарни“ Свиница (Томић I), в. **пар**; уз именице пејоративно „никакав“: *бѣзриба* ф. „кркуша“ Нови Сад (РСГВ), *бѣзрибица* „укљева, беавица“ (Вук), в. **риба**; *безнање* п. Пива, в. **знати**; *бесуд* т.: Купик наков бесуд котла, ту не море стати ни пе кила варенике. То није суд но бесуд, ка је тако батал *ibid.* (Гаговић), в. **суд**²; *бѣздѡм* Стара ЦГ, в. **дом**; *бѣзрѡд* *ib.* (Пешикан), в. **род**; са једначењима, упрошћењима и умећањима *без*: *без њега*, *без љутје нект.* (РСА), Тимок (Динић), *безљусак* в. **безљусак**, *беш-*: *бешчаїше* п. (РСА), в. **част**, *бе-*: **бестрва**, **бесребрни**, и у сандхију: Он је бе зѣмљѣ — Он је бѣ шкѡлѣ — Ти си бѣ срца Ускоци (Станић), Остала сам сасвѣм бе зѣби Тимок (Динић), *беза-*: *беза сна*, *беза дна*, *беза зла* (РСА), **безазлен**, *безасрамник* т., *безасрамља* ф. Врање (Златановић), *безо-*: *бѣзосрамно* *adv.* „бесрамно“ Заплање (РСА) в. **срам**, *безї:* Ништа бези пријатељи Пирот (Живковић), Ти спиш бези завѡјћу Тимок (Динић); такође *без* шумадијска Колубара (Реметић 1985:386), *брез* НП Вук, Кочић, В. Петровић, Ђопић (РСА), Војв. (РСГВ), Шумадија, околина Београда, Подгорина, Азбуковица, Горобиле, Срем, Кикинда (Реметић 1985:386–387), *брѣз* Слав. и Барања (Sekereš VIII 144), Срби у Барањи (Sekereš XI), *брез* шумадијска Колубара, Подгорина (Реметић *l.c.*); чак., кајк. *брез* (ČDL; RHKKJ; Skok 1:143). — Од XII в. стерп. **ВЕЗЬ**: **ВИНО БЕЗЬ ВОДЕ** — **БЕЗЬ ПАКОСТИ** — **БЕЗЬ НЕГОВА ХТЕНИЯ** — **БЕ ЧИСЛА** — **БЕЗА ВСАКОГА**, поред **ВЪЕЗЬ**: **ВЪЕЗЬ ФАЗЛОГА** и **ПРАВДЕ** (Даничић).

• Од псл. **bez(ъ)* „id.“, уп. стсл. **ВЕЗ**, мак., буг. *без*, слч., чеш. *bez*, глуж. *bjez*, пољ. *bez*, каш. *băz*, словин. *băš*, рус., укр., блр. *без*, укр. дијал. *біз* (Skok 1:143; SP 1:218–219; ЭССЯ 2:7–13).

Уп. даље лит. *bè*, лет. *bez* „id.“ (финално -z можда под слов. утицајем, тако ЭССЯ *l.c.*), стинд. *bahis* „напољу, споља, изван“ (*h < *gh >* слов. *z*). Спорно је спада ли овамо перс. класично *bē-*, савр. *bi-* „без“ < стперс. **badi-* (*d < *gh*), тако изм. ост. Трубачов у ЭССЯ *l.c.*, уп. и Maughofer 2:220; друкчије најскорије Расторгуева/Едельман 1:183 (од стиран. **apa-id-*). Облик *брез* контаминацијом са старијим **през**, уп. буг. дијал. *брѣс*, слн. *brez*, слч. дијал. *brez*, длуж. *břez(e)* (Skok *l.c.*; SP 1:219, уп. Schuster-Šewc 34), уп. *бѣзиме* / *брѣзиме* = **презиме**. Свеза *без да* „а да не, а да није“: Радознали читалац знаће, и без да му ја кажем Руварац (РСА) калк је према нем. *ohne daß*. За семантичку класификацију слов. сложеница са *без* в. А.

Ф. Журавлев, СБЯ 1999:13–29; за значење *, „напољу“ в. **бесебе**, **беседа**. Уп. још **бестебозове**, **безјак**, **безмилет**, **безајтрен**, **бестрмац**, за архаични тип личних имена са првим чланом *без-* у топонимији в. **Безмиље**, **Безује**, **Божђеје**.

беза *бѐза* f. „жива ограда“ Срем (РСА; РСГВ).

- Нејасно.

Уп. можда нем. *Besen* „метла“ у фитонимији, изм. ост. као назив за грм *Sagotamnus scoroparia* звани *жуџа метла*, који се гаји као украсна биљка.

безаберан *бѐзаберан*, *-рна*, *-рно* adj. „безбрижан“, *бѐзаберник* m. „безбрижан човек, небрига“, *бѐзаберница* f. „id.“, *бѐзаберност* „безбрижност“ све ЦГ (РСА).

- Придевска сложеница од домаћег **без²** и турцизма **абер**.

За семантику уп. тамо израз *немаџи (ни) абера* „не марити“.

безазлен *бѐзазлен*, *-а*, *-о* adj. „невин“ (Вук 1818; Вук), „id.“, чедан; који нема у себи злобе и лукавства“ Нови завет Вук, И. Андрић, Типико, „неискусан, наиван, простодушан“ НПр (РСА), Поткозарје (Далмација); *бѐзазлено* adv. „наивно“, *бѐзазленац* m. „безазлен човек, наивчина“ Војв., *бѐзазленик* „id.“, *бѐзазлењак*, *безазленко* / *бѐзазленко*, *бѐзазленка* f., *бѐзазленче*, *-еџа* n., *бѐзазленчад* f. coll. (РСА), *бѐзазленост* f. „наивност, чедност; неискуство“ (Вук 1818; Вук; РСА), заст. песн. *безазлење* n. „id.“ (РСА).

- Придевска сложеница од **без²** (у варијанти *беза-*, в. тамо) и **зао** (Skok 3:642).

Завршетак *-ен* недовољно јасан, тешко да је суфикс придева грађе као у *дрвен*, *ланен*, или трпних придева, уп. ипак *-злџи* (само са провербима) s.v. **зао**; можда најпре поименичење синтагматског споја *бѐзазлѐ* adv. „без зле (ср. мисли, намере)“ Војв. (РСА); слично Skok l.c. полази од синтагме *без зла*.

безајтрен *бѐзajтрен*, *-а*, *-о* adj. „који не говори ни по чијој вољи, отворен, необазрив“: То је безајтрен чоек: рећи ће што ти мисли, па било ти мило или мрзно Пива (Гаговић).

- Вероватно придевска сложеница од **без²** и *ajтрен „обзиран“ од *ajшар* „обзир; жеља, жудња“ Пива (Гаговић) од тур. *hatır* (Škaljić 319–320), в. **хатар** (С. Петровић, ЈФ 65/2009 [у штампи]).

Придев *ajшаран*, *-арна*, *-арно* „који неће другоме да се замери; склон другоме да учини услугу, предусретљив“ забележен је у недалеком Ускоцима (Станић); тур. полуглас, другде одражен као *а*, овде је синкопиран; за *-ј-* в. под **хатар**. За творбу уп. и **безмилет**, детаљније С. Петровић, ЗбМСФЛ 50/2007:673.

безаница *безаница / безанка* f. „биљка стежа, *Potentilla anserina*“ Госпић (РСА).

- Нејасно.

Извор у РСА је Šulek. Skok 1:143 s.v. без решења. Како биљка има адстрингентно дејство, одакле и назив *сћежса*, в. **-тегнути**, у основи би могао бити декомпонован трпни придев (*o-*)*безан* од *obvezati, уп. *обезаџи* s.v. **везати** и руске називе *вяз трава, завязной корень* за биљку *Tormentilla erecta* која се употребљавала против дизентерије.

безбатан *безбаџан*, *-џина*, *-џино* adj. „худе среће, несрећан“ Косово, *безбаџаник* m. *ibid.* (Елезовић I), *безбаџињик* Васојевићи (Боричић), *безбаџиница* f., *безбаџииче* n. „који, -а, -е нема среће“ Косово (Елезовић I).

- Од тур. сложенице *bezbaht* поред *bedbaht* „id.“, перс. порекла, уз наслањање првог дела на **без²**, за други в. **бахт** „срећа“.

Тур. *bed-* / *bez-* у вези са **бет**, в. Tietze 1:301–302.

безбедан *бѣзб(ј)едан*, *-дна*, *-дно* adj. „који је сигуран од опасности, обезбеђен; безопасан“; *бѣзб(ј)едно* adv. „безопасно; безбрижно, мирно“; *бѣзб(ј)едник* m. „онај који је безбедан, обезбеђен“: И сад живи на туђем имању као какав безбедник ⇒ *безбеднички* adj.: живи безбедничким животом, *безбеднички* adv.: Живи безбеднички — Ради безбеднички све Гружа, *бѣзб(ј)едност* / *безбѣдност* / *безбиједност* f. „безопасност, сигурност, обезбеђеност“ Батут, Милићевић, Бан, *бѣзб(ј)едство* / *безбѣдство* / *безбиједство* n. заст. „id.“; деноминал *безбѣдиџи* impf. „чинити некога сигурним“: Што ти њега безбедиш, кад он тебе не безбеди? Гружа, ~ *се*: Овим утврђењем се безбедим од воде (реке) *ibid.*, *безбѣдиџи* / *безбиједиџи* pf. „учинити безбедним, осигурати (физички, материјално)“, „створити услове, омогућити“, *обезб(ј)еђиваџи (се)* impf., *обезб(ј)еђиваџи (се)*, *бѣзб(ј)еда* f., *обезбѣдије* n., *обезбѣје*, *обезбѣдица* f., *обезбѣдиџељ* m. „онај који нешто обезбеђује“, *обезб(ј)еђач* „id.“, *обезб(ј)еђеник* „онај који је обезбеђен“ (РСА). — Од XVIII в. *безбједан* Каваџин (RJA).

- Придевска сложеница од **без²** и **беда** (Skok 1:148 s.v. *bijèditi*); уп. стел. **вѣзвѣднь** „ἀκίνδυνος“ (Brodowska-Hopowska 1960:98), мак. *безбеден*, буг. заст. *безбеден*, струс. *безбѣдний* (Срезневский), рус. *безбедный*.

Вероватно из руског или црквенословенског.

безбели *бѣзбѣли* / *бѣзбѣли* adv. „заиста, наравно, сигурно“ Србија, БиХ, Хрв., НП Дубр. (РСА), Ускоци (Станић), „мирно, спокојно“ Гружа (РСА), *бѣзбѣли* „заиста“ Пива и Дробњак (Вуковић), Конавли (Kašić 369), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣзбѣли* „id.“ Косово (Еле-

зовић I), Васојевићи (Боричић), Пива и Дробњак (Вуковић), Прошћење (Вујичић), *бѣзбѣли* Призрен (Чемерићи), *бѣзбѣли* Лесковац (Митровић), *бѣзбѣл* ист.-бос. Ере (Реметић), *брѣзбѣли* / *брѣзбѣли* Пива и Дробњак (Вуковић), *брѣзбѣл* / *брѣзбѣли* ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣзбилѣ* Лесковац (Митровић).

- Од тур. *besbelli* „id.“ (Skok 1:136 s.v. *bèli*; Škaljić 140–141). Балкански турцизам, уп. мак. *бѣзбѣли*, *бѣзбѣли* (Јашар-Настева 217), буг. *бѣзбѣли*, алб. *besbeli* (Dizdari 98).

Тур. реч је апсолутни суперлатив од *belli*, в. **бели**. Облици на *брѣз-* наслањањем на домаћи предлог *б(р)ѣз-*, в. **бѣз**².

безвјест *бѣзвјѣстѣи*, *-сѣи*, *-сѣио* adj. „безуман, сулуд“: Луда ни манита у нас нема. Томе реку, да је звекнут, ... да је безвјест Буковица (РСА). — Српсл. **бѣзвѣстѣиѣ** „inscius“ (Даничић).

- Од псл. (?) **bez-věstь* поред **bezvěstьnъ(jь)*, уп. стсл. **бѣзвѣстѣиѣ** „ἄδηλος, incertus“, буг. *бѣзвѣстен*, чеш. *bezvěstný* „бесмислен“, струс. *бѣзвѣстѣиѣ* „неизвестан, незнан“, рус. дијал. *бѣзвѣстѣиѣ* „пропао без трага и гласа“, укр. *бѣзвѣстѣиѣ* „неизвестан, незнан“ (ЭССЯ 2:51).

Псл. придев сложен је од **bez- > бѣз*² и **věstь*, уп. струс. *вѣстѣиѣ* adj. „познат“, чеш. *věst* „id.“, кајк. *очи-вѣстѣиѣ* „очевидан“ Белостенец (Skok 3:592 s.v. *vĕjest*, 603 s.v. *vĕšt*; Фасмер 1:304), за даљу етимологију другог члана в. **вѣст**, **вѣшт**. За паралелизам са облицима на *не-* в. и М. Бјелетић, Зб. С. Толстој 99.

бездаја *бѣздаја* f. „нешто у што се уложило или улаже много труда, а што не доноси користи“: Отеретих јадну сиротињу | док наградах оваку бездају НП Алексиначки округ, „Волео бих да могу продати ову моју бездају“, рекао један Карловчанин за свој виноград Сремски Карловци (РСА), *бѣздаја* „огромна зградурина или нека друга грађевина која је прогутала много рада и новца“ Тимок (Динић I), *бѣздаја* „id.“ *ibid.* (Динић); овамо можда и *бѣздѣиѣ*, *-иѣ*, *-иѣо* adj. „који даје слаб принос, неуносан, нерентабилан“: Бездашан је то посао хранити свилене бубе Ириг (РСА).

- Нејасно.

Најпре именска сложеница од **бѣз**² и **дати** (уп. *издаја*, *ѣредаја*, *бѣздашан* поред *издашан*, в. **дашан**). Веза са **бездан** семантички је могућа (уп. израз *руѣа без дна*), али са формалне стране мање вероватна (*-j-* уместо *-н/-њ-* могло је настати декомпозицијом из *бѣздај-ниѣа*, али се такав облик среће само у Далмацији).

бездан *бѣздан* / *бѣздѣиѣ*, *-а* m. „дубока провалија, бескрајна дубина“ ЦГ (Вук), Његош, Шантић, Радичевић, Јакшић (РСА), „велика дубина у реци; улична пумпа за воду“ Војв. (РСГВ), фиг. „бескрајност, бесконачност; неизмерна количина“: читав бездан прекора Ранковић (РСА), „несрећа,

пропаст“, и као топоним *Бездан* село у Бачкој код Сомбора на левој обали Дунава; планински венац у ист. Србији близу Ртња (RJA), *Бездан* место у Ускоцима (Станић); у придевској служби: На дубоку бездан-јаму НП Ј. Сундечић; *Бездановић* презиме (РСА), *Бездановићи* pl. село у Катунској нахији (RJA); *безданчић* dem. мтоп. Колубара; такође *бездна* / *бездна* f., *бездно* / *бездно* n. ⇒ *безднен* / *безднен* adj. Далм., *бездна* f. књиж., песн., *безно* n. Т. Маретић (РСА); *бездана* f. „бездан“: Цар намаче два целата млада, | откида их једног од другога, | те их баца доле у бездану НП (Вук), НПр Босна, Дучић, Ј. Игњатовић (РСА), *Бездана* јама са водом код града Голупца (Вук), *безданица*: А то није ледена тавница, | но некака јама безданица (Вук; РСА), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), Боговађа (грађа ЕРСЈ), *безданица* „вештачка јама“: Они узму мотике и лопате, па отиду у поље те стану копати, а кад је била већ ноћ, ископа сваки цијелу безданицу НПр Кордун (СЕЗб 41:102), *безданица* „река понорница“ Тимок (Динић), *безданка* „дубока јама“ НПр Буковица; придев *бездан*, -ана, -ано „који је без дна; неизмерно дубок“: Он га баци у јаму бездану НП Вук, „неизмеран, бескрајан“, „незајажљив, прождрљив“, „несхватљив, недокучив“, *бездано* adv.; *бездањ* / *бездань* m./f.: Имао је читаву бездањ послова Ј. Лазаревић, ЦГ; *бездања* f. Љубиша, Тупижница (РСА), *безданьа* „врло дубока јама“ Стара ЦГ (Пешикан), *безданьица* (јама) f. „id.“: Тако се не амбисао, као јама безданьица ЦГ (Вук), НПосл Вук, НПр Херц. (РСА); придеви *безданьи* „неизмерно дубок“: бездања јама (Вук), НПр Вук, Љубиша (РСА), *безданьа* јама Стара ЦГ (Пешикан); *безданьи* „који нема дна“ ЦГ (Вук; РСА); такође *брездан* (РСА s.v. *бездан*¹), *брезданьа* f. Ј. Бановац, *брезданьство* n. И. Аничић (RJA), *безданьица* f. „бездан“ Далм. (РСА), *брезданьица* „id.“ *ibid.*; *брезданьи* adj. далм. писци, Гргур из Вареша (RJA); чак. *брездань* „провалија“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić). — 1502. српсл. **БЕЗДЪНА** f. (MS 546), XVI–XVII в. **БЕЗДАНО** име манастира (Пом. 124), од XVII в. *безно* n. Ф. Главинић (RJA).

• Од псл. сложеног придева **bezďь(b)нъ*, -а, -о поред **bezďь(b)нънъ*, -а, -о, **bezďьнъ* f.; уп. стсл. **БЕЗДЪНА**, мак. *бездна*, *бездон* adj., бут. *бездна*, *бездънен*, -нна, -нно, заст. *бездънка* „провалија“, слн. *brez(d)en*, -dna m., *beznica* „јама“, чеш. *bez(e)dna*, слч. *bez(e)dna*, *bezdenňý*, глуж. *bjez(e)dno*, поль. *bez(e)dno*, *bezdenňu*, рус. *бездна*, *бездонный*, укр. *бездна*, *бездонний*, блр. *бяздонны* (Skok 1:418 s.v. *dnъ*, уп. и 143a s.v. *bez*¹; SP 1:219–220; ЭССЯ 2:21–24; ESJS 160 s.v. *дъно*).

За саставне делове сложенице в. **без**² (тамо и за варијантност *брез-* / *брез-*), **дно**; изван словенског уп. лит. *be-dūgnis* adj. „бездан“. Будући да је *-нън-* у српско-хрватском нормално резултирало као *-н-*, није лако раздвојити просте облике од

изведеница на *-ьн-. Озвучење полугласа у косим падежима основног лика *бездан*, -ана / -ани не мора бити меродавно, уп. **дан**, *дана*. Придев *бездан*, -ана, -ано свакако наставља **bezďъnъ*, док би *бездан*, -дна, -дно било од **bezďъnъ*, али се тај лик јавља само позно код песника XIX–XX в. Исто важи за облике *бездна*, *безна*, *бездно*, *безно*, за које РСА даје искључиво примере из књижевних метричких извора, али уп. рум. *bezna*. Именице *бездана*, *безданица* претпостављају **bezďъnъ-a* према *бездна* (< **bezďъna*); сигуран показатељ проширеног облика су варијанте са -јн-, које се објашњава или из *-њн- као у *Костјајник*, *Костјајница* (уп. Skok 2:164 s.v. *kostan*) или из *-лн- као у *сѣјни* < *сѣолни* (тако Даничић, RJA 1:633, в. **сто**¹), са претходном дисимилацијом -нн- > -лн-, уп. **саоне** и в. А. Лома, НЈ 33/1999:100–102; -вн- у *бездавни* XVIII в. Кавањин (RJA) од -нн- као у *савник* „саоник“, *Трстивница* < **Тѣrstиъница* (А. Лома, op. cit. 102; уп. и овде *бедевника* поред **беденика**). Облици са -њ- (*бездањи* и сл.) наизглед су изведени суфиксом *-јъ, али су могли бити и добивени гласовним путем из *бездајн* < *безданн*-. За уметање -а- иза *без*- пред сугласничком групом у *бездањи* < **bezďъnъ-ја* уп. *беза* = **без**², **безазлен** и горенаведене зсл. облике слч. *bezedna* и сл. Акцентска дистинкција између придева *бездан* и именице *бездан* као *камен* adj. : *камен* m., в. **камен**. Уп. и **Бездин**, **бездаја**. Облик *забезданиѣи се* pf. „забезекнути се“ Војв. (РСА) можда одавде (*„зинути као бездан“), али пре дисимилован од **забезданиѣи се*, уп. **знати**.

бездерисати *бездѣрисатиѣи*, -ишем (im)pf. „досађивати, сметати“ Ђ. Поповић, ~ *се* „пасти / падати у беду, невољу“ **Врање** (РСА), *бездѣрисатиѣи се* „оканити се, избегавати“: Човек се бездѣрише циганљка Косово (Елезовић I; РСА), *бездѣр* m. „незгода, неприлика, мука“ **Сврљиг**, **Тупижница**, **Сокобања**, **Врање**, „вика, галама, лом“: Даду бездер по соби кад ја нисам код куће Левач (РСА), *бездѣр* „неприлика“ **Јабланица** (Жугић), „зорт, паника, страх“ **Тимок** (Динић), **Каменица** код **Ниша** (Јовановић В.), **Црна Трава** (грађа ЕРСЈ), „id.; уништење, невоља; напор, настојање; чудо, изненађење“ **Лесковац** (Митровић); изрази *од* ~ „од невоље, да би се нечега отарасио“: Даде му од бездер, тј. ... да би га се отарасио **Врање**, *иасѣи на* ~ „доспети у беду, невољу“ *ibid.*, *бездѣриѣи* impf. „плашити виком“: Немој да га бездѣриш, ионако је пруд (дивљачан) **Сврљиг**, ~ *се* „плашити се“ *ibid.* (РСА), *убездѣрим се* pf. „наћи се у неприлици“: *Убездѣрил се како поганац у цац НПосл* **Врање** (Златановић).

- Од тур. *bezdirtek* „досађивати; огадити“ (Skok 1:143–144). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *бездиса* „id.“ Егејска Македонија (Пеев), буг. дијал. *бездис(у)вам* „додијати, досадити“ Родопи (БД 2:128), *бездис(в)а ми се*, *биздис(в)а ми се* „id.“ **Костур** (БД 8:210), арум. *bizirsescu*, *bizirsire*, *bizirsit*, алб. *bezdis*, нгр. *μπεζερίζω* < *μπεζδερίζω*.

Тур. глагол је каузатив од *bezmek* „досадити“ (Skok l.c.); уп. **безер**. Једино још нгр. потврда одражава облик турског каузатива, док су остале балканске паралеле од основног *bezmek*. Рараһаги 1:212 арум. *bizirsescu* изводи непосредно из нгр. *млеџерѡ* < тур. *bezdirtek*. Именица *бездер* вероватно домаћа поствербална творба, *бездерим* деноминал одатле. За *-исаџи* в. Skok 1:729. Тур. глагол је домаћа реч (ЭСТЯ 2:103–104; Tietze 1:329).

Бездин *Бѣздѣн* m. манастир у рум. Банату (Вук; РСА), *бѣздѣнскѣ* adj. (РСА). — Од 1539. Да се има знати каде поче се манастирѣ Бездин правити (ЗН 4963°), 1762, 1774. вѣ / при манастирѣ Бездинѣ (ЗН 3194°, 3426°).

- Истог порекла као **бездан**.

Манастир је подигнут у првој половини XVI в. (Зиројевић 1984:50; Петковић 1950:18) на Бездану, јужном рукавцу Мориша, по којем је понео име (Поповић Д. 1955:30). На њега се вероватно односи помен **Безданно** из XVI–XVII в. у Крушевском поменику (Пом. 124). В. Михајловић, ЈФ 30/1973/1–2:439–440 тумачи као српско-румунску креацију, поредећи за фонетизам другог слога рум. топоним *Bizdina* у Олтенији (Jordan 1963:500), а за значење срп. дијал. *бездан* „извор“ у Срему и централној Србији. Но, с обзиром на нагласак, завршно *-ин* може се објашњавати и утицајем мађ. локативног суфикса *-en* (уп. Skok 1:721 s.v. *-in*²).

безе *бѣзе* adv. деч. „на леђима, накркаче“: ’Носити дете безе’, носити га ћоче Војв., Р. Кошутин (РСА).

- Нејасно.

По РСА 1:402 од **без**¹, уз појашњење: „као што су некада трговци торбари носили без и друге тканине“ и упућивање на синоним **ћоче**.

безекнути *бѣзекнуџи*, *-нѣм* pf. „тргнути, сецнути; изненадити“: Безекнуше те мало, а да те нису безекнули, ти не би знао шта би радио Сврљиг, ~ се „изненадити се, запањити се, запрепастити се“ *ibid.* (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *забезѣкнуџи* / *забезекнуџи* (*се*) „id.“ Србија, Ћопић, Ковачић (РСА), *забезѣкнџи се*, *-ѣзѣкнем се* Ново Милошево (РСГВ), *обезѣкнуџи* (*се*) заст. Србија (РСА), *у(з)безекнуџи* / *у(з)безѣкнуџи* Шапчанин, С. Ранковић (РМС).

- Нејасно.

Можда од *без-екнуџи*, в. **без**² и *ѣкнуџи* „рећи, узвикнути е, обично у изненађењу“ Милићевић (РСА), s.v. **е**; значење би било „остати без гласа, без речи“. Није јасно спада ли овамо *безјакаџи*, *-ѣм* impf. „бленути, зијати“, *безјакање* п. „зазијавање“ Босна, са *зј > љ* *забеђакнуџи се* pf. „забезекнути се“ ЦГ (РСА), уп. **безјак**. Ако се допусти да је *бе-* експресивни преверб, уп. **зјати**, *зехџи* > **зевати**, **зјакати**.

безер *бѣзер* m. само у изразима *безер џебе било* „нека те љаво носи, аратос те било“ НП Босна, *оџићи безером* „пропасти, нестати“ (РСА).

• Вероватно од тур. *bezer*, 3. sg. аориста од *beztek* „смучити се, разочарати се, заситити се“; уп. буг. дијал. *безèр* „незгодно, срамно“: Безер ме е мого од деда ми Софија (БД 2:70), Безер ми стана от тутун’о ти Самоков (БД 3:202).

Уп. буг. дијал. *безердисвам* „смучити се; дићи руке од нечега“ Софија (БД 2:70), ~ *се* „стидети се“ Ихтиман (БД 3:38), што је пре буг. деноминална творба унификованим суфиксом *-дисвам* него директно преузет тур. глаголски облик. Уп. такође нгр. *млеџериџω* „досађивати“, в. **бездерисати**. Израз *оџићи безером* према *оџићи неџрагом*, в. **траг**. Из семантичких разлога није вероватна веза са такође усамљеним алб. дијал. (Скадар!) *bezer* adv. „прекомерно, сувише; ужасно, монструозно; колосално, горостасно“ (Dizdari 100, без решења), нити са рум. *bezer* m. „опорњак, мезентеријум“ (Tiktin 1:320, са неуверљивим извођењем од нгр. *μεσάριον* < *μεσεντέριον*), а из формалних — са слабо посведоченим *без* „демон, ђаво“ (Skok 1:143 s.v. *bez*²).

безеукати се *безеукаџи се*, *безеука̋м се* рф. „узнемирити се“: Коњ се безеука, кад оњуши вука НПосл Слав. или Срем (РСА).

• Нејасно.

Хапаксна потврда у стајаћем споју упућује на *безекаџи као варијанту од **безекнути**, *-еука* место *-ека* ради риме са *вука*?

безидија *безидија* f. „неваспитана, непристојна, особа без срама и стида“ Васојевићи (Боричић).

• Нејасно.

Можда нерегуларним развојем од *безстидија, уп. *бесстидан* s.v. **стид**? Или *без* < тур. *bed, bet* „ружан, неприкладан“ (уп. **бет**, **безбатан**) + *-идија* < тур. *iddia* „тврдња, захтев“?

безисаван *безисаван*, *-вна*, *-вно* адј. „дрзак, самовољан, који прелази мере и границе“ Прошћење (Вујичић).

• Придевска сложеница од **без**² и **инсаф**.

Изворно „безосећајан, немилосрдан“. За исправку тур. предлошка од *his* (тако РСА 8:123) у *insaf* „(са)милост“, в. С. Петровић, ЈФ 65/2009 (у штампи).

безистан *безистан* / *безистен* m. „покривен трг, чаршија; трговинска радња“ Србија, БиХ (РСА), *безистан* „id.“ Никшић (Ђоковић), *безистен*: Асан гради нове безистене НП (Вук I 749°, 7), Иди, брате, безистену моме НП (Вук II 61°, 60), ороним *Безистен* Косово (Павловић I). — Од XVIII в. *безистан* / *безистен*: Пије вино Краљевићу Марко у цареву безистану — А кад дође билом Безистену НП (Богишић 92°, 1, 10; RJA).

- Од тур. *bezistan* „id.“, поред *bezestan*, *bezisten*, *bezesten*, *bedestan*, перс. порекла (Stachowski 1998:36; уп. Skok 1:143 s.v. *bez*³; Škaljić 141). Балкански турцизам, уп. буг. *безистѐн*, рум. *bezesten*, алб. *bezistan*, *begjistën* (Boretzky 1976:26).

Тур. реч је од нперс. *bāzzāzistan* „место где се продаје без“ (Stachowski l.c.; Tietze 1:302), в. **без**¹.

безјак *bězjāk* т. „глупак“: Иди, безјаче! (каже отац сину који је урадио или рекао нешто глупо) (Вук 1818; Вук), „глупак, блесавко; простак, незналица“ Милићевић, Матавуљ, Тице, Загорје, Слуњ, Нови Сад, Срем (РСА), „ветропир“ Качер (грађа ЕРСЈ), „будала; беспосличар“; „самац, самотњак“: Све му е помрло ис куће, осто е бѣзјак Ускоци (Станић), *Бѣзјак* презиме Сењ (РСА), етник од *Безјачија* (в.) (Skok 1:144), *бѣзијак* Нови Сад, Буковица, *безјаче* п. дем. Далм., *безјачина* т. аугм. Цриквеница, Дучаловићи, „ленчуга, бадавација“ Лика, *Безјачиња / Безјачуша* f. етник од *Безјачија* (в.), *безјачуша* „глупача, сакалуда“: безјачуша зову ону женску која је сулуста, па својим понашањем изазива потсмевање Дучаловићи, *безјачуша* Нови Сад, *безјачуља* Дучаловићи; *Безјачија* coll. део Истре око Пазина и Пореча; *бѣзјачкѝ* adj. „глуп, простачки, незналачки“: Нема горе и опасније болести од безјачког презирања људског бића, *бѣзјачиство* п. „лудост, просташтво“ Далм.; деноминал *безјачиши* impf. „бленути, зијати, зајавати“ *ibid.*, БиХ, „дангубити“ Лика (РСА); *Бѣжак* презиме Жумберак катол. (Skok l.c.), *Бѣзјак* id. Крижопоље; овамо вероватно и *безјача* f. „врста хрватске пастирске луле“ Истра, „врста шљиве“ *ibid.*, Слав. (РСА); чак. *Бѣзак* т., *Бѣзица* f. „становник централне Истре“ Орбанићи (Kalsbeek), кајк. *Безјак* „назив за кајкавце на неким подручјима кајкавског наречја“: ...ву Илиријуму виде саме Безјаче, Кекавце, Крајнце, Влашетине, Шокце, Буњевце, *безјак* „глупак“ (РНККЈ). — Од XVI–XVII в. *безјак* „хрватски кајкавац“, *безјачки* „кајкавски“ Далматин, Крижанић (РЈА).

- Нејасно; уп. слн. *bežák / bizák* „лудак; хрватски кајкавац; човек са италијанско-словеначке језичке границе“ (Skok 1:144; Bezlaj 1:19), 1555. *Beziaki* Примож Трубар (СДЗБ 3:80), 1584. *bezjački* adv.: *beséd, katere krajnski, koroški, slavénski ali bezjački, hervacki, dalmatinski, istrianski ali kraški se drugači govore* (id. 82).

Изворно погрдан назив за Хрвате кајкавце; доцније пренесен од досељених истарских Словинаца на староседеоце чакавце, уп. Skok l.c.; за ареал и историјске потврде в. подробно Ф. Илешкић, СДЗБ 3/1927:73–91 (чланак „’Безјак’ и ’безјаци’“). Можда најпре од **ръзд-јакъ* „смрдљивац“ > **bzjak*, са накнадно убаченим *e, i* у почетну сугласничку групу, уп. **баздети**, можда и *бѣздалѣк* (в. **безлекан**), за семантику рус. *смерд*. Ипак се такав развој не поклапа ни са оним у

словеначком (где је *pezdéti*, ни у штокавском, где је *базд-* са *û* > *б-* и *-а-* од секундарног полугласа), у кајкавском уп. *ũъздũйũи* Озаљ (Теџак). Или сложеница од **без²** и *дјак* > **ђјак**, такође са развојем *дј* > *ј* на словеначко-кајкавском терену, уп. *ђачки* XV в. „црквени, латински“ (RJA), код угарских Хрвата *јачка* „песма“; изворно значење *„необразован човек; простак који не зна да пева у цркви (на латинском)“? Или у некој вези са *безјакнуџи* поред **безекнути**? Skok I.c. тумачи као пејоративан назив *без-јак-ак „без тестиса“, уп. и Bezlaj I.c. Сасвим невероватно Маџурагић 54 (од имена трачког племена *Bessi*, уп. **Бес**); за друге подједнако неубедљиве покушаје тумачења в. Илешкић, op.cit. 87–91; његов закључак, да је „Безјак првобитно *еџнографско име*“ (90) прихвата Т. Р. Ђорђевић, ПКЈИФ 7/1927:305–306.

безлекан *безлѐкан* т. „глупак, безјак“ Банија, Врховине, Босна, *безлѐкача* ф. „глупача“ Банија (РСА).

- Нејасно.

Уп. **безјак**, *бѐдалѐк* т. „лакомислен, краткоуман човек“ Карловац (РСА).

безљусак *бѐзљусак*, *-ска* т. „јаје које нема љуске, изметнуто без љуске“ Слав., *бѐжљусак*, *-ска* „id.“ Дубр., *брѐљузак*, *-уска* Далм., Слав., *брѐљузак*, *-уска*: у Котарима ... то је јаје, које се излеже без коре Матавуљ (РСА).

- Поименичена придевска сложеница од **без²** и **љуска**.

Облик мушког рода тешко се може објаснити усамљеним маскулиnumом *јајац*, в. **јаје**; уп. *сџирашник* т. као назив за прво обојено ускршње јаје које се користи у заштити од града; *-љус(а)к* као *-глав* у сложеницама типа *гологлав* према **глава**; у *брѐљузак* / *брѐљузак* дисимилација првог *-з-* према другом, које је настало аналогично према **мозак**, *-ска* (поред *-зга*), за *брѐз-*, *брѐз-* (< *bréz) в. **без²**. Уп. *бескорка* s.v. **кора**.

безмек *бѐзмек* т. „морска риба батоглав, *Uranoscopus scaber*“, *бѐжмек* „id.“ Дубр. (РСА), чак. *бѐжмѐк* „id.“ Постира (ЏДЛ), *Бѐжмѐк* надимак и топоним Брач (Šimunović); такође *бѐсмек* Сплит (РСА).

- Нејасно.

Синоними су **батоглав**, **лепур**, **чач**, *небоглед* (превод лат. *uranoscopus* < гр. οὐρανόσκοπος, уп. слн. *zvezdogled*). Skok 1:144 s.v. *bežmek*, без етимологије. Можда *без-шмек „безукусан“, од **без²** и **шмек**, ако се допусти присуство овог германизма у том лику у Приморју; уп. Skok 1:684 и Bezlaj 4:470 s.v. *žmāh*. Vinja 1986/1:119–120 такође без етимологије, али верује да је ихтионим пореклом од афективног (њему познатог, иначе писмено непосведоченог) *бѐжмек* „приглуп, неспретан човек“.

безмилет *безмíлеї* f. „рђава, зла особа“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *без-мíлеї* „id.“ *ibid.* (БОРИЧИЋ; АКЦ.?); *безмíлèї*ка „рђава, зла жена“ *ibid.* (СТИЈОВИЋ).

- Варијанта турцизама **милет**, **писмилет** „id.“ (С. ПЕТРОВИЋ, ЗБМСФЛ 50/2007:673).

И *милеї* и *писмилеї* су у том значењу посведочени у Васојевићима; *без-* преосмишљењем *пис-* у *писмилеї* уз наслањање на домаће сложенице са **без²** типа **безајтрен**, **безисаван**.

Безмиље *Безмиље* n. село код Горажда (ИМ). — Од 1475–77. (АЛИЋИЋ 14).

- Присвојни придев на *-*јь* у средњем роду према *село* од ЛИ *Bez-milь.

Посведочено је само синонимно *Ne-mil* у старочешком (Svoboda 103); мотивација вероватно профилатичка; уп. и *безмиље* adv. „немилице“ XVI в. Ш. Менчетић (РЈА).

безмитан *бèзмíїан*, *-їна*, *-їно* adj. „који се не може подмитити, непоткупљив; непристрасан“ Милићевић, „неумитан, неумољив, немилосрдан“: устати на оружје пред безмитним душманима Сарајлија (РСА), *бèзмíїни врачи* „Св. Врачи бесребреници, Кузма и Дамјан“ (ВУК), *безмитни језик* „немушти језик“ НПР Херц. (СЕЗБ 41:471), *бèзмíїни / безнїїни* „тежак, осветољубив (о црквеном празнику, тј. свецу који не опрашта грех“ Копанник (РАДИЋ I), *бèзмíїнїк* m. „Св. Врач“ (РСА), *бèзмíїнїк* „id.“: Свети Врач, Безмитник Тимок (ДИНИЋ).

- Придевска сложеница од **без²** и **мито**, такође „плата, дар“ (Skok 2:434), уп. буг. *безмитен* „бесцарински, неопорезован“ (БЕР 4:137 s.v. *мито*), рус. заст. *безмытный* „id.“ (ДАЛЬ).

Нема података за примену овог епитета на Св. Враче код Руса и Бугара; и у српскословенском они се означавају као *бесребр(е)ни(ци)*. Изгледа да се придев *бèзмíїан* пренео на њих у значењу које се данас исказује русизмом *неумиїан* (в. **мито**), с обзиром на народна веровања везана за њихове празнике 14. јула и 14. новембра — веровало се, између осталог, да ће се онај ко у те дане ради смртно разболети, а да дете или живинче које се тада роди неће навршити годину (Недељковић 1990:58) — да би тек накнадно био схваћен као синоним придеву **бесребрни** (који је калк гр. ἀνάρυροι).

безмозги *бèзмозгї*, *-а*, *-о* adj. „који је без памети, празноглав, сулуд“ ЦГ, *бèзмозган* m. „глупак, лудак, сметењак, празноглавац“ (РСА), *бèзмозгоња* „id.“ Јабланица (ЖУГИЋ), *бèзмозговић* Србија, *бèзмозгиле* ЦГ (РСА), *бèзмозгилш* „глупак, незналица“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *бèзмозгуља* f. „сулуда жена“ ЦГ; такође *бèзмозждан* adj. *ib.*, Далм. или Херц., Сарајлија,

бѣзможданѣк m., *бѣзможданица* f., *бѣзможданило* m.; *брѣзможден* adj. Лика (РСА).

• Од псл. *bezmozgъjъ, уп. чеш. *bezmozky*, поль. *bezmozgy*, рус. *безмозгий*, укр. *безмозкий*, блр. *бязмóзгі* (ЭССЯ 2:32–33).

Придевска сложеница од *bez > **без²** и *mozgъ > **мозак**. У варијанти на *-ждан*, *-ждана*, *-ждано* други члан *мѣждѣни* m. pl. „**мозак**“; ЭССЯ 1.с. погрешно своди ту варијанту, заједно са буг. *бѣзмѣчен*, на *bezmoždъ-ьнъ, но нема потврде за *-ьнъ*, а и суфикс је ту свакако *-ѣнъ* као у придеву *мождан* < *mozg-ѣнъ, уп. ЭССЯ 20:104–106, где су реконструисани само придеви **moždъanъ(jъ)* и **moždъenъ(jъ)*. Занимљиво је да и Skok 2:461 s.v. *mōzak* у *мождан*, *-ждана* претпоставља, упркос постојању *a*, суфикс *-ьнъ*, а не *-ѣнъ*.

БЕЗНИШНИК *бѣзнишнѣк* m. „онај који нема нигде ништа, голаћ“: ... човјека сиромаша и безнишника, који је у великој невољи живио Љубиша, *бѣзнишнѣк* „id.“: Простаци и сиротиња, ма како иначе ваљани и честити били, остају вазда безнишњаци и фукара Б. Машин (РСА).

• Именска сложеница од **без²** и **ништа** (Skok 2:112a s.v. *bez³*).

Поименичење суфиксом **-ьп-икъ* / **-јакъ*.

БЕЗОБРАЗ *бѣзобрѣз* f. „бестидност, непристојност“ Курелац, „бестидан човек“: Ћути, безобрази једна! Ускоци (РСА), „id.“; coll. „непоштена породица, кућа“ *ibid.* (Станић), *безобразлук* m. „бестидност, дрскост, безочност; неморал, разврат“, *безобрашиѣина* / *безобрашиѣина* / *безобрашиѣина* (Вук; РСА), Богишић (РЈА), *безобрашиѣина* „безобразлук“ Ускоци (Станић), „бестидна особа“ Дучаловићи, ЦГ (РСА), *безобрашиѣина* / *безобрашиѣина* „id.“ ист.-бос. Ере (Реметић), *безобразуља* „id.“ Враће (Златановић); деноминал *безобразѣи* impf. „говорити или чинити безобразлуке“ ЦГ, (*из-*, *о-*, *у-* pf.) (РСА), *безобразѣи се* „id.“ ист.-бос. Ере (Реметић); придев *безобразан*, *-зна*, *-зно* „бестидан, бесраман“ (Вук 1818; Вук), „id.“, који се не стиди својих поступака“ Његош, Врчевић, Чајкановић (РСА), „дрзак, безочан, насртљив“ (Вук), Ћ. Јакшић, Вј. Новак, „сраман, непристојан, порнографски“ Св. Марковић, Милићевић, Пелагић (РСА), *безобразан* Стара ЦГ (Пешикан), *безобразно* adv. (РСА), *безобразнѣк* m. „бестидан, дрзак, насртљив човек; непристојан, неуљудан човек; онај ко је без осећања части, поштења“: Ко се стави части и поштења, | Турчину се не хће покорити | ... Страхљивци се њему предадоше, | све страхљивци и безобразници НП (Вук 1818; Вук; РСА), *безобразник* „мушкарац који насрће на женске“ Призрен, *безобразница* f. „бестидна жена“ *ibid.*, *безобразниче* n. „такво дете“ *ib.* (Чемерикић), *безобразничина* m./f. augm., *безобразњак* m. ЦГ (РСА), *безобразносѣ* f. „бестидност“ (Вук; РСА); такође *безобразан* adj. „безобразан (в.)“

Шумадија (Реметић 1985:313), Војв. (РСГВ), Пива (Гаговић), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), Златибор (Миловановић), *брезобрџан* Вршац (РСГВ), Слав. Подравина (Sekereš V); *брезобрезан* Бачка, Банат, *брзобразан* Суботица (РСГВ); *благобезобразан*, -зна, -зно шаль. „безобразан“ Војв., *благобезобразник* м. Срем, *благобезобразлук* *ibid.* (РСА). — Од XVII в. *безобразан* „deformis; impudens“ Бела (RJA).

• Сложеница од **без**² и **образ** (Skok 3:115 s.v. *ráziti*), уп. цсл. **ВЕЗОБРАЗЪНЪ** „ἄσχημον, indecorus“, **ВЕЗОБРАЗИТИ СѦ** „ἄσχημονεῖν, turpiter se gerere“, **ВЕЗОБРАЗЪСТВО** „foeda actio“ (Miklosich Lex. 16), струс. *безобразный* „ἄμορφος“ (Срезневский), рус. *безобразный* adj. „неодређеног облика, расплут; ружан, наказан; одвратан, гадан, прост“, *безобразник* „безобразник, простак, клипан“, *безобразитъ* „нагрђивати, унакарађивати, изопачавати“, *безобразничать* „владати се безобразно, простачки“.

Цсл. калк према ἄσχημον и/ли ἄμορφος, оба гр. придева су приближни синоними са основним значењем „безобличан“, одатле „ружан; срамотан“. У српском се славенизам семантички наслонио на домаће значење **образ** „част, поштење“. Сложеница *благобезобразан* шальиво према цсл. сложеним придевима са *благ*-попут **БЛАГОСЕРДНЫЙ**, **БЛАГОЧЕСТИВЪ**, уп. и *благолџав* s.v. **благ**.

безорје *бѣзѡрје* п. „доба пред зору“: Са безорја Турци кеисаше (Вук; РСА).

• Нејасно.

Наизглед именска сложеница *без-зорје, али у недостатку потврде из живог говора синтагма *са безорја* пре ће бити изврнута од *саба(х)-зора*, в. **сабах** и уп. примере употребе тог споја у народним песмама које даје RJA s.v. *sabah*. Вук s.v. помишља да је у питању неко место.

безочан *бѣзочан*, -чна, -чно adj. „безобразан, непристојан“ НПр Врчевић, Његош, Ј. Игњатовић, „дрзак, безобзиран“ (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Ускоци (Станић), Прошћење (Вујичић), *бездчан* Косово (Елезовић I), *бѣзочан* Тимок (Динић I), *бѣзочно* adv.; *бѣзочник* м. „бестидник, безобразник“ Врчевић, Србија (РСА), Ускоци (Станић), Прошћење (Вујичић), *бездчник* „онај који стида нема“ Косово (Елезовић I), *бѣзочница* f. ⇒ *бѣзочничкѣ* adj., *бѣзочнички* adv., *бѣзочништво* п. (РСА); *бѣзочничина* f. реј. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бѣзочњаѣ* м. „бѣзочник (в.)“ Врчевић, *бѣзочњаѣ* f., *бѣзочњаѣ* ЦГ ⇒ *бѣзочњаѣштво* п.; апстракта *бѣзочносѣ* f. „особина оног који је безочан; безочан поступак“ (РСА), *бѣзочнос*, -ши „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Ускоци (Станић), *бѣзочнос* Црна Река (Марковић II), *бѣзочансѣ* п.; такође *бѣзочий* adj., деноминали *бѣзочийи* impf. „прекоревати кога због безочних поступака, застиђивати“ (RJA; РСА), „смело, бестидно противуречити“ НПр Конавли (РСА), *бѣзочий* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *збѣзочийи* pf. „id.“ (РСА),

избезо̀чим се „постати безобразан, дрзак“ Пирот (Живковић), *избезо̀чи се* 3. sg. „id.“ Црна Река (Марковић II), Тимок (Динић), *узбезо̀чийи се* Дубр. (Вук), *о-/у-безо̀чийи (се)* (РСА; РМС); *безо̀шйво* п. „бестидност“, *безо̀чарија* f. „id.“ (РСА), *безо̀чийӣйи* f. Дубр. (Бојанић/Тривунац). — Од XVI в. *безочан* зап. лексикографи и писци (RJA).

• Од псл. **bez-okъ* / **bez-oс-ьнъ*, уп. стсл. **БЕЗОКЪ** „ἀναίσχυντος, impudens“, **БЕЗОЧИВЪ**, **БЕЗОЧИТЪ** „бестидан“, **БЕЗОЧЬНЪ** „προπητής, petulans“, **БЕЗОЧЬСЬНЪ** „ἀνόμματος, osculorum experts; ἀναίσχυντος, impudens“; **БЕЗОКОВАТИ** / **БЕЗОЧИТИ СМ** „ἀναίσχυντεῖν, impudentem esse“ (Miklosich Lex. 16; ESJS 579a s.v. *oko*), буг. *безо̀чен* „бестидан“ (БЕР 4:842), слн. *brezóčen* „id.“; даље поль. *bezoczny* „без очију, слеп“, рус.-цсл. *безо̀чьнии* „ἄτακτος“, *безо̀чивый* „без очију; бестидан, ἀναίσχυντος“, *безо̀чьство* „бестидност“ (Срезневский), рус. *безо̀чный* „слеп“ (уп. ЭССЯ 2:35–36).

Придевска сложеница од **bez* > **без**² и **oko* > **око**¹. У северним слов. језицима присутна је само основна семантика садржана у псл. асуфиксалном образовању **bezokъ* „без очију, слеп“, уп. с.-х. *безок* „id.“ s.v. **око**¹, али буг. дијал., мак. *безо̀к* и „безобразан“ (ЭССЯ 2:36); о балканском и карпатском ареалу овог семантичког помака в. Бернштейн/Клепикова 1992:38.

безувента *безу̀вѣнѣа* f. „украсна трака, повеза“ НП Петрановић (РСА).

• В. базумент.

Безује *Безује*, на *Безују* loc. п. село у Пиви (СЕЗб 59:490–493), На Безује селу малехноме НП (Detelić 2007:48). *Безујно* *Безујно* п. село код Чајничка (IM). — 1475–77. „Д. и Г. Безујине“ (Aličić 16).

• Од ЛИ **Bez-иѣ* „који нема ујака“ (А. Лома у: Detelić 2007:48); уп. стчеш. *Bezuj*, стполь. *Biezuj*, можда и стслн. *Bezii* (Svoboda 90, 101).

Неизведен облик **иѣ* иначе се не чува на с.-х. терену, уп. *ујац*, **ујак**. Насловни топоним (без старијих потврда) наизглед образован суфиксом **-јь* у средњем роду према *село*: **Bezuj-је*; како се *jj* упрошћавало у *j* добивен је привидно асуфиксални лик; да би се то избегло, од основа на *-j* присвојни придеви извођени су суфиксом **-ьн-*, као у случају *Безујно* (иза Аличићевог читања може се претпоставити првобитни фемининум **Безујна*, према стсрп. *вьсь* „село“), уп. и *ујна* „ујакова (жена)“, **Сирогојно**; за семантику уп. ЛИ **Bezďědъ* у топониму **Бежђеђе**. Уп. и **Блажуј**.

беиз *бѣиз* m. „младеж“: На челу му ситан беиз | међу очима (РСА).

• Вероватно од тур. дијал. *beyiz* (DS 648), поред *beniz*, *benz* „лице, тен“.

Тур. реч је домаћег порекла, од општетур. *teriz* које значи и „белег, младеж од рођења“, а у вези са тур. *ben* (ЭСТЯ 7:54–57), уп. **бен**. Мање је вероватно

извођење овог хапакса из јекавске народне песме (БВ 1886:29) од тур. *beuzi* „јајолик, јајаст“ (тако РСА 1:426).

беја¹ *беја* f. „звечка“ Мартонош код Сенте (РСА).

- Нејасно.

Наизглед хипокористична творба дечјег језика од непознате основе. Уп. и *беја* f. „дечји пенис“ Ваљево, за које Даничић у РЈА 1:226 помишља на варијанту од **веја** „грana“, а Skok 1:133 s.v. то одбацује, претпостављајући изведеницу „od uzvika *bè* za *gadno*“. Уп. можда и **бечак**, *бејуић се* = *бечић се* Сумартин (Novaković; уп. Бјелетић 2006:139, нап. 300).

беја² *беја* f. деч. „мало јагње“ Војв. (РСА), „овца“ Водице у Истри (Skok 1:129).

- Вероватно хипокористик, у обзир долазе разне основе.

Можда од **бека¹**, уп. *сеја* поред *сека* од **сестра**, буг. *бејка* поред *бека* „овца“ (БЕР 1:40), или од **бекати**, или *блеја од **блејати**; по Скоку l.c. од **беба**.

бејаз *бејаз* m. „бео коњ, белац; бео голуб“ БиХ, Србија, adj. indecl. „бео“: бејаз хантерија НП Вук (РСА), *бејаз* „сед“ Лесковац (Митровић), *бејас* „бео“ НП БиХ, *бејаз* „id.“ (РСА), *бејас*, *бејаз*, *бејазли* све БиХ (Škaljić).

- Од тур. *beyaz* „id.“, *beyazlı*, ар. порекла (Skok 1:133; Škaljić 132).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:326–327. Није јасно спада ли овамо *бејар* m. „бела тканина“ (?), само у примеру: Гледала и' са чардака Ајка, | па облачи гаће пирлитане | и у гаће учкур од бејара, | а у учкур триста титреника НП Вук (РСА). Уп. **бембео**, **бељаз**.

бејан *бејан* m. „видело, јавност (обично уз глаголе *изаћи*, *изби(ја)ићи*)“ БиХ (РСА), *бејан* „id.“ Васојевићи (Боричић), Рожаје (Hadžić), *бејан* Призрен (Чемерицић), израз *ојићи алаху на бејан* „умрети“ БиХ, *бејан* „(в.)“ ЦГ, БиХ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *бејан* „id.“ ЦГ (РСА); *бејаниле* adv. „јавно, отворено“ НП БиХ (РСА), *бејаниле* „id.“ Васојевићи (Боричић), *бејаниле* ЦГ (РСА), *бејаниле* Ускоци (Станић); деноминали *обејанићи* pf. „обелоданити“ БиХ, Васојевићи, „прорећи“ БиХ, ~ *се* „изрећи свој став“ Зоре (РСА), *обејанићи (се)* „објавити (се)“ Рожаје (Hadžić), *обејанићи* „id.“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *обе(ј)анићи* Косово (Елезовић II), *обејанићи* Прошћење (Вујичић), *обе(ј)аним (се)* „открити (се), показати се, изаћи на видело“ Призрен, *обејандисаћи* „обелоданити, изнети на видело“ *ibid.* (Чемерицић; инф.?).

- Од тур. *beyan* „id.“, ар. порекла (Skok 1:128; Škaljić 132).

Облици *бе(ј)аниле* су од тур. *beyan ile* „јавно (досл. са јавношћу)“. У деноминалу *обејандисаћи -дисаћи* је схваћено као суфикс, по угледу на глаголе од тур. 3. sg. perf., уп. *бегендисаћи* s.v. **бегендисати**. За порекло тур. речи в. Tietze 1:326. Није

јасан развој значења у *бећниџи* impf. „лењствовати, беспосличити“, *бевањниџи* „id.“, *обећниџи* pf. „одати се нераду, доколици“ све Ускоци (Станић), ако уопште спада овамо; можда *,„изговарати се (за нерад)“, од **беана**, другога крајњег порекла.

бејгир *бејгир* m. „коњ“ БиХ (Škaljić), *бѣнгѣр*, *-ѣра* „id.“ БиХ, ЦГ (РСА), „бангав, хром коњ; слаб коњ уопште; човек оболелих ногу; слаб, немоћан човек“ Ускоци, *бѣнгѣрѣћ* „id.“ ibid. (Станић), *бѣнгѣруша* f. „кобила“ НПр Врчевић (РСА), „кобила оболелих ногу; слаба женска особа“ Ускоци (Станић), *бѣнгѣраџи*, *-ѣм* impf. „јашући поигравати коња“ БиХ (РСА), „храмати, тешко се кретати“ Ускоци (Станић), *добѣнгѣраџи* pf. „дојахати поигравајући коња“ БиХ (РСА), „дојахати на лошем коњу“ Ускоци (Станић), *одбѣнгѣраџи* „одјахати поигравајући коња“ Пива, БиХ, *добѣнгѣраџи* „добѣнгѣраџи (в.)“ БиХ (РСА); такође *бѣнгѣраџи* impf. „храмати, тешко се кретати“, *бѣнгѣрѣћ* m. „бѣнгѣрѣћ (в.)“, *бѣнгѣрѣн* „id.“, *бѣнгѣрѣћ*, *бѣнгѣраћа* f. (о жени, кобили); *бѣнгѣљ* m. „бѣнгѣрѣћ (в.)“, *бѣнгѣљаџи* impf. „бѣнгѣраџи (в.)“, *бѣнгѣлаћ* m. „бѣнгѣрѣћ (в.)“, хипокористици *бѣнгѣћ* „id.“, *бѣнго*, придев *бѣнгав* „оболелих ногу, који храмље (о коњу)“, *бѣндѣрѣћ* m. „бѣнгѣрѣћ (в.)“, *бѣндѣруша* f.; *бангѣраћ* m., *бандѣраћ*; *бајгѣр*, *бајгѣрѣћ*, *бајгѣраџи* impf. „бѣнгѣраџи (в.)“, *багар* m., *багараћ*, *багаруша* f. све Ускоци, *багараџи* impf. „бѣнгѣраџи (в.)“ ibid. (Станић), Прошење (Вујичић).

- Од тур. *beugir* „коњ“, перс. порекла (Škaljić 133); облици на *ба-* и значења „бангав, хром коњ; слаб коњ уопште; човек оболелих ногу; слаб, немоћан човек“ вероватно последица укрштања неутралног *бѣнгѣр* и **бага**¹, **бангав**.

Облик *бињѣраџи* „јашући поигравати коња“ књиж. БиХ (РСА) вероватно укрштен са **бињати**. Упадљива варијабилност облика на једном уском подручју може се објаснити експресивним карактером речи, а с друге стране указује на њену недовољну стабилност у лексичком систему. Полазни облик је вероватно био *бѣнгѣр*, који иначе на с.-х. терену има стабилан фонетски облик и неутрално значење, док је на североистоку Црне Горе претрпео семантички утицај сазвучног придева, што је отворило пут даљем варирању облика: *бѣнгѣр* > *бајгѣр*, *бангав* > *бѣнгав* итд. На подручју где су забележене ове речи није потврђено неутрално значење *бејгир*, *бѣнгѣр* „коњ“. В. Петровић 1998; ОС 8 s.v. *бајгѣр*. За порекло тур. речи в. Eren 49; Tietze 1:327. Уп. и **бињек**, **бињѣџија**. Овамо можда ороним *Бегир* код Тополе (Павловић I, по топ. карти).

бејтуран *бејџурѣн*, *-ѣна* m. бот. „пелинџул, *Artemisia annua*“ БиХ (РСА; Škaljić), *бејџурѣн* „id.“ Васојевићи (Боричић), *бејџурѣн* Рожаје (Наџић), *бејџурѣн* Никшић (Ђоковић), *бејџурѣнов* adj. БиХ; такође *бејџурѣн* m.

ibid., *bejūrām* ib. (РСА), *bejūran* (Симоновић), *bexjūrān* Гласинац, *bekjūrān* Пљевља, Дувно (РСА), *begjūrān* БиХ (Škaljić), *bajjūrān* Босна, *bojūrān* „рутвица, *Artemisia abrotanum*“ ibid. (РСА).

- Од тур. дијал. *baytiran*, *baytaran* „Achillea“ (DS 585), поред *abaytaran*, ар. порекла; уп. буг. дијал. *bejtorān* „врста мирисног цвећа“ Родопи (БД 5:156).

Као тур. етимон Škaljić 133 наводи тур. *abejuran* (узимајући аферезу *a-* за домаћи с.-х. развој) а РСА 1:426 *bejuran*, међутим ни за један од та два облика нема потврде у тур. лексикографским изворима. Домаће *bej-* од тур. *bay-* могло би бити последица паретимолошког наслањања на *bej*, **бер**², можда преко облика *begjūran*. За порекло тур. речи в. Tietze 1:73 s.v. *abaytaran*, за називе ове биљке у турском в. ТВАС 60–61.

бејуде *bejude* adv. „узалуд, бадава, цабе“ Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *beyhude* „бескористан, узалудан; узалуд“, перс. порекла.

Истог крајњег порекла као и **беут**. За порекло тур. речи в. Tietze 1:327.

бека¹ *beka* m./f. име животињама: овци (обично белој) Грбаљ (Вук; РСА), Србија, Подриње или Подунавље, кози ЦГ, јуници (РСА), f. „крмача беле боје и име таквој крмачи“ Васојевићи (Стијовић), *bēka* „id.“ Доброљупци код Крушевца (РСА), *bēka* „бела овца“ Врање (Златановић), Тимок (Динић), деч. „овца“ Црна Река (Марковић I), Тимок, „куја беле боје и име таквој куји“ ibid. (Динић), „јагње“ Призрен (Чемерикић), *bēke* „овца“ Дуб. (Бојанић/Тривунац), *bēkiца* / *bēkiца* dem. деч. „овца“ (Вук), ји. Бока (Lipovac-Radulović I s.v. *беко*), Дубр., Деца овцу зову бекица према гласу 'бе' Србија (РСА); *bēko* m. „ован“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *bēkan* „мушко бело јагње; ован“ Србија, ЦГ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *bēkan* „пас беле боје и име таквом псу“ Тимок (Динић), *bēkāш*, *-āша* „ован“ ЦГ, *bēkеш* „id.“ Слав., *bēkīn* ibid.; *bēкоња* ЦГ, *bēкоша* f. „овца“ ibid. (РСА), *bēкарица* име кози Грбаљ (Вук; РСА), име овци ЦГ (РСА), *bēца* m. „ован“ Свиница (Томић I); такође са *-и-*: *bīка* / *bīка* f. „домаћа животиња“ и име таквој животињи: „во и крава“ Милићевић, Поцерина, Слав., Бихаћ, „овца“ Бихаћ, Лика, Слав., Херц., „коза и јарац“ Лика, Дубр., „крмача“ Лика, Бихаћ, „особа беле коже или косе“ Лика, Карловац (РСА), *bīка* име белој овци Ливно и Дувно, *bīкīн*, *-іна* m. име белом овну ibid. (Рамић), *bīкāн* „бика (в.)“ Лика, Бихаћ, Босна, Кад се [човек] нађе бјелопутан, зову га бикан, били Смиљан, „дугачак нож с белим ушима“ НП Горски Котар, Лика, *bīкац* „бика (в.)“ Слав., *bīкица* f. „id.“, „бела мачка“ Хрв. крајина, „сексер, аустријски метални новац“ Лика, *bīкава* „бело говече оштрих и жутих рогова“ БиХ, *bīкова* „бика (в.)“ Лика, *bīкоња* m.

„id.“ *ibid.*, *бикуља* f. „id.“ Дубица на Уни, *бѝко̀ша* m. „бикава (в.)“ БиХ, *бѝкеша* f. „бика (в.)“ Хрв. крајина, *бѝкуша* „id.“ Далм.; такође придев *бѝкаси* „беличаст“: овца ... која је бикаста испод врата Лика, *бѝцо* m. нур. од *бикан* (в.), *бѝћо* „плавокос дечак; животиња беле боје“ Лика, Бос. Грахово, *бѝћка* f. име кокоши (РСА); чак. *бѣка* деч. „коза; овца“ (ЏДЛ).

- Нејасно; уп. буг. *бѣка* „овца“ (БЕР 1:40).

Као назив за овцу уопште могло би бити истог романског порекла као **бекина** (од лат. *vervex*, *-icis*, рум. *berbec* „ован“, *berbecse* „овца“ итд.), но везивање за (разне) животиње (особе, предмете) беле боје, као и алтернација *e/u*, упућују на хипокористик (из дечјег језика?) **бѣка* од **бѣљка* > **белка**, за образовање уп. хипокористичне творбе попут **Јелена** → *Јѣлка* → *Јѣка*, *Јѣца* (уп. **беја**²); на то указује и *бѝко̀ша* у загонеткама за „снег“ Госпић, „дан (према ноћи)“: кад дође галеша, сам крену бикоту (РСА). Веза са **бекати**, на коју се имплицитно помишља у БЕР 1:39, вероватно је секундарна. Неубедљиво Skok 1:134–135 (од ит. *becco* „јарац“). Овамо можда и презимена *Бѣкић* Поморавље, *Бјѣкић* Пакрац (РСА). За *бекѹни* pl. „раса свиња беле боје“ Товаришево (РСГВ) уп. и **багун**.

бека² *бѣка* m. „глуп човек“ Нушић, ЦГ, *бѣко̀ња* „id.“ *ibid.*, *бѣкало* „онај који много и којешта говори“ БиХ (РСА).

- Нејасно.

Можда треба поћи од облика на *-ало* као радне именице од **бекати** „блејати“? Или од **бека**¹ „овца“? Није јасно спада ли овамо *бѣка* m./f. „особа која много једе, а не воли да ради“ краг. Јасеница (РСА); може бити и од **бека**¹, у значењу ***, (товљена) свиња“, са сличним развојем значења као код *беслеме*, *беслемаћ*, в. **беслема**. Уп. и **беклезина**, **беклеман**.

бека³ *бѣка* f. „мека и рђава ракија, шома“ Ужице; овамо можда и *бѣкача* „ракија од белошљиве“ краг. Јасеница (РСА).

- Нејасно.

То што је *бекача* ракија од белошљиве, другачије названа *б(ј)елошљивача* (РСА), указивало би на хипокористик од **бео**, уп. **бека**¹.

бекаја *бекáја* f. „заостали дуг“ НП Херц., Гр. Божовић (РСА), *бекàја* „id.“ Косово (Елезовић II 499), *бекáја* „id.“; грех, морални дуг“ Призрен (Чемерићи), овамо и *бекíја* „остатак“ БиХ (Škaljić), *Бекíја* село и мала област у Херцеговини, северозападно од Љубушког (РСА; Škaljić).

- Од тур. *bekaya* „id.“, ар. порекла (Skok 1:96 s.v. *bākīja*; Škaljić 133); уп. алб. *bekaje* (Boretzky 1976:24).

Облик *Бекíја* можда укрштен са **бакија**, истога крајњег порекла, за које уп. Tietze 1:266 s.v. *bakaya*.

беканот *беканоџи* м. „шљука кокошица, *Gallinago gallinago*“ Далм. (РСА), Мостарско и Утовско блато, Дубр., Пољица (Skok 1:134), такође *беканеџи* „id.“ Далм., *баканеџи* *ibid.* (РСА), *бекомеџи* Подлог код Мостара (Skok I.c.); *беканац*, *-ница* Далм., *беканџац*, *-њца* *ibid.* (РСА), Омиш, *бекењац* Подлог код Мостара, *бекеџењац* *ibid.* (Skok I.c.).

- Од ит. *beccanotto* „id.“ (Skok 1:134 s.v. *bekac*).

Уп. **бекачин** „id.“. Облици на *-ац* преобликом страног завршетка у домаћи суфикс.

бекар *бекџр* м. „месар“ сз. Бока (Music), Истра (РСА), *бекџр* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), презиме *Бекарић*, *бекџрија* f. „месара“ (РСА), сз. Бока (Music), *бекџрија* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I); такође *бџкџр* / *бџкџр*, *-џра* м. Лика (РСА), презиме *Бикар* (RJA), *бџкџрија* f. „месара“ Пољица, Лика, *бџкџрница* „id.“ Лика, *бџкџриџи* *impf.* „води бикарију; сећи месо“ *ibid.* (РСА), *бџкџриџи* „хранити, товити (свиње)“ Ливно и Дувно (Рамић); чак. *бекџр* / *бџкџр* м., *бџкџрија* f. (ČDL). — Од XVI в. *бикарија* Пољички статут, презиме *Бекарић*, од XVII в. *бикариџи* *impf.* „радити бикарску радњу“: Они ки бикаре, да нимају бубригов откидати Пољички статут (RJA).

- Од стит. *beccaro*, *beccaria* „id.“ (Skok 1:134–135 s.v. *běko*); уп. слн. дијал. *bačar* „месар“ < фурл. *beciàr* „id.“ (Bezljaj 1:7).

Ит. реч изводи се од *becco* „јарац“, а ово од лат. *ibex* „(дивља) коза“ (Skok, Bezljaj I.c.); в. и DELI 1:126 s.v. *beccàio*: стит. *beccaro* (1373–1375) / *beccharo* (1385), срлат. *beccarius* (1250). Како се не чини вероватном претпоставка јата у првом слогу ове сразмерно позне позајмљенице, облици са *-и-* биће наслоњени на **бик**¹. Име кози *бекџрица* неће спадати овамо, него под **бека**¹ (в. тамо) или можда под **бекати** (тако Даничић, RJA 1:227).

бекарити (се) *бекџриџи се*, *-џм се* *impf.* „попреко гледати, љутити се на некога“: Бекари се он на ме због политике Јадар, „бекелџити се, кезити се“ Банија (РСА), Бегеч (РСГВ), *бекџриџи се* „прсити се, разметати се“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *забекџриџи се* *pf.* „забленути се“ Поцерина, „забезекнути се, изненадити се“ Дворска, *избекџриџи* „избечити, избуљити (очи)“ Банат, Хрв., ~ *се* „избекелџити се, избечити се“ Хрв. (РСА), *избекџриџи се* „испрсити се (пред ким или на седишту)“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); овамо вероватно и *избекџриџи*, *-им* „избуљити“ Банат (РСГВ).

- Вероватно са проширењем *-ар-* од исте основе као у **бечити**¹.

Бјелетић 2006:140, где претпоставља даљу везу са *бџчиџи*, **бок**¹. Уп. још и *бџкаџи* s.v. **бе**¹, **бекелџити**, **бечити**². Овамо не спада *бекџриџи*, деноминал од **бекар**.

бекати *békaīti*, *béčēm* / *békām* impf. „испуштати глас ’бе’ (о овци, телету); подражавати тај глас“ Херц., „муцати, тепати“, фиг. „говорити глупости“ ЦГ, такође *béčaīti*, *-īm* „мукати, рикати (о говедима); викати, дречати (о деци)“ Шушњево (РСА); *béknuīti* pf. „пустити глас ’бе’; подражавати глас овце, телета“ (Вук 1818; Вук; РСА), фиг. „изустити реч, проговорити“ (Вук; РСА), Нисам од лекције | ни пò словца бекн’о Змај, Сремац, Ранковић, Матош (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), Прошћење (Вујичић); *béknuī* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *békniīti* Војв. (РСГВ), *békne* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *zabéknuīti* „заблејати“, ~ се „збунити се“ Пирот (РСА), *izbéknuīti se* „изланути се“ Пива (Гаговић), *isīobéknuīti* „id.“: не држи узла на језику, него одма’ испобекне Буковица; поствербали *bék* m. књиж. „блејање“, *béka* f. „оглашавање оваца, говеда“ Банија, „детињи плач, дрека“ Шушњево, *békalo* m. „онај који много и којешта говори“ Херц., *béka* adj. „тепав, муцав“ (РСА), *béka* f. „животиња која бече“ (Вук 1818; Вук; РСА), „врста сове *Strix uralensis*“ (РСА), „срицање слова у буквару“ (Вук 1818; Вук; РСА), заст. „буквар“ Србија (РСА), *béka* m. „id.“ Футог (РСГВ); и са редупликацијом *bebékaīti* impf. „бекати“ Стулић (РЈА), *bebékaīti* „блејати“ Далм. (РСА); чак. *békoī* „муцати“, *béknuī* pf. (ЏДЛ), кајк. *béknoīti* „прозборити“ Гола (Већенај/Лопчарић); такође *bebeuknuīti*: не смије ни бебеукнути Стулић (РЈА).

- Од псл. *bekati поред *bečati, ономатопејског порекла (в. **бе**¹); уп. буг. *béka*, слн. *bekati*, *béčati*, чеш. *bekati*, *bečeti*, глуж. *bjekaś*, *bjěseś*, длуж. *bjakaś*, *bjacaś*, пољ. *bekaś*, *beześ*, рус. дијал. *békать*, *bebékать*, укр. *békати*, блр. дијал. *békae* 3. sg.; слч. *beka* f. „блејање“ (Skok 1:129 s.v. *bebékati*, 128 s.v. *béba*; SP 1:199, 201–202; ЭССЯ 1:183–184).

За образовање уп. *букаīti* / *бучати*, *мукаīti* итд. Друга је ономатопеја *békaīti se*, *-ām se* impf.: Говеда, кад се добро хране па кад се пусте из стаје, играју се, скачу, бацакају се ногама, рошкају се и гласом чине бек-бек. Томе се вели да се говеда бекају Банија (РСА; грађа ЕРСЈ). Другог је ономатопејског порекла и узвик за подражавање козјег вречања *бекеке*, глагол *bekéīaiīti*, уп. **ме**, *mékaīti*, *mekéīaiīti*, мада ту долази до семантичког укрштања, уп. *bekéhe* 3. sg. „мекетати, блејати“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), ту ти (у очараном граду) зуји, ту ти бруји, ту ти звекеће, бекеће, мекеће, тутњи, грми, пуца, сијева НПр Кордун (СЕЗБ 41:107). Уп. и **блејати**.

бекачин *bekāčīn*, *-īna* m. „шљука кокошица, *Gallinago gallinago*“ Дубр. (РСА), *бекачин* „id.“ Божава (Skok 1:134), *bekāčīn* „id.“ Скадар, *бекачина* f. (РСА).

- Од ит. *bessaccino* „id.“ (Skok 1:134 s.v. *bekac*).

Облик *бекасина* у Змајевој збирци речи „поглавито из Војводине“ у РСА 1:427 s.v. изводи се од фр. *bécassine*, али уп. и рум. *becășină* „id.“. У Далмацији је распрострањен и краћи облик *бѐкача* f. „шумска шљука, *Scolopax rusticola*“ Бакар (РСА), *бекаћ* m. Подлуг, *бекаћа* f. Тињ < ит. *bessaccia*, све од ит. *beccare* „кљувати“ (Skok l.c.). Уп. **беканот**, **беклезина**.

беква б(ј)ѐква f. „жбунаста врба, *Salix viminalis*; бела врба, *Salix vittelina*“, *бѐквица* dem., *бѐквичица* / *беквичица* id., „гранчица бекве“ Босна, *бѐквѝк* m. „шумица од бекава“ Бос. Крајина, *бѐквѝр* „id.“ Слав., „стабло бекве“ Истра (РСА); *бекова шиба* „*Salix viminalis*; *Viburnum lantana*“ (Симоновић), *бѐковица* f. „беква“, *бековина* „id.“, „картоп, *Viburnum opulus*; удика, *Viburnum lantana*“ Шулек, *баковина* „удика; беква, *Salix vitellina*“ (РСА), *бекица* „*Luzula*; *L. campestris*; *L. pilosa*“, *бекица велика* „*Luzula silvatica*“ (Симоновић); и са -и-: *биќа* „беква“ Нови Сад, „мислиница, *Luzula*“, „сита, *Juncus conglomeratus*“, „везлица, *Scirpus*“, *биќица* „мислиница“, *биќовина* „удика“ Босна, Приморје, *биќуљина* „id.“ Бачка, *биќељ* m. „беква“ *ibid.*, *биќје* n. „сита, *Juncus*; везлица, *Scirpus*“ Шулек (РСА).

• Нејасно; уп. слн. *beќa* „*Salix viminalis*“, *bekovec*, *bekovica*, *bekovina*, *bekica* „*Luzula*“, *bekulja*, *bakul(j)ica* „корпа од прућа“, слч. *beќa* „врбова младица посађена у пролеће“ (Skok 1:133–134 s.v. *beќa*; Bezлај 1:17).

Skok l.c. пореди и буг. *бѐќа* „оштрица, шаш, *Carex*; чистац, *Stachys*“ (уп. БЕР 1:40, тамо протумачено као метафора од *бѐќа* „овца“, в. **беќа**¹), рус. *бековина* „*Salvia horminum*“. Чеш. *bika* је књиж. позајмљеница из српско-хрватског (Machek 54). Неизвестан је изворни гласовни лик; за јекавски облик наведен у наслову одреднице у РСА није се нашло друге потврде, те је реконструкција са јатом у корену проблематична, тим пре што дистрибуција облика са -и- не одговара икавском ареалу. Облик са -е- могао би се поредити са **bečiti (se)* „кривити (се)“ (в. **бечити**^{1,2,3}) поред *bočiti (se)* „id.“, уп. **боква** (стара *ī*-основа, као и *беква*?); за врбу је карактеристично да криво расте, а реч је уопште о барским биљкама вежљикама које се користе у плетарству, чија се имена често изводе из глагола **вити**, уп. **вић**, рус. *ветлѝ*. Ту се уклапа и вокализам варијанте *баковина*, уп. **бак**³, *баќуља*, тамо и мађ. заст. *bak* „врбова веза“, за -и- уп. можда **(из)бичићи се* „(ис)кривити се (о дрвету)“ s.v. **бик**¹ и **бик**³. Значење словачког облика (са -е-) упућује на могућу везу са **бик**² и основну семантику „младице, изданка, прута, стабљике“. Изнете су и претпоставке о несловенском пореклу. Skok l.c. полази од *венга*, *венговина* „беква“ Дубр., Конавли, што доводи у везу са фурл. *venk* „врба“ < ит. *vinco* < лат. **vincus* „савитљив“; гласовни развој подразумевао би ром. -in- > *e > e и бетацизам v- > b-; на облике са -и- Скок се не осврће нити за њих зна. Штрекељ изводи од срвнем. **weike*, **weikel*, одакле је нем. *Weichel* „бела врба“ (по Bezлај l.c.). За *биќје* уп. слн. *bičje* (id. 1:20).

бекељити *бекѣљѣиѣи, бѣкѣљѣим* impf. „буљити, бечити, ширити (о очима)“ (РСА), ~ *се* реј. „кривити уста, бечити очи, плазити језик, правити гримасе, пуштајући обично глас ’бе“ (Вук 1818; Вук; РСА; РЈА), Војв. (РСГВ), Дрвар (Јовичић), „плазити језик на некога“ Војв. (РСГВ), *бекѣљѣиѣи се* „правити гримасе, кривити се“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Васојевићи (Боричић), *избекѣљѣиѣи* pf. „избечити, исколачити, раширити (очи)“, „исплазити, испружити (језик)“ (РСА), Војв. (РСГВ), ~ *се* „направити гримасу (бечећи очи, кривећи уста, плазећи језик и сл.)“ (РСА), „исплезити се“ Војв. (РСГВ), *избекѣљѣиѣи се* „извалити се, испружити се“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *набекѣљѣиѣи се* „доста, много се бекељити, начинити много гримаса“; *бѣкељ* m. „онај који има обичај да се бекељи“ Дучаловићи, *бекѣљко*, „id.“ Срем, *бекѣљѣиѣи, -ѣиѣи* Дучаловићи (РСА), *бекѣљало* n. Футог (РСГВ), *бекѣљило, бекѣљилица* f. „она која има обичај да се бекељи“, *бекѣљѣиѣица* m. „бекељ (в.)“, *бекѣљѣиѣика* f. „бекѣљилица (в.)“ све Србија, такође *бѣкељѣиѣи* m. „бекељ (в.)“ Лица, Слав. (РСА).

- Подложно различитим тумачењима.

Можда са суфиксом *-ѣ* од исте основе као у **бечити**¹ (Skok 1:129 s.v. *bebekati*; И. Грицкат, ЈФ 21/1955–56:75; Sadnik/Aitzetmüller 188–189 §§ 155b, 156, који све сведе на ономотопеју **бекати**), или са експресивним префиксом *бе-* од **кељити (се)** (Бјелетић 2006:140–141, нап. 308).

бекеш *бѣкеш* m. „врста мушког или женског капута (постављеног или оперваженог крзном)“ Ђ. Јакшић, Бачки Брег, „женска блуза од вунене тканине“ Дарда (РСА), заст. „мушка хаљина кожом постављена“ Жумберак катол. (Skok 1:134), „хаљиница за децу (кројена као дуга кошуљица — у старо време носила су је деца оба пола ... начин да се пред Турцима сакрију мушка деца)“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), такође *бѣкеш* „врста капута“, *бѣкеш* (РСА), Сомбор, Ловра (РСГВ), „кожни прслук постављен крзном“ Ченеј (Марић); кајк. *бѣкеш* „старински кожни капут с овчијим крзном“ Гола (Večenaj/Lončarić).

- Од мађ. заст. *bekés* „id.“, савр. *bekecz* (Skok 1:134; Hadrovics 139); уп. слч., чеш. *bekeš*, пољ. *biekiesz*, рус. *бекеша*.

Мађ. реч изводи се од пољ. *bekieszka*, касније *bekieszka*, а ово од имена мађ. војсковође Гаспара *Бекеша* (1520–1579) у служби пољског краља Стефана Баторија. У мађарском је прво отпало финално пољ. *-a*, а онда је дошло до африкације [š] > [č]. У околне језике реч је позајмљивана у старијем мађ. облику (Hadrovics l.c.).

Бекија в. бекаја.

бекина *бекина* f. „одерана животињска кожа“ Херц., Пољица, Заострог, шаљ. „људска кожа“ ЦГ, такође *бекиња*: Из тепања, овца па и јагње, зове се бекица, а овчија кожа бекиња Тројановић (РСА), Ливно и Дувно (Рамић), *бекиња* „кожа, крзно; женски полни орган“ Дрвар (Јовичић), *бекињица* dem. Бос. Грахово (РСА); овамо можда и *бекина* „слаба, мршава овца; изнемогла особа“ Ускоци (Станић); чак. *бекѝна* „одерана кожа козе или козлице“, шаљ. „људска кожа“ Брусје (Dulčić), *бекѝна* „глава“, *изгубѝи бекѝну* „погинути“ Брач (Šimunović).

- Нејасно.

Skok 1:134 изводи од далм.-ром. *berbecina „бравља кожа“, од лат. *vervex*, *verbex*, *berbex*, изричито одбацујући могућност извођења од *бека* „овца“, мада Тројановићев пример указује на везу ове две речи, в. **бека**¹. Могло би се помишљати на ром. изведеницу, такође на *-ina*, од *becco* „јарац“, али *becchina у том значењу није посведочено. Ит. *becchina*, на које упућује РСА 1:428, са варијантом *becchino*, другог је порекла, од *becco* „кљун“, а значи „гробар“ и „врста инсекта“ (в. DELI 1:126–127). За опсцену метафору из Дрвара уп. *леѝећуг* „клиторис“ поред *лепећур*, *лаѝаћур*, *лиѝаћур* „дроњак, парче коже, латица итд.“ (Влајић-Поповић 2002:294, 293, 325–326, 342). Сазвучни називи *bèca*, *bechè*, *bèka*, *bíca* за женски полни орган постоје у фурл. говорима, где се тумаче као дечја реч (DESF 1:192, 194). Уп. још на истом терену *бекема* f. „комадина, големо парче; мртво ткиво, изралина, тумор“ Дрвар (Јовичић).

беклезина *беклѝзина* m. „глупак“ Дубр. (РСА).

- Нејасно.

Skok 1:134 s.v. *bekac* претпоставља да се орнитоним **бекачин** (и сл.) укрестио са **мамлаз**, уп. на далм. острвима глагол *бекѝти* (*ce*) pf. „насамарити, преварити; насести“ < ит. *beccare* „кљувати“ (Skok l.c.; Vinja 1:52), који није посведочен у Дубровнику. Уп. и такође нејасно **беклеман**.

беклеман *беклѝман* m. „шепртља, сметењак, заврзан“ Бингула у Срему, *беклѝмина* m./f. augm. ibid. (РСА).

- Нејасно.

Можда, са *кл* < *ѝл*, од **бетлем**, у основном значењу *, „вертепаш“. Уп. и **беклезина**, **безлекан**, **бека**².

бекрија *бекрија* m./f. „онај који воли пиће и ноћни живот, пијаница, лола“ Србија, БиХ, Хрв. (РСА), Мачва (Лазич), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Reić/Vučlija), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), јуж. Барања (Sekereš X), *бекрија* Ускоци (Станић), *бекрија*, *-ē* f. „пијанац“ Златибор (Миловановић), *бекрија* „id.“ Загарач (Ћупићи), *бекрија* m. Косово (Елезовић II 499), Васојевићи (Боричић), Левач (Симић), Вршац (РСГВ), Слав.

Подравина (Sekereš V), јуж. Барања (Sekereš IX), Бјелопавлићи (Ћупић), *бекрија* Лесковац (Митровић), *б̀екријица* f. dem., нур. Банат, *бекријетина* augm., реј. *ibid.*, *бекричина* / *бекричина* Србија, *бекришина* / *бекришина* Пирот, Дучаловићи (РСА), *бекришина* реј. ји. Србија (Богдановић III), Каменица код Ниша (Јовановић В.); придеви *б̀екријин* Дучаловићи, *б̀екријски* Левач, Херц., Србија, *б̀екрински* Дучаловићи, *б̀екри* indecl.: Приповиједа се да је у Цариграду негда био некакав Турчин, Бекри-Мујо (Мујо пијаница) НПр Вук, Тај бекри-официр... Војв.; полусложенице *бекримујо* т. „велики бекрија“ Војв., Ужице (РСА), *бекрибаша* „први пијаница“ Врање (Златановић), *бекрибаша* „id.“ Војв.; деноминали *бекријати* (се) impf. „пијанчити, лумповати, банчити“ Шабац, књиж. (РСА), Војв. (РСГВ), ист.-бос. Ере (Реметић), *бекријати* Ускоци (Станић), *бекријати* бачки Буњевци (Реић/Вацлија), *бекријати* (се) Вршац (РСГВ), *бекријати* Загарач (Ћупићи), *збекријати* се pf. „одати се пијанчењу, запити се“ Злакуса, *избекријати* се „избанчити се, налумповати се“, *набекријати* се „id.“, *обекријати* се „опити се“ Ј. Веселиновић (РСА), *пробекријати* се „постати бекрија, пропити се“ (РМС), *бекријало* т. „пијаница“ Војв., Дучаловићи, *бекрисаи*, *-шиѐм* impf. „бекријати (в.)“ Ј. Игњатовић; друге изведенице *бекрилук* т. „бекријски живот, бекријање“ Дучаловићи, ист. Србија ⇒ *бекрилучији* „бекријати (в.)“ Дучаловићи (РСА), *бекрилук* т. Косово (Елезовић II 499), *бекријан* „б̀екрија (в.)“ Дучаловићи, *бекријан* „id.“ Ћ. Поповић (РСА), БиХ (Škaljić), Ускоци (Станић) ⇒ *бекријанѐв* adj., *бекријански*, *бекријански* impf. (РСА), *бекријан*, *-ана* т. Вршац (РСГВ) ⇒ *бекријански* adj. Војв., *бекријанство* п. „бекријски живот, бекријање“ *ibid.*, *бекријанлук* т. „id.“ Бачка (РСА); кајк. *бекрија* Гола (Већенај/Lončarić). — Од XVIII в. *бекрија*, око 1720. а ујац ти је бекрија | бекрија и кесканција НП (Ерл. 48°, 7–8), 1749: Пијанице и бекрије | од њих бог раја крије (Михајловић).

• Од тур. *bekri* „id.“, *bekrilik* (Skok 1:135; Škaljić 133). Балкански турцизам, уп. мак. *бекрија* (Јашар-Настева 107), буг. *бекрија*, рум., арум. *becriu*, алб. *bekri* (Boretzky 1976:24), нгр. *μέκρης*.

Тур. реч је нејасног порекла; доводи се у везу са перс. *bakrawī* „пијанац“, *bukra* „кафана“, курдским *bekri* (Egen 46), као и са ар. *bukrā* „јутро“ (Škaljić l.c.), али и са ЛИ *Bekri Mustafa*, који је наводно историјска личност из Истанбула XVII века (Tietze 1:307), чувени пијанац, јунак многих анегдота (Redhouse); одатле можда сложеница *бекримујо* (Мујо је хипокористик од *Мусѐафа*, в. Smailović 368). Није јасно има ли са *бекријати* везе *беклијати*, *-ām* impf. „беспосличити“, *беклијанији*; ту реч даје без потврда само Miklosich 4:84 изводећи је од тур. *beklemek* „чекати“ (?).

бекство б(ј)ѐкстѝво п. књиж. „fuga, бег¹“: Тадъ су ий Црногорци подобро предусрели боемъ и обратили у бѣгство Његош, бекство калуђера из манастира (РСА). — Српсл. **вѣгъство**: **вѣгствоу себе вѣдасть** летопис (Даничић).

- Од псл. **вѣгъство**, уп. рус. *бѣгство*.

У црквенословенском реч долази и у варијантама **вѣжъство** и **вѣство**; ова последња је најстарија и своди се на псл. *bęgstvo, са примарним ликом суфикса *-*stvo* поред преовлађујућег *-*ьstvo*, уп. још чак. *мноство* поред *мноштво* s.v. **многи**, док су варијанте са -*ж*- и -*г*- настале накнадним наклањањем на глаголе *bęžati и *bęgati, в. **бежати**. Уп. Vaillant 4:411 § 942. Славенизам је у књижевном језику потиснуо домаће б(ј)ежан f., б(ј)ежанија, в. **бежан**.

бекташ бѣкѝѡш, -ѡша т. „припадник дервишког реда Бекташија“ Призрен, БиХ, Г. Божовић, презиме *Бѣкѝѡш* зап. Херц., *бѣкѝѡшкѝ* adj. књиж.; *бѣкѝѡшија* т. „*бѣкѝѡш* (в.)“ БиХ, Г. Божовић (РСА), *бѣкѝѡшија* / *бѣкѝѡшија* „id.“ БиХ (Škaljić), *бѣкѝѡшија* Косово (Елезовић II 499), *бѣкѝѡшија* „id.“; дервишки ред“ Призрен (Чемерићи), *Бѣкѝѡшије* pl. „id.“ (Škaljić), *бѣкѝѡшѝ(ј)скѝ* adj. (РСА), *бѣкѝѡшѝски* Призрен (Чемерићи); такође *бѣкѝѡш* т. „*бѣкѝѡш* (в.)“ Момина Клисура (РСА).

- Од тур. ЛИ *Bektaş, Bektaşî, Bektaşîye* (Škaljić 134). Балкански турцизам, уп. буг. *бекѡш* (ПРОДД), алб. *bektaşi* (Boretzky 1976:24).

Овај дервишки ред, настао у XIII–XIV в. и назван по своме оснивачу Хаџи Бекташу Велију, посебно је раширен на Балкану. За порекло тур. ЛИ в. Tietze 1:307.

бекута бѣкуѡа f. „тупа стара бритва, туп нож“ (Вук 1818; Вук; РСА), Ужице (РСА), Горобилје (Николић), Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), *бѣкуѡица* / *бѣкуѡица* dem., *бѣкуѡина* augm. реј. Дучаловићи, *бѣкуѡара* ibid.; такође *бѣкуѡ* т. „бекута; сечиво ножа“ Лика, *бѣкуѡина* f. „сечиво ножа“ ibid., *блѣкуѡ* т. „нож који није усађен у дршку“ Дивосело; овамо и *бѣка* f. „бекута“ Бос. Грахово, Лика, *бѣкица* dem. Бос. Грахово, вероватно и *бѣкѡнца* / *бѣкѡнца* Дучаловићи (РСА).

- Нејасно.

Тако и Skok 1:135, који одбацује Даничићево извођење од ит. *piccozza* „мала секира“. Ближе стоји ит. заст. *beccuto* „снабдевен кљуном (*becco*)“ (Zingarelli) ако се допусти да се реч изворно односила на одређену врсту ножа карактеристичног облика; но за то нема потврде. При сличности значења, могућ паралелизам образовања са **тилут**, *ѡѡлуће*. Уп. можда мађ. *bök* „бости“. С обзиром на своју усамљеност, облик *блѣкуѡ* тешко може бити изворни; уп. ипак псл. *blęknęti (тако ЭССЯ 2:112–113; SP 1:274–275 реконструирше *blęknęti) „избледети; увенути; иструлети“ (→ *, „отупети“?). Са друге стране, тешко одвојиво

од *кѣбуша* „кратак и оштар цепни нож; тупа, стара бритва, туп нож“ краг. Јасеница, Поцерина, *кѣбушка* дет., са варијантама *кѣбура* М. Пожаревац, *кѣбуша* (РСА), *кѣба* (хипокористик, као *бѣка*?) Бачка (Вук), Ј. Веселиновић, Крагујевац, Левач и Темнић, Тупужница, Бачка (РСА). Ову последњу форму Skok 1:71 има као одредницу упућујући на RJA 4:930, а издавачи његовог речника додатно упућују на рад Ж. Муљачића у RFFZ 3/1961–62:119, где се она једино и помиње уз констатацију да је ареал речи Славонија, Срем и Војводина; в. *кеба*, *укѣбати*.

бекчија *бѣкчија* т. „чувар, стражар“ БиХ, Србија, „пољар, пудар“ Ниш (РСА), *бекчија* Косово (Елезовић II 499), *бекчија* Призрен (Чемерићи), Врање (Златановић), ји. Србија (Богдановић III), *бекчиљук* „посао бекчије“ Србија (РСА); такође *бегчија* „чувар поља“ Призрен (Чемерићи), *бѣгчија* „id.“ Власина (РСА).

- Од тур. *bekçi* „id.“ (Skok 1:134; Škaljić 133). Балкански турцизам, уп. мак. *бекчија* (Јашар-Настева 73), буг. *бекчија*, алб. *bekçi*, *bekshi*.

За порекло тур. речи в. ЭСТЯ 2:116–120; Tietze 1:307.

бела *бѣла* f. „гвоздена земљорадничка алатка, облика двокраких гвоздених вила“: Бела служи за окопавање и превртање ледине Бар (РСА), „виљушка“ Спич, „ашов“ Србија (Skok 1:135).

- Вероватно од тур. *bel* „ашов; виле за копање“, перс. порекла (РСА 1:431); уп. буг. *бел* „права лопата за копање“, алб. *bel* „ашов“.

Уп. БЕР 1:41 s.v. *бел*¹; Çabej 2:194 s.v. *bel* II; Skok 1:135 s.v. *bëla* (само констатује несумњиву везу са алб. речи, упућујући на Meyer 31). Пада у очи промена рода. Није јасно спада ли овамо *бѣла* „део ткачког станка“: од бѣле до чѣнка љде прѣја Туропоље (Šojat). За порекло тур. речи в. Räsänen 69; Tietze 1:308. Уп. *биљка*².

белав *бѣлав*, -а, -о adj. „беличаст“ Срем (РСА), *бѣлав* „бео“: ... па ји заби у слабине на моју бѣлаву кобилу Тимок (Динић), *б(ј)ѣлѣв* т. „во беле длаке; белоња“ Поцерина (РСА), *бјелав* „риба буцов, *Aspius aspius*“ Дрина (Mihaјlović/Vuković), *б(ј)ѣлава* f. „крава беле боје; белка“ Мачва, Дубица на Уни, „постан сир од сурутке“ Влашић у Босни (РСА), *бѣлава* „бела крава“ Срем (РСГВ), Мачва (Лазих), „бела овца“ Опово (РСГВ), *Бѣлава* планина код Пирота (РСА), *бѣлава* „бела кобила“ Јасеново (РСГВ), Криви Вир (Ракић), *бјелава* „бела крава“ Ускоци (Станић), име кобили беле длаке Љештанско (Тешић), *бѣлава* „бела крава“ Ускоци, „млеко; слабо млеко“ *ibid.* (Станић), *бјелавина* „разводњено млеко“ ЦГ, „водом разблажено млеко“: У кисјело млијeko се додаје воде, и сувише растањено млијeko се зове „бјелавина“ Кучи, „плитко место у мору где се море бели од песка“ Љубиша (РСА), *бѣлава* „слабо млеко“ Ускоци, „житко, водено кисело млеко“ *ibid.* (Станић); *б(ј)ѣлавац*, -ѣвца т. „јарац беле длаке“ (РСА),

бјелавица f. „кесега, *Abramis ballerus*“ Србија (Mihajlović/Vuković), *б(ј)ѐлавица* „бела крава“, *б(ј)ѐлāvка* „id.“ Поцерина, Мачва (РСА), *бѐлāvка* Мачва (Лазих), *бјѐлāvка* Љештанско (Теших), *Бјѐлāvка* име крави (RJA), *б(ј)ѐлāvчин*, -а, -о adj., *Бјѐлāvчић* презиме (РСА); такође *бѐлāv*, -а, -о adj. „бео; брашњав, прашњав“ Кијевац (СДЗБ 1:436), *бјѐлав*, -а, -о „albidus“ (RJA), *б(ј)ѐлавина* f. „од ветра запењено море“: Развалила бјѐлавина, т.ј. стали се валови пјенити, „разводњено млеко“ (РСА), *бјѐлавина* „слабо, житко млеко“ Ускоци, „млеко уопште“: Муземо доста бјѐлавинѐ *ibid.* (Станић), „кисело млеко разблажено водом“: Они само бјѐлавину једу, млијеко продају Прошћење (Вујичић), *бѐлāvина* „у кисељена сурутка у коју је, пре кисељења, додато мало слатког млека“: Бѐлāvина е добра за врућину Васојевићи (Стијовић), *бјѐлāvка* „плитко место у мору где се море бели од песка“ Трпањ (РСА), чак. *биљāvка* само у изразу *биљāvка од очѝјух* „беоњача“ Брач (Šimunović).

- Од псл. **bĕlavъ / *bĕlavъ* „беличаст“, уп. слн. *bĕlav*, слч. *belavŭ*, чеш. *bĕlavŭ*, глуж. *belawu*, пољ. *białawy*, рус. *белáвый*, *белáвый*, укр. *білáвий*, *білáвий*, блр. *бялáвы*; поименичења буг. дијал. (зап.) *Белáва* име белој овци, *бѐлавица* „врста шљиве“, слн. *beljāva* „бела боја; белика; ракија првенац; белило, бељење, кречење“, *beljāve* pl. „бела водена струја“, длуж. *bĕlawa* „бела или светложута јабука; риба укљева, *Alburnus lucidus*“, пољ. дијал. *Bielawa* име крави, *bielawa* „мали рибњак“, рус. дијал. *белáва* „ситна риба“ (SP 1:228–229; ЭССЯ 2:62 s.v. **bĕlavъ(jъ)*), укр. дијал. *білáвка* „плавуша; врста трешње“, *білáвка* „плавуша“, *білáвина* „id.“, *білáвица*, *білáвец* „плав човек“ (ЕСУМ 1:195 s.v. *білий*).

У значењу „разводњено млеко (и сл.)“ поствербал на **(j)ava* од **bĕliti* > **белити**, уп. **мећава** од *месѝти*, *грмъавина* од **грмети**; на исти начин К. Handke, SFPS 7/1967:147 тумачи каш. и пољ. дијал. *bielawa* „ливада на којој се бели платно; обредно место; вреситште, тресетиште“.

белада *белáда* f. „врста гуњића“: Беладе су се ... прозвале тако по некоме претку (можда Ћепури), ‘који је донио из свијета некакав бијели гуњић, што се зове белада’ ЦГ (РСА), презиме *Белада* *ib.* (*id.* s.v. *белáда*).

- Од ит. дијал. *velàda* „кратак капут“ (РСА 1:431), в. **велада**.

За *v* > *b* уп. *велуд* > *белуд* „баршун, кадифа“ (RJA). Или преосмишљено према **бео**.

белажити *белáжѝти*, *бѐлāжѝм* *impf.* „базати“ ЦГ (РСА).

- Нејасно.

Уп. можда ит. *veleggiare* „једрити“. Или можда депрефиксацијом од **об-вѝлѝти*, уп. *вѝлѝти*, *вѝлѝм* „беспосличити; путовати којекуда без циља“ ЦГ (РСА), „ићи

којекуд, скитати“ Ускоци (Станић), уз наслањање на *об(и)лазићи*, *ѿблажѿј*, *ѿблажња* (РСА).

белај *белāj*, *-āja* т. „несрећа, зло, беда, мука“ (Вук 1818), „id.“ Србија, БиХ (РСА), Ускоци (Станић), Златибор (Миловановић), Мачва (Јлазић), Војв. (РСГВ), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), „ђаво“ БиХ (РСА), Ускоци (Станић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), „ружно време“ Велико Блашко (Савићеве), јуж. Барања (Sekereš X), „шерет, спадало“ Ускоци (Станић), *белај* „неприлика, гужва, незгода“ Ченеј (Марић), *белāj* „белāj (в.)“ Васојевићи (Боричић), „id.“ Бјелопавлићи (Ћупић), Загарач (Ћупићи), Левач (Симић), *белāj* Слав. Подравина (Sekereš V), *белāj* јуж. Барања (Sekereš IX), *белāj* Лесковац (Митровић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Власотинце, Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *белājчић* дем. Зеница, *белājко* „немирно дете, враголан“ Дучаловићи (РСА), *белājџија* „шаљивџија, сналажљив човек“ ист.-бос. Ере (Реметић), *белājлук* „несрећа, беда, ђавоља посла“ НП БиХ, *белājеи* Србија (РСА), *белājеи* Конавли (Kašić 369), *белājни* адј. „ђавољи“ Ускоци (РСА; Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), *белājни*, *-ина*, *-ице* „несретни“ Драгачево (Ћукановић II) ⇒ *белājник* т. „мученик“ ист.-бос. Ере (Реметић), *белājски* адј. НПр, *белājски* adv. (РСА), *белājас*, *-асица*, *-асице* адј. Ускоци (Станић), *белājли* indecl. „кобан, зао“ НПр БВ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић) ⇒ *белājлија* т. „несрећник, баксуз“ НП БиХ (РСА), *белājлија* / *белājлија* „враг, враголан“ Ускоци (Станић), *белājлија* f. „невоља“ Тимок (Динић); (полу)сложеница *белāj-сандук* т. „самица; сваки узан простор у коме се човек нелагодно осећа“ Мостар, „фонд из којег се позајмљује новац појединцима у невољи“ *ibid.* (РСА); *белājићи* импф. „мучити се, петљати“ ист.-бос. Ере (Реметић), *набелājићи* рф. „настрадавати“ Србија (РСА), „нагазити“ (Skok 1:135), *ѿробелājићи се* „постати неваљао“ Ускоци (Станић); *белājисаићи*, *-ишѿм* импф. „бити у невољи, злопатити се“ (Вук), БиХ (Škaljić), Прошћење (Вујичић), ист.-бос. Ере (Реметић), (им)рф. „упропастити, упропашћавати“, „изводити којекакве враголије“ Ускоци (Станић), *белājисаићи* „бити у невољи“ ист.-бос. Ере (Реметић), *белājисаићи* Србија, БиХ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „причињавати некоме невоље“ Србија, „упропастити“ ЦГ (РСА), *белājише* 3. sg. рф. „отарасити се беде“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), ~ *се* „id.“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *набелājисаићи* „настрадавати, награбусити“ Србија, БиХ, „несрећом наићи на некога, нешто“ Параћин, *обелājисаићи* „id.“ Бања Лука (РСА), *набелājисаићи* „настрадавати“ Васојевићи (Боричић), *белājисаићи* импф. „упропашћавати“ Ускоци (Станић), *набелājисаићи* „страдавати“ БиХ (РСА); и са -љ-: *белāj* т. „белāj (в.)“ Косово (Елезовић I),

„id.; несташко“, Рожаје (Hadžić), *бељај* „несрећа, невоља“ Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Лужница (Манић), црнотравска Кална (Богдановић III), *беља́* f. „id.“ Врање (Златановић), „id.; наметнута кривица; досадан човек“ Пирот (Златковић II), „*бел̄āj* (в.)“ *ibid.* (Живковић), црнотравска Кална (Богдановић III), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бељаја* Призрен (Чемерићи), *бељајка* m. „који доноси несрећу (као надимак)“ Лесковац (Митровић), *бељајнӣ*, *-ā*, *-ō* adj. Косово (Елезовић I), *бељајни* Призрен (Чемерићи) ⇒ *бељајник* m., *бељајница* f., *бељајнице* n. „штеточина, несрећник, мангуп, ђаво“ Косово (Елезовић I), *бељајник* m., *бељајница* f., *бељајнице* n., *бељајничји* coll. „id.“, *бељајџа* m., *бељајџика* f., *бељаљк* m. „несрећа, беда“ све Призрен (Чемерићи), *бељајсаӣ* impf. „радити без воље; настрадати у неком послу“ Косово (Елезовић I), *набељоше* 3 sg. pf. „окривити невино“ Пирот (Златковић II); такође и *бел̄āv* m. „*бел̄āj* (в.)“ ЦГ, Херц. (РСА), *бел̄āv* Бјелопавлићи (Ћупић), *бел̄āvнӣ* adj. „ђавољи, вражји“ ЦГ, *бел̄авеӣ* m. „*бел̄āj* (в.)“ Дубр. (РСА), *бел̄āван*, *-вна*, *-вно* adj. „љут, срдит; опасан“: Овај твој домаћин много је белаван Црна Трава (РСА; акц.?), *бељаван* „id.“ *ibid.* (грађа ЕРСЈ), „који доноси невољу“ црнотравска Кална (Богдановић III), „id.; [дете] чије подизање захтева додатан труд“ Јабланица (Жугић), *бељав̄н* „невољан“ Лужница (Манић), *збељавим* pf. „урадити нешто надвоје-натроје, како било“ Лужница (Ћупић), *бељавеје* 3. sg. impf. „лудовати, бити немиран“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бељавина* f. „грожђе или воће кад попада испод чокота или воћке“ Врање (РСА; акц.?), *бељавина* „id.“: Море, ветар направља белавину од крушке *ibid.* (Златановић), m./f. „опасна, незгодна особа“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ); *бел̄еј*, *-еја* m. „*бел̄āj* (в.)“ (РСА), *бол̄ај* „id.; ђаво, напаст“: Не дава му нећи бол̄ај да мирује Тимок (Динић), *бен̄елај*, *-ја* „id.“ Ускоци (Станић); чак. *бел̄ој*, *-оја* Брач (Šimunović); овамо можда и *бељашан*, *-шина*, *-шно* adj. „опасан, љут“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „који много замара, који мора дуго и стрпљиво да се ради“: Пекмез од дренке много је белашан за правење Врање (Златановић). — Од 1799. *белај* (Михајловић).

• Од тур. *belâ* „id.“, *belâh*, *belâhk*, ар. порекла (Skok 1:135; Škaljić 134). Балкански турцизам, уп. мак. *белај*, *беља* (Јашар-Настева 102), дијал. *белелија* (Budziszewska 1983:26), *бил'али(а)* Егејска Македонија (Пеев), буг. *беля*, рум. *beleá*, такође *belalú* (Budziszewska l.c.), арум. *bileauă*, алб. *bela*, *belaxhi*, *belaçi* (Boretzky 1976:24), нгр. *μπελιῶς*, *μπελῶς*.

За порекло тур. речи в. Tietze 1:308. Облик на *-еӣ* укрштањем са *кијамет* или заснован на посебном тур. (ар.?) предлошку. За *бељаван* и сл. уп. буг. дијал. *бел'а* у атрибутивној функцији „опасан, који ствара непријатности“: *бел'а чув'ак* Хасково (БД 5:61).

белак¹ *б(ј)ѐлѧк*, -áка т. „бео крмак и име таквој животињи“ Хрв., „врста белога грожђа“ (РСА), *бјѐлѧк* „винова лоза, једна белог, друга црног грожђа“ (РЈА; акц.?), презиме *Белаковић* / *Бјѐлѧковић* (РСА; РЈА); такође *бѐљѧк*, -áка „сребрни новац“ (РСА), *бјѐљѧк* „беланце“ (РЈА), презиме *Бѐљѧковић* (РСА).

- Од псл. **bĕlakъ* / **bĕl'akъ*, уп. слн. заст. *bĕlák* „бела свиња“, слч. *belák* „бели зец“, чеш. *bĕlák* „id.“, глуж. *bĕlak* „врста лептира“, поль. *bielak* „бела гљива; зец *Lepus variabilis*“, рус. *бѐлѧк*, -якá „id.“, дијал. „дете белог лица или косе“, „врста алабастера коришћеног у лекарству“, називи разних биљака, гљива, укр. *білѧк*, -яка „зец *Lepus variabilis*“, дијал. „врста гљива; врста трешања“, блр. *бялѧк*, *белякá* „зец *Lepus variabilis*“ итд. (SP 1:242–243; Skok 1:153b s.v. *bĕo*).

Разна поименичења придева **bĕlъ* „бео“ у мушком роду суфиксом **(j)akъ* могла су настати независно једно од другог. Стерп. име **Бѐлиѧкъ**, писано и **Бѐлѧѧкъ**, **Бѐлѧѧкъ**, које је крајем XIV в. носио један припадник рода Санковића (MS 189, 217, 218, 241; Даничић; РЈА s.v. *Вјѐлѧк*), а SP I.с. га ставља под *bĕl'akъ* / *bĕlakъ*, као да је хипокористик од ЛИ **Бѐлиѧѧѧ** посведоченог 1247. (MS 32): *Бѐли-(j)akъ*.

*белак² само *белкá* ф., *белкó* п. adj. „бео“: Дај ми ту б-елкú кокóшку, да ти дам овú мóју јастребáјку — Нећу да кóљем ов-ó белкó јáгње, жáо ме за њѐга — Омí се и забрáди б-ѐлку крпу, па иди на óро — Дај ми б-ѐлке [руке], да те вóдим да спáвкaш Црна Река (Марковић I), Кучѐнцето свó црно сáмо óкол шíју íма мáлко белкó Тимок (Динић); *б(ј)ѐлкастѧ*, -а, -о „беличаст“ (РСА), *бѐлкастѧ* Војв. (РСГВ), кајк. *белкастѧ* (РНKKJ), чак. *бѧлкастѧ* Брусје (Dulčiči), *бѐлкас*, -стѧ, -стѧо Радимња (Томић II), *бѐлкас*, -áстѧ, -áстѧо Призрен (Чемерикић), *бѐлкас* Црна Река (Марковић II), *бјѐлкас* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бјѐлкáс* Стара ЦГ (Пешикан), *б(ј)ѐлкастѧо* adv. ЦГ; такође *б(ј)ѐлкастѧ* adj. (РСА), *бѐлкастѧ* Каћ (РСГВ), *бѐлкастѧ* Лесковац (Митровић).

- Од псл. **bĕlъkъ*, уп. буг. дијал. *бѐлка* „беличаста“ Банат, глуж. *bĕlki* „беличаст“, буг. дијал. *белкав*, укр. дијал. *білкатий* (уп. SP 1:239–240 s.v. *bĕlъkъ* 1), укр. *білкóвий* (ЕСУМ 1:195 s.v. *білий*).

У SP I.с. наводе се само с.-х. облици на *-кастѧ* (за образовање уп. **беласт**), а такође *бѐлѧкѧстѧ се* „белети се“ (РСА), *бѐлѧкѧв* (в. **бео**). У творбеном погледу псл. придев најпре се може анализирати као **bĕlъ-kъ*, тј. проширење на **-ко-* старе и-основе **bĕlu-*, као у **танак**, **лак¹**, уп. **белов**, **белва**, **Београд**. У црноречким примерима Марковић схвата баритоне облике као именице, но посреди је одређени придевски вид. Уп. **белка**, **белко**.

белан *б(ј)ѐлан*, -а, -о adj. „бео“: Прекрсти руке белане НП, Момком даје бјелано ковиље НП Слав.; *б(ј)ѐлан* / *бјѐлѧн* т. „бео во, јарац, коњ, вепар;

нож белих корица“, фиг. „снег“ Ћопић, „брашно“ НЗаг (РСА), чак. *би́лан* „бели мазгов“ Брусје (ЏДЛ), *Белан* ЛИ ЦГ, презиме Мачва, Херц. (РСА), *Бјелан* ЛИ ЦГ (РСА; РЈА), презиме (РСА), *Бјелани* / *Бјелјани* / *Белјани* рл. село у Херцеговини код Мостара, *Бјеланов* адј. као презиме, *Бјеланово сèло* п. село у Хрватској у поджупанији копривничкој (РЈА), *Бјелановић* т. презиме Ускоци (Станић), *Бјелановићи* рл. село у Босни код Зворника (РЈА), *Белановица* f. варошица у Шумадији, северозападно од планине Рудника (РСА), речица у истом крају (Јаћимовић/Петровић 2003:26), *Бјелановац* т. село у славонској Крајини код Градишке (РЈА), *Белановце* два села, код Владичиног Хана и у Јабланици (ИМ), *Белановце* п., ктетик *белановачки*, -а, -о, етник *Белановчанин* т., *Белановчанка* f. све Јабланица (Жугић); деминутив *беланац*, -ца т. „бели кукуруз“ Жупа, Копаоник; *б(ј)елана* f. „бела крава“ Херц. (РСА), *белана* „id.“ Врање (Златановић); *беланица* „врста јела“: У посне дане ... удроби [сиротиња] хлеб у каленицу, па га посоли, наспе хладном водом, па куса. То се опako јело зове беланица, бела рада, бели павле, бистрењача и водњача Левач, Темнић; такође *б(ј)елан* адј. „беличаст“: Бјелани сир Банија (РСА), „белцат, сасвим бео“ (РМС), *белан*, -ана т. „бео ован“ Опово (РСГВ), *Белан* ЛИ, презиме; *беланџ*, -џка „врста мекшег кречњака“ Студеница (РСА). — 1476. „Билановац“ = Белановица (Алички 1:231), 1516. *Белан* ЛИ Качер (Јаћимовић/Петровић 2003:128), XVI–XVII в. **Бѣланъ**, **Белана** assus. (Пом. 47), **Беланъ** ЛИ (Рач. Пом. 44г, 205г).

• Од псл. **bēlanъ* / **běl'anъ* „беличаст“, уп. мак. заст. ЛИ *Белан* XV в., од 1519. *Белановце* село код Куманова (Станковска 2003:31–32), буг. *Белјана* f. ЛИ, слн. *bělàn*, -ана т. „човек ланеноплаве косе“, длуж. *bělany* адј. „блистав, сјајан, бео“, полј. дијал. *bielanu* „бео, беличаст“, рус. дијал. *беляный* „о тлу које слабо рађа“, *белјана* f. „нешто бело; животиња беле боје; жена, мушкарац беле пути, светле косе“, укр. дијал. *біланий* адј. „жућкаст са беличастим одсјајем“, *білан* т. „плавокос човек; бео во, пас“ (уп. SP 1:243 s.v. *běl'anъ*), *білания* f. „бела крава, кобила“, *білјанка* „врста белих шљива“ (ЕСУМ 1:195 s.v. *білий*).

Псл. реч је изведеница од **bělъ* > **бео** суфиксом **(j)anъ*. Уп. још стлуж. топ. **Bēlanovici* = срп. *Бјелановићи* (А. Лома, ОП 17/2004:480), рум. *balan* адј. < слов. **bēlanъ* (в. **балеј**). Овамо можда, са икавским рефлексом јата, *биљан*, -а, -о адј.: биљано платно (РСА, са дефиницијом значења: „који је од биљака“ [sic!]), *биљанџ*, -џка т. „врста платна“: Мушебак се везе само на народном безу ћенару, биљанику, дереклији или свиленици (РСА), уп. укр. дијал. *біленик* „избељена сукња“, *біленце* „платно“ (ЕСУМ I.c.). Део горе наведене грађе могао би рефлектovati другачије придевско образовање на **-ъхънъ* (в. Vaillant 4:676; Skok 1:14 s.v. *-ah(a)n*), уп. *бјелѡхан*, -а, -о адј. „albidus“, од XVI века, Бела, Стулић, чак. *биљѡхан* Х. Луцић (РЈА), *бчелѡхан*, *белѡхан* „бео“ Сусак (Hamm/Hraste/Gu-

berina), кајк. *белехен* „белкаст“ (RHKKJ); такође *бјелахаџи*, *-а*, *-о* „albidus“ само Стулић (RJA), стрп. ЛИ †*Белхан*. Није јасно спада ли овамо име планине у ист. Србији *Белјаница*, в. **Билјаница**; за истоимену речицу у сливу Колубаре, 1718. *Pilanzize Fl(uß)* (Öbschelwitz), пре се може претпоставити деривациони след *Бъла Ръка → *Бълане (етник на *-*јане* као топоним) → *Бъланска Ръка > *Бълан-ица. ЛИ *Бълан* Љ. Станковска 2003:32 схвата као хипокористик од *Беломир*, **Белослав**. Суфиксално *-ан-* у **беланце** другог је порекла. За *беланица* уп. *забелиџи* „разводнити“ s.v. **белити**. За ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:61.

беланце *б(ј)еланце*, *-а* / *-еџа* п. „део јајета око жуманцета који при кувању побели“, бот. „део биљне семенке“: Беланце је она месната, брашњава или руштава, обично беличаста маса, која у неких биљака испуњава већину семењаче (РСА), *беланце* „део јајета“ Ресава, Срем (Вук 1818), Ђала, Вршац (РСГВ), *бјеланце* „id.“ Херц. (Вук 1818), *б(ј)еланце* (РСА), *беланце* Мачва (Лазивић I), Шумадија (Реметић 1985:147), Војв. (РСГВ), *бјеланце* Дубр. (Бојанић/Тривунац), Банија и Кордун (Петровић Д., без значења), *беланце* Радимња (Томић II), Косово (Елезовић I), *бјеланце* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), чак. *билонце* Брусје (ČDL; Dulčići); *б(ј)еланџа* f. coll. (РСА); такође *б(ј)еланџа*, *-ица* т. ЦГ (РСА; RJA), *биљанџа* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); *б(ј)еланџа*, *-ица* „id.“, бот. „део биљне семенке, резервна храна биљке; белањак“, *б(ј)еланџа*, *-ица* „id.“, „беланце“ (РСА), *беланџа* „id.“ Сомбор (РСГВ), *бјеланџа* Банија и Кордун (Петровић Д.), *бјеланџа* (RJA), *биланџа* / *биљанџа* Хрвати у зап. Бачкој (Sekereš X), кајк. *беланџек* / *беланџек* (RHKKJ).

• Поименичење придева *бѣль > **бео** суфиксом *-анце* (Skok 1:152b s.v. *бѣо*).

Суфикс *-анце* према *жуџанце* (id. 38 s.v. *-(а)n¹ 6*), **жуманце** < *žьlnьсье, пре него обратно. Неологизми *беланчевина* f., *б(ј)еланчасџи*, *-а*, *-о* adj. заст. „који садржи у себи беланчевине; беланчевинаст“ Милићевић (РСА). Није јасно да ли је значење *б(ј)еланце* / *биланце* „катаракта, albumen“, од XVII века (Вук; RJA), *бјеланце* „id.“ (RJA), метафорична примена исте речи, или другачије образовање (уп. **белан**).

беласати се в. **бјелас**.

беласт *б(ј)еласџи*, *-а*, *-о* adj. „беличаст“ БиХ (РСА), *беласџи* „id.“ Лесковац (Митровић), чак. *биљасџи* Брусје (ČDL; Dulčići); *беласџи* (РСА), Сомбор (РСГВ).

• Од псл. **běl'astь* / **běl'astь* „беличаст“, уп. буг. дијал. *белест*, чеш. дијал. *běl'asty*, пољ. дијал. *białasty*, укр. *біл'астий* / *біл'астий* (SP 1:228). Уп. *б(ј)елкасџи* s.v. ***белак**².

белатити *белáтѣиѣи*, *бѣлáтѣиѣи* impf. „бедити, опадати некога“ Ресава, *забелáтѣиѣи* pf. „набедити, оклеветати“ Левач, „забавити, задржати, замајати“ *ibid.* (РСА).

- Можда од турцизма *белá = **белај**.

Образовање према *галáтѣиѣи* или *блаѣиѣи* (в. **галата**, **блато**)? За значење уп. у Пироту *белá* f. „невоља; наметнута кривица; досадан човек“, *на-белáше* 3. sg. „оклеветати“ s.v. **белај**.

белаћ *б(ј)елáћ*, *-áћа* m. „бео коњ“ Војв., „бео лептир“ Босна, „беличаст кромпир“ (РСА), *бјелáћ* „војник са белим ремењем преко груди“: Полетише билаћи солдати НП (РЈА), чак. *билáћ*, *-áћа* „човек светле пути“ Селца на Брачу (Vuković), *б(ј)елáћина* augm. „бео коњ“, презиме *Белáћевић* (РСА).

- С.-х. изведеница од *бѣль > **бео** суфиксом *-áћ* (Skok 1:153b s.v. *био*).

Овај суфикс само је српско-хрватски (Skok 1:7 s.v. *-áć* тврди да га не познају ни чакавски ни кајкавски, али пример из Селаца на Брачу то оповргава); пореди се са нгр. хипокористичним *-áкѣс* (Skok 1.c.), а функционално дублира **-јакъ* и могао би бити његова умекшана варијанта, уп. **белак**¹.

белац *бѣлац* / *бијѣлац*, *-лац* m. „човек беле расе“, „мирски свештеник (код православних)“: А јели [владика Раде] калуђер или је бијелац, то ни сад не знам Вукова преписка (РСА), „поп редовник“ (Вук), „католички калуђер који по правилу свога реда носи бело одело“, „животиња беле боје (мужјак) и име таквој животињи (коњ, ован, петао, гусан, ћуран)“ (РСА), „бео коњ“ (Вук 1818; Вук), „бео лептир“ Банат, „морска риба главочић, *Gobius minutus*“, „сардела, *Clupea pilchardus*“ Цриквеница, „воћка или биљка беличастог плода (грожђе, кукуруз, кромпир)“, „белутак“, „бели млински камен“ Хрв. Крајина (РСА), „беланце“ (Вук; РСА), „беоњача“ Врање, Тимок, „поњава или ћебе од вуне, бѣль“, „сребрн новац, цванцик“, (у атрибуцској служби) „бео“ (РСА), *бѣлац* „бео коњ“ Ресава, Срем (Вук 1818), Чумић (Грковић), Криви Вир (Ракић), „id.; човек беле расе“ Војв. (РСГВ), *бѣлац* „id.“ Радимња (Томић II), „беланце“ Косово (Елезовић I), *бѣлац* „id.“ Призрен (Чемерићи), *бѣлац* Црна Река (Марковић I), Лозан, „беоњача у оку“ *ibid.* (Јоцић), *бѣлац* „id.“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бѣлац* Тимок (Динић), „бели израштај на оку“: Још дѣтетом му искочија бѣлац на око Лесковац (Митровић), „беланце“ Тимок (Динић), Лозан (Јоцић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), „јужни ветар“ Тимок (Динић), и као непромењив придев „сасвим, потпуно бео“: Овој брашно бѣло, бело, па бѣлац Јабланица (Жугић), Што му је кошѣла опрана – бѣлац Лесковац (Митровић), *бијѣлац* „бео коњ“ Херц. (Вук 1818), *биѣлац* „id.“ Ускоци, „снег“ *ibid.* (Станић), *биѣлац* име петлу белог перја Љештанско (Тешић),

биџелџа Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *бјџелац* „бео коњ“ Златибор (Миловановић), *бјџелац* заст. „човек који повремено хајдукује“: Бјелац [је] у Босни хајдук не прави него човјек кућеван који само по неколико дана иде с правијем хајдуцима докле што не задобије па се опет врати кући (РСА), ик. *биџлац* „бео коњ“ (Вук), чак. *биџлац* „белац, човек беле пути; животиња беле длаке“ Брусје (ČDL; Dulčići), *биџлац* „врста белог платна“ Брач (Šimunović); *белци* pl. „беоњаче“ Јабланица (Жугић), црнотравска Кална (Богдановић III), „врста крушака“ Лесковац (Митровић), *Беоци* село код Рашке (Милићевић 1876:687), *Биоци* код Требиња, *Биоц* код Сјенице (IM), *б(ј)џлачић* „животиња (мужјак) беличасте длаке или перја (прасац, ћуран“ Банија (РСА), „сребрни новчић“ (РМС), *б(ј)џлачки* adj. „који се односи на белца, човека беле расе“; *бџелац* / *биџелац* (*бјџелац* / *биџлац* / *биџлац*) m. „човек беле расе“, „сед човек“ Војв., „бео коњ“, „бели мрамор“ Студеница (РСА), *бџелац* „бео коњ“ Војв. (РСГВ), *бџелчев* adj. „који припада белцу“ (РСА). — Стерп. *вџельць* „laicus“: *вџельць* да нѣ владаецъ оу манастири. двоудане вџелци да нестое оу двоудѣ, нѣ да им се да станѣ извѣнь манастира око 1350. (Арх. Пов. 306; Даничић 3:566), топ. **Вџелци**: село Мухатовѣ Вџельци ... село Миџоносичика Вџелци 1363. (ССА 2:145₂₇).

• Од псл. *bělъsь, уп. цсл. *вџельць* „човек одевен у бело“, мак. *белец* „човек бео, беле расе“, дијал. „водена птица“, буг. *белец* „мирјанин“, слн. *bělec* „бео човек, коњ, во; риђа бубашваба; врста јабука; бељено платно; белилац; беона; белика“, стчеш. *bělec* „бео човек“, пољ. дијал. *bielec* „белика“, словин. *bělč* „белокос човек“, струс. *бџельць* „мирјанин“, рус. дијал. *белец* „врста траве“ (SP 1:241–242; ЭССЯ 2:85–86), *белџа* „беоњача; око“ (В. А. Меркулова, Этимология 1984:147), *белџы* pl. „планине под вечним снегом“, укр. дијал. *биџци* „бела пређа“ (SP, ЭССЯ I.сс.).

Још прасловенско поименичење на *-ъsь придева *bělъ > **бео**. Значење „мирјанин“ у опозицији према *чџельць* „монах“, в. **црнац**, одатле вероватно стерп. топ. **Вџел(ь)ци** > *Беоци* (код Рашке, уп. Динић 1978:71), *Биоци(и)*, уп. и **Биоча**.

белача *б(ј)џелача* f., *б(ј)џелџа* gen. pl. „бела мушка и женска сукнена горња одећа“ Херц., ЦГ (Вук; РСА), Босна, скопска Црна Гора, „бела вунена чарапа“ ЦГ, „бела крмача“ Темнић, „бела коза“ ЦГ, „бела ваш, *Pediculus vestimentii*“ *ibid.*, Осиек, „воћка беличастог плода (бресква, шљива)“ Банат, Лика, „глиновито-кречна или лапоровита земља, белуша“ Слав., *гађе бјџелаче* (РСА), *бџелача* „бела крмача“ Бачка Паланка (РСГВ), *белџа* „бела вунена мушка чарапа“ сев. Метохија (Букумирић III), у бошкачком ТЈ „ракија“ Косово (Елезовић I), *белџа* „бела крмача“ Врање (Златановић), у бошкачком ТЈ „ракија“ Призрен (Чемерикић), *бјџелача* „бела хаљина“ Банија и Кордун (Петровић Д.) ⇒ *б(ј)џелачина* augm. НП Хрв. (РСА), *бјџелача*

„горњи комад мушког одела са дугим рукавима“ Кривошије (Суботић 156), *бјелаче* pl. „кратке, беле вунене чарапе“ Златибор (Миловановић), Прошћење (Вујичић), *бљелача* „id.“ Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), *бљелача* Васојевићи (СТИЈОВИЋ; БОРИЧИЋ), ик. *биљача* „сукнена мушка хаљина“ (Вук), чак. *биљача* „бела коза“ Брусје (Dulčići); *б(ј)елџача* „бела ваш, Pediculus vestimentī“ Бачка, „бресква беличастог плода; врста смокве“ (РСА), *белџача* „бела кобила“ Срем, „бела ваш“ Стапар (РСГВ), кајк. *белџача* „бела кошуља“ (РНККЈ), *бјелџача* „женска вунена хаљина или део одеће“: У Конавлима, код Дубровника, носе девојке до петнаесте године црну хаљину од вуне која се зове бјелџача, „бела вунена чарапа“ Беране, „врста капе“ Бјелопавлићи и Пјешивци (РСА), *биљача* „сукнена женска хаљина (с рукавима), која је остраг смрскана, а спријед сашивена као сукња, низ прси је обично с десне стране накићена сребрнијем пуцима; цуре испрошене и које су за удају, носе оваку хаљину плаветну, која се зове модрина“ Сињ (Вук; РСА 1:459), Пољица (РСА l.c.), „бела ваш“ Бачка (РСА), „бела крмача“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija), чак. *биљача* „трава дугуљастих листића који су на страни окренутој према стабљници зелени, а на страни окренутој према споља белкасти и руњави“ Вргада (Јуришић).

- С.-х. изведеница од *bělъ > **бео** суфиксом *-(j)ача* (Skok 1:152b s.v. *bīo*).

О суфиксу *-(j)ача* в. Skok 1:6 s.v. *-аџа*; Бошковић 1936 § 67. Као назив за одећу, *бљџача можда од именице *бљъ* > **бељ**, али семантичка мотивација није сасвим јасна и веза са **бео**, присутна у језичкој свести и често у складу са реалијом (уп. опис М. Влаховића, ГЛЕМ 8/1933:75: „*Бјелаче* (назубице) покривају стопалу и доњу половину докољена; плетене су од беле вуне“) може бар понегде бити секундарна, уп. *бјелџача* „црна вунена хаљина“ Конавли, в. и **бијелница**, **објеље**.

белаш *б(ј)елџаш* m. „бео коњ“ (Вук; РСА), Ускоци (Станић), „бео во“, „врста рака *Palinurus vulgaris*“ Врањец, Дубр., „риба главоч, *Gobius minutus*“, „шљива беличастог плода“ Поморавље, „бео кромпир“ Лика, „бели млински камен“ Хрв. Крајина, „у Црној Гори присталица уједињења са Србијом (1918. године)“ (РСА), *бјелџаш* Загарач (Ћупићи), Стара ЦГ (Пешикан) ⇒ *бјелџашки*, *-а*, *-о* adj. (РСА), *Бјелџаш* име белом коњу, *бљелџаш* „бео коњ“, „снег“ све Ускоци (Станић), ик. *биљаш* „коњ белац“ (Вук), *б(ј)елџашина* f. augm. од *белаш* „бео коњ“, „беличасто грожђе (и лоза таквог грожђа)“, *б(ј)елџашница* „id.“, „бела овца“ Босна, „бела коза“ Хрв., *б(ј)елџашје* n. coll. „све што се беласа“ Слав., *б(ј)елџашан*, *-ина*, *-ино* adj. „беличаст“ Далм. и Херц.; *б(ј)елџаш* m. заст. „војник који има бело ремење“ (РСА), *бјелџашан* adj. „беличаст“ (РЈА).

- Изведеница од *bělъ > **бео** суфиксом *-аш* (Skok 1:153a s.v. *bīo*).

За образовање уп. Skok 168 s.v. -āš¹; оно налази паралеле у другим слов. језицима, уп. стпољ. ЛИ *Białasz*, рус. дијал. *беляш* „рибе које с пролећа пливају у јатима у време мрешћења“, *беляшка* „бела крава; девојка, човек светле косе“, укр. дијал. *білáš*, *-ашá* „бели хлеб, код сиромаша“ (SP 1:236 s.v. *běloš : *běloša), *білаш* „врста гљиве, *Boletus edulis*“ (ЕСУМ 1:195 s.v. *біланка*). Но део с.-х. примера може бити резултат хипокористичког скраћивања деминутивног придева *běľšьпъ > б(ј)елашан.

белбав *бѣлбав*, -а, -о adj. „муцав“: Море, пашо белбави! ... а што га називају у пјесму белбавијем, говоре да му је мало запиња језик Миљанов (РСА), *бѣлбав*, -*бава*, -*баво* / *бѣлбав*, -*бава*, -*баво* „тепав“, *бѣлба* / *бѣлба* т. „мушко чељаде које тепа у говору, тепавац“, *белбавица* / *бѣлбавица* f. „тепавица“ све Призрен (Чемерикић).

- Од алб. *belbë* „id.“, са домаћим придевским суфиксом -ав.

Алб. реч је из лат. *balbus* „id.“ (Orel 20); Çabej 2:194–195 сматра да је у питању ономатопеја.

белбел *белбел* т. (обично у множини) „дојка (?)“: Је си л’ мене место оставила? | — „Јесам, драги, али на тијесно; | На прсима међу белбелима, | А под грло међу ђерданима“ мусл. НП Јастребов (РСА).

- Нејасно.

белва *бѣлва* f. „врста слатководне кошљорибе *Alburnus alburnus*, сјајна укљева“ Тимок (РСА), Сврљишки Тимок, Књажевац (Mihajlović/Vuković), *бѣлвица* „id.“ Врање, такође „беличаста јабука, шљива“ *ibid.* (РСА; акц.?), *бѣлвица* „врста рибе“ Пирот, „врста крупних, белих шљива“ *ibid.* (Живковић), *белвица* „охридска пастрмка; преспанска укљева“ Призрен (Чемерикић), *белвица* „врста шљиве“ Лужница (Манић), црнотравска Кална, такође *белвица* „id.“ *ibid.* (Богдановић III), *бѣовица* „сјајна укљева; деверика, *Alburnus bipunctatus*; кесега, *Abramis ballerus*“, pl. „народни назив за белу рибу уопште“ (РСА), *беовица* „сјајна укљева; кесега; деверика“ Морава (Mihajlović/Vuković), *биовица* „беовица (в.)“, „речна риба подуст, *Chondrostoma nasus*“ Херц., *бивовица* „id.“ *ibid.*; такође *бѣавица* „сјајна укљева“ Пек, „деверика“ Ваљево (РСА), Свилајнац (Mihajlović/Vuković), *бѣјавица* „сјајна укљева“ Накривањска Бара, *бијавица* „id.“: Кад вода узмакне тада се може добити рибе, као: штукâ, шаранâ ... бијавице Бос. Градишка; *бѣлвица* „врста речне рибе без крљушти“, *беулица* / *беулица* „беовица (в.)“ Темнић (РСА); *бѣлв̄ар*, -*ара* т. „деверика“ Пирот (РСА; Mihajlović/Vuković).

- Од *běľ > **бео** (Skok 1:153a s.v. *bĭo*), уп. мак. *белвица* „врста пастрмке у Охридском језеру, *Samothymus ohridanus*“, *белвичка*, буг. *бѣл(е)вица* =

бел(о)вица „риба *Perca lucioperca*“, „шљива белица“, „врста шумске јагоде“ Софија (БЕР 1:108 s.v. *бял*).

Реч је само јужнословенска, али би образовање могло бити старинско: *běly, -*ъve* поред *bělyšъ > **бјелиш** као посл. *gōsty, -*ъve* поред *gōstyšъ > *густѣши* (в. **густ** и уп. А. Лома, *Balkanica* 38/2007:61). Гласовни развој није сасвим јасан; *беулица* вероватно метатезом *лв* > *вл*; *беавица* се јавља и на терену где *л* иза самогласника пред сугласником не прелази у *а*, већ у *о* (П. Ивић, БФНИ 17/1991:123 ипак у овом облику допушта тај прелаз, позивајући се на **Бѣаскал** у штампаном Рујанском четворојеванђељу из 1537. за реку код Ужица која се данас зове *Биоска* < **Bělska(ja)*, што, међутим, лако може бити штампарска грешка, а место *л*, на шта помишљају већ Даничић s.v. **Бѣљска** и Љ. Стојановић, ЗН 488°). Пре се овај ихтионим наслонио на изведенице на -*ав-ица*, уп. *ѿљуц(к)авица* „риба са пуно ситних костију“, у истом значењу још посл. називе *бела риба* (в. **бео**), **белица**, *безрибица* „укљева, беавица“ s.v. **без²**, мак. дијал. *белавица* „врста укљеве“ Дојран (Чемерикић). Словенског порекла је алб. *belbicë* „пастрмка“ Призрен (Чемерикић s.v. *белвица*; тако и Orel 20; Çabej 2:195; БЕР l.c., док Meyer 32 погрешно везује са лат. *barba* „брада“). За остале називе рибе *Alburnus alburnus* в. Hirtz III 34. Није извесно спада ли овамо ороним *Бејавица* / *Бијавица* Врањска котлина (Павловић I).

белведер *белвѣдер*, -*ѣра* т. „уздигнуто место, зграда или мањи торањ на згради одакле је леп поглед“ књиж., За оваке куће вели се да су „на белведер ограђене“, то јест, да је са тог „белведера“ лијеп изглед Бока (РСА), „id.; место са којег се пружа леп поглед“ сз. Бока (Musić), *белвѣдѣр* „видиковац“: Шѣтају на белвѣдѣр — Кад се пѣпне на висѣко, ми зборимо да се пѣпео на белвѣдѣр ји. Бока (Lipovac-Radulović I), „прозор на тавану“ Кућиште (Skok 1:137).

- Од ит. *belvedere* „видиковац“ (Skok 1:137).

Релативно скорашња позајмљеница, занимљива пре свега као грађевински термин, уп. **кибицфенстер**; за „леп видик“ у Боки има и други италијанизам, *белвѣвѣиѣ* < *bellavista*.

белег *бѣлег*, -*а* т. „знак распознавања, природан или вештачки“: вранац без белега — изресци иза уха [код ровашених јагањаца] зову се белези (РСА), „ожиљак, младеж“ Мачва (Лазих), „дар који момак даје девојци као обележје да је испрошена“, „ствар, обично део одеће, која се даје врачари ради бајања и врачања“: Мати болесникова узме белег од болесникове хаљине, па с њим иде каквој познатој врачари ... да му лије коситру, „надгробни споменик“, „међаш“: Старе меје или ... границе били су знакови од земље или камена ... Ти су се знакови звали: белег, запис, граница, меја, стуб, „мета; ознака постигнутог домета (у бацању, скоку)“: Кад се баца Каица војвода | од белега даље одбацио НП Вук, изрази *ѿошврдиѣи* ~ „достићи ранији

домет“, *дигнуџи* ~ „пребацити мету“, „предмет који служи као доказ, успомена“: Ајде да се опкладимо да ћу ти ја донети белег од твоје жене НПр, „печат, отисак печата; царски указ“ Г. Елезовић (РСА), „знак (на стоци и перади); међаш“: Мѣтем камен или бусу зѣмље ко бѣлег, и ондак је дотле мѣје а пѣсле кѣмшијино Војв., *бѣлег* „знак на плетиву; предмет који представља особу на коју треба бацити чини“ Јасеново у ји. Банату (РСГВ), *бѣлег* Свиница (Томић II), *бѣлег* и „дар испрошеној девојци“, *гѣлем бѣлег* „веренички прстен“, *миџѣк бѣлег* „пропратни симболични дарови за срећу“ Призрен (Чемерикић), *белег* „роваш, обележавање јагњаци засецањем комада увета очи Ђурђевдана“ Лозан (Јоџић), „кончић којим бојација означава наруџбину; ознака против урока; ожилѣак; међаш; мета, нишан“ Лесковац (Митровић), „начин одсецања комада увета брава; комад одеће који се носи врачари да по њему погоди судбину“ црнотравска Кална (Богдановић III), јек. *биљег*, некњиж. и *бјѣлег*, *бјѣлег* „бѣлег (у већини значења)“: Тѣло јој [девојци] видје на бради плав биљег НПр, Овцама се често ... откида врх једнога или оба уха, и то се зове „бјелег“ Кучи, Гробна пак обилежја називају се како гдје: стећци, машети, мрамори ... камени и биљези В. Вулетић-Вукасовић, Руши све биљеге нек нашем царству краја не буде Б. Ћопић, Сѣтјо се да гађашѣ билѣга Сарајлија, ... скак’о твој праћед ... осам метара из трке. И сад стоје биљези горе на Главици Ј. Бијелић, Каде војска манастиру дође, | сваки биљег носи од Турчина, | неко копје, неко Турску главу, | неко барјак, неко сабљу бритку НП Вук, такође „траг, модрица, ожилѣак од ране, удара“: Многи је изгубио главу, многи однио је на вјечну успомену биљег, ал’ ми узесмо бријег А. Шеноа, „предзнак, знамење“: Зли биљези, мрке кукуљице НПосл Вук, израз *бије* (*џуче*) ~ „игра око“: Кад заигра око каже се у народу да бије биљег Лика, „ознака на месту на коме стоје противници кад деле мегдан“: Изиде му на мејдан јуначки, | наред поља биљег закопаше НП БиХ, заст. књиж. „грб; поштанска марка“ (РСА), „знак на телу; мета, циљ“ Прошћење (Вујичић), „део тела, обично на лицу, који каткад заигра; мета; знак, ознака; особина, врлина“ Ускоци, у изразу *жуџи биљег на руци* „предсказање, знак смрти“ *ib.* (Станић), „ознака на телу човека или животиње“ Поткозарје (Далмација), „печат, поштанска или таксена марка“ Доњи Рамићи (Malbaša), „id.“ Банија (грађа ЕРСЈ), „знак препознавања; знамење; симптом; дар који момак даје девојци када је испроси“ Васојевићи (Боричић), *биљег* „младеж; краста; ознака на земљи“ Рожаје (Hadžić), *биљег* Стара ЦГ (Пешикан), „телесни знак“: Има је биљег на дѣснѣ руку и по тѣмѣ су га пѣзнали Загарач (Ђупићи), сложени придев *безбиљег* као име псу НП (РЈА), *ик. биљиг* (РСА), *бѣлег* „поштанска, таксена марка“ бачки Буњевци (Reić/Vučlija); *белега* f.

„белег (в.)“: „... јел имао твој муж какву белегу на себе?“ ... „... имао је мадеж на десну руку, више лакта“ НПр, Све ране на лицу ваља саставити што је могућно тачније, да не би остале белеге и ожилци који руже лице — Нек изведу лепоту девојку, | нека бира, чију ће јабуку, | ил' јабуку, или прстен златан | ... Јабука је дечина забава, | а прстен је јуначка белега НПр Вук, [код гашења угљевља] узму [се] три белеге (обично кончићи од болесникове хаљине), те се редом међу у чинију с водом и пази се како се оне крећу Шумадија, место где је Мићин гроб, без белеге Б. Ћосић, Турци су озидали од камена једну белегу ... стуб, који казује докле се данас пружа њихова царевина Милићевић, позове га да гађају белегу НПр, Пера надскочи Лазару. Лазар скочи и доскочи му. Пера скочи опет на белегу. Отпоче надметање Ј. Веселиновић, на окрајку спроводнога писма треба ставити белегу (марку) 1866, изрази *сѣаѣти на белегу, сѣјаѣти на белези* „бити спреман за борбу, за такмичење“ (РСА), „знак (на стоци)“: И мърва мора да йма белегу, „у дечјим играма старт, циљ и сл.“: О[д] оће белеге трчимо, „међаш“: Њйва ми пòчиње од ове белеге, „ожилџак“: Од бòгйња òстанеду белеге, „поклон момку од девојке као знак да ће се удати за њега; веренички прстен; улог у играма на срећу; таксена марка; вредност која се даје у новци или натури за врачање“: Нòвце стàвиш на белегу, тàко се кàзало, па ти òндак врàча све Војв. (РСГВ), „ожилџак, ознака; таксена марка“ Ченеј (Марић), *белѣга* „међаш; ожилџак“ Јасеново у Банату, *белѣга* „id.“; знак; мета“ Вршац (РСГВ), „знак, марка, слика, етикета; мета, циљ“ Косово (Елезовић I), *белѣга* „линија“ Власотинце (грађа ЕРСЈ), *белѣга* „ознака“ ји. Србија (Марковић J. I), „ожилџак од ране; траг од ударца“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), „видан знак којим се нешто обележава; и у врачању“ Призрен (Чемерићи), „знак“ Свиница (Томић I), *бележица* det. „мало оштећење“: таман је како ваља [шише], нигде бележице Шапчанин, јек. *биљѣга*: Она почне најприје обуковати гаће, а он подвируј не ће ли јој биљегу вићети ћегоћ на ногама НПр Вук, Дао сам ћевојци биљегу Злакуса, [Стоје] ... развалине куле Смаил-аге Ченгића и „Мијов Мрамор“, биљѣга гдје су Турци убили ... кнеза Мија Тодоровића Херц., Ту се осим пјесме и игре „гађе“ биљѣга Кучи, кад се момци бацају камена ваља биљегу своју посвједочити Вук, да оставимо биљегу, ће ћемо се састати на мегдан НПр, сваком на биљези стао и сваком одговорио: пријатељу језиком из уста а душманину сабљом из рука нар. здравица Херц., немам за поштанску биљегу Вј. Новак (РСА), „младеж“ Златибор (Миловановић), „id., знак на телу; ожилџак од ране“, „дар који се даје девојци као знак да је испрошена“, „стартна линија у неком такмичењу“ све ист.-бос. Ере (Реметић), „id.“ Ускоци (Станић), *биљѣга* „мета, циљ“ Загарач (Ћупићи), Стара ЦГ (Пешикан, без значења), некњ. и *бјѣлега, бјѣлега*: Доста збора, хајде на

мејдана | ... на бјељегу у поље широко Његош, деноминали **бележити**, *биљежати*, *-ām* impf. „обележавати стоку“: Да ми није у твојем бравима једно јање? Биљежано е испред ува Пива и Дробњак (РСА), Доћерај јањад да иг биљежамо Пива (Гаговић), „вакцинисати, калемити“: Кад се у селу појави који, те то умије, иду сви што нијесу биљежати да се биљежају ЦГ (РСА), Води ђецу да иг доктор биљежа Пива (Гаговић), *биљежати* Ускоци (Станић), *биљежати* Стара ЦГ (Пешикан) ⇒ *биљежаница* f. „кроста и ожиљак на руци од вакцине против богиња“ Ускоци (РСА; Станић), Пива (РСА; Вуковић; Гаговић), Дробњак (РСА; Вуковић), Прошћење (Вујичић); *биљегаћи* „записивати“ (Stulli; RJA), „шарати, вести“, ик. *билигаћи*: Билигане [sic!] папуче, свакојако нашаране, навезене Далм. (RJA) ⇒ *биљежине* f. pl. „врста веза на зубуну“ Босна, *белеговати* / *биљеговати* pf. „оверити печатом, потврдити; таксирати“ ⇒ *белеговни* / *биљеговни* adj. „таксени“, *биљеговина* f. „такса“, *биљеговка* „поштанска, таксена марка“ (РСА), *белеговати* impf. „одвајати кобиле које су за приплод“ Сомбор (РСГВ); такође *билуга* f. „знак, белег“ бачки Буњевци, деноминал (*за-/о-/ио-/у-*)*билужити* ib. (Peić/Vačlija); чак. *билуг*, *-йга* m. „знак“ (ЏDL), *белѝх* „знак на увету овце“ Орлец (Houtzagers), кајк. *белек*, *белижај*, *билег*, *билиг*, *биљег* (RHKKJ). — Стерп. **вѣлѣгъ**, **вѣлѣгъ**, **велегъ**, **вилегъ**, **вилигъ** m. (Даничић), „знак“: **Створѣдисмо знамением и вѣлѣгомъ царьскимъ и въ мѣсто злата своеръчно сие подьписасмо** 1379. (MS 192), **тко донесе листъ с печатю и ш неговемъ велегомъ** 1441. (MS 408), **оучинише доубровчани ш ними велегъ заради вѣрванѣа доукать разсечен на троѣ** 1497. (MS 521), **велегъ царинички** 1412. (Руд. зак. § 16), „међник“: **мега темъзи селомъ штъ села Тръна пръвѣи велегъ Годачинъ Лоугъ** 1327. (MS 86), „надгробни споменик (у натписима на стећцима)“: **вѣлигъ** Пива (ЗН 9797°), **вилигъ** око 1420. Босна (id. 231°), топоним **вѣлѣгъ**: **оу вѣлѣзѣ Идрославъ Оувратичевикъ** 1330. Метохија (MS 92, 96), „симптом“: **вѣше се сказаль вѣлѣгъ вѣдъ болести** (Даничић), Хиландарски кодекс (Катић), „дар“: **Сѣи вилегъ вкова ѣ вѣкѣпи Милинь Новаковичъ ѣ приложи га великои Створѣденици за ш(ч)инѣ дѣшѣ** 1623. (ЗН 1137°), „део узгојене стоке који се даје пастиру“: **влахъ, кто кобиле пасе, да не оузима вѣлѣга вѣдъ кобиля** 1330. (ДХ 134), **вѣлѣга**, **велега** f. „id.“: **дне светла цркви на годице по вѣ ждрѣвца пастыромъ вѣлѣгоу** 1293–1302, „доказ“: **не даде ми правинѣ соудъ или велега, нѣ ни правех оудави с Киевцем оу пиргоу оу негвахъ** 1360. (ЗН 118°), „међник“: **Ѡцѣпи стаць Несторъ и вратѣа вѣдъ [sic!] шнеи ливаде ѣ дѣу, велега: ѣсен и Крива Река, съ едне стране Хасанова ливада, с двѣ стране Живков стѣп** 1565. Дечани (ЗН 6324°); од XVII–XVIII в. у НП *биљег* „мегдан“: Него ми га дозов’те на биљегу господскому бугарштица (Богишић 50°, 30), око 1720. *белег* „веренички дар“: И даде јој тридесет дуката. | „То тебека белег, моја драга, | ти си

моја прва записница“ (Ерл. 14°, 42–44), „траг“: те ти мећи крвцу по белегу, | по белегу до воде Коране (id. 108°, 29–30), „телесни знак“: Под њиме је вран коњ без белега (id. 60°, 43), *бјелег* „id.“: а у чеда чудан бјелег има | — из главе му златне косе расту (id. 21°, 8–9).

• Од позносл. (?) дијал. **bělěgъ*, вероватно сттур. порекла, уп. мак. *белег*, буг. *белег* „знак“, слн. *bělěg*, *-ěga / bileg* (Pleteršnik), рус.-цсл. *бѣлѣгъ, белѣгъ, билѣгъ* „ожиљак; застава“ (Срезневский), рус. *белѣг* „знак, пега, краста“, дијал. „бела пега, беличаст ожиљак“ (СРНГ).

Најближе стоје речи из алтајских језика у значењима „знак; траг; симбол; мета, циљ“: чагат. *bilgü*, ујг. *bälgü*, тат. *bilgä*, монг. *bälgä* „знак, траг“ (Skok 1:150; Bezlaј 1:16; Фасмер 1:147; Адамовић 1969:288–289); као непосредан извор претпоставља се непосредочен аварски облик **bälägu* (Skok l.c.); сттур. *belgü* не представља одговарајући предложак, уп. ЭСТЯ 2:110; Doerfer 1 § 96, а савремено тур. *belgi* „мета, циљ“ тумачи се и као повратна позајмљеница из монголског (Doerfer l.c.; Tietze 1:310). За семантику уп. **баба**⁸, **баба**¹². За крајње порекло речи в. ЭСТЯ 2:108–111; веза са кореном општетур. глагола *bilmek* „знати“ (уп. **билмес**), коју претпостављају, између осталих, Lokotsch § 305, Skok l.c., семасиолошки је прихватљива (уп. **знак** од **знати**), али није извесна (уп. Menges 1969–70:71). За датирање речи у бугарском в. К. Мирчев, БЕ 15/1965/1:50–51. С.-х. развој на јевкавском, делом и на шумадијско-војвођанском тлу текао је путем дисимилације два „јата“, уп. струс. облике. Буњевачко *билуга* наслањањем завршетка на домаћи суфикс, а можда и основе на **бео**, уп. **белуга** и рус. дијал. значења. Из словенског рум. *beleag*, алб. *belek*, *-gu*, мађ. *bélyeg* (Skok, Bezlaј, Фасмер l.c.; EWU 95 допушта за мађ. реч и непосредну позајмицу из старотурског).

белегија *белѣгија* f. „брус“ (Вук 1818), Ј. Веселиновић, Св. Ранковић, Расина (РСА), Мачва (Лазих), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), „челична полука, уметнута у греду, кобилу, на коју се останцем наслања воденично коло“ Злакуса, „комад меса дугуљастог облика“ Ускоци, „лења, немарна жена“ Хрв. (РСА), *белѣгија* „брус“ Бања Лука (Црњак), *белѣгија* „id.“; комад доброг, дугуљастог, најчешће сувог меса“ Ускоци (Станић), *белѣгија* „брус“ Косово (Елезовић I), Левач (Симић), Васојевићи (Боричић), Стара ЦГ (Пешикан), јуж. Барања (Sekereš IX), *бел’егѣја* „id.“ Гораждевац (Букумирић I), сев. Метохија (Букумирић III), Рожаје (Надзић), *белѣгија* Лесковац (Митровић), „id.“; мушки полни уд“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *Белегија* надимак и презиме (РСА), *белѣгица* dem. ист.-бос. Ере (Реметић), *белѣгијаш*, *-аша* m. „брус“ Босна (РСА), деноминал *белѣгијаш* impf. „оштри белегијом“ Ускоци (Станић; РСА), „ласкати“ Буковица (РСА), *белѣгијање* n. „лагање“ ЦГ (Расковник 42:65), *набелѣгијаш* pf. „наоштри косу“ Ускоци, ~ *се* „најести се гутајући

крупне комаде меса“ *ibid.* (Станић), *забелегијати* „почети оштрити белегијом“ *ib.*, „очистити, углачати белегијом“ ЦГ; такође *белеђија* f. „брус“ *ibid.*, „комад меса дугуластог облика“ *ib.*, Херц. (РСА), *белеђија* „*id.*; брус“ Ускоци (Станић), *белеђија* „брус“ Бјелопавлићи (Ћупић), Стара ЦГ (Пешикан), Загарач (Ћупић), *белеђија* Пирот (Живковић), Тимок, *белеђија* dem. *ibid.* (Динић), *белеђијати* *impf.* „брусити“ Загарач (Ћупић), *набелеђијати* *pf.* Ускоци (Станић), *беленђија* f. Стара ЦГ, *беленђија* *ibid.* (Пешикан), Загарач, *беленђијати* *pf.* *ibid.* (Ћупић), *белеглија* f. Пољница, *беледија* Високо (РСА), *набеледијати* *pf.* Ускоци (Станић), *белезија* f. Божурња, *билегија* (РСА), *билегија* Ускоци (Станић), *билегија* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *билеђија* БиХ (РСА), Прошћење (Вујичић), Дурмитор (СЈ 9/1–2:79), *билеђија* Ускоци (Станић), *бил’игђија* сев. Метохија (Букумирић III), *билђија* Пирот, *балегуја* Бос. Грахово (РСА), Поткозарје (Далмација).

• Од тур. *bileği* „*id.*“ (Skok 1:136; Škaljić 134); уп. мак. *билгија*, буг. *белегија*, *билгија*.

Тур. *bileği* је домаћа реч (ЭСТЯ 2:142–143; Eren 53; Tietze 1:343). За гласовни развој групе *-gi-* уп. грецизам **литургија** > *литурђија* > *литурдија*. Тешко да је било укрштања са слабије распрострањеним турцизмом **беледија**.

Белегиш *Белегиш* m. село у Срему (Поповић Д. 1950:42). — 1404. *Belegus*, 1445. *Beleges* (Csánki 241), XVI–XVII в. **Белегишъ** (Пом. 124).

• Нејасно.

Уп. у Мађарској топ. *Beleg*, по Кишу од сттур. ЛИ (Kiss 100), истог крајњег порекла као **белег**. Није искључено да је посредни мађ. фонетска адаптација истог предлошка *Vélogoštъ који је у основи топ. *Белогош*, в. †**Белослав**.

беледија *беледија* / *беледија* f. „општинска управа, зграда општине“ Нушић, БиХ (РСА), *беледија* „*id.*“ Косово (Елезовић II 499), *беледија* Призрен (Чемерићи), *беледиј(ј)ски* *adj.* Нушић (РСА), *беледијски* Косово (Елезовић I.c.).

• Од тур. *belediye* „*id.*“, ар. порекла (Skok 1:136; Škaljić 134). Балкански турцизам, уп. буг. *беледија*, алб. *beledije* (Boretzky 1976:24).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:309.

бележити *бележити*, *-им* *impf.* „означавати“: После ручка бележе се јагањци. Свако се јагње мало маказама роваши, да би се познавало кад залута Болевац, књиж. „записивати“, ~ у *рабош*, „пелцовати“ (РСА), „означавати“ Војв., *бележити*: Тò је жёнско дёте и нè мòра да се тò бележи Банат (РСГВ), *бележити* „пелцовати“: Тè гòдине су ми бележили Светòзара Косово

(Елезовић I; РСА), *белѣжии*: Ја белѣжим ђвце Свиница (Томић I), *белѣжи* 3. sg. Радимња (Томић II), *белѣжи*: Донеси ножици да белѣжимо јаганци Тимок (Динић), „прстеновати, верити“ Алексиначко Поморавље (Богдановић II), јек. *биљежиии*, *-ѿм* „бележити“ (РСА s.v. *белѣжиии*): Стока се у кучкијех Срба ... биљежи на Спасовдан, ~ *границу*, ~ *доживљаје* (РСА), „записивати“ ист.-бос. Ере (Реметић), *биљежиии* „стављати белег на стоку; записивати“ Ускоци (Станић), *биљѣжии* Стара ЦГ (Пешикан), Отпријед се није писало нѡ сѣ свѣ биљѣжило у рабош, и у њѣга сѣ ножићем урезивало Загарач (Ћупићи s.v. *рабош*), *белѣжен* adj. „са белегом од рођења“ Пирот (Златковић II), *белѣжии* „id.“ *ibid.* (Живковић), *белѣжии* „значајан; обележен чиме по лицу (богињама и сл.)“ *ib.* (Живковић; Златковић V), *забелѣжиии* pf. „означити, записати“ (РСА), „id.“ Војв., *забелѣжиии* Вршац (РСГВ), јек. *забиљежиии*, покр. и „испросити“: У старо се време давала „јабука“ и „талир“, те се девојка „забиљежи“ Буњевци, „ударити тако да остане траг, модрица, ожиљак“ ЦГ (РСА), „записати“ Калаз (РСГВ), *набиљежиии* „обележити; ранити“ Ускоци (Станић), *обелѣжиии* „означити“: кад се сви јагањци обележе, онда се и то закопа у мравињак Бољевац, У нашем народу се често чује да се треба чувати „обележених“ људи, то јест људи са разроким очима, густим и сраслим обрвама ... Је ли њѣга Бог обележио добро га се чувај Т. Р. Ћорђевић, ~ *девојку* „дати девојци дар као знак да је испрошена“, јек. *обиљежиии*: засјекао оштром сикиром у једну високу јелу, и тако ју обиљежио за своју цркву М. Будисављевић, Отац ... позове девојку да прими дар, који свекар на сто извади ... то је први дар и то се зове само обиљежити девојку В. Чајкановић (РСА s.v. *обележиии*), *обиљежиии* такође „ранити; поклонити некоме посебну пажњу и љубав“ Ускоци (Станић); *до-/из-/над-/ѿо-/ѿред-/ѿри-/у-бѣлежиии/-биљежиии* (РМС; РЈА), итератив *за-/о-бележѡватии/-биљежѡватии* (РСА), *бележѡје* 3. sg. Тимок (Динић), *бележѡје* „бележити јагњад засецањем увѣта“ Лозан (Јоцић), поствербали *бѣлѣшка* f. књиж. „запис, записник, писано обавештење, уписана оцена“, *бѣлѣшка* „запис, забелѣшка, свеска“ Црна Река (Марковић I), јек. *биљѣшка* Бока (Вук), „природни (младеж, прамен косе и сл.) или вештачки знак по коме се неко или нешто распознаје“: Кад то чула Мандалина млада, | свлачи с’себе танену кошуљу, | три биљѣшке налазила стара, | што је она билижила Манду НП Босна, Један тежак налазио [витлове] и биљежио на јеликама, кад сјутрадан само биљѣшке, а витлова нема Босна, „траг, модрица, ожиљак од ране“, „дар који момак даје девојци као обележје да је испрошена“ Барања, „међаш“ Богишић, „ознака постигнутог домета у бацању, скоку, на месту на коме стоје противници кад деле мегдан“ НП БиХ, „предмет који служи као

доказ, успомена“; име домаћим животињама које имају какав белег: крмачи Банија, Слав., крави Лица, кози, ћурки, *биљешко* т. име овну Војв., Хрв., вољу Лица (РСА), књиж. и *за-, нуз-, о-, њод-, њри-белешка* f. (РСА; РМС), *забелешка / забилешка* „знак, белег по коме се нешто распознаје“: Стави забилешке на ова дрва Ускоци, *белџар / билџар, -ара* т. „справа за бележење редова при сејању пасуља“, покр. „онај који бележи, пелцује“ (РСА), *бележар* „id.“ Косово (Елезовић I), *бележилац, -иоца* „записивач“, *забележилац* „id.“ Банат; *обилџје / обилџје* п. књиж. „знак, ознака“, покр. и „предмет као потврда, доказ нечега, знак препознавања“: „Не ће дати разумна госпођа | без твојега кака обележја.“ | Он му даде и два обележја: | од појаса свилену мараму, | с десне руке бурму позлаћену НП Вук, „дар испрошеној девојци“ Ј. Веселиновић, „просидба“: Оде и велика мецадија коју је добила на обележју М. Ускоковић, „гранични камен, међаш“ Поцерица, Мачва, јек. *обилџје / обилџје*: „Јес’ ли, сине, снају погубио?“ | Богдан вади ножа и ханџара: | „Јесам, мајко, ево обилџја“ НП Вук, И извади од злата јабуку ... Обилџје Милици ђевојци НП Вук, Нико од сељана да се не усуди рећи: „Ово је мој луг, ил’ ово је моја крчевина“ онде гди је само обилџје турио да хоће да крчи XIX в. Србија, „знамење“: Уј, гавране, обилџје грдно НП, покр. *обилџје* „id.“: Иша врани, црно обилџе! НП Вук, ик. *обилџје* „обележје девојци“: Држи се, да је вира склопљена, када дође родитељ младожење у родитеља дивојке и да обилџје то ће рећ на дар прстен или новца Пољица (РСА); *забилџје* „id.“: Лицепо ћу ти донест’ забилџје, | забилџје два прстена злата НП Далм. (РСА s.v. *забележје*), такође *билџје*: Наша ђевојка узела је у Милоша билџје Злакуса, Ето теби, бирај обилџје, | уз билџје ког је теби драго! НП БиХ, *обилџ* т.: Дао је девојци обележ Купиновац (РСА), *обилџиво* п.: И дадох јој тешко обилџство: | двије бурме од сувога злата НП Срем, Лица и Банија, Богишић (РСА s.v. *обилџиво*), *обилџја* т. „знак, белег“: Споменик је обележај да је ко сарањен Рађевина (РСА); придев *билџни* заст. „у који се нешто записује“: рачунска и билџна књига 1868. Хрв. (РСА s.v. *бележнӣ*), *бележница / билџница* f. „свеска за забелешке“, индив. „жена бележник“ Шеноа (РСА), *бележница* Вршац (РСГВ), јек. *билџница* „нека ствар (најчешће болесникова), обично од одеће, која се даје врачари, белег“ Драгачево (Ђукановић II), *бележнӣ* т. „писар, нотар“ (РСА), *бележнӣ* „id.“ Војв., *бележнӣ* Јасеново, Вршац (РСГВ), јек. *билџнӣ* (РСА), Поткозарје (Далмација); чак. *билџнӣ* impf. (ЏДЛ), кајк. *билџнӣ*, *билџнӣ*, *билџнӣ*, *билџнӣ* (РНККЈ). — Стсрп. **бѣлѣжити**: **бѣлѣжили смо и дали смо тѣи кѣтѣю** (Даничић), **бележити** 1253. Дубр. (MS 38), **забилѣжити се** (Даничић).

- Јсл. деноминал од *bělēgъ > **белег**, уп. буг. *белѣжа*, слн. *beléžiti*.

Именица *белешка* / *биљешка* формално би се могла тумачити и као изведеница од *бѣлѣга* (в. **белег**), али префигирани облици (*забелешка* итд.) и већина значења указују на поствербално постање (тип *(йо-)грешка* од *грешити*). Семантички моменат био је пресудан и да се изведенице са придевским суфиксом *-*ьлѣ* сврстају овамо. Пример из НПр за значење *обележити* „обешчастити, ослатити (жену, девојку)“ у РСА 16:188 s.v. погрешно је прочитан, у извору стоји *jâ-ћу њѹ да-облежѹм* Ресава (СЕЗБ 41:293). Облик *бележје* од *обележје* са аферезом. У словеначком глагол има књижевни карактер, али уп. народну реч *beléžen* „знак, нпр. на дрвету за сечу“ (Snoj 36).

белеме *белѣме*, -*ѣша* п. „чохани покривач који се ставља преко седла“ Пирот (РСА; акц.?), *белемѣ* „покривач који се ставља испод седла“ Бабушница (Богдановић III).

- Од тур. *belleme* „id.“, уп. буг. *беллемѣ* (ПРОДД), дијал. *белемѣ* „филцани подметач под коњским седлом“ Самоков (БД 3:203).

За етимологију тур. речи в. Tietze 1:311.

белемез *белѣмез* т. „велики дебео балван од кога се прави разна грађа“ Хрв. (РСА), *белѣмузина* f. „плод који је у развоју прешао нормалне размере (нпр. клип кукуруза)“ Банија и Кордун (Петровић Д.), в. **баљемез**.

белена *белѣна* f. „блесавко, будала, луда“: Белено, шта белениш по кући ЦГ (РСА), т./f. „непажљива, несмотрена особа, бена; беспосличар(ка)“ Ускоци (Станић), *белѣна* f. „глупак, блесавко“ Васојевићи (Боричић), *белѣнаѣ*, -*аѣна* т. „id.“ ЦГ (РСА), *белѣндаѣ*, -*аѣна* „бена; беспосличар“ Ускоци (Станић), *белѣндаѣ* „несмотрен, непажљив, беспослен мушкарац“ Никшић (Ђоковић), *белѣнаѣс*, -*аѣсѣна*, -*аѣсѣно* адј. „неразуман, глуп, блесав“ Ускоци (Станић), *белѣнѣши*, -*ѣшѣм* имрф. „бити немиран“ Зајечар (РСА), „беспосличити; неразумно се понашати, будалити; бленути; таворити“ Ускоци (Станић), *белѣнѣши*, *белѣнѣшѣм* „гледати тупо, не мислећи ништа“ Пива (Гаговић), *белѣнѣ* 3. sg. „лудовати, бити немиран“ Црна Река (Марковић I), *забелѣнѣши*, -*ѣленѣшѣм* рф. Ускоци (Станић), *разбелѣнѣ се* 3. sg. „разиграти се, отпочети лудовати (о детету)“ Црна Река (Марковић I), такође *белѣнѣши*, *белѣнѣшѣм* имрф. „бленути“: Што белениш у ме ко теле Комарница, „зајавати“: Белени по пљаци *ibid.* (РСА), „беспосличити; будалити; бленути; таворити“ Ускоци (Станић), *белѣнисаѣ*, *белѣнишѣм* „будалисати, глупавити се“ Васојевићи (Боричић); овамо можда и *набелѣнѣраѣши* рф. „напричати којешта, налупати, натрућати“ (РСА).

- Вероватно у вези са **бун**, *буника*.

Тако Sadnik/Aitzetmüller 134–135 § 129g, који овамо стављају и *блена* (али в. ниже), Трубачов у ЭССЯ 1:185–187, који реконструише псл. **belena* на основу с.-х. *белѐна* „луда“ и рус. *белѐна* „буника, *Nioscyamus niger*“, одакле је израз *он белены обѐлся* „блесави се, прави глупости, понаша се настрано“ (уп. српски *као да се најео бунике*), деноминал (*вз*)*белениться* „(по)беснети“, и транзитивно *беленить кого* „доводити до лудила“, *забеленил, забеленился* „полудео“ (Даль). Невоља је што се рус. реч може свести и на псл. **beln-* (тако SP 1:202), заједно са већином других слов. облика овога фитонима (уп. *блѐн* s.v. **бун**), те основа **belen-* остаје недовољно потврђена. Стога се не може искључити да је *блена* постало анаптиксом од *блѐна / блѐна* „id.“ од **бленути** < псл. **blędnŏti*, независно од аналогног развоја у **blęda* > мађ. *belenda* > **белендов** (једино ускочко и никшићко *белѐндѧћ* „беспосличар“ као да се укрстило са тим хунгаризмом); уп. *набелезгѧјати се* „набрбљати се, наблебетати се“ Лика (РСА) s.v. **блезгав**. У неким употребама слуги се утицај глагола *виленѧти*, в. **вила**. Није јасно спада ли овамо *белѧшина* f. „груба, неотесана, примитивна особа“ Ускоци (Станић). Уп. и **беленција**.

белендов *белѐндѧв, -ѧва* m. „ленштина, нерадник“, *бѐлендоваѧи*, *-ујѧм* impf. „ленствовати, пландовати“: Једни се купали у Дунаву, други обишли даљску Водицу, једни белендовали, такође *бѐндѧлѧв, -ѧва* m. „будала, ништарија“ све Слав. (РСА), *бѐндел* „нерадник, ленштина“ Војв., *бѐнделски* adj. *ibid.* (РСГВ); овамо можда и кајк. *балѧндуваѧи*, (*-ујаем* [sic!]) impf. „бунцати“ Златар (HDZb 8:147), *болѧндуваѧи* „тумарати, ходати без потребе“ Гола (Večenaj/Lončarić).

- Од мађ. *belenda* „луцкаст“ (РСА 1:439 s.v.); уп. слн. *belendāti* „грабуњати“, можда и укр. *белѧнда* „глупости“, *белѧнѧти* „брбљати“.

Sadnik/Aitzetmüller 340–342 § 272 наводе мађ. *beléndes* „развратан, блудан“ (од 1380), *beléndez* „блудничити“ (од 1450), што се изводи од јсл. **blędъ* (в. **бленути**, **блудити**), детаљније в. и Е. А. Хелимский, МСССЯ 11/1993:52, тако да је посредни повратна позајмљеница у српско-хрватском и словеначком. Укр. реч се у ЕСУМ 1:165 тумачи као секундарна варијанта од *балѧнѧти* „брбљати“, *балѧнда* „досадан брбљивац“, рус. *балѧндать* „дангубити“, *балѧнда* „беспосличар“, в. и Аникин СлБалт 95. Уп. и ESJS 67 s.v. *blęsti*. Значење указује на могуће укрштање са **дембел**, одакле се *бѐндел* чак може изводити метатезом.

белензук *белѧнзук* m. „наруквица“ С. Ћоровић, Назор (РСА), Ускоци (Станић), „вунена наруквица која се зими носи изнад шаке“ Срем (РСА), *белѧнзук* „наруквица“ Косово (Елезовић I), *белѧнзуке* f. pl. „id.“ (Вук 1818), „део одеће исплетен од вуне који се носи на глежњевима као заштита од хладноће или од прљања“ Војв. (РСГВ), *белѧнзука* (обично pl.) „наруквица“ Србија, НП Хрв. (РСА), Прошћење (Вујичић), Златибор (Миловановић), Мачва (Лазих), „метална плоча на женском појасу“ Шумадија

(РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „карика као украс на пушци“ НП, Ј. Веселиновић, „оков на рукама и ногама“ НП Вук, књиж. (РСА), *белензџка* „наруквица, карика“ Васојевићи (Боричић), Загарач (Ћупићи), придев *белензџкасти* Косово (РСА), деноминал *забелензџичији се* рф. „ставити око руке белензџку“ Пива (Гаговић); такође *белензџци* т. рл. „наруквице“ Лесковац (Митровић); *белензџик* т. Призрен (Чемерићи), *белензџика* f. *ibid.*; *белензџунка* БиХ (РСА), *белензџунка* „наруквица“ Бјелопавлићи (Ћупић); *белензџика* Врање, *белензџиче* п. дем. *ibid.*; *белензџика* [белензџка] f. НП Косово и Метохија; *билензџук* т. „наруквица“ Високо (РСА), *билензџук* „id.“ Косово (Елезовић I), *билензџика* f. БиХ (РСА), *билензџика* Васојевићи (Стијовић), *билензџук* т. Косово (Елезовић I); *балензџика* f. Хрв. Крајина (РСА); *белензџуке* рл.т. „вунени штитник за глежњеве“ Војв. (РСГВ), Ченеј (Марић), *белензџуке* „наруквица од нанизаних стаклених комада у боји“ Црна Река (Марковић I); *белензџуке* „белензџуке (в.)“ Војв. (РСГВ); *белензџук* т. „наруквица“ НП; *белензџук* „прстен, карика, бечуг; звекир“ Хрв.; *белензџук* „id.“ Пољица; овамо вероватно и *велензџуци*, -*дџка* рл. „минђуше, обоци“ НП Хрв. (РСА). — Од XVIII в.: ако љубим Марка кујунџију, | он ми кује од злата цубета | и на руке златне белензџуке НП Босна око 1720. (Ерл. 9°, 20).

- Од тур. *bilezik* „id.“ (Skok 1:136 s.v. *belenčuk*; Škaljić 134). Балкански турџизам, уп. буг. *белензџик*, *белензџук*, *белензџик*, *белензџика*, *белензџик*, алб. *belezik*, *belenxike*, *bellenxike*, *bylezik*, *bilizyk* (Boretzky 1976:24).

По Скоку, -н- је секундарно уметнуто пред денталом (Skok l.c.), док Stachowski 1973:44 полази од тур. дијал. *belenčuk. Изворно турска реч (ЭСТЯ 2:143–145 са дискусијом; Tietze 1:344). Из татарског рус. *белензџики*, *бизилџики*, *безилџики*, *бизилџики*, *блязџик* (Фасмер 1:106, 180). Уп. **бечуг**.

беленџија *беленџија* f. „врста бундеве белокорке“ Далм., Народ негује следеће сорте [бундева]: дулек ... беленџија, са белом кором и жутим месом (РСА), „некаква тиква“ Стулић (RJA).

- Нејасно.

Основни назив ове врсте је *бела бундева* (Симоновић), стога, можда, изврнуто према **бео** од *валенџија, по области *Vibo Valenzia (Valentia)* у Калабрији, будући да тикве (ит. *zucche*) спадају у карактеристичне производе Калабрије. Истог је порекла и *веленџија* „вунен покривач, простирка“ (RJA), в. **веленац**, за се-масиологију уп. **басамка**. За б- : в- уп. и *баленка* : *валенка* „врста белог грожђа“ s.v. **баленка**. С обзиром на синонине *лудаја*, *лудара* (в. **луд**), могла би бити и изведеница суфиксом ром. порекла -*џија* од **белена**, премда се ареали не поклапају.

белети *белетији*, -*џим* / *бијелетији*, *бијелџим* (неправилно *белџији* / *бијелџији*) *impf.* „постајати бео“, ~ *се* „бити бео, одавати белину“ (Вук 1818; Вук;

РСА), „сијати белином, светлети се“ (РСА), са превербима: *за-*, *из-*, *о-*, *по-*, *поод-*, *про-*, *раз-*, *у-белеџи* (*се*), *-бијељеџи* (*се*) pf., итератив *-б(ј)ељеџаџи* (РСА; РМС); у о с н о в н о м з н а ч е њ у: Шта се б’јели у гори зеленој | ал’ је снијег, ал’ су лабудови? НП (Вук III 80°, 1–2), *бијељеџи се* Ускоци (Станић), *бѣлѣ се* 3. sg. Радимња (Томић II), *бѣлим* Призрен (Чемерицић), *белејем се* Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), *белеје се* 3. sg. Лужница (Манић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *белеје се* Тимок (Динић), црнотравска Кална (Богдановић III), ик. *билиџи* (*се*) (Вук; РСА), чак. *биљџи* (*се*) Драчевица (ЏДЛ), *белеџи се* Орлец (Houtzagers), кајк. *белџи* (РНККЈ); *забијељеџи се* pf. Ускоци (Станић), *забијељеџи се* Васојевићи (Боричић), *забелеџи се*: Забелеџило се жито, трѣба га радити Госпођинци (РСГВ), *забелеје се* 3. sg. Пирот (Живковић), Каменица код Ниша (Јовановић В. I), *забелеје се* Тимок (Динић); *избијељеџи* Ускоци (Станић), *избѣлѣ* 3. sg. Радимња (Томић II); *обелеџи* / *обијељеџи*: Обијељеџо снијег по брдима (Вук; РСА), *обијељеџи* Ускоци, *обијељеџи* „забелети се (о снегу)“ *ibid.* (Станић), *обијељеџи* „*id.*“ Васојевићи (Боричић); *побелеџи* Косово (Елезовић II), *побијељеџи* Ускоци (Станић), *побијељеџи* Васојевићи (Боричић), *побилиџи* „прекрити се снегом“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *побелеџаџа* т. „чељаде беле пути“, реј. „блед човек болесног изгледа“ Пирот (Златковић III); *подобѣлѣ* 3. sg. pf. „почети белети (о небу)“ Тимок, *подобелеџе* impf. *ibid.* (Динић); *убелејем* pf. Пирот (Живковић), *убѣлѣ се* 3. sg. „умазати се нечим белим“ Каменица код Ниша (Јовановић В.); *бѣлнуџи*, *-нѣм* „забелети“ ист. Србија (РСА), *бѣлнем се* Пирот (Живковић), *бѣлне се* 3. sg.: Прво се бѣлну една риба, а после цело јато Тимок (Динић), Црна Река (Марковић II); *б(ј)ељеџаџи се* dem. impf., *бјељеџав*, *-а*, *-о* adj. „беличаст“ (РМС), *б(ј)ељеџаџи се* impf. „беласати се“, *б(ј)ељеџаџи* (*се*) „*id.*“ (РСА), *белеџаџи се* Мрче (Радић), *забелеџаџаџи* pf. (РЈА), *б(ј)ељеџаџаџи* (*се*) / *б(ј)ељеџаџаџи* (*се*) Левач, *б(ј)ељеџав*, *-а*, *-о* adj., *б(ј)ељеџаџаџи* (*се*) impf., *заб(ј)ељеџаџаџи* (*се*) pf.: Нешто се забелеџаџа у трњу Дучаловићи; „поставјати сед, седети (о коси)“ (РСА), *белеје* 3. sg. impf.: Од мuku почѣл рано да белеје Каменица код Ниша (Јовановић В.), *белеје* Тимок (Динић), *забѣлѣ* pf. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *обелеџи* Мачва (Лазић), *објелеџи* Златибор (Миловановић), *обијељеџи* Васојевићи (Боричић), *обелеје* 3. sg.: Да младенци остареју и обелеју као Стара планина (здравица) Каменица код Ниша (Јовановић В.), *обелеје* Тимок (Динић), *обелим* Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), *обѣлѣ* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *обели* Црна Река (Марковић II), *обилиџи* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *обелео*, *-ела*, *-ело* / *обијељео*, *-ѣљела*, *-ѣљело* adj. „оседео“, *избелео*, *-ела*, *-ело* / *избијељео*, *-љела*, *-љело* „*id.*“, *избѣљен* / *избијељен* (РСА); *побијељеџи* pf. Васојевићи

(Боричић), *ѿобијѣлѣти* Загарач (Ћупићи), *ѿобелѣјем* Пирот (Живковић), *ѿобелѣје* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *ѿобилии* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); *убијѣлѣти* Васојевићи (Боричић); „п о с т а ј а т и с в е т а о , в и д а н“: Кад’ но добро зора бијѣљаше НП БиХ, Дан бели све више и више (РСА), *белѣе* 3. sg. impf.: Зора полак белѣе Тимок (Динић), *бѣли се* (о дану, зори) Радимња (Томић II), *забелѣ* (зора) pf. Црна Река (Марковић II), *забелѣвати* impf. „свитати“ Мачва (Лазих), *разбелѣ се* 3. sg. pf. „сванути“ Тимок, *разбелѣје се* impf. *ibid.* (Динић), *разбелѣл* m. „свитање“ Пива (Гаговић); „бледети, губити првобитну боју“ (РМС), *кајк. белѣти* impf. (РНККЈ), *чак. бѣлии, бѣлин (за чѣн)* „пропадати (због нечега)“ Брач (Šimunović), *забелѣти / забијѣлѣти* pf. „превући се скрамом (о очима)“, *избелѣти / избијѣлѣти* „изгубити зеленило (о биљци)“ (РСА), *избелѣти* „избледети (о тканини)“ Јасеново, *избелѣи* „id.“ Ново Милошево (РСГВ), *фиг. „изобичајити“*: Сад то избѣлило, више тога нема Мачва, *избелѣвати* impf. „падати у заборав“ *ibid.* (Лазих), *избелѣје* 3. sg. Црна Река (Марковић II), *обелѣе* pf. Тимок (Динић), *ѿобелѣти / ѿобијѣлѣти* „побледети од страха, бриге“ (РМС), *ѿобилии* „id.“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *убијѣлѣти* Васојевићи (Боричић), *убелѣјем* Пирот (Живковић); „у с и ј а т и с е“: *разбелѣти се / разбијѣлѣти се* (РМС), *кајк. белѣти* impf. (РНККЈ), овамо можда и *убијѣлии се* pf. „наљутити се“ Херц. (RJA).

• Од псл. *bělēti (se), уп. стсл. **бѣлѣти сѣ**, мак. *белее* (се), буг. *белѣа* (се), слн. *belēti*, слч. *beliet’*, чеш. *běleti*, глуж. *běleć*, длуж. *běleś*, пољ. *bieleć* (sie), рус. *белѣть*(ся), укр. *біліти*(ся), блр. *бялѣць* (SP 1:229; ЭССЯ 2:64).

Често није лако, па ни могуће, формално и семантички разлучити рефлексе псл. *bělēti, *bělējo* и *běliti, *běl’o* > **белити**; то важи посебно за рефлексивне облике (уп. пример у РСГВ s.v. *белѣти*), као и за конструкције са изостављеним објектом типа *дан бели* (РСА s.v. *белѣти*) = пољ. дијал. *dzień bieli* (SP 1:231 s.v. *běliti) „дан постаје бео“, или „дан чини белим (небо)“? За семантички помак „белети“ → „свитати“ в. Т. В. Горячева, *Этимология* 1981:69. За „усијати се“ уп. још *кајк. белѣти* „доводити до ужареног стања“, ~ *се* „жарити се“ (РНККЈ), *разбѣлѣи* (се) Гола (Večepaj/Lončarić), у том значењу и слн. *běliti*. У случају *ѿробелѣти / ѿробијѣлѣти* *фиг. „проговорити, прословити, писнути“* (РМС) изворним се чине облик на *-и* који у истом значењу даје исти речник и транзитивна конструкција (објект *зубе*), в. **белити**. За придев *бѣлкав* уп. буг. дијал. *белкав* „id.“, који се у SP 1:239 смешта s.v. *bělъкъ, в. ***белак**? но суфиксом *-авъ изводе се придеви од именица и глагола, а не од придева, уп. Skok 1:75–76 s.v. -ав², -ава, -аво.

белеуст *белѣустѣ*, -а, -о adj. покр. „који има дебеле усне“ Банија, *б(ј)елѣусна* f. „жена развраћених дебелих усана“ Лика (РСА), „неразумна, лакомислена особа“, *белѣуснастѣ* adj. „неразуман, лакомислен“ (RJA; РСА).

- Нејасно.

Skok 1:154a s.v. *bïo* поводи се за тумачењем Љ. Стојановића у RJA 1:380 s.v. *bjelèusna*: „postañem od bijela usna, a po tome će biti upravo onaj u koga je bijela usna, još nije crna, još nema brkova, mlad, a po tom lud“, против чега говоре семантика и екавски облик; можда упрошћено од *дебелуосѝ-н-*, или од **дбелуосѝ-н-*? Нулска (редукована) база код придева **d(ь)bel-* није посведочена, али је донекле вероватна с обзиром на постојање апофоније код њега, псл. *dobelъ поред *debelъ, уп. ЭССЯ 4:202 и в. **дебео**. Овамо вероватно *баусниле* / *беусниле* т. „мушкарац великих и ружних усана; онај који не изговара речи како треба; недозрео, зелен мушкарац“ поред *у̀сниле*, *у̀сно* „мушкарац великих усана“, *баусна* / *беусна* ф. „женска особа баусниле; приглупа женска особа“ све Ускоци (Станић). Уп. можда укр. *бавуса* поред *вуса* „бркови“, ако није у питању резултат контаминације хунгаризма *баус* „брк“ и укр. *вуса* (тако ЕСУМ 1:108 s.v. *баву́са*).

белеца *белеца* ф. „лепота“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), „id.; задовољство, уживање, богатство“: Нијесам ни ја живијо у белеци Конавли (Kašić 353), *белѝца* „лепота, лепотица“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), Божава (Skok 1:135), Брусје (ČDL), Вис (Roki), Селца на Брачу (Vuković), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), и „вредност, знаменитост“: У његову бутѝгу мѝжеш нѝћ свѝкије белѝцие Бѝжјие Брач (Šimunović), *белеца* „лепота“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II); израз *од белеце* „из ђефа, из задовољства, ради уживања“: Дошао сам од белеце да гледам, тј. од ђефа ЦГ; такође *белѝца* „лепота, лепотица“: Ето мјесец дана, што плаче и реве за ону белецу Дубр. (РСА; акц.?), *белѝца* „лепота“ Вргада (Jurišić).

- Од ит. *bellezza* „id.“ (Skok 1:135).

белеш¹ *белѝш* adv. „јевтино, на поклон, цабе, испод руке“: Оће, ако нађе такѝ на белѝш Косово (Елезовић I).

- Од тур. *beleş* „id.“, ар. порекла.

За порекло турске речи в. Eren 47; Tietze 1:310. Уп. **белеш**².

белеш² *белѝш* т. „назив за коња који има коритаста леђа“: Рђав је коњ онај, који има: обаљене сапи ниже, коритаста леђа (белеш) Левач и Темнић (РСА).

- Нејасно.

Можда *,„нешто безвредно“ = **белеш**¹?

бели *бѝли* / *бѝли* part. за појачавање онога што је речено у љутњи, пркосу „вала, богме“: Није му то први, а неће му, бели, ни последњи бити Сремац, Србија, БиХ (РСА); и као adv. „сигурно, заиста“ БиХ (Skok 1:136; Škaljić), *бѝли* „id.“ Ускоци (Станић), *бѝли* Прошћење (Вујичић), Васојевићи (Бори-

чић), *бѐл'и* Рожаје (Hadžić), *бѐљи* Косово (Елезовић I), *бѐли* Призрен (Чемерикић).

• Од тур. *belli* „id.“, дијал. *beli* (Skok 1:136; Škaljić 135). Балкански турцизам, уп. буг. дијал. *belli* Странца (БД 1:67), алб. *beli, belli* (Boretzky 1976:24).

Највероватније изворно турска реч (ЭСТЯ 2:108–111; Tietze 1:322). Уп. **безбели**. Овамо можда (или, као **бе л(и)*, под **бе²?**) и *бѐл* речца за изражавање уверења у истинитост реченог, „вероватно“: Бѐл-су-ме учили, да̑ли, шт̑а-ја̑ зна̑м — Бѐл ћемо по̑бјећ ма̑ло па бѐл-се вра̑ти ист.-бос. Ере (Реметић).

белизна *б(ј)ѐлизна* f. „беоњача“, „глиновито-кречна или лапоровита земља, белуша“ скопска Црна Гора, ик. *би̑лизна* „морска риба стрела, *Lichia*“, *би̑лизина* „id.“, *би̑лизма*, *би̑лизмуша* „морска риба стрелуша, *Seriola Dumerili*“ (РСА).

• Од псл. **bēlizna* „белина, нешто бело“, уп. буг. дијал. *белизна / белёзма* „бела земља“, слч. дијал. *belizna*, чеш. *bělizna* (и: „беоњача“), глуж., длуж. дијал. *bělizna*, пољ. *bielizna* (и: „ситна риба“), дијал. „врста рибе“, рус. *белизна́*, дијал. *белезна́* „риба буцов, *Aspius garax*“, *белѐзѐнь* „риба налик на буцова; црвенперка“, стукр. *бёлизна* „ситна риба“, укр. *би̑лизна* „буцов“, дијал. *би̑лизна* „беоњача“, блр. *бя̑лизна / белёзна́* „белина“, дијал. *белюзна* „буцов“ (SP 1:232–233; ЭССЯ 2:68; Skok 1:153a s.v. *bȋo*; ЭСБМ 1:438).

О ихтиониму детаљније Vinja 1986/1:322–323. Уп. **белужњав**, називе за рибу *Aspius garax* **белун**, **болен**, *бела риба* s.v. **бео**.

белија *б(ј)ѐлија* f. „пшеница крупног белог зрна, *Triticum turgidum*“: Три су феле пшенице т.ј. осјача, шишуља и белија Панчић, „беличаста јабука, шљива“, „домаће памучно платно за женске кошуље“ Мостар (РСА), „који је од белије (у атрибутској служби, уз именицу *ёогача*)“: Арами им погачу белију (Вук; РСА), *белёја* „нарочита врста пшенице“ Косово (Елезовић I), *белёја* „врста пшенице крупна и белкаста зрна“ Пирот (Живковић), „врста пшенице, цењена по добром брашну за питу“ Лужница (Ћирић), „белица (пшеница)“ Црна Река (Марковић I), Лесковац (Митровић), Ниш (Богдановић III), „врста високородне пшенице“ Каменица код Ниша (Јовановић В. I).

• Изведеница од **bělъ* > **бео** суфиксом *-ија* (Skok 1:153b s.v. *bȋo*), уп. буг. *белия* „бела пшеница“ (БЕР 1:108 s.v. *бял*), дијал. *белиа* „врста високородне пшенице“ Самоков (Вакарелска-Чобанска).

Суфикс *-ија* овде би могао бити компаративног постања (врста беља од других). Уп. и *бјелијанка* f. „врста крушке“ Ужице (Вук; РСА), *бјелијанка* „id.“ Златибор

(Миловановић, уз напомену да врста има беличasto лишће), за образовање и *белијан* т. „онај који је изразито блед у лицу“ црнотравска Кална (Богдановић III).

белика *б(ј)елика* f. „беличаста јабука, трешња, шљива“ (РСА); *џребјелика* „ђурђиц(а), *Convallaria majalis*“ (RJA), *џребелика* „id.“ Крижевци (Šulek).

• Од јсл. *bělīka, уп. буг. дијал. *белика* „планинска бреза“, слн. *belīka* „врста јабука“.

Поименичење придева *běľь > **бео** фитонимским суфиксом *-ика*; уп. **белица** (са палатализованом варијантом суфикса). Хомонимно *б(ј)елика* „слој дрвета између коре и сржи“ има друкчију деривацију, в. **бијел**. ЭССЯ 2:66 ставља сва значења под *bělīka, а SP 1:230 још их и спаја са *bělīca. Варијанта *белига* f. „врста шљиве“ Хрв., *бјелига* „id.“ ib. (РСА) гласи заправо *белџа* и кајкавска је реч (RJA s.v. *bjeliga*; Skok 1:153a s.v. *biō*), уп. *белџ* = *белџик* s.v. **бијел**.

белило *белџло* п. „средство за бељење лица; бела шминка, пудер, помада и сл.“, „место где се бели платно“ (Вук; РСА), „бело платно, *белџо*“ (РСА), „средство за бељење (рубља, лица)“ Војв. (РСГВ), пренесено „новац који се од сватова скупља за младу“: Погача [се] носи ... низ столове, те ... сви сватови даду по неку пару ... Стари сват узме паре с погаче ... и предаје их девојци-млади ... За те се новце каже да су белило, или управо добивени на белило ... И то је женска имовина у задружном дому Гружа и Шумадија (РСА), Драгачево (Ђукановић II), мед. „прашак, посип; туцана и просејана бела ума којом се посипају деца против оједања“ Врање (РСА; акц.?), *белџло* „бела шминка за лице“ Вршац, Јасеново (РСГВ), „помада“ Радимња (Томић II), *белџло* „козметички препарат за бељење лица“ Тимок (Динић), Црна Река (Марковић I), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), Призрен (Чемерикић) ⇒ *белџце* dem. Лесковац (Митровић); „место где се бели платно“ Црна Река (Марковић I), Пирот (Живковић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „id.; бељење платна“ Тимок, „бела земља за премазивање грнчарије“ ibid. (Динић), мтоп. *Белџло* њиве поред Тимока, тле са доста белутака Сврљишка котлина (Богдановић III), *Белџла* pl. место где се некад белило платно Црна Трава (грађа ЕРСЈ); јек. *бјелџло* „место где се бели платно; средство за бељење“ (Вук 1818; Вук; РСА), Обичај је, да су врата оне куће, гдје је девојка за удадбу, накапана бјелилом Богишић, и пренесено: Затим се [на свадби] за младу „купи бјелило“: Чауш веже у конач јабуку, наднесе је над софру између редова оних што седе и они забадају новац Златибор (РСА), Драгачево (Ђукановић II); abstr. књиж. „белина; бела боја“, јек. и *бијелило* „белило за лице“: Бијелило, руменило НП (РСА), ик. *биџло* „место где се бели платно; белило за лице“ (Вук), „средство за бељење веша“ бачки Буњевци (Reić/Vašljiа), чак. *биџло* „белило за лице“

Брусје (ČDL), *белило* „прање рубља“ Орлец (Houtzagers), кајк. *белило* „пепео прокуван у води, луг“ Подравске Сесвете (Maresić); *об(ј)елило* „средство за бељење, белило“: *Купићу ти објелила | и црвена црвенила НП ЦГ (РСА).*

• Од псл. *bělido, уп. мак. *белило* „белило за лице“, буг. *белило* „id.; место где се бели платно“, слн. *belilo* „белило за лице; кречење; бељење“, слч. *bielidlo* „белило за лице“, чеш. *bělidlo* „место где се бели рубље, тканина, пређа“, глуж. *bělidlo* „средство за бељење“, длуж. „id.; креч“, пољ. *bielidło* „белило за лице; прахак за рубље; лужина“, струс. *бѣлило* „белило за лице“, рус. *белила* pl. „id.; бела боја за сликање и кречење“, дијал. „свадбени обред, при којем младожења обдарује невесту новцем за белило“ (SP 1:230; ЭССЯ 2:65–66), „павлака, млеко као зачин јелу или пићу“ (В. А. Меркулова, Этимология 1984:147), укр. *біліло* „белило“, блр. *бялілы* „id.“ (SP, ЭССЯ I.сс.; уп. и Skok 1:153a).

Свакако прасловенски помен instrumenti на *-*dlo* од *běli-ti (в. **белити**) у значењу средства за бељење рубља и лица, а не паралелна образовања појединих словенских језика, упркос сумњи израженој у Sadnik/Aitzetmüller 132 § 129d, већ и с обзиром на подударање српског и руског свадбеног обреда. Облици *бијелило*, *објелило* долазе само у НП и начињени су ради уклапања у стих.

белина *б(ј)елина* f. „својство белог, белоћа, белост“ (Вук 1818; Вук; РСА), „особина по којој се за нешто каже да је бело“, „сјај, светлост; бело усијање“, фиг. „морална, духовна чистота“, „оно што је беле боје“, „бело рубље или постелина; бела одећа“: У старије време у Алексиначком Поморављу женскиње је у знак жалости носило белину, а не црнину, „бело платно“: Бјелина је платно сво од једнога памука без икаква узвода и шара, „маргина; цензурисано место у новинама“, „бело тело, бела пут“, „бело месо у кокоши или ћурке“ Лепеница, „беоњача“, „катаракта, беона“, „бела пега на нокту, рогу“ Злакуса, „део дрвета између коре и сржи, белика“, „беличасто воће, јабука, шљива, грожђе“, „седина, седа коса“, „сребрни новац, сребро“ (РСА), *белина* „белоћа, белост“ Футог, Тараш (РСГВ), „одсјај од снега који отежава гледање“ Мачва (Лазих), „бело месо (груди у птица и перади)“ Војв., „бело грожђе“ Ловра, *белина* „белоћа“ Вршац (РСГВ), *белина* „бело рубље“ Драгачево, „стрна жита (овас, пшеница, јечам, раж)“ *ibid.* (Ђукановић II), „бело кокошје месо“: Дџа њина нè-волу белину, траже баџаке Орашац, Аранђеловац (Реметић I), *бѣлина* „бело грожђе“ ⇒ *бѣлинка* dem. и ћур. Тимок (Динић), *белина* „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), „млечни производ“: Овуј годину не бѣше добра трава, па је слаба белина Врање (Златановић), *белине* pl.t. „id. (сир, кајмак, павлака и сл.)“ Тараш (РСГВ), *бјелина* „бело рубље“ Дра-

гачево (Комадинић), *бјелѝна* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *бљелѝна* „бела боја, белост“ Ускоци (Станић), ик. *билѝна* „id.“ (Вук), чак. *билинѝ* „бела одећа“ Брусје (ЏДЛ), *белѝна* „врста грожђа“ Орбанићи (Kalsbeek), кајк. *белѝна* „id.“ Озаљ (Тежак), *белѝна* „свечана бела хаљина“ Гола (Већенај/Лопчарић); *б(ј)елѝница* „беличасто грожђе“ Хрв., *белѝнка* „мали грозд беличастог грожђа“ Књажевац, „лубеница белог меса“ Жупа (РСА); такође *белиња* (на *о'ч'и*) „беона“ Свиница (Томић I), *б(ј)елѝњав* адј. „беличаст“ Врање (РСА; акц.?), *белињакав* „id.“ *ibid.* (Златановић). — Од XVI века *бјелина* (RJA).

- Од псл. *bělina, уп. мак. *белина* „белина“, буг. *белина* „белина; сланина“, дијал. „свињска маст; беланце; беона“, слн. *belina* „белина; врста грожђа; белика; житна ракија; оловно белило; беона“, чеш. *bělina* „масна, бела земља; бела мрља; беона; врста траве; белика“, глуж. *belina* „белина; бео сјај“, пољ. заст. *bielina* „веверичје крзно“ XVIII в. Литва, рус. дијал. *белѝна* „бела боја, белило“, укр. *білина* „белина; риба буцов“ (SP 1:231; ЭССЯ 2:66–67; Skok 1:153b s.v. *b'io*).

Псл. апстрактум од *bělъ > **бео** са различитим семантичким конкретизацијама; за (полигенетски) суфикс *-ina в. Лома 1997. Топоними *Белѝна*, **Бијељина** већ и с обзиром на -ь- и акценат не спадају овамо, упркос ЭССЯ 2:66, где је под псл. *bělina стављен и аугментатив *б(ј)елѝна* / *биљина* од **белъ**¹ „гуњ“. За свиничко *белиња* (ако њ није последица локалног умекшавања) уп. *бјелиња* f. „белост“ (RJA) < псл. *běluni (ЭССЯ 2:83), одакле би се такође могли извести придеви *б(ј)елѝњав* и *белињакав*, као *богиња* > *богињав*.

Белир *белѝр* т. „памук“: Нѝко нѝ ткѝ плáтно, нѝма ни белѝра ни жути́ра Гружа (Вукићевић I 49, 54), *белѝр*, -и́ра „тањи памучни конац“ Чумић (Грковић).

- Нејасно.

Наизглед од *bělъ > **бео**, тако и схваћено у пару са *жуѝир*, уп. Вукићевић I 54 s.v. *ѝамук*: „постојао је бео памук — *белѝр* и мало жућкасте боје — *жуѝир*, коришћен је у ткању платна“; но -ир у српском није продуктиван суфикс (уп. Skok 1:728), а пошто се реч односи на увозни артикал, могла је бити преосмишљена од неког страног предлошка.

Белисвет *белѝсвей* т. „множина, мноштво; далек и непознат свет, туђина“ Пирот (Живковић), „id.“: Їма белѝсвет старе паре — Отишъл у белѝсвет, па се не јавља Каменица код Ниша (Јовановић В.), црнотравска Кална (Богдановић III), „туђина“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *белѝсвей* adv. „(веома) много, безброј“ Лужница (Ћирић), Белѝсвет се собра да гледа бездѝр што се направи Лесковац (Митровић), собрали се белѝсвет људи Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Къд отвори едѝн съндѝк, онѝ у њѝга паре

бѣлисвет Тимок (Динић), Јабланица (Жугић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), и као синтагма *бѣли свѣт* „множина, мноштво, ко му драго, туђин“ Косово (Елезовић I), Кò знá штá је òтац учио од бѣлог свѣта Војв. (РСГВ), *бѣли свѣт* „непознато, удаљено место“: Отишò у бѣли свѣт, сáмо да ве више не чùје Радимња (Томић II), *бѣли свѣт* „много, пуно“: Јабланчани имају њиве пòдводу, па и лѣти навòде и ујесен набѣру бѣли свѣт кукуруз Црна Река (Марковић II), Има сливе бели свет Лужница (Манић), *бѣлелѣ свѣтелѣ* „странци, јабана, свако“: Рáзнесе ми бѣлелѣ свѣт онò мáло мукѣ Ускоци, „врло много“: Имá њг бѣлелѣ свѣт *ibid.* (Станић); *белосветò* adv. (sic!): Бѣлосветò се подигна на сабòр, па играње до нòћ Лесковац (Митровић), *б(ј)елòсвѣтскѣ* / *б(ј)елосвѣтскѣ* adj. „који је из туђине; инострани, туђ“, „који лута по свету“, реј. „који је ниског морала“ (РСА), *белосвѣтски* „туђ; свакакав“ Лесковац (Митровић; Јовановић J. 213), *белосвѣцки* „који је из туђине“, реј. „који је ниског морала“: Тò је бѣлосвѣцки òлош Војв. (РСГВ), *белосвѣцки* „id.“ Косово (Елезовић I), *белосвѣцки* Каменица код Ниша (Јовановић В. I), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бѣлосвѣцкѣ* „који се односи на бели свет, белосветски“ Ускоци (Станић), *белосвѣцки* m. „који је много пропутовао“ Јабланица (Жугић), *белосвѣтска* f. реј. „жена из белог света, скитница“ Црна Река (Марковић I), „јавна жена“ Лесковац (Митровић), „жена сумњивог морала“ Каменица код Ниша (Јовановић В. I), *белосвѣтац* m. „непозната особа, бескућник“ црнотравска Кална (Богдановић III), *белосвѣтка* f. реј. „жена лаког морала; туђинка“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *белосвѣчанин* m. реј. „човек из бела света; непознат човек; туђинац“ Црна Река (Марковић I), Јабланица, *белосвѣчанка* f. „непозната жена, незнанка“ *ibid.* (Жугић).

• Од псл. израза **bělъ(jь)* (> **бео**) *světъ* (> **свет1**), уп. мак. *бел свѣт*, буг. дијал. *бѣл свѣт* Софија (БД 2:70), Ихтиман (БД 3:39), чеш. *bílý svět*, поль. *biały świat*, рус. *белый свет*, блр. *белы свет*.

Израз је у српском делимично срастао у полусложеницу типа *Белиград*, в. **Београд**. Етимолошко значење израза је „дневна светлост“, а још у псл. доба послужио је да означи свеукупност онога што је под Сунцем, уп. из истог семантичког круга псл. спојеве **bělъjъ dьnъ* (в. **белодан**), **bělъjъ bogъ* (в. **бог**). Уп. изразе: *и (сваки) бели и небели* „свако, сви редом“, *ѡ свима небелима* „свуда, по целом свету“, *у све небеле (иди, идиѡе)* у благој клетви „до ђавола, бестрага (иди, идите)“: Не трпим вас више, идите у све небеле! (РСА). Уп. и Г. Цыхун, *Dzieje Słowian* 104–106. Јовановић J. 213 критикује Митровићево дефинисање *бѣлосвѣтò* као прилога и ту реч, коју акцентује *белосвѣтò*, тумачи као именицу средњег рода у значењу „мноштво“.

белити *бѣлиѣи, бѣлѣм / бијѣлиѣи, бијѣлѣм* impf. „чинити белим“, са прервербима: *до-, за-, из-, на-, об-, ѿо-, ѿод-, раз-, у-бѣлиѣи, -бијѣлиѣи* pf., итератив *-б(ј)ѣлѣватиѣи* (Вук 1818; Вук; РСА; РЈА; РМС; РСГВ), *избѣли* 3. sg. Радимња (Томић II), *објѣлиѣи* Златибор (Миловановић), и без експлицитног објекта: *забѣлиѣи / забијѣлиѣи*: Још зорица не забијелила НП (Вук III 10°, 1, 47°, 1, слично II 95°, 1), *забелѣе* 3. sg. Тимок (Динић), *заб(ј)ѣлѣватиѣи* impf.: Кад је лити небо облачно и окиши се, па још обдан забиљује, вели се да ће још падати Дувно (РСА), *обѣлиѣи* pf.: Бѣга ми данас обели снѣг Косово (Елезовић II), *ѿодбелѣватиѣи* impf.: Исток већ подбелује, а у соби се почеше назирати нејасне контура предмета (РМС), *ѿодбелѣје* 3. sg.: Узело је да подбелује откуд Ртањ, па ће киша Црна Река (Марковић I); са конкретизацијом на разне објекте: „п р а т и , и з б е љ и в а т и (о платну, рубљу, воску)“ (Вук; РСА), *бѣлиѣи* Свиница (Томић I), *бѣлим* Призрен (Чемериѣи), *бѣлѣм* Лесковац (Митровић), *бѣли* 3. sg. Тимок (Динић), Велики Крчимир (Марковић J. I), *бијѣлиѣи* Драгачево (Комадинић), *бѣлиѣи* Билогора (Škrbina), ик. *билиѣи* (Вук), чак. *биљѣи, биљин* Брусје, Комижа (ČDL), кајк. *белиѣи* (РНKKJ); *избѣли* 3. sg. pf. Каменица код Ниша (Јовановић В. I), *обѣлиѣи / обијѣлиѣи*: Јеси л’ шћери, објелила платно? НП (Вук; РСА), *убјѣлиѣи* Драгачево (Комадинић), *убијѣлиѣи* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *убијѣлѣиѣи* Васојевићи (Боричић), *убѣлиѣи* Косово (Елезовић II), и рефлексивно: *бѣлиѣи се / бијѣлиѣи се* impf. „прати рубље“: Ђе је Јелена? – Ено је на Зети бијели се ЦГ (РСА), *бѣлим се* „id.“ Јабланица (Жугић), *бѣли се* 3. sg. Црна Река (Марковић I), *обијѣлиѣи (се)* pf. Загарац (Ћупићи); *бијѣлѣње* n. „прање вуне или платна“ Драгачево (Комадинић), *белѣње* „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), Пирот (Живковић), Свиница (Томић I), *бѣлен* adj. „бељен“: Бѣлено платно Каменица код Ниша (Јовановић В.), Пирот (Живковић); *убјела* f. „врста пређе“: Убјела се по сунцу и по мразу бијели, па буде као свила БиХ, *убјелар* m. „онај који прави од убјеле ствари“ (РЈА); *бијѣлиѣи* f. „бељење; време кад се бели“ (Вук; РСА), ик. *биљидба* (Вук); *бѣлѣво / бијѣлѣво* n. „бело платно, рубље“, *белило, бијѣлилац* m. „онај који бели“, *бијѣлиља / бијѣлиља* f. „жена која бели платно“ (РСА), *бѣлиља* „id.“ Футог (РСГВ), *бијѣлиља*, ик. *биљѣља* (Вук 1818; Вук), *белиља* Тимок (Динић), *бијѣлилица* „дрвена лопатица којом се лупа платно кад се бели, пракљача“ Хрв. Крајина (РСА), *белиљка* „бељење платна; белиља“ Тимок (Динић), „средство за бељење лица, рубља“ Пирот (Живковић), *бијѣлионица* „перионица“ (РСА), *белѣр* m. „онај који бели“ НП Врање (Златановић), *бијѣларица* f. „жена која бели платно, белиља“, *бијѣларница* заст. „просторија где се бели платно“, *бѣља* „белиља“, *бијѣљар* m. „онај који се бави бељењем тканина“ (РСА), *бијѣљара* f. „белиља“ НП

(Вук; РСА), ик. *биљара* (Вук), *б(ј)ељарица* „id.“, *б(ј)ељарница* „просто-рија где се бели платно“, *б(ј)ељачница* „id.“, *б(ј)ељачица* „белиља“ Срем, Херц., *б(ј)ељачићи* impf. „белити платно“ *ibid.* (РСА), мтоп. *Белишти* п. код Пожаревца и Ћуприје (РЈА s.v. *Vjelište*); „у м и в а т и , п р а т и“: Па дођоше у бању на воду | да бијеле пребијело лице НП Вук, Ласно ћу прећи Вардар воду | ноге белећи НП Топлица (РСА), *бѐли се* 3. sg. impf. Црна Река (Марковић I); „наносити белу шминку на лице“: *набѐлићи* / *набијѐлићи* pf.: Кад о празницима девојка иде на сабор ... лице набели и нарумени Бољевац (РСА), *набелујем* impf.: Сѐде Стана да ладује, бѐло лице набелује Лесковац (Митровић); *бѐлићи се* (РСА), Војв. (РСГВ), Ченеј (Марић), *биѐлићи се* Ускоци (Станић), *бѐлим се* Јабланица (Жугић), *бѐли се* 3. sg. Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *белі се* црнотравска Кална (Богдановић III), *набѐлићи се* pf. Мол у Бачкој (РСГВ), *набелѐница* f. реј. „она која много шминка лице белилом“ (РСА); фиг. „осветлати (образ)“: *обелићи образ*: Може ето тај мали ... да ти, велим, објели образ. Море, велики човјек може још од њега бити Сремац (РСА 16:402a s.v. *образ*¹), *обѐлићи образ* Косово (Елезовић II), *обелим*: Тoлко се радувамо на синови, а девојче обели образ Лесковац (Митровић), *обѐли образ* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.); „кречити“: Сутра ћемо бијелити кућу споља и унутра Дубица (РСА), *бијѐлићи* impf. Поткозарје (Далмација), *бијѐлићи* Пива (Гаговић), *биѐлићи* Ускоци (Станић), *бијѐлићи* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бијѐлићи* / *бијѐлићи* Загарач (Ћупићи), *биѐлићи* Стара ЦГ (Пешикан), *бијлићи* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), чак. *биљићи* Драчевица (ЏДЛ), кајк. *белићи* (РНKKJ), *добѐлићи* / *добијѐлићи* pf.: Кад његову кућу добијелим, одмах ћу онда твоју Лица, *забѐлићи* / *забијѐлићи*: Морам наћи мало креча да овај дувар мало забијелим Дучаловићи, ик. *забилићи*: За сијање се мора жито заплавит и забилит. Жито се ... били с угаситим кречем Варош, *избѐлићи* / *избијѐлићи* Срем, *обѐлићи* / *обијѐлићи* (РСА), *обијѐлићи* Поткозарје (Далмација), *обијѐлићи* Загарач (Ћупићи), *убѐлићи* Косово (Елезовић II); *б(ј)ељач* т. „молер“ (РМС), *б(ј)ељача* f. „четка за кречење“, *б(ј)ѐлилица* „id.“ Лица, Бос. Грахово, *обѐљеница* / *обијѐљеница* „окречена зграда“; „гулити (кору)“: Церове, грмове и букве он је обарао или белио Милићевић (РСА), *бѐли* 3. sg. Тимок (Динић), Бучум (Богдановић III), кајк. *белићи* (РНKKJ), *забѐлићи* / *забијѐлићи* pf.: Забелити каже се за дрво кад му се огули кора око дебла да се осуши, „обележити забран“: Кад се у Црној Гори хоће да забрани ... од заједничке паше или брста ... онда се „забијели“ — ољушти да буде бело — комад дрвета и пободе у ту земљу ЦГ, Забили ми на јелу забили НП БиХ, *избѐлићи* / *избијѐлићи*, *обѐлићи* / *обијѐлићи* (РСА), *обѐли* 3. sg. Тимок (Динић), Црна Река, *обелује* impf. *ibid.* (Марковић II), *иодбѐлићи* /

йодбијелићи pf. „обележити дрво подгуливши кору“ (Вук; RJA), *йодбелім* Лесковац (Митровић); *забел*¹ „шума, забран“, *обѣља̄к* m. „дрво са кога је огуљена кора“: Зими насеку гране од букве, клена и др. па огуле кору те њоме хране козе, а оне огуљене гране зову обелацаи Зоруновац, *обелѣвина* f. „штап са кога је огуљена кора“ Тимок (РСА; акц.?), *обелѣвина* „id.“ *ibid.* (Динић); „љ у ш т и т и (п л о д о в е)“: Он је резао и бијелио јабуку Е. Кумичић, *обѣлићи / обијелићи* pf.: Поред ољуштити јабуку, крушку, наранчу и т.д. вели се и обијелити, фиг. „огристи, оглодати“, „искапити (чашу)“ Зоруновац (РСА), *обѣлић*: Треба да обелим кромпир Мрче (Радић), чак. (о-)бѣлић (јабуку, воће, кромпир) Михаљевићи крај Оштарија (Регушић IV 74), *обѣли* 3. sg. „скинути зрнца са кукурузног клипа“ Пирот (Златковић IV), „искапити чашу“ Тимок (Динић), *бѣлчи* iter. „пити, опијати се често“ црнотравска Кална (Богдановић III); „к о м и ш а т и, скидати шашу с кукурузног клипа“ Врховине, *бјељачина* f. „комишање“: Хоћемо ли довече у бјељачину *ibid.* (РСА), *објелак* m. „оно што отпада кад се нешто обелајује“, *објелиње* n. „id.“ (RJA); „у д а р и т и“: *обѣлићи / обијелићи* pf. (РСА); „к р ч и т и“: *забијелићи земљу, луг* „прокрчити, проредити тако да буде видно, светло, бело“ (RJA); „д о в е с т и д о у с и ј а њ а“: *разбѣлићи / разбијелићи* (PMS; RJA), *разбѣљено / разбијелено* adv. „зажарено, ватрено, усијано“ (PMS); „о б р а д о в а т и, у с р е ћ и т и некога“: *забѣлићи / забијелићи* pf., *обѣлићи / обијелићи*; „ч и н и т и седим (пре времена)“ Ј. Веселиновић, *обѣлићи / обијелићи*; „в о д о м р а з б л а ж и в а т и (вино, млеко)“ ЦГ, Дубр., *забѣлићи / забијелићи* ЦГ, Бока (РСА), *забијелић / забијелѣћ* Загарач (Ћупићи), *заб(ј)елѣвати* impf.: Није њихово млијеко никад лијепо, забјељују га Трешњево (РСА), *забјељиваћ* Стара ЦГ (Пешикан), *забјела* f. „ретко, разводњено млеко“: Слабо се са овом забјелом може присмочити Прошћење (Вујичић), *забјела* „id.“ Трешњево (РСА), Ускоци (Станић), „вода која се додаје вину да се разблажи“: Дај ми вина без забјеле ЦГ (РСА), „воденаст кајмак или сир“ Ускоци, *забјела* „id.“; разводњено млеко“ *ibid.* (Станић); „з а ч и н и т и, з а м а с т и т и (белим смоком, јајима и сл.)“: *забѣлићи / забијелићи* pf. Левач и Темнић, Зоруновац, Тимок (РСА), *забѣли* 3. sg. „зачинити чорбу размућеним јајетом“: Ручък скоро готв, само још, да забелим грне Тимок (Динић), *заб(ј)елѣвати* impf.: нека се ... забјељује [козјим млеком] та бота паленте ЦГ (РСА), *забѣљује* 3. sg. Тимок (Динић), *забијелѣћ, -јелѣм* „трошити млеко“: Забијелѣли смо га и те добро, имали смо варавинѣ доста Загарач (Ћупићи), *обѣлићи / обијелићи* pf. Истра (РСА), *разбѣлићи / разбијелићи* (PMS; RJA), чак. (йо-/у-/з-)бѣлић „зачињавати (супу или сос)“ Орбанићи (Kalsbeek), *б(ј)еливо* n. „бели смок и јаја“ Слав., *забел, -и* f. „врста зачина“, *заб(ј)ела* „размућено јаје

које се додаје као зачин за чорбу“ Заглавак (РСА), *ѿбел*, -и „обела, додатак јелу“ (РЈА; РСА), *ѿб(ј)ела* „id. (обично бели смок)“ Истра (РСА), *ѿбила* *ibid.* (Ribarić); такође са изостављеним објектом: „п р е в р т а т и / п р е в р н у т и (о ч и м а)“: *бѣли* 3. sg. impf. Тимок (Динић), *ѿѿбѣлиѣти* pf. „погледати тако да се види само беоњача; бити на самрти“: Подбиѣлила е, бѿг знѣ ѿће ли претѣћи Ускоци (Станић), *ѿѿбѣли* 3. sg.: Сѣмо подбѣли и пѣде ѱ несвест Тимок $\Rightarrow$ *ѿѿбѣлѣше* реј. *ibid.* (Динић), *ѿѿбѣлѣјем* impf. „гледати (некога) попреко“ Лужница (Ћирић), Кад трајим од њѿ нѣшто што ју се не свиђа, Зѿрка сѣмо подбѣлѣје с ѿчи Црна Река (Марковић I), *ѿѿбѣлѣје* 3. sg. „id.“: Квѿ се чѣдиш, квѿ подбѣлѣјеш? Тимок (Динић); „г о в о р и т и“ само у изразу *ни црниѣти ни бијелиѣти* „не говорити ни зло ни добро“: У расушеном јѿј грлу и испијеним ... уснама пресахле ријечи, па нити црни ни бијели Невесињски (РСА), Окебесиѿ па ни црни ни бијели Ускоци (Станић), *ѿѿбијелиѣти* pf. „прословити“: Мѣслили смо да ћемо ѿд њега чѣт кѿјѣ пѣмѣтнѣ, а ѿн ни да ѿбијели Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ѿѿбѣлиѣти* „зуцнути, проговорити“ Ускоци (Станић), кајк. *ѿѿбѣлиѣти* „срдито и оштро казати коме што у лице“ Гола (Већенај/Лончарић), *ѿѿробѣлиѣти* / *ѿѿробѣлиѣти* фиг. „проговорити, прословити, писнути“ (РМС).

• Од псл. *bēliti, уп. стсл. **бѣлити**, мак. *бели*, буг. *бѣля*, слн. *bēliti* / *beliti*, слч. *bielit'*, чеш. *běliti* / *bíliti*, глуж. *bělíc*, длуж. *bělíš*, пољ. *bielić*, рус. *белить*, укр. *біліти*, блр. *бяліць* (SP 1:231–232; ЭССЯ 2:67; Skok 1:154 s.v. *bīo*).

Псл. глагол је деноминал од *bēľь > **бео**. Осим основног значења „чинити белим“ у примени на зид, платно, лице итд. старе су и поједине специфичније употребе: „гулити, љуштити“ (с.-х. шток., чак., кајк.; мак., буг., слн., слч., глуж., длуж.), у северним слов. језицима „драти кожу са убијене зверке“ (пољ., рус., укр., блр., в. овде **белка**), „прати руке“ (с.-х., рус. дијал.), пољ. дијал. *dzień bieli* „свиће“ (в. **белети**, 3. део), „мастити“ са занимљивим с.-х. ареалом, још и слн. (в. Bezljaj 4:374–375 s.v. *zabēla*); у том значењу глагол се чини изведен од именице *bēľь „маст, сланина“ и сл. (в. **бијел**, чак. *биљо* „сланина“ s.v. **бео**) а не непосредно од придева. Но поставља се питање семантике самог глагола („замастити“ или „зачинити“?), а тиме и његове деривације у српском; ако је прво и тачно за слн. материјал (в. Bezljaj l.c.; Snoj 736 s.v. *zabeliti* каже да јело забелено машћу или лојем постаје беле боје), следећи пример говори у прилог другом: Забилита се јела праву, кад се пости. Мјесто да се разне чорбе и цушпајзи машћу зафригаје [sic!], пречињу се мликом и брашном Варош у Слав. (РЈА 21:690b s.v. *zabijeliti*); у том смислу индикативна је и чињеница да се рус. *збѣла* односи искључиво на млечне производе, уп. и рус. дијал. *беліла* pl. „кајмак, млеко као зачин јелу или пићу“ (s.v. **белило**), укр. *набил* „млеко, млечни производи“ (ЕСУМ 1:196 s.v. *білий*), такође и с.-х. *б(ј)елѿварина* f. „бели смок“: Доије се човјеку, незачињено, да је бар ... бјеловарине, да се зачини Банија (РСА), уп. **варити**; стога се *бјеливо* „бели смок и

јаја“ према *б(ј)еливо* „платно“ односи пре као паралелно образовање него као семантичка варијација исте речи, која би у овом другом значењу могла бити још прасловенска, уп. рус. дијал. *белево* „рубље, ствар која се бели“ (ЭССЯ 2:67–68 s.v. *bělivo, где поред с.-х. и рус. примера има још чеш. *bělivo* „беона“). За значење „превртати очима“ уп. израз *избелиџи очи* „изненадити се, зинути од чуда“ (РМС), чак. *бѣлѣѣи, бѣлин* (очима) „колачити очи на кога; буљити у кога, у што“, *избѣлѣѣи* (очи на кога) „расколачити очи“, *избѣлѣѣѣи* све Брусје (Dulčići), уп. и **бељити**; за „проговорити“ уп. изразе *избелиџи зубе* „показати зубе, искезити“ (РМС), *не бијелиџи зуба* „не отварати уста, не говорити ни речи“ (РСА 1:444 s.v.), *бѣлѣѣи, бѣлин* (зубе) „говорити ни за што“ Брусје (Dulčići), *обелиџи зуба* „говорити нешто (обично неповољно)“ (РСА), (*не ређи / разум(ј)еџи*) ни *б(и)јеле* (РСА 1:467–468 s.v. *бѣо*). Присутно је мешање са интранзитивним *bělěti, особито у употребама са изостављеним објектом; тако према *забијелила* у горенаведеној уводној формули епских песама (субјект: зора) стоје примери са *забијељела* (Вук s.v. *забијељети*; НП Вук III 39^о, 1), уп. и пример у РСГВ s.v. *белети*. Исто важи за обрте очима забиелио у греди НПр Босна, забијелио очима према стропу В. Калѣб стављене у РСА s.v. *забелети* са дефиницијом значења „(очима) загледи се тако да се беоњаче више виде“. И у ускочком *ни црђеџи ни бѣљеџи* „бити врло нерасположен“ (Станић), *бѣљеѣѣи* Стара ЦГ (Пешикан), примарни ће бити транзитивни облици *црниџи, белити*, уп. рус. дијал. *ни очернитъ ни обелитъ* „ништа не ређи, ођутати“ (СРНГ 22:30 s.v. *обелитъ*). За даље фразеолошке паралеле у другим слов. језицима уп. нпр. рус. *добелитъ стену* „(до)кречити“, купчихи наши белятса и румянтса (Даль). Овамо вероватно не спада **обела** „невоља, несрећа“, које Skok 1:154b s.v. *био* тумачи као поствербал од *об(ј)елиџи* „учинити да неко пре времена оседи“. В. и **белосати**.

белица *б(ј)елица* f. „домаћа животиња беле боје или с неким белим обележјем и име таквој животињи (овца, кобила, крмача, мачка, гуска, патка“, „куна, *Mustela foina*“, „мала бела чапља, *Egretta (Ardea) garzetta*“ Сплит, „змија неотровница“, „слатководна риба беовица“, „бела ваш, *Pediculus vestimentī*“, „рунолист, *Leontopodium alpinum*“ Истра, „воловско око, *Leucanthemum vulgare*“ (РСА), „беличасто воће (бресква, јабука, крушка, маслина, смоква, трешња, шљива)“, „врста пшенице“ (Вук 1818; Вук; РСА), „жена беле коже и косе“ Лика, „земља беличасте боје помешана са песком“ Херц., „бела вуна“ Ужице (РСА), „десетица (од белог металног новца)“ (РМС) ⇒ *б(ј)еличица* dem. и нур. од *б(ј)елица* НП, „рунолист“ Херц., „беличаста шљива“ Загреб, Босна (РСА), *бѣлица* „белоглава овца, бела крава“ Срем, „ситна бела риба“ Војв. (РСГВ), „id.“ Апатин, Зајечар, Врање (Mihajlović/Vuković), „сорта пшенице, *Triticum aestivum* L.“ Футог (РСГВ), „бела конопља“ Лазаревац, „врста трешње“ *ibid.* (Реметић I), Футог, „врста шљиве“ Војв. (РСГВ), *Бѣлица* лева притока Ве-

лике Мораве и њен слив, презиме (РСА), име овци Драгачево (Ђукановић II), Аранђеловац (Реметић I), *белица* „бела овца“ Чумић (Грковић), Косово (Елезовић I), Криви Вир (Ракић), „бела трешња“ Радимња (Томић II), *белица* „бела овца“ Лозан (Јоцић), Црна Река (Марковић I), Тимок, „риба беовица“ *ibid.* (Динић), „врста беле рибе лошије врсте са много ситних костију“ Призрен (Чемерикић), „врста брескве“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), „врста трешње“ Црна Река (Марковић I), Тимок, „врста шљиве“ *ibid.* (Динић), Лужница (Ђирић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Река (Марковић I), црнотравска Кална (Богдановић III), „врста пшенице“ Призрен (Чемерикић), „бела земља“ Бучум (Богдановић III) ⇒ *беличка* dem. „бела овца; риба беовица“ Тимок (Динић), име овци Лозан (Јоцић), *бјелица* „врста куне“ Рогатица (Јахић), „врста пшенице“ Поткозарје (Далмација), „врста смокве“ ⇒ *бјеличина* реј. Дубр. (Бојанић/Тривунац), „врста шљиве“ Војв. (РСГВ), Лика (Ајџановић), Поткозарје (Далмација), *Бјелица* презиме, *Бјелице* pl. племе у ЦГ (РСА), *бјелица* „бела овца“ Љештанско, *бјелица* „id.“; врста трешње“ *ibid.* (Тешпић), *бјелица* „сорта пшенице“ Загарач, „врста шљиве“ *ibid.* (Ђупићи), *белица* „id.“ Гораждевац (Букумирић I), *бљелица* Ускоци (Станић), *бљелица* Васојевићи (Стијовић), ик. *билица* (Вук), чак. *билица* „врста смокве; врста пшенице“ Брусје (ЏDL; Dulčići), кајк. *белица* „врста јабуке, шљиве“ Туропоље (Ђојат); такође *бѣлица* „беличаста шљива“ Бачка (РСА).

• Од псл. *bělīca, уп. мак. *белица* „бела овца“, буг. *белица* „id.“; риба *Alburnus lucidus*; врста пшенице“, дијал. „врста трешње, шљиве“, слн. *belīca* „бела овца или коза; врста куне; змија *Coluber patrix*; риба *Leuciscus*; врста пшенице; мушка конопља; врста трешања, јабука, крушака; бела шљива; јаје; оловно белило“, слч. *belīca* „жена светле коже, крава светле боје; врста белих шљива; врста слатководних риба *Chalcalburnus*; бела овца“, чеш. дијал. *bělīce* „ситна бела риба; бела овца; бела врба, *Salix alba*; врста раних трешања“, дијал. *bělīca*, глуж. *bělīca* „врста риба, трешања; бела глина; белило“, длуж. *bělīca* име крави, стпољ. *bielīca* „веверица, веверичја кожа“, пољ. *bielīca* „врста тла, глина с песком“, дијал. „песковито тле; бела овца; врста беличастих трешања“, *b'el'īca* „белика дрвета“, рус. дијал. *бѣлица* „веверица“, *белица* „врачара, чаробница; биљка *Leucanthemum vulgare*“, стукр. *бѣлиця* „веверица, њено крзно“, укр. *білиця* „веверица; куна *Mustela foinea*; риба *Aspius aspius*; бело просо; биљка *Thlaspi argense*; риба укљева, *Aspidus lucidus*; кредасто тле“, дијал. *білиця* „бела глина“ (SP 1:229–230; ЭССЯ 2:64–65; уп. и Skok 1:153a s.v. *b̄lo*).

Делом се ради о независним поименичењима придева *běľь > **бео** у женском роду; она су честа и у топонимији, нпр. *Běľa řěka > стсрп. **Бѣлица**, *Б(ј)елица* на више места. Уп. **белка** и **белика**. За ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:59–60; за ихтиолошку примену уп. *бела риба* s.v. **бео**, **белва**.

беличаст *б(ј)еличастї* / *б(ј)еличасї*, -а, -о adj. „albidus“ (Вук 1818; Вук; РСА) ⇒ *б(ј)еличастїо* / *б(ј)еличасїо* adv. (РСА), *бѣличастї* adj. Војв. (РСГВ), ик. *биличасї* (Вук), *белїчас*, -*сїа*, -*сїо* Радимња (Томић II), чак. Орбанићи (Kalsbeek), *бѣличас* „плав (о човеку)“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Река, *белїчас* „беличаст (о овци)“ *ibid.* (Марковић I), „беличаст“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бѣ̀личас*, -*асїа*, -*асїо* „id.“ Ускоци (Станић), *беличѐс*, -*сїа*, -*сїо* „id. (о овци)“ Лозан (Јоцић), *б(ј)еличарасї* (РСА), *бјеличарасї* „који има светао тен“ Љештанско (Тешић), *беличарасїа* f. „плавуша“ Мачва (Лазих); *б(ј)еличав* adj. „помало бео; светлоплав (о коси, брковима)“, *б(ј)еличати се* impf. „беласати се“; *б(ј)еличан* / *б(ј)еличан* m. „човек светлопаве косе и бркова“ Тимок, „ован беле боје“ НП ЦГ (РСА), *беличан* „id.“ Црна Река (Марковић II), *бјеличан* Дубр., *бѣличнїк* „врста беле јабуке“, *беличац*, -*ца* „беланце“, *бѣличко* „јарац, ован, петао беле боје“ Доброљупци (РСА), *белїчко* „бео ован“ Криви Вир (Ракић), *белїчко* „id.“ Лозан (Јоцић), Тимок, „плав човек“ *ibid.* (Динић), Бучум (Богдановић III), *бјеличко* „бео ован“ Златибор, Ускоци (РСА), Прошћење (Вујичић), *бѣ̀личко* „id.“ Ускоци, *Бѣ̀личко* надимак *ibid.* (Станић), *бѣличка* f. „бела овца“ Тимок (РСА; акц.?), *белїчка* „id.“ *ibid.* (Динић), Лозан (Јоцић), Црна Река (Марковић II); такође *б(ј)еликастї* adj. „беличаст“: Овде је био некакав Јерменин ... ниска раста, бјеликаст у лицу (РСА), *бѣ̀еликас*, -*сїа*, -*сїо* „id.“: Сигуро сам оног бѣ̀еликастог дивизца Пива (Гаговић).

- С.-х. изведеница од псл. *běľь > **бео**.

Придеви на -*ичасї*, -*ичав*, -*икав* изводе се од именских основа на -*ица*, -*ика*, -*ик* (Skok 1:65 s.v. -*as*, 762 s.v. -*jav*), те и овде треба у начелу поћи од **белица**, за *бјеликастї* од непалатализоване варијанте **белика**, евентуално од *běľик (в. **бијел**), но то није у свим примерима извесно због постојања старих сложених придева **белопик**, *б(ј)елѝлиц*, од којих су хаплоглијом, уз палатализацију, могле настати придевске основе *б(ј)елич-* / *б(ј)елик-*, уп. мак. *белич*, *беличко* „бео човек; бела домаћа животиња (пас, коњ, во)“ (РМЈ). „Стари деминутивни придев *běľикъ“ од којег полази Р. Бошковић, НЈ 14/1964/2–3:158, није нигде посведочен; и SP 1:230–231 и ЭССЯ 2:66 реконструишу само именицу *běľикъ као поименичење од *běľь. Облик *беличка* f. може бити моционни према *беличко*, али и деминутив од **белица**, в. тамо.

Белишће в. бјелопијеска.

белка *б(ј)ѐлка / бијелка* f. „домаћа животиња беле боје или с неким белим обележјем и име таквој животињи (крава, кобила, овца, коза, крмача, кучка, мачка, кокош, гуска, патка, ћурка)“, „куна, *Mustela foinea*“ Лесковац и Пчиња, „белогрла лапта, *Hirundo (Delichon) urbica*“, „птица белогуза, *Oenanthe (Saxicola) oenanthe*“, „риба кесега“, „риба беовица“ Хрв., „риба деверика“ Зајечар, „слатководна риба *Leucaspius delineatus*“ Неготин, „бела ваш, *Pediculus vestimentis*“, „биљка красуљак, *Bellis perennis*“, „мушки струк конопље“ Тимок, „беличasto воће (јабука, крушка, шљива, грожђе)“, „вино од белог грожђа“, „жена светлоплаве косе“, „врста горње мушке одеће“, „сребрни комад новца, сребрњак“, „беланце“ Врање, Лесковац, т. „сељак из Пиротског округа“ Књажевац (РСА), *бѐлка* f. „бела крава“ Криви Вир (Ракић), „id.; бела овца, куја“ Војв. (РСГВ), Мачва, „бела кокош“ *ibid.* (Лазич), Чумић (Грковић), Косово, „ваш“ бошкачки ТЈ *ibid.* (Елезовић I), „врста грожђа“ Аранђеловац (Реметић I), *бѐлка* „бела кокош“ Радимња (Томић II), *бѐлка* „id.“, „куна белица“, „женско дете светлоплаве косе“, фиг. „вашка“ све Призрен (Чемерић), „бела крава“ Црна Река (Марковић I), „бела овца“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), Врање (Златановић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „бела кучка“ Тимок (Динић), црнотравска Кална, „куна белица“ *ibid.* (Богдановић III), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „риба беовица“ Тимок (Динић), „врста шљиве“ Лужница (Манић), црнотравска Кална (Богдановић III), „бело грожђе“ Врање (Златановић), „мушка стабљика конопље“ Тимок, „плавуша“ *ibid.* (Динић), Свиница (Томић I), „бела женска марама“ Црна Река (Марковић I), „беланце“ Лужница (Ћирић), Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Јабланица (Жугић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), име одмила којим снаха зове заову и старију јетрву Врање (Златановић), „полни орган код девојчице“ Тимок (Динић), *Бѐлка* име овци Лозан, *белка* „бела овца“ *ibid.* (Јошић), *белка* „риба *Alburnus bipunctatus*“ Зајечар (Мићајловић/Вуковић), *бијелка* „бела кокош“ (Вук), *бијелка* „id.“ Херц. (Вук 1818), Поткозарје (Далмација), *бѐлка* Ускоци (Станић), *ик. биљка* (Вук), чак. *биљка* Брусје (Dulčići), *биљка* општи назив за домаћу животињу беле боје Селца на Брачу (Вуковић), *кајк. белка* „риба *Alburnus alburnus*, *Alburnus lucidus*; бела кобила; белоочница“ (РНККЈ), *бѐлка* „риба беовица“ Подравске Сесвете (Maresić); *бѐлкица / бијелкица* dem., „беовица“, *бѐлчица / бијелчица* dem., „бела овца, мачка, патка“, „беовица“, „врста гљиве на буковом пању“ Босна (РСА), *бјелчица* „id.“ (RJA), *бѐлчица* „жена светлоплаве косе“ Тимок, фиг. „полни орган код девојчице“ *ibid.*

(Динић), кајк. (мала) *белчица* „риба инћун“ (РНККЈ); презимена *Бѣлкић*, *Бѣлчић*, *б(ј)ѣлкиња* / *бѣлкиња* / *бијелкиња* f. „жена беле расе“, *бјѣлкеша* „бела коза“, *бјѣлкоша* „id.“, *бјѣлкошица*; такође *бѣлка* / *бијѣлка* „риба беовица“ Лесковац, Хрв., „мушки струк конопље“: Бѣлке стижу раније, беличасте су боје и више су од црнке. Од њих је много лепша и бѣља кудеља Заглавак, „бела овца“ скопска Црна Гора ⇒ *бѣљача* „id.“ (РСА), *бѣлка* „куна белица“ ⇒ *бѣљче* n. „младунче бѣлке“, *бѣљкарник* m. „место где живе бѣлке“ Врање (Златановић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бѣљћа* f. „id.“ прнотравска Кална (Богдановић III), *бијѣлка* „некаква риба“ Хрв. (Вук), *бијѣлка* „риба беовица“ (РСА), кајк. *бѣлка* = *белка* (РНККЈ); *биѣока* „бела кокош“ Комарница, „врста белог грожђа ситних бобица“ Бока, „скрама на рожњачи, катаракта“ БиХ (РСА).

- Од псл. **bělъka*, уп. мак. *белка* „име белој домаћој животињи; беланце; беоњача“, буг. *бјлка* „куна белица“, дијал. „ласица; веверица; бела овца; беланце; врста речне рибе“, слн. *bělka* „бела женка; бела јаребица; риба *Alburnus lucidus*; вашка; врста јабука, крушака; бели хлеб“, стчеш. *bělka* „бела жена“, чеш. дијал. *bělka* „бела крава или кобила; врста пецива; бело брашно; врста раних трешања“, пољ. *białka* „(удата) жена; врста пецива; сова; женка лосога; врста инсекта; веверица“, струс. *бѣлка* „веверица“, рус. *бѣлка* „id.“, укр. *білка* „id.“; биљка *Juginaea suanoides*, блр. *бѣлка* „веверица“ (SP 1:239; ЭССЯ 2:81–82).

Поименичење придева **bělъ* > **бео** у женском роду, у неким значењима још прасловенско (**bělъka* паралелно са **bělъica* > **белица**, у опозицији према **bělъкъ*, **bělъсь* m., в. **белко**, **белац**). У односу на конкурентно образовање на *-ица* **белица**, ово на *-ка* више је карактеристично за рубне делове језичке територије. Оба су продуктивна до наших дана, а на прасловенску старину најпре може полагати назив за куну белицу (мада се у пољском сматра позајмљеницом из руског, в. SP I.c.); он у северним словенским језицима значи такође крзно веверице и сличних животиња и не мора нужно бити у вези са његовом бојом, како се то обично узима (наводно се назив првобитно односио на ретку и скупу врсту веверице *белог* крзна, да би се касније проширио на остале врсте; тако Фасмер 1:148 и Шанский 1/2:86, што прихватају ЭСБМ 1:344 и ЕСУМ 1:196), већ посреди може бити поствербално образовање од **běliti* „драти кожу убијених животиња“ (А. Лома, СЕД 318–319), в. **белити** и уп. струс. *бѣла*, *бѣлка* „веверица; веверичје крзно као платежно средство; ситан новац“ (Срезневский; у овом последњем значењу можда под утицајем *аспръ* < гр. *ἄσπρον*, уп. Sadnik/Aitzetmüller 128 § 129d). У неким случајевима може се радити о поимениченом придеву **bělъкъ*, в. ***белак**². Очување (или прелаз у *љк*) групе *лк* и у говорима где се *л* у том положају иначе вокализује објашњава се потребом да се очува прозирност придевске основе (изузети су ретки; бокељско *биока* „врста грожђа“ Musić 134 изводи од ит. *bioccolo* „прамен вуне“ [?]). Назив за сељака из Пиротског округа по томе што

носи бело одело (РСА), в. *белѣшина* s.v. **белотина**. За ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:62. Слов. порекла и алб. *bejkë* „бела овца“ (Çabej 2:192; Orel 20). Уп. и **Беоцин**.

Белко *б(ј)ѣлко / бијѣлко* т. „животиња (мужјак) беле боје и име таквој животињи (коњ, ован, пас, мачак)“ (РСА), *бѣлко* „бео во“ Врање (Златановић), чак. *бѣлко* „белопут човек“ Брусје (Dulčići); *бѣлко / бијѣлко* „бео коњ“ Хрв., „бео пас“ Доброљупци; *б(ј)ѣлкан* „дечак светлоплаве косе“, „бео коњ“; *б(ј)ѣлкош* „бео пас“: Имена керово [су]: ... шаров ... белкош, белов Срем; *бѣлча* „бео во“ Лесковац, Црна Трава, Тимок, „бео коњ, крмак“ Врање, „мушкарац беле или плаве косе“ *ibid.*, Тимок, „сребрни динар“ Момина Клисура (РСА; акц.?), *бѣлча* „бео во, ован“ Тимок (Динић), Врање (Златановић), Бабушница (Богдановић III), „особа светлог тена и плаве косе“ Тимок (Динић), црнотравска Кална (Богдановић III), фиг. „снег“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), f. „врста белог кукуруза“ Врање (Златановић), *бѣлче* п. „бело јаре“ Сиринић (РСА), *бѣлче* „бело јагње“ Врање (Златановић), „бело теле“ Црна Река (Марковић I), *бѣоче / беоче* „беланце“ Мрче (Радић). — Стерп. **Бѣљко** од XIV в. (Грковић М. 1986:51).

• Од **bělъ* > **бео**, уп. слч. *belko* „светлокос момак; животиња (коњ, пас) светле боје“ (ЭССЯ 2:82–83), даље псл. **bělъкъ* „беоњача, беланце и сл.“ (id.; SP 1:240–241), стчеш. ЛИ *Bělek / Bielek* (Svoboda 134).

Продуктиван тип хипокористика на **-ъкъ* > с.-х. *-ко* (на јсл. простору номинатив је *-ко*, уп. стерп. **Бѣљко** према стчеш. *Bělek*, *Марко* према чеш., пољ. *Marek* < лат. *Marcus*) укрстио се са старом придевском основом **bělъk-*, в. ***белак**². За ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:62. Уп. и **Биоча**, **Биоково**.

Белмуж *бѣлмуж* т. „јело од белог смока (обично сира) и брашна, врста цицваре“ Златибор, Хомоље (РСА), *бѣлмуж* „id.“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок (Динић), Лозан (Јоцић), Лужница (Манић), Пирот (Живковић), Јабланица (Жугић), *бѣлмуж* Лужница (Ћирић), Бабушница (Богдановић III), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бѣлмуш* Криви Вир (Ракић), *бѣлимуж* „врста јела (од кукурузног брашна с луком, или од сира)“ Лесковац (Митровић), *бѣли муж* Врање (Златановић).

• Карпатизам нејасног порекла; уп. мак. *белмуж* „растопљен сир са брашном“, буг. *балмѹш, белмѹш, бялмъж* „каша од сира и брашна“, пољ. дијал. *balmosz*, укр. дијал. *бѣлмуш, балмаш* „кукурузна каша на кајмаку“ Карпати, рум. *balmuș (-eș, -ăș, -aj)* „кукурузна каша“, молд. *балмош*, мађ. *bálmos* „polenta caesata“, нем. саски *bálmosch*, дијал. *balmosch* Трансилванија.

V. Skok 1:136–137; Sadnik/Aitzetmüller 231 § 183; БЕР 1:29; ЕСУМ 1:128; EWU 75–76; С. Б. Бернштейн / Г. П. Клепикова, МСССЯ 8/1978:31. Најчешће се пореди са тур. *bulamaç* „каша од брашна“ (> **буламач**), изведеним од глагола *bulamak* „мешати“ (уп. ЭСТЯ 2:253–257; 258–260). Тако Skok I.c. (који полази од *bulğamak*), БЕР I.c., где се наводе и облици тур. дијал. *belmuş*, *belmiş* „врста слатког јела од сира“, Sadnik/Aitzetmüller, ЕСУМ, EWU I.cс. Већина при том претпоставља османски, а Георгиев 1960:10 протобугарски извор. Skok I.c. пореди и ствнем. *warmtuos*, срвнем. *warmtuos* „cibi ex oleribus“, чеш. *varmuže* „Bruche“ [ваљда Brühe „чорба“?], дијал. мор. *varmuža* „куване јабуке процеђене и помешане са млеком“, глуж. *bermuž*, а с друге стране алб. *byrmet / bylmet* „јело од млека“. У мађарском, немачком и украјинском из румунског (Skok, ЕСУМ, EWU I.cс.; С. Б. Бернштейн / Г. П. Клепикова I.c.); то важи и за срп. дијал. *бълмаи* „сир који се прави ујесен“ Свиница (Томић I), Карашевци (грађа ЕРСЈ). Није јасно како се према апелативу односи стерп. ЛИ **Бѣльмоуџь** 1316. Косово (Бањ. Пов. 8), мтоп. **Бѣл’моуџевъ лазь** 1316. Зета (id. 5), **Бѣлмоуџьць** око 1350. Полог (Арх. Пов. 304), *Белмуџевих* презиме српске властеоске породице XV в., топоним *Беоумџевих* код Ваљева, од 1560. (уп. А. Лома, *Зборник Историјског музеја Србије* 23, Београд 1986, 17–24). Оно се може схватити као надимак типа *Појара* (тако А. Лома, ОП 17/2004:476), али не треба искључити ни тумачење по којем би то било сложено име од *бъл-* > **бео** и **муж** (тако Грковић М. 1986:51), јер су у исто доба у истом делу Србије била честа ЛИ **Радьмоуџь** (ead. 161), **Моуџьврать** (ead. 131), с.-х. такође *Црноумџ*, *Драгоумџ*; иначе сложених имена са *тоџь нема код других Словена (Svoboda 95). Онда би се однос српске форме апелатива према бугарској и румунској могао објаснити наслањањем на антропоним. Чињеница је, међутим, да се ареали антропонима и апелатива не поклапају. На апелатив се наслања *бѣлимуж* „пуж“: *Бѣлимуж*, *пуж*, *пүшти пүже рогови* Лесковац (Митровић); о магијској формули сачуваној у дечијој песмици *Пустии, пүже, рогове* в. Sikimić 1996:232–233. Буг. *бял мъж* било би преосмишљено због белине сира (БЕР I.c.).

белобрад *б(ј)елобрад*, *-а*, *-о* adj. „који је седе, беле браде“: Покупи све старе белобраде Турке Прота Матија (РСА), ик. *билобрада* f. „смиље, *Helichrysum stoechas* DC.; *Helichrysum angustifolium* DC.“ Шулек, *бидбрадац*, *бидбраца* m. „онај који је беле браде“, *Бидбрадац* презиме (РЈА), чак. *билобрѣдац*, *-брѣдѣ* / *-брѣлѣ* „онај који носи белу браду“ Брусје (Dulčići), Брач (Šimunović), *билобрѣдац* / *билобрѣдѣ* „стар човек великог животног искуства“ Вис (Roki), *б(ј)елобрѣдац* adj. „који је седе браде“, *б(ј)елобрѣдија* m. „id.“: Св. Андрија ... бјелобрадија, јер концем студеного лако да замете снијег, па да Андрија осване „биеле браде“ Брач (РСА). — Стерп. презиме (патронимик) **Бѣльврадикъ** XIV в. (Грковић М. 1986:51), село **Бѣльврадика** Глѣшци 1363. Ибар (ССА 2:145₂₄).

- Од псл. *bělobordъ „id.“, уп. мак. *белобрад*, буг. *белобрàд*, слн. *belobràd*, слч. *bielobradý*, чеш. *bělobradý*, пољ. *białobrody*, рус. *белоборóдый* (старец), укр. *білоборóдий*, блр. *белабарóды*, презимена *Белабарóды*, *Белабарóдаў* (ЭССЯ 2:69; Skok 1:154a s.v. *bìo*; Sadnik/Aitzetmüller 392 § 296a).

Није јасно, у недостатку историјских потврда, спада ли овамо *Белобрáда* село крај Призрена (Чемерицић); данашњи српски облик имена гласи *Белоброд*, уп. топоним *Бели Брод* у Србији и Бугарској, но у турским пописима изгледа да је посведочен албански превод *Mjekërbardhë* „белобради“ (Пешикан 1986:69). За синкопу везивног вокала у *Бџбрадић*, *биџбрадац* уп. **Београд**.

белобрек *белòбрек* т. „планинска зељаста биљка *Adenostyles albifrons*, често украсна“, *белòбрешка* f. „id.“ (РСА).

- Сложеница са придевом *běľь > **бео** у првом делу, други члан нејасан. Будући да се иста биљка зове и *кајузић* у Истри где је *кајуз* „купус“ (РСА), вероватна је веза са буг. дијал. *брèква* „купусна репица, *Brassica napus*“ (БЕР 1:76 изводи од псл. *berky, као стсл. **тикы** према буг. *тиква*, и упућује на *брèкина*), где није јасна веза са синонимом **бросква** < лат. *brassica* (без -s- и пољ. *brukiew*). Уп. још *брешчица* „лепи човек, *Impatiens balsamina*“ Сомбор, Срем (РСА). Семантички далеко стоји **брек** < псл. *berkъ као назив за брекињу и слично шумско дрвеће (одакле се у SP 1:205 изводи буг. *брèква*). Уп. можда и псл. (?) *brěča / *brěčьka „сок (дрвета)“ (ЭССЯ 3:15–16). Није јасно зашто је врста *Adenostyles albifrons* или *albida* означена као „белог чела“ одн. „бела“ (цветови су ружичасти или љубичасти). У српском се иста биљка зове и *беликàр-џрáва*, в. **бијел**.

белов *б(ј)èлòв*, -òва / -òва т. „животиња (мужјак) беле боје и име таквој животињи (коњ, пас)“ (Вук 1818; Вук; РСА), „војвода у сватовима“ Срем (РСА; РСГВ), „бели пекарски хлеб“ Хрв. Крајина (РСА), *бèлòв* „бео пас“ Војв., „човек светлог тена и косе“ Ново Милошево, *бèлòв* „бео пас“ Ђурђево, *белòв* „id.“ Банат (РСГВ), Косово (Елезовић I), *белòв* Радимња (Томић II), *бјèлòв* Прошћење (Вујичић), Поткозарје (Далмација), *бјèлòв* Стара ЦГ (Пешикан), *бјèлова* f. „бела крава“ ⇒ *бјеловица* dem. Банија, Лика, *б(ј)èлòвка* „беличаста бресква“ Жумберак, „бела коза“ Хрв. (РСА), *бèлòвка* „удата младожењина сестра у свадби“ Војв. (РСГВ), *б(ј)èлòвина* augm. „бео пас“ НПр Босна (РСА), *белòвина* „беланце“ Шумадија (Реметић 1985:147), *беловина* „бели траг од воде на обући“ Лесковац (Митровић), *б(ј)èловача* „врста беле јабуке“ Хомоље, Бачка, Врање, „бела диња или лубеница“ Бачка, „глиновито-кречна или лапоровита земља, белуша“ (РСА), *бèловача* / *белòвача* „врста шљиве“ Барајево (Реметић I), придеви *бјèлòван*, -на, -но „albarius“ (RJA) ⇒ *бјèлòвница* f. „хлеб од белог брашна“: Ви у Војводини једете бјеловницу, а ми можемо и зобеницу Гацко (РСА), *б(ј)èлòвљев* / *б(ј)èлòвљев* (Вук 1818; Вук; РСА); *бљèлòв* т. „бео пас“,

бљеловина f. „(слабо) млеко“, *бљелóвљѣв*, *-ева*, *-ево* / *бљелóвѡв*, *-ова*, *-ово* adj. све Ускоци (Станић); ик. *бѣлѡв* m. (Вук); такође *бѣљѡв*, *-ѡва* / *-ѡва* „бео пас“ Бачка (РСА).

- Од **bělъ* > **бео**, суфикс *-ов* можда траг старе **и*-основе, уп. **белва**, ***белак²**, **Београд**, **беловина**.

О суфиксу *-ов* в. Skok 1:496–497 s.v. *-ev* / *-ov*; Vaillant 4:716–717. У називима за псе типа *бѣлѡв* Скок, следећи Миклошича, Вондрака и Лескина, види суфикс *-ѡв* мађарског порекла (2:577–578). Словенским то образовање сматрају нпр. О. Asbóth, *Nyelvtudomány* 5/1915:161–165, Г. Ильинский, *ЖФ* 5/1925–26:53–68 и Vaillant l.c.

Беловар *Белѡвѣр*, *-ѣра* / *Бѣловѣр*, *-а* m. варош у Хрватској, етник *Беловѣрац*, *-рца*, *Белѡвѣрка* f. (Вук; РЈА; РСА), јек. *Бјелѡвѣр* / *Бјѣловѣр* m. (РЈА; РСА), ктетик *бјелѡварскѣ* (Вук; РЈА), *Бјеловѣрац* m., *Бјелѡвѣрка* f. (РСА). — 1769. в **Беловаѡс**, 1803. в' **мѣлитарској варошы Бѣловаѡс** (ЗН 8355°, 8939°).

- Вероватно од мађ. **Béla-vár* „Белин град“, 1395. *Belouvar*, уз доцније наслањање првог дела на сложенице са првим делом **bĕlo-*, в. **бео**.

За први помен мађ. топонима в. Kiss 101 и уп. *Bélavár* у шомођској жупанији (id. 100). Мање је вероватно да се ради о хибридној сложеници од **bĕl-* и мађ. *vár* (тако Dickenmann 1:49; Kiss 101).

беловина *бѣловина* f. „беличасто грожђе“: Беловином се зове свако грожђе Призрен, Ниш (РСА; акц.?), *беловѣна* „заједничко име за све врсте белог грожђа“ Призрен (Чемерикић), *бѣлвина* „врста белог грожђа“ Пирот (Живковић; РСА); *белѡвѣнка* „марама боје белог вина“: Метнула беловинку на главу. Ка' да ми је млада! Крагујевац (РСА), *беловѣњас*, *-сѣна*, *-сѣно* adj. „светло ружичаст, боје белог вина“ Чумић (Грковић).

- Од **bělъ* > **бео**, уп. мак. *беловина* „бело грожђе“.

Наизглед суфиксална изведеница на **-ina* од основа **bĕlov-* (в. *б(ј)еловина* s.vv. **белов**, **бијел**), **bĕlv-* (в. **белва**), али није искључено да се ради о поименичењу сложеног придева **bĕlo-vin-ьнъ* (в. **бео**, **вино**), уп. стерп. **виньнъ** „вински“ (Даничић), рус. *беловинный*, придев од *белое вино*.

†**Беловита** заст. **Беловита** f. ЛИ XVII в. (Рач. Пом. 138r, 160v bis, 177v, 181r), **Бѣловита** (id. 151r, 178r), презиме *Белѡвѣтѣић* Срем (РСА).

- Вероватно сложено име од **bělъ* > **бео** и *-вѣи-* (А. Лома, ОП 18/2005:466).

Мушки пандан **Bĕlovitъ* у мак. топонимима *Беловѣтѣна* > *Белѡјѣтѣна*, *Белѡѣвѣтѣна* < **Беловѣтѣић* (id. ib.). За први члан уп. †**Белослав**, за други стерп.

Битослава (Даничић), **Витомир**. Друкчије М. Грковић, *Рачански зборник* 7, Бајина Башта 2002:47, која у *Б(ј)еловића* види женски род придева *бѣловий.

белоглав *б(ј)елòглав*, -а, -о adj. „који је беле, седе или светлопаве косе“, м. „белоглави јарац“ (РСА), *бјелòглав* adj. „седокос“ ист.-бос. Ере (Реметић), *Бјелòглав* м. надимак и презиме, *б(ј)елòглава* / *бј̀елòглава* f. „домаћа животиња (женка) беле главе (овца, коза, кокош, гуска)“ (РСА), *Белоглава* ороним у масиву Маглича јуж. од Краљева (Павловић I), *б(ј)елогл̀аван* м. „белоглави јарац“, *б(ј)елòглавац*, -*̀авца* „белоглав човек“ Ђ. Виловић, Врање, „белоглави суп, *Gyps fulvus*“ (РСА), *белогл̀авцац* „сед човек“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *б(ј)елòглавица* f. „бела пастирица, *Motacilla*“ (РСА), *бј̀елòглавица* „биљка *Dorycnium Tourn*“ (РЈА), *б(ј)елòгл̀авка* „белоглава жена“ Врање, „белоглава овца“ Доброљупци, „дугорепа сеница, *Parus caudatus*“ (РСА), *белогл̀авка* „црна овца с белом шаром на глави“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), такође *б̀елòглав* adj. „сед, просед“ Васојевићи (Боричић), Не задиркуј б̀елоглаве људе Пива (Гаговић); *заб(ј)елòглавићи се* / *заб(ј)елогл̀авићи се* pf. „повезати се белом марамом (као обележје да је жена удата)“: Удала се само да се забјелоглави (Вук; РСА), Каже [се у београдској Посавини] за младу: „забелоглавила се“, тојест наместила којнгу и убрадач као жена (РСА), „оседети“ (РМС), *об(ј)елòглавићи се* / *об(ј)елогл̀авићи се* „почети носити белу повезачу после удаје“: Девојка носи на глави шарени рубац или капу, а кад се уда, бијелу повезачу. Њој је само до тога да се објелоглави, а послје како буде (РСА), Лика (РЈА), чак. *обелогл̀авић се* „оженити се“ Михаљевићи крај Оштарија (Реруић IV 81). — Стрп. **Б̀логлаваь**, **Б̀логлаваьць** 1316, међници поседа манастира Бањске (Бањ. Пов. 4), **Б̀логлавац** арбанашки катун, 1349–50. јуж. Метохија (Арх. Пов. 278).

• Од псл. *bēlogolvъ „id.“, уп. мак. *белоглав*, буг. *белогл̀ав*, слн. *belogl̀av*, слч. *bielohlavý*, чеш. *bělohlavý*, пољ. *bialogłowy*, *bialogłowa* f. „жена, невеста“, рус. *белоголовый*, *белоголовая* f. „биљка *Ptarmica cartilaginea*“, *белоголов* м. „биљке *Erigeron acris* L., *Nigella damascena*; врста бобица“, укр. *білоголовий*, блр. *белогаловы*, презимена *Белогаловы*, *Белогалову* (SP 1:233; ЭССЯ 2:69–70; Skok 1:154a s.v. *bìo*).

Глаголи *заб(ј)елоглавићи се*, *об(ј)елоглавићи се* стоје у вези са пољ. *bialogłowa* „жена“, дијал. *bialka* „id.“ (тако већ Berneker 55 s.v. *bělv*), каш. заст. *balogłowa* „(удата) жена“ ⇒ *balogłovski* adj., *balogłovstvo* coll. „жене“ (Sychta), блр. *белоглава* „жена уопште“ (по ЭСБМ 1:343 позајмљеница из пољ.), рус. *белоголовка*, које Фасмер 1:148 тумачи као табуистичку замену речи „жена“. Уп. и чеш. *běohlava* „жена“ (Jungmann). У јужнословенској традицији бела марама је знак брачног

статуса жене (СлМит 402 s.v. *одећа*). О осталим словенским називима беле пастирице детаљно Boguš 2007:114–144.

белогрив *б(ј)елòгрив, -а, -о* adj. „који је беле или седе гриве“ (РСА; РМС), „који има белу косу“ (РМС), *белогривāн* m. „коњ беле гриве“ Футог, „голуб белог перја на глави и око врата“ *ibid.* (РСГВ), *б(ј)елòгривац, -ивца* „белогрив коњ“: Најпре сретe до два брата млада, | на два сивца оба бјелогривца, | све им коњи гриве мијешаху мусл. НП, реј. „онај који је седе или светлоплаве косе“: Ако ... оћелави, добије одма поспрдно име ... ћело ... бјелогривāц, који има биле власе Варош у Слав., *б(ј)елогривāш, -āша* „белогрив коњ“ (РСА).

• Од псл. *bělogrivъ „id.“, уп. мак. *белогрив*, слч. *bielohrivý*, чеш. *bělohřivý*, дијал. *bělohřibý* „светлокос“, пољ. *bialogrzywy*, рус. *белогривая* (*лошадь*) f., укр. *білогривий*, блр. *беларывы* (ЭССЯ 2:70).

белогрл *б(ј)елòгрл, -а, -о* adj. „који је бела грла (врата)“: Ал’ ето ти бјелогрле виле | у сусрећу Староме Новаку НП Вук (РСА), *бјелогрл* „id.“ Стара ЦГ (Пешикан), *б(ј)елòгрлї*: Град градила бјелогрла вила НП (Вук), *б(ј)елòгрла* f. „она која је бела грла“: Он се фали својој бјелогрли: | „Та, чујеш ли, моја бјелогрло, | ... да сам добар јунак на мегдану“ НП, Бјелогрла селу мила НПосл, *б(ј)елòгрлка* (обично у атрибутској служби) „id.“, „ласица, *Putorius nivalis*“ Зоруновац (РСА), *белогрлка* „црна овца са белом вуном око врата“ Тимок (Динић), *Бјелòгрлац* m. надимак и презиме, *б(ј)елòгрласї* adj. „који је бела грла (врата)“ (РСА), такође *бљелòгрл, -а, -о* „id.“ Ускоци (Станић), *бљелòгрла* f. „она која је бела грла (врата)“: Е, кака је бљелогрла Мара, | њојзи нема на далеко пара Пива (Гаговић).

• Од псл. *bělogrǫdlъ, уп. буг. дијал. *белогърли*, чеш. *bělohrdlý*, рус. *белогорльий*; мак. *белогрлесї* (ЭССЯ 2:70; Skok 1:153–154 s.v. *bīo*).

Сложеница од *běľь > **бео** и *grǫdlo > **грло**, у примени на животиње опасна а у примени на особе украсна, заснована на фигури усменог песништва *б(и)елогрло*.

белогуза *б(ј)елòгуза / б(ј)èлогуза* f. „птица певачица *Oenanthe (Saxicola) oenanthe*, белка; приморска белка, *Oenanthe hispanica*“ (РСА), *бјèлогуза* „некаква тица као плиска“: Кажу да ове птице зимују у земљи у реду туривши кљун једна другој у перје ЦГ (Вук; RJA), *бèлогуза* „id.“ Бока, чак. *белогўза* Раб, *билогуза* Пакоштане (Јуришић); *б(ј)èлогуз* m. „id.“ Херц., *б(ј)елòгузац / б(ј)елогўзац, -ца, б(ј)елòгузић* Паг; такође *б(ј)èлогуза* f. Херц., *б(ј)елèнгуза* Дубр., Книн, *б(ј)елèнгузац, -ца* m. *ibid.* (РСА), чак. *бèлонгуза* f. Вргада (Јуришић).

- Од јсл. **bělogъza* „птица *Saxicola oenanthe*“, уп. буг. *белогъзка* „id.“, слн. *belogûzka* (в. ЭССЯ 2:70).

Терминологизација сложеног придева **bělogъzъ > б(ј)ѣлогъзъ* т. „онај који је бела гуза“ (Вук; РСА), *б(ј)елòгуз, -а, -о* адј. „који је бела гуза, белих сапи (о коњу)“ (РСА), *бъелòгуз, бъелогъза, -о* „белолик“ Васојевићи (Боричић), *б(ј)елòгузац / б(ј)елогъзац, -ца* т. „врста пасуља“ Слав. (РСА), уп. **бео, гуз**, Skok 1:154a s.v. *бѣо*. Независно је исти придев терминологизован у *б(ј)елèнгуза* „делфин“ Дубр. (РСА), рус. дијал. *белогузка* „дивокоза“ Сибир (Даль). Слн. облик због вокализма може бити из српско-хрватског.

белодан *б(ј)елòдан, -а, -о* адј. „очигледан, јаван, јасан као дан“ И. Андрић, Ћипико (РСА), кајк. *белодан / белоден* (РНККЈ); *б(ј)елòдано* adv. „јасно, очигледно“ ЦГ (Вук; РСА), „за дана, по дану, дању“ НП, Неретванска Крајина (РСА), кајк. *белодано / белодено* (РНККЈ); *бјелодàнкѣ* „за бела дана, дању“ (РЈА), *б(ј)елòданицѣ* „id.“; јавно, белодано“; *б(ј)елòданòсѣи, -òсѣи* f. „очевидност, јасност“ И. Андрић (РСА), *б(ј)елодàниѣи, б(ј)елодàнѣи* impf. „јављати, казивати“: бјелодани своја мњења Павлиновић (РСА; РЈА), *об(ј)елодàниѣи* pf. „изнети у јавност, јавно изрећи“, „објавити, обзнанити“, „издати, публиковати“, „разоткрити; разјаснити“, „разобличити“ (РСА), „јавно испољити, показати“ (Вук; РСА), „открити, пронаћи“, ~ *се* „изаћи на видело, разоткрити се“, „освестити се, отрезнити се, уразумити се, опаметити се“ А. Исаковић, „наступити без устезања, дрско, смело, дрзнути се“, „повампирити се, повукодлачити се“: У једном селу умре један младић, па се обелодани. Долазио би обично на седељке НПр (РСА), *обелодàниѣи* „открити, показати“: Нека те обелодàни Бòг, кад се не надаш Косово (Елезовић II), *об(ј)елодањѣиваѣи (се)* impf., *об(ј)елодањѣиваѣи (се)* (РСА), *разбъелодàниѣи* pf. „објаснити, разјаснити“ Ускоци, ~ *се* „разданити се, сванути“ *ibid.* (Станић), *убелодàни се* 3. sg. „појавити се и по дану у људском или животињском облику (о вампиру)“ Пирот (Живковић). — Од XV века *бјелодано* (РЈА), 1492. (Mažuranić), XVII–XVIII в. књиж. *бјелодан* т. „бели дан“ (РЈА).

- Придев сложен од **běľъ(jь) > бео* и **dьнь > дан*; спој је још прасловенски, уп. мак. *бел ден*, буг. *бѣл дѣн*, слн. *beli dan*, слч. *biely deň*, чеш. *bílý den*, глуж. *běly dzeń*, длуж. *běly źeń*, пољ. *biały dzień*, стпољ. *białadnia* „по белом дану“, рус. *бѣлый дѣнь* „цео дан“, укр. *білий дѣнь*, блр. *бѣлы дзѣнь* (SP 1:238 s.v. *běľъ*, уп. id. 5:222 s.v. *dьнь*; Skok 1:153b s.v. *бѣо*).

Сложеница се заснива на обртима типа у *ѣо б(ѣ)ела дана, усред б(ѣ)ела дана, ѣо б(ѣ)елом дану* „при пуној дневној светлости; јавно“ (РСА 4:45a s.v. *дан*¹). О могућој још дубљој старини и митолошкој подлози споја (реч **dьнь < пие. *dīn-* изведена је од истог корена као и пие. назив за обоготворено светло, дневно небо,

стинд. *duaus*, гр. Ζεός итд.) в. А. Лома, ЈФ 49/1993:202. Значење „повампирити се“ о повратнику са онога света одсликава поистовећење дневне светлости са овим светом, уп. **белисвет**. У творбеном погледу, вероватно треба поћи од придева на *-ьпъ *bĕlo-dьn-ьпъ, што објашњава постојано -а- у свим облицима, уп. *Даница* < *Дьпъn-ica с.в. **дан**. Синонимно *об(ј)елодáватии* impf. заст. „износити у јавност, откривати нешто (обично оно што се држало у тајности, што је скривано од јавности или што је било непознато)“ (РСА) представља секундарни итератив према *об(ј)елоданииџи*, при чијој градњи је -ни- избачено пошто је схваћено као формант основе тренутног вида (уп. нпр. *скиниџи* = *скинуџи* с.в. **кидати**).

белодун в. белодух.

белодух б(ј)ѐлодѹх т. „зељаста ливадска биљка *Anthyllis vulneraria* која се употребљава у народном лекарству, а служи и за бојење пређе у жуто“, б(ј)ѐлодѹн „id.“, „бели слез, *Althaea officinalis*“ Подриње (РСА).

- Нејасно.

Наизглед придевска сложеница као *мѝлодух* „пријатног мириса, селен, *Levisticum officinale*“ Србија, Босна, *вѐлендух* „исоп, *Hyssopus officinalis*“ Хрв. (РСА), уп. рус. *духи* „кита цвећа, мирисног зеља“ (SP 5:85). Како, међутим, ни *Anthyllis vulneraria* ни *Althaea officinalis* нису ароматичне биљке, а *бѐлъ се не употребљава за мирисе, можда треба поћи од значења „беле сржи“, уп. *душа* „срж, срчика (биљке)“ (РСА 5:50b). Облик на -н са секундарном назализацијом у номинативу/акузативу након губитка -х (уп. *мѝлодух* поред *мѝлодѹн* / *мѝлодув*), или изведен суфиксом *-ьп-, уп. *духња* > **дуња**². Другачија је семантика у рус. дијал. *белодушка* „зверка са белим грудима, грлом (*душка*)“ (Даль). Уп. и ит. *belladonna* „велебиље“ > *беладона* „алкалоид из ове биљке који се употребљава у лекарству“ (РСА).

Белоиње *Белоиње* п. село у Сврљигу (Богдановић III), *Бѐлоиње*, ктетик *бѐлоињскѝ* (RJA; акц.?), *Белоињски врх* (Богдановић III). — Од 1455, 1560. „Белох(и)не“ (Бојанић 1975:188).

- Вероватно *Белохње, придев на *-јь у средњем роду према *село* од ЛИ *Бѐлохна.

Тај тип хипокористика је прасловенски (уп. Svoboda 148) и везује се за имена на -o-slavъ, нпр. стерп. **Радѹхъна**, стчеш. *Radochna*, стпољ. *Radochna* од *Rado-slavъ (уп. Грковић М. 1986:160), стога *Бѐлохна вероватно од **Белослав**. У фонетском лику имена није јасно -и-; најпре се могло развити у ктетику *бѐлохънски након испадања -х-. Н. Богдановић, ОнКонф 5:121 допушта да је након тога дошло до кидања везе са антропонимом *Белохн-* у основи и преосмишљења у *Бело Иње*, како је овај топоним забележио А. Белић (СДЗб 1:XL1).

белојка *б(ј)елѡјка* f. „која је белог лица и светлопаве косе“ Тимок, ЦГ, „бела овца“ (РСА), „риба беовица, *Alburnus alburnus*“ Зајечар (РСА; *Mihajlović/Vuković*), „мушки струк конопље“: Мушке биљке зову се „белојка“, јер њихово влакно је тање и белје, него влакно женских биљака конопље Херц., „суд за вино који је беле боје“ Призрен, у атрибутској служби уз именице женског рода: „бела“ (РСА), *белѡјка* „конопља без семена која се прво чупа“ Драгачево (Комадинић), *белѡјка* „мушки струк конопље“ Аранђеловац (Реметић I), Гораждевац (Букумирић I), „стабљика конопље која цвета“ Косово (Елезовић I), *белѡјка* „врста конопље која даје влакно отворене боје“ Црна Река (Марковић I), „женски струк конопље“: Белојка се по рано берѣ о[д] цемењајку и она је по ситна Јабланица (Жугић), „врста суда од беле земље са врло широким грлићем и једном или две дршке, украшеног фигурама“ Призрен (Чемерићи), *белѡјка* „која је белог лица и паве косе“ Тимок (Динић); *белѡјка* „мушки струк конопље“ краг. Јасеница (РСА), Тимок (Станојевић), *белѡјка* „id.“ Гружа (Вукићевић I 50); овамо свакако и *белѡјка* „бела крава“ Сумраковац (РСА).

- Од **bělъ* > **бео**, уп. мак. дијал. *белојка* „бела пшеница“, буг. *белѡјка* „мушка конопља“, рус. дијал. *белѡјко* „бела животиња“ (ЭССЯ 2:71; уп. Skok 1:153b s.v. *bīo*).

Усамљени облик *бјелоја* „бела кокош“ (РСА) поткрепљивао би Трубачовљево тумачење (ЭССЯ I.c.) према коме је **běljojka* изведено ретким формантом **-oj-*, накнадно проширеним суфиксом **-ька*, као **děvoja*, **děvojka*. Ипак се не може искључити могућност да је у неким случајевима *бѡлѡјк-*, *бѡлѡвк-* континуанта псл. **bēlookъ* > **белоок** са секундарним *-j-* одн. *-в-*; уп. и **белов**. Није јасно спада ли овамо чак. *биљѡк*, *-ѡка* т. „белкаст пешчани терен између растиња на равном морском дну“ Вис (Роки), *билѡјка* / *биљѡвка* „id.“ Брусје (Dulčić).

белокор *б(ј)елѡкор*, *-а, -о* adj. „који је беле коре“: Бела озимача [јабука] на подобје белокоуре лубенице, крупна је ко песница и траје целе зиме, *б(ј)елѡкорасѡ* „id. (нпр. о лубеници)“ Врање (акц.?), „који је белих корица, беле дршке (о револверу, ножу)“ (РСА), *белѡкорас*, *-сѡа, -сѡио* „id.“ Црна Река (Марковић II), *б(ј)елѡкорѡн*, *-ѡна* т. „врста грубог платна“: Бјелокоран, некакав дебео постав ЦГ, „нож, јагаган, револвер белих корица, беле дршке“ Бока (РСА), *б(ј)елѡкорац*, *-рца* / *б(ј)елѡкорац*, *-ѡрца* „id.“ (Вук; РСА), „краставац беле коре“ (РСА), *белѡкорац*: Јагаган белѡкорац Призрен (Чемерићи), *бјелѡкорац* „пиштољ или нож са белим, седефастим корицама“: Имѡ сам онѡ нагѡнт ѡмеричкѡ, бјелѡкорац, прѡмѡ је шес мѡтѡкѡ Загарац (Ђупићи), *б(ј)елѡкѡрка* f. „бундева, диња, лубеница и сл. беле коре“ (РСА), *белѡкѡрка* „лубеница беле коре“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), „id.“ Призрен (Чемерићи), „тиква беличасте коре“ Пирот

(Живковић), *белокорча* т. „нож, јатаган белих корица, беле дршке“ Врање (РСА; акц.?), *белокорче* п. „ножић белих корица“: Дѣда ми тѣј дѣн бѣше купија дудуче и нощче белокорче *ibid.* (Златановић).

- Сложеница од *běľь > **бео** и **кора**, уп. мак. *белокор* „који је беле коре“, буг. *белокор* „id.“, *белокорест*, чеш. *bělokory*, пољ. *bialokory*, рус. дијал. *белокорка* „биљка *Artemisia inoclora* МВ; кокошије јаје“ (СРНГ), блр. дијал. *белакорлівы* (СПЗБ).

Уп. Skok 1:154a s.v. *бѣо*.

белолик *б(ј)елѡлик*, -а, -о адј. „који је бела лица“ (Вук; РСА), *белолѡк* „id.“ Косово (Елезовић I), *белолѡк*, -*ѡлѡка*, -*ѡлѡко* Радимња (Томић II), *белолѡк* „који је бела лика, плавушан“: Мѡма лѡша за стѡ грѡша, | белолѡка за пѣт стѡтин, | црноѡка за илѡдо Тимок (Динић), *бјелолѡк* Стара ЦГ (Пешикан), такође *бљелѡлик* „бео, субелкаст“: Оно брашно је бљелѡлико — Још је бљелѡлика у лицу а превалила је седамдесету Пива (Гаговић); *б(ј)елѡликастѡ* „белолик“ Врање, ЦГ (РСА), *белолѡкас*, -*стѡа*, -*стѡо* Радимња (Томић II), *белолѡкас*, -*ѡстѡа*, -*ѡстѡо*: Белолѡкас је ѡн на ѡца Призрен (Чемерићи), *белолѡкас*, -*стѡа*, -*стѡо*: У лице је белолѡкаста, а у снагѡ тѡначка Црна Река (Марковић II), *бјелѡличан* „белолик“ (РЈА).

- Сложеница од *běľь > **бео** и *likъ > **лик**, уп. мак. *белолик*, буг. *белолѡк* (ЭССЯ 2:72).

Уп. Skok 1:154a s.v. *бѣо*. Поред јсл. *bělolikъ реконструише се *bělolisъ на основу слч. *bielolici*, чеш. *bělolici*, рус. *белолицый*, укр. *білолиций* (ЭССЯ 2:71–72). За палатализован облик *б(ј)елѡлицѡ* РСА даје само потврду из Крањчевића уз назнаку „индив.“; у одредници *белѡлица* номинатив је реконструисан из датива *бљѡлицѡ* у песми С. Милутиновића Сарајлије (*Драгољуб*, Пешта 1846, 304), где би се пре могло претпоставити *бљѡлика.

беломине *беломѡне* f. pl. „врста цвећа ситних белих цветѡва“ Пирот (Живковић; РСА).

- Сложен назив са првим делом *běľь > **бео**, други део нејасан.

Уп. у истом говору **мормине** f. pl. „украсна биљка са ситним плавичастим цветѡвима“ (РСА), тур. дијал. *morminik* „врста љубичица“, где је у првом делу тур. *mor* „љубичаст“ (в. **мор**); уп. и **менекше**.

беломуав *беломѡав*, -а, -о адј. „који је плаве косе и беле пути“ Пирот (Златковић III), *беломѡас*, -*стѡа*, -*стѡо* „који је плаве косе и белих обрва и трепавица“: Јѡвѡн црномлѡнес чѡвѡк, а детѡ му дошлѡ беломѡасто Тимок, *беломѡвас* „id.“ *ibid.* (Динић), „плав (о људима)“ Црна Река (Марковић I), *беломѡјес*, -*стѡа*, -*стѡо* „беломѡас (в.)“ Бучум, црнотравска Кална; *беломѡја* т. „чѡвек бледог тѡна“ *ibid.* (Богдановић III), Лужница (Манић),

беломујка f. „жена плаве косе и белог тена“ црнотравска Кална, *беломујча* надимак *ibid.* (Богдановић III); овамо можда и *беломуњес*, *-сїа*, *-сїо* adj. „*беломуас* (в.)“ Тимок (Динић); *б(ј)еломусасї* „који је светлоплавих бркова и косе“, *б(ј)еломуса* m. „беломусаст човек“ М. Пожаревац, „ован бео по њушци“ Доброљупци, *б(ј)еломусан*, *-ана* „беломусаст човек“ Поцерица, Темнић, *б(ј)еломусило* „id.“ Србија (РСА).

• Сложеница са **bělъ* > **бео** у првом, а нејасног другог дела, уп. буг. дијал. *бѣломѹх* „који је плав, са скоро белим обрвама и трепавицама“ Враца (БД 9:227), *беломѹх*, *-ѹа* „id.“ Ботевград, *беломѹйаф* Враца, *беломѹл’аф* Своген (БД 1:186).

Буг. паралеле указују на изворно **bělomix(-av)ъ*, **bělomixl’avъ*. Други члан можда **тих-* као превој од **тѣхъ* „маховина“, уп. буг. *мѹхъл* и сл. „плесан; беличаст осип у устима“ (ЭССЯ 20:177–178 s.v. **тихълъ* / **тихълa*), можда и рус. дијал. *мухонъ* „паперје, маље; длацице на тканини“ (id. 212 s.v. **тѣхпа* / **тѣхпъ*). Облик *-мусасї* уместо *-му(х)асї* вероватно укрштањем са *муса*, *мусав*, *мусасї*, евентуално и са **бѣлоус* „белобрк“, в. **Бјелуша**? Могао се умешати и грецизам **мустаћ**, уп. тамо *беломусїаћ* m. „који је белих или светлоплавих бркова“. Према Даничићу од **бео** и ит. *tiso* „губица, рило“ (RJA 1:385 s.v. *bjelomusilo*), али ареал говори против италијанизма. За *беломуњес* поред *црномлѣс* у Тимоку в. *црномањасї*, **мања** (уп. А. Лома, ЗРВИ 45/2008:112).

белоња *бѣлоња* / *бијѣлоња* m. „животиња (мужјак) беле длаке и име таквој животињи (во, јарац)“ (Вук), Бољевац, ЦГ, Сиринић, „мушкарац беле или плаве косе“ (РСА), *бѣлоња* „бео во, нераст“ Војв. (РСГВ), *бѣлоња* / *бѣлѣња* „бео бик, во“ Чумић, реј. „изразито плав човек“ *ibid.* (Грковић), *бѣлѣња* „бео бик“ Криви Вир (Ракић), *бѣлоња* „плав човек“: Младожѣња ју је неки бѣлоња; гѣ га наѣ онаквога? Црна Река (Марковић II), „човек плаве косе и белог лица; бео ован“ Тимок (Динић), *бјѣлоња* / *бијѣлоња* „бео во“ Прошћење (Вујичић), *биѣлѣња* Стара ЦГ (Пешикан), *бѣлоњица* / *бијѣлоњица* dem.: Завали се мркоњица, сав свијет скочи, да га дигне, али не могаше, док не дође бијелоњица и диже га (дан и ноћ) НЗаг (РСА), *бѣлоња*, *Бѣлоња* име белом волу, *бѣлоњица* dem. и нур. „id.“; бело мушко теле“, *бѣлоњић*, *-ина*, *-ино* adj. Ускоци (Станић), ик. *билоња* m. (Вук).

• Од псл. **bělona* / **bělona*ъ, уп. слч. *belon* „бео коњ, уопште животиња беле длаке“, дијал. „човек светле косе“, глуж. *bělon* „коњ белац“, пољ. ЛИ *Віаіоі* од 1401, рус. дијал. *белонька* „крава беле боје“ (SP 1:235).

Изведеница од **bělъ* > **бео**. Јсл. **-ona* је раширена варијанта псл. **-ona* (Sławski 1974:133). Gámulescu 1983:101 у творби овог облика види утицај рум. суфикса *-oi(u)*. Овамо и топоним *Белољин* Топлица (IM) < *Белољин*, са дисимилацијом *њ — н* > *љ — н* као у стерп. (**село**) *Носољин* > *Носољин* (А. Лома, WSI

36/1991:105). За ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:61–62.

белоок *б(ј)елџок*, -а, -о adj. „који има колут од беле длаке или белог перја око очију“, *б(ј)елџокаси* „id.“ (РСА), кајк. *бело(о)каси* „белих очију као мачка или сова“ (РНKKJ); *бјелџочица* f. „касно посејано просо које је убио мраз“ Лика, *бјелџочница* „беоњача“ (РСА), чак. *билоџишница* „id.“ Драчевица (ЏDL), *бјелџочњача*; *б(ј)елџока* „која је плавих очију“ ЦГ, *б(ј)елџокан* m. „ован беле боје“ *ibid.*, *б(ј)елџокаси* adj. „*б(ј)елоок* (в.)“ *ibid.* (РСА), „плавоок“ (RJA), *бјелџочица* f. „беоњача“, „штуро семе конопље, просо“ Лика, Далм., Херц. (РСА), „љуска од жита“, „биљка *Lithospermum officinale* L.“ Лика (RJA), *бјелџочница* „беоњача“ Неретванска Крајина, Ћопић, Калџб (РСА), *бјелџочано* adv. „јасно, очито, белодано“ Далм. (RJA); такође *бљелџок* adj. „који је белих очију“ (sic!), *бљелџокас*, -*асиџа*, -*асиџо* „id.“, *бљелџокас*: Сусретог на путу бљелџокаста пса, *бљелџока* m./f. „особа или живинче са израженом беоњачом“, „подмукла, лукава особа“: Ја се не биг дружио с њиме бљелџоком све Ускоци (Станић).

• Од псл. *bělookъ (jъ), уп. слн. *beloðk* „светлоок“, чеш. *bělooký* „id.“, пољ. *białooki*, рус. *белоок* „риба *Abramis sora*“, укр. *білоокий* „светлоок“, блр. *белаво́кі* „id.“ (ЭССЯ 2:72).

За *бјелџокан* уп. рус. дијал. *белоко́н* надимак човеку са светлим очима (ЭССЯ I.с.); за *бјелџочица* „просо“ уп. буг. дијал. фитоним *белоџочица* „камилица, *Matricaria chamomilla*; врапчије семе [такође и птичје просо], *Lithospermum officinale*“ (БЕР 1:109). Овамо вероватно, са десемантизацијом другог члана сложенице, *б(ј)елџока* „бела овца“ Ужице, ЦГ (РСА), а можда и део примера s.v. **белојка**, *беловка* s.v. **белов**; уп. и чак. *биљџока* „бела пега на небу или на мору“ Брусје (Dulčići). У творбеном смислу нејасно је *белџока* „бела овца“ ⇒ *белџока* dem. Тимок (Динић), *белџока* „главица белог лука“: ‘која нема чешњови, него си цела једн чешњ’ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок (Динић), које спада пре овамо него под **белоћа**, **белота**. Уп. и *белошка*, *билошка* s.v. **белош**.

белосати *белосати*, -*ошџм* (im)pf. „(о)белити, (о)кречити“: Чатмара је ... олепљена блатом и скоро увек белосана и са спољашне и с унутрашње стране Лепеница (РСА), *белџошџм* pf. „набелити“: Бјело лице не го белџосала, | ал ђбрази неје алџосала Призрен (Чемериќић), *белџосање* n. „кречење“ Црна Река (Марковић II).

• образовање свршеног вида од **белити** суфиксом грчког порекла -*ос-ати* (в. Skok 1:729 s.v. -*isati*¹), уп. мак. *белосува* impf. „белити, кречити“, *белоса* pf., *белосување* „бељење, кречење“, буг. *белџс(в)ам* (се) (БЕР 1:109).

О суфиксу *-ос-* у срп. језику в. М. Бјелетић, НССВД 22/1994/2:269–270, у мак. језику П. Радић, МЈ 1991–93:263–265, у буг. језику Szumański 1977:117–118.

†**Белослав** стсрп. **Бѣлославъ** т. ЛИ XIV в. (Грковић М. 1986:51), позније **Бѣлосавъ** (Пом. 47); патронимик стсрп. **Бѣлославликъ** (Грковић М. I.c.), дисимиловано *Бјѣлосалићи* т. рl. село у Босни код Сарајева (RJA), презиме *Белосавић* (РСА), топоними *Белосавци* т. рl. село у краг. Јасеници, *Белосавец* т. село у хрв. Загорју (IM); ЛИ *Бѣлислава* f. (РСА).

• Сложено име од **бео** и **слава**, уп. буг. ЛИ *Белослав* (Т. Maretić, Rad 81/1886:113; Грковић М. I.c.).

Исти први члан у стсрп. ЛИ **Бѣлогосѣ*, одраженом у топониму **Белогошиѣ* (1444–46; Зиројевић/Ерен 406 читају „Белогошиде“), данас *Белогош* у Топлици, са везивним вокалом *-и-* према императивним сложеницама (уп. горе *Белислава*) **Бѣлимиѣ** (Даничић), уп. **белак**¹, као други члан **Veŕ'e-běľъ* у стсрп. топониму **Вѣкевеле** / **Вечевели** (Пом. 128) / **Вѣкевѣль** (Рач. Пом. 47r), стчеш. *Neběl* (Svoboda 94), изван јужнословенског ареала само струс. ЛИ *Бѣловолодъ* 1425. (ЭССЯ 2:75). Насупрот Свободи I.c., који сложена имена са **běľъ* сврстава у новија, може се прихватити Трубачовљев суд (ЭССЯ 2:76) да су посреди рана антропонимска образовања недовољно јасне семантике, тим пре што се од **Běloslavъ* изводе старински хипокористици **Белош**, **Бѣлохна* (уп. **Белоиње**).

белост *бѣлѡсѣ* / *бијѣлѡсѣ*, *-осѣи* f. „белина“ (РСА). — Стсрп. од XV или XVI в. **вѣлостъ**: **Не вѣдетъ лѣпоти тѣлесныѣ, ни чьности ни вѣлости** Новаковићева Александрида (RJA s.v. *bijelōst*).

• Од псл. **bělostъ*, уп. стсл. **вѣлостъ**, слн. *belōst* / *bēlost*, слч. *b(i)elost'*, чеш. *bělost*, глуж., длуж. *bělosć*, пољ. *białość*, рус. *бѣлостъ*, укр. *білість*, *-ости*, блр. *бѣласць* (SP 1:235; ЭССЯ 2:74).

Псл. реч је апстрактна именица од **běľъ* > **бео**, уп. **белота**.

белота *б(ј)елѡѣа* f. „белина“ (РСА), кајк. *белѡѣа* (RHKKJ); такође *б(ј)елѡѣа* „белина, сјај, светлост; оно што је беле боје; бело рубље, постељина, одело, платно“, „врста болести: погоршање ране, diphtheritis vulnerum; црвени ветар, erysipelas“ ЦГ, „једна од болести лана“ (РСА), *белѡѣа* „белина“ Радимња (Томић II), *бѣлѡѣа* „id.“ Ускоци (Станић), *белѡѣа* „белина, сјај белине“: *Заслепи ме онај белѡѣа од снѣг Тимок* (Динић), кајк. *белѡѣа* (RHKKJ).

• Од псл. **bělota* / **bělot'a*, уп. буг. *белѡѣа*, слн. *belōta*, дијал. *bēlōča*, слч. *b(i)elota*, чеш. заст. *bělota*, глуж. *bělota*, струс. *бѣлѡѣа*, рус. дијал. *белѡѣа*, укр. дијал. *білѡѣа*, блр. *белѡѣа* (SP 1:236; ЭССЯ 2:75).

Псл. реч је апстрактна именица од **běľъ* > **бео**, уп. **белост**.

белотина *белoтина* f. „бела одећа“: Врљај више туј црнoтину, дoста си га жалила, обyчи си белoтину! Јабланица (Жугић), *бeлoтина* „мушка бела вунена дреја“ Тимок (Динић); јек. *бјeлoтине* pl. „беле длаке више копита код коња“: Моме дорату израсле бјелотине Херц., ЦГ (РСА); такође *бeлeтина* „потпуно бело рухо“ Лесковац (Митровић), Назив за целокупно одело је *дрeјe*, *дрeхe*, или *бeли дрeи*. Осим тога, мушко одело су, због белине сукна, од чега је израђивано, називали *бeлeтина* Шоплук (Јовановић 1979:192), *бeлeтине* pl. „беле хаљине“: Променила се у белeтине кькo млaдeнeвeстa Тимок (Динић I), „бела одећа“ Бучум, „стара народна мушка ношња од белог сукна у пиротским селима“ црнoтравскa Кална (Богдановић III), Пирот (Живковић; Марковић J. I), „бела сукнена традиционална одећа код оба пола“ *ibid.* (Златковић IV), Тимок (Динић), *бeлeтине* „стара мушка народна ношња од белог сукна“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ).

- Од *běľь > **бео**; детаљи творбе нејасни.

Облик на *-oтина* (*белoтина* поред *црнoтина*) пре од апстрактура *běľota > **белота** (тип *мeкoитина* од *мeкoиџа* s.v. **мек**) него девербативног постања (тип *cтipуг-oитина* од **cтipугати**); варијанта *бeлeитина* од *белoитина* са вокалском асимилацијом, или од непотврђеног апстрактура *бeлeиџ f., уп. *гoлeитина* од *гoлeиџ* s.v. **го**; по Скоку, истог је порекла аугментативно-пејоративно *-eитина*, тип *глaвeитина* (Skok 1:196 s.v. *-ēt, -ōt, -āt*), но овде је у основи придев, а не именица, а значење је неутрално. За с.-х. *-ēиџ, -ēиџи* уп. и Vaillant 4:698, који претпоставља **-etъ*.

белоћа в. белота.

белоушка *б(j)eлoушкa* f. „барска змија (неотровница) с белом пегом иза ушију, *Tropidonotus (Natrix) natrix*“ (РСА), *бјeлoушкa* „врста водене змије“ Поткозарје (Далмација), *бeлoушкa* „*Tropidonotus natrix*“ ји. Србија (Богдановић IV), *бљeлoушкa* Ускоци (Станић), *бeлoушкa* (Hirtz I), чак. *билoушкa* Брусје (Dulčići), Брач (Šimunović), кајк. *бeлoушкa* Туропоље (Šojat); такође *б(j)eлoушa* / *бјeлoушa* „*б(j)eлoушкa* (в.)“: Змију зову ... и по боји: поскок ... шаруља, мркуља ... бјeлoушa, *б(j)eлoушaрa* „id.“ БиХ (РСА), *бeлoушa* (Hirtz I), *б(j)eлoушкa* (РСА), *бeлoушкa* Сврљиг (Богдановић IV), кајк. *бeлoушкa* Подравске Сесвете (Maresić); овамо и *бјeлoиш, -oишa* m. „id.“ (РСА).

- Сложеница од *běľь > **бео** и *qъь > **уж** „(неотровна) змија“, проширена суфиксом **-ъка*.

Уп. *cљeиoуш(кa)* поред *cљeиo(в)уџ* „слепић, *Anguis fragilis*“ (Skok 1:640–641 s.v. *gūž* и 3:285a s.v. *sljjer*), *ушкa* „змија“ Загарач (Ћупићи) s.v. **уж**. Накнадно је у другом делу од *б(j)eлoушкa* препозната реч *ушo*, одатле варијанте *бeлoушa, бe-*

лоуша (Hirtz I), уп. *бјелоушка* f. „овца белих ушију“ (РСА), *белоушка* „id.“ Војв. (РСГВ); тој паретимологији допринела је чињеница да *Natrix natrix* има две светле мрље са страна главе. Облик *б(ј)елош* < *beloqžь, показује обезвучење завршног сугласника и кајк. развој *o* < *q: потврђен је само код једног аутора из тих крајева, који га је вештачки јекавизовао. Изворно се придев „бео“ у овоме зоониму могао односити на неотровност врсте, уп. распрострањено веровање у белу змију — заштитницу дома и слч. дијал. назив *biele hubi* за јестиве гљиве. Детаљније А. Лома, ЗБИСЈ 1/2008:269–275. Skok 1:153b s.v. *bìo* има само ликове *бјелоушка* и *белушка*; по њему би овај други био првобитан, а први настао „rod uplivom srednjoškolskih prirodoslovaca“.

белош *б(ј)елош*, -*дша* m. „бео јарац“ Хрв., „бео коњ“, „мушкарац беле или плаве косе“ Врховине, Поћерало иње маиње, маиње страиње, страиње торош, а торош белош („брашно“) НЗаг (РСА), *белош* „животиња беле длаке, обично вепар“ Драгачево (Ђукановић П), *белош* „мушко дете чија је коса отворено плаве, скоро беле боје“ Призрен (Чемерикић), *б(ј)елоша* m./f. „бела коза“ Пољаница, Хрв. (РСА), Заћерах толаша, а толаш грбошу, а грбоша бјелошу, а бјелоша бјеж’, те дома („метак“) НЗаг (Вук; РСА), *белоша* f. „бела коза“ Тимок (Динић), „бела девојчица (девојка)“ Црна Река (Марковић П), *б(ј)елџица* „бела коза“ (РСА); овамо можда и *белошка* dem. Тимок (Динић), чак. *билџика* „бела овца; белопута, плавокоса жена“ Брач (Šimunović); *белош* m. „бели хлеб“: Да ја једем белоша ко господа, да виш (видиш) какав бих ја био Срем, *бјелоша* f. „бела коза“, *бјелошица* dem. „id.“ (РСА).

• Од псл. *bělošь, уп. слч. дијал. *beloš* „бео коњ“, чеш. *běloš* „бео камен“, дијал. „бео човек“, глуж. *běloš* „бео камен“, длуж. *běloš* „бео во; пегава коњ“, пољ. заст. *białosz* „бео коњ; бео камен“, рус. дијал. *белоша* „кретање рибе у јату у време мрешћења“, *белоши* pl. „беоњаче; очи“, укр. дијал. *білошка* „врста белих шљива“ (SP 1:235–236; ЭССЯ 2:74–75).

Псл. реч је поименичење придева *bělъ > **бео** суфиксом *-*ošь*, *-*oša*; за ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:61. **Белош** у ономастици може бити другачијег порекла; тимочко *белошка*, чак. *билџика* може бити и од *bълоочка, в. **белоок**.

Белош *Белош* m. мушко име Призрен (Чемерикић), *Бјелош* надимак Конавли, презиме (РСА), ороним Стара ЦГ (Вук; РСА; РЈА), *Бјелџи* планина на граници Цуца и Кривошија, Стара ЦГ (Пешикан), *Бјелоши* pl. село у Црној Гори код Цетиња, ктетик *бјелошки*, презиме *Бјелошић*, топоним *Белошићи* pl. код Ожља (ИМ), презимена *Белџшевић* / *Белџшевић* (РСА), ик. *Билџшевић* (РЈА), топоним *Белошевац* код Ваљева, Крагујевца (ИМ), *Бјелџшевина* f. село код Никшића (РЈА). — Стрп. **Бѣлошь** ЛИ

(Грковић М. 1986:51), топоним XIV в. Метохија (Пешикан 1981:44), *Белош* ЛИ 1763. Косово (Елезовић I), презиме: *џбише Хџмци* сина Дамиана Белоша Вука 1767. (ЗН 3306°), ороним **Бѣлошевѣ вѣѣгѣ** XIV в. г. Полимље (Даничић), топоним **Бѣлошевѣць** код Врања 1343–45. (ПКЛИФ 7:12), презиме **Бѣлошевиць** 1395. Босна (Даничић).

- Хипокористик од †**Белослав**, уп. стчеш. *Běloš*.

Како у стсрп., тако и у стчеш. имену претпоставља се суфикс *-*ošь* (Svoboda 152; Грковић М. l.c.). У том случају име би било формално идентично апелативу **белаш** (тако ЭССЯ 2:74–75; SP 1:235–236), но вероватнија је анализа *Bělošь < *Bělos-jь, од скраћене основе сложеног имена *Bělos-lavь, уп. *Borisь поред *Borišь од *Boris-lavь (в. **Борислав**). Староцрногорски ороним *Бјелѡш* (или *Бјелѡш-ѡланина*, Ердељановић 1926:634) наизглед је неизведен облик ЛИ, али може бити и стари генитив множине, уп. у истој области назив рода и по њему села *Бјелоши*, за тип уп. А. Лома, ЗБМСФЛ 42/1999:45–58.

белсауклук *белсауклук* т. „венерична болест гонореја“ БиХ, *белсауклук* „id.“ *ibid.* (Škaljić), *бесаук* Високо (РСА).

- Од тур. *belsoğukluğu* „id.“ (Škaljić 137).

Промена *-ls-* > *-nc-* као у **бенсилах**. Турска реч је сложеница, први део од *bel* „пас, појас“, в. **белук**¹, други део вероватно у вези са *soğukluk* „хладноћа, суздржаност; фригидност“, за чије порекло в. ЭСТЯ 7:272–273.

белћим *белћим* adv. „ваљда, можда“ (Вук 1818), П. Кочић (РСА), Васојевићи (Боричић), ист.-бос. Ере, и поименичено т. „могућност“: Имајѡ два бѣлћима *ibid.* (Реметић), *белћи* adv. „ваљда, можда“ НП Вук, БиХ, „тобоже“ Ђ. Јакшић (РСА), *белћи(м)* „ваљда, можда“ Пирот (Живковић), *белћи(ма)* „id.“ *ibid.* (Златковић II), *белћим* Лужница (Манић), *белћем* ист.-бос. Ере, *белћим* *ibid.* (Реметић), *белћиѡ* Косово (Елезовић I), *белки(м)* Србија, БиХ (РСА), *белки(м)* Лесковац (Митровић), *белки(м)* Врање (Златановић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ); овамо такође *белћим* НП Јастребов (РСА), вероватно и *белћиѡ* Косово (Елезовић I), *белћи*: Билћи ће га стрѣфили дѡма Призрен (Чемерицић), *белч’и* „id.“: Отишч’е, бич’и, и он дѡма *ibid.* (СДЗБ 42:494, 503, 525); овамо можда и *белкеѡ* adj. „колебљив“ Лесковац (Митровић).

- Од тур. дијал. *belkim* „id.“, поред *belki*, дијал и *belci* Призрен (Jusuf 161), ар.-перс. порекла (уп. Skok 1:135; Škaljić 134). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *белки(м)*, *бил’ки*, *булаки(м)*, *булајки* (Budziszewska 1983:26), *бел’ки* „ваљда“ Костур, *бил’ки* „id.“ *ib.* (БД 8:210), буг. *белки(м)*, *беки*, дијал. *бик’и* „зар, па зар“: Бик’и че умйрам, акѡ сѡм се разболѣл Граово

(СБНУ 49:774), *бѣл'ки* „id.“ Странца (БД 1:67), *булаки(м)*, арум. *bélki* (Budziszewska l.c.), алб. *belqi(m)*, *belqida* (Boretzky 1976:25), нгр. *μπέλκι*.

Облик *бићи* можда укрштањем са домаћим *биће* (*да*), уп. **биће**²; С. Реметић, СДЗБ 42/1996:503 просуђује га као турцизам. За наставак *-ија* у облицима *белџија*, *биџија* Skok l.c. помишља да је према *можда*, *ваљда*, док алб. *belqida* Boretzky l.c. тумачи од тур. *belki de*, што је вероватније; у западнорумелијским дијалектима уочено је одступање од правила вокалске хармоније, тако да свеза *da / de, ta / te* долази често само у облику *da, ta* (Jusuf 49). За порекло тур. речи в. Tietze 1:310–311.

белуг *б(ј)ѣлѹг* т. „бео крмак и име таквој животињи“ (Вук 1818; Вук; РСА), *Бѣлѹг* надимак Поцерица (РСА), ик. *бѣлѹг* (Вук), *б(ј)ѣлѹга* f. „бела крмача и име таквој животињи“ НП, Поцерица (Вук 1818; Вук; РСА), *бѣлѹга* „бела крвава“ Грабовци (РСГВ), *б(ј)ѣлѹга* „бела крмача“ Љештанско (Тешић), *б(ј)ѣлѹгов*, *-а*, *-о* adj. „који припада белугу“ (Вук 1818; Вук; РСА); *б(ј)ѣлѹг* т. „бео крмак“ Хрв., Слав., *б(ј)ѣлѹга* f. „бела крмача“ Срем, Банија, Слав., „бела овца“ Лика, „бела мачка; бела кокош“, „глиновито-кречна или лапоровита земља, белуша“: Мани се тога, зар ти не видиш да је то само белуга; ту не ниче никад ништа, јер је то земља дивљачна — Име је насељу [Бијелом Брду] од „бјељуге“ земље и камена „мекишца“ — Имаш ли какав грунт? Бо'ме слаб, све сама бјељуга Банија, „врста корова“ Косово (РСА), *бѣлѹга* „бела крмача“ Срем (РСГВ), „моруна, *Asipenser huso*“ (РСА), *бѣлѹга* „земљиште лошег квалитета“ Војв. (РСГВ), *бѣлѹга* „нека врста корова, траве што расте по усевима“ Косово (Елезовић I), „врста слатководне рибе“ Радимња (Томић II), *бѣлѹга* „бела земља“ Тимок (Динић), „неплодна земља“ Свиница (Томић I), *б(ј)ѣлѹгав* adj. „помало бео, беличаст“ (РСА), *бѣлѹгау* „који садржи креч, кречан“ Свиница (Томић I), *бѣлѹган* т. „бео јарац“ (РСА); *бѣлѹга* f. „бела крмача“ Љештанско (Тешић).

• Изведеница од **bělъ* > **бео**, вероватно суфиксом **(j)ugъ* т., **(j)uga* f. Реконструкција **bělōga* / **bělōgъ* у ЭССЯ 2:77 заснива се само на слн. *béloga* „бела свиња“, али против ње говоре слн. облици *běluga* / *beljuga* „бела крвава“, *belug* „бео вепар“; са друге стране, пољ. дијал. *bialuga* „глиновито тле; (коровска) биљка *Artemisia*“, буг. дијал. сз. *belōga* „бела земља“ указују да се назив за врсту тла и фитоним такође свODE на **běluga* (тако SP 1:237–238) / **běluga*; недистинктивни су, поред српско-хрватских, и источнословенски облици рус. *белѹга* „беличасто, глиновито, песковито тле“, *белѹга* „бела иловача; биљка *Chrysanthemum leucanthemum*“, блр. *бялѹга* „моруна“, укр. *білѹга* „id.“ (које ЭСБМ 1:438 своди на **bělōga*), дијал. *білѹга* „id.“; врста гљиве, *Agaricus piperatus*“ (ЕСУМ 1:195 s.vv. *білий*, *біланка*). У с.-х. говорима са *x > z* може се радити и о рефлексима псл. **běluxъ*, **běluxa*, в. **бељува**. Уп. и **белужњав**. Као

назив за моруну, *белу̀га* би по РСА 1:461 био русизам (уп. рус. *белу̀га*, које Фасмер 1:149 своди на псл. *běloga), но моруна живи и у Дунаву, а реч је као ихтионим посведочена у Радимњи.

белужњав *белу̀жњав*, -а, -о adj. „беличаст“ ист. Србија, Тимок (РСА; акц.?), *белужњав* „id.“: Ја га чини да буде твњесто, а оно испадло белужњаво Тимок (Динић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), црнотравска Кална (Богдановић III), „који је отворене боје“: Не волим те дрјеје — млого ми белужњаве Црна Река (Марковић I), „који је плавокос и белог тена“: Белужњав човекат некакъв Тимок (Динић), *белу̀жњав* „беличаст“ Свиница (Томић I); такође *белу̀жљав* „id.“: Белужлаве земље, ситне или кршевите са још нераспаднутим комадима камења ... утицале [су]: да грожђе правилно и добро сазрева (РСА).

- Од псл. дијал. **beluzn'avъ* и/ли **beluzl'avъ*, уп. мак. *белузнав* / *белузлав* „беличаст“, буг. дијал. *белужн'аф* „id.“ села око Софије (БД 1:242; БД 2:70), *белу̀знаф* Самоков (Вакарелска-Чобанска), струс. **бѣлоу̀зливъ** XVII в., **бѣлоу̀зливии** XV в.

Уп. SP 1:238 s.v. *bělužъ*, без српског материјала; тамо се наводи још рус. дијал. *белу̀з(з)оватый* „сивобоо“, *белу̀згавый* „id. (о коњима)“, *белу̀зглый*. Распрострањеност у српским и бугарским дијалектима подудара се са подручјем тзв. торлачког дијалекатског комплекса; потврда из Свинице поткрепљује источно-србијанско порекло тамошњег говора. Уп., са другим вокализмом суфикса, буг. *белизняв*, *белизникав* „беличаст“ (SP 1:233 s.v. *bělizna*). Овамо вероватно спадају и *белу̀зан* т. „особа беле пути (најчешће о одојчету)“ Бучум (Богдановић III), уп. **белџоз**, *белу̀ждрав* adj. „који је плаве косе и белог лица“ Тимок (Динић), уп. *голуждрав*.

белук¹ *бѣлук* т. „врста сукнене одеће, обично без рукава“ НП БиХ (РСА), „женски јелек“ БиХ (Škaljić), *бѣлучић* dem. НП БиХ (РСА); *бѣлук* „id.“ НП, *белу̀лучић* dem. (Вук 1818; РСА); *бѣлук* Високо, *бѣлук* Добој (РСА).

- Вероватно у вези са тур. *bel* „крста, појас“.

Škaljić 135 претпоставља тур. изведеницу *bel-lik* „оно што покрива леђа или крста“, али за такво значење нема потврде. Skok 1:137 s.v. *bělnuk* без етимологије. За фонетизам уп. **бенсилах** < *bel-silâhi*. Тур. *bel* је домаћа реч (ЭСТЯ 2:135–137; Tietze 1:307–308).

белук² *бѣлук* т. „бела марама какву су у старије време жене носиле на глави“ Банат (РСА). — Од XVII в. (RJA).

- Нејасно.

Наизглед од **бео**, образовање нејасно; можда укрштено са неким турцизмом, уп. **белук¹**?

белуља б(ј)ѐлуља f. „бела крава“ Ужице (РСА), Златибор (РСА; Миловановић), белуља „id.“ Чумић (Грковић), белуља Бабушница (Богдановић III), бљѐлуља: Дѓк је нѓс, бѓће бљѐлуља и шѓруља, Бљѐлуља име белој крави, бљѐлуљица dem. нур., „бело женско теле“, бљѐлуљић, -ина, -ино adj. све Ускоци (Станић); такође бѐлуља „бела крмача“ Опово (РСГВ).

- Изведеница од *bělъ > **бео** суфиксом -уља (Skok 1:153b s.v. bĭo), уп. пољ. дијал. *Vialula* име крави (Клепикова 1974:63).

Овај суфикс је чест у називима крава, уп. *сивуља*, *шаруља*, *мркуља*, *илавуља* (Skok 3:543 s.v. -ulj).

белун бѐлун, -уна m. „риба клен, *Squalius cerhalus*“ Бадњевац (РСА), „риба буцов, *Aspius aspius*“ Морава, Крагујевац (Михајловић/Vuković), „риба липен, *Thymallus vulgaris*“, такође *белон*: у Куличу зову ... липљана белон или белун Подунавље, бѐлуна f. „бела крава“ Тимок (РСА), белуна „id.“ Врање (Златановић), црнотравска Кална, белунка *ibid.* (Богдановић III), б(ј)елуника „беличаста јабука“, б(ј)елуњав adj. „беличаст“: Кобила је длаке доратасте ... по трбуху белуњава (РСА), белуњав „id.“ Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ).

- Изведеница од *bělъ > **бео** суфиксом *-унъ / *-уна, можда још прасловенска, уп. буг. дијал. *белуна* f. „бела овца“ (БЕР 1:109), чеш. топоним *Bělun* (Profous 1:52, 5:26), рус. дијал. *белун* m. „беличасто глиновито земљиште“, надимак белопутом човеку, (зап.), „добар кућни дух“ (СРНГ).

В. и Skok 3:544–545 s.v. -ун. Риба липен има бело, веома цењено месо, док се месо клена због много костију слабо цени, уп. *бела риба* s.v. **бео**. У ихтиониму *белун* / *белон* није посредни варијантност суфикса, него колебање у изговору на истом месту. Уп. **болен**. Рус. дијал. *белун* „отровно растиње белена, *Hyosciamus niger*“ (СРНГ), пољ. *bielun* „татула, *Datura*“ не спадају овамо, већ су настале преинаком фитонима *belnъ и сл., в. **бун**.

белут б(ј)ѐлућ m. „врста једрог зрнастог кварца беле боје, белутак“ (РСА), бѐлућ „спољни део стабла (који је отвореније боје од унутрашњег дела)“: Белут је увек мек и трѐба да се одѐље Црна Река (Марковић I), белућ „облутак“ Бучум (Богдановић III), *Белућ* село код Босилеграда (IM), мтоп. *Белућје* Сврљишка котлина (Богдановић III), бѐлућа f. „даска од чистог, здравог дрвета“ Левач (РСА), б(ј)елућак, -ћика m. „врста једрог зрнастог кварца беле боје, обично облог и глатког облика“ (Вук 1818; Вук; РСА), „беоњача“ (РСА), *белућак* „бели камен“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „округао камен“ црнотравска Кална, „песковито тле са белуцима“ Бучум, мтоп. *Белућак* Сврљишка котлина (Богдановић III), ороним *Белућак* Поморавље, сз. Србија (Милићевић 1876:176; 419), ик. *билућак*

„бели камен“ (Вук), *белуџѣк* „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *белуџѣк* Тимок (Динић), и „беланце“ Свиница (Томић I), *б(ј)елуџе*, *-еџа* п. „id.“, *б(ј)елуџасѣ* adj. „беличаст“, *б(ј)елуџачни* „који је од белутка“, *б(ј)елуџасѣ* „id.“ (РСА), такође *белуџѣк*, *-џѣ* т. „id.“ Крашово (РСГВ; акц.?); овамо и *б(ј)елуџѣк* „камен белутак“ Топлица, Момина Клисура, Лесковац (РСА; акц.?, јек.?), *белуџѣк* „id.“ *ibid.* (Митровић), Врање (Златановић), Јабланица (Жугић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *белуџѣк* Врање (РСА; акц.?), *белуџѣк* *ibid.* (Златановић), *белмуџѣк* Каменица код Ниша (Јовановић В.). — Стрп. **Бѣлоуџѣци**, међник: **на хуџѣ оу Бѣлоуџѣ** (Даничић).

• Од **bělъ* > **бео** (Skok 1:153a s.v. *bĭo*), за образовање уп. чеш. *beluta* „биљка из породице Mesua“, рус. дијал. *белуџѣ* рл. „белило“, буг. дијал. *белутѣк* „беланце“, рус. дијал. *белутѣк* „id.“; *беоџѣ* „белуџѣ“ рл. „очи“ (уп. SP 1:240; ЭССЯ 2:77–78).

Дилема је између псл. **-qt-* или **-ut-*; у прилог овоме другом говори стрп. потврда, која је са македонског терена, а такође варијанта на *-џѣ* у мак. *белуџѣк* „беланце“, буг. *белутѣк* „id.“, дијал. и „комадић белог кварца“, „белика дрвета“, *белутѣк* „беланце“ (поред *белутѣк!*), чеш. дијал. *bitelk* „беоџѣ“, „беланце“, каш. *b'atlk* „id.“, струс. **бѣлоуџѣкѣ** „id.“, рус. дијал. *белутѣк* „id.“ (поред *белутѣк* / *белутѣк* „id.“; *беоџѣ*), укр. дијал. *білутѣк* „беланце“ (в. SP 1.c., где се реконструише **bĕltъkъ* – но таква форма подлегла би ликвидној метатези, па се једино могућом чини реконструкција **bĕl'tъkъ*). Уп. још Skok 3:551 s.v. *-ut*; Vaillant 4:703, који полази од пасивних партиципа на *-џѣ* од глагола на *-оџѣ* (тип *оџѣ*, в. **сновати**). Слабо основаном на расположивој грађи чини се Трубачовљева реконструкција **bĕl'qъ*, **bĕl'qъkъ*, где би се радило о старој партиципској основи (ЭССЯ 1.c.; уп. и 76 s.v. **bĕl'qda*). Уп. **Белуђе**. У с.-х. блиско значењем је *облуџѣк*, в. **обао**.

Белуђе *Белуђе* п. село у Ибру код Лепосавића (IM). — 1363. **село Твѣдковѣ Бѣлѣшка ... село Кеџѣвѣ Бѣлѣшка** (ССА 2:145₂₂₋₂₃). *Белуђе Белуђе* село код Младеновца (IM). †*Белуђа* некадашње село у Шумадији, 1428–29. **оу Роџѣџѣ мѣтохоџѣ село Бѣлоуџѣ** (ЗС 335).

• Посесив на **-џѣ* од непотврђеног ЛИ (надимка) **Bĕlutъ*.

Првобитно у женском роду, најпре према **vъsъ* „село“, или *река*, *гора* и сл. Средњи род секундаран, према *село*. Уп. *Белуџѣовац*, сув поток у околини Јагодине (Мишковић 1885:12), чеш. топоним *Černic* од ЛИ **Črnūt* (Profous 1:335; J. Svoboda у: *id.* 5:150), који се до у род поклапа са српским (*Доња*, *Горња*) *Црнуђа* у рудничком крају; предање каже да је *Белуђа* било старо име Црнуђе, па се променило након што су сви одрасли људи из тога села изгинули у боју на Косову 1389. (Милојковић 1974:189). Географија томе не противречи — *Белуђа* је припадала поседу Радича Поступовића, а Д. и Г. Црнуђа налазе се у осоју

Рудника крај Радичеве задужбине, манастира Враћевшнице — као ни хронологија, јер се топоними *Доња Црнућа* и *Горња Црнућа* јављају у историјским изворима тек од 1525. (Аличич 1:375). Но не треба искључити могућност да су оба топонима одраније постојала један уз други, па да је *Белућа* променила име, а *Црнућа* га задржала. Ибарска Белућа помиње се као „Белука“, „Горна Белока“ и у тур. попису нахије Врачи из 1516–1530, који је залутао у трећи том турских извора за историју Бугарске, в. А. Лома, ОП 17/2004:476. За суфикс *-уш* у антропонимији уп. стерп. *Милоуџь* (Даничић), *Драгоуџь* (Грковић М. 1986:90), *Родоуџь* (ead. 161), *Богоуџь* (ead. 32), стчеш. *Bohut, Vlahut* итд. (Svoboda 166), савремени тип *Драгуйи-ин*, *Милуш-ин*.

белуш *б(ј)ѐлуш* т. „бео крмак“ Срем, ЛИ *Б(ј)ѐлуш* (РСА), презиме *Бјѐлушевић* горња Колубара (ред.); чак. *билуш*, *-а* „човек беле косе и пути“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II); *б(ј)ѐлуша* ф. „врста најбелег грожђа“ Срем, „врста беле шљиве“ Босна, „глиновито-кречна или лапоровита земља“: Бјелуша је глиновита земља која у себи има и креча те је бела Дучаловићи, „бела овца“ ЦГ, Пирот, „бела кобила, крава“, „бела коза“ ЦГ, Босна (РСА), *бѐлуша* „бела крава, овца“ Мали Радинци, „бела трава, *Carsella bursa*“ Товаришево (РСГВ), *белуша* „бела овца“ Тимок (Динић), Пирот (Живковић), Врање (Златановић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „бела коза“ Тимок (Динић), „белолика жена“ Лесковац (Митровић), „бела земља“ Бучум (Богдановић III), *бѐлуша* „бела крава“ Ускоци (Станић), чак. *билуша* „бела овца“ Истра (Ribarić); придеви *б(ј)ѐлушав* / *б(ј)елушав*, *-а*, *-о* „беличаст“ (РСА), „који има светлу косу и кожу“ (РМС) ⇒ *б(ј)елушавка* ф. „риба беовица, *Alburnus alburnus*“, *белушљав* „id.“: Коњ длаке доратасте, око усана белушљав, *белушњав*: Коњ низ бутину белушњав, *б(ј)ѐлушан*, *-ина*, *-ино* (РСА), *бјелушан* Ускоци, *бјелушан*, *-сна*, *-сно* *ibid.* (Станић), *б(ј)ѐлушаст* / *б(ј)елушаст* „беличаст“ (Вук; РСА), „који је глиновито-кречног састава“: [Село] Бијеле Њиве [носи назив] по бјелушастој песковитој земљи Бока (РСА), *бјелушас*, *-ста*, *-ста* Стара ЦГ (Пешикан), ик. *билушаст* (Вук), *б(ј)ѐлушаст* / *б(ј)елушаст* ЦГ; *б(ј)елушан* / *б(ј)елушан*, *-а* т. „који је беле коже“: Човјеку, који има црну кожу, кажу: арап ... ако је скроз бијеле коже, зову га: бјелушан Високо, „мушкарац беле или плаве косе“ ЦГ, „врста дувана“ (РСА), *белушан* „дете светле косе и тена; младунче беле длаке или перја“ Футог (РСГВ), *белушанка* ф. „бела овца“ Врање (Златановић), *б(ј)елушача* „жена плаве косе“ *ibid.*, *б(ј)ѐлушка* „врста белог грожђа“ Далм. (РСА), *белушка* „бела коза“ Тимок (Динић), Врање (Златановић), „белолика жена“: Заспала ми бѐл белушка, на мајкини свилѐни skutови НП Лесковац (Митровић), *б(ј)ѐлушко* т. „бео ован“ ЦГ, *б(ј)ѐлушав* / *б(ј)елушав* *adj.*, *б(ј)ѐлушаво* / *б(ј)елушаво* *adv.*, *б(ј)ѐлушаст* / *б(ј)елушаст* *adj.*, *б(ј)ѐлушаст* *se impf.* „беласати се“; такође *бѐлуш* т.

„ђиповина, *Adropogon* (A. gryllus)“, *б(ј)ељуша* f. „земља белуша“: Кречуша или белуша је иловача помешана са доста ђубрета и креча, „бела кокош“ Ријека (РСА), *белуша* „бела кобила“ Срем (РСГВ), *белуша* „бела земља“ Бучум (Богдановић III), *б(ј)ељушав* adj., *б(ј)ељушавџи* f. „особина оног што је белушаво; беличаста боја“, *б(ј)ељушан*, -ина, -ино adj. Хрв. Крајина, *белушка* f. „земља белуша“ Заглавак, „врста траве“ Срем (РСА), *белушка* „врста земље, најмање плодна“ Милушинац (Гмитровић), „бела земља“ Тимок, *белушак* m. „id.“ *ibid.* (Динић), *белушко* „бео ован, јарац“ Крушевац (РСА); чак. *биљуш* „*Asparagus acutifolius*“, *биљушка* f. „нека винова лоза белог грождја“ (РЈА).

• Од псл. **běl'ušь* / **běl'ušь* / **běl'uša* / **běl'uša*, уп. буг. дијал. *белуша* / *белуша* име белој крави или кози, слн. *bělúš* „шпаргла, *Asparagus acutifolius*“, дијал. *bělúša* „бела крава; врста крушака“, слч. *beluš* „бели хлеб; плав човек; коњ, пас и сл. светле боје“, *beluša* „бела крава; плавуша“, чеш. *bělouš* „коњ белац“, заст. „сребрни новчић“, дијал. заст. *beluša* „лака жена“, име телету, псу, глуз. *bělúš* „сед човек; бела животиња, посебно коњ“, *bělúš* „сардела, рибица“, укр. дијал. *біл'уша* име белој овци, блр. презиме *Бялуша*; мак. *белушка* „бела овца, коза, крава“, рус. дијал. *белушка* „id.; бела јаребица“ (ЭССЯ 2:78 s.vv. **běl'uša*, **běl'ušь*; SP 1:236 s.v. *bělošь*; в. и Skok 1:153a s.v. *bìo*).

Суфикси **(j)ušь* / **(j)uša*, којима су горенаведени облици изведени од **bělъ* > **бео**, представљају палатализоване (јотоване) варијанте од **(j)uxъ* / **(j)uxa*; код изведеница на **-ica*, **-ika*, **-ina*, **-ьн-*, **(j)atъ*, **(j)astъ* и сл. нема формалног начина да се определи једна или друга основа, уп. **белува**. Презиме *Б(ј)елушић*, топ. *Белушић* варошица у Левчу (РСА) могу се изводити и од *Б(ј)елуш* (као старије патронимско образовање) и од женског надимка *Б(ј)елуша*. Некима од фитонима могао би у основи лежати сложени придев *бѣлоус-*, уп. рус. *белоус* „врста траве *Nardus stricta*, типац“ и в. **Бјелуша**. Слн. *bělúš* „*Asparagus*“ сматра се позајмљеницом од чак. *биљуш*, које се своди на примарно **бил'уш* од *бил* „стабло“ (уп. **биља**¹), уз наслањање на *бел*, *бео* (тако *Bezljaj* 1:17). За ово образовање у називима домаћих животиња в. Клепикова 1974:60–61.

белушке *белушке*, -шāкā f. pl. „шаре извезене на рукаву женске кошуље“ Вратарница, Зајечар (РСА).

• Нејасно; уп. буг. дијал. *бѣлушка* „шара извезена на рукавима, грудима и оковратнику кошуље“ (Геров), *белушка* „id.“ Орхан (СБНУ 38:103), *белушки* pl. „врста везених шара на одећи“: Саята њ беше нашарена с такива шарени белушки и перперушки, штоо човек можеше да помисли, че са я шариле самодивите Каравелов (ПРОДД).

Графија код Герова упућује на *běľ > **бео**, али она није ништа више од правописне хиперкорекције; нема податка да је реч о белом везу, напротив, означава се као *шарени белушки*; уп. ипак *белушка* у разним значењима s.v. **белуш**. Ако се претпостави првобитан облик *белучке, могло би бити у вези са турцизмима **балук**², **бајалук**, или **белук**¹ (*„шаре на јелеку“?). Уп. још **биља**².

†**Белхан** стерп. **Бѣльханъ** т. ЛИ 1249. Босна, презиме **Бѣльханићъ** 1405, **Биоханићъ** 1433. *ibid.* (Даничић); топ. *Биохане* код Тутина (IM).

- Нејасно.

Наизглед од **бео**, али образовање није јасно (*běľxъľ, уп. **белан**?). Забележена је и варијанта босанског властeosког презимена **Виљуханићъ** 1395. (Даничић, који помишља на писарску погрешку уместо **Биљуханићъ**).

белце *бѣлце*, *-ѣѡа* п. „беланце“ Шумадија (Реметић 1985:147, нап. 398), Чумић (Грковић), Мрче (Радић), *бѣлце* „id.“ Косово (Елезовић I), *бѣлце* Призрен (Чемерићи), *бијѣлце* „беланце; беоњача“ Васојевићи (Стијовић), *бијѣлце* „беланце“ Загарач (Ћупићи), *беѡце* / *биѡце* „id.“ (РСА), *беѡце* / *беѡце* / *беѡце* Шумадија (Реметић l.c.), *биѡце* (Вук), Прошћење (Вујичић), *бијѡце* (Вук 1818), *биѡце* Ускоци (Станић), *биѡце* Златибор (Миловановић), такође *бѣлце* Мачва (Лазић). — Од XVII в. *биоце* И. Гундулић (RJA).

- Изведеница од *běľ > **бео** суфиксом *-це* (Skok 1:152b s.v. *b̂o*).

ЭССЯ 2:85, само на основу с.-х. потврда, реконструирше псл. облик *běľse, тумачећи га као варијанту од *běľсь (уп. *бијѣлац* „беланце“ од XIV–XV в., RJA), настала, можда, под утицајем облика *ајѣсе „јајце“. Облик *беѡце* Реметић l.c. објашњава наслањањем на *жујѣце*, слично као што је **беланце** начињено према **жуманце**.

белъ¹ *бѣľ* / *бијѣľ* т. „поњава или ћебе од вуне, ређе од конопље, које служи обично за покривање; простирка“: Пружи ноге докле бијѣľ заповиједа НПосл Вук, Косово, ЦГ, Високо, Билећа (РСА), *бѣľ* „id.“ Косово (Елезовић I), и чак. Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *бѣľ* Призрен (Чемерићи), *бѣľ* сев. Метохија (Букумирић III), *бијѣľ* Дубр. (Вук), Васојевићи (Стијовић), *биѣľ* Стара ЦГ (Пешикан), *бијѣľ* / *бијѣľ* Лијевче поље и Жупа (Црњак), ик. *биљ* (Вук), НПр Босна, Ваљево (РСА), Лијевче поље и Жупа (Црњак), Поткозарје (Далмација), Доњи Рамићи (Malbaša), *кајк. биљ* (RNKKJ), чак. *биљ*, *биљ* Брач (Šimunović); *б(ј)ѣљић* dem. ЦГ (РСА), *б(ј)ѣљина* f. augm. „id.“ (Вук; РСА), *бел’ина* сев. Метохија, *бел’инче* п. dem. *ibid.* (Букумирић III); *биљина* f. (Вук); *бјѣлац* т. „бѣľ (в.)“ (РСА), Лијевче поље и Жупа (Црњак), *биљац* / *биљац*, *-љца* „поњава или ћебе“: Зими се покривају дебелим „биљцем“ од бијеле домаће вуне Новаља, „гуњ“:

Чобани ... носу загрњаче, који се зову биљци, од козје су кострети, помишано нешто вуне ... скројени ка' кабаница, само шта су краћи ... мало ниже колина Пољица (РСА), *биљац* „поњава, ћебе“ Хрв. (Вук), „дебели вунени покривач“ Лика (Ајџановић), Лијевче поље и Жупа (Црњак), Поткозарје (Далмација), Доњи Рамићи (Malbaša), Банија и Кордун (Петровић Д.), *биљац* Дрвар (Јовичић), кајк. *биљац* (РНKKJ), чак. *бијџац*, *бијџа* Брусје (ЏDL; Dulčići), *биљак*, *-љка* „покривач за дете у колевци, обично ланен“ Лика, Банија (РСА), Поткозарје (Далмација), *биљчић* dem. „поњава или ћебе; гуњ“ (РСА), Лика (RJA), чак. *бијчић* Драчевица (ЏDL), *биљчина* f. augm. Бос. Грахово, *биљетина* m. dem. „мали покривач са ресама за дете у колевци“ Хрв., Лика, „мали гуњ“ Пољица; *бјџља* f. „кошуља; гуњ; ћебе“ Никшић (РСА), *биљница* dem. „мали *биљ*“ (RJA), *бјљетина* augm. НП Вук (РСА), *биљетина* Хрв. (Вук), Боље је каквагођ бабетина, него празна биљетина НПосл Вук, „постељне ствари“: Све шта је у постељи, зове се биљетина Пољица, Буковица (РСА), *биљетине* pl. „покривач, постељина“ Дрвар (Јовичић); *бџљак*, *-ака* m. „вунени гуњ“ Црмница, „сељак који носи одело од белог сукна или пртенице“ Пирот (РСА), *бџљак* „id.“ *ibid.* (Живковић; Марковић Ј. I), чак. *биљоџак* „бело памучно платно“ Вргада (Јуришић); *б(ј)џљар* „онај који прави бељеве“ Сарајево, Дубр. (Вук; РСА), *б(ј)џљарски*, *-а*, *-о* adj. (РСА), ик. *биљар* m. (Вук). — Од XV века стерп. **вџљь** „gausare, чупава тканина“: **вџзели имь тџга, сџкана, кожь и вџла** (Даничић), 1596. **џ-вџла** Сухогрло у Метохијском Подгору (ЗН 6459°).

• Од псл. **bělъ* f., уп. стпољ. *biel* „бела одећа“, струс. *бџль* „бела подлога, основна боја тканине“, рус. *бель* „избељена ланена пређа“, стукр. *бџль* „бела тканина; бео конац“, укр. *біль* „конац; платно; рубље“, дијал. *бел* „избељена пређа која се користи као потка при ткању шареница“ Полесје (SP 1:241; ЭССЯ 2:84–85; Skok 1:153a s.v. *bìo*).

Изворно *i*-основа, колектив од придева **bělъ* > **бео** или поствербал од **běliti* > **белити**, у српско-хрватском преведена у *jo*-основе. На исти псл. предложак **bělъ* f. „нешто бело (избељено?)“ са другачијом семантичком конкретизацијом своди се породица речи **бель²**, в. **бијел**. Уп. *биљан* под **белан**, називе одеће под **белача**.

бель² „белика“ в. **бијел**.

беља *б(ј)џља* / *б(ј)џља* / *бијџља* m./f. „животиња беле боје и име таквој животињи (во, пас, прасац, коза, овца, крмача, кокош)“ Фрушка гора, Србија, Оток у Слав., Жупа, ЦГ, „мушкарац беле или плаве косе“ Срем, „особа која има бело на оку“: Не реци ми: ћоро, док ти не речем: беља НПосл Вук, фиг. „снег“: Кад завеје беља, онда се не жње Ресава (РСА), *бџља* m. „бео во, пас, крмак“ Војв., „дете светле косе и тена“ Футог (РСГВ), име волу

беле длаке Мачва (Лазих), Љештанско (Тешић), f. име крави беле боје Мачва (Лазих), надимак женској особи светлог тена, име овци Загарач (Ћупићи), *беља* т. „бео во“ Тимок (Динић), црнотравска Кална (Богдановић III), „бео пас“ Лужница (Манић), Црна Река, „плав човек“ *ibid.* (Марковић I), Тимок (Динић), фиг. „снег“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), Лужница (Манић); такође *биља* „бео во“, *биљин* adj. (Вук; РСА), *биља* f. „бела коза“, *биљин* adj. (Вук 1818; Вук; РСА).

- Изведеница од *běľь > **бео** суфиксом *-ја*.

Хипокористична творба типа *Мића* / *Мића* од (Д)мићар, рус. *Ми́тя* од *Дмитрий*.

бељаз *бељаз* т. „бели хлеб“ Срем (РСА).

- Нејасно.

Можда у вези са **бејаз**, или *бељош*, в. **бео**; уп. и **бељоз**.

Бељаница в. **Биљаница**, **белан**.

бељевина *б(ј)ељевина* / *биљевина* f. заст. „глиновито-кречна или лапоровита земља, белуша“ (РСА), *бељевина* „бела земља“: У онуј бељевину се добро раџа конпир Тимок (Динић).

- Од *běľь > **бео**; детаљи творбе нејасни.

За образовање уп. *б(ј)ељевина* / *биљевина* „део дрвета између коре и сржи“ s.v. **бијел**. Поуздана је једино потврда из Тимока; она у РСА је из протокола Шабачког магистрата 1808–12, а пример гласи: Прејавио Милована ... да му преотима земљу нџку крчевину и белџвину; паралелизам са *крчевина* од **крчити** указује на поствербал од (за-)белићи „обележити забран гуљењем коре са дрвећа“ (в. **белити**), тј. радило би се о земљишту на којем је шума делом искрчена, а делом „забељена“. Ороним *Бељевина* на четири места у Србији (Павловић I) могао би имати и једну и другу мотивацију.

бељити (се) *бељийи*, *-џм* impf. „буљити, пажљиво слушати“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бељийи се*, *бељџм се* „бекељити се“ Типико, Матавуљ (РСА), Што се бељиш на ме? Лика, Далм. (RJA), *бељийи се* „плазити се, кревелити се“ Дрвар (Јовичић), чак. *бељийи (се)* „кривити уста, очи и језик према коме за поругу“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II), *избељийи* pf. „избечити, исколачити (очи)“, „испружити (језик), исплазити“ Хрв., ~ *се* „изненадити се, запрепастити се, избечити се; искезити се, избекељити се“ (РСА), „широко отворити, исколачити очи“: Да си сџмо вџдџла кџко се Трџво џзбџљџ нџ мене Поткозарје (Далмација).

- Подложно различитим тумачењима.

Тешко одвојиво од (из-/џод-)белићи (очи) „исколачити, преврнути очима тако да се виде беоњаче“, уп. у том значењу *џодб(џ)елићи*, чак. *бџљџџ*, *избџљџџ* s.v.

белити, али проблем стварају *-ě-* уместо *-ијé-* на јекавском терену и *-љ-* уместо *-л-* (укрштено са **бекељити се?**). Даничић (RJA 1:230) такође полази од *бијел*, али у значењу „као луд зјати тако да се зуби бијеле“; Skok 1:129 s.v. *bebékati* приговара да он при том не узима у обзир ни *-љ-* ни акценат, па сам изводи облик *избéљиџи се* од ономапопеје *бе* (в. **бе**¹), проширене глаголским суфиксом *-љ-*. В. Томановић, ЈФ 17/1938–39:207 сматра да је облик *бéљиџи се* настао као резултат контаминације *бéчиџи се* + *буљиџи* (очи). Бјелетић 2006:129, особито с обзиром на варијанту *ис-ко-бељиџи се*, пореди глагол **kobeliti se* посведочен само у западним словенским језицима у значењу „кривити се, пупчити се и сл.“. Пошто је реч о експресивним лексемама, можда би се облик *бељиџи* могао посматрати и као експресивна варијанта од **бечити**¹, уп. исти однос сугласника код *кéчиџи* : *кéљиџи* (Skok 2:75–76 s.v. *késiti*¹ (*se*)). Није јасно спада ли овамо *одабéљиџи*, *-абéљим* „учинити упадљиво видљивим, наместити, истурити (нешто) тако да буде веома уочљиво“: Ђендарá кад није, онда оружја не крију нико од никога него је одабeљи (тј. кубуру), нека се боље види Буковица (РСА).

бељоз *бељóз* adj. indecl. (?) реј. „који је плаве косе и светла лица“ Бучум, *бељóзес*, *-сџа*, *-сџо* „id.“ *ibid.* (Богдановић III), Не волим бељóзести љуђе, њи Бог белужува́л Тимок (Динић).

- Нејасно.

Можда у вези са **белужњав**, уп. тамо у сличним значењима са истог терена *бељуза́н*, *белуждрáв*.

бељува *бељу́ва* f. „бела земља“: У онуј бељу́ву мо́ж да б́уде са́мо ло́зје Тимок (Динић), Заглавак (Богдановић V), *бјелу́а* „врста траве по четинарским шумама“ Прошћење (Вујичић); овамо вероватно и *бељушина* „бели тетрљан, *Marrubium vulgare*“, „ђиповина, *Adropogon* (A. *gryllus*)“ Крагујевац, „старачац, *Stachys annua*“ Бачка (РСА), чак. *биљуши́на* „земља бела, а гладна; увело, бледо лишће дувана; дуван од првих доњих листова“ Брусје (Dulčići), *б(ј)елу́шина* „белешина, *Calamagrostis epigeios*“ Трешњево, „бели тетрљан“ (РСА), „*Marrubium candidissimum*; трава налик на копитњак, вероватно подбел, *Tussilago*“ Лика (Вук; РСА), „живинско бело месо“: Бјелушину пред Милушину Банија (РСА), *белуши́на* „*Marrubium vulgare*“ Чумић (Грковић), (*травá*) *белуши́на* „белуша, *Lepidium ruderale* L.“: Напа́сли се тра́ву белуши́ну | напи́ли се во́ду мутљети́ну НП Тимок (Динић), *бјелуши́на* „врста траве“ Стара ЦГ (Пешикан), *бјелушина* „планинска трава, жање се и суши на сунцу“ Кривошије (Суботић 152), *бљелушина* „врста траве“: Од бљелушинé се на́дџма сто́ка Ускоци (Станић), ик. *билу́шина* „подбел (?)“ (Вук), чак. *билуши́на* „ниска зељаста биљка с белим длакавим листовима и жутим цветовима из породице омана (*Inula candida*)“ Селца на Брачу (Vuković); *бељуши́ка* „старачац“ Бачка, „бело

вино“ *ibid.*, *бјелушика* „нека горска биљка“ Далм., Скрад, *б(ј)елушица* „врста траве“: На Рајцу расте млечика ... божур, бјелушица (од беса једу је) Рудник, Лика, „риба беовица“, „овца беле боје, белка“ Црна Трава (РСА), *белушица* „*id.*“ НП Врање (Златановић).

- Изведеница од *běľь > **бео** суфиксом *-(*j*)иха, уп. буг. дијал. сз. *белюва* „бела земља“ (БЕР 1:109), слч. дијал. *belucha* „бела крава; бела овца; плавокоса жена“, чеш. *bělucha* „бела крава или коза“, рус. *белуха* „песковито тле; биљка *Antennaria dioica* Gärtn.; бела крава, овца; плавокос човек“, укр. *білуха* „белолика жена, плавуша; поларни делфин“, дијал. *білюха* „плавуша; бела овца“, *білюхі* pl. „врста трешања“.

Уп. ЭССЯ 2:78 s.v. *běľuxa (без јсл. потврда; ЕСУМ 1:195 s.v. *білий*). У неким значењима („врста земље“) можда још посл. образовање. Облици на -*шина*, -*шица*, -*шика* наведени овде могу се изводити и из *бѣлуша*, в. **белуш**; исто важи за мак. *белушина* „бела земља; бело грожђе“ (РМЈ); овамо вероватно ороними *Бјелуха* у масиву Чакора, *Белуха* код Рожаја, *Бел’уа* код Ораховца (Павловић I), можда и придеви *бјелухасті* „беличаст“, *бјелухаї* „*id.*“ само Стулић (РЈА), чак. *биљухан*, -*хна*, -*хно* Брусје (Dulčići), Вис (Roki), ако нису деминутивна образовања непосредно од *běľь > **бео**. Уп. и *белуга*, **белуг**. Уп. још и *бјелушима* „врста жућкастог слабог дувана“ Далм. (РСА), *белешина* „*Calamagrostis epigeios*“ s.v. **бео**.

Бембаша в. бент.

бембелија *бембѣлија* f. „ружичаста боја за тканине; слadak напитака, обично ружичасте боје“ (РСА), в. **пембе**.

бембељ *бѣмбељ* m. „врста белог ситног пасуља“ Параћин, ЦГ (РСА), „врста граха“ Херц. (РЈА), *бѣмбељица* f. „пасуљица, ситан пасуљ“ Ресава (РСА).

- Нејасно.

РСА 1:461 s.v. изводи од тур. *bembeyaz* „сасвим бео“, уп. **бембео**, за *j* > *љ* можда **бељаз**. Но семантика беле боје не мора бити изворна, уп. **бембелија**. Skok 1:137 s.v. *bembelj* пореди са алб. *fendelë* „биљка *Passerina tartonraia*“, лат. *faba* „боб“. Уп. и **Бембељ**.

Бембељ *Бѣмбељ* m. „карневалски лик“ Дубр. (Вук; РСА).

- Нејасно.

Вук s.v. даје следећи опис Бембеља: Излазио је 1. Маија (као Турица на сретеније); имао је хаљину сву искићену зеленијем лишћем и свакојакијем цвијећем; око њега су се вили блавори, и једнога је у руци носио и с њиме се играо. Ишао је онај дан и к намастиру св. Јакова (око 1/2 сахата од града). Четири дубровачка карневалска лика *Турица*, *Бембељ*, *Чороје* и *Вила* срећу се у архивској грађи под ит. називима *Vacco*, *Sileno*, *Diana*, *Marte* (I. Lozica, <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20040218/feljton01.asp#>).

На први поглед, реч оставља утисак оноματοпеје попут **бумбар** или **гундељ**, уп. за овог другог инсекта, назив *мајски жук* (РСА s.v. *жук*), бумбара као покладну маску у немачком фолклору (Pleinfelder Hummel), гр. βομβυλός „бумбар“. Или можда од ит. *ben bello* „веома леп“ (?).

бембео *бѐмбѐо*, *-ѐла*, *-ѐло* adj. „сасвим бео“ Косово (Елезовић II 499), *бембѐја*, *-ла*, *-ло*, *бембѐле* pl. Призрен (Чемерикић).

• Вероватно контаминат тур. *bembeyaz* „id.“, в. **бејаз**, и домаћег придева **бео**.

Укрштање је ишло преко облика *беја* < *бѝл*, посведоченог и у Призрену (СДЗБ 42:420). Уп. и *сòл беја* m. indecl. „ситна кухињска со за разлику од крупне морске соли“ Призрен (Чемерикић), тамо и *сол бингаз*. Тур. реч је апсолутни суперлатив од *beyaz* „бео“, које је од ар. *bāyād* (Tietze 1:326).

бен *бѐн* m. „младеж“ НП Вук, БиХ (Вук; РСА), Косово (Елезовић I), *бѐн* „id., белег на телу“ Рожаје (Hadžić), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), *бѐнг* / *бѐнк* „id.; белег, ознака, заштитна марка“ Призрен (Чемерикић; РСА), *бѐнчићи* pl. (dem.?) (Škaljić).

• Од тур. *ben* „id.“, дијал. *benk*, *beğ*, *beğ* (С. Петровић, БЕ 51/2004/4:89–91; уп. Skok 1:137). Балкански турцизам, уп. мак. *бен* „брадавица“, *бенка*, *бемка* (Јашар-Настева 86), *бѐнга* Костур (БД 8:209), буг. *бѐнка*, дијал. *бѐмкѝ*, *бѐнкѝ* Свиштов (БД 3:294), *бѐмкѝ* Плевен (БД 6:158), *бѐнка*, мн. *бѐнки* „ситни метални сјајни кругови које девојке и невесте лепе на чело и косу као украс“ Родопи (БД 5:156), *бѐмгѝ* околина Солуна (Вачева-Хотева/Керемидчиева), рум. *bêngi*, молд. *benchi*, *zbenghi* (Tiktin 1:315–316), *shengi*, *benic* (Ciorganescu 77), нгр. дијал. *πένγα* Суфлион (Κυρανούδης).

За тур. дијал. облике в. DS 628. Škaljić 135 наводи само облик *бенчићи*, без значења, упућујући на одредницу *бен*, које међутим у његовом речнику нема. Изворно турска реч (Egen 47; ЭСТЯ 7:51–53; Tietze 1:312).

бена¹ *бѐна* f. „будала, глупак, луда“ (Вук 1818), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Златибор (Миловановић), Прошћење (Вујичић), Поткозарје (Далмација), Ускоци (Станић), Васојевићи (Боричић), Стара ЦГ (Пешикан), Загарач (Ћупићи), ист.-бос. Ере (Реметић), Лика (Ајџановић), *бѐна* / *бѐна* Србија, Хрв., БиХ, Шеноа, Ћ. Јакшић, *бѐница* dem. књиж. Хрв., *бенѐишина* augm. Србија, Хрв., *бѐнац*, *-ица* m. Неретванска Крајина ⇒ *бѐнчина* augm. Лика, *обрбѐнчина* „велика, највећа бена, будала“ *ibid.*, *бѐнѝк* „глупак“ Србија, презиме *Бѐнѝк*, *бѐнѝћ*, *-ѝћа* Лика, Банија, Хрв., књиж., *бѐнача* f. Лика, *бѐнѝш*, *-ѝша* m. књиж. Хрв., *бѐнѝшица* f. „id.; луда глава“: Све би добро било, да није ове бенашице на рамену! Лика, *бѐне*, *-ѝша* n. „бѐна (в.)“ С. Ранковић, *бѐнѝѝв*, *-ѝва* m. „id.“ Лика, *бѐнѝлија* f. „лудорија“

ibid.; деноминали *бѣниѣи* impf. „правити кога беном, будалом“ књиж. Хрв., *бѣниѣи* (се) „говорити глупости; понашати се као бена“ Хрв. Крајина, Лика (РСА) ⇒ *бѣниѣ* adj. „блесав“ Војв. (РСГВ), *зѣбениѣи* pf. „начинити беном, заглупети“ Лика, ~ се „загледати се тупо“ ibid., *зѣбѣнаѣи* „начинити беном, заглупети“ Врховине (РСА); придеви *бѣнасѣ* „бѣнав (в.)“ Србија, Хрв., БиХ (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реи́с/Ва́слија), Лика (Ајџановић), *бѣнас*, *-сѣа*, *-сѣо* Васојевићи (Боричић), *бѣнас*, *-асѣа*, *-асѣо* Ускоци (Станић), Загарач (Ћупићи), *бѣнасѣо* adv. Србија, БиХ (РСА), бачки Буњевци (Реи́с/Ва́слија), *бѣнасѣоѣа* f. „будалаштина, глупост“ Лика (РСА), *бѣнав* adj. „који је као бена, будаласт, сулуд, глуп“ књиж. Србија, Хрв. (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), *бѣнав* „id.“ Ускоци (Станић), Загарач (Ћупићи), *бѣнаво* adv. „блесаво, глупаво, лудо“ Д. Ђуровић, Крлежа (РСА), *бѣнаво* „id.“ Ускоци (Станић), *бѣнава* f. „бѣна (в.)“ Стулић (Skok1:137), *бѣнава* m./f. „id.; бенављење; глупост“ Ускоци (Станић), *бѣнавац* m. „бѣна (в.)“ Слав., *бѣнавица* f. „id.“ Дучаловићи, *бѣнавко* m. ibid., Шумадија (РСА), *бѣнавче* n. Ускоци, *бѣнавчѣд* f. coll. ibid. (Станић), *бѣнавѣсѣ* f. „глупост, лудост“ Ст. Радић; деноминал *бѣнавиѣи* impf. „говорити глупости“ књиж. Хрв., Србија, БиХ (РСА), Лика (Ајџановић), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), ~ се „понашати се као бена, пренемагати се“ књиж. Србија (Вук; РСА), Златибор (Миловановић), Мачва (Лазих), Лика (Ајџановић), Војв. (РСГВ), *бѣнавиѣ* Васојевићи (Боричић), *бѣнавѣиѣ* Загарач (Ћупићи), *ѣобѣнавиѣи* pf. „постати бенав, сулуд“ (РМС), Поткозарје (Далмација), Банија (грађа ЕРСЈ), *обѣнавиѣи* „id.“ књиж. (РСА), *разбѣнавиѣи* се (РМС), *зѣбѣнавиѣи* „начинити беном, заглупети“ (РСА), Ускоци (Станић), *зѣбѣнавиѣи* „id.“ Ћопић, ~ се „постати бена, ошамутити се“ id. (РСА), *избѣнавиѣи* „рећи глупост; изаћи једва познајући пут“ Ускоци (Станић), *набѣнавиѣи* се „много се бенавити“ (РСА), *ѣробѣнавиѣи* „пропричати, проћаскати“, „прошврљати“, „урадити како било“ Ускоци (Станић), поствербали *бѣнавило* n. „глупост, лудост“ књиж. Хрв., *бѣнавија* f. „будалаштина, лудорија“ Неретванска Крајина, Хрв. (РСА); овамо можда и чак. *зѣбѣниѣ* се „збунити се“ Орлец (Houtzagers).

- Од тур. *bön* „глуп“ (Skok 1:137; Škaljić 135).

Уп. и буг. дијал. *бенево*, *бенева*, *бѣнаво* m./f. „луд, глуп човек“ Родопи (БД 2:128–129). Облик *обрбенчина* је сложеница од *обер-* < нем. *ober* „над“ и турцизма *бенчина*, уп. *обрбећар* s.v. **бећар**, *обербудала* s.v. **будала**. Није јасно спада ли овамо *бѣндаћ* f. [sic!] „неразуман, глуп човек“, *бѣниѣћ* „id.“ Ускоци (Станић); значења *ѣробѣнавиѣи* „пропричати, проћаскати“, „прошврљати“, „урадити како

било“ *ibid.* (Станић) указују на укрштање са *ѝробенѝаѝѝи*, в. **бенетати**. За порекло тур. речи в. Eren 61; Tietze 1:381. Придев *бенав* према **блесав**.

бена² *бѝна / бѝна* f. „ћук, Athene noctua“ Велебит, „шумска шљука, Scolorax rusticola“ 1880. Далм. (РСА), Херц. (Hirtz II 10), *бѝна* „сова“ (РЈА), „шљука“ Брусје (Dulčići), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), Брач (Šitunović), *бѝна* „id.“ Мостар (Hirtz I.c.), *бѝна*, -и Вис (Roki), *бена* Омиш, Вели Рат на Дугом отоку, Шибеник, Сињски котар, *беница* dem. Велебит, *бенко* m. „шљука“ (Hirtz I.c.), *бѝнац*, -ница „ћук“ Далм. (РСА), „дивљи тукац“ Павлиновић (РЈА), *бѝнац* „шљука“ Котар у Далм. (Hirtz I.c.), *бѝнач* „шумска шљука“ (РСА), *бенари* pl. „ситна сачма; ситне оловне куглице којима се из пушке туку бене [шумске шљуке]“ Далм., Херц.; овамо можда и *бењкушица* f. „нека птица, вероватно славуј“: Три су горе напоредо расле: | у једној се соколови легу, | а у другој змије шаровите, | а у трећој тице бењкушице, | златни крила, позлаћена кљуна НП Срем (РСА). — 1604. **БЕННА**: Да се зна каде сљнце покѝи некои тамѝ ѝ оутѝа до ноѝи, и беше на немѝ ѝако птица **БЕННА** запис у књизи манастира Хопова (ЗН 10091°).

- Нејасно.

Шљука је птица налик на сову и такође активна ноћу. Изворно можда (са опадањем почетног *z*- као у **баница¹**) **gъben(ъn)a* у значењу „погнута, погурена“ (по изгледу), уп. рус. *збенный* „погнут“, или „погубна“ (у вези с веровањем о ћуку као злослутној птици). РЈА 1:230 ставља заједно са **бена¹** и претпоставља исто, турско порекло; у прилог томе говорили би назив *лѝда* за шумску шљуку (РЈА), в. **луд**, но он је могао настати паретимологијом према *бена*, као и могућа веза између **бекачин** и **беклезина**. Није јасно спадају ли овамо називи за птицу гњурца или ронца (*Phalacrocorax carbo*), у ји. Боки *бѝно* m., *бѝнић* dem., *ѝѝѝобѝно* (Lipovac-Radulović I); у овом последњем облику Виња види сложеницу са првим делом ит. *petto* „груди“ (< лат. *pectus*), док му други део остаје нејасан (Vinja 3:27–28 s.v. *petobѝно*).

бена³ *бѝна / бѝна* f. „мало псето, штене, пудлица“ Милићевић, Мачва (РСА), најпре отегне она [Јерина] крпу платна с брда на брдо, па пусти бѝну, да премости платном: ако бена здраво пређе, она да гради мост НПр (Милићевић 1876:366), *бѝница / бѝница* dem. НПр, Комарчић (РСА), *беница*: Кад се наврши четири године, ето ти једне бенице где носи писмо у зубима, и преда га трговцу НПр Ужице (СЕЗб 41:170); *бѝно* m. име псу: Оба, бѝно! — па ни једнога (Вук 1818), *бѝно* [бѝна?] „id.“: Ја сам ово у овоме смислу слушао у Тршићу; али бих сад (1850) рекао да је овдје *бѝно* мјесто *бѝно* од *бѝна*, па гдје ова ријеч није позната, онамо јој промијењен глас (Вук).

- Недовољно јасно.

Из других варијаната легенде о граду Словцу на Колубари ниже Ваљева јасно је да је *бена* у Милићевићевом запису „псетанце“; тиме се као ареал речи оцртава сз. Србија (Мачва, Јадар, Колубара). РЈА наводи Вуков пример Оба, бѣно! — па ни једнога s.v. *бѣно* и упућује на *бѣна* „луд“ уз објашњење да се реч јавља само у пословици о томе како је неки ловац напустио хрта на два зеца па му није ухватио ни једнога, а из пословице је ушло у Вуков речник. Поистовећење са турцизмом **бена**¹ било би у складу са значењем „штене“ и употребом придева **луд** не само да се означе недорасла деца, него и младунци животиња, нпр. *јагње лудо* НП Вук (РСА). Са друге стране, ако би се пошло од основне семантике изгледа, малог раста, није искључено ни тумачење понуђено за орнитоним **бена**²; уп. и **бигар**².

бена⁴ *бѣна* f. „горњи део дечјег рубља“ Банат, „грудњак од фланела који мушкарци носе преко кошуље“ НП, Фрушка гора (РСА), „пунија мушка блуза, сако; горњи део дечјег рубља“ Војв. (РСГВ), *бѣнка* „горњи део дечјег рубља“ (РСА), Војв. (РСГВ), *бѣнкица* dem. и нур. (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија), *бѣнкица* Војв. (РСГВ), Поткозарје (Далмација), *бѣнкица* ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣнчица* dem. (РСА); овамо можда и *бѣња* „дебели кратки женски капут“ Банија и Кордун (Петровић Д.).

- Нејасно.

Реконструкција **гъбена* (уп. горе **бена**²) могла би се позвати на семантику појединих изведеница од истог корена као *гиб* „поруб“, *гибати* „набирати при порубљивању“: махраме у троје гибане НП БиХ (РСА), **обга** и „овој, повој“, *ѡгибак* (*сукна*) „смотак, туба“ (РСА), уп. **-гнути**, **гибати**, буг. *бало* „грубо сукно за сељачку одећу“ < **гъbadlo* (тако ЭССЯ 7:187, друкчије БЕР 1:29). Klaić 162 помишља на нем. *bengen* „одевати“. Можда у некаквој вези са стчеш. *běnyk*, *bienky* pl. „мотовило, трлица; справа за ткање платна и обраду лана“ < псл. **bēni* (в. ЭССЯ 2:87; В. А. Меркулова, Этимология 1984:149; Ф. Р. Минлос, Зб. Цейтлин 85–86, о буг. дијал. *бинички* pl. „део разбоја“). Мак. *бенкица* „памучна кошуља за бебу“ (Стефановска-Ристеска 2008:175) вероватно из српског.

бена⁵ *бѣна* f. „врста белог грожђа“: У виноградима се саде ове лозе за вино: ... блатина ... кркошија, скадарка ... и бена (крупна као блатина) Тројановић, Ћоровић, *бѣнац*, *-ница* m. „id.“ Мостар, *бѣнѡч* Херц. (РСА); овамо можда и *бѣнача* f. „сорта крушке“ Лика (Ајџановић).

- Нејасно.

Уп. можда **бенам** и тамо пример са Косова, иако се ареал не поклапа, *бена* „жива ограда, *Lucium halimifolium*“ (Симоновић), **бенаш**.

бенам *бенѡм* adj. indecl. „чувен, по избор (sic!)“: Дѣ је нашѡ бенѡм бенѡм грѡјзе, побрѡо је Косово (Елезовић II 499), *бѣнѡм* „одабран, угледан, познат“: Све нам бенам, један до другога (Škaljić).

- Можда од тур. дијал. *benam* „леп, добар“ (DS 625).

Тур. предлогак посведочен је само у дијалектима, па га стога не бележе етимолошки речници; Škaljić 135 s.v. изводи га из перс. *be-nām* „на гласу“; за удвајање уп. *беген беген* под **беген**. Уп. **бена**⁵, **бене-бене**. За пример из Шкаљића уп. **нам**¹.

бенац *бѐнац, бѐнца* m. заст. „лажни жут новац, налик на дукат; тантуз“: Тешко разликује дукат од бенца источни крајеви (РСА), *бенац* „лажан дукат“ Црна Река (Марковић I); овамо вероватно и *бенац* рl. „нанизан стари безвредни новац, или какве металне плочице, перле, које су око струка носиле лазарице“ црнотравска Кална (Богдановић III).

- Нејасно.

Можда од *Бенеци, -еѿака* = **Млеци**, уп. тамо *млечанин* „млечачки дукат“, алб. *venetik*, рум. *venetic* „id.“ < гр. βενετικός, преко турског **леденик**, такође „убрусац на коме су нанизани новци што носе жене на глави“, *ледењача* „шпански галир“ (Skok 1:138 s.v. *Veneci*). Škaljić 135 изводи од тур. *benzet* „имитација“, што је са формалне стране сумњиво.

бенаш *бѐнаш, -аша* m. „врста белог кромпира који изнутра има црвене и беле пруге“ Лика (РСА).

- Нејасно.

Уп. **бена**⁵, **бембел**?

бенда¹ *бѐнда* сопj. „мада, иако“ Доситеј, Драчу и Кутлачу држе за свеце, а одма за њима неког Скуру ... бен да је бијо тај католик, али срчан Буковица (РСА).

- Полупреведеница ит. *benché* „id.“ (РСА 1:463 s.v.).

Први члан ит. сложеног везника је преузет а други преведен (*che* „да“), по моделу *ѿрем-да, ма-да*. Уп. Vinja 1:52, где говори и о облику *бендаиѐно* „добро, па онда?“ Прчањ, од вен. *ben + dasseno / da seno* „заиста, збиља“. В. и V. Vinja, Filologija 14/1986:424.

бенда² *бѐнда* f. реј. „усна“: ... већ бенде објесио као за празним јаслама стара кљусина (РСА).

- Нејасно.

Једина потврда у РСА је из збирке приповедака Илије Ујевића, рођеног 1858. у Криводолу код Имотског (*Dokonice, slike i priče*, Zagreb 1906, 134). Ако се на основу примера претпостави пејоративно значење „отромбољена усна“, можда од ит. *pendente, pendulo* „висећи“.

бендати *бѐндаѝи*, *-ā̃m* impf. „признавати, марити“: Његова се реч не бенда и не зарезује — Ја не бендам ни његове тапије ни кметовске праве БиХ, „стражарити, чувати“ *ibid.* (РСА), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), Ускоци, израз *не бѐндā за сѹву шљѷву* „све што ради нема никакве вредности“ *ibid.* (Станић), *бендаѝи* „(не) марити, игнорисати“ Пакрац (грађа ЕРСЈ), *бѐндаѝ* „уважавати“ Бјелопавлићи (Ћупић), Вasoјевићи (Боричић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бендѝѝ* Загарач (Ћупићи), *обендѝѝ* rf. „марити“ Ријечка нахија (РЈА), *обендаваѝи* impf. „id.“ ЦГ (РСА), Ријечка нахија (РЈА); такође *бандаѝи* БиХ, *бендек* m. само у изразу: *ни у бендек* „ништа не марити“ Далм. (РСА).

- Нејасно.

Skok 1:137 и Škaljić 135 изводе од тур. *bende* „слуга“, *benđeniz* „Ваш слуга“, перс. порекла (уп. Tietze 1:313), што је проблематично и са ареалне и са семантичке тачке гледишта (за значење „марити“ уп. **бердо**, **бердати**). Семантички тешко да спада овамо *избѐндаѝи* rf. „искривити нешто на једну страну“ ЦГ (РСА), пре варијанта од *избандиѝи*, в. **банда**². Уп. можда и *бѐндеш* / *бѐнеш* само у загонци, за пса чувара (РСА), в. Sikimić 1996:69.

бендоња *бѐдоња* m. „во који иде уздигнуте главе“ Злакуса, *бѐндуља* f. „таква крава“ *ibid.* (РСА).

- Нејасно.

Можда у вези са **пендати се** „охолити се“.

бенђија *бѐнђија* f. „опојна трава, напитака; магије, чини“: Ти посипај свакаке бенђије, | *обенђијај* бисер бега свога НП (РСА), Горобиле (Николић), де-номинал *бенђијаѝи*, *-ā̃m* impf. „у јело или пиће стављати бенђелуке; бацати чини“ Дучаловићи (РСА), Горобиле (Николић), *обенђијаѝи* rf. „омађијати“ БиХ, Србија, *обенђијаваѝи* impf. „опчињавати“ М. Селимовић (РСА), *ѡбенђиѝи* rf. „омађијати“ (Вук; РСА), *ѡбенђаѝи* „id.“ НП; *бенђѝѝ(ј)ка* f. „траварица, врачара“, „бенђија (в.)“ (РСА), *бенђѝѝ* m. „id.“ (Вук 1818), НП Вук, Даница, *бенђѝѝѝ* adj. „опојни; магијски“, *бенђѝѝѝ* „id.“ књиж. Србија, БиХ, *бенђѝѝѝ* impf. „бенђијаѝи (в.)“ Војв., *обенђѝѝѝ* rf. НП Вук, Срем, НПр Вук, *обенђѝѝѝ се* „опити се, омамити се“ 1827; такође *бенђѝѝѝ* m. НП БиХ, Дучаловићи, *бенђѝѝѝ* НП БиХ, *бинђѝѝѝ* Србобран, *бенђѝѝѝ* НП БиХ, *бенђѝѝѝ* И. Андрић, *бенђѝѝѝ* НП БиХ (РСА). — Од око 1720. *бенђѝѝѝ*: и у вино бенђѝѝѝ метала НП (Ерл. 49°, 36).

- Од тур. *beng*, *benc* „id.“, *bengilik*, перс. порекла (Škaljić 136; Skok 1:138 s.v. *benđeluk*).

За порекло тур. речи в. ЭСТЯ 7:54; Tietze 1:314.

бене-бене *бѐне-бѐне* adv. „и тако и овако, подједнако“: Имаше их бене-бене старих и младих Рожаје (Надџић).

- Нејасно.

Уп. **бенам**, тамо изразе *бенам-бенам*, *нам-бенам*, за удвајање **ђене-ђене**.

беневреке *бенѐвреке* f. pl. „уске сукнене чакшире“ Хрв. (Вук), Матавуљ, И. Андрић (РСА), *бенѐвреке* Призрен (Чемерикић), кајк. *беневреке* (РНККЈ), *бенѐвреци*, *бенѐврѐк̄а* m. pl. Хрв. (Вук), Пирот, Књажевац, Матавуљ, Буковица (РСА), *бенѐвреци* Призрен (Чемерикић), *беневрѐци* Тимок (Динић), Пирот (Живковић; Златковић I), Каменица код Ниша (Јовановић В.) ⇒ *бенѐврѐчићи* dem. (РСА), *беневрѐчичи* dem. и нур. Пирот (Живковић), *беневрѐчорине* f. pl. augm. Тимок (Динић), *беневрѐчко* m. „мушкарчић који је тек почео да носи беневреке“ Пирот (Живковић); такође *бенѐвраке* f. pl.: Кад дијете пређе у младиће, обуче беневраке (панталоне) Богишић, *бенѐврачки* adj. (РСА); *бенѐврке* f. pl. „вунене подебеле гаће до ниже колена“ (Вук 1818; Вук; РСА); *бенѐбреке*, *бенѐбрѐк̄а* (РЈА), *бенебрѐци* m. pl. Тимок (Динић); *банабрѐке* / *барнабрѐке* / *барновѐке* / *брновѐке* f. pl. „уске беле панталоне од домаће вуне, некада типичне за све дошљаке из Далмације у Истри“ Истра (Ribarić); *берѐвнеке* Лика (РЈА); *брѐвѐнаке* / *брѐвѐњаке*, *-āк̄а* ibid. (Ајдановић); *берѐвнеци*, *-ѐк̄а* / *берѐвници*, *-īк̄а* m. pl. Богишић, Лика; *брѐнѐвеци* Лужница (РСА), *брѐневѐци* Тимок (Динић; РСА); *брѐнѐвреци* Босна (РСА), *брѐневреци* Дрвар (Јовичић); *брѐвенѐк* sg. „једна од двеју ногавица бревенека“ Пирот (Златковић I), *брѐвѐнеци*, *-ѐк̄а* pl. ibid., НПР Кордун, Лика, Крбава, Босна (РСА), *брѐвѐнеци* „мушке чакшире без шлица, изаткане од сукнене тканине (имају само прорезе уместо џепова)“ Дрвар (Јовичић), *брѐвенѐци* „чакшире турског кроја“ Тимок (Динић), „традиционалне сукнене чакшире“: Бревенѐци му скројила ‘испланирала му живот, судбину по свом ђефу’ Пирот (Златковић I; Панајотовић; Живковић) ⇒ *брѐвенѐчичи* dem. и нур. ibid. (Живковић), *брѐвенѐчѐ* f. dem., *брѐвенѐчѐљине* pl. augm. и реј., *брѐвенѐчѐљинѐ* dem. „стари олињали бревенеци који још служе само за успомену, названи тако из носталгије за њиховим некадашњим стањем и изгледом“ све Тимок (Динић), *брѐвенѐчко* m. „мушкарчић који је тек почео да носи беневреке“ Пирот (Живковић); *брѐвѐнеци*, *-ѐк̄а* pl. „бенѐвреке (в.)“ Лика; *брѐвѐници*, *-īк̄а* Пирот (РСА); *брѐвѐници* (Јовановић 1979:193); *брѐнѐбреке* f. pl. Стулић (РЈА); *брѐврѐњаѐци*, *-āк̄а* m. pl. Хефеле (РСА). — Од XVII в. *беневреке*, *брѐнебреке* (РЈА).

- Од нгр. (ἄ)πανω-βράκι, παννόβρακα, вероватно посредством тур. *benevrek* (Vasmer 1944:49; Skok 1:196–197 s.v. *braga*). Балкански грецизам,

уп. мак. *беневреци* (Стефановска-Ристеска 2008:174–175), дијал. *белеврèсу* Костур (БД 8:209), буг. *беневрèци*, *бревенèци*, рум. *bernevеси*, алб. *беневрекè*.

Гр. реч је сложеница са другим делом βράκκα „чакшире“ романског, у крајњој линији келтског порекла (Skok l.c.), уп. †*брачин*, док се први део различито тумачи, најчешће од гр. (ἄ)πλινθ- „одозго“, тј. „горње гаће“ за разлику од „доњег рубља“, Skok l.c.; прихвата V. Vinja, ČR 1987/1:39, нап. 83, или као πλινθι „тканина, сукно“, такође из латинског (Vasmer l.c.). Остала тумачења: од лат. *veneticae braciae* „млетачке чакшире“ (P. Skok, ZRPh 43/1923:192; 46/1926:388; ЈФ 12/1933:97), од лат. *binæ braciae „двоструке гаће“ (Н. Стипчевић, ПКЈИФ 49–50/1983–84:28–29); Младенов 27 допушта сродство са нем. *Beine* „колена, ноге“, уп. нем. *Beinkleid* „панталоне (досл. одећа за ноге)“. Уп. још Čabej 2:197, 478–479; Станишић 1995:104; БЕР 1:42; Tietze 1:314; Tiktin 1:318; за изглед и историјат реалије Јовановић 1979:193–195, која у њој види могуће старобалканско наслеђе.

беневречити се *бенèвречийи се*, *-им се* impf. „гордити се, правити се важан“: Тко меникар хатор пази, | ђуприја сам нек ме гази, | тко се од мене беневречи, | од њега сам педаљ већи БиХ, *бенèвречийи се* „id.“: Ко с’ од мене беневрчи, ја од њега педаљ већи (РСА).

- Нејасно.

Наизглед девербал од **беневреке**, *беневрке* са помаком „обући панталоне“ → „одрасти“ (уп. тамо пример из Богишића: Кад дијете пређе у младихе, обуче беневраке), па одатле „гордити се“? Буни рекција *беневр(е)чийи се од некога*, као да је право значење „туђити се“ или „извлачити корист за себе“, уп. ит. *beneficiarsi* „id.“.

†**бenedикт** *бenedиктi* m. „чичак, Carduus“ 1790. (Михајловић), *бенèдик* „врста цвећа“ Оток у Слав. (РСА), кајк. *бenedиктiа* f. „зечја нога, Geum urbanum“ (РНККЈ), *бенèдичица* „id.“ (RJA), *бenedичица* „повратич, Tapanacetum parthenium; клинчић, Eugenia caryophyllata; матруна, Acanthus sp.“ (РНККЈ).

- Од ЛИ *Бenedиктi*; уп. слч. *benedikt* „Списус“, чеш. *benedikt* „Geum urbanum“, стпољ. *benedykt*, *benedykta biala* (Brückner 20).

Skok I:400b s.v. *díčiti se* има само *бenedичица*, које пореди са ит. *benedetta*; уп. и нем. *Benediktenwurz*, енг. *bennet*, фр. *benoîte* (Симоновић). Облик *бenedик* од ЛИ *Бenedик* (по RJA, од XV в.) из мађ. *Benedik* < лат. *Benedictus* (Hadrovics 139–140), в. **Бенко**.

бенетати *бенèйаџи*, *бенèћем* (Вук 1818; Вук), презент и *бенèйаџам* impf. „говорити бесмислице, лупетати, брбљати“ НПосл Вук, НПр БиХ, књиж. Србија, БиХ, Хрв. (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *бенèйаџи* / *бенèйаџи* „id., глупо се понашати; беспосличити; лутати“ Ускоци (Станић),

бенѣшайи „говорити глупости“ Васојевићи (Боричић), *избенѣшайи* рf. „id.; испричати“ БиХ, ~ *се* „испричати се“ *ibid.* (РСА), *ѡробенѣшайи* „проћаскати; урадити како било; прошврљати“ Ускоци, *добенѣшайи* „доћи немајући много разлога за то или доћи без ваљаног разлога“ *ibid.* (Станић), *бенѣшало* m. „блебетало, трабуњало“ (Вук 1818; РСА), Ускоци, *бенѣшало* „id.“ *ibid.* (Станић), *бенѣшалица* f. „блебетуша“ (РСА), *бенѣшалька* „id.“ Ускоци (Станић); *бѣнѣи* m. „ћаскање“: бѣнѣт-пѣ-бенѣт ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣнѣи* „блебетало; неразумна, глупа особа, бена“ Ускоци, *бѣнѣи* m./f. „id.“ *ibid.* (Станић), *бенѣшача* f. „блебетуша“ Дучаловићи, Ускоци (РСА), *бенѣшара* „id.; нерадница, глупача“ Ускоци, *бенѣштура* „id.“ *ib.* (Станић); такође *бенѣдаи* impf. „бенѣшайи (в.)“ НП Хрв., *бенеѣшайи* „id.“ Шеноа; овамо вероватно и *бенѣшайи* „разболети се од брља (о овцама или стоци)“: Не ваља између Божића прести, јер благо бената Лика (РСА).

- Вероватно интензив од *-бенаи*, в. **бена**¹.

Уп. са сличним значењем *лупѣшайи* од **лупати**, **блебетати**.

бензеисати *бензѣисаи*, *-ишѣм* impf. „личити“, *бензѣисаи* „id.“ (Škaljić), *бѣнзер* adj. indecl. „сличан, налик“, m. „лик, прилика“ све БиХ (РСА).

- Од тур. *benzetek* „id.“, *benzer* 3. sg. аориста (Škaljić 137).

Изворно турска реч, в. ЭСТЯ 7:54–57; Tietze 1:315.

Бенко *Бѣнко* / *Бѣнко* m. ЛИ, такође презиме (РСА), презимена *Бенчић*, *Бенчевић*, *Бенковић* (Skok 1:400), дођемо у Кијево у један трактер, који држи један зовоми От-Бенковић, Србин из Баната Прота Матија (ред.), ороним *Бенковача* ужичка Црна Гора (Павловић I), *Бѣнковац*, *-ѡвца* m. варош у Далмацији, етници *Бѣнковчанин*, *Бѣнковчанка* f. (РСА). — Стерп. **Бѣнѣко** ЛИ Дубр. (Даничић).

- Хипокористик од *Бенедикѣ* < лат. *Benedictus* (Skok 1.c.).

Име је давано код католика по Св. Бенедикту из Нурсије (480–527), оснивачу монашког реда бенедиктинаца, уп. чеш. *Benek* (Svoboda 135). У српскословенској књижевности име светитеља углавном се пише по грчком изговору **Бѣнѣдикѣ**, али у српскословенском тексту житија Св. Бенедикта Нурсијског из XIV в. оно гласи **Бѣнѣдикѣ** (В. Савић, усмено). Варош *Бенковац* названа је по каштелу *Бенковић*, подигнутом у XV в., а овај по тамошњој властелској породици. В. †**бенедикт**.

бенсилах *бенсилѣх*, *-ѣха* / *бѣнсилѣх*, *-а* m. „широк кожни појас за којим се носи оружје, често са преградама за новац, прибор за пушење и сл.“ БиХ, НП БиХ (РСА), *бѣнсилѣ* / *бѣнсилѣј* „id.“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бенсилѣ*,

-áа, *бенсилāј*, *бенсилāв*, *бенселāх*, -áа, *бенселāј* БиХ (РСА), такође *белсилāх* ib. (Škaljić), *бесилā*, -áа Високо (РСА).

- Вероватно од тур. *belsilahi* „id.“ (Škaljić 137).

Сложеница или изафет од *bel* „струк, пас“, в. **белук**¹ и *silah* „оружје“, в. **силах**, са дисимилацијом *л – л > н – л*, уп. *бенсауклук* < **белсауклук**. Другачије РСА 1:465, са тур. *bent* „преграда“ у првом делу, в. **бент**. Ни за један од та два споја нема потврде у турском. Облик без -с- *бенелāј* Јајце (РСА), са једином потврдом из картотеке Етнографског музеја, можда је погрешно записан или прочитан *бенселај*.

бент *бѐнѝ*, *бѐнѝа* т. „брана, устава“ БиХ (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), Косово (Елезовић II 499), Златибор (Миловановић), Драгачево (Ђукановић II), Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), Банија и Кордун (Петровић Д.), Слав. Подравина (Sekereš V), „јарак којим вода тече у млин“ БиХ, Лика, „дубоко место у реци, потоку“ Банија, „пропис, параграф“ (РСА), Косово (Елезовић II 499), „узвишено место, могила“ Босна (РСА), *бѐнѝ* „брана, устава“ Призрен (Чемериќић), *бѐнаѝ*, -*нѝа* „id.“ БиХ, ЦГ, Плитвице (РСА), *бѐнаѝ*, *бѐнѝа* Сутјеска, Босна, *бѐнаѝ*, -*нѝа* Црмница (Skok 1:137), *бѐнѝић* дем. Плитвице; *бѐнѝићи*, -*ѝм* impf. „правити бѐнѝ“ Лика, *зѐбенѝићи* pf. „id.“ БиХ, Плитвице, *зѐбенѝиваѝи* impf. Плитвице (РСА), *зѐбенѝаѝи* pf. Златибор (Миловановић); такође *бѐнд* т. „бѐнѝ (в.)“ БиХ (РСА).

- Од тур. *bent* „id.“, перс. порекла (Skok 1:137 s.v. *bēnat*; Škaljić 137), уп. буг. *бент*.

За порекло тур. речи в. Eren 47; Tietze 1:313. Овамо и топонимска сложеница *Бѐмбаѝа* f. (Вук), *Бѐмбаѝа* предграђе Сарајева са купатилом на Миљацки (РСА), *Бен(д)баѝа* „главна брана“, уп. **баш**¹ (Skok l.c.; Škaljić 136). Уп. и **дербент**.

бенце *бенџе* п. „клатно звона“ Црна Река (Марковић I).

- Нејасно.

Можда исто што и *брџце* „id.“, в. **брџати**, али се не види разлог за испадање -р-. Или од *бџенце, *биџенце, уп. у истом говору *бије свџно* „звони звоно“ (Марковић I).

бео *бѐо*, *бѐла*, *бѐло* adj. „albus (о материјама, коси, перју, предметима, животињама, биљкама)“ (Вук 1818; Вук; РСА), Војв. (РСГВ), јек. *бијел* / *биџо*, *бијѐла*, *бијѐло* (Вук 1818; Вук; РСА), такође *б(ј)ѐл*, *б(ј)ѐла*, *б(ј)ѐло* (РСА), *бијел*, -*ѐла*, -*ѐло*: Може бити бијел ко чѐмѝн, бијел ко мљѐко, бијел ко снѝјег Дубр. (Бојанић/Тривунац), *биѝел* Стара ЦГ (Пешиќан), *биѝѐл*, *биѝѐла*, *биѝѐло* Златибор (Миловановић), *бџѐл*; такође *бѐл* НП Вук, скопска Црна Гора (РСА), *бѐл* Каменица код Ниша (Јовановић В.), Јабланица (Жугић), Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Црна Трава (грађа

ЕРСЈ), Свиница (Томић I), Призрен (Чемерићи), *бѐл*, *-á*, *-ò* Велики Крчмир, Орашац (Марковић J. I), Тимок (Динић), *бѐја*, *-ла*, *-ло*: Смрт – беја образ НПОсл Призрен (Чемерићи), ик. *био*, *била*, *било* (Вук), чак. *бил*, *билā*, *било* Брусје (ČDL; Dulčići), кајк. *бел* / *бељ* (РНККЈ), *бѐл* Подравске Сесвете (Maresić); такође „светао (у односу на околину)“: Па не иди путем бијелијем, ман’ ти хајде кроз гору зелену НП, „неисписан, празан“: Пиши, сине, лист књиге бијеле НП Вук, „сребрн (о новцу)“: Појићу те, Брђанине Ђемо, | без бијеле паре и динара НП Вук, фиг. „чедан, невин, безгрешан; добар“ (обично уз *црн* као супротност): ни ђаво црн ни мајка му бијела Врчевић, „срећан“: овом црном и бијелом житку Новић; у стајаћим спојевима: *бели дан* (в. **белодан**), *бели град* (в. **Београд**), *бели мрс*, *бели свећ* (в. **белисвет**), *бели смок*, *бели двори* НП (РСА), *бела земља* (РЈА), *бела недеља* „сиропусна“, *беле њокаде*, *бела удовица*, *бела цигерица*, *бело месо*, *бело време* „бело праће код жена“; у фитонимији: *бели бор*, *бели јасен*, *бели лук* (РСА), *бѐла риба* „ситна бела риба (кесега, буцов, деверика, црвенперка итд.)“ Војв. (РСГВ); поименичено *бјѐл* т. „бели коњ“ Златибор (Миловановић), *бѐлā* / *бијелā* f. „скрама на рожњачи, катаракта“ (Вук), Болова је много од очију, па му се сада испела бијела врх зјенице ЦГ, *бѐлā* „женски демон који улази у тело падавичарки“ (РСА), име белоруној овци Љештанско (Тешић), *бѐла* „бела крмача, крава, кобила, овца“ Војв. (РСГВ), „плавуша“ Мачва (Лазих), „сребрни турски новац“ Косово (Елезовић I; РСА), *бѐле* pl. „ви́ле“: обично их зову еуфемистички: беле, лепе, милостиве Војв. (РСГВ), *бѐла* sg. „сребрни турски новац“ Призрен (Чемерићи), *бѐле* pl. (sg. *бѐла*) „руке“ Црна Река (Марковић I), *бијелā* „катаракта“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *бијелā* „id.“ Ускоци (Станић), *бијела* Васојевићи (Боричић), Пива (Гаговић), *бијела* Стара ЦГ (Пешикан), *бијела* вет. Кривошије (Суботић 154), *Б(и)јела* име разним домаћим животињама беле боје (РСА), зашао као Бијела [псето] по пазару (Вук 1818; Вук), *бијелē* pl. „беле чарапе“ Ускоци (Станић); са хипокористичним акцентом *бѐла* sg. „бела свиња, крава, кобила, овца“ Радимња (Томић II), „народна ношња из Крашова“ (РСГВ), *Бѐла* име овци, крави, кози, *бјѐла* „бела кобила, кучка“, „девојка бела у лицу“ све Ускоци (Станић); *б(ј)ѐла*: Села бела на сред села, сама себе јела? (свећа) — Бјела бјелу зове: дај ми, бјело, б’јела љеба испод б’јела скута (овца и јагње) НЗаг (Вук; РСА), *бјела* „плавуша“ Никшић (Ђоковић); *б(и)јело* п. „оно што је беле боје“: Колико је на тебе [гаврану] бијела НП, „одело или рубље такве боје“, „беоњача“, „катаракта“: Навукло му се бело на око Војв., „светла скрама на језику“, „бела пега на нокту“, „жито (пшеница, јечам, овас, раж)“: Аги плаћају трећину од бијелога (жита), а петину од зелени Херц., „сребрни новац, сребро“: „Црвено

црквено, а бело таторово“ т.ј. бакарне новце из таса остављају тутори цркви, а беле новце (сребро) међу себи у цеп Банат (РСА), *бело* „бело рубље; венчаница“ Војв. (РСГВ), *бело* „катаракта; бела пега“ Свиница (Томић I), *бијело* „оно што је погодно, добро, срећа“: Како е Зѳрци? Црно без бијела Ускоци (Станић), чак. *било*, *-га* „сланина“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II), израз *било од очѳјух* „беоњача“ Брач (Šimunović), кајк. *бело* „белило за лице; бела плоча за писање; белика“ (РНККЈ), *бело*, *-ога* „беоњача“ Карловац (Finka/Šojat); *бело* / *бијело* adv. „зачуђено“ у изразу *гледати* ~ (РСА; РСГВ); такође са префиксима: *набел* / *набијел* / *наб(ј)ел* adj. „белкаст, беличаст“ (РСА), *набијел* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *наб(ј)еласт* / *набиласт*: Плавоња или плавокос је човик, на кому плава коса, то ће рећ мркожута и набиласта Пољица, *набело* / *набијело* / *набило* adv. „беличасто, белкасто“ *ibid.*, „до дна, до последње капи, на искап (испити)“ (РСА), *набело* „id.“ Ново Милошево (РСГВ), *небео*, *небела*, *небело* / *небијел*, *-а*, *-о* adj. „који није (чисто) беле боје“, *фиг.* „непоштен; оцрњен“, у изразима: *и (сваки) бели и небели* „свако, сви редом“, *ио свима небелима* „свуда, по целом свету“ Слав., Бачка, Војв., *у све небеле (иди, идиће)* у благој клетви „до ђавола, бестрага (иди, идите)“ (РСА); *иребео*, *-ела*, *-ело* / *иребео* / *иребијел* adj. „веома, сувише бео“ (РМС), *иребели* Стара ЦГ (Пешикан), *иребел* (РМС); *иобијел* „беличаст, белкаст“ (РЈА), *субео*, *-ла*, *-ло* „који није сасвим бео, беличаст“ (РМС), *суб(ј)ел* / *субил* (Вук; РМС; РЈА), *Субјел* т. село код Косјерића (ИМ), *суб(ј)еласт* adj. (Вук; РМС; РЈА), *субјељаст*, *субјелица* f. „светла боја“ (РЈА); прилог *избела* „белкасто, беличasto“ (РСА); поименичено *подбел*, *иодбјела* f.: Подбила је птица бијела под репом Далм. (РЈА); веома чест први део сложеница, детерминативних као *б(ј)елобор* т. „бели бор“, *б(ј)елобрежина* f. „оголело кречно бреговито земљиште“, *белоушка*, или атрибутивних као *белобрад*, *белоглав*, *белогрив*, *белогрл*, *белогуза*, *белокор*, *бјелоласица*, *белолик*, *беломуав*, *белоок*; деноминали *белети*, *белити*; именске изведенице *белизна*, *белина*, *белост*, *белота*, *белоћа*, *бијел*, *белва*, *белут*, *бель*, *беона*, хипокористик *беља*, *бјележ* coll. „млеко“; са моционим суфиксима: masculinum *белац*, *белак*¹, *бјелик*, *-ика* „бело платно“ Попић, *бјелич*, *-ича* „бео пас“ Срем, *б(ј)елић*, *-ића* „врч од беле печене земље“, „тањир“ Темнић, „бело просо“ Далм., „риба беовица“, „бео мачак“, *бјелин*, *-ина* „бео коњ, ован, пас“ Лика, „бео крмак“ Банија, „плавокос дечак“ Плашки, *белов*, *белоња*, *белуг*, *белун*, *б(ј)елоти* „во беле длаке“ Слав., *белаш*, *белаш*, *белуш*, *бјелиш*, *бјелар*, *-ара* „плитко место у води“ Плитвице, *белаћ*, *бјеладан* „бео јарац“, *бјеладин* „id.“; бео ован“, feminine *белика*, *белица*, *белка*, *бјелога*, *бељува*, *бјелеша* „бела

коза“ Слав. (РСА), Лика (Ајдановић), *бјелѐшица* dem., *белѐшина* „висока трава на песковитом тлу *Calamagrostis epigeios*“ (РСА), *бјелѐшина* „id.“ (РЈА), мтоп. *Белешина* Сврљишка котлина (Богдановић III), *бјѐлеша* „бела овца, коза“, *бјелѐшица* „бела коза“, *бјѐлара* „врста јабуке“ Злакуса (РСА s.v. *бѐлара*), *бѐларица* „нека риба (вероватно кесега, *Abramis ballerus*)“ Банат (РСА), „бела риба“ Тиса (Михајловић/Вуковић), општи назив за разне врсте ситнијих, мање квалитетних риба Падеј (РСГВ), **белија**, **белуља**, **белека** „белица црвенпера, *Leuciscus rutilus*“, **белача**, **бѐљнача** „глиновито-кречна или лапоровита земља, белуша“ Чумић, „бела ваш, *Pediculus vestimenti*“ Срем, Бачка, **бѐљница** „id.“ *ibid.*, **бјѐлѐнка** „бела овца“, „бела крава“ Лика (РСА), **белотина**, **б(ј)елѐшица** „бела чарапа“ (Вук; РСА), **бѐлашица** „id.“ (Вук), **бѐлајка** „врста беличасте земље“: У приморју ... је помишана земља: пѐскуља ... бѐлајка (била) Пољница, **белојка**, **бѐлѐрка** „беоњача; катаракта“, **бјѐлѐдѐинка** „бела овца“ (РСА); neutrum **бѐле** нур. „светлопуто мало дете“ Јабланица (Жугић), **белце**, **беланце**; и з в е д е н и п р и д е в и ***бѐлак**², **белан**, изворно и **бѐлав**, **бјѐлас**, **бѐлов**; са сложеним суфиксима **бѐласт**, **бјѐлашаст**, **бѐличаст**, **бјѐловит** „јасан, разговетан“ (РЈА), **бѐлѐловит** „врло, веома бео“ (sic!): *Йма̄ ѿг̄ бѣ̄лѣ̄ бѣ̄лѐловитѣ̄ свиѣ̄т* [има их врло много] Ускоци (Станић), **бѐлужњав**, **бјѐлукаст** „беличаст“ (РМС), **бѐљукав** „id.“ Далм. и Херц. (РСА), **бѐљускав** Свиница (Томић I), **бѐлѐцайт** / **бѐлѐцайт** само у споју **бео-бѐлѐцайт** „сасвим бео“ (РСА), **бѐлѐцайт** у **бео-бѐлѐцайт** „id.“ Радимња (Томић II), **бѐлѐцайт** у **бѐл-бѐлѐцайт**, **бѐла-бѐлѐцайт**, **бѐло-бѐлѐцайт** Каменица код Ниша (Јовановић В. I), **бѐлѐцийт** у **бео-бѐлѐцийт**, **бѐла-бѐлѐцийт**, **бѐло-бѐлѐцийт** Црна Река (Марковић I), чак. **бѐлѐцайт**, **-ѐцайт**, **-ѐцайт** „белцац“ Брусје (ЏДЛ), **бѐлѐцайт**, **-а**, **-о** Брач (Џимунџић). — Стѐрп. **бѐлѐ** „бео“: *вѐласи главе егѐ вѐше вѐли летопис, такође „сребрн (без позлате)“: чѐтири чаше вѐле* (Даничић), од средине XIV в. и **бѐлѐ**: **Бѐли грохѐтѐ** мтоп. Метохија (Арх. Пов. 281), од XV в. и **бѐлѐ**, **бѐлѐ**: **сѐвѐра вѐла**, **двѐ [чашѐ] вѐле**, **ладѐца вѐлиѐх сѐвѐрѐниѐх** (Даничић); 1351. **Бѐла** место у Боки (id. s.v. **Бѐла**).

• Од псл. ***бѐлѐ**, уп. стел. **вѐлѐ**, мак. *бел*, буг. *бѐл*, слн. *běl*, слч. *biely*, чеш. *bílý*, глуж., длуж. *bělý*, пол. *biały*, струс. *бѐлы*, рус. *бѐлый*, укр. *бѐлий*, блр. *бѐлы* (Skok 1:152–155 s.v. *бѐ*; SP 1:238; ЭССЯ 2:79–81; ЭСБМ 1:344; ESJS 61; Herne 104–106).

Добар део горенаведених изведеница такође је прасловенског порекла или бар има паралеле у другим словенским језицима, уп. за **бѐлик** SP 1:230–231 s.v. *bělíkъ*, ЭССЯ 2:66 s.v. **bělíkъ*, за **бѐлин** SP 1:231 s.v. *bělínъ*, за **бјѐловит** (од XVI века, РЈА), **бѐловит** SP 1:237 s.v. *bělovatъ*, за његово значење у Ускоцима, као и за **небели**, уп. **белисвет**. За **бјѐлеша** „бела коза“ уп. укр. дијал. *білеша* „бела овца“

(Клепикова 1974:61). За *б(ј)елѣшина* „врста траве“ уп. буг. *белешак* „врста беле високе траве“ Софија (БЕР 1:109). За *белорка* уп. *грахорка* s.v. **грах**, *махорка* s.v. **мах**, али можда је ту *-р-* секундарно, уп. *бѣлѡка*, **белоок**. За *белцаи* уп. елативно *белѣц* s.v. **белац** (о придевским конструкцијама типа *бео белцаи* в. и П. Радић, МЈ 1991–93:265–266). У топонимији се преводи, нпр. **Београд** → мађ. (*Nándor*)/*fehervár*, срлат. *Alba (Graeca)*, нем. *Weißenburg*; тур. *Ак Паланка* → *Бела Паланка* (уп. **ак**¹). Средњовековно име данашњег града Ћустендила у зап. Бугарској, стсрп. **Бѣльб(л)оуѣдѣ** (Даничић), по пореклу *j-*посесив од ЛИ **Velь-budъ* или *-bodъ* (Лома 1994:114) бива изврнуто, у турско доба, у *Бања Бѣлбушка*: *Veobusci balnea* XVI в., на **Бани Бѣльбѣшкони** XVII в. (RJA), (**Бана**) **Бѣльбѣшка** XVII в. (ЗН 4601° = 9651°); од мађ. *Pélmónostor* начињено је 1923. *Бели Манастир* (у Барањи). За могуће значење стране света у *б(ј)елѡјуг* т. „јужни ветар без кише“ Дубр. (Вук), Матавуљ (РСА), *бјелѡјуговина* f. „id.“ (RJA), *бјелѡјужина* Дубр. (Вук; РСА), ЦГ (РСА), *билојужина* Брусје (Dulčići), *бјелѡјужњи* adj. „који је у вези са бјелојугом“, *бјелѡдолац*, *-ѡца* т. „северни ветар“: Вјетрови јаки, имају разна имена: Бјелодолац (сјевер) најјачи и најхладнији Херц. (РСА) в. Михајловић 1966:103, 108–109, уп. и буг. *бјл вјатър* „јужни ветар“ (в. БЕР 1:107). У називима изворишних кракова типа *Бела* и *Црна Каменица* које теку са Маљена и спајају се у Каменицу, притоку зап. Мораве, укр. *Бѣла Тиса* : *Чорна Тиса* у Карпатима, слч. *Biely*, пољ. *Biały Dunajec* : слч. *Čierny*, пољ. *Czarny Dunajec* у Татрама, као „бела“ по правилу бива означена источна, а као „црна“ западна саставница; бела боја означава (југо)исток као место одакле свиће, уп. изразе типа *зора забѣлила*, *дан се бели* s.v. **белети**, **белити**. Маскулиnum *б(ј)ѣлоѡа*, већ стсрп. ЛИ **Бѣлоѡа** XIII в. (Даничић), функционално и акценатски је различит од апстракта женског рода *б(ј)ѣлоѡа*, в. **белоѡа**, мада га SP 1:236 и ЭССЯ 2:75 погрешно изводе од **bēlota*.

Београд *Бѣоград* т. главни град Србије (РСА), И Авала више Београда НП (Detelić 2007:42), дијал. *Бѣоград*, *Бѣоград* Шумадија, са контракцијом у *Богрѡду* Стојник, у *Бѣграду* Барошевац (Реметић 1985:98), ктетик *бѣоградскѣи*, етник *Бѣограђанин* т., и презиме, *Бѣограђанка* f., *бѣограђанка* „народна игра“, *Бѣограђанче*, *-ѣѡа* п., јек. *Бѣоград* т. (РСА), *Бијоград*: Ка бијелу граду Бијограду НП Вук (Detelić l.c.), *Бијѡград* поред *Бѣоград* Поткозарје (Далмација), *Биѡград* Ускоци (Станић), *Би(ј)ѡград* Шумадија, са очуваним јатом *Бѣоград* Бистрица, Трбушница (Реметић l.c.), *биѡградскѣи* adj. (РСА), *биѡграцкѣи* Ускоци (Станић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *Бѣограђанин* т., *Бѣограђанка* f., *биѡграђанка* (РСА), *Београѡанин* т., *Београѡање* pl., *Београѡанка* f., *Београѡање* pl. све Пирот (Живковић), *Бѣјаград*, (*-граи*) т., хипокористик *Бѣја*: А кад срп. војска стиже на Косово онда: Бѣја (тобож снег, у ствари Београд) јѡпет нападаја на ширѡко (т.ј. Косово) [говорили Срби између себе за време српско-турског рата 1877–78. тако, да их месни мухамеданци не разумеју], *белограцкѣи* adj., *Белограђанин* т., *Белограђанка* f. све Призрен (Чемерикић), *Бѣлограђанин* т., *Бѣлограђанка* f.

Врање (РСА; акц.?), *Бјелòград* т., *бјелòградскѝ* adj. (РЈА); *белиградски* Косово (Елезовић I), *Бј̀елигр̃ад* т. (РЈА), *Билиград*: Од онога Билиграда стојна НП (Detelić l.c.); заст. ктетик *беòграђанскѝ*, етници *Беòградац*, *-аца* т.: Београци Турци Прота Матија, *Беòграѝка* f., такође назив одмила: Млађа снаја старију снају или заову зове: „госпођо“, „Београтке“, „Софијанке“ ... „Јагодинке“, „господинке“, „сестрице“ Пољаница и Клисуре, *беòграѝка*, *београдака* ген. пл. „врста крушке“, *Беòграѝкиња*, *Беòграче* п., *Беòграчић* т. Ј. Веселиновић, Матавуљ, такође „сељак из околине Београда“: За Посавину од Умке до Београда је познат назив Београчићи, јек. *Биòградац*: То гледају Турци Биограци НП Вук (РСА), *Биогра̀ци* пл. „Београђани Васојевихи“ (Боричић), *Биòграѝка* f. (РСА), *Биòграѝкиња* (РЈА), *Биòграче* п.: И у лађи момче Биограче НП Вук, *Биòграчић* т. Сремац; *Београ̀длија* „београдски Турчин“ Прота Матија (РСА), *Биогра̀длија* (РЈА), *Београ̀ђанлија* (РСА); деноминали *ѝбеòградѝѝи* рф. „учинити да што буде као у Београду“ (РМС), *забиòградѝѝи се*: Биограде мој велики јаде: | у з’о час се забиоградио НП (Вук; РСА). — 878: *ad episcopatum Belogradensem* писмо папе Јована VIII, око 950: Велéγрадoн / Велáγрадoн / Велóγрадoн, τῆς Велеγράδας, τὸ Велéγραδα / Велáγрадoн Порфиригенит (Loma 2000: 106–107), 1019: τὰ Велáγραδα повеља Василија II (BZ 2:53), стерп. од XIII в.: Бѣльградъ: до Бѣдинѣ или Браничѣва и Бѣлграда повеља буг. цара Асена II 1217–41. (Даничић), *отъ древлѣ прѣвеликыи градъ Бѣль градъ* Константин Философ (Жив. Стеф. 272), *оу Бѣлградоу* 1404–27. (ЗН 244°), *вѣльградскѝи* adj., такође *Бѣлиградъ* / *Белиградъ*: *славныи градъ глаголемыи Бѣлиградъ на вѣргоу рѣкы Доунава и Савы* (Данило 97), *на Врѣчароу* под *Бѣлиградомъ* летопис, позније и *Бѣвградъ*, *Биоградъ*, *Беаградъ* (Даничић). Биоград на мору *Биòград на̀ Мору*, град у хрв. приморју (РСА). — Око 950. τὸ Велéγрадoн / Велáγрадoн Porph. de adm. imp. 31 (Detelić/Plić 2006:93–94). Стојни Биоград *Сѝòјни Биòград* град у Мађарској на Дунаву (Вук), мађ. *Székesfőhérvár*, нем. *Stuhlweißenburg*, срлат. *Alba Regia* (Detelić/Plić 2006 l.c.), Са Авале зелене планине, | Вила зове у Биòград Стојни НП (Вук II 95°, 4–5). Биоград *Биоград* село код Невесиња. — 1436. *Biograd di Nevesigna*. Биоград *Биоград*, некадашње село код Требиња (Detelić/Plić 2006:93). Биоград *Биоград* на Неретви код Коњица, тур. „Белградчик“ (eae. 94–95). †Биоград / Белград друго име Прусца код Д. Вакуфа у Босни у изворима са поч. XVI в., тур. *Akhisar* (id. 95). †Белград некадашње место у Истри, 1102. *Bellegradus* данас Белај код Пазина (id. 86). Београци *Биòграци* т. пл. село близу Мостара (РЈА). Биоградско Језеро *Биòградскò Јèзеро* на Бјеласици код Колашина (РСА), *Биòграцкò јèзеро* id. Ускоци (Станић).

- Од псл. *Bělgordъ / *Bělogordъ, уп. у Румунији *Bălgard*, 1097: *comes Bellegratae*, данас *Alba Iulia*, мађ. *Gyulafehérvár* (Kiss 256), струс. *Бѣлѣгородъ* од Х в., полј. *Białogard* у Поморју од XII в. итд. (SP 1:233–234 s.v. *Bělogordъ : *Bělgordъ; ЭССЯ 2:78–79 s.v. *bělgordъ; Skok 1:152a s.v. *bio*).

Широм некадашњих и садашњих словенских земаља низ других места носи исто име (уп. најскорије Detelić/Пић 2006:84–96), за које се понегде, као у случају чешког *Bělohrad*, зна да је сразмерно позно настало, док би другде могло потицати из најранијих времена; тако у случају Берата у Албанији, чије је словенско име *Belgrad* посведочено од 1230. (Ylli 2000:88–89; помен из 1019. који се тамо наводи односи се на српски Београд), и чији однос према грчком раније (од IX в.) посведоченом називу места Πουλχερίόπολις није јасан; словенско име тумачи се као превод средњегрчког (Ylli l.c.; у првом делу је лат. *pulcher* „леп“), што није извесно; у античко доба град се звао *Antipatrea*. Српски Београд наследио је римски *Singidunum*, чије је име свакако предримско, келтско (у другом делу је келт. *dūnon* „брежуљак; тврђава“). Своје словенско име град је добио свакако пре ћирилометодијевске мисије у вези с којом се први пут помиње (такође и у позније насталом грчком житију Св. Климента), а можда и одмах након досељења Словена (Порфиригенит га њиме означава пишући о досељењу Срба у првој половини VII в.). Претпоставка да је настало као превод од *Singidunum* нема основа, јер у начелу није вероватно да се келтски језик одржао у овом делу Подунавља до краја античког доба, а први члан сложенице *singi-* не да се тумачити као „бео“ из келтских језичких средстава; најскорије га Деламар пореди са стир. *séig* „грабљива птица, соко“ (Delamarre 233), те би *Singi-dūnon* био „Соко-град“ (уп. А. Лома, *Даница* 13, Београд 2006, 463–465). Срлат. *Nandor Alba* (1336), мађ. *Nándorfehérvár*, нем. *Weißenburg* преводи су словенског имена (мађ. *Nándor* „бугарски“: у доба досељења Мађара Београд је био у границама Првог бугарског царства). У сз. Бугарској стара, још римска тврђава, која се у раним турским изворима помиње као *Белград*, променила је доцније име у *Белоградчик*, са тур. деминутивним суфиксом, као „мали Београд“ према „великом“, тј. српском; уп. етник *белогрџанин* m., *белогрџчанка* f. Тимок (Станојевић). Разграната семантика придева *běľь > **бео** оставља простор за различите претпоставке о првобитној мотивацији назвања *běľь-gordъ (где други члан има своје изворно значење „тврђава“, в. **град**¹). Стајаћем придевку *б(и)јели уз град, двори* у НП одговара рус. *белокаменный* „сазидан од камена или цигле и окречен“, *белокаменная* Москва НП (Даль), уп. срп. *белòкаменї* „који је од белог камена“: Прођоше поред некадашњег господарског белокаменог бињекташа Шапчанин, *бјелокамени двори* Сремац (вероватно русизам), *бјелòкаменица* f. покр. „кречњак“: Ту слабо има воде, јер је свуда бјелокаменица околина Ужица, *бјѐлокāм* m. заст. „гипс“: Гипс се каже у Рватској садра или жест, а у Далмацији: бѣлокамъ 1852. (РСА). Име руског Белгорода на Северском Доњцу, први пут поменуто 1237, доводи се у везу са кречњаком којим је тај крај богат. Киш у вези са називом *Székesfehérvár* „Сто(ј)ни Београд“ истиче да су у доба првих Арпадоваца грађевине од белог

камена, или окречене, представљале симбол власти и отмености (Kiss 601); међутим, мађарско име (преведено на латински као *Alba Regia*) могло би и овде имати словенски предложак; у епској поезији његово име (*Сѿојни Биоград* и сл.) преноси се на српски град на ушћу Саве. Семантичку паралелу пружа етимолошка веза између **леп** и **лепити**, између осталог и „кречити“. У случају Београда на ушћу Саве, могла је постојати одређена опрека између његове камене, „беле“ утврде и наспрамног земљаног утврђења о којем сведочи такође веома стар топоним **Земун** (уп. А. Лома, *Даница* 13, Београд 2006, 466). Значајно је и запажање да су многи „бели градови“ на словенском југу настали на рушевинама римских камених утврђења (Detelić/Ilić 2006:79–82). Но ауторке исте монографије исправно указују да се семантика придева **bělъ* не исцрпљује тим конкретним материјалним значењем; по њима, „бели град“ у с.-х. епизи има поред секуларног и свој сакрални аспект, какав се не може искључити ни код реалних објеката таквог имена (id. 75–79). Трубачов у ЭССЯ I.c. истиче такође значење придева **bělъ* „прекрасный“ као стајаћег епитета у фолклорној традицији, али допушта и да у **bělъgordъ* он означава везу са водом, како је то претпоставио већ Петар Скок (Skok 1934:70), или запад као страну света (уп. већ О. Н. Трубачев, ВЯ 1974/6:51; обе интерпретације поновљене у Трубачев 2002:259–260). У хидронимији, међутим, чини се да **bělъ* пре означава исток (уп. оно што је речено за *бели Дунав* под **бео**). Уп. још SSS 1:101; Detelić/Ilić 2006:34–39. Како нема основа за претпоставку да је псл. придев **bělъ* био и-основа (в. **бео**), облик **Belъgordъ* свакако је настао срastaњем двочлане топографске синтагме у номинативу и (пре) акузативу **Belъ gordъ* „бео град“, где су се првобитно деклинирала оба члана, уп. струс. потврде за струс. *Бѣлъгородъ*, укр. *Білгород(ка)*: в *Бѣлъгородѣ* Несторов летопис под 980. г., изъ *Бѣлграда* Слово о полку Игореве, 1187. (Срезневский); за могуће трагове исте појаве у старој предаји као *Βελαγρόδα(ς)* < **изъ Бѣла града*, *Βελέγραδον* < **(вѣ) Бѣлъ градъ* в. Лома 2000:138–139. На исти начин објашњава се варијанта **Белиградъ**, која преовлађује у записима XVI в. (уп. ЗН 406°, 766°, 876°, 5245°) а изгледа да је тада била уобичајена и у непосредној околини града (635° из Фенека, 759° и 760° из Винче), једино што је у њој придев у свом одређеном виду (**Bělъjъ gordъ* ном./асс.). Облик праве сложенице са везивним вокалом *-o-* биће најмлађи и секундаран, изведен из ктетика **bēlogordъskъjъ*.

Беодра *Bèodra* f. село у Банату (RJA), данас део Новог Милошева. — 1419. *Beeldre*, 1448. *Bwldre*, 1461, 1481. *Bewldre* (Millecker 1915:11, који чита *Böldre*).

- Нејасно.

Можда **Bělъdъra*, од **bělъ* > **бијел** „белика, део дрвета између коре и сржи“ и **драти**, уп. **Ликодра** (ОС 50). П. Ивић, СДЗб 40/1994:6 претпоставља несловенско порекло и супституцију мађ. *ö* словенским *e*, али и српску промену *л* > *o* извршену око 1400. године.

беона *бѐона* / *бѐона*, јек., ик. *бѝона* / *бѝона* f. „скрама на рожњачи; замућеност сочива, катаракта“: Бѝона ... пане насрид зенице ока ка' зрно проса, не боли чудо, али смета Пољица, „беоњача“ (РСА), *бѐона*, *бѝона* „катаракта“ Барања (Вук), *бѝјона* „id.“ ист.-бос. Ере (Реметић), чак. *бѝјо̀ан̑а* Вргада (Јуришић), *бѐоница* / *бѐоница*, *бѝоница* / *бѝоница* „катаракта; беоњача“, *бѐоњача* / *бѐоњача*, *бѝоњача* / *бѝоњача* „спољна заштитна очна опна“ (РСА), *бѐоњача* „id.“ Футог (РСГВ), *бѝоњача* Ускоци (Станић), *бѝоњак*, -њка m. „катаракта“, такође *бј̀еница* f. „id.“ Бос. Грахово (РСА). — Од XVIII в. *биона* (RJA).

- Од **bělъ* > **бео** (Skok 1:153a s.v. *bīo*).

Горенаведене с.-х. форме своде се на **bělъna*. Псл. **bělъto* у истом значењу (SP 1:242; ЭССЯ 2:86–87) непосредно се одразило само у чак. *белм̑о* Црес (Skok l.c.), такође и „беланце; болест очију код оваца“ Орлец на Цресу, „беланце“ Башка на Крку, „id.; беоњача; катаракта“ Сусак итд. (Вору́с 1999:11); могуће је да се и шток. *бѐона* / *бѝона* своди на исти предложак, са секундарним суфиксом *-na*, уп. слн. дијал. *bělno* „катаракта“ (id. 59), све можда од пие. **bheH1l-men/mn-*, уп. особито длуж., глуж. *bělman* „id.“, длуж. и *bělpan* (ЭССЯ l.c.; у SP l.c. облици са *-n* такође се просуђују као секундарни). Ипак се може радити и о с.-х. поименичењу од придева **bělъnъ*, уп. кајк. *бѣлѣн* „ужарен, усијан“ Озаљ, *белъѣк* „беланце“ *ibid.* (Тежак). В. и И. П. Петлева, Этимология 1967:174–175. Облик *бј̀еница* према зеница (?), уп. и *бјенути*.

беоњача в. **беона**.

Беочин *Бѐочѣн* m. село и манастир у Срему, у северном подножју Фрушке горе (Вук; РСА; RJA), ктетик *бѐочѣнскѣй*, етник *Бѐочѣнац* m. (Вук; RJA). — Од XVI в. (Зиројевић 1984:51), XVII–XVIII в. **Беоцинь**, **Беоцина** итд. (Рач. Пом. 83г, 211v), 1710: **ѡ моноастиѣ БеоцинѢ** (ЗН 2213°), 1735: **БелчинѢ** (ЗН 2645°), 1729: **Фифѣнтиа** (sic!) **Беоцинца** (ЗН 2538°). Биочин *Биочин* село код Рашке (ИМ). — **Село Бѣљчино** 1363. (ССА 2:145₂₀). Биочино брдо *Би(ј)очино брдо* ороним у масиву Муртенице (Павловић I).

- Вероватно од **bělъka* „куна, веверица“, в. **белка**, уп. рус. *белчи́ный* поред *беличий* „веверичји“, буг. *Белчин* село код Самокова, рум. *Belcina* притока Мориша, пољ. *Belczyna* село у Шлеској.

Горенаведене словенске паралеле упућују на то да се ради о описном придеву на **-inъ* (првобитно уз *йошок*, *врх* или сл.) од зоонима, за тип уп. нпр. **Теочин** од *тѣльць* и в. Лома 1997:16 и даље. На знатну старину указује и начин универбизације простим одбацивањем апелативног члана, који је архаичан. Стога је мање вероватна, али не и искључена, могућност да је посреди посесив на *-ин* од ЛИ (или надимка) *Бѣлка* f., *Бѣлча* m.; презиме **Бѣљчиѣ**, 1253. **Бѣљчиѣ** Дубр. (Даничић), *Бѣлчиѣ* (РСА), уп. *Бѣочиѣи* m. pl. село у Србији код Јагодине, *Биочиѣи*

село у Далмацији близу Дрниша, *Бѣлчићи* село у Хрватској код Јастребарског (РЈА) најпре од мушких ЛИ **Бѣлъко**, **Бѣлъць** (Грковић М. 1986:51); посреди би био старији тип *Ковачић* према млађем *Ковачевић*; уп. **Биоково**, **Биоча**.

беочуг *беѡчуг* т. „алка, карика“: Нашао је на „зеленом венцу“ 6 малих кључића на ... беочугу 1883. Београд (РСА), Ускоци (Станић), „id.; део на јаслама за који се привезује стока; део кроз који се провлаче кајаси на радном аму“ Војв., *беѡчѹг*, *-ѹга* *ibid.*, *беѡчуг* *ib.* (РСГВ), Мачва (Лазић), *беѡчѹг* Вршац (РСГВ), јек. *биѡчуг* „беѡчуг (в.)“ (Вук; РСА), „id.; звекир на вратима“ Златибор (Миловановић), *биѡчуг* „алка“ (Вук 1818), *биѡчуг* „id.“ Ускоци (Станић), *биѡчѹг* Прошћење (Вујичић), „алка на аму; округли метални део на глави бича“ Војв. (РСГВ), *беѡчужих* / *биѡчужих* *dem.*; такође *бѣлчуг* „алка“ Пирот (РСА; акц.?), *бѣлчѹг* „id.“ Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Пирот (Златковић IV), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Власотинце (грађа ЕРСЈ), Лужница (Тирић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „омча; брњица за свиње“ Пирот (Живковић), црнотравска Кална (Богдановић III), Лозан (Јоцић) ⇒ деноминал *обѣлчѹзи* *se* 3. *sg.* *pf.* „ојачати“ Тимок (Динић), *бѣлч'ѹг* Свиница (Томић I); *бенчѹг* Црна Река (Марковић II), *бјѡнчуг* Дучаловићи, *бјѡнчуге* *f. pl.* „обоци, минђуше“ *ibid.* (РСА), *бјанчуг* т. Шибеник (Skok 1:136), *бијанчужих* *dem.* (РЈА); *блѡчѹг* Ново Милошево; *бѣлчуг* „део ама“ Војв.; и са -к: *беѡчѹк* „id.“ *ibid.* (РСГВ); *биљанчѹк* „гвоздена карика (причвршћена за јасле, за коју се везује стока); алка“ бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија); са -х: *биѡчух* Дубр. (РСА) ⇒ деминутиви *биѡчушак*, *-шка*, *биѡчушац*, *-шица*, *биѡчушичић*, придев *биѡчушаст*, деноминал *одбиѡчуши(ва)ѹи* (*im*)*pf.* „скинути / скидати беочуг“ све Стулић (РЈА), кајк. *биѡчух* (РНKKJ); *обѣчух* / *објѣчух* т. Дубр. (РСА), *објѡчух*, *објѡчац*, *објѡчић* све Стулић (РЈА). — Стсрп. **бѣлъчѡѹгъ**, **бѣлчѡѹжьць**: **четири бѣлчѹзи** Дубр. (Даничић), **ѣдань билчѹжаць** 1442. *ibid.* (MS 416).

• Изворно **bēlčigъ*, рана позајмљеница из неког алтајског језика, уп. буг. *бѣлчѹг*, струс. *бѣлъчѡугъ*, рус. *бѣл(ь)чуг* (Skok 1:136 s.v. *belēncūk*; Фасмер 1:150).

На основу чагат. *bilāzik* „наруквица“, тат. *belāzek* „глежањ“, калм. *biltsəg* „прстен“ реконструише се непосредни извор сттур. **bilčūk* / **bilčik* (Skok, Фасмер I.c.); он се, међутим, изводи из монг. *bilecyg*, *biliceg*, *bilycyg*, *bilyceg*, *bylececg*, *bułycyg* „прстен (на палцу)“ (ЭСТЯ 2:145). Облици на *o-* су, по Скоку I.c., настали укрштањем са *објесийѹи*, они са -х- погрешном декомпозицијом из генитива деминутива *биѡчушица*, онај на *бија-* са развојем *л > а*, -н- према **белензук**, истог крајњег порекла. За упоредно постојање предосманског и османског турцизма уп. парове **пашеног** : **баѡанак**, **клубук** : **калпак**. Из словенског рум. *belciug* (Skok I.c.).

бепити *бѣйѣиѣи*, -им pf. „јако ударити некога“: Бепи га песницом у леђа ЦГ (РСА), *бѣйѣиѣи*, -ѣм „id.“; тешко пасти; превазићи некога у нечему, надмашити“ Ускоци (Станић), „ударити“ Прошћење (Вујичић), *бейѣиѣи* „id.“; пасти као проштац“ Никшић (Ђоковић), *бѣйѣиѣи*, -нѣм „ударити“ Ускоци (Станић), *избѣйѣиѣи*, *избѣйѣиѣи* „избити, истући“ ЦГ (РСА), Ускоци, *убѣйѣиѣи*, *убѣйѣиѣи* „id.“ *ibid.* (Станић), *бѣйѣиѣи*, -ѣм „јако ударити, млатнути; пасти, треснути на тло; лупити, треснути“, *бѣйѣиѣи*, -нѣм „id.“, *бѣйѣиѣи* interj. „буп, туп“ све Васојевићи (Стијовић).

- Свакако ономатопеја, можда иста као **бап**, **бапити**.

На то указује васојевићи облик са рефлексом полугласа у корену, сводљив на *бърпѣиѣи, које стоји у апофонском односу према *бѣйѣиѣи* „лупити; пасти; рећи глупост; изненада упасти“ *ibid.* (Боричић), уп. **бупати**. У Ускоцима и Прошћењу тада би се радило о позајмљеници из суседних зетско-сјеничких говора са *a* (*a^e*) као рефлексом полугласа. Уп. и **брепити**.

бера *бѣра* f. „врста народне игре“ Пирот (Живковић; РСА).

- Нејасно.

Можда хипокористик од *бербајѣиѣи*овска, како се звала врста колске игре у нишком крају (Милићевић 1884:139), по имену села код Ниша *Бербајѣиѣи*ово, за чије порекло в. **Барбат**.

берава *бѣрава* adv. „добро, нарочито добро, силно“: Немој гјале, рабѣта му је берава њѣму — Берава му ѣдеф његове сојнице (дечје санке) Призрен; фиг. „лоше, низбрдо, наопако“: Остај га њѣга, нѣ га задѣвај, берава му пошла рабѣта њѣму, сиромѣу *ibid.* (Чемерикић).

- Нејасно.

Можда од алб. предлога са акузативом *mbë* „у, на, по“ и именице *rávë* „(козја) стаза; траг (у снегу); ред, линија“.

берак *бѣрак* / *бѣрак*, -рка m. „гај, луг, шумарак“ Срем (Вук), *Берак* потес у Итебеју (Поповић Д. 1955:91, 114), село у Срему (Поповић Д. 1950:43), потес у Вогњу (*id.* 52), у Беркасову (*id.* 43); *бѣрек*, -а „id.“ Хрв., „*берег* (в.)“, „водојажа“ Дубица на Уни (РСА), *Берек* потес у Елемиру, село у Срему = *Берак* (в.) (Поповић Д. 1955:110), село код Бјеловара; презиме (RJA), кајк. *бѣрек* „бара, мочвара“ Гола (Већенај/Lončarić), *бѣречина* f. augm. „мочвара“ Лудбрег, *бѣрѣчѣрка* „змија поточарка, *Tropidonotus tessellatus*“, *бѣрѣчѣрица* „id.“, *бѣречни* adj., *бѣречна ѣрава* „локвањ, *Nymphaea alba*“, такође *берег* m. „бара, мочвара, млака“ (РСА), *Берек* село у Бачкој (RJA); овамо можда и *берава* f. „*берег* (в.)“: Посавина и Подравина посијана лугови ... обливена млакама и беравама (РСА). — XVI–XVII в.

Берекъ, место у Банату (?) (Пом. 124), од XVII в. *берег* „обала“ Витезовић, зап. лексикографи, *берек* *ibid.* (RJA).

- Од мађ. *berek*, заст. и *bereg* „обала; луг; мочвара“ (Hadrovics 140–141; Skok 1:138); уп. слн. *berek* „мочвара“, рум. *berc* „луг“ (Bezljaj 1:17).

Завршетак *-ак* резултат је преосмишљења мађ. завршетка у домаћи суфикс (Skok l.c.), или штокавске хиперкорекције према привидном кајкавизму на *-ек* (Hadrovics l.c.). Мађ. реч је по Даничићу од слов. **brěgъ* (RJA 1:235), по другима индигена (тако Hadrovics l.c.; EWU 98), по Скоку l.c. — непознатог порекла. Ареал искључује везу са алб. *bërrak* „бара, локва“, в. **бара** и уп. Станишић 1995:85.

Беране *Бѣране*, *Бѣрѣнѣ* f. pl., град на горњем Лиму у племенској области Васојевића (РСА), *Берѣне* (Стијовић s.v. *бѣркаилѣ*).

- Нејасно.

Град су основали Турци тек 1862, подигавши ту утврђење; вероватно је понео име по старијем локалитету, уп. у близини ниже града на улазу Лима у клисуру *Беран-село* (IM) и *Беран-криш*. Средњовековно средиште краја било је *Будимља*, данас село код Берана, уп. **Будим**. Облик множине на *-ане* указује на суфикс етника **-jane* изведеног од основе *бер-*, уп. **Бери**; ако се пође од првобитног **Берани*, могла би у питању бити множина од ЛИ *Беран*, стрп. **БЕРАНИ** као хипокористика од **Берислав** (Грковић М. 1986:27), уп. топоним **БЕРАНИЕ** XIV в., данас *Берање* код Пожаревца (Младеновић 2003:53₃₄; 77), *Беранци* у Македонији (IM), ороним *Беранова Чука* код Блага (Павловић I). Облик *Беран-(село, крш)* (акцент по Р. Стијовић, усмено) скраћен од **Берански / -ско*, или можда стари генитив множине.

берат *бѣрѣи*, *-ѣиша* m. „султанска повеља, царски указ“ (Вук), Прота Матија, „писмена дозвола“ БиХ (РСА), *бѣрѣи* „султанска повеља“ Васојевићи (Боричић), *берѣили* adj. indecl. „који је потврђен бератом“ БиХ (РСА), *берѣилија* m. „спахија или кнез који је то постао султановим бератом“ Србија (Вук; РСА), *берѣилѣија* „id.“ Косово (Елезовић I), *берѣилија* Призрен (Чемерићи). — Од XVIII в. *берѣи*: **ЗЗЕУ МОНАСТИЊЪ З СВОИ БЕРАТЪ** 1737. (ЗН 10260°).

- Од тур. *berat* „id.“, *berath* (дијал. *beratli*) „id.“, ар. порекла (Škaljić 137). Балкански турцизам, уп. мак. *берѣи* (Јашар-Настева 34, 83), алб. *berat*, *barat* (Boretzky 1976:25).

Уп. Skok 2:295 s.v. *-lija* без етимологије. Tietze 1:316 турску реч тумачи из нперс. *barāt* од ар. *barā'a*, док је Škaljić l.c. изводи непосредно од ар. *bārāt*. Истог крајњег арапског порекла и *берѣјеи* m. „ослобођење“ Косово (Елезовић II 499), од тур. *beraet*, *бѣраја* f. coll. „слободни грађани турске државе, муслимани“ (РСА), од тур. *beraya* само у синтагми *reaya ve beraya* (Tietze 1:316; уп. Skok

3:101 s.v. *raja*); у српском реч није посведочена у народу, једина потврда је такође Елезовићева, из књиге *Јужна Србија*, Скопље 1924, 829.

бербат *berbat* adj. indecl. „прљав, умазан; морално пропао“ БиХ (Škaljić), *berbat*, *-a* m. само у изразима *naipraviti* / *uchiniti* ~ „направити лом, неред“ Тимок, Пирот, Косово, *naipraviti некога (за)* ~ „изгрити, наружити“ Врање, Србија (РСА), *berbat* adj. indecl.: Бербат учинио нове алине Косово (Елезовић I), *berbat* „*berbat* (в.)“ Призрен (Чемерићи), *berbat* „лењ“; m. „лом, свађа“ Лесковац (Митровић), „лом, неред“ Пирот (Живковић), „id.“ Тимок (Динић), *Berbat* презиме (РСА), *berbat*(ин) „шмуцијан“ (Skok 1:130 s.v. *béd*); деноминали *uberbat* им рф. „испоганити“ Лесковац (Митровић), *berbat* им *-am* impf. „кварити“ (РСА); такође *berbat*, *-a* adj. (sic!) „*berbat* (в.)“ БиХ (Škaljić), у изразу *biti* ~ „упрљати се“ *ibid.*, „поломити се“ *ib.*; *berbat* m.: кад ови моји Срби попију по оку ракије и уђу у турске куће, све ће бити брбат Прота Матија (РСА); овамо вероватно и *berbat*, *-a*: Ова река направила бербаж Врњци; *berbat*, *-a* у изразу *biti* у ~ „пропасти“ Ј. Веселиновић (РСА).

- Од тур. *berbat* „id.“, перс. порекла (Skok l.c.; Škaljić 138). Балкански турцизам, уп. мак. *berbat* (Јашар-Настева 35), буг. *berbat*, алб. *berbat*, *bërbat* (Boretzky 1976:25).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:316–317. Топоним *Berbatovo* код Ниша пре је рум. порекла, в. **Барбат**.

бербер(ин) *berber*, *-a* m. „tonsor“ (Вук 1818), „брица, фризер занатлија који брије, шиша (некада се бавио и лечењем, вађењем зуба и сл.)“ НП Вук, Хрв., БиХ (РСА), бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *berberin*, *berberi* pl. „id.“ (Вук 1818), НП Вук, Србија (РСА), „бријач“ Мачва (Лазих), „лекар-незналица, надрилекар“ Л. Лазаревић (РСА), *berber(ин)* Војв. (РСГВ), презиме *Berberin* Србија (РСА); *berber* Рожаје (Hadžić), *berber* Радимња (Томић II), *berber(ин)* Ђала, *berberin* Вршац (РСГВ), Радимња (Томић II), *berberin* Левач (Симић), Косово (Елезовић I), *berber* Призрен, *berberin* *ibid.* (Чемерићи); кајк. *berberin* (RHKKJ); деминутиви и хипокористици *berberin* НП, *berberica* m. НП Хрв., *berberce* / *berberce* / *berberce* n. Змај, НП, *berba* / *berbo* m., придеви *berberinov* (РСА), *berberski* (Вук 1818; РСА), *berberski* adv. Л. Лазаревић, презиме *Berberoviћ*; *berbersivo* n. „берберлук (в.)“, *berberija* f. „награда, накнада за лечење, видарина“ Батут (РСА), *berberina* „id.“ Рисан (Вук; РСА), ЦГ, *berberka* „жена берберин; берберина жена“ (РСА), *berbernica* „берберска радња“ (Вук 1818), НП ЦГ, Херц., Сремац, Матавуљ (РСА), *berberaj* m. Меленци (РСГВ), *berberluk* „берберски занат“ (Вук 1818;

РСА), *бербѣрльк* „id.“ Призрен (Чемерици); деноминали *бѣрберити*, *-ѣм* impf. „бријати, шишати“, *обѣрберити* pf. „id.“ (Вук; РСА), *бербѣрисаѣи*, *-ишѣм* impf.; полусложеница *бѣрбер-баѣша* т. „старешина берберског еснафа“ Србија; такође са дисимилацијом *бѣмбер* НП Вук, Шушњево и Чаковац (РСА), *бѣнберин* (Вук; РСА). — Од XVII в. *берберин* зап. лексикографи (RJA).

- Од тур. *berber* „id.“, *berberlik* (Skok 1:111 s.v. *bârba*; Škaljić 138). Балкански турцизам, уп. мак. *бербер* (Јашар-Настева 73), буг. *бербѣр(ин)*, дијал. *берберльк* Странца (БД 1:67), арум. *birbér* (Budziszewska 1983:26), алб. *berber*, нгр. *μπερ(μ)πέρις*.

Тур. реч је у крајњој линији од ит. *barbiere* (Tietze 1:317), одакле непосредно **барбијер**, *барбир* и сл.; оба облика можда су укрштена у *бѣрбир* НП, Варош (РСА), *барбѣр* поред *барбѣр* Свинаца (Томић I). Полусложеница *бербер-баѣша* вероватно од тур. *berber başı*, уп. **баш**¹. Није јасно спада ли овамо *бѣрберѣца* f. у бројаници: Ластавица берберица, | бере пене за вечере Пирот, *бѣрбер-удѣвица* „назив од милоште за младу удовицу која неће да се преудаје“: Књига ј’ беже, од Херцег Новог, | од мацарке, бербер-удовице НП БиХ (РСА). Облик *берберѣј* можда од неког нем. дијал. облика или по угледу на *кондиѣорај*, *иѣилерај* и сл. За први помен уп. и Стаховский 1967:199.

бербеч *бѣрбѣч*, *-ѣча* т. „маљ за набијање (коља, шипова)“ Банат, Тимок (РСА).

- Од рум. *berbece* „ован (и као оруђе); тежак маљ“ (Gămlulescu 1983:75). Рум. реч од лат. *vervex*, бетацизам још вулгарнолатински (Tiktin 1:317).

берданка *бѣрданка* f. „пушка старог типа“ (РСА), Војв. (РСГВ), *бѣрданка* „id.“ Прошћење (Вујичић), *брданка* „старинска пушка једнометка“ Црна Река (Марковић I).

- Од рус. *берданка* „некадашња пушка руске војске“, уп. мак. *берданка*, *бердана*, буг. *бердана*, *берданка*, дијал. *бирданкѣ* Солун (Вачева-Хотева/Керемидчиева).

Уп. Фасмер 1:152. Пушка је названа по свом проналазачу, америчком пуковнику Бердану (Hiram Berdan) 1868, у наоружању руске војске била је 1869–1891, а производила се све до тридесетих година XX в.

бердати *бѣрдаѣи* impf. „марити, зарезивати“: Не берда он ни зере Лика (РСА).

- Нејасно.

Усамљена потврда могла би се поредити са нем. *werten* „придавати вредност, процењивати“, али је тешко одвојива од глагола **бендати**, који је, у том значењу, такође неизвесног порекла.

берде *bě̀rde*, *-eīa* п. „тамбурашки инструмент за пратњу, бас“ (РСА), „контрабас“ Сомбор (РСГВ), *bě̀rда* f. „id.“ (РСА), *bě̀rда* бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија), чак. *bě̀rда* (ЏДЛ), кајк. *bě̀rда* Гола (Веџенај/Lončarić), *bě̀rдо* m. (sic!) Босна, *bě̀rда̄иш*, *-а̄иш* „свирач који удара у берде“ Војв. (РСА), Сомбор (РСГВ), бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија), кајк. *berда̄иш* Гола (Веџенај/Lončarić).

- Нејасно.

Могло би бити у вези са турцизмом *йёрде*, *-eīa* са јужнијим ареалом, који између осталог значи „место на тамбури где се удара прстима“ БиХ (РЈА), буг. *пердѐ* изм. ост. „обележивач у виду конца или металне плоче који показује тонове на дршци тамбуре, цитре и сл.“ Самоков (БЕР 5:169) < тур. *perde*, уп. **перда**.

бердиван *berdivān* adj. indecl. „тврџ, моћан“ (?) НП Вук (РСА; РЈА).

- Вероватно варијанта од *мердиван* „лестве, степенице“ (Škaljić 459), в. **мердевине**.

Реч је о јуначкој песми из Црне Горе Вук II 95°, где стихови 224–226 гласе: Хајде тамо на бердиван кулу, | па отвори два сандука жута, | на се врзи ђузел одијело, а мало даље следи 254–256: На диван је кулу излазила, | отворила два сандука жута, | на се тури ојело од дике. Стих 224 треба схватити као елипсу за „хајде тамо уз бердиван (степенице) на кулу“, а у 254 одатле је постала *диван-кула*; Скок је мислио да је обратно, тј. да је *бердиван-кула* постала од *диван-куле* са додатком персијског предлога *ber* „по“ (Skok 1:410 s.v. *divān*²), док Даничић у РЈА 1:235 и за њим РСА 1:472 изводе од тур. *berdevam* „трајан, постојан“ (што је перс.-ар. сложеница, в. Tietze 1:317), одатле дефиниција значења у РСА l.c. За произвољно варирање турцизама у народној поезији уп. стихове буг. НП: дулгери кџа градиџа, с високи мердевен, сџ шарени пердевени, наведене у БЕР 5:170, где се *пердевени* просуђује као дијалекатска варијанта од *мердевени* са вероватно различитим значењем (с обзиром на епитет *шарени* биће укрштено са другим турцизмом *пердѐ*, уп. **перда**).

бердо *bě̀rdo* interj. „Ко је? Ко иде?“; стражарски узвик у бившој Војној Крајини, *berдока̄иш* impf. „викати на стражи ’бердо““ Србија (Вук 1818; Вук; РСА), *berдо́чиш* „id.“ Слав. (РСА), *berдо́кнш* pf. (Вук 1818; Вук; РСА), *berдо́кало* m. „војник на стражи који виче ’бердо““: Виче ко бердокало НПосл (РСА); изр. *йод с̄тарос̄т̄ бердо* „у невреме радити, почети“: Под старост бердо (рече се кад ко што у невријеме почиње, као да под старост отиде у солдате) (Вук; РСА); такође *berдо́ка̄иш* impf. „бердока̄иш (в.)“ Милићевић, Шајкашка (РСА). — Од 1778. *бердока̄иш* (Михајловић).

- Од нем. *Wer da?* „id.“; уп. мађ. *berdo* „id.“ (Skok 1:139; Schneeweis 123; уп. Striedter-Temps 103).

Пун израз гласи *Бердо? Пајрол њоврбај!* (< нем. *Patrolle vorbei* „Патрола пролази!“). Није извесно да ли је овај германизам ушао преко мађарског или директно из (аустријског) немачког, уп. Skok I.c. Овамо вероватно, са проширењем значења, *бердокаџи* impf. „галамити при пићу“ Банија, „кукати, јаукати“ Лица, Хрв. (РСА), *бердокаџи* „јако се дерати“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I), *бардокаџи* „дозивати, запомагати, викати, певати“ Дрвар (Јовичић), али уп. и **вардати**². Овамо неће спадати *бардај* у НП (бећарцу): Бардај, лоло, кад си ме љубио, | добро бардај, више се не надај! како то узима И. Јерковић, НЈ 4/1952/1–2:125; пре је посреди варијанта императива *вардај!* „пази!“, в. **вардати**¹.

бердов *бердѡв*, -ѡва т. „хлеб који су некад добијали благодјејанци у Карловцима“ Срем, Бачка, Хрв. (РСА).

- Нејасно.

У РСА 1:472 изводи се од лат. *per duo* (*duos*?) „један хлеб на двојицу“, уз податак да је по један хлеб долазио на двојицу сиромашних ученика, док Skok 1:139 s.v. *bèrdō* помишља на хунгаризам у вези са **бердо**, али истиче да у мађарском реч нема то значење.

березга в. **береск**.

берекин *берекѡн*, -ѡна т. „несташко, деран, мангуп“ Далм., Херц., НП Буковица, НП Бос. Грахово (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), сз. Бока (Musić), *берекѡн* „id.; лукава особа“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), чак. (ЋDL), деминутиви *берекѡнић*, *берекѡнац*, -нѡца Ћипико, *берекѡнче* / *берекѡнче*, -ѡѡа п. *ibid.*, Бос. Грахово, *берекѡнчѡд* f. coll., *берекѡнчић* т. Матош, Бос. Грахово; *берекѡина* т. augm. / реј. НП Пољица, *берекѡина* f. „распуштено женско дете“ Карловац (РСА), *берекѡина* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац); *берекѡнство* п. „својство берекина, поступци берекина“ Далм. (РСА), *берекѡнѡрија* f. coll. „мангупарија“ Дубр. (Бојанић/Тривунац); *берекѡнада* f. „несташлук, мангуплук“ (РСА), *берекѡнада* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), чак. *берекѡнада* (ЋDL), *берекѡнаѡѡа* Дубр. (Бојанић/Тривунац), придев *берекѡнски* „мангупски“ Матош, Бос. Грахово, *берекѡнски* „id.“ Пољица; деноминали *берекѡнаѡѡи*, -ѡѡ impf. intr. „беспосличити, мангупирати се“ Лица, „id.; бленути“: Не берекинај, мали, у ме! Бос. Грахово, ~ *се* „мангупирати се; бенавити се, говорити бесмислице“ Карловац (РСА), *берекѡнаѡѡи* „мангупирати се“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), чак. *берекѡнаѡѡи* „id.“ (ЋDL); такође *берекѡнаѡѡи* Бос. Грахово, *берекѡнчиѡѡи* (РСА); овамо и *бириѡн* т. „берекѡн (в.)“ Далм., Дубр. (Skok 1:139), *бириѡн* Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); вероватно и *барѡкѡн* ЦГ, *барѡкѡнче* п. dem. *ibid.*; *белеѡн*, -ѡна т. „препреден човек“ Никшић (РСА).

- Од вен. *berechin* „деран; нитков“, поред ит. *birichino* (Skok 1:139; Musić 133).

Облик *берекинада* одражава вен. *berechinada* „мангуплук“, глагол *берекинаџи* (и сл.) вен. *berekinár* „мангупирати се“ (Voegio 76), *бирикин* — (сев.)ит. *birichino*; *берекинаџа* се суфиксом наслања на ит. *birichinata*, уп. Skok 1.c., који од млетачких облика помиње само глагол. Италијанска реч (посведочена тек од 1703) неизвесног је порекла (за исцрпну дискусију трију могућности в. DELI 143–144); уп. **брикунати**, **вроч**, **фркун**. Овамо вероватно и *барак* т. „берекџин (в.)“ ЦГ (РСА), уп. и *бараче*, *-еџа* п. „немирно дете“ Прошење (Вујичић) s.v. **барак**².

беренђуша *беренђуша* f. „нека птица певачица“: Једни птићи били лабудови, | а други су шарени змајеви, | а трећи су сиве беренђуше, | беренђуше, птице умиљате НП Босна (РСА).

- Нејасно.

Варијанта *бењушице*, в. **бена**², указује на могућу сложеницу са тур. *kış* „птица“ у другом делу. Skok 1:155 s.v. *bir*³ помишља на тур. *birinci* „први“, в. **биринци**.

береск *береск* т. „црњуша, врста вреса *Erica carnea*“: ... ако [се на земљишту налази] береск ... онда је земљиште III класе Србија (РСА), Стулић (РЈА).

- Нејасно.

Пада у очи сазвучност са рус. *вереск* „id.“ = с.-х. *вр(и)есак*, в. **врес**; Стулић је иначе у свој речник стављао руске речи, а потврда у РСА је из стручне литературе, те би се могло у оба случаја радити о русизму, али за *б-* уместо *в-* нема објашњења. Уп. варирање анлаута у рус. дијал. *вересклед* = *бересклед* „*Evonymus europaea*, *verrucosa*“ (Даль), *березга* f. „врста воденог љутића, *Ranunculus circinatus*“ Плитвице (РСА), поред *дерезга*, *деразга* као назива за друге водене биљке (в. **дереза**).

берза *берза* f. „јавна установа за закључивање банкарских и трговачких послова; зграда у којој је та установа смештена“; придеви *берзовни*, *берзански*; *берзанство* п. „пословање на берзи“, *берзијанац* т. „који се бави берзанским пословима; члан берзе“, *берзџи* „id.“, *берзијџи*, *-џи*; такође заст. *бурза* f.: У Бечу се на бурзи разгласило, да е ... Кошутъ побегао преко Београда у Турску Војв. 1849 (РСА); изр. *берза рада* „завод за запошљавање“, *црна берза* „нелегална трговина испод руке, робом или валутом“, *црноберзијанац* т. (РСА s.v. *берза*). — Од 1786. *берза* (Михајловић).

- Од нем. *Börse* „id.“ (Михајловић 1:67–68), пореклом од хол. *beurs* (Kluge 141).

Интернационална реч, која се изводи од имена средњовековне трговачке породице у Брижу *van der Burse*, пред чијом су се кућом на тргу послом састајали

ломбардијски трговци, па се средњехоландски назив *burse* пренео најпре на тај трг, а већ почетком XV в. на место окупљања трговаца у Антверпену, да би након што су се они тамо, од 1518, почели окупљати у посебној згради, та зграда понела име *Bursa* (Kluge l.c.; DELI 157–158). Епонимно презиме потиче од влат. *bursa* „кеса за новац“ (породица је у грбу имала три кесе), па је у ит. *borsa* и фр. *bourse* назив за берзу прилагођен домаћим континуантама те лат. речи, пореклом од гр. βύρσα „одрана кожа“. Преко француског је срп. заст., хрв. књиж. облик *бурза*, преко италијанског — слн. *bôrsa* поред германизма *bôrza* (Snoj 52); буг. *бѡрса* је, према БЕР 1:68, из турског. На делу с.-х. подручја реч је присутна, као италијанизам, и у свом изворном значењу „кеса, врећица“, в. **бурса**. Из *burse* „кеса са новцем“ у средњевисоконемачком се развило значење „удружење оних који плаћају из исте кесе, живе од заједничких средстава“, одатле пол. *bursa*, рус. *бурса* „богословија, семениште“, нвнем. *Bursche* „студент“ (Kluge l.c.; Фасмер 1:247). Новији појам *црна берза* према нем. *schwarze Börse*, уп. и ит. *borsa nera*, примарно се односио на валуту (DELI l.c.). Striedter-Temps 103 непосредни извор срп. речи прецизира као бав.-аустр. *Berse*.

берзамин *берзамѝн*, *-ина* т. „вино које се некад много производило у Боки; врста црног слатког грожђа“: Па га напиј вина берзамина НП ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *берзамѝн*, *-ина* „врста вина на острву Мљету“ (РСА).

- Од ит. дијал. *berzamino* „врста лозе из Ломбардије која даје слатко и ароматично вино“ (Vinja 1:53); уп. и слн. *brzamin*, *merzamin* „врста лозе“ (Bezljaj 1:18).

Бери *Бѣри* f. pl. поље (и турско и црногорско) (Вук), *Бѣри*, *Бѣрѝ* село у Црној Гори, западно од Титограда [Подгорице] (РСА), Чувај куле на питоме Бери — На Бери је оградио кулу НП Вук (Detelić 2007:47), *Бери*, генитив *од Бери*, акузатив *у Бери* село у Љешанској нахији у Старој Црној Гори, етник такође *Бери* [m.pl.?] (Ердељановић 1926:169, 173); акуз. *у Бери* (id. 110), И на Бери обалити куле НП Вук (Detelić l.c.). — Од 1451: *quinque catonis ... Berī* (Шкриванић 1959:41), 1521, 1523: *Бери* тур. пописи (Пешикан ЗХРИ 70). *Бери Бѣри*, *Бѣрѝ[н]*, *ѱ-Бѣри* заселак у Кучима (ОП 9:39).

- Нејасно.

Сазвучно слн. *ber*, *-i* f. „берба, (пчелиња) паша“ тешко да долази у обзир за поређење, будући да је то усамљено и вероватно позно образовање (уп. ЭССЯ 1:200). Облик (множина женског рода *i*-основе) не говори у прилог свођењу на антропонимску основу *Бер-*; уп. назив засеока у Кучима *Бѣрова*, који Ј. Ердељановић, СЕЗб 8/1907:89 изводи од хипокористика *Беро* од **Берислав**, у шта Д. Петровић, ОП 9/1988:39 сумња, указујући на алб. *bërúo* „пастир“. Из истог разлога проблематично је извођење од алб. *berr*, *-i* т. „коза, овца“, множина *berra*, *berre* (I. Ajeti, Godišnjak 7, СБИ 6/1970:187, који с обзиром на алб. *bari*

„пастир“ претпоставља првобитно значење „пастирска заједница“; уп. Станишић 1995:27), уп. **бере**. За етимологију алб. речи в. Orel 21–22, где наводи разне конструкције на пие. равни; у самој ствари, она се практично подудара са перс. *berre* „јагње“ < *varnaka- и ваљало би размотрити могуће околности позајмице из персијског у албански; за сличне проблеме уп. А. Лома, ЈФ 62/2006:31–38 и s.v. **угич**. Уп. и **Беране**.

берибилџе *beribilǰe* п. само у изразу: *нема берибилџе* „нема користи“: Видим ја да од њег нема берибилџе Заглавак (РСА), *бирџилџе* „напредак, смишљен и користан посао“ Пирот (Златковић III).

• Нејасно.

Можда од тур. *birebir* „најефикаснији“, разг. „само посао, управо оно што треба, права ствар“, са доцнијом дисимилацијом $p - p > p - л$ и преосмишљењем према **брати** и **биље**¹ (уп. *биљобер*) или, у првом делу, према **берџет**.

берија *berija* интерј. за дозивање у помоћ Лика, Босна, *берија* f. „вика, хајка“ Тимок, Заглавак (РСА), *берија* „id.“ Пирот (Живковић; Панајотовић; Јовановић Б.; Златковић III), Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Лозан (Јоцић), црнотравска Кална (Богдановић III), Дигли берију н њег, а он не крив Каменица код Ниша (Јовановић В.); деноминали *беријаџи*, -*ам* имрф. „викати ‘берија’, звати у помоћ“: Кад човјек пане у воду, или вук на њ навали, па човјек јадник „берија“, ред је помоћи Лика, *беријакаџи* „id.“ Далм., Херц.; такође *берја* интерј.: Кад је мука берја Ђука, а кад није муке не треба Ђуке НПосл БиХ, *берјакаџи* / *берјакаџи* имрф. Лика, БиХ, *берјакања* f. „дозивање у помоћ“ Лика (РСА); овамо вероватно и *бирџа* у изразу *надали бирџу*: Срам да ве будне! Надали сте бирију по дете што неје возачки положија Јабланица (Жугић).

• Можда од тур. *berije* „овамо“ (Skok 1:139; Stachowski 1992:22).

Тур. реч је датив од *beri* „ова (ближа) страна; овде“, домаћег порекла (ЭСТЯ 2:124–125; Tietze 321). Уп. и буг. *бири* „овамо“ (Miklosich 1:262).

берикат *berikat* т. „јабучица у грлу, гркљан“ НП Далм. 1859, Наш прости народ зове берикат, или адамову јабуку, ону јабучицу у грлу под брадом НПр Врчевић (РСА), *берикаџи* „id.“ Бока (I. Роровић, Godišnjak 2/1961:103), *берикџи* Мостар; *берикаџа* f. „id.“ Дрежница код Цриквенице (РСА), Истра, чак. *берикаџа* Вргада (Skok 1:139), *берикџа* Хрв. Крајина (РСА), чак. *бирикаџа* Истра (Ribarić), са метатезом *берџика* Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić).

• Вероватно из румунског, уп. рум. дијал. *beregatǎ* „гркљан, гуша“ Мунтенија (Skok 1:139), арум. *beregata* „грло“, истрорум. *berikote* „id.“ (Barić 1954:109), *biricuatǎ* (Cioranescu 77–78).

За рум. реч Tiktin 1:318 констатује да је непознатог порекла; Cioreanescu l.c. изводи је из лат. *verucata. Skok l.c. тумачи реч као лексички остатак из говора хрватских Влаха на Велебиту и Цетини, од лат. *umbilicatus* „пупчани, у облику пупка“. Даничић је у RJA 1:237 помишљао на алб. *njerith*, што Скок оправдано критикује. Албанско порекло претпоставља и Н. Barić, *Albanorumänische Studien* 1, Sarajevo 1919, 106–107. Уп. и I. Popović l.c. Према Скоку l.c., овамо би, као изобличење, спадало и *бершиџа* „врат“ у Лијешћу и Синцу у Лици; уп. и *бершиџка* „јабучица, гркљан (код човека и животиња)“ Лика (РСА).

бериктер *берикџер* m. „надлугар, шумарски надзорник“ Лика, Кордун (РСА).

- Вероватно од нем. *Bereiter* „надзорник на коњу“ (РСА 1:475), фонетски лик нејасан.

Пун назив за надлугара био би *Forst-* или *Waldbereiter*. Нејасно је -к-; као да се укрстило са неким другим германизмом, можда *Berichter* „известилац“?

Берислав *Берислав* m., *Берислава* f. ЛИ (РСА). — Од XIII в. стсрп. **Безиславъ**, око 1220. доњи Ибар (Даничић), XIV в. горњи Ибар, Метохија (Грковић М. 1986:28), у лат. изворима *Berislaus* око 1331. Котор, *Beristlaus* 1369–1370. Сплит (Jireček 1904:214), XVI–XVII в. **Безиславъ**, **Безисавъ** (Пом. 44), презиме *Берисављевић*, стсрп. **Безислаликъ** (Грковић М. l.c.), топоними **Безиславци** село код Призрена 1343. (Арх. Пов. 309), *Бериславци* село у Зети, 1579. **Безиславъ** id. (ЗН 6402°), *Берисава* село у Качеру, 1528. „Берисалица“ (*Берисаљци?*) id. (Аличић 2:214), презиме одатле *Берисавац* Јасеница (РСА), *Берисалићи* село код Олова (IM).

- Сложеница од **брати** и **слава**, прасловенске, вероватно још праиндоевропске старине.

Добро потврђено од раног времена на старосрпском и старохрватском простору, ово име једину непосредну паралелу са словенског севера има у полапском топониму *Berizla*, а посредне у хипокористицима слч. *Beris*, стчеш. *Beřiš* (Svoboda 69), које ипак омогућују да се реконструише псл. *Berislavъ као одраз праиндоевропског споја култно-песничког језика **bher-* „носити“ и *kleuos „слава“, уп. стинд. *śravaḥ bhar-*, гр. κλέος φέρειν, Φερεκλῆς, Φερεκλος (Schmitt 1967:87–89; Loma 2007:673). Schmitt l.c. овамо ставља и полъ. и стчеш. ЛИ *Braslav*, *Pobraslav*, полъ. *Zbroslaw*, уз позивање на F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg 1927, 32; за дилему да ли је и ту посредни корен **bher-* „носити“ (тачније, основа **bъra-* од *bърати) или **bhor-* који је у псл. *borti (в. **борити се**), с обзиром на фонетску варијантност полъ. *Zbra-slaw* / *-mir* поред *Zbro-slaw*, в. Svoboda 71. Овамо не спада име села код Новог Брда **Брасаљце**. Хипокористици *Берко* (РСА), стсрп. **Безько**, такође **Безь**, **Беза**, **Безе**, **Безьче**, **Безоје**, **Безань**, **Безакъ**, **Безило**, **Безиџна**, **Безошь**, презимена стсрп. **Безиџкъ**, **Безьчикъ**, **Безојевиџкъ**, **Безановиџкъ** итд. (Даничић; Грковић М. 1986:27–28), *Берко*

вић (РСА), свакако су већином од *Берислав*, мада могу бити и од *Беривој*, *Беридраг*, али та друга два имена на *Бери-* ређа су и вероватно познијег постања (*Беривој* још само код Бугара, уп. Svoboda 69). Од скраћеног *Берис-лав* је сигурно са суфиксом *-*јь* *Бериш, 1259. *Berisius* Трогир (Јирећек 1904:214) = стчеш. *Veriš*; са суфиксом *-*ја* можда *Бериша*, што је албанско презиме (РСА има потврду из Јањева), уп. *Berissa* 1242. у Улцињу (Јирећек l.c.). Уп. **Беране**, **Бери**, **беросавка**.

берићатверсим *берића̀т̃версим* *interj.* за изрицање захвалности и лепих жеља: „нека је са срећом; велико хвала“ И. Андрић, *берића̀т̃версум* / *берића̀т̃версун* „id.“ Сремац, *берекá̀т̃версун* (РСА), *берића̀т̃и̃ вѐрсън* Призрен (Чемерикић), *берића̀т̃вериси* / *берекá̀т̃вериси* (РСА), *берића̀т̃и̃ферси* Васојевићи (Боричић), *берића̀т̃и̃орси* БиХ, *берића̀т̃и̃ер* Златибор, *берића̀т̃и̃ус* Банија (РСА).

- Од тур. *bereket versin* „на здравље, Бог вам дао добро“ (Škaljić 138–139). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *бирика̀т̃и̃ вѐрсáн* Кукуш (Пеев 1988), буг. дијал. *берекѐт' вѐрсин* Хасково (БД 5:61), *берек'атверсам* Софија (БД 1:70), *бирикѐт вѐрс'ѓн* Тројан (БД 4:191), алб. *bereqãtversën* (Boretzky 1976:25).

Тур. синтагма је од *bereket*, в. **берићет** и *versin*, 3. sg. *impt.* од *vertek*, в. **вергија**. Израз се среће и проширен, као (*алá*) *би́н берића̀т̃и̃ вѐрсън* израз за благостање, свако добро Призрен (Чемерикић), *бинберића̀т̃и̃вериси*, *бинберекá̀т̃и̃вериси* „хиљаду пута хвала“ БиХ (Škaljić) < тур. (*Allah*) *bin bereket versin!* „Нека (Бог) да (много, хиљаду) добара!“, уп. ЕРСЈ 1:114 s.v. **алах**; Skok 1:24 s.v. *alah*; Škaljić 82–83 s.v. *alahversun*; мак. дијал. *би́мберкá̀т̃и̃ворсам* Кратово (Алексовски 1985).

берића́ трава *берића́ т̃рава* f. „бухач, *Tanacetum cinerariaefolium*“ (Симоновић).

- Нејасно.

Могло би бити од **берића̀т̃и̃-т̃рава*, уп. фитоним *берика̀т̃и̃* s.v. **берићет**, али мотивација није јасна; бухач је познат по својим инсектицидним својствима. Можда у крајњој линији од гр. назива *пύρεθρον* > лат. *pyrethrum*, којим се означавају и биљке из рода *Chrysanthemum* / *Tanacetum* (енгл. се бухач зове *Dalmatian chrysanthemum* или *Dalmatian pyrethrum*). Уп. *билећ* „*Chrysanthemum*, *Calendula arvensis*“ (Stulli), поред *билек* „id.“ (Šulek), што Skok 1:152 ставља под *б̃о*.

берићет *берићѐт̃и̃* m. „срећа, напредак“ (Вук 1818), Да Бог наспори и берићет учини! (Вук), НПосл Вук, Пољица (РСА), „летина, обилан род“: Бије се као ала с берићетом (Вук), НП Вук, Србија, „изобиле“ В. Врчевић, Пелагић (РСА), Мачва (Лазих), „добит, корист“ Србија (РСА), Војв. (РСГВ), Бјелопавлићи (Ћупић), Васојевићи (Боричић), Ускоци (Станић), Рожаје (Hadžić), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), Прошење

(Вујичић), *берићети* „сеоско имање“ Чачак (Зајић), *берићети*, *-џи* „берићети (в.)“ Вршац (РСГВ), *берићети* „id.“ Косово (Елезовић I), Левач (Симић), Гораждевац (Букумирић I), Копаоник (Радић I), *берићети* Радимња (Томић II), Стара ЦГ (Пешикан), *берићети* Призрен (Чемерић), *берићети* Лесковац (Митровић), *берићети* f. „благодворна киша за летину“, *берићетика* „id.“ Херц. (РСА), *берићетан*, *-џина*, *-џино* „родан, плодан“ (Вук 1818), Србија (РСА), БиХ (Škaljić), Мачва (Лазих), „плодоносан“ Србија, БиХ, „богат, обилан“, „користан, уносан“, „који доноси срећу, срећан“ Хрв., Левач и Темнић (РСА), Мачва (Лазих), БиХ (Škaljić), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), Војв. (РСГВ), *берићетан* Косово (Елезовић I), Левач (Симић), Гораждевац (Букумирић I), Васојевићи (Боричић), Вршац (РСГВ), *берићетан* Лесковац (Митровић), *берићетно* adv. „успешно; обилато“ БиХ, НПр Врчевић (РСА), Ускоци (Станић), *берићетноси* f. „плодност, родност“ ЦГ, *берићетник* m. „срећан човек“ Змај (РСА), Ускоци, *берићетница* f. *ibid.*, *берићетли* adj. indecl. „срећан“ *ib.* (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), „родан, плодан“ БиХ (Škaljić), adv. „срећно“ Ускоци (Станић), *берићетли* Васојевићи (Боричић), *берићетлија* m. „срећан човек“ (РСА), Ускоци (Станић), *берићетлук* „срећа, напредак“ Херц. (РСА), *берићет(и)суз* adj. (indecl.?) „неродан, неблагословен“ БиХ, *берићетсузлук* m. „неродност, неблагословеност“ *ibid.* (Škaljić); *неберићети* „слаба летина; сиромаштво“ *ib.*, *неберићетан* adj. „од којег нема среће ни користи“ Полимље и Потарје; такође *берићети* m. Србија (РСА), Војв. (РСГВ), *берићетан* adj. Србија, Срби Граничари, *берећети* m. Заглавак (РСА; акц.?), *берећети* Тимок (Динић), Пирот, *берећетан* adj. *ibid.* (Живковић), *берикети* m. Врање, бот. „козлац, *Agum maculatum*“ Тимок (РСА; акц.?), *берикети* Лесковац (Митровић), Врање (Златановић), Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), бот. „биљка према којој се, по народном веровању, може предвидети којих ће плодова те године бити, а којих неће“ Црна Река (Марковић I), *берикетан* adj. Лесковац (Митровић), Врање (Златановић), Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *берекети* m., *берекетли* adj. indecl., *берекетсуз* све БиХ (Škaljić), *бирићети* m. ЦГ, Заплање, Србија (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), Ускоци (Станић), *бирићетан* adj. ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), *бирићетно* adv. Херц. (РСА), *бирићетли* Ускоци (Станић), *бирићети* m., *бирићетан* adj., *бирићетно* adv. Загарач (Ђупићи), *бироћетан* adj. Никшић (Ђоковић), *бирићети* m. Ускоци (Станић); кајк. *беричетно* adv. (РНККЈ). — Од XVIII

в., 1763. *берѣћей̄*: пис(а) Бог(и)ѣ ... своємѣ домѣ за берѣћет, 1780. *берућей̄*: домѣ шпцемѣ за берѣћетѣ Девички катастиг (Елезовић I).

- Од тур. *bereket* „id.“, *bereketli*, *bereketsiz*, ар. порекла (Skok 1:139; Škaljić 138–139). Балкански турцизам, уп. мак. *берикей̄* (Јашар-Настева 47), буг. *берекѣт*, алб. *bereqet*, дијал. *beriqet*, *beriqetë* Чамрија (Boretzky 1976:25, 198), арум. *birikéte*, рум. *bereché*, нгр. *μπερικέτι* (Budziszewska 1983:27).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:318.

берјан *бѣрјан* т. „браја, брат“: Да виш, берјане, како ће онда цуре да се вију око тебе ЦГ (РСА).

- Нејасно.

Можда изврнуто од *брајан* (в. **брат**) према некој другој речи?

беркаиле *бѣркаиле* adv. „без бриге, поуздано“: причекаћемо још ово пола сата до ноћи, па идемо беркаиле и сигурно М. Лалић (РСА), *бѣркаилѣ* „безбрижно“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „комотно слободно, без устручавања“ *ibid.* (БОРИЧИЋ).

- Нејасно.

Наизглед прилог на *-иле* од тур. постпозиције *ile* „са“, уп. *авазиле* s.v. **аваз**, *бејаниле* s.v. **бејан**, али основа није јасна. У РСА 1:476 изводи се од тур. *berk* „чврст, тврд“.

Беркасово *Бѣркасово* п. село у Срему близу Шида (РСА), Оде право мјесту Беркасову НП (Вук II 91°, 30); такође *Беркосово*: Већ нек иде мјесту Беркосову НП (Detelić 2007:47). — Стрп. **Бѣрѣцкасово** 1496. (Даничић; MS 542).

- Од мађ. *berekaszó* „vallis, fluvius; шумска река“ (Skok 1:138 s.v. *bèrak*). Мађ. реч је сложеница од *berek* „шума“ (> **берак**) и *aszó* „долина, пресушни водоток“ (уп. Kiss 65 s.vv. *Aszód, Aszofő*). Срп. *Беркасово* боље предаје изворни лик имена од мађ. *Berekszó*, које је у том облику посведочено од 1482: *Castrum Berekzo* (Csánki 269). У рум. Банату постоји и друго место *Berekszó*, нем. *Bergsau*, рум. *Beregsău Mare*.

берлав *бѣрлав* / *бѣрлав*, *-а*, *-о* adj. „ћопав, хром“: Кад неко услед краће ноге, или какве друге мане, рамље, каже се: берлав је Дубица на Уни, „сулуд, недотупаван, блесав“ Врховине, Лика (РСА), *бѣрлав* „будаласт“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II), „луцкаст, настран“ Шибеник (Vinja 1:52–53), *бѣрлāv* „глуп, блесав“ Селца на Брачу (Vuković), *бѣрласѣ̄* „сулуд“: Лудасту свака ће се наругат, насмијат ... Ако је посве берласт, не ће га ни за стол според другин Пољица (РСА; Vinja I.c.), *бѣрлāsѣ̄* „глуп, блесав“ Селца на Брачу (Vuković), *берлан* т. „сулуд човек, будала, блесавко“ Врховине, *бѣрлеш* „id.“ *ibid.*, *бѣрлеша*: Будала је, блѣка и берлеша, кога мореш у свачен приварит

су мало Пољица (РСА); овамо и *жберлав* адј. „шепав“, *жберлавац* т. „шепавац, хромац“, *жберло* „id.“ све Врбник (Vinja I.c.).

- Од вен. *sberlà* part. perf. pass. „искривљен, нагнут; растројен; сакат, изобличен“ (Vinja 1:52–53).

Изворни рефлекс је онај на *ж-*, које је накнадно одбачено пошто је схваћено као домаћи преверб по аналогији са *бајшић* / *жбајшић* „тући“ / „помешати“, уп. и вен. *befa* / *sbefa* (Vinja I.c.). Детаљније М. Бјелетић, НССВД 37/2008/1:419–429; уп. **ерлав**, **херити (се)**. Овамо не спада *бѣрлаи*, *-ām* „викати, галамити; блејати“ Пива, в. **барлати**, а ни *бѣрлаи* „бацати“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 67), које се не може одвојити од чак. *бѣрлаи* Истра (уп. А. Лома, ЈФ 56/2000:608). Другог порекла биће и кајк. придев *бурлав* „покварених ногу (о коњу)“ Вирје (Herzian), „који има по телу чиреве, отекине“ (РНККЈ), *бурлаф*, *бурлава* „квргав (о дрвету)“ Гола (Večenaj/Lončarić) и именица *бурлавец* т. „човек који има чиреве, отекине“ (РНККЈ), све очито од *бурла* f. „чир, отекина“ (ibid.).

бермати *бѣрмаи*, *-ām (се)* (im)pf. „миропомазати, о католичком обреду кризме, који се врши над одраслијом децом као потврда вере“: У Буњеваца граничара има три врсте кумства: крштено, бермано и шишано Богишић (РСА), Бока (РСГВ); *бѣрма* f. „кризма“: народ ... позна до четири врсте [кумства]: из крста, берме, и женидбе, четврта врста бива само међу младићима и дјевојкама Богишић (РСА), чак. *бѣрма* Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); такође *бѣрма* f., *бѣрмаи* (се) (im)pf., *бѣрмаловаи* (се) (РСА). — Од XVI в. *бермаи*, *берма* зап. лексикографи (RJA).

- Од лат. *confirmare* „id.“, дословно „потврдити“, преко ствнем. *firmon* „id.“, уп. слн. *bīrmati* „id.“ (Bezlaž 1:22).

Облик *фѣрмаи*, *фѣрма* f. „кризмање“ Жумберак катол. непосредно из црквеног латинитета (Skok 1:512 s.v. *fermā*). За *бѣрмаи* „сакупљати војску“ код М. А. Релковића в. **бирманац**.

бермет *бѣрмеи* т. „ароматично, десертно вино“ Руварац (РСА), „vinum absinthiatum, пеленаш“ (Вук 1818; Вук), „сладак безакохолни напитак“ Футог (РСГВ), *бѣрмеи* „пелинковац“ Хрв. (Skok 1:140), *бѣрмеи* „врста вина од просушеног грожђа“: Што бејану му наодиш ти мјему бермету? — Срби у Призрену овако справљају бермет: изаберу се потпуно здрави гроздови црнога грожђа званог љаљица, па поређају на даске и оставе тако неколико дана да се просуше; просушени гроздови се по том међу у буре па се преко њих налије црнога вина старог најмање 3 године ... За тим се буре херметички затвори и остави да тако стоји извесно време Призрен (Чемерикић). — Од XVIII в. *бермеи* Орфелин (RJA).

- Од нем. *Wermuth(wein)* „id.“ (Skok 1:140).

Новија позајмљеница *вермуѝ* верно одражава нем. књижевни лик речи.

бероња *бѣроња* т. „крупан, велики во“ Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), *Бѣроња* презиме (РСА), хипокористик *бѣрац* „крупан во“ Пива (Гаговић), Ускоци, *бѣруља* f. „снажна крава“, име таквој крави *ibid.* (Станић). — Од XVIII в. презиме *Бероња*: **Тео́доръ**, **Павло Беро́нъ** Банија (ЗН 9661°).

- Нејасно.

За презиме уп. алб. *beronjë* „јалова жена; врста змије“; за арбанашке елементе у говору православних Срба на подручју Лике и Баније в. Skok 2:383 s.v. *màsrap* и уп. **масрап**, **Калембер**.

беросавка *берòсáвка* f. „врста дугуљасте наикиселе шљиве“ Драгачево (РСА), *бѣросáвка* „врста ране шљиве“ *ibid.* (Ђукановић II).

- Нејасно.

Најпре од топонима, првобитно можда *бериславка, уп. *Бериславци*, *Берисава* s.v. **Берислав**, или *бѣлославка, уп. *Белосавци* s.v. **Белослав**.

берс *берс* interj. за дозивање оваца (РСА), за терање оваца и за терање и плашење звери Дрвар (Јовичић), *бѣрсáѝи* impf. „дозивати овцу вичући *берс*“ Буковица, *бѣрсáње* п.: овце им одбаврљале штокуда, што оне њи лако скупе својим берсањем *ibid.* (РСА).

- Вероватно *бер'с'* скраћени облик императива од *браѝи се* „скупљати се“.

Уп. примере у РСА 2:114 s.v. **брати**; *куѝ'се*, *бер'се*, *коло игра* НП Качер (Милићевић 1874:321). Овамо вероватно и раздвојено *бе рс* у истој функцији: Кад чобани заједно чувају овце те поћерају благо кући и дођу на раскрсницу, онда вичу: „Бе рс, бе рсс“, да се саме получе ЦГ, Кад овце разлучује [чобанин] виче: рс, рс! бе, рс! Осијек (РСА s.v. *бѣ2*, уп. **бе1**). М. Иванчевић, НЈ 6/1939:225 ставља овамо и узвик *бѣре* за раздвајање оваца: „Кад треба овце да се разлуче (уп. у Кочића *разлучѝѝи овце*), онда се у народу говори *бере, бере*. И ово треба схватити прилошки. Овај је прилог пореклом од *бери се*, што је дало, у убрзаном облику, *бери с'*, *бер'с'*, *бере*. У овом значењу, више се овај глагол не употребљава тј. не постоји *браѝи се* у значењу 'разлучивати се, раздвајати се'. У старијем језику имамо овај глагол у употреби сложен са префиксом *од-* и у истом значењу“ (следи пример из народне песме за *одбраѝи* „издвојити се из скупине“). Неповратни облик истог императива у изворном значењу „узми!“ (мамљење) могао би бити рус. дијал. *берь-берь-берь* „реч којом се дозивају овце“ (СРНГ), али у руском постоји и варијанта *барь-барь-барь* (и сл.), уп. **бари**, *бѝр*, *бр*, *бѝр* s.v. **бир3**, што све указује на марбанашких елемената, гућност елементарне ономотопеје. Непосредна веза са алб. *berr(i)* „коза, овца“ (уп. **Бери**) чини се већ из ареалних разлога искључена.

беруда *берудà* m. (?) indecl. „срећа“: Никад неће видет берудà Косово (Елезовић I).

- Нејасно.

бершуљаст *бершуљастī*, -a, -o adj. само у НЗаг: зимом зелено а литом бершуљасто (жито) Слав. (РСА, без значења).

- Нејасно.

Можда од *берса*, **бирза** „плесан на вину, троп или талог вински који је служио за бојадисање“, за образовање уп. *йлавуљастī* s.v. **плав**, *сивуљастī* s.v. **сив** итд.

бес *бѐс*, -a m., јек. *бијес*, ик. *биџ* „љутина, гнев, јарост“ (РСА), „обест“: или је отишао у ајдуке од бијеса или од невоље? (Вук 1818; Вук), Ако неки чобанин јаше туђег коња на ливади, сматра се за бес. За тај бес треба чобанина казнити Качер, Убијао људе не из велике нужде и невоље, већ од беса и ината Пера Годоровић, „снага, бујност, једрина“: Здрава жена, пуна, румена ... у најбољем бијесу измеђ тридесете и четрдесете Босна, Мали Раде бијаше премлад за њезин цурски бијес Типико (РСА), *на бијес* „у пуној снази“: на бијес ђевојка НП (Вук), ЦГ (РСА), „беснило“: Бијес те сколио (говоре псетету) (Вук), *бијес* „помама“ Дувно, прен. „помаман, необуздан коњ“: Па за дизгин довати шарина | па се баци сила на бијеса, | ишћера га из Прилепа града НП Херц., „враг, ђаво, злодух“ (РСА), *бѐс* „id.“ Косово (Елезовић I); у изразима (*до*) *б(и)јеса* „(до) врага“: Е, мотрио беса, само сам гледао Змај, До беса и с том сиротињом Ј. Веселиновић, *б(и)јес би га знао* „ђаво би га знао, ко зна“, *ког(а) беса?* „ког врага?“, Шта си кога беса радио на тавану? К. Трифковић, *који б(и)јес?* „који враг, који ђаво?“, Синовче, који ти је бес? Л. Костић, и у множини *бѐсови* / *бјѐсови*, *б(ј)ѐсови*, такође *бѐси* / *бијеси*: Који беси ископаше бунар где му места није? Шапчанин, Јурио је као да га беси гоне „као махнит“ Ј. Веселиновић, У њега беше ушло сто бесова „помахнитао је“ id., Причају људи, у старо доба бјесови [су ту] уквали цара Дукљана Љубиша (РСА), прен. „несташно, немирно дете“: Ништа, ништа ... то су овѝ бѐсови наши (тј. наша деца) Косово (Елезовић I); *бес* „биљка *Daphne mezereum*“ Гоч (Симоновић); ретко f.: О’те да видите шта је јео [твор], бес га његова појела Д. Радић, *сува бес* „псећа болест штенећак“ Падеж код Крушевца (РСА); сложеница *сувобѐс* m. „беснило“ Црна Река (Марковић II), такође *бијесī* f. „id.“; обест“ Хрв. (Вук), *бесочà* „бес, обест“ Пирот (Живковић), *беслук* m. „id.“ Врање (Златановић); деноминали *бѐсисти се* impf. „бити љут, гневан“, „постајати охол, надмен“ Доситеј (РСА) ⇒ *бесило* n. „беснило“ Врање (Златановић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *узбијесисти се* pf. „прозлити се, побјешњети“ ЦГ (Вук), *б(ј)есовати* impf. „беснети“ НП Вук,

Скадар, ~ *се* „спаривати се, терати се (о псима, вуковима)“ Ниш и Пирот (РСА), *бесујем се* (im)pf. „имати, добијати нагон за парењем (о кучкама)“ Јабланица (Жугић), *бесује се* 3. sg. impf. „(с)пари(ва)ти се (о куји, вучици и сл.)“ Тимок (Динић), *бесује се* „id.“ Пирот (Златковић III), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), Врање, *разбесује се* pf.: Кад се вучица разбесује, читав чопор иде за њом *ibid.* (Златановић), *бесовица* f. „скучница, група паса или вукова који се боре око женке“ Ниш и Пирот, „беснуља, враголасто женско“ (РСА), *бесовица* „скучница; бес, помама, страст“ Пирот (Живковић), „id.; блудничење“ *ibid.* (Златковић III), *бесовица* „парење кује“ Врање (Златановић); *бесуља* „обесна жена“ М. Настасијевић, „инсекат мајак, *Meloe proscarabaeus*“ Херц. (РСА), *бесуља* „податљива жена“ Јабланица (Жугић), „зла жена; блудница“ Пирот (Златковић III), „id.; помахнитала животиња“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „id.; куја која се тера“ Врање, *бесуљче* n. *ibid.* (Златановић); придеви **бесан**, *б(ј)есовић* ⇒ *б(ј)есовићо* adv. (РСА), *бјесовићост* f.: Помам ... узрокују ... болеснику ђаволи, тијем што га опсједну и нагоне на плач, смијех, повску ... и уопште на сваковрсну бјесовитост Кучи (РСА s.v. *бесовићост*), *б(ј)есовски* „врашки, ђаволски“: Сатанске, бјесовске зле душе ... заклињем вас ... Излаз'те! Буковица, *бесовићина* f. заст. „ђавоља чаролија“ (РСА). — Од XIII в. српсл. **вѣсь** „демон“ Св. Сава (Даничић; РЈА), стрп. и „беснило“ XV в. (Катић), српсл. **вѣсовьскыи** „демонски“ (Даничић).

• Од псл. *běszь „id.“, уп. стсл. **вѣсь** „демон, злодух“, мак. *бес* „бес, беснило; демон“, буг. *бяс* „id.“, дијал. *бес*, слн. *běs* „злодух“, слч. *bes* „id.“, чеш. *běs* „id.; помама“, длуж. заст. *běs* „демон“, пољ. *bies* „id.“, струс. *бѣсь*, рус. *бес*, стукр. *бѣсь*, укр. *біс* (Skok 1:149; SP 1:243–245; ЭССЯ 2:88–91; 26:102; ESJS 61, 62).

У значењу „демон“ реч вероватно није у свим слов. језицима домаћа, местимице је свакако плод црквенословенског утицаја; пољ. облик са *-ie-* уместо очекиваног *-ia-* вероватно из руског (уп. SP 1.c.). Краковски речник раздваја значења „демон“ и „гнев“ у посебне одреднице, сматрајући реч у овом другом значењу пост-вербалом од глагола *běsiti, који би пак био деноминал од *běszь „злодух“ (id. ib.). Псл. реч има најближу паралелу у лит. *baĩsas* „страх, страшило“, поред *baisùs* „страшан, ужасан“, *baidyti* „плашити“, што указује на првобитни балтословенски лик *baid-s-as; претпоставка да се *-s-* у *běszь своди на *ds објашњава изостанак његовог прелаза у *x* иза дифтонга на *-i-*; исти корен био би у *bēda (в. **беда**), лат. *foedus* „гадан, ружан, срамотан“ (SP 1:244; ЭССЯ 1:89; тамо в. и друга, мање вероватна тумачења). За значење „снага, једрина“ семантичку паралелу пружа *snāga* „тело“: Висока у снагу Алексиначко Поморавље (Богдановић II). Није јасно спада ли овамо *бесачица* f. „свака отровна биљка, нарочито гљива“ Слав. (РСА); биљка *Daphne mezereum* названа је *бес* свакако због својих отровних бобица (ако се поједу, изазивају осећај гушења). За облик *бијесѝ* в. **обест**.

Овамо можда и *устѣубесио се* 3. sg. pf. „узнемирити се“ Скорица (Ђокић), за образовање уп. *устѣобочити се, устѣоирчи* (Бјелетић 2006:103, 355).

†**Бес** стерп. **Бесѣ** т. (?) међник: село Годыниѣ ... а мегѣ моу оу Бесѣ на врѣхѣ Планаѣ ... право оу видѣ оу Бесѣ повеља краља Владислава (1234–1240) Св. Николи Врањинском, познији препис (MS 26); доцније **Бесацѣ**: **сѣрѣчина** и **лѣгѣ** и **бесацѣ** и **обида** повеља Скендербега Црнојевића из 1527. (Ердељановић 1926:90); 1702. (?): **погѣнѣо** ... на **бесацѣ** ѣ доба **кнеза Николе** (id. 72); *Бѣсацѣ, -сѣ* т. брдо и рушевина крај Скадарског језера: у Црмници градина на кршу; кажу да су ондје негда Чивути сједили (Вук), заиста је тада [у истрази потурица] најжешћа борба била око куле Бесца на Виру, и она је онда порушена и са земљом сравњена (Ердељановић l.c.); *Забѣс* заселак Бољевића у Црмници (id. 203).

- Нејасно.

За заселак *Забес* (од 1469, Г. Шкриванић, ИЗ 16/1959/3–4:44) Ердељановић l.c. бележи да се некад сматрао као засебно село и био на другом месту, крај Скадарског језера, између виси Бесца и полуострва Обиде (id. 204); *забешке међе* помињу се у горепоменутој повељи из 1527. (id. 90), сам Забес двапут 1614. код Болице (id. 92). *За-бес* назив за село за брдом *Бес*, *Бес-ѣцѣ вероватно преоблика првобитног придева *Bes-ъскѣ (уз *град*), као *Милешевск(и)* > *Милешевац*. Шкриванић op.cit. 40 мисли да је *Бес* иста реч као и *бијес*, в. **бес**; како црмничком говору нису страни екавизми типа *бѣше* (Ивић 1985:159), то није искључено (уп. предање код Вука које рушевину везује за нехришћане, „Чивуте“; *бес* долази и као фитоним), но не чини се ни превише вероватно. Можда од лат. *Bessus*, првобитно назив за припадника племена *Bessi*, које је живело око масива Хема-Балкана, доцније за Трачанина уопште. Апијан (App. III. 16) помиње племе под именом *Βέσσοι* негде у источном делу провинције Далмације; ту се доцније, у данашњој северној Црној Гори, на римским натписима јавља и ЛИ *Bessus* (G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965, 67). Са друге стране, постоји претпоставка да су Албанци потомци већ покрштених трачких Бесѣ, који су се доселили у јадранско приморје у доба Првог бугарског царства (G. Schramm, *Anfänge des albanischen Christentums*, Freiburg 1994). Уп. **Бесна Кобила**.

беса *бѣса* f. „дата реч која се сматра као светиња“: Позната је арбанашка *беса* ЦГ, Нушић, Ј. Веселиновић (РСА), „id.; часна реч, вера, клетва“ Косово (Елезовић I), Васојевићи (Боричић), „уговор о миру или примирју између две зараћене странке, братства или племена; рок трајања таквог примирја“ ЦГ, изрази *градити, чинити, главити, ухватити бесу*: Кад *бесу* даје појединац, онда он чини, гради *бесу*, а кад племе или више њих, онда се *беса* веже — Дреничани су се некад зарекли, везали *бесу*, заклели да очувају Девич Г. Божовић, Ако се, у скоро, с Арнаутима не ухвати *беса* од мира, у Косову не ће

остати ни куће српске; све ће се раселити Милићевић (РСА), *бѣса* уз глаголе *вратиши*, *добитиши* ~ „id.; споразум у крвној освети и у борбама“ Призрен, „заштита, окриље“: Фила ... уби Весела ... и мени паде на бесу *ibid.*, *interj.* „Вере ми!“ *ib.* (Чемерикић); *бѣсник* *m.* „онај који задаје или држи бесу“ ЦГ, Г. Божовић (РСА), *бѣсник* *m./adj.* „id.; поуздан, одан, веран“ Призрен (Чемерикић), *небесник* *m.* „онај који се не придржава задане речи, бесе“: У срамотне ... људе спадају сви они ... који су без бесе, небесници, неверници, који бесу не одржавају Г. Божовић (РСА), *беслија* „човек од речи“ Васојевчић (Боричић), *бѣсаџија* „id.“ Милићевић; израз *бѣса-бѣс* *f.* „беса над бесама, часна реч“: Ја сам владици дао беса-бес ји. Србија (РСА), Бѣса-бѣс, ако ти дођем тамо, видећеш ти! Косово (Елезовић I; РСА), *бѣса-бѣс* Призрен (Чемерикић); такође *ћѣбѣса*, *ћѣбѣса-бѣс* „море, али“: Ћѣбѣса, ако ти дођем упанти ћеш ме Косово (Елезовић II).

• Од алб. *besë* „id.“ (Skok 1:140); уп. нгр. *μλέσε* „id.“, саракачанско *бисалис* „човек тврде вере“ (Станишић 1995:98).

За порекло алб. речи в. Orel 22. Косовско *бѣса-бѣс* < алб. *besa-besë* „часна реч!“, *ћѣбѣса* < алб. *ke besë* „имаш (моју) реч“. Овамо можда и *збѣсе се* 3. *pl. pf.* „подухватити се у некој лошој радњи“ Тимок, *йодбѣси се* 3. *sg.* „id., удружити се с неким (све у негативном смислу)“ *ibid.* (Динић). Реч *небесник* долази у значењу „неверник, безбожник“ и у Војној крајини, уп. **небесан**.

бесан *бѣсан*, *-сна*, *-сно*, јек. *бијесан* *adj.* „оболео од беснила, побеснео“ (Вук 1818), *бесан њас* Милићевић, „који има напад лудила, махнит, суманут“ Чајкановић, Вук, Босна, „врло љут, разјарен“ Сремац, Нушић, бесан као рис (РСА), „обестан, осيون“ (Вук 1818), силан и бијесан (Вук), Товни коњи, а бијесни Турци НП Вук, Ако не буду гости бијесни, не ће бити кућа тијесна НПосл Вук, „силовит, необуздан, жесток“ Сремац, Ј. Веселиновић, Дучић (РСА), Прошћење (Вујичић), „расипан, разметљив“ Србија (РСА), „претеран, превелик, веома скуп“ Војв. (РСГВ), „једар, снажан, кршан“: Као дојке бијесне ђевојке НП ЦГ, Херц., „дебео, гојазан“ ЦГ, „врло велик“: А нагнаће бијесна шићара НП ЦГ, И. Андрић (РСА), израз *изводиши бесне глисти* „измотавати се, претварати се“ Винавер (РСА *s.v. глиста*); *бѣсан* Радимња (Томић II), *бијесан* „љутит, срдит“ Златибор (Милова-новић), *бијесан* Стара ЦГ (Пешикан), *бијесан* / *бијешан* „угојен; силан, јак“ Љуботињ (грађа ЕРСЈ), *бѣсан* / *бѣсьн*, *-сна*, *-сно* Свиница (Томић I), *кајк*. *бѣсен* Гола (Већенај/Lončarić), *ик*. *бисан* (Вук), бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија); *бѣсно* / *бијесно* *adv.* „на бесан начин, као бесан“; *беснина* *f.* „беснило“ (РСА), *б(ј)есноћа* „id.“ (Вук 1818; Вук; РСА), *бесноча* „id.; претеран гнев; особа која се понаша ненормално“ Тимок (Динић), *ик*. *бисноћа* „беснило“ бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија), *бесноиња* „id.“ Свини-

ца (Томић I), *б(ј)есни̇лук* т. заст. „осионост; расипништво“ Ј. Игњатовић, Херц. (РСА), *беснел̇к* „id.“ Врање (Златановић), *беснел̇ак* Црна Трава (грађа ЕРСЈ); *бѣснѣк* / *би̇јеснѣк* „онај ко је бесан, махнит“ Станковић, Крањчевић, „враголан, лола“: Ој ти момче бѣснѣче, | прођоше ти меснице Србија (РСА), *беснѣк* „лош човек“ Радимња (Томић II), *бѣсник* „махнито, немирно чељаде“ Призрен (Чемерикић), *беснѣк* „бесан пас“ Врање (Златановић), „луд, опасан човек“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „онај који бесни“ Пирот (Живковић), „id.; крвник“ *ibid.* (Златковић II), „несташко; врста ветра који дува у пролеће и доноси беснило“ Лесковац (Митровић), *бѣсница* / *би̇јесница* f. „она која бесни; враголасто женско“: Ој, девојко, беснице | прођоше ти меснице Левач (РСА), *беснѣца* „лоша жена“ Радимња (Томић II), *беснѣца* „id.“ Лесковац (Митровић), Врање (Златановић), Јабланица (Жугић), *бјеснѣче* п. „дете или псето кад побесни“ Херц. (РСА s.v. *бесниче*); такође *б(ј)еснуља* f. „обесна жена“ Србија, Босна, ЦГ (РСА), *беснѣља* Црна Река (Марковић II), „id.; прелубница“ Тимок (Динић I), и ик. *биснуља* бачки Буњевци (Реи̇с/Ва̇слија), *б(ј)еснача* „гљива лудара, *Volletus satanas*“ Босна, Петриња, *б(ј)есњача* „id.“ Слав., Херц. (РСА); ик. *бисњача* „б(ј)еснуља (в.)“ бачки Буњевци (Реи̇с/Ва̇слија); *бјешњак* т. „бесан човек“, *бјешњаклук* „несташлук“, *бјешњача* f. „гљива лудара“ (РСА); *бѣснара* „б(ј)еснуља (в.)“ (РСГВ), *беснѣра* „опака жена“ Црна Река (Марковић I); *бјешњар*, *-ѣра* т. „бесан човек“, *б(ј)ешњарлук* „несташлук“; деноминали **беснети**, *бјешњати̇и* *imprf.* „телесно бујати, расти, јачати“ ЦГ (РСА), *бјешњати̇и* „гојити се“ Загарач (Ћупићи) ⇒ *бјешњѣна* f. „дебљина, гојазност“ ЦГ (РСА), *бјешњѣна* „id.“ Загарач (Ћупићи), *бљешњати̇и* „јачати, снажити, бујати“: Бљешњаш ли, соколе, бљешњаш? Пива (Гаговић), „id.; бити љут“ Ускоци (Станић), *избљешњати̇и* *pf.* „доћи у напон снаге“: Младо, здраво, избљешњало, па не зна ку[д] удара Пива (Гаговић), *йобјешњати̇и* „оснажити се; помамити се“ Ускоци (Станић), *йобјешњати̇и* / *йобљешњати̇и* „угојити се; полудети; осилити се“ Загарач (Ћупићи), *йребјешњати̇и* „савладати снагом, пребродити тешкоће, победити“ Ускоци (Станић); *б(ј)еснѣвати̇и* *imprf.* заст. „беснети“ (РСА), *беснѣјем* „живети раскалашно“ Лесковац (Митровић); *беснѣваи̇и* *adj.* заст. „бесан“, *б(ј)еснѣвити̇и* „id.“, *б(ј)еснѣвити̇о* *adv.*, *б(ј)еснѣв* т. „обестан, бесан човек“ Ј. Веселиновић, „крупан момак који је ваљан“ ЦГ, *бѣсновити̇и* заст. „махнит човек“ (РСА). — Српсл. **вѣсьнь** „а *daemonе obsessus*“, стрп. и „*rabiosus*“: **вѣсьнь пѣсь** (Даничић; Катић), **вѣсьновати се**: *лице ли ѿ себе сама иметь вѣсьновати се, вставляюци своего мѡужа* Жичка повеља (MS 14).

- Од псл. **běsъnъ(jь)* „id.“, уп. стсл. **бѣсънъ**, мак. *бесен*, буг. *běsen*, слн. *besen*, чеш. *běsný*, слч. *besný*, струс. *бѣсъныи*, рус. дијал. *бѣсний*, стукр. *бѣсний*, укр. *бісний* (Skok 1:149 s.v. *bijes*; SP 1:245; ЭССЯ 2:91).

Псл. придев изведен је суфиксом *-ънъ од *běsъ > **бес**; деноминал *б(ј)есновати* још у буг. заст. *беснувам*, слн. *besnováti* (ЭССЯ 1.с.). За семантички помак „бесан“ → „велик, крупан, дебео“ уп. **ала**².

бесебе *бесѣбе* / *бѣсебе* / *бесебе* adv., само у изразу ~ *учиниѣи* „извршити самоубиство“: Може момак учинити бе’себе! ... Може се обесити! ... Може скочити у воду! Ј. Веселиновић (РСА), *бѣсебе* (*се учиниѣи*) „полудети“: Јој нѣ зна шта ће ђд себе бѣсебе се ѣчини, полуѣдио Мачва (Јазих).

- Од *без себе* „ван себе, у несвесном стању“, в. **без**², **себе**.

Уп. *без себе* „id.“ А. Шеноа, *без себе* (*у*)*чиниѣи* „радити као ван себе, очајно“ Ј. Веселиновић (РСА 1:382 s.v. *без*), даље чеш. *je bez sebe = není při vědomí* „није при свести“. Српско-чешка фразеолошка паралела, која у односу на боље посведочен обрт *ван себе*, рус. *вне себя* итд. (в. **ван**) може представљати семантички архаизам, с обзиром на претпоставку о првобитном значењу **bez(ь)* „ван(и)“. Тако већ Machek 52, но тек српска дијалекатска потврда отклања могућност да се чешки обрт просуди као калк немачког *aufser sich sein*. В. А. Лома, ЈФ 64/2008:211 и уп. **беседа**.

бесегати *бесѣгати* impf. „радити напорно, секати“: Отко је настала ништа не зна нако да бесега — Не море се вође живљети што неј бесегати Пива (Гаговић).

- Нејасно.

Уп. на терену ЦГ **секати** у сличним значењима, у Пиви и *сегѣнѣати* „секати, радити преко мере“ (Гаговић).

беседа *бѣс(ј)еда* / *бѣс(ј)еда* f. „говор пред скупом људи; проповед; разговор; говорење“ (Вук; РСА), Вала тебе на твојој здравици (...) Ал’ не вала на такој бесједи НП (Вук II 50/3°, 42), „реч“: Да ја теби дв’је бесједе кажем НП БиХ, Типико, Маретић, „задата реч, обећање“: Дај ми изун и бесједу тврду НП БиХ, човјек од бесједе Горња Крајина, заст. „забава са певањем и свирком, на којој се редовно држи и говор“, *свѣтосавска беседа* Војв. (РСА), „приредба са позоришним комадом“ Ченеј (Марић), *бѣседа* „реч“: Дајем-ти бѣседу (sic!) Банија и Кордун (Петровић Д.), „говор, разговор“ Поткозарје (Далмација), *бѣседа* „id.“ Прошћење (Вујичић), Загарац (Ћупићи), Ускоци (Станић), ик. *бѣсида* (Вук; РСА), чак. *бесѣда* „реч“ Орлец (Houtzagers), *бесѣда* „id.“ (ЏDL), *дѣш бесѣду* „чврсто обећати“ Брач (Šimunović); и *бѣсјед* m./f. „говор, говорење“ НП Лика и Банија, Пѣ, грдног ли бесједа! Ускоци, *бѣс(ј)едица* f. dem., *Бесједица* презиме; *бесѣдѣтина*

augm., *bēsēiko* m. „брбљив човек“ Срем; придеви *bēsēdъiv* заст. „говорљив“ 1846. ⇒ *bēsēdъivostъ* f. „говорљивост“ Срем, *bēs(j)edni* књиж. „говорни, језички, усмен“, *bēs(j)ednikъ* m. „говорник, проповедник“ (РСА), ик. *bēsидник* бачки Буњевци (Reiс/Vaсliја), такође *с̑bес(j)ednikъ* „саговорник“ (RЈА; РМС), *bēs(j)edница* f. „жена говорник; место са ког се беседи“, *bēsedништво* n. „говорништво, реторика“; деноминал *bēs(j)edити* impf. „држати говор; разговарати; говорити“: Тешко је мудрому међу будалама бесједити НПосл Вук (РСА), *до-, за-, из-, на-, од-, њо-, њро-* pf. (РСА; РМС), *bēsедити* impf. „id.“ Прошћење (Вујичић), *beй̑edити* Ускоци (Станић), *bēs̑edити* Загарач (Ћупићи), ик. *bēsидити* (Вук; РСА); такође **besедоваити*, само *bēsедовање* n. заст.: Црква [је] неговала ... певање и беседовање (РСА). — Од XIII в. стсрп. *besѣда*, *besѣдити* (Даничић), *дослаше ка мнѣ besѣдъ, цо вѣхъ besѣдили с кнезомъ и с властели дъвовацъѣми* 1432. (MS 368).

• Од псл. **besēda* „id.“, уп. стсл. *besѣда*, мак. *bесeдa*, буг. *bесeдa* „разговор“, дијал. *bесeдa* „расправљати“, слн. *besēda*, *besēditi* „држати говор“, слч. *beseda* „другарски разговор“, стчеш. *besēda* „забава, гозба; прича“, чеш. *beseda* „разговор, забава“, *besediti* „разговарати“, глуж. *bjesada* „разговор; друштво“, пољ. *biesiada* „гозба“, каш. *b'esada* / *v'esada* „свадба, свадбени пир“, струс. *bесѣда* „место где се седи; разговор (на сабору)“, рус. *bесeдa* „разговор“, заст. „скуп“, дијал. „клуца; место за седење; посело; свадба, сватови итд.“, стукр. *bесeдa*, *bесѣда* „разговор; весеље“, укр. *bесeдa* „id.; говор; гозба“, блр. *бясeдa* „гозба“ (Skok 1:140–141; ЭССЯ 1:211–213; SP 1:215–216; Sadnik/Aitzetmüller 289–291 § 241; ESJS 59).

Псл. реч нема општеприхваћене етимологије. Најозбиљнија тумачења полазе од сложенице са другим делом од **sēdēti*, уп. *седети* и струс. значење, као и неке употребе у српској епици, попут: Могу л' бити вољан на бесједи? НП Вук (РСА), где као да се слуги изворно значење зборишта, збора, *заседања*, уп. гр. ἄγορῆ као поствербал од ἀγορεύειν, ἀγορεύσθαι „окупљати (се)“, изворно „скуп“, одатле „зборно место“ и најзад, са развитком урбаног живота, „тр“, деноминал ἀγορεύειν „(јавно) говорити, беседити“, као и сличан семантички развој у лат. *conventus* > рум. *cuvint* „реч“, нгр. *κουβέντα* „(раз)говор, забава“ и сл. (Skok l.c.). Институционални карактер речи објашњава и њено позајмљивање у друге језике, уп. алб. *bisedë* f. „разговор“, *bisedoj* „разговарати“, мађ. *beszéd* „говор“, *beszélni* „говорити“ (id. ib.). Што се тиче првог члана сложенице, сагласности нема. Verneker 1:52 а за њим L. Wanstrat, ZSPH 14/1937:101–103, Фасмер 1:160, Sadnik/Aitzetmüller 291 и др. претпостављају првобитно **bez-sēda* „седење напољу“, за шта Ванстрат наводи и семантичку паралелу стисл. *útisetá* „седење напољу ноћу ради гатања и прорицања“. Трубочов у ЭССЯ l.c. то тумачење критикује аргументом да се значење „ван(и)“ за **bez* < **bhegh-* реконструирало само на равни ие. поређења (стинд. *báhiḥ* „id.“), а иначе у словенском није оставило

трага, а да је реч **besěda*, будући без ие. паралела, словенско новообразовање. Но трагова значења псл. **bez* „напољу“ ипак има (уп. **без²**, **бесебе**), а староиндијски пружа и пуну етимолошку паралелу за оба претпостављена дела сложенице придевом *bahih-sád-* „који седи напољу (о људима нижег сталежа)“, посведоченим доста рано (Taittiriya Brahmana IV 16). Друга Трубачовљева примедба, да **„сидение снаружи“* не произлази из реално посведочених значења, превиђа начелну вероватноћу да су се у прасловенско доба, када није било већница ни дворана, сва масовнија окупљања ради заједничког већања нужно морала дешавати под ведрим небом, попут хомерских агора. Детаљније в. А. Лома, ЈФ 64/2008:208–213. Треба ипак узети у обзир и алтернативну анализу **be-sěda* (А. Погодин, РФВ 39/1898:3), где би први члан одговарао литавској дуративној честици *be-*, која долази и пред глаголским кореном **sēd-*: *be-sēdēti* „непрестано седети“. У SP l.c. помиње се једино то тумачење, уз ограду да одговарајућа честица није позната словенским језицима; и Трубачов l.c. узима га озбиљно, али предност даје етимологији Розвадовског (J. Rozwadowski, RS 2/1909:104 и д.), који је **besěda* поредио са стинд. *bhasád-* „задњица“, под претпоставком да је та реч сложеница *bha-sad-* са нејасним првим чланом *bha-* и кореном ие. **sed-* „седети“ у другом делу, тј. изворно **„седење“*. Но за стинд. реч, нејасне изворне семантике, таква анализа не долази у обзир (в. најскорије Маутохофер 2:258). Што се тиче облика мушког рода **besědъ*, он је посведочен само у с-х. као дијалекатски, али је ипак узет за одредницу у ЭССЯ 1:213; на његову старину указивао би и деноминал **besědovati* који је на општесловенском плану распрострањенији него **besěditi* (id. ib.; SP 1:216 s.vv.), али у српско-хрватском има само једну потврду, вероватно црквенословенског порекла (в. горе *беседовање* и уп. цсл. **бесѣдовати**). Слабо потврђена (али народна) реч *беседљив* „говорљив“, биће такође стара, уп. слн. *besedljiv* „id.“, укр. *бесідливий* (ЭССЯ 1:214).

Бесеровина *Бесеровина* f. село на десној обали Дрине под планином Таром (СЕЗб 46:376–378). — XVI–XVII в. **Бесаровина** (Пом. 124), XVII в. **Бесаговина** (sic!) (Рач. пом. 70r).

- Од ЛИ или надимка **Бесар*, неизвесног порекла; уп. презимена **Бесаровић** 1695. Пљевља (ЗН 1999°), *Бѣсара* Вук преписка, Босна (РСА).

Уп. А. Лома у: *Туристичка валоризација Таре*, Београд 2006, 30; за потврду из Рач. пом., коју вероватно треба поправити у **Бесаровина** (тако трипут у Крушевском поменику) в. id., ОП 18/2005:468. Изведеница на *-овина* типа *Херцеговина*: „земља која је некад припадала Бесару“. Носилац имена био је вероватно Србин, као и Новак Бесаровић из записа с краја XVII в. Ране потврде топонима и његов изворни лик у њима побијају предање да је село основао „пре сто педесет година“ Турчин спахија *Бесер* из Рогатице, које је почетком XX в. забележио Љ. Павловић (СЕЗб 46:377). **Бесар*, *Бесара* можда скраћено од *Бесараба*, *Бесарабин* „досељеник из Бесарабије“, уп. презиме *Бесарабић* поред *Басараба*, *Басара* (РСА), стсрп. **Басараба**, **Басарабинић** (Даничић).

бесити *бѣсѣиши, -ѣм* impf. „вешати“: Море да га бесиш, неће да каже! Тимок, Што не попустиш конопац, него бесиш то бравче! Сврљиг, ~ *се*: Иди си, па се беси о ону криву дафину! Сремац (РСА), *бѣсим* „вешати“ Призрен (Чемерикић), *бѣси (се)* 3. sg. црнотравска Кална (Богдановић III), *избесѣиши, -ѣм* pf. „повешати, извешати“ Врање (РСА), *избѣсим* „id.“ Јабланица (Жугић), *избѣси* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.); *бѣсѣње* n. „бешење, вешање“ Врање (РСА; акц.?), *бесѣње* „id.“ Тимок (Динић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), црнотравска Кална (Богдановић III), ’бѣм ти бесѣње, мал’ се не удави’ (рекао кад је хтео да се обеси о врбу над реком, па грана пукла и он пао у воду) ји. Србија (ред.), *бѣшење (-ш-?)* Сврљиг, Пирот, Ниш, *бѣсило* „место или дрво где се неко обесио“ Сврљиг, „омча од канапа или жице којом се пси хватају“ *ibid.*, само у множини „вешала“: На мосту Нишавину била су бесила и туј су Турци владику обесили *ib.*, Пирот, Ниш (РСА), *бесѣлка* f. „вешање; уже за вешање“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бесѣља* „висећи мост, *вешаља*“ Тимок (Динић), „тешка ситуација“ (?): Ја сам пристала за бесѣљу црнотравска Кална (Богдановић III), *бѣсѣч, -ѣча* m. „онај који веша осуђене на смрт, целат“ Ниш (РСА), такође *бѣшѣиши, -ѣм* impf. „вешати“ Златибор (Миловановић), *бѣшѣиши* „id.“ Ускоци (Станић), *бѣшѣиши (се)* „вешати (се)“ Васојевићи (Стијовић), *бѣшѣлица* f. „чивилук, *вѣшѣлица*; део бута који служи за вешање тог комада меса“ Ускоци (Станић).

- Декомпоновано од *обѣсѣиши, обѣшѣиши* < **obvĕsiti, *obvĕšati*, в. **вешати**, уп. мак. *беси* „вешати“, *бесење* „вешање“, *бесило* / *бесѣлка* „вешала“, *бесач* „целат“, буг. *бѣся, бѣсило* / *бесѣлка* (Skok 3:596 s.v. *višjeti*; уп. Лома 2000:603; ЭССЯ 31:22–25 s.v. **obvĕsiti (se)*; БЕР 1:44–45).

В. и обешенѣк.

беслеисати *беслѣисаиши, -ишиѣм* impf. „хранити, издржавати“ БиХ, Оћеш ли посленике и беслеисати, јал само плаћати Бос. Грахово, Далм., „подносити“: Ослабио сам тјелесно и овако радећи не могу да беслеишем Невесиње, „пристајати, доликовати“: Баш ми та одића липо беслеише Павлиновић, то дечи беслеише Барања, ~ *се* „хранити се, издржавати се“ Кочић (РСА), *беслѣисаиши* „беслѣисаиши (в.)“ БиХ (Škaljić), *бешлѣисаиши (се)* „id.“ *ibid.* (РСА), *бешлѣисаиши* „id.“; пропасти, покварити, уништити“ ист.-бос. Ере (Реметић).

- Од тур. *beslemek* „хранити, издржавати“ (Škaljić 139).

Уп. даље алб. *besledis*, мак. дијал. *бислѣдѣсѣве* Егејска Македонија (Пеев), нгр. дијал. *бислѣдѣсѣ* Суфлион (Κορυνοῦδης), од тур. *besledi* 3. sg. perf. (Boretzky

1976:25). Тур. глагол је највероватније домаћа реч (ЭСТЯ 2:120–121), уп. и Tietze 1:322; в. **беслема**.

беслема *беслѐма* f. „издржавање, храна“ Бања Лука, Бос. Грахово (РСА), м. „приглупа особа“ Пива (Гаговић), презиме *Беслема* Мостар, *беслѐме* п. „живинче за товљење“ скопска Црна Гора (РСА), *беслемѐ* „id.“ Пирот (Златковић III), *бѐслемасѝ* adj. „ухрањен, дебео“ БиХ; *бѐсле* / *бѐсле*, -ѐ м. „приглупа особа“ Вакуф (РСА), *бесле* Дрвар, *беслеман* *ibid.* (Јовичић), *беслѐмāћ*, -āћа „крупан, незграпан човек“ Херц., ЦГ (РСА), Пива (Гаговић), *беслемаћ* Дрвар (Јовичић), „приглупа особа“ Никшић (Ђоковић), *беслāмāћ* „беслѐмāћ (в.)“ Змај, *баслѐмāћ* Комарница; овамо вероватно и *блесѝемāк*, -āка Срем, Банат, Србија ⇒ *блесѝемāишѝво* п. „умна ограниченост, блесавост“, *блесѝāмāи* м. Змај, *блесѝемāија* (РСА).

- Од тур. *besleme* „издржавање, храна“ (Škaljić 139); уп. мак. дијал. *би-слеме* „животиња или дете без мајке (храњеник)“ Егејска Македонија (Пеев), буг. *беслемѐ* „храњеник“ (БЕР 1:44), Пирдоп (БД 4:89), „глуп човек“ Странца (БД 1:67), „беспослен човек“ Софија (БД 1:242), „товљеник, готован“, *беслем`а* „id.“; дебела жена“ Хасково (БД 5:61).

Тур. реч је глаголска именица од *beslemek*, в. **беслеисати**. Семантички развој „живинче за товљење“ → „угојена, лења, приглупа особа“ као код буг. *беслемѐ*. Облици на *бл-* метатезом уз укрштање са **блесав**?

Бесна Кобила *Бѐсна Кѐбила* f. планина у Србији ји. од Сурдулице (РСА).

- Подложно различитим тумачењима.

С обзиром на то да је реч о високој планини (1922 м) познатој по олујном времену, уп. израз *бесне кобиле* „време од Младенаца до Благовести“ Косово (РСА s.v. *кѐбила*). Но можда је *Бесна* овде секундаран дометак, јер је реч **кобила** честа у оронимији, пре свега у придевском споју *Кѐбиља Глāва* планина у Херцеговини НП (Вук), **Кѐбиља Глава** XIV в., данас *Кѐбиљеглава*, брдо код Ораховца (Пешикан 1987:28); неизведен облик **Кѐбила** потврђен је у запису XVIII века као име планине у Старом Влаху: **во подкѐрѝиѝне планине Кѐбиле, мѝнастиѝ Кѐвила** XVIII в. (ЗН 9655°); Вук исту планину бележи као *Кѐбиље* а манастир као *Кѐвиље*. Није искључено да је као ороним *Кобила* плод преосмишљења неке друге речи. Уп. међник, вероватно ороним, који бележи стрп. повеља XIV в. у кумановском крају **Кѐбило** (Даничић) где род, упркос писању са *-ы-*, упућује на **kobidlo* од **kobiti* (в. **коб**), можда у значењу места одакле се осматра лет птица ради гатања, или на анализу **ko-bidlo*, уп. **било**¹, *ѝо-биље* „планински хрбат“, чији се круг значења у великој мери подудара са „метафоричним“ применама речи **кобила**, *кобилица*. Ако се у апелативном делу сложеног назива *Бесна Кобила* допусти неки стари, можда и супстратни назив у значењу „вис, планина“ — уп. гр. κεφαλή „глава“, ст.-мак. κεβ(α)λή „id.“, код Хесихија γαβαλά (Frisk 1:806; 836) — могло би се нагађати да придевски члан чува, у

преосмишљеном виду, успомену на трачко племе Беса (гр. Βησσοί, лат. *Bessi*), чије су припаднике Словени затекли доселивши се у ове крајеве; уп. **Бес**. Народна легенда тумачи име причом о девојци коју је бесна кобила збацила са себе (Милојковић 1974:81).

беснети *беснетѝи*, *-ѝм*, јек. *бјесњетѝи*, *бјешњетѝи*, ређе *бијесњетѝи*, *бијешњетѝи*, дијал. *беснѝи*, *б(и)јеснѝи* intr. impf. „оболевати од беснила (о псима); махнитати, лудовати (о људима)“, „живети разуздано; праскати, псовати; испољавати се у свој својој силини (о олуји, глади, болести)“: Кад је највише стрвине, онда највише пси бјесне НПосл Вук, Да им пси не би беснели, на Божић бацају кости кроз прозор Левач (РСА), *бешњетѝи* „бити љут, бити обесан“ Златибор (Миловановић), *беснѝи*, *-нѝм* „лудовати, бити немиран“ Косово (Елезовић I), *беснѝ* 3. sg. Радимња (Томић II, без значења), *беснѝ* „лудовати“ Каменица код Ниша, *беснѝје* „id.; правити лом“ *ibid.* (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *беснѝјем* „id.“ Пирот (Живковић), *беснѝе* 3. sg.: Напѝл се, па сѝг беснѝе по кѝћу Тимок (Динић); ик. *бѝснѝи* (Вук; РСА), *бѝснѝи* „праскати, махнитати“ бачки Буњевци (Реић/Ваѝлија); и са превербима pf. *ѝо-* „постати бесан“ (Вук; РМС), *ѝобеснѝје* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *ѝобљешњетѝи* Ускоци (Станић), *за-* „почети беснети“: Вјетар забјесни а валови набрекну Љубиша, *из-* (*се*) „искалити бес; истутњити се“: Пусти га нека се избесни Војв. (РСА), *избеснѝ* (*се*) 3. sg. Црна Река (Марковић II), *избеснѝјем се* Пирот (Живковић), *раз-* „id.“ (Вук; РМС), *разбеснѝи се* Косово (Елезовић I), *до-* „стићи беснећи“: Добјеснила бура 1875. (РСА), *ѝро-*, *уз-* (РМС); *б(ј)еснило* п. „вирусна болест (код животиња и човека) која узрокује страховиту раздраженост и смрт; болест пчела, немоћ летења“, „умна поремећеност, лудило; наступ раздражености у лудилу“, „претерана ревност, занесеност; осиноност, насиље“ Србија, Љубиша, ЦГ, „јарост, подивљалост; ђеф, обест, расипништво; силина, помама“ (РСА), *беснѝло* „болест; обест“ Радимња (Томић II), *бес(н)ѝло* Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бјеснѝло* / *бљеснѝло* „лудост, махнитост“ Загарач (Ћупићи), ик. *биснило* бачки Буњевци (Реић/Ваѝлија).

- Од псл. дијал. **bēsŋnĕti*, уп. буг. *беснѝа*, слн. *besnĕti*, слч. *besniet*’ (ЭССЯ 2:91).

Глагол стања на *-ĕti* изведен од придева **bēsŋŋ* > **бесан**, који је на југу, укључујући словачку територију, потиснуо псл. **bĕsiti se* у истим значењима (уп. ЭССЯ 2:88). Транзитивни деноминал на *-iti* само у *разб(ј)еснѝи* „расрдити“ (РМС; РЈА); формално, изведеница на *-ило* < **-idlo б(ј)еснило* била би одатле, због вокала *-и-* и јер се од интранзитива на *-ĕti* по правилу не изводе *nomina instrumenti* на **-dlo* (уп. ипак **врело**). Посреди ће бити сразмерно позно образова-

ње као резултат мешања типова на *-iti* и *-ěti*, уп. *лудило* од *лудеџи* s.v. **луд**, можда по узору на раније **běsidlo* од **běsiti* (*se*), уп. ретке облике *узбијесити се*, *бесило*, *усџубесио се* s.v. **бес**.

бесник *бѣсник* m. „лековита биљка напрстак, *Digitalis*“ Србија, *бесниче* n. „id.“: Кад побесни човек, па га излече, одсеку му испод језика неко модро зрнце и ову траву кувају, па му дају да пије, да му се болест не би више повратила Сићево (РСА), *бесниче* / *бесниче* „зељаста биљка *Digitalis lanata*“ Тимок (Динић).

- Вероватно од **бес**, **бесан**; уп. буг. *бесниче* „id.“ (БЕР 1:110).

Најпре по лековитим својствима биљке, уп. објашњење уз пример из Сићева; осим против беснила, она се користи и као лек од падавице, уп. рус. дијал. *беснѧ* / *беснѧ* „падавица“ Архангелск (Даль; СРНГ). Или можда по халуцинацијама, које може изазвати при неконтролисаног употреби, схваћеним као опседнутост *бесовима*, демонима. Не може се ипак искључити **bez-sъn-ikъ*, од *бесан*, *-a*, *-o* (в. **сан**), будући да ова биљка може изазвати и несаницу, или **obvĕsъnikъ* (уп. **бесити**), с обзиром на висећи положај цветова.

бесомук *бѣсомук* m. заст. „умоболник, лудак“: да насъ избавите из руку маџарски, да насъ ослободите бѣсомука овы 1850, *б(ј)есѡмѹчкѧ* adj.: ~ *кошуља*, *бесѡмука* f. „лудило, махнитост“: Спопала га нека бесомука Војв., деноминал *б(ј)есѡмучѧи* impf. „беснети, лудовати“: Шта ли бесомучи онај лудак тамо? Гружа, *б(ј)есѡмучен* adj. „луд, махнит“: Пуче на ме као бјесомучена: „Вуци се отоле, бруко и срамото“ Љубиша (РСА), *б(ј)есѡмучан*, *-чна*, *-чно* „id.“ (Вук 1818; Вук), Степанија улети у собу ко бесомучна па закука Ј. Веселиновић, и пренесено: бесомучне чете крволока и насилника Ћ. Јакшић, *б(ј)есѡмучник* m. „бесомучан човек; умоболник“, *б(ј)есѡмучњак* „id.“, *б(ј)есѡмучница* f. (РСА).

- Сложеница од **бес** и **мучити**.

Првобитно придев, уп. *самоук* од **сам** и **учити**, доцније у придевској употреби проширен са **-ьпъ*. Можда калк грчког *δαμωνόληπτος*, у том случају изворни облик био би *бјесомучен*, но то може бити и независно образовање универбизацијом споја *б(иј)есом мучен*. Skok 1:149 s.v. *bijes* изводи *бјесѡмучан* из синтагме (*кога*) *б(иј)ес мучи*.

бесофра *бѣсофра* f. „столњак“ БиХ (РСА), в. **без**¹, **софрабес**.

беспара *бѣспара* f. „крпа за судове“ БиХ, *бѣспара* „id.“ ib. (РСА).

- Од тур. *bespâresi* „id.“ досл. „комад платна“ (Škaljić 139).

Тур. реч је од *bez* в. **без**¹ и *pare*, перс. порекла (Stachowski 1998:141), в. **парче**.

беспрешан *бес̄пр̄ешан*, *-ина*, *-ино* adj. „који није склон корисном раду“, *бес̄пр̄ешико* т., *бес̄пр̄ешница* f. све Стара ЦГ (Пешикан).

- Вероватно придевска сложеница од **без²** и **преша**.

За употребу ове друге речи уп. Ова̄ мо̄ја ђеца̄ нӣјесӯ нӣ от̄ какв̄е̄ пр̄еш̄е̄ Загарач (Ћупићи).

беспризоран *бес̄прӣзоран*, *-рна*, *-рно* adj. „који је без надзора и родитељског старања, напуштен“, *б̄ес̄прӣзоран* „id.“ (РСА), „безобзиран“, *б̄ес̄прӣзорно* adv. (ред.), *бес̄прӣзорни* т. „улично дете, напуштено дете“ (РСА).

- Од рус. *беспризорный* „id.“ (уп. Skok 3:662a s.v. *zr̄eti*¹, допуна).

Рус. придев је настао од израза *без призора* „без надзора“.

бесребрни *б̄ес̄ребр̄нӣ*, *-а*, *-о* adj. „безмитан, који не прима новчану накнаду“, само у синтагми *бес̄ребр̄нӣ вр̄ачи* pl. Св. Кузма и Дамјан (Вук; РСА), *б̄ес̄ребр̄ник* т., pl. *-ци* „id.“ Милићевић (РСА). — Од 1710. **БЕСР̄ЕБР̄НИКЪ**: **монастига Раковца, храм(а) светих беср̄ебренниквв Козми и Дамиана 8 Фр̄шкон Годѣ** (ЗН 7386°).

- Од цсл. **БЕСР̄ЕБР̄НИКЪ** adj., **БЕСР̄ЕБР̄НИКЪ** т. „ἀνάργυρος, argento carens“ (Miklosich Lex. 19), рус.-цсл. *безсребренный, безсребренники*, 1329. *бесребр̄никъ*: святахъ безсребр̄яникъ Козмы и Дамиана Новгород (Срезневский); уп. буг. заст. *безср̄еб̄рник* т., *безср̄еб̄реник* „бескористан човек; бедник“ (ПРОДД), 1611. **ДА Е ПРОКЛЕТЪ ... ОТ СВЕТИ БЕСР̄ЕБР̄НИЦИ КОЗМАНА И ДЪМАНА** (ЗН 6640°, из Бугарске).

Цсл. придев је дослован превод гр. ἀνάργυρος, οἱ ἄγιοι Ἀνάργυροι, где реч ἀργυρος „сребро“ значи „новац“. Уп. **безмитан**.

бестебезове *б̄ес̄т̄е̄б̄ез̄ов̄е̄* / *б̄ес̄т̄е̄б̄ез̄ов̄е̄* adv. „без разлога, без потребе“: Погибе бестебезове (РСА), *б̄ес̄т̄е̄б̄ез̄ов̄е̄* „id.“: Удари чока бестебезове Прошћење (Вујичић), *б̄ес̄т̄е̄б̄ез̄ов̄е̄* Рожаје (Hadžić), *б̄ес̄т̄е̄б̄ез̄ов̄е̄* Васојевићи (Стијовић s.v. *без*; Боричић).

- Срасла синтагма *б̄ез̄ т̄е̄, без̄ ов̄е̄* (Skok 1:143b s.v. *bez*¹).

Уп. **без²**, **тај**, **овај**.

бестија *б̄ес̄тӣја* / *б̄ес̄тӣја* f. „животиња, обично опака, зла; звер, скот“, „особа са животињским инстинктима“, „неваљалац, битанга, обешењак“: Боље је паметнога служит но бестијама судит НПосл ЦГ, Херц., Матавуљ, „будала, бена“: Мучи к̄ери, муч’ бестијо! НП Босна, ЦГ (РСА), *б̄ес̄тӣја* „id.“ Бјелопавлићи (Ћупић), Прошћење (Вујичић), и као узречица, поштапаница: **Ѓјде, б̄естијо, с̄а̄ мн̄ом!** Ускоци (Станић), „id.“; стока, марва“ Загарач (Ћупићи), „животиња; пакосник“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „грубијан,

нечовек“ Васојевићи (Боричић), Стара ЦГ (Пешикан), *бѣстијуца* dem. Дубр. (Бојанић/Тривунац), В. Петровић, аугментативи *бѣстијѣйна* Ускоци, *бѣстијача* „алапача“ ЦГ, *бѣстиурина* „будала“: Била три брата: један сулудан, жива бестурина НПр ЦГ, *бѣстиурача* „id.“, *бѣстиуља* (РСА); остале изведенице *бѣстишарица* „глупост, лудост, бесмислица“ Ускоци (Станић), *бѣстијалук* m. „нељудско понашање“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бѣстиљук* „будалаштина“ ЦГ (Вук; РСА), Прошћење (Вујичић), *бѣстилак* „id.“ Херц.; деноминал *бѣстијати* impf. „правити, говорити глупости“ (РСА), Прошћење (Вујичић), *бѣстијати* „id.“ Бјелопавлићи (Ћупић), „оргијати, лудовати“ Васојевићи (Боричић), *бѣстијати* „лупетати, бадавацисати“ Загарач (Ћупић), Стара ЦГ (Пешикан), *бѣстијање* n. „кабадахиљук, лудовање, разврат“ Дрвар (Јовичић); и са провербима *обѣстијати* pf. „постати као бестија, животиња, подивљати, помахнитати“ Рисан (Вук; РСА), *иобѣстијати* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *забѣстијати* „почети бестијати, говорити бесмислице“ (Вук; РСА), „поступити глупо“ ЦГ, ~ *се* „забленути“ (РСА), *забѣстијати* „направити глупост, погрешити“: Ја забѣстијах и кѹпѹх крѹву, пѹ што бѹдѹ! Загарач (Ћупић), *набѣстијати се* „дуго правити лудости, глупости“ БиХ, ЦГ (РСА), *набѣстијати* „случајно наићи“: Он набѣстија прѹво поред мѹѹ кѹлибѹ, ~ *се* „налудовати се“ Ускоци, *иобѣстијати* „id.“ *ibid.* (Станић), *надбѣстијати* „надмашити кога у лудовању“ БиХ; придеви *бѣстијасѹ* „суманут, будаласт; глуп“ ЦГ, *бѣстиј(ј)скѹ* „чудовишан; глупав, будаласт“ (РСА), *бѣстијнскѹ* „id.“ Бока (Вук), *бѣстијнски* adv. НПосл Босна, *бѣстијнство* n. „сулудост“ (РСА), *бѣстијнство* „id.“ (Вук), *бѣстињати* impf. „глупирати се“: Бестиња ка беба све ЦГ (РСА), *бѣстињати* „глупирати се, лудирати се“: Нека он не бѣстињѹ као ђѣца Ускоци (Станић); такође *бѣштија* f. „лудак“ Срем и Бачка (Вук 1818), Војв. (Вук, *ib.*), Типико, Ћоровић, „животиња“ Пољица (РСА), Срби у Барањи (Sekereš XI), „id.“; звер; пас луталица; зла жена“ Војв. (РСГВ), *бѣштија* „будала, луда“ Васојевићи (Боричић), сз. Бока (Music), чак. „животиња, говедо“: Купѹла сон јѣднѹ дѹбру бѣштију за мликѹ (ЃDL), *бѣштица* „опасна особа“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ); *бѣштијѣйна* augm., *бѣштијати* impf. „глупирати се, лудовати“ (РСА), *бѣштијати* „id.“ Васојевићи (Боричић), *бѣштијати* Грбаљ, „поживинчити“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), чак. „беснети“ (ЃDL). — Од XVI в. *бѣстија*, *бѣстија* Наљешковић, М. Држић, *бѣштија* (RJA); 1789. *бѣштија*, 1805. *бѣшти(ју)ца*, *бѣштијѣйна* (Михајловић).

- У крајњој линији од лат. *bestia* „животиња“ (Skok 1:130 s.v. *beća*).

Облици са *-с-* посредством ит. *bestia* или новији интернационализми (*бѣстијалност* и сл.), они са *-ш-* делом такође из италијанског (за фонетизам уп.

баштун), делом преко мађ. *best(y)e*, уп. кајк. *беиће*, *беиће* (Hadrovics 142–143). Уп. **беча**, **биша**. Облик *бестии(ј)нски* са уметањем *-н-* као у *Турински* од *Турија* итд. За развој значења уп. ит. *besci* „глуп“ < влат. *bĕstius (REW § 1063), фр. *la bête humaine* „човек-звер“, *bêtise* „глупост“ итд.

бестиљ *бестийљ*, *-иља* т. „густ, непроцеђен пекмез од шљива“ БиХ (Вук; РСА), Златибор (Миловановић), ист.-бос. Ере (Реметић), *йесийљ* „id.“ Косово (Елезовић II).

• Од тур. дијал. *bestil* „id.“, поред *pestil*. Балкански турцизам, уп. буг. *пестил*, дијал. *бистил*, рум. *pistil*, арум. *histile*, алб. *pestil*.

Тур. облик на *b-* бележи DS 641–642; Skok 1:141 и Škaljić 139 имају само тур. облик *pestil*. Он се изводи од нгр. *παστέλι* (Egen 330), а ово од ит. *pastillo* < лат. *pastilla* (Škaljić l.c.) или од фр. *pastille* (БЕР 5:188–189).

бестрага *бестрага* adv. „незнано камо“: побегао бестрага Сремац, *ојићи* *бестрага* „пропасти“: Толико се надати ... па сад све оде бестрага Ј. Веселиновић, (у клетви) „дођавола“: Иди, бестрага ти глава! НПр (РСА), *зајмићи* [тј. отерати] *бестрага* „упропастити, уништити“: Зајмише га ђеца бестрага Ускоци (Станић), „неповратно, потпуно, сасвим“: нестало бестрага, „веома далеко“: Оде бестрага у хајку на курјаке Нушић (РСА), Васојевићи (Боричић), Рожаје (Hadžić), „врло много, претерано, исувише“: Жив, интересантан и бестрага пријатан разговор Сремац (РСА), Ускоци (Станић), *бестрага* „далеко“ Црна Река (Марковић II), „у неповрат“ Пирот (Златковић III), „дођавола“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бестрага* „бестрага (в.)“ Неготинска крајина (РСА); *бестрага* impf. „водити у пропаст, уништавати“, ~ *се* „затирати се у међусобним убиствима“ Ускоци (Станић), *бестрага* pf. „упропастити, уништити“: Забиривао у сваку бразду, да не бестрагамо које зрно ЦГ Усташе су биле научиле да Србе бестрагају Невесиње, Ускоци (РСА), *лако* е бестрагати, *но* није стећи — *Сам* бестраго онолико имање Ускоци (Станић), *бестрага* *се* „(из)губити се, нестати“: Морам се некуј бестрагати, нема ми вође опстанка Прошћење (Вујичић), *бестрага* „упропастити; покварити (нпр. о алату)“ Загарач (Ћупићи), *обестрага* „бестрага (в.)“ Ускоци, ~ *се* „нестати“ *ib.* (РСА; Станић), „одлутати, отићи у непознатом правцу“ Прошћење (Вујичић), *избестрага* „покварити“ Пива (Гаговић), *бестрага* impf. „уништавати“ ЦГ (РСА), *бестраганик* т. „онај коме се изгубио сваки траг; онај који нешто упропашћава“ Ускоци, *бестраганица* f. *ibid.* (Станић); поствербали *бестраг* т. „велика даљина“ (РСА), Драгачево (Ђукановић II), *Удала* се у бестраг, *нико* от *фамеле* *не* *зна* *ће* *то* Загарач (Ћупићи), Пут му се отегао у бестрагу Ј. Веселиновић, отегао се далеко, у бестраг Шапчанин, *ојићи* у *бестраг* „пропасти“ Б. Станковић, *бестрага* f. „бестраг (в.)“: Отишао у

бестражу, да Бог да! Левач и Темнић; *бесџрагија* „веома далек крај“ Србија (РСА), „беспуће; пропаст“ Ускоци (Станић), у изразима (*оџи*)ићи у ~ „нестати“, *ухваџиџи* ~ „утећи, одмаглити“ (РСА), *бесџрагија* „нигдина“ Рожаје (Надџић), *бесџрагија* „веома далек крај; забачено место, непроходан терен“ Загарач (Ћупићи), *бесџрагија* „id.“; пропаст“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ); такође *бесџрагиџи* рф. „*бесџрагиџи* (в.)“ Велебит, ~ *се* „упропастити се, пропасти“: Човјек или животиња бестрега се од тешка рада ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), *бесџреџи* „*бесџрагиџи* (в.)“ Загарач, *бесџреџаџи* impf. „id.“ *ibid.* (Ћупићи), *обесџреџиџи* (*се*) рф. „пропасти“ Ускоци (Станић; РСА), *бесџреџија* т. „упропастителъ, уништителъ“ Ускоци, *бесџреџи* „id.“; *бесџрагија* (в.)“ *ibid.* (Станић).

- Од синтагме *без џрага*, в. **без²**, **траг**, уп. мак. *бесџрага*, израз *фаџи бесџрага* „отићи у недођин“, буг. заст. *бџтрага* adv. „далеко“: Иди без-трага (ПРОДД).

Именица *бесџраг* могла би се такође свести на синтагму *без џраг, са генитивом множине од *џраг* или *џрага* у другом делу, али је због значења пре поствербална творба *несџаџи без џрага* → (*о*)*бесџрагаџи се* → *оџићи у бесџраг*, а сама је вероватно послужила као модел за *неџраг* (в. **траг**). Варијанта *бесџрагу* најпре са акузативом од *џрага* уместо генитива, јер нема других индиција да се претпостави *и*-основа *трагъ, *траги*. Деноминал *бесџраџиџи* вероватно према *исџраџиџи* у истом значењу. Облик *бесџреџиџи* вероватно укрштањем са италијанизмом **дестрегати** (уп. Skok 1:396). Уп. **бестрва**.

бестрва *бџџрва* adv. „бестрага“: И Андрију оћерах бестрва, | да га неће посијеку Турци НП Херц. (РСА), Ускоци (Станић); *бџџрвиџи* рф. „бестрагати, уништити“: Међеда је овђе било, али су их жандари још за Аустрије бестрвили Билећа, ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), ~ *се* „изгубити се, побећи бестрага“ ЦГ, *обџџрвиџи* / *обџџрвиџи* „id.“; убити, затрти“: ...почну јој о глави радити и домишљати како ће је обестрвити НПр Вук, ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), Поред убио га је, рече се и: погубио, изгубио ... обестрвио га М. Кушар, ~ *се* „изгубити се, нестати“: Гдје се обестрви моја жена... Врчевић (РСА), *обџџрвиџи се* Прошћење (Вујичић), *обџџрвиџи се* Ускоци (Станић), *обџџрвиџи* Стара ЦГ (Пешикан); поствербал *бџџрв* т. „бестрагија, врло далеко место“ Матавуљ (РСА), Загарач (Ћупићи), Ускоци (Станић), изрази *говориџи у* ~ „говорити бесмислице“, *главом у* ~ (*ићи*, *оџићи*, *уџећи*) „отићи бестрага, врло далеко“ Змај, Љубиша, Матавуљ, Његош (РСА).

- Од прилошке синтагме *без сџрва* уз глагол **нестати** (и сл.).

Изворно о несталима за које се претпоставља да су страдали, а тело им није нађено, в. **без²**, **стрв**. Уп. несљивено *без сџрва* / *сџрви* у изразу: Неста без стрва и без

јава Рожаје (Hadžić), даље: Ни стрва ни јава Васојевићи (Боричић), Нима му ни стрви ни гласа Жумберак катол. (Skok 3:512 s.v. *tṛti* III). Упадљив је творбено-семантички паралелизам са **бестрага**. Уп. Skok I.c. и 3:351 s.v. *stṛv*, где само на основу горенаведеног израза (схватајући га као „нема му ни трага ни гласа“) за *stṛv* претпоставља значење „траг“. Хапаксно *бестṛван*, *-вна*, *-вно* адј. „безобзиран, крволочан“ (В. Машић, *Deda-Joksim*, Zagreb 1921, 78, по РСА) могло би бити индивидуална творевина.

бестрмац *бестṛмац*, *-мца* т. „зидарски чекић шиљат са обадва краја“ ЦГ (РСА).

- Нејасно.

†**бестулум** *бестṛулум* т. „насиље, зулум“ (РСА).

- Нејасно.

РСА наводи реч према Miklosich 1:88 (мада је то заправо Miklosich 2[1885]:190 s.v. *zulm-*), а његов је извор бугарштина која је забележио Дубровчанин Ђуро Матеи (†1728), Богишић 3°, 30: Н’јесам младој дјевојци бестулума учинио! (каже Марко Краљевић, бранећи се оптужбе да је повредио девојку). Даничић у RJA 1:253 тумачи као *бе зулума* (уп. **бе²**, **зулум**), у шта Skok 1:128 s.v. *bḗ* сумња због тога што тај узвик обично долази на почетку реченице. Могло би бити укрштено од *зулум* и *бестṛимати*, **бештимати**, или **бестија**. Но може се помишљати и на тур. *bez tulum* „платнени огртач, кућна хаљина“, и на изворни смисао: „нисам девојци ни хаљину дотакао“, који Матеијевом певачу није више морао бити јасан. Скок не наводи Миклошича из кога РСА има реч, а који је тумачење вероватно преузео из RJA 1/1880, док је први део његових „Турских елемената“ изашао тек 1884. године.

бестуран *бестṛуран*, *-рна*, *-рно* адј. „који је као животиња, бесвестан“ ЦГ (РСА).

- Нејасно.

Можда од **бестија**, в. тамо *бестṛурача*, *бестṛурина*. Или од *бестṛужан* „нехајан, немаран“, в. **туга**, са *ж > р* као у *море* = *може* (в. **моћи**), **морати**, **јер**, **зар**.

бесхалачан *бесхалачан*, *-чна*, *-чно* адј. „ћутљив“: Када бих ти у све што ми речеш | без халачни ја теб’ угађавâ Његош (РСА).

- Вероватно од **без²** и (*х*)*алак* „вика, галама“, в. **алакати**.

бет *бети* адј. indecl. „непријатна укуса, горак“ Мостар (РСА), „чудан, необичан, незгодан“ Косово (Елезовић II 499), т. „гад“ Ускоци, *бетиуља* f. *ibid.* (Станић), *бетиак*, *-џика*, *-џико* адј. „отужан“ Ужице, *бетиан*, *-џина*, *-џино* „одвратан, гадан“ ЦГ (РСА), Пива (Гаговић), Рожаје (Hadžić), Ускоци (Станић), *бетиан* „ружан; горак“ Дрвар (Јовичић), *бетино* adv. „гадно; несрећно“ Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), *бетино* „ружно,

неукусно“ Дрвар (Јовичић); *бѣѣнѣк* м. „онај који је бетан, гадан“ ЦГ (РСА), *бѣѣнѣк* „id.“ Ускоци (Станић), *бѣѣнѣак* ЦГ, *бѣѣнѣица* f. ib. (РСА), „id.; змија; трудна жена; скотна животиња“, *бѣѣнѣиче* п. „одвратно дете“, *бѣѣнѣичад* coll., *бѣѣнѣичина* м./f. augm., „несрећна жена, жена која другом доноси несрећу“ све Ускоци (Станић), *бѣѣли* adj. indecl. „бѣѣи (в.)“ БиХ (РСА; Škaljić), Пива (Гаговић), ист.-бос. Ере (Реметић); *бѣѣиѣи се* impf. impers. „гадити се“: Бети ми се на то Бања Лука (РСА), *бѣѣиѣи се* „id.“: Нѣшто ми се бѣѣи и да га погледам Ускоци (Станић), *обѣѣиѣи* pf. trans. „учинити да укус нечега постане гадан; загадити, отровати“ *ibid.* (Станић; РСА); такође *бѣѣд* adj. „горак“ БиХ (Škaljić).

• Од тур. *bet, bed* „id.“, *betli*, перс. порекла (Škaljić 140; Skok 1:142). Балкански турџизам, уп. мак. дијал. *beṭi* (Budziszewska 1983:27), буг. *бет*, алб. *bet* (Boretzky 1976:25), нгр. дијал. *bét'kouç* Суфлион (Κορυνοῦδης).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:301; уп. **бетер**, **бедух**, **бедена**, **бед-дова**. Ускочко значење *бѣѣна* „скотна“, иако је означено као пејоративно, могло би пре бити у вези са **бетити се** на истом терену. Значења *убѣѣан* „ружан човек“ Доњи Рамићи (Malbaša), *убѣѣино* „стравично, језиво“: Убетно ми је проћи Бајановцем по ноћи Поткозарје (Далмација) пре упућују на *авеѣан*, *авеѣино*, в. **авет**. Овамо можда *обѣѣиѣи* pf. „богато наградити; подмитити“ Љубиша, „размазити, распусити“ Вук (РСА) < *обѣѣиѣиѣи „учинити бетким, покварити“, али за прво значење уп. и **беч**, за друго **бечити**¹. Уп. и **бетити**.

бетаунџија *бѣѣаунџија* м. „мајстор који гради пећи од земље“ Азбуковица (РСА).

• Нејасно.

Како суф. *-џија* не имплицира нужно турско порекло основе, могло би се помишљати на *betaun као романски рефлекс лат. *bitumen*, акузатив *bitūminet* „асфалт“, будући да та реч може значити и „блато“ (тако у старофранцуском, REW § 1138), одакле се развило модерно значење „бетон“. За романску дифтонгизацију уп. вељот. *kilauna* < *columna* (REW § 2069), в. **киљан**, истарски топоним *Моѣовун* < *Montona* (Ž. Muljačić, OJ 6/1976:49–50). Постоји предање о насељавању из Далмације, па и са далматинских острва, у Азбуковицу у првој половини XVII в. (СЕЗб 46:346).

бетег *бѣѣег* м. „болест, бол“ НПр, Кад жену заболи сиса и надме се, треба настругати мезгре од зовине ... и бетег брзо прође Огулин, Лика (РСА), Једанпут се он разболи, и у том бетегу напану на њега велике ране НПр Кордун (СЕЗб 41:269), „телесни недостатак, белег“ Пољица, „мана“ Задар, „болест на житу“ Истра (РСА); чак. *бѣѣег* „(телесни или духовни) недостатак, мана“ (ČDL), „id.; болест“ Брусје (Dulčići), кајк. *бѣѣег* „болест“ Вирје (Нерман); *бѣѣежан*, *-жна*, *-жно* adj. „болестан; немоћан, слаб“

БиХ, Ћипико, Матавуљ, „који има ману“ Пољица, Далм., „који није доброг квалитета“: У Срему се каже за воду да је бетежна т.ј. тешка вода, непитка (РСА), „који је тежак за варење“: Млòго су бетежне ове крушке Љештанско (Тешић), чак. *бѣтѣжан* „болестан“ (ЏДЛ), *бѣтѣжан* „id.“; слаб“ Брусје (Dulčići), кајк. *бѣтѣжан* „болестан“ Карловац (Finka/Šojat), *бѣтѣжна* adj. f. „трудна“ црнотравска Кална (Богдановић III), *бѣтѣжнѣк* m. „болесник“: Бетежнику у задруги било је добро Огулин; *бѣтѣжљив* adj. „болестан“ Лика (РСА), кајк. *бѣтѣжљив* „болешљив“ Вирје (Herman) ⇒ *бѣтѣжљивати* impf. „боловати“ Градишће (Nyomárka); *бѣтѣговати* „id.“ (РСА), кајк. *бѣтѣговати* Озаль (Težak), *бѣтѣгувати* Вирје (Herman), *обѣтѣжати* / *разбѣтѣжати* se pf. „оболети; разболети се“ Озаль (Težak), *убѣтѣжати* se „прејести се теже варљивом храном“: Убетежи се од гра̄, па не мòгу да дишѣм Љештанско (Тешић); такође *бѣтѣк* m. „болест“ Матош (РСА), *бѣтѣк* „id.“ Вировитица (Sekereš VI), кајк. *бѣтѣк* Гола (Večepaj/Lončarić); овамо можда и *бѣтѣж* „ленчуга“: Обичан бетеж, лезилѣбовић Мачва, *бѣтѣжати* impf. „лењствовати“ *ibid.* (Лазих); *бѣтѣга* f. „беда, невоља, несрећа, напаст“: Иди од’тле, куго и бетего НП, Босна, Ужице (РСА), „id.“; неки тежак и ружан предмет; незграпна, неотесана особа; ленштина; бедна, досадна особа“ Ускоци (Станић), „рага“ Босна, Златибор (РСА), *бѣтѣгина* m./f. augm. ⇒ *бѣтѣгинас*, *-сѣа*, *-сѣо* adj. „нескладан; гломазан, крупан“, *бѣтѣгуља* f. „гадна, одвратна жена“, *бѣтѣгати* impf. „једва се кретати“: Бетегам ко̀лико мòгу све Ускоци (Станић). — Од XVI в. *бѣтѣг* (RJA).

• Од мађ. *beteg* „болест(ан)“ (Skok 1:142; EWU 101; Hadrovics 143–145); уп. слн. заст. *béteg*, *betek*, слн. *betežan* adj., *betež* f., слч. *bet’ah* „епилепсија; демон који је изазива“, укр. дијал. (зап.) *бетѣга* „болест; ништарија“, *бетюг* „смеће, плева“ (Sadnik/Aitzetmüller 292–293 § 244), даље и рум. дијал. *beteg*, *betęg*, молд. *be’tjag* (Бернштейн/Клепикова 1992:35).

Првобитна именичка природа мађ. речи огледа се у слов. позајмљеницама, а њено савремено придевско значење има номинални пандан у облику са суфиксом, *betegség* (Hadrovics l.c.). Пада у очи, с једне стране, широка распрострањеност хунгаризма, а с друге, недостатак потврда са подручја Војводине и Славоније, уп. за сличан случај **аљма**. Поједина с.-х. значења, као и вокализам слч. *bet’ah*, показују наслањање на породицу слов. **teğ-* „тежак“, понегде је могло доћи до укрштања са декомпонованом основом **obь-teğ-/tež-* > **o-byteğ-/tež-*, уп. слч. *ob’az* поред *ot’az* „бреме“, чеш. *obtiž* „тегоба, непријатност“ < псл. **obtežь* (ЭССЯ 30:179; треба претпоставити и **obtežь!*), псл. **obtegati* > пољ. *ociągac się* „ићи натрашке (о коњу); одуговлачити, оклевати“, **obtežati* > стсл. **отажати** „затруднети“ итд. (грађу даје ЭССЯ 30:173–180, где се, међутим, реконструишу искључиво ликови са **ob-*, а не и са **obь-*); развој *be-* <

(o)bv-* овде, међутим, не би био ограничен на подручје где је *v > e* (уп. **бешвица). Да се за мађ. реч, која нема етимологије (в. EWU l.c.) претпостави исто, словенско порекло (и онда повратна позајмица типа **астал**) смета чињеница што она у другом слогу не показује траг назала. Уопште је на рубовима ареала основно значење избледело, што реч чини подложном разним укрштањима, поред горе-наведеног са **тежак** можда и са **белег** (Пољица), или са другим хунгаризмом **битанга** (Ускоци; Украјина), у Ускоцима и са **бет**.

бетер *be̋ter* adj. indecl. comp. „гори“ Пирот, adv. comp. „горе“ Лесковац, т. „рђав човек, неваљалац“ БиХ, „неспретан, ружан човек“ Мостар, „смешан човек“, „зло, несрећа“ БиХ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „нешто горко, чемер“ НП Босна (РСА), *be̋ter* „пропалица“ Дрвар (Јовичић), *be̋ter* adj. (indecl.) „гори“ Косово (Елезовић I), *be̋ter* „зао, лош“ Пирот (Живковић), adv. „у највећој мери“: Бетер лош човек беше Лесковац (Митровић), т. „лош и зао човек“ Враће (Златановић), Пирот (Живковић); *be̋teran*, -рна, -рно adj. „тежак, несрећан, јадан“: Доста-ми-је, ваља, и овога-бѣтернога живота ист.-бос. Ере (Реметић), само као компаратив *be̋terniji*, -а, -е „ружан“: Орогатио он и сва му породица ... Све једно бетерније од другога НПр, „рђав, зао“: они су још гори и бетернији него их и ми држасмо БиХ, може ли бити бетернијег (грознијег) гријеха *ibid.*, „несрећан“: ко ли је сада жалоснији, ко л’ бетернији од јаднога чобанчета НПр (РСА), *be̋terno* adv. „тешко, мучно“: Живљело-се, бѣме, та̋нко и бѣтерно ист.-бос. Ере (Реметић), само компаратив *be̋ternije* БиХ, Измлати [га] и изубијај, к’о што море бити горе и бетерније НПр, *be̋ternik* т. „пропалица, неваљалац“ Ђопић (РСА), „id.“ ист.-бос. Ере, *be̋ternica* f. *ibid.* (Реметић), *be̋tersuz* „id.“ Херц., *be̋tersuzan*, -зна, -зно adj. „немио, одвратан“ БиХ (РСА); *be̋terun-be̋ter* т. „најгори човек“, adj. indecl. „најгори“ (Škaljić).

- Од тур. *beter* „гори“, перс. порекла (Škaljić 140). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *be̋ter* (Budziszewska 1983:27), буг. *beter*, алб. *beter(r)* (Boretzky 1976:25).

Перс. *bet(t)er* је компаратив од *bed >* тур. *bed*, *bet* (Eren 49; Tietze 1:325–326), уп. **бет**. Облик *be̋terun-be̋ter* од тур. *beterin-beteri* (Škaljić l.c.). Облик *be̋tersuz* од тур. *betersiz*. За позитиве *be̋teran*, *be̋terno* РСА нема потврда и пише их са звездом.

бетине *be̋tine* f. pl. „кланци, стене; урвине, провалије“: Бетине су стрме планине и кланци по којима људска нога не може да ходи Босна, Саградаила ... Вунен град на једној стрми, на једним бетинама НПр Херц. (РСА).

- Нејасно.

Можда *збейшине „стрмине“, аугментатив од *gъb-ety, што би била изведеница типа *голей*, *врлей* од глаголског корена који је у **-гнути**, **ганути**, са другим превојима у **гибати**, **гинути**, **губити**, за *зб-* > *б-* уп. **баница**¹.

бетити *бѣйшѣиши -ѣм* рф. „надмашити, превазићи“: Понеко вели да је краљ Никола у понечем бетијо и самог Његоша Пива (Гаговић), Бѣтила те е у раду — Бѣтијо си ме у кошѣу Ускоци (Станић), Никшић (Ђоковић).

- Нејасно.

Можда „надмашити“ < * „(пре)бацити“, уп. **бетити се**. Или декомпоновано (за ту појаву в. Лома 2000) од *о-бейшѣиши „победити (у надметању)“ < *ob-vetiti, за псл. дијал. *vetiti као деноминал од раног германизма *vetъ у глуж. *wjet / wjeć* „освета“ < ствнем. *wet(t)i* „залога (при надметању, клађењу и сл.), накнада“, уп. нем. *Wette* „опклада“, *Wettbewerb* „надметање“, *wetten* „(оп)кладити се“ (А. Лома, *Prasłowiańszczyzna 156–157*), в. и **светити се**.

бетити се *бѣйшѣиши се* рф. „понети наследне особине, уметнути се“: Бѣтијо се на ујака — На кога ће се бѣтити ако не на оца Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Паралелизам употребе са **бацити** у обртима као *бацио се био на ђеда* (РСА) указује на варијанту од *бѣйшѣиши се* „бацати се (о пушци)“, в. **батити**. Уп. **бетити**.

бетлем *бѣйлем* т. катол. „вертеп“, *бѣйলেখем* „id.“ Буњевци, *бѣйле(хе)мѣр* „онај који учествује у ношењу бетলেখема, вертепаш“ *ibid.*, *бѣйлемѣи* „id.“; *бѣйле(хе)мскѣи* adj. *ibid.*, Слав., *бѣйлеемскѣи* Нушић (РСА).

- Од *Бѣйле(хе)м* „Витлејем“, од лат. *Bethlehem*, уп. мађ. *betlehem* „id.“ (EWU 101).

Лат. *Bethlehem* < гр. Βηθλέεμ < хебр. *Bēt-lehem* „кућа хлеба“, име места у којем је Христос рођен; његов лат. облик одражава старогрчки изговор, *Виѣлејем* у употреби православаца — средњегрчки; код њих се, међутим, минијатурна представа пећине у којој је Христос рођен зове **вертеп**. Уп. **беклеман**.

бетресник *бѣйресник* т. „злосрећник, неваљалац“ Србија, *бѣйресничкѣи* adj. *ibid.* (РСА).

- Нејасно.

Можда избличено од *бейтерник*, *бейтерсуз*, в. **бетер**, или варијанта од *бесрећник* „несрећник, који је без среће“ Косово (РСА), евентуално преко облика са уметнутим *-ѣ-* *бесѣрејник, са даљом дисимилацијом и метатезом, уп. рум. *triște* „срећа“ < *srînște* (в. **срећа**). Или у некој вези са *ѣр(и)јес(ак)* „гром“, *ѣр(и)јеска* „ивер“, в. **тресак**?

бетрица *бѣйрица* f. бот. „шпаргла, *Asparagus officinalis*“ Срем (РСА; РСГВ).

- Нејасно.

Хапакс; потврде у РСА и РСГВ потичу из једног истог извора: ЛМС 184/1895:86. Можда у вези са нем. називима *Wetter(-blume, -diestel, -rose)* „*Carlina acaulis*“? За идентичан принцип номинације уп. пренос („*Carlina acaulis*“) → „*Eryngium campestre*“ → „*Asparagus officinalis*“ у рус. *перекатиполе* „*Eryngium campestre*; *Asparagus officinalis*“.

бетула *бѣџула* f. „крчма, механа“ (РСА), *бѣџула* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), ји. Бока (Ліровас-Radulović I), чак. „(ситничарска) радња“ (ЏДЛ), *бѣџулица* dem. Дубр. (Бојанић/Тривунац), „кућица“ Тиват, ји. Бока (Ліровас-Radulović I), *бѣџулина* augm. Дубр. (Бојанић/Тривунац), сз. Бока (Musić).

- Од вен. *betola*, ит. *bettola* „id.“ (Musić 133; РСА 1:524); уп. слн. *betula* „id.“.

Ит. именица своди се на ром. изведеницу *bibitula* од *bibita* „пиће“; у основи је глагол *bibere* „пити“ (Snoj 38).

бетуника *бѣџуника* f. бот. „ранилист, *Betonica officinalis*“ БиХ, *бѣџуница* „id.“ ib., такође *биџуника*, *биџуник* m. Далм. (РСА), кајк. *бѣџоника* f. (РНККЈ). — Од XV–XVI в. **вѣтџоника** (Катић), од XVII–XVIII в. *бѣџоника* Белостенец, Јамбрешић, Узми две фунте бетонике Орфелин (РЈА).

- Од позног лат. *betonica* „id.“ (Skok 1:142), можда преко ит. *bettonica*.

Лат. фитоним *vettōnica(m)* још од Плинија се тумачи иберо-келтским етнонимом *Vettones* (DELI 135). Биљка има лековита својства и њен лат. назив раширио се преко старих медицинских приручника. „Инфузум од бетонике препоручиван је за умирење болова у трбушној дупљи, изазваних назебом; затим за спречавање побачаја: за **онои женѣ ... теѣ не могуѣ носити дѣтета до вѣкмена**“ (Катић 27). Завршетак *-ика* схваћен је као домаћи суфикс продуктиван у фитонимији, и онда замењиван са *-ик*, *-ица*.

бећар *бѣћар*, *-ѣра* m. „момак, нежења“ (Вук 1818), НП Вук, Србија, БиХ, Хрв. (РСА), Војв. (РСГВ), Златибор (Миловановић), Прошћење (Вујичић), Конавли (Kašić 369), Поткозарје (Далмација), Ускоци (Станић), „момчић, мушко дете“ скопска Црна Гора, Хомоље, Левач и Темнић, „мангуп, лола, бекрија“ Фрушка гора, Србија, БиХ, Хрв. (РСА), Мачва (Лазић), бачки Буњевци (Reić/Vačlija), „најамни војник (нарочито у време Првог српског устанка)“ (Вук 1818; Вук), Сарајлија, Прота Матија, Л. Лазаревић, „хајдук“ Србија, „орган извршне власти“ *ibid.*, „најамни радник, носач“ Војв., Хрв., Ј. Игњатовић, „калфа“ Србија, Војв. или Хрв. (РСА), „беспосличар“ Ускоци (Станић), *бѣћар* „нежења“ Ченеј (Марић), *бѣћар* „id.“; стасит момак; мангуп; сиромах“ Вasoјевићи (Боричић), Стара

ЦГ (Пешикан), Загарач (Тупићи), Банат (РСГВ), *beĥār* „момак, нежења“ Слав. Подравина (Sekereš V), *beĥār* „id.“ јуж. Барања (Sekereš IX), *beĥār* Врање (Златановић), Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *beĥ'ar* Свиница (Томић I), презимена *Beĥār* Неготинска крајина, БиХ, Лика, *Beĥáreviĥ* Ресава, Војв.; *beĥарин* „бећар“ Заглавак (РСА), *beĥарина* m./f. augm., реј. (Вук 1818), Хомоље, Србија (РСА), Војв. (РСГВ), ист.-бос. Ере (Реметић), f. „момаштво“ (Вук; РСА), „порез на нежење“ Сврљиг, Пирот (РСА), *beĥарина* augm. реј. Банат (РСГВ), Стара ЦГ (Пешикан), *beĥарчић* dem., хур. Србија, *beĥарче* n. id. ib., скопска Црна Гора (РСА), *beĥарче* Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), *beĥa* m. хур. Банат, *beĥoш* id. Бачка, *beĥкош* ibid., *beĥарица* f. „раскалашна жена“ ЦГ, *beĥārница* „id.“ ib., *beĥаруша* Србија, Хрв. (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), БиХ (Škaljić), „младаљачка бубуљица“ Србија (РСА), Љештанско (Тешић), БиХ (Škaljić), „зграда за становање или састајање нежења“ БиХ, сев. Македонија (РСА), *beĥаруша* „девојка или жена слободнијег понашања“ Банат (РСГВ), Ченеј (Марић), „неудата жена; мангуп жена; младаљачка бубуљица“ Васојевићи (Боричић); *beĥарија* coll. Србија (РСА), Војв. (РСГВ), „носачки посао“, *beĥарсџиво* n. „момачки живот“ Србија, ЦГ, *beĥарлук* m. „id.“ Србија, Хрв. (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), БиХ (Škaljić), coll. „бећари“ Шабац, Високо (РСА), *beĥарлук* „момачки живот“ Вршац (РСГВ), *beĥарлук* „id.“ Радимња (Томић II), *beĥарљк* Косово (Елезовић II 499), *beĥарљк* Врање (Златановић), Лесковац (Митровић), *beĥаршиг* „id., неморалан живот“ Војв. (РСГВ); придев *beĥарски* (Вук 1818; РСА), *beĥārски* Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), adv. (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *beĥарски* adj. Вршац (РСГВ) ⇒ *beĥаршићина* m. augm., реј. ЦГ, f. „неуредан живот“, *beĥарац*, -ра m. „весела песма, најчешће од два десетерца, обично са једном мелодијом“ Војв. (РСА; РСГВ), Хрв. (РСА), БиХ (Škaljić), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), „коло које се игра уз мелодију бећарца“ Вараждин (РСА), *beĥарац* Радимња (Томић II) ⇒ *beĥарачки* adj. Лесковац (Митровић), adv. Јабланица (Жугић), *beĥараси* adj. „мангупски“ (РСА), *beĥараси* „id.“ Војв. (РСГВ), *beĥарли(j)ски*; деноминали *beĥариши*, -им impf. „момковати, бити нежења“ Србија, БиХ (РСА), „id.; беспосличити“ Ускоци (Станић), ~ се „живети као бећар, лумповати“ Варош (РСА), Војв., *beĥарити* се „id.“ Избиште (РСГВ), *beĥари* (се) бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *beĥари* се 3. sg. Радимња (Томић II), *obeĥари* pf. „замомчити се“ Ниш, „остати

удовац“ БиХ (РСА), *ѿробећа́риѿи се* „постати бећар, одати се бећарском животу“ (РМС), *ѿробећа́риѿ се* „id.“ бачки Буњевци (Реи́с/Ва́слија), *бећа́раѿи* impf. „живети као бећар; беспосличити“ Ускоци (Станић), *бећа́ро̀ваѿи* „момковати“ (Вук 1818), Србија (РСА), *бећа́ро̀ваѿи* Загарац (Ћупићи), *бећа́ру̀јем* Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), *бећа́-рисаѿи* Војв.; сложеница *обрбећа́р* m. „највећи бећар, мангуп“ Нови Сад (РСА), полусложенице *бећа́р-ѿаѿрикаш* „јело од парадајза и паприке“ Војв., *бећа́р-со̀с* „id.“ ibid. (РСГВ), *бећа́р-ба̀ша* „старији калфа“ Расина, Скопље, *бећа́р-ха̀н* „зграда за становање или састајање нежења“ ibid., *ди́н-бећа́р* „прави, окорели бећар“ (РСА). — Од 1702. *бећа́р* (Михајловић).

• Од тур. *bekâr* „id.“, *bekârlık*, *bekârhanе* (Skok 1:130; Škaljić 127). Балкански турцизам, уп. мак. *бека́р* (Јашар-Настева 35), буг. *бекја́р(ин)*, *бекя́рлѿк*, рум. *becher*, арум. *bichiar*, *bichiarliche*, алб. *beqar* (Boretzky 1976:25), нгр. *μλεκιάρις*.

Сложеница *обрбећа́р* са **обер-** < нем. *ober-* „над-“ у првом делу, уп. **оборкнез**, *обрбенчина* s.v. **бена**¹; *дин-бећа́р* од турцизма **дин** „(муслиманска) вера“, који се употребљава и за појачавање основног значења, уп. *дин-душман* s.v. **душман**, *бећа́риѿѿ* са мађ. суфиксом *-ság*. Тур. реч тумачи се најчешће као позајмљеница из перс., в. Tietze 1:307, уп. и Škaljić l.c., док је Skok l.c. изводи из арапског; за проблем њеног порекла в. и М. Рачева, БЕ 21/1971/5:461–462.

-бећити се *одбећа́риѿи се*, *одбећа́рим се* pf. „одвојити се од подлоге, ослонца, раздвојити се од нечега“: Одбећила ти се она карта што си је лијевила на зид Црквичко Поље, Пива (РСА).

• Нејасно.

В. бечити².

беут *беуѿи*, *-ѿиѿа* m. „несвест, омамљеност“ Србија (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „припитост, мамурлук“ Ваљево (ред.), *беуѿи* „омамљеност“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Прошћење (ВУЈИЧИЋ), „id.; онај који је заостао, припрост“: Чу ли ти беута? Пива (Гаговић), *беуѿи* „занос, омамљеност“ Косово (Елезовић I), Левач (Симић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ; БОРЧИЋ), *обеуѿиѿи се* pf. „избезумити се; запрепастити се; онесвестити се“, „обамрети“ Обади (РСА), *обеуѿиѿи се* „доћи себи, повратити снагу“ Загарац (Ћупићи), *обеуѿиѿи* 3. sg. „ошамутити“, „рећи нешто сувисло“: Не зна да обеуѿи Тимок (Динић), *убеуѿиѿи се* „онесвестити се“ (РМС), Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), „одузети се (услед пијанства, болести, умора)“ Мачва (Лазић), *убеуѿиѿи се* „заруменети се (од стида)“ Срем (ЛМС 184:106), *убеуѿиѿиѿи* „ошамутити“ Прошћење (ВУЈИЧИЋ), *убеуѿиѿиѿи* „id.“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ; БОРЧИЋ), *убеуѿиѿиѿи* „онесвестити се“ Загарац

(Ћупићи), *убеујити се* „ошамутити се“ Косово (Елезовић II), *забеујити се* „загледати (се)“ Загарац (Ћупићи), *избеујити* „гледати ошамућено“ Пива (Гаговић); такође *бевујити* т. Земун (Вук; РСА), *бевујити* Васојевићи (Боричић), *избевујити* рф. intr. „обезнани се“ Бос. Грахово, *обевујити* тр. „онесвестити, ошамутити“ Змај (РСА), *убевујити се* „онесвестити се, ошамутити се“ (РМС); *бехујити* т. БиХ (РСА); *обејујити се* рф. Мачва (Лазих), *убаујити* Васојевићи (Боричић).

- Од тур. *bihud* „id.“, перс. порекла (Skok 1:133; Škaljić 132); уп. алб. *behot* (Boretzky 1976:24).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:339.

бехар *bēxār*, *-āra* т. „цвет код воћке, латице таквог цвета“ Босна (Вук), „id.“ НП Вук, БиХ, књиж., „млађа, *Cordyalis solida*“ Босна, као adj. indecl. „који је од бехара“: Па и сада бехар цвеће | покрило је теме твоје (РСА), *bēxār* т. „цвет воћке“ Рожаје (Hadžić), придеви *bēxāran*, *-рна*, *-рно* „пун бехара, цветан“, *bēxārskī*, *bēxārasī* (РСА), *bēxārli* indecl. БиХ (Škaljić); *bēxārai* имрф. „цветати“ ib., *избехārai* рф. „процветати“ НПр БиХ, *обеxārai* „id.“ (РСА), *йробехārai* (РМС), *обехārai* (РСА), *bēxārai* имрф. БиХ (Škaljić); друге изведенице *bēxārāi*, *-āша* т. „пролећни топао ветар, развигорац“ ib. (РСА), полусложеница *bēxār-чифтијане* f. „женске димије извезене цветовима“ ib. (Škaljić); *јенибехар* т. бот. „најгвирц, *Pimenta officinalis*“; такође *бѐар* НП Србија, Босна, ЦГ (РСА), Прошење (Вујичић), *бѐар* Васојевићи (Боричић), Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), *беар* Косово (Елезовић I), *бѐаран* adj. (РСА), *бѐарка* f. „једна латица бехара“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бѐарка* „врста шаре на народној ношњи“ Рађевина; *бѐарайи* имрф. НП Србија, ЦГ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *беарайи* Косово (Елезовић II), *беарийи* ЦГ (РСА), *избеарийи* рф. Васојевићи, *обеарийи* ibid. (Боричић).

- Од тур. *behar* „id.“, поред *bahar*, *baharli*, перс. порекла (Skok 1:133 s.v. *bēhār*; Škaljić 131), уп. алб. *behar* (Boretzky 1976:24).

За *јенибехар* в. **јени**. Уп. и *ћул-бехар* s.v. **ћул**. Тур. реч од перс. *bahār* „пролеће“ < пехл. *wahār*, прасродно са псл. *vesna (Mayrhofer 2:532).

бехиљ *bēxīl* т. „диција; ситничав, неповерљив човек“ Рожаје (Hadžić).

- Нејасно.

бехук *bēxūk* т. „грдња и претња, застрашивање“ Далм. (РСА; RJA), *бѐук* „id.“ (РСА).

- Нејасно.

Можда изведеница типа *звизд-ук* : *звиздаџи* од *бехнуџи* „плашити“, са јединим примерима у РЈА из Мартићевих *Освејника*; на ту везу помишља Skok 1:133 s.v. *behnuti*. Уп. и ономатопеју *беукаџи* „мукасти“ s.v. **бау**. Мање вероватном чини се анализа *бе-хук*, са другим делом од *хукаџи* (в. **ху**) и експресивним *бе-*, пошто је тај превербални формант слабо посведочен (в. Бјелетић 2006:90–99).

беца *беџа* f. име крави, кобили Слав., *беџа* име овци *ibid.*, Лесковац, име кокоши Слав., деч. „јагње“ (РСА), *беџа* „id.“ Призрен (Чемерикић), „бела овца“ Пирот (Живковић), Црна Трава, *Беџа* надимак *ibid.* (грађа ЕРСЈ), и т. „бео ован“ Врање, *беџе* п. „бело јагње“ *ibid.* (Златановић), Свиница (Томић I), *беџо* т. „теле, теленце“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *беџка* f. „бела овца“ Пирот (Живковић), Врање (Златановић), *беџко* т. име животињама (беле боје), јарцу Сремац, овну Жупа (РСА), *беџко* „бео ован“ Врање (Златановић), „белолик човек, нераст“ Лесковац (Митровић), Црна Трава, *Беџко* надимак *ibid.* (грађа ЕРСЈ), *беџуља* f. име крави Слав. (РСА).

- Вероватно хипокористик од *бела* (в. **бео**), тип *Јеца* од *Јелена* (од **Јелена**).

Уп. **бека**¹; као дечја реч за јагње можда од **бе**¹, уп. **беја**².

бецати *беџаџи*, *-ам* impf. „љуљати, њихати (некога, нешто)“: Кад се неко рукама ухвати за грану, па га други љуља, каже се да га овај беца ЦГ, ~ *се* „љуљати се, клатити се“: Што се бецаш о тијех грана? — Он се често беца на љуљашци — Задржи тај синцир да се не би бецао *ibid.* (РСА), „бацакати се; љутити се (?)“ *ib.* (РЈА), *беџаџи се, -ам се* „жацати се, трзати се, осећати се нелагодно“: Ништа се немој бецати, све што ти је реко гола је истина Пива (Гаговић), *бецаџи се* „трзати се“: Како цукеле лају, тако се волови бецају Колубара (грађа РСА), *забецаџи, -ам* pf. „заљуљати, зањихати“ ЦГ, ~ *се* „заљуљати се, заклатити се“: Сама се је забецала од вјетра *ibid.*, *беџнуџи, -нџ* „затрести (нешто, нечим)“ НП ЦГ, ~ *се* „праћакнути се“ (РСА), „тргнути се“ Драгачево (Ђукановић II), *беџнуџи се* „жацнути се, тргнути се“ Пива (Гаговић), *беџнуџи се* „кратко се трзнути, уплашити се, пресећи се“ Колубара (грађа РСА); овамо и *кобеџаџи се* impf. „копрцати се, бацати се, ритати се“ Далм. (РСА), *џрикобеџи(џи) се* pf. „преврнути се“ Сумаргин (Novaković).

- Подложно различитим тумачењима.

Вероватно палатализована варијанта од (непотврђеног) **bekati* — уп., са творбене и семантичке стране, **лецати се** „трзати се, плашити се“ према чеш. *lekati se*, слн. *lečiti* „дрхтати“ итд. < псл. **leḱati (se)*, **lečiti (se)* (ЭССЯ 15:40; 59–60) — које би даље могло бити у вези са *бацаџи, бачиџи, бацити*, ако је за тај глагол исправна претпоставка основног значења „(нагло) истурати сопствено тело или

неки његов део у страну“. За облике са експресивним префиксом *ко-* уп. Бјелетић 2006:36 и в. **кобацати се**. Но хомониман глаголски корен *бец-* јавља се на с.-х. терену и у другим значењима и са другим могућим везама: *бецајати*, *-ам* „подригивати“ Плашки (РСА), *бецајти* „id.“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 39), *бецајти*, *беџон* Драчевица (ЏДЛ), *бецајти се* „брецати се“ Ново Милошево (РСГВ) могло би се заснивати на ономаатопеји (в. **бе¹**, **бе²**), али и на горе описаној семантици истурања дела себе, избацивања из себе, уп. нем. *aufstoßen* „гурнути; подригнути“; слична дилема је и код Стулићевог *бецајати* „trudere, ringi“, в. **бечити¹**, тамо и за значење „бити мршав“. Значења *бецајти*, *беџон* „несмотрено газити на сву ногу по глибавом месту, по меканој земљи“, *избецајти* „све погазити по мокрој или прхкој земљи“, *йобецајти* „мало погазити по мокрој или прхкој земљи“ све Брусје (Dulčići) као да су *, „набадати“, од **бости**, *бодем*, у превоју **bed-* — који иначе није потврђен на слов. терену, али се сматра првобитним с обзиром на лит. *bedù, bèsti*; уп. **бацати**, *беџкам* „боцкати“ Лесковац (Митровић).

беч *бѣч, бѣча* т. „млетачки ситан новац“ Вук преписка, Сабор у Вараждину ... закључује да се сада у Хрватску уведе сви њемачки новци (златник, талир, грош, крајцар и „беч“) (РСА), чак. *бѣч* Брусје (Dulčići), *бечѝ* пл. „новци“ Орлец (Houtzaggers); такође *беџи* indecl. „id.“: Учинио бих ја то, али није беци Лика (РСА), *бѣџи* „id.“, *беџини* dem. „ситне паре“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I). — Од XV в. *беч* (RJA).

- Од вен. *bezzo*, пл. *bezzi* „id.“ (Skok 1:130 s.v. *běči*); уп. слн. *beč*, мађ. (заст.) *bécs* (Bezlej 1:14).

Облици са *-ц-* позајмљени су доцније, уп. Р. Текавчић, ОЈ 6/1976:41. Крајњег нем. порекла, од срвнем. *batze, petze* „меда“ (хипокористик од *Bär* „медвед“), јер је та животиња приказана на грбу града Берна на чији се новац реч првобитно односила (Skok, Bezlej l.c.; EWU 90, где се мађ. реч узима за сербокроатизам). Са овим вероватно није у вези стхрв. *беч* „denarius viennensis“ од XIV в. мали сребрњак који је временом мењао вредност (Mažuranić 51), в. **Беч**. Овамо можда, као деноминал, *обѣчијти* pf. „богато наградити; подмитити“ Љубиша (Skok l.c.), али уп. и s.vv. **бет**, **бечити²**.

Беч *Бѣч, Бѣча* т. главни град Аустрије (Вук 1818; РСА), Некакоме Бечу њемачкоме НП Вук (Detelić 2007:39), етници *Бѣчлија* т. (Вук 1818; РСА), *Бѣчлѝ(ј)ка* f. (РСА), *Бѣчанин* т. (Вук), Ф. Мажуранић, А. Шеноа, *Бѣчѧнка* f. (РСА), *Бѣчкиња*; придев *бѣчкѝ* (Вук 1818; РСА), и прилог (Вук 1818). — Од 1489. **Бечъ**: *пѣѣстави се Стеѣланъ воевода Иѣшкиѣ оѣ Бечоѣ* летопис (Даничић; RJA), писано и **Бѣчьъ**: *идѣше на град глаголюми Бѣчьъ* 1567. (ЗН 664°), Колико је море испод Беча | све се црном измијешало крвцом НП Дубр. XVIII в. (Богишић 114°, 28–29).

- Од мађ. *Bécs* „id.“ (Skok 1:129–130; Kiss 96–97); уп. тур. *Beç*, буг. дијал. (сз.) *Беч* (уп. БЕР 1:45).

Мађ. име посведочено је од 1356. и претпоставља се да је апелативног порекла; у архаичном дијалекту (чанго) молдавских Мађара постоји реч *bécs* „вински подрум, пивница“, а у румунском *beci* „подрум, тамница“, што би било од стамађ. **bécs* „пећ (за креч)“, пошто су рупе од напуштених кречана коришћене за подруме; крајњи извор речи било би или струс. *печь* „пећ“ или иранско **peči* „id.“ из говора Кализа, средњовековних муслиманских досељеника из Хорезма, а промена *b- < p-* објашњавала би се посредством неког турског језика који није знао за почетно *p-* (Kiss l.c.). Тако би *Беч* изворно било исто што и **Пешта**. Skok l.c. пореди рум. и мађ. реч са куманским *beči el* „huffe, hauz“ и претпоставља да су се тако звала аварска земљана утврђења. За нем. назив града *Wien*, чеш. *Vídeň*, слч. *Viedeň*, пољ. *Wiedeń*, ит. *Vienna* једни мисле да одражава његово античко (келтско) име *Vindobona* „бело село“ (тако Skok l.c.), а други из њега реконструишу непотврђен, такође келтски хидроним **Vēdunjā* „шумски поток“ (Kiss l.c.; Schramm 1981:14). Словенци га зову *Dúnaj*, уп. **Дунав**. Хомониман (м)топ. *Бѣч*, *Бѣча* т. катун на Сињавини: Оћу да йдѣм ѱ Бѣч (Станић), *Бѣч*, *Бечѧ* поље у близини Орлеца (Houtzagers) вероватно је другог порекла, јер се не види чиме би био мотивисан евентуални пренос имена. Уп. и *Беч* село у Хрватској у поджупанији карловачкој близу Босиљева (RJA).

беча *бѣча* f. „некака велика змија, за коју се говори да има на себи крељушт као риба, али се само приповиједа да има ова змија, а слабо ко може доказати да ју је видио“ ЦГ (Вук); „смук, *Coluber longissimus*“, „коњ прекривен крљуштима (по народном веровању)“ (РСА).

- Вероватно од лат. *bestia* „животиња, звер“, романским посредством (Skok 1:130).

Прелазни ром. облик био би **bešca*, одатле **бешча > бѣча* као у Дубровнику *убрушчић > убручић* (Skok l.c.), за *шч > ч* уп. и **четина**. Исти семантички развој лат. предлошка у ит. *biscia* „змија“, које не може бити непосредан извор срп. речи упркос Даничићу (RJA 1:219). С обзиром на варијантност типа **печити** : **бечити**¹, могло би се помишљати на везу са *йѣчиѣи* „ујести (о змији)“ (в. **пећи**), али посреди није назив за реалну животињску врсту (за „смук“ РСА даје само два примера из препева Драгише Станојевића), већ за фабулозну животињу, што се боље слаже са изворном семантиком лат. речи. Од надимка **Бѣча* вероватно презиме *Бѣчић* ЦГ, *Бѣчићи* село у Црногорском приморју (РСА). Уп. **бестија**, **бижат**, **биша**, *биша* „вук“ бошкачки ТЈ, Средачка жупа и Сиринић (Бован) < алб. *bishë* „звер“ < лат. *bestia*.

бечак *бѣчак*, *-чка* т. „ништа“, ирон. „шипак, мућак, ћорак“: Бечак ти! Добио је бечак – ништа Херц. (РСА), „id.; палац између два прста“: Добићеш бечак ка си таки Пива, „зорт, страх, зебња“: Нико није смијо да каже шта мисли, бечак пусти *ibid.* (Гаговић).

- Нејасно.

Можда *,„празнина“, од **бечати**. Или од **бечити**¹?

бечати *бѣчайѣи*, -ѣм impf. „бити празан, пуст, зјапити“: Бечи му кућа — празна му је кућа ЦГ (РСА), *бѣчѣиѣи* „бити празан (о просторији, особито већој)“ Загарач (Ћупићи), *бѣчалина* f. „запуштена зграда која зјапи“: Бечалина је празна кућа, кућа без врата и прозора, која зури као пећина, „празна, сиротињска кућа“, „велика планинска вртача“ све ЦГ (РСА), *бѣчалина* „лаћа стара, оветшала, која већ није ни за што“ Љубиша (РЈА), *бѣчѣли*на реј. „велика празна кућа или просторија са мало ствари; велика јама“ Загарач (Ћупићи), „празна кућа“ Стара ЦГ (Пешикан), *бечалина* „id.; пећина“ Никшић (Ђоковић), *бѣчалица* „празна, сиротињска кућа“ ЦГ (РСА), такође *бѣчалина* „рупчага“ Ровца (ППЈ 6:156).

• Подложно различитим тумачењима.

А. Лома (ОС 16 s.v. *вѣишаѣи*) помишља на основну семантику „бити празан, пуст, зјапити“ и везу са **бечити**¹, уп. тамо *бѣчайѣи*, -ѣм; слично већ Sadnik/Aitzetmüller 188 § 155b, 189 § 156 (све заједно са **бекељити се** подводе под оноματοпеју **бекати**). Можда декомпоновано од *обечайѣи, -ѣм < *об-ѣѣти „одзвати“, в. **јечати** (такође *јечѣиѣи*, као *бечѣиѣи*); *бечалина* би онда била свака велика шупљина која одзвати, уп. *звекара* „вртача“ s.v. **звечати**, израз *зврјайѣи ѣпразан*. Skok 3:582 s.v. *вѣтах* изводи *бечалина* од *обвѣишалина (уп. ОС 1.c.; ЭССЯ 31:14 s.v. *obvetъšati), што налази одређену подршку у облику *вѣчѣиѣи*, -ѣм „старити, хабати се“ на истом терену (в. **ветшати**), али акценат и презентска основа *бѣчѣм* говоре против таквог извођења. Уп. **бечак**.

бечва *бѣчва* f. „врста мушких или женских кратких чарапа или доколеница“: Просед, под фесом ... и у црним бечвама и гуњу ... он собом још чуваше и сој и ношњу Старог Влаха Г. Божовић, јек. *бјѣчва* „id.“ Бока, Шолта, дјевојке носе само чарапе, а жене бјечве Котор (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), рl.: Пријед су и њевѣјке носѣле онѣ бјѣчве вѣненѣ Загарач (Ћупићи), *бљѣчве* јз. говори (Вук), *бљѣчва* (обично рl.) „чарапе од беле вуне“ Пива (Гаговић), „бела чарапа чији је грлић лепше израђен него у обичних белих чарапа“ Ускоци (Станић), „лоша обућа, непогодна за гажење по расквашеном тлу (чарапе и опанци)“: Изѣ тѣ бљѣчве и тѣри и да се сѣшѣ Васојевићи (СТИЈОВИЋ) ⇒ деноминал *бљѣчвайѣи* (*бјѣчвайѣи*) impf. „подубље газити у мокар снег или живо блато“ горње Полимље и Плав (ЈФ 27/1–2:357), *бљѣчвайѣи* „газити по блату, гацати“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ); ик. *бѣчва* (РСА), Ливно и Дувно (Рамић); деминутив *бјѣчвица* (РСА s.v. *бѣчвица*, без ек. потврде), Дубр. (Бојанић/Тривунац), „крпица везана живини око ноге као ознака“ Хрв. Крајина (РСА), аугментативи *бјѣчвина* Стулић, *бјѣчветшина* *ibid.* (РЈА), *бичвѣиѣина* Ливно и Дувно (Рамић); *бѣчвѣр* m. „онај који прави бечве“ Војв., *бјѣчвѣр* „петак са перјем на ногама, гаћан“ (РСА), *Бечвари*

pl. место код Чачка (RJA), *бјѣчварица* f. „кокошка гаћанка“ Далм., „врста капе“ Дубр. (РСА); такође *бљѣчма* „бљѣва (в.)“ Ускоци (Станић). — Стерп. **БЕЧВЕ** f. pl.: **БЕЧВЕ** да се **РЕЖОУ** по, **Ћ** [динара] а **ПОДЗВЕЊЦИ** да се **ПОДШИВАЮ** по, **Ѓ** 1412. (Руд. зак. § XVII), такође **БЋЧВИ**: **НО** ми **НЕДАСТЕ** **НЋКОЈЕ** **БЋЧВИ** [sic!] **ДОБИТИ** XV в. Дубр. (Пуцић I 142; RJA), од краја XVII в. *бјечва*: слагат обје ноге у једну бјечву НПосл Дубр. (RJA).

• Нејасно; уп. мак. дијал. *бечви* pl. „гаће, чакшире“ Галичник, Дебар, Дримкол, Битољ, Прилеп, Крушево, Пореч, Мариово, буг. *бечва*, *бечви*, *бечвишта* „чарапа, назувак“ (Skok 1:146 s.v. *bīčva*), дијал. (мак.?): бели дебърски бечви с черни гайтани (ПРОДД), *бечвица* dem. (БЕР 1:45), истрорум. *baŕva* (Skok l.c.).

Г. Ильинский, PF 11/1895:187 пореди јсл. реч са рус. *бечевá* „уже“, *бичёвка*, укр. *бечівка* „врпца“ и претпоставља псл. *ī*-основу *běči, која би била декомпонована од *obvēči у вези са рус. *вица* „мотка, прут“, у крајњој линији од **ВИТИ**. Фасмер 1:162 просуђује истсл. реч као нејасну, одбацујући и ово и друга предложена тумачења (из турских језика или персијског). Ако се та истсл. паралела остави по страни, ареал јсл. *бљчва* (судећи по стерп. облику *бљчви* f. pl., првобитно *ī*-основа као **бачва**: *běči, *běčьve*?) указује на романизам, мада реч није потврђена у ром. језицима, осим истрорумунског, у којем би, по Скоку l.c., била из српско-хрватског. Скок тамо претпоставља првобитно значење „ногавица“ и реконструираше лат. *vittea као женски род придева *vitteus од *vitta* > рум. *bată* „трака“, мегл.-рум. *betă* „подвезица“, претпостављајући прелаз *v*-> *b*- (уп. **бешика**), палатализацију *ti* > *č* и замену романског *e* под нагласком (било првобитног, или од *ī*) „јатом“ (каква се није десила код позније позајмљенице **беча**). Уп. **бечкиња**. Станић s.v. *бљѣва* упућује на *бљѣлача* „бела чарапа“, што указује на паретимолошко наслањање прве речи на другу.

Бечеј *Бѣчѣј*, *-еја* m. град у Банату (Вук 1818), Стари Бечеј (или Српски) у Бачкој, и Нови (или Турски) у Банату, ктетик *бѣчѣјски* (Вук), етници *Бечѣјац* m. (Вук; РСА), *Бѣчѣјка* f., *Бѣчѣјкиња* (РСА).

• Од мађ. имена места *Vecse*, 1238/1377. *Vecsey* (Скок 1939:13; Kiss 97).

Мађ. топоним је од ЛИ *Vecsey* посведоченог 1211, а ово од старотурског ЛИ *Väčä, које се изводи од етнонима **Печењег** (Kiss l.c.; слично Скок l.c.; уп. **Бешеново**). Године 1311. помиње се у Банату велепоседник Имре Бечеј [*Vecsei*] (Wikipedia s.v. Зрењанин). У XVII в., пре досељења већег броја Срба из Баната 1687, тамошње српско насеље звало се *Ковин* (Поповић Д. 1952:77–80). Уп. и **Бечкерек**.

бечест *бѣчѣстї* f. „бешчашће, нечасност“ Гружа, Надибар, деноминал *бечѣстїи* (се) impf. „бешчастити (се), срамотити (се)“ *ibid.*, Тимок, Сврљиг (РСА), *бечѣстїи* 3. sg. „ружити, врећати“: Боље ју не дирај, да те не

бечѐсти; „силовати, бешчастити“: Нàтеме му бечѐстиле девојче Тимок, *бечѐсти* pf. *ibid.* (Динић), *бечѐсан*, *-сна*, *-сно* adj. „непоштен, нечастан“: Није бечѐсан, да глѐда свѐ од дрўгога муле [тј. бесплатно] да довàти Црна Река (Марковић I), *бѐчеснїк* m. „бешчасник, непоштен човек“, *бѐчесница* f. Гружа, Надибар (РСА).

• Вероватно сложеница од **bez > без²* и *čestь > чест¹*, уп. рус.-цсл. *бешчастьныи, бешчастьныи* „несрећан“, рус. *бесчастный* „без удела“ (ЭССЯ 2:15–16), укрштено са **bez-čьсть*, в. *част*.

За семантички прелаз „несрећа“ → „неваљалство“ уп. *несрећник* „пропалица“ s.v. *срећа, бетресник*. Допришло му је то што је на знатном делу језичке територије значење речи *честї* „(у)део“ избледело и она се употребљава само у изразу (*свака*) *частї* и *честї*, где се доживљава као синоним за *частї*. Трубачов у ЭССЯ I.c. износи резерву у погледу старине рус. речи, допуштајући могућност да је посреди калк гр. *ἄφορος* и немајући у виду српске паралеле, које су у РСА s.vv. просуђене као дијалекатске варијанте од *бешчастї-*, међутим, нити је вероватно да на датом простору *-е-* рефлектује *ь*, нити да се тако широко распространио цсл. облик **БЕЗЧЕСТЕНЪ**.

бечити¹ *бѐчїи*, *бѐчїм* impf. tr. „гледати широко отворених очију, разрогачено, забезекнуто“, ретко са спољашњим објектом: Што ме бечиш, ка’ да ме никад нијеси виђео, или ка’ да сам срећу урека’? ЦГ (РСА), Прошћење (Вујичић), обично са објектом *очи*: „нетремице гледати, зурети“ (Вук 1818; Вук), *Очи бечи да Секула згњечи НП* (РСА), *бѐчи* 3. sg.: Не бѐчи очи на мѐне, несам ти ја нїзашто крїв Црна Трава (грађа ЕРСЈ); са изостављеним објектом *бечїи* intr. „правити гримасе; ишчуђавати се, ругати“ Дрвар (Јовичић), *бѐчїи* „нападно буљити у некога“ Васојевићи (Боричић), „нетремице гледати“ бачки Буњевци (Реїć/Ваџлија), „напрезати очи при слабом осветљењу“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), (и *бѐчїи*) „гледати разрогачено“ Чумић (Грковић), *бѐчїи* „id., нападно гледати“ Загарач (Ћупићи), и рефлексивно *бѐчїи се* „срдито гледати“: Бечу граде, не бечи се на ме НП (Вук 1818; Вук), „гледати разрогачено, зачуђено“, фиг. „попреко гледати“ (РСА), Мачва (Лазић), „гледати разрогачено, зачуђено“ Војв. (РСГВ), Златибор (Миловановић), „гледати разрогачено, нетремице“ Поткозарје (Далмација), „id., гледати зачуђено“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бѐчїи се* (sic!) „id.“ Сегедин (грађа ЕРСЈ), *бѐчїи се* „кревелити се, правити гримасе“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „гледати попреко“ Чумић, *бѐчїи се* „id.“ *ibid.* (Грковић), *бѐчїи се* „гледати разрогачено, зачуђено“ Загарач (Ћупићи), чак. „кривити уста и очи на кога за поругу“ Брусје (Dulčići; ČDL), *бѐчи се* 3. sg. „гледати исколачених очију“ Пирот (Златковић IV), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ); са

префиксима *избѣчиѣи* рф. „исколачити, разрогачити (очи)“ (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), Иванда (Чешљар), Поткозарје (Далмација), Прошћење (Вујичић), „искривити, изобличити (лице, уста)“ (РСА), „очекивати помоћ од некога“: Сви смо избѣчили на тебе Ускоци (Станић), *избѣчиѣи* „разрогачити очи“ Васојевићи (Боричић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *избѣчиѣи* „id.“ Загарач (Ђупићи), *избѣчиѣи се* „id. (с прекором, негодовањем и сл.)“ (РСА), Ускоци (Станић), „избуљити се“ (РСА), Војв. (РСГВ), „променити се у лицу, јако ослабити, омршавети“ (РСА), Војв. (РСГВ), Иванда (Чешљар), Ускоци (Станић), „искривити се, изобличити се (о лицу)“ (РСА), „исколачити очи“ Иванда (Чешљар), Поткозарје (Далмација), *избѣчиѣи (се)* „разрогачити очи; ослабити“ Рожаје (Hadžić), *избѣчиѣи се* „погледати разрогаченим очима“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija), „искривити лице, искревељити се“ ⇒ *избѣчен* адј. „искривљена лица, ружан“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), кајк. *избечииѣи* „избуљити (о очима)“ (РНККЈ); *обѣчиѣи* „разрогачити очи“ НП, Бачка, „id., избечити се; уопште погледати“ Ускоци, „загледати се нетремице“, „ушерити, уперити (нешто) у неком правцу“: обечи штапом у моју кубуру Невесињски, ~ *се* „исколачити се (о очима)“ Бачка (РСА); *разбѣчи се* 3. sg. „разрогачити очи“ Радимња (Томић II); *убѣчиѣи* „id.“ (РМС), „бити веома мршав“ Ускоци (Станић), ~ *се* „загледати се разрогачених очију“ (РМС), Поткозарје (Далмација), „загледати се“ Ускоци (Станић), *убечииѣи* „id.“ Никшић (Ђоковић), *убѣчиѣи* „загледати се нетремице“ Рожаје (Hadžić), *убѣчиѣи* „id.“ Загарач (Ђупићи), *забѣчиѣи се* „погледати разрогачено“ Ново Милошево (РСГВ), „загледати се, упиљити“ Ускоци (Станић), *забѣчиѣи се* „id.“ Загарач (Ђупићи), *ѣодбѣчиѣи се* „погледати се испод ока, кришом погледати једно друго“ Ускоци (Станић), *ѣребечиваѣи се* impf. „сукобљавати се очима, претити погледом“ Никшић (Ђоковић); такође *бѣчаѣи*, -ѣм impf. „широко отварати очи“: Вѣди како бѣчи ђчи! Ускоци (Станић), „гледати разрогачено, забезекнуто“ ЦГ (РСА), „нетремице гледати“: Бѣчи ѹ њѹ кѹ јуне Ускоци, ~ *се* „исколачивати очи“, „међусобно се гледати“: Не гѹворѣ, сѹмо се бѣчѣ ibid. (Станић), *бѣчаѣи се* „гледати оштро, љутито, разрогачених очију“ Загарач (Ђупићи) ⇒ *бѣчало* n./m. „особа која хоће све да види и зна“, *бѣчалаѣи* m./f. „id.“, *убѣчаѣи* рф. „постати веома мршав“, ~ *се* „загледати се“, *бѣчнуѣи*, -нѣм „погледати, вирнути“: Бѣчни-де ѣде ли ѢнѢ диѣѣте, „погледати нежно, с љубављу“, „исколачивати очи“, „припазити“: Бѣчни ми ѣѣцу док се нѣ врѣѣм, ~ *се* „погледати се (нежно)“, *бѣчкѣѣи (се)* impf. „погледивати (се); волети (се)“ све Ускоци (Станић), refl. „погледивати се“: Шта се бечкате, људи, дај причајте слободно Пива ⇒ *бѣчкѣѣе* n.: На сијелу је било и пѣвања и бечкања ibid.

(Гаговић), *бѣчкās*, *-ācīa*, *-ācīo* adj. „који нетремице гледа“ Ускоци, *бечакāиши* (*се*) „погледивати (се) нежно“ *ibid.* (Станић); *бѣчо*, *-a / -ē* m. „особа која се бечи; особа избуљених очију“: Што си, бечо, очи избечио? Бос. Грахово, Чучо чучи, бечо бечи, скочи чучо, па попаде бечу (мачка и миш) НЗаг (РСА), *бѣчо*, *-a* „особа која хоће све да види и зна; упорни посматрач“ Ускоци (Станић), *бѣча* f. / m. „id.“ (РСА), f. Ускоци (Станић), *бѣчан* m. Лика, *бѣчана* f. *ibid.* (РСА), *бечко* m. Никшић (Ђоковић); *бечайи* adj. „буљав“ Јасеново (РСГВ); *бѣчѡка* f. „девојка крупних очију“ Прошћење (Вујичић), m./f. „особа која се бечи“ Лика (РСА), „особа која хоће све да види и зна“ Ускоци, *бѣчѡкиле*, *-a* m. „id.“ *ibid.* (Станић), *бѣчѡкил*, *-a* „човек који нападно гледа“ Прошћење (Вујичић); *бекокасй* adj. „буљоок“ (Stulli), можда и *бѣке* f. pl. деч. „очи“ Ново Милошево (РСГВ). — Од XVI в. *бечийи*, *бечим* „кривити (образ); изваљивати очи“, ~ *се* „изваљивати очи, изваливши очи гледати“, такође „истискивати (било шта што неко жели да избаци из себе)“ поч. XVIII в. Кавањин (РЈА).

- Подложно различитим тумачењима.

Као и **бечити²**, **-бечити³**, и овај глагол могао би се свести на семантику кривљења, *бочења* и стајати у превоју према **бок¹**, *бочийи се*, можда и **бекарити (се)** (Лома 2000:606; Бјелетић 2006:140), уп. *избочено* adv. „с избуљеним очима, искочачено“ (РСА). Постоје и друге могућности тумачења. Творбени и семантички паралелизам са континуантима псл. **рѣчити*, **рѣѣти*, **рѣкати* (в. **печити**) указивао би на псл. варијанту са звучним анлаутом **бѣѣти*, што налази извесну поткрепу у постојању паралелних облика са *-y-* (< **р?*) — поред *бѣчийи*, *бекокасй* Стулић (РЈА) и *бўчийи* „бечити“, *бучѡкасй* „буљоок“ (РСА). Паралелизам *йечийи* : *бечийи* запазио је већ Скок, који га своди на ономатопејску варијацију, па једном (1:129 s.v. *bebekati*) изводи *бечийи* од ономатопеје **бе¹** а у (*ис-/иско-/йечийи се* види секундарну варијанту са *б-* > *й-*, док на другом месту (2:628 s.v. *рѣчити се*) полази од ње као примарне. Слично Sadnik/Aitzetmüller 188 § 155b, 189 § 156 поистовећују са *бечийи* = **бекати**. Лома 2000 l.c. узима као могуће исходште и псл. **ѣк-* / **рѣк-* „крив“, са депрефицираним **(o)b-*, тј. *бечийи* / *бучийи* < **об-ѣѣти* / **об-рѣѣти*, уп. са другим префиксом *одечийи* *очи* „вратити у очне дупље“. Уп. још и севернословенски глагол *bačiti* „гледати, пазити, мотрити“ (SP 1:174–175), премда тамо усвојена етимологија (**об-аѣти*, у вези са **око**, уп. **ачкати¹**) и изворна употреба *бечийи* са акузативом унутрашњег објекта *очи* не говоре у прилог међусобној вези (пие. корен **оки-* „око“ не показује апофонију *o / e*). Дужина у *бѣчѡка* указује на сложеницу **бечо-ок-*, са везивним вокалом *-o-* уместо очекиваног *-и-* при глаголском првом члану; суфикс у *бечокил(е)* вероватно је турског порекла, уп. **беркаиле**. Са *ц* уместо *ч* овамо можда *бѣѣийи*, *-ām* impf. „врло слабо се хранити, патити од глади, слабити без јела; бити мршав“: Мѡрā бити нāки кад бѣѣа! Ускоци, *бѣѣкāиши* „id.“ *ibid.* (Станић), уп. горе значење *убечийи* / *-аийи* са истог терена, евентуално и *бѣѣийи*, *бѣѣām* „гурати, терати“, ~ *се кому* или

на кога „показивати некеме зубе, попреко га гледати“, *беџкаџи* dem. које RJA има само из Стулића; уп. ипак и *беџаџи* „ударати, лупати“ Орлец, *о-/з-беџаџи* pf. *ibid.* (Houtzagers), слн. *becáti* „гурати“. Глагол *обечийи* „размазити, распустити“ Вук (РСА) могао би спадати овамо ако се пође од значења *, „учинити да се дете мази, измотава, кривели“, али в. и под **бет**. Уп. и **бечати**, **бечак**. Хапакс *беконаси* „буљоок“ (РСА) биће штампарска грешка место *бекокаси*.

бечити² *беџийи*, *-џм* impf. „притезати уздама (коње да држе високо главу)“ Бачка (РСА), „подстицати коња да се пропне на задње ноге“: Он ђпет бџчи његове вранце *ibid.*, Банат, „малтретирати некога због ситница“ *ibid.* (РСГВ), *бечийи* „разигравати коња тако да се креће уздигнуте главе и избуљених очију“: Девојке пре другог светског рата су веома много цениле момке који су имали добре коње — ждрепце, ајгире, пастуве, то се и певало о коњима: Немој дико бечити ајгире, | још ти нисам купила пешкире *ibid.* (Расковник 50:43), *беџийи се* „пропињати се (о коњу)“ Бачка, Банат, Вршац (РСГВ), „прсити се, ребрити се“: Кад је [коњ] лепо искићен и опремљен, све се поноси и бечи — Када се човек неприродно испрси каже се у потсмеху: шта се бечиш или што се керебечиш? Војв., фиг. „разметати се, хвалисати се, истицати се“ Радичевић, Шубић, Ћипико (РСА), Војв. (РСГВ), „кочити се, прсити се (о коњу)“ сев. Шајкашка, фиг. „разметати се“ *ibid.* (Галетин), *беџийи се* „правити се важан“ Сегедин (грађа ЕРСЈ), *беџийи се* „разметати се, прсити се“ бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија); са префиксима *забечийи се* pf. tr. (?) „зауздавати коње кајасима“ Каћ, intr. „испрсити се, укочити се, шепурити се при ходу“ *ibid.* ⇒ *забечен*, *-а*, *-о* adj. „који хода истурених прса, укочено, који се шепури“ Бегеч (РСГВ), *избечийи* „избацити напред, истурити (прса)“: Бакоња је, који изврати, избечи прси Пољица, ~ се „заузети обестан, пркосан став, испрсити се“, „надићи се, испупчити се“: Бурагат је онај, ком се трбу избечио Оток (РСА), *избџчи се* 3. sg. „истурити се, испречити се“: Шта си се избечио туј кај неки ага? Црна Река (Марковић П), *набечийи* „истурити, избочити (груди, стомак и сл.)“ ЦГ (РСА), *набечийи* „истрћити, натрћити“ Пакрац (грађа ЕРСЈ), *набечийи се* „заузети пркосан, борбени став“, „направити се важан, испрсити се“ ЦГ, *дбечийи се* „id.“ (?): Мени је једна женска много повољнија кад је весела ... него кад ми се од тежке науке намргоди, пак се укочи, као нека дрвена батина и обечи се на форму покисли вила Даница (РСА), такође *беџкаџи*, *-ам* impf. „беџийи (в.)“ Тараш, *набеџкаџи* pf. „подстакнути коња да се пропне на задње ноге“ *ibid.* (РСГВ); овамо вероватно и *беџ-кџбила* f. реј. „жена која се неприродно понаша, која успија, чепа“ Банат (РСА), „жена која се понаша раскалашно“ *ibid.* (РСГВ).

- Вероватно превој од **бок**¹, *бочийи (се)*.

В. Бјелетић 2006:139–140. Паралелизам значења (*из-/на-/о-*)*бечити* и (*из-*)*бечити* огледа се већ у дефиницијама значења које дају горенаведени извори, као и у подударности обрта попут *избечити* *џрса* = *избочити* *џрса* (РСА). Истог порекла може бити и **бечити**¹, премда је акценат различит (у *бечити* из Сегедина и Бачке може бити секундаран). Sadnik/Aitzetmüller 189 § 156 своде на исту ономотопеју као и **бечити**¹. Дефиниција значења у РСА за *обечити* се из Данице (1868:45), с обзиром на пример, сумњива; можда пре под **-бечити**³. Није јасно спада ли овамо *бечења* т. „име волу“ Јеловик, Србија (РСА), ареално и семантички можда пре од **бечити**¹ (во има крупне очи, уп. *волоок* s.v. **во**), као ни *одбечити*, *одбечим* pf. „одвојити, раздвојити; одмаћи“ ЦГ, Одбечи столицу од ормара Винковци, *одбечивати*, *одбечујем* impf. „одвајати од нечега“ ЦГ (РСА), јер се тај глагол акцентује као **бечити**¹ и јавља у варијантама *одбечити* се (в. **-бећити се**), *одарбечити*, *одарбечим* „удаљити, истурити“: Куд си одарбечео овај ступац? Банија, ~ се „истурити неки део тела, избочити се“: Куд си се одарбечео, кано ћудљив коњ? *ibid.*, „избочити се, испупчити се“: Гле, како се одарбечила ова кора од дрвета *ibid.* (РСА); уп. и *бечити* се (од некога) „клонити се с изразом незадовољства на лицу“ (РСА). Исто важи и за *обечити*, *обечим* „богато наградити“ (РМС; РСА), „подмитити“ Љубиша (РСА), „размазити, распустити“ (Вук; РСА), в. **беч**, **бечити**¹, **бет**.

-бечити³ *обечити*, *обечим* pf. „грејати окомито (о сунцу)“: Обечијо божи суд, све спржи Пива (Гаговић), Сунце обечило, блешти и пљушти као киша по бескрајној сивини Д. Ђуровић (РСА), „бити стрм, нагнут, кос“: Обечила стрмен од вра па све до дна, страг ме погледати Пива, „урспити, окренути класје земљи (о жити)“: Жита су обечила, треба иг одма жњети *ibid.* (Гаговић), „пустити зраке, огрејати (о сунцу)“ Ускоци (Станић), *обечити* „,id.“ Никшић (Ђоковић), *џрибечити* „пригрејати“ Ускоци (Станић), *џрибечити* „,id.“ Никшић, *џробечити* „промолити се (о сунцу у невремену)“ *ibid.* (Ђоковић), *убечити*, *убечим* „грејати окомито (сунце око подне)“ Пива, „узренути, презренути (о жити)“ *ibid.* (Гаговић), „јакко угрејати (о сунцу)“ Ускоци (Станић), *убечити* „,id.“ Никшић (Ђоковић), такође *убечити*, *убечим* Ускоци (Станић); *беча* f. „велика врућина, жега“: Упекла ова жива беча, па све спржи Пива (Гаговић).

- Вероватно истог порекла као **бечити**², можда и **бечити**¹.

Потврда у РСА, из дела писца пореклом из Црне Горе, просуђена је тамо као фигуративна употреба *обечити* „забуљити се“, в. **бечити**¹. Одиста би се за значење „упећи“ о сунцу — „божјем оку“ у народној представи — могло поћи од метафоре нетремице упртог погледа и свести на спој *бечити* *очи*, но примери где је субјект *стрмен* или *жити* упућују на ширу семантику окомитог зрачења, стрмог пада, повијања надолу, присутну у **бечити**², *бечити* (**бок**¹), *бачити* (в. **бок**¹, **бацити**). За *обечила стрмен* уп. нарочито под *избочити* се у РСА примере о вису, хуму који се стрмо уздиже.

бечка *бѣчка* f. „пиварско буре“ (Вук 1818; Вук), „врста бурета, бочка“: Тумба као пивар бечку НПосл Вук, Ј. Игњатовић (РСА; Вук), „буре за пиво запремине 25, 50 или 100 литара“ Војв. (РСГВ), „id.“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија).

- Истог порекла као и *бѣчка* < *бъска, в. **бачва**.

Вероватно позајмљено из неког слов. језика у којем је *e* < *ъ, понајпре из чешког *bečka*, пошто је у питању пиварски термин (Роровић 1957:89); уп. и **бочка**.

Бечкерек *Бечкѣрек* m. град у Банату, ктетик *бечкѣречкѣ*, етник *Бечкѣрѣчанин* m. (Вук 1818; Вук), *Бечкѣрѣчѣнка* f. (РСА). — Од 1514. **Бечкѣрекъ**: оу мѣстоу Бечкѣрекоу (Даничић), и **Бешкѣрекъ** 1623. (Пом. 125), **Бечкѣрѣ** (sic!) (id. 124).

- Од мађ. назива истог места, 1311. *Becsekerek* (Csanki 126), данас (*Nagy*)*becskerek* (Скок 1939:120; Kiss 440).

За значење мађ. топонима в. Kiss l.c.; реч *kerek*, досл. „точак“, у његовом другом делу изворно је означавала шуму кружног облика (уп. Kiss 328 s.v. *Kereki*), а у првом делу је мађ. ЛИ *Becse* (уп. **Бечеј**). Друкчије Skok 1:129 s.v. *Bêč*, који претпоставља у првом делу сложенице исти топографски термин из којег се изводи мађ. *Bécs* > **Беч**, но треба нотирати разлику у квантитету мађ. вокала. Разликовао се *Велики Бечкерек*, град, чије је име између два светска рата промењено у *Петровград*, 1946. у *Зрењанин*, од села *Мали Бечкерек*.

бечкиња *бѣчкиња* f. „врста мараме за главу“: Бечкиња: јеменија с ружицама и с ћенаром (окрајком) наоколо БиХ (РСА).

- Нејасно.

Могло би бити „бечка марама“, уп. заст. *Бѣчкиња* „Бечлика“ s.v. **Беч**, али нема потврде да се та врста мараме увозила из Аустрије. Уп. још *бичка* s.v. **бичкати**, **печа** у значењу „повезача“. Екавски облик и семантика одвраћају од помисли да би могло бити у вези са **бечва**.

беш¹ *бѣш* m. „дупла петица у доминама“ (РСА), (n.) бројка „пет“ у изразу *ѡурско беш* „нула“ (Škaljić); *бешчѣѡал* m. (?) само у прилошком изразу у ~ „у пет струкова, петероструко“: Поведоше од Кладуше Мују, | њега води девет Нијемаца, | у бешчѣтал девет конопаца НП БиХ, *бешчѣѡлама* f. „ракета која се распрскава у пет праваца“ Босна (РСА); овамо вероватно и *бѣшл ѡја* f. „златник од пет лира који жене у посебним приликама носе на златном ланцу око врата“ Рожаје (Hadžić).

- Од тур. *beş* „пет“ (уп. Škaljić 139); уп. мак. дијал. *беш* Прилеп (Јашар-Настева 113).

Облик *bēšl'ijja* нема везе са хомонимним **бешлија**, већ је вероватно скраћен од тур. *beş lirası* „5 лира“ уз наслањање на суфикс *-лија*; уп. **бешлук**. Други део у *беш-чайлал*, *-чайлалама* тур. *çatal* „рачва, крак“ одн. *çatallanma* гл. именица од *çatallanmak* „рачвати се“, в. **чатал**. Израз *турско беш* „нула“ потиче од тога што број пет писан арапским цифрама подсећа на нулу (Škaljić l.c.). У Призрену је забележен и израз *беш бир јерде* досл. „једном пет“ у игри тавле (Чемерикић) од тур. *beş bir yerde* „id.“. Тур. *beş* је домаћа реч (ЭСТЯ 2:126–127; Tietze 1:323; Egen 48). Уп. још **бешташ**, **шеш-беш**. Израз *ни ош ни беш* „ни добро ни зло“: Дође тунаке, седе, а не рече ни ош ни беш Вучитрн (РСА) темељи се на тур. *hoşbeş* „добро дошао“, уп. **хошбеш**, где није извесно да ли је *-beş* „пет“. Овамо вероватно не спада израз *оли леш оли беш* „или мртав или здрав“ Далм. (РСА); Даничић је ту *беш* тумачио из перс. *peš* „кљаст, богаљ“ (RJA 1:255, в. **беша**), Skok 1:141 из рум. *beş* „праца“.

беш² *bēš* т. „пора кроз коју се цеди зној“, *бешљив*, *-а*, *-о* adj. „шупљикав“ (РСА).

- Нејасно.

Потврде у РСА су искључиво лексикографске: именицу бележи само I. Dežman, *Rečnik lěčničkoga nazivlja*, Zagreb 1868, придев — Ћ. Поповић, *Српско-немачки речник*, Панчево 1895. и А. Вуковић, *Народна ветеринарска терминологија*, Београд 1939; нема их из живог говора. Могло би бити у вези са породицом венецијанизма **биша**, у којој се јављају и облици са вокализмом *-е-* (*беша* итд.) и значења „шупљикав, пун рупица“. Skok 1:142 s.v. *bešljati* без решења, в. **бешити** (**се**).

беша *bēša* f. „мана, недостатак“ Батут, А. Вуковић, *бешница* dem.: Бешница је мали порок, физички и морални Дубр., Далм. или Херц.; придеви *бешав* „несавршен, непотпун“ Ћ. Поповић, Миклошић, *бешан*, *-ина*, *-ино* „id.“ Ћ. Поповић, Батут, *бешаст* „помало бешав“ Батут, *бешасто* adv. „рђаво, криво“: Дрво стоји бешасто кад је нахерено Далм., *бешо* т. „храмац“: Ко рамље зову га цдле оли бешо Буковица (РСА). — Од XVIII в. *беша* дубр. лексикографи и писци (RJA).

- Нејасно.

Даничићевом извођењу од перс. *peš* „кљакав, немоћан“ (RJA 1:255) смета звучност почетног лабијала и то што перс. реч није потврђена у турском језику, који је најпре замислив као посредник. Skok 1:141 s.v. *beš* указује и на разлику у роду, а сам пореди са рум. *beş* „праца“ (в. **беш¹**), ит. *vescia* „нечујан ветар, пувањак; гљива пухара; измишљотина“, фр. *vesse* „нечујан предеж“. Можда у вези са **биша**, **беш²**, уз пренос појма оштећености са дрвених предмета на жива бића. Уп. и **бешити** (**се**).

бешарет *bēšarēt* т. „добар знак, предсказање“ Косово (Елезовић II 499); такође *бешаре* п. „знак природе, предсказање“ Рожаје (Надџић).

- Од тур. *beşaret* „id.“, ар. порекла.

За порекло тур. речи в. Tietze 1:323–324. Номинатив *бешаре* наслањањем на турцизме као **тулбе**, *џулбеџа* (који су, са своје стране, добили косе падеже према домаћој промени на *-e*, *-еџа*).

бешати *бешати* pf., *бешам* impf. „гомилати“: Да-позовемо њ-овѣ, само бешамо трџшкове, а ђви трџшкови паџћѣ на-нас ист.-бос. Ере (Реметић), *набешати*, *набешам* pf. „скупити, прикупити већу количину нечега“: Када двојица гледају рачун, па се једноме учини да је много, рекне: И, како си брзо набешо! Херц., „пипавим, дангубним радом скупити, прикупити нечег у већој количини (нпр. шљива палих у трње)“ Љештанско (РСА), „марљивим и стрпљивим радом успешно обавити неки тежак посао (нажети доста снопова у житу обраслом у коров, набрати пуно купина, накупити већу количину шљива палих приликом трешења у коров и сл.)“: Набеша се доста снопља ка се жње љели дан — Набеша ја пуњу котицу јагџда *ibid.* (Тешић).

- Нејасно.

Можда „упетостручавати“, од турцизма **беш** „пет“, али нема одговарајућих турских израза. Могло би се помишљати и на декомпозицију од **ob-ešati* као хипотетичног деноминала од псл. **eša* „још“ (уп. SP 6:66–67; ЭССЯ 6:32), али за њега нема паралела у другим слов. језицима.

бешвица *бешвица* f. „оковратник, јака“ Хрв. (РСА).

- Декомпоновано од **обешвица* < **обь-šъv-ica*, в. **шити** (Лома 2000:603).

Вокализам *-e- < њ* вероватно је кајкавски (извор је F. Hefele, *Naši domaći obrti*, Sisak 1896, 146), уп. *џбешва* „врца која се пришива по рубовима одеће“ Карловац (РСА) поред *џбашва* „id.“, уопште „опшив, поруб; оковратник“ итд., *обашвица* dem. Слав., даље — са варијантом проверба **obi-*, уп. **биколити** — *џбишва* (РСА), *обашиве*; варијанта са **ob-* где је *-b-* испало пред сугласником у **ошве**, уп. Skok 3:397 s.v. *šiti*).

Бешеново *Бешеново* n. село и манастир у Срему, на јужној падини Фрушке горе (Вук; РСА), такође *Бешенова* adj. f. (RJA), Да којој ће Лаза задужбини: | ил' Опову, или Крушедолу, | ил' ће Јаску, или Бешеновој НП (Вук II 53°, 75). — Од 1569: **Монастиџ зовомџ Бешеново** (ЗН 677°), XVI–XVII в. **Бешеново**, **Бешенова** (Пом. 125).

- Од мађ. *Vesenyő* „Печењег“, честог у топонимији (Скок 1939:121).

Уп. Kiss 107. Реч се јавља у мађарском од XII в. као ЛИ (EWU 1:100). Уп. **Печењег**, **Бечеј**. Погрешно М. Павловић, ЈФ 39/1972/1–2:40 (од алб. *beshnik* „црепуља“, као топономастички траг Арбанаса досељених уз Србе у Срем у Великој сеоби).

бешесан *бешесан*, -сна, -сно adj. „неуредан“, деноминал *избешесийиѝ* pf. „изобличити, унаказити (о људима, стварима)“: Избешести човјека бѡлест ји. Бока (Lipovac-Radulović I).

- Свакако у вези са ит., вен. *sesto* „уредност, складност“; детаљи нејасни.

Можда напросто варијанта, са *без-* (уп. **без**²), од *нешес(ѝ)ан*, домаће творбе од италијанизма *шес*, *шесѝа* < ит. *sesto* (уп. Skok 3:226 s.v. *sešta*), но могуће је и да се ради о непосредном одразу ит. *bisesto* „преступан (о години)“, „несрећан, настран, хаотичан“, уп. изреку *anno bisesto, anno funesto*, са варијантом *anno bisesto, anno senza sesto*, вен. *ano bixesto ano senza sesto* „преступна година, настрана година“, даље нарочито о особи која се роди у преступној години (http://www.dizionario.org/dizs_ven.pdf), или о преводу ит. израза *senza sesto* (слично Lipovac-Radulović I 32, која наводи ит. израз *perdere il sesto*, дословце „изгубити компас“, ит. *sesto* у том значењу од почетка XIV в., в. DELI 1187 s.v. *sesto*¹). У крајњој линији, ит. *sesto* < лат. *sextus* „шести“, в. Skok I.c. (без облика на *бе(з)-*).

бешига *бешига* f. „врста кожне торбе за ношење детета“ Бегеч (РСГВ).

- Нејасно.

Најпре контаминат од **бисаге** и **бешика**². Из семантичких разлога неће бити у вези са **бешика**¹, уп. ипак тамо облик *бешига* „мокраћни мехур“.

бешика¹ *бешика* f. „мокраћни мехур“ (Вук 1818; Вук; РСА), такође „жучна кеса; мехур уопште (нпр. рибљи, пчелињи), клобук; шупљина, празнина у затупастом делу јајета“, „кеса направљена од мокраћног мехура (обично свињског) која служи за разне потребе“, „кожаста опна“: Стакло од лампе затворимо с једног краја бешиком и напунимо га чистом водом, заст. „мехур, клобук који избија при кључању; мехур од сапунице“ Доситеј (РСА), *бешѝка* „мокраћни мехур“ Чумић (Грковић), „id.; мехур на кожи“ Радимња (Томић II), деминутиви *бешѝкиѝца*, *бешѝчиѝца* (РСА), *бешѝкиѝца* „мехурић“ Радимња (Томић II); придеви *бешѝчнѝ*, *бешѝкасѝ* „који је као бешика“ (РСА), *бешѝчас*, *-сѝа*, *-сѝо* „id., као мехур“, *бешѝчав* „пун мехурића (на кожи)“ Радимња (Томић II); такође *бешига* f., *бешуга* „мокраћни мехур“ Мачва (Лазих). — Од XVIII в. *бешика* (РЈА).

- Од лат. *vēsica* „id.“. Балкански романизам, уп. мак. дијал. *бишѝѝга* Кукуш (Пеев 1988), рум. *bășică*, дијал. *beșică* Ердељ, алб. *fshikë*, *pshikë*, *mëshikë*.

Skok 1:141–142 одобрава Миклошичево и Даничићево извођење с.-х. речи из румунског, али констатује да она припада балканском латинитету. Анлаут алб. *mëshikë* који Orel 264 просуђује као неправилан могао је настати наслањањем на слов. **měx-*, **měš-*, уп. **мех**, *мехур*. Уп. **вѝжиган(а)т**.

бешика² *бешика* f. „колевка“ (Вук 1818), НП Вук, Србија, Хрв. (РСА), БиХ (Škaljić), Златибор (Миловановић), ист.-бос. Ере (Реметић), Слав. (Расковник 45–46:132), Нашице (Sekereš III), „бразда, плитак јендек у који се сеје кромпир“ Хрв. (РСА), *бешика* „колевка“ Бања Лука (Црњак), *бешика* „id.“ сев. Метохија (Букумирић III), Васојевићи (Боричић), Слав. Подравина (Sekereš V), *бешика* Лесковац (Митровић), Словиње (СЈ 4/1–2:275); *бешик* m. Србија, Миодраговић, Нушић (РСА), *бешик* Косово (Елезовић I), Рожаје (Hadžić), *бешик* Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), *бешичица* f. dem. (Skok 1:142), *бешиче* n. id. Врање (РСА); придев *бешична* f. „трудна“ Косово, такође *бешича* f., *бешка* Ћ. Јакшић, *бешича* НП Хрв., *беша* hup. НП Херц., Ј. Веселиновић (РСА).

- Од тур. *beşik* „id.“ (Skok 1:142 s.v. *bešika*²; Škaljić 139); уп. мак. дијал. *бешик* Егејска Македонија (Пеев), буг. *бешик*.

Изворно тур. реч (ЭСЯ 2:122–123; Egen 48–49; Tietze 1:324), у облицима на *-ика*, *-ица*, *-ка* наслоњено на домаће творбене типове. Уп. **бешига**, **шикати**.

бешити (се) *бешити се* impf. „чудити се, бити забезекнут“: ми се бешимо чуду ЦГ; овамо вероватно и *бешити* tr. „забављати; заваравати“: Да бјешите безумну фукару Његош (РСА), *бешити* „заводити речима, заваравати“ Стулић (RJA), ср. Далм. (Skok 1:142); можда и *збешити се* pf. „задржати се; загледати се не мислећи“ Пива, *беша* m./f. „будаласта особа“: Кажу јој да је беша, а није но — видра *ibid.* (Гаговић).

- Вероватно од ит. *bescio*, *besso* „луд“.

Тако већ Даничић (RJA 1:256); ит. реч можда од влат. **bestius* „животињски“, уп. REW § 1063; DEI 499 и в. **бестија**, **беча**. Skok l.c. s.v. *bešljati* побија то извођење аргументом да „od talijanizama nema tvorbe glagola na *-ljati*“, но ту имамо итератив на *-јати* са протетским *л* иза *ш* као у *вишљи* (в. **висок**), *шушљати* (в. **шушнути**). Изворно *, „сумануто се понашати; правити лудим некога“. Уп. **беша**.

бешкот *бешкот* m. „врста хлеба“: И бешкота љеба бијелога (Вук 1818; Вук), „двопек“, *бешкот* „id.“: и бешкота хљеба за солдате НП Вук, БиХ (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Конавли (Kašić 353), сз. Бока (Musić), „добар, укусан хлеб“: Бешкота се мош наести и бешкота Ускоци (Станић), „бели хлеб“ Васојевићи (Боричић), „врста сувог пецива у виду венца, ђеврека“ Приморје, *бешкот* НП Вук (РСА), сз. Бока (Musić), „кекс, а и сваки други домаћи колачић“ Дубр. ⇒ *бешкотинић* dem. *ibid.* (Бојанић/Тривунац), *бешкотати* impf. „двапут пећи“ *ibid.* (РСА), *бешкотати* „id.“ сз. Бока (Musić), *на-*, *йо-*, *у-* pf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бешкотан* / *бешкотан*, *-йна*, *-ино* adj. „двапут печен“ ЦГ (РСА); такође *бешкот* m. горње Приморје (РСА), кајк. *бешкот(а)* m./f. (РНККЈ); *бешкот* (РСА),

Истра, сев. Далмација (Skok 1:119); такође *йѣшкоѡй*: и пешкота хљеба бијелога НП (РЈА). — Од XVII в. *бешкоѡй*, такође *бескоѡй* Микаља, *бискоѡй* id., Волтић итд. (РЈА); 1770. *башкоѡй*: ломе се зуби у туђемъ башкоту Доситеј (РСА), 1788. *бискоѡй* (Михајловић).

- Од ит. *biscotto* „id.“ < лат. *bis coctus* досл. „двапут печен“ (Skok 1:119; уп. Kluge 126).

Интернационална реч, која је у српски доцније ушла и другим путевима, преко немачког *Biskotte* као *ѡшкоѡй(a)* т./ф. „нарочита врста кекса“ (за *ѡ*- уп. *Bauer* > **паор**), преко француског *biscuit* као *бѡсквѡй*, *-ѡѡа* / *бѡсквѡй*, *-а*, „кекс; двопек“, преко енглеског *biscuit* као *бѡскѡй*, *-ѡѡа* „кекс“, „двапут печени неглазирани порцелан“. Књижевно *двоѡек* је преведеница нем. *Zwieback*, које са своје стране калкира ит. *biscotto* (Kluge 1021). Облик *бешкоѡѡѡ* од ит. деминутива *biscottino*. Ит. предлошку најближе стоји вокализам *бѡшкоѡй*; *бе-* се не може тумачити као псеудоеказивизам, јер је распрострањено на јекавском тлу, а потврде за **бѡешкоѡй*, **бѡешкоѡй* нема; *башкоѡй* је такође нејасно. Уп. **бешесан**, ако је од ит. *bisesto*. За *бешкоѡѡан* РСА даје женски и средњи род *-ѡѡна*, *-ѡѡно* и два нагласка; питање је шта је у извору; на том терену очекивало би се **бешкоѡѡѡан*, *-ѡѡна*, *-ѡѡно* као трпни придев од **бешкоѡѡѡѡѡ*.

бешкут *бѣшкѡѡѡ* т. „врста јечма“ ср. Полимље и Потарје (РСА).

- Нејасно.

Могло би бити исто што и **бешкот**, али нема сазнања да се двопек правио баш од јечменог хлеба, мада примера за то има (нпр. јечмени двопек је специјалитет на Криту). Неће имати везе са сазвучним називом *бѡнкѡт*, *-ѡѡта* т. „врста пшенице са осјем“ Драгачево (Ђукановић II), буг. дијал. *бѡнкѡт* „id.“ рум. Банат (ТБД 4:38), који је скорашњег датума, изведен од имена места у Мађарској *Bánkut*.

бешлија *бѣшлија* т. „најамни војник у некадашњој турској војсци“ Србија, БиХ (РСА), „један од коњичке телесне страже великог везира или од слугу беглербега“ (Skok 1:142); кајк. *бешлија* (РНKKJ); презиме *Бѣшлић* / *Бѣшлић*, топ. *Бешлинац* (РСА), ороним *Бешлијин гај* у масиву Таре (Павловић I); полусложенице *бешлага* „јаничарски чин“ ⇒ *бешлагин* adj.: И ухвати будимског бешлагу | и кадуну бешлагину љубу НП БиХ, *бѣшлибаша* т. „старшина бешлија“ (РСА).

- Од тур. *beşli* „најамни војник, јаничар“ (уп. Skok 1:142; Škaljić 139–140); уп. рум. *beşliu*.

Облик *бешлага* од тур. *beşli ağa* (в. **ага**), *бѣшлибаша* од тур. *beşli başa* (в. **баша**). Топ. *Бешлинац* од **Бешлијинац* (Skok l.c.). Уп. и мађ. *beslia*, које се тумачи као позајмљеница из српско-хрватског (EWU 100). Турска реч је вероватно изведеница суфиксом *-li* од *beş* „пет“ (в. **беш**¹), старији облик *beşlü* (Tietze 1:325).

Škaljić l.c. тумачи такав назив првобитном надницом од пет (тур. *beş*) акчи, али сматра да му порекло није до краја јасно.

бешлук *бешлук* т. „стари сребрни турски новац од пет гроша“ Србија, БиХ (РСА), *бешлук* „,id.“ Призрен (Чемерикић), *бешљк* Косово (Елезовић II 499–500), *бешљк* Призрен (Чемерикић), *бешљк* „сребрњак“ Лесковац (Митровић), *бешлак* „,id.“ Сремац (РСА), *бешлак* Косово (Елезовић l.c.).

- Од тур. *beşlik* (дијал. *beşlik) „,id.“ (уп. Skok 1:142 s.v. *bèšlija*; Škaljić 140). Балкански турцизам, уп. мак. *бешлик*, *бешлак* (Јашар-Настева 114), буг. *бешљик*, рум. *beşlic*, алб. *beşllëk* (Boretzky 1976:25); такође мак. дијал. *бишљк*, *бишлик*, арум. *bişlic* (Budziszewska 1983:29).

Тур. реч је изведеница од *beş* „пет“ (в. **беш¹**) суфиксом *-lik*. Није јасно спадају ли овамо значења *бешлук* „напојница, дар“ (?): Не би ти ја то учинио ни за бешлук Златибор, „свакодневни грошак за јело и пиће“: Сви знадете, од Никшића Турци, | ... да ја имам блага и имања, | и да могу до те хабе доћи | са мојијем новцем и бешлуком НП Вук (РСА); ово друго као да је плод укрштања са **ашлук**; оно прво може се схватити и као „ни за пет гроша“. Семантички сасвим далеко стоји *бешљк* т. „гредица која спаја вертикалну греду с попречном; направа од даске којом се попречно преграђује у пекари корито за мешање хлеба, ... када у њему има мало теста“ Врање (Златановић).

бешташ *бешташ* т. „један од пет пиљака“, *бешташи* пл. „игра њима“ (Елезовић I; РСА), *бешташаџик* „,id.“ све Косово (Елезовић I), *бештаџрак*, *-рка* „пиљак“ Врање (РСА; акц.?), *бештаџци* пл. „дечја игра с пет каменчића“ *ibid.* (Златановић), *бештаџери* „игра пиљака“ Призрен (РСА), *биштаџери* „дечја игра с пет каменчића“ Врање (Златановић).

- Од тур. *beştaş* „,id.“ (Skok 1:142 s.v. *bèšlija*).

Тур. *beştaş* је сложеница од *beş* „пет“ (в. **беш¹**) и *taş* „камен“ (в. **таш**), уп. *џешкамџен(и)* „игра с пет каменчића“ Загарач (Ћупићи); за распрострањеност игре и њене друге домаће називе уп. Sikimić 1996:274. Облик *бештаџик* је од основног турског облика и деминутивног суфикса *-cik*. Уп. и буг. дијал. *бешќам* „играти се са пет облик каменчића“, *бешќаџ'е* „дечја игра са пет каменчића“ Странца (БД 1:67), *бешчер* „,id.“ Самоков (БД 3:203), *бешки* Ђумурџин (БД 6:9).

бештек *бештек* т. „прибор за јело“: Модежурнали, посребрени бештек ... све је то стизало из Земуна И. Секулић (РСА), Војв., *бештектџи* „,id.“ *ibid.* (РСГВ).

- Од нем. *Besteck* „,id.“ (РСА 1:532; Striedter-Temps 104; Schneeweis 12).

Облик *бештектџи* вероватно наслоњен на пасивни партицип *besteckt* од нем. *bestecken* „позадевати“.

бештимати *бештѝматѝи*, *-ам* impf. „псовати, ружити, хулити“ Буковица, Херц., *за-* pf. „почети ружити“ Бос. Грахово (РСА), *бештѝматѝи* impf. сз. Бока (Music), Конавли (Kašić 353), *бештѝматѝи* ји. Бока (Lipovac-Radulović I), чак. (ЏДЛ), кајк. *бештѝматѝи* Гола (Večenaj/Lončarić); *бештѝемѝјатѝи* (RJA); *бештѝмање* п. „грдња, ружење“, „псовка“ Дрвар (Јовичић), *бештѝма* f. „id.“ (РСА), чак. *бештѝма* Брусје (Dulčići), *бештѝмија* сз. Бока (Music), чак. *бештѝмја* Брач (Šimunović), *бештѝмка* Бос. Грахово, *бештѝмље* п. Далм. (РСА); *бештѝмадур* т. „псовач“ сз. Бока (Music), *бештѝмадур* „id.“ (RJA), чак. *бештѝмадур*, *бештѝмадора* f. (ЏДЛ); *бештѝм* adj. „богохулан (о јереси)“ Пољница; такође *бештѝматѝи* impf. Херц. (РСА), Воли он да га стимаш, а кад одеш код њега, отићи ћеш бештиман Пива (Гаговић), *бештѝматѝи* Конавли (Kašić l.c.), *бештѝмаватѝи* ЦГ, *бештѝма* f.; *бештѝматѝи* impf. Дубр., *бештѝма* f. *ibid.* (РСА), *бештѝмија* *ib.*, *бештѝматѝур* т. *ib.* (Бојанић/Тривунац); овамо вероватно и *бештѝматѝи* impf. „бештѝматѝи (в.)“: Ово, јест ружно што помало брештиља, што неће никад у цркву Матавуљ (РСА). — Од XVI в. *бештѝматѝи*, *бештѝматѝи*, од XVII в. *бештѝматѝи*, *бештѝмија* И. Држић, од XVIII в. *бештѝемѝја* „псовка“, *бештѝемѝјатѝи*, *бештѝмадур* (RJA).

- Од ит. *bestemmiare* „id.“, *bestemmia* f. „псовка, клетва“, *bestemmiatore* (Skok 1:141 s.v. *bestimati*).

Ит. облици од влат. *blastemare* < лат. *blasphemare* < гр. βλασφημεῖν „богохулити“ (DELI 134 s.v. *bestemmia*). У домаћем језичком осећању италијанизам је анализиран као домаћа сложеница од **без²**, *без* и **стимати** „поштовати“ (такође ит. порекла, уп. Skok 3:335 s.v. *stimati*), што се види у примеру из Пиве, у облику *бештѝматѝи* < *без-шѝматѝи* код Матавуља, у односима *бештѝма* : *нештѝма* f. противно од *шѝма* „поштовање, уважавање“, *бештѝм*, *бештѝмље* : *нештѝм* „непоштовање“ Лика итд.

бзолика *бзòлика* f. „кукута, зељаста отровна биљка *Conium maculatum* L. из ф. Umbelliferae“ Пирот (РСА; акц.?).

- Свакако у вези са **цволика** „id.“.

Можда просто озвучење анлаута *йц-* > *б(д)з-* према буг. *цволика*, поред *птолика* = *цволика* „id.“ (уп. Вендина 1977:63, 64; БЕР 6:26: од *цволика* метатезом > *вцволика* > *фцволика* > *йцволика*), мак. *йцволика* = *цволика* „id.“ (Киш 1994:73), или укрштање *цволика*, *йцволика* са *бъзовика (уп. *базовика*, *бъзовика*, *бзоика* s.v. **баз**), или можда сложеница *бъзо-лика „налик на *бъзъ, зову“: кукутина стабљика је шупља, попут зовине (уп. **бик²** „цволика“), а и њен цвет наличи зовином.

би *би̇* interj. за терање оваца Бачка (РСГВ), *би̇ амо* за враћање оваца Горња Далм., *би̇ја* / *би̇ја* за одгон и повраћај оваца НП, Срем, Лика, Врховине

(РСА), *бија* за покретање оваца Поткозарје (Далмација), Банија и Кордун (Петровић Д.), за терање оваца Стројице, *бија* за умиривање оваца Лакташи, *бије* id. *ibid.* (грађа ЕРСЈ), *бије* за терање оваца Војв., *би-бија* id. *ibid.* (РСГВ), *бја-бја* id. Златибор (Миловановић), *бља* за вабљење и терање оваца Ускоци, *бљѝја* за вабљење оваца *ibid.* (Станић); овамо и *беј* за вабљење и терање оваца Бихаћ (РСА), *беј(а)* за терање оваца Пива, *беј-луч* за издвајање јагњади из стада *ibid.* (Гаговић), *бејо* за дозивање оваца Војв. (РСГВ).

- Нејасно.

Можда ономатопеја, уп. **бе**¹. Евентуално неономатопејско полазиште могло би се тражити у неком глаголском облику од **бити**¹ или **бити**², најпре у императиву *одби(ј)!*. Уп. слч. дијал. *бијо*, *бије* interj. за терање теглећих животиња (SSN), рум. *bibi!* „даље одавде!“, узвик којим се упозоравају деца (Tiktin 1:322). За други елемент узвика *би амо* в. **амо**. Значење сложеног узвика *беј-луч* објашњено је у извору: Па са *беј* вабим овце да улегну у тор, а с *луч* ћерам јањад да иду у катац... (Гаговић), за други део уп. *луч / луч* interj. за лучење, одвајање стоке (РСА), в. **лучити** и уп. Skok 2:86 s.v. *kit*²; у погледу творбе уп. *берс* s.v. **бе**¹. Уп. и **биса**, **бист**. Ускочко *бља* вероватно од **бја!*, *бљѝја* од **би-еја*, али уп. тамо *бљѝка* s.v. **блејати**, за *беј(а)*, *бејо* уп. **беја**².

биба¹ *биба* / *биба* f. назив за домаће животиње: „ћурка“ Параћин, Гружа, Надибар, Босна, Војв., „кокошка“ Босна, „морска кокош (морка)“ Срем, „гуска“ Сврљиг (РСА), *биба* „id.“ Вршац (РСГВ), *биба* „ћурка“ Каона код Драгачева (грађа ЕРСЈ), Босна (РЈА), *биба* „id.“ гуска; патка“ Тимок (Динић), *бибица* dem. (РСА), *бибица* „гушчица“ Вршац (РСГВ); *бибац*, *-ица* m. „ћуран“ Босна, Гружа, Надибар, „петао“ Брчко, „гусан“ Сврљиг (РСА), „нека животиња“, надимак: *Бибац* трѐба да је нека тица, животиња ил *буба*, нешто је живо *бибац*, сѝд по тѝме, ако имѝ неке звѝке и такѝ се ѝгласи – звѝли су ѝѝда Весѝлина *Бибац* и сѝд Мѝку, Влѝјка – *Бибац* – такѝ се тѝ прѝзове Мачва (Лазић), *бибац* „гусан“ Лесковац (Јовановић Ј. 234), *Бибац* надимак: Надимак је добио у детињству због тога што је био неразвијен, цѝглав, па га у породици звали бипче, а касније бѝбац *ibid.* (Митровић), *биѝка* f. „ћурка“ Чачак, *биѝчица* dem. Дучаловићи, *биѝче*, *-ѝта* n. „ћуре“ *ibid.*, Гружа, Надибар, „гушче“ Лесковац, Сврљиг (РСА), *биѝче* „ћуре“ Златибор (Миловановић), *биѝче* „гушче“ Лесковац (Јовановић Ј. I.с.), „паче“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), „id.“; *ћуре*; *гушче*“ Тимок (Динић), *биѝчѝд* f. coll. Дучаловићи, *биѝчићи* m. pl. *ibid.*, Босна (РСА), *биѝчичи* Тимок (Динић s.v. *биѝче*), *биѝчевина* f. „ћуретина“ БиХ; *бибѝн*, *-ѝна* m. „ћуран; гусан“ Сврљиг, Гружа, Надибар, Војв.; *биѝбе*, *-ѝта* n. „ћуре“ Чачак, Ресава, „гушче“ Тупижница, Књажевац, средњи Тимок,

Неготин, „паче“ Пирот (РСА), *би́бе* „id.“ *ibid.* (Живковић; Златковић I), Каменица код Ниша (Јовановић В.), „id.; гушче“ Тимок (Динић), *би́бећу* adj. Гружа, Надибар, *би́бенце / би́бенеце, -еџа* n. dem. Књажевац, Нишава (РСА; акц.?), *би́бенце* Тимок (Динић), *би́бићи* m. pl. од *би́бе* (РСА), *би́бићи*: Наша квачка извела би́бићи Каменица код Ниша (Јовановић В. s.v. *би́бе*), *би́бичи* „пловчићи“ Пирот (Живковић), *би́бад* f. coll. Ресава (РСА), *би́бетија* „пловчићи“ Пирот (Живковић), *би́бишће* n. „пловче“ *ibid.* (Златковић I), *би́букаџи, би́бучем* impf. „производити звуке би-би-би (о гушчићима)“ Бачка (РСА).

• Нејасно; уп. мак. *би́бе* „паче; гушче“, буг. *би́ба* „патка; гуска; ћурка“, *би́бка, би́бенеце, би́бе / би́бе* dem., *би́бетия* coll., *би́бок*, слн. *biba* заст. „ћурка; патка“, *bibec* „ћуран“, *bibika* „ћурка“, алб. *bibán* „ћуран“, *bibë* „гушче; паче; ћурка“, рум. дијал. *bibilică, bibiloaică* f. према *bibilo* m. „кока бисерка“, *bibița*, арум. *bib* „патак“, *bibă* „патка“, тур. дијал. *bibi* „ћуран“.

По свој прилици секундарно пренето на ћурку са неке друге домаће живине: гуске (ономатопеја њеног гласа, в. горе *би́букаџи*), патке (назване тако што се гега док хода, в. **би́бати**) или кокошке (по карактеристичном понашању, в. **би́бати се**)? Skok 1:144 претпоставља једну исту ономатопеју која се може односити и нагибање и на гласове; Snoj 39 полази од пачјег гегања и ставља слн. реч заједно са *biba* „буба“, тако у вези са јсл. потврдама и И. П. Петлева, ИСХЯ 182. Узвици *би́ / би́* (обично поновљено више пута) за вабљење гушчића и ћурки Оток, Тимок (РСА), *би́-би́* за вабљење гусака Вршац (РСГВ), *би́* (поновљено више пута) за мамљење гушчића, пловчића и ћурића Тимок (Динић), *би́ба-би́ба* за вабљење гусака Гола (Веџенај/Lončarić), *би́л* за вабљење и терање патака Слав. (Skok 3:408 s.v. *šòt*), *би́ли-би́ли* за вабљење ћурки Дучаловићи (РСА), *би́ли-би́ли-би́ли* id. Златибор (Миловановић), мак. *би-би* за вабљење гусака (РМЈ), буг. дијал. *би́-би́-би́* за вабљење ћурки Ихтиман (БД 3:39), слн. дијал. *'bi 'bi 'bi* за вабљење гусака (ОЈА ЛС 2:178), пре су изведени од зоонима него обратно, уп. *џи-џи, џили-џили* за вабљење *џилића*. При неизвесном пореклу речи не може се поуздано утврдити у којем је језику настала, али изгледа да се ширила из српско-хрватског средишта. За алб. речи *Џабеј* 2:222, 487 претпоставља ономатопејско порекло, док *Депирај* 99 не искључује узајамне утицаје међу балканским језицима. Арум. речи *Рарагај* 205 тумачи као позајмљенице од буг. *би́ба* „ћурка“. Tietze 1:335 сматра да је тур. облик позајмљен из неког балканског језика. Тешко да овамо спадају *би́ба / би́ба* f. „кобила“ Хрв., Лика, *би́бица* име кучки БиХ (РСА), пре називи по боји, в. **би́ба**². Глагол *уби́биши се / уби́биш се* pf. „бити миран, укочен и при том мало говорити“: Млада трѐба да се уби́би Чумић (Грковић) јесте метафора понашања ћурке која у страху увлачи главу у перје; на истом терену *би́бе* је уобичајена реч тепања малој деци (ред.). Из значења „мало дете“ можда се изводи *би́бав, би́баси* adj. „ситног лица“ Вршац (РСГВ). Чак. *би́бѐ, -џа* n.

„сметена, несналажљива особа, особа на коју свако може утицати“ Вис може бити и хипокористик од придева *бибијоз* „скањив, осетљив, суптилан“ *ibid.* (Roki), из вен. *bibioso* „спор, тром; отезало, скањерало“, тршћ. *bibioso* „компликован, који захтева стрпљење“ (уп. Vinja 1:53–54), уп. и вен. *bibia* „колебљивац“ (Воегіо). За облик *бабац* „ћуран“ Бос. Посавина (РСА) в. **бакица**. Није јасно спада ли овамо *бибиц* т. „јаје од морке“ у примеру: деца подмећу лажна јаја од дрвета, проносак (Бачко Градиште) или од морке, бибиц (Шашинци) (РСГВ, где се значење даје са знаком питања). Уп. и **бибица**, **бипче**.

биба² *биба* f. „плава девојка или жена (у тепању)“ Хрв. (РСА).

- Најпре хипокористик од *бѣлка „жена светле косе или пути“, в. **белка**.

Развој *ѣ > и* на икавском терену, а можда и ван њега, услед експресивне употребе (слично као *диѣе*, *дивојка*, в. **дете**, **девојка**, уп. А. Лома, КСК 5/2000:150).

биба³ *биба* f. деч. „стомак у детета“: Дете бѣли биба Бачка (РСГВ), бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија), *бибица* dem. Бачка (РСГВ), бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија).

- Вероватно реч тепања, даља експресивизација хипокористика *ѣиба* од **трбух**.

бибак *бибак*, *-ѣка* т. „петелька“ Слав. (РСА), Кутјево у зап. Слав. (грађа ЕРСЈ).

- Вероватно у вези са слн. дијал. *biba*, *bibica* „стабљика траве, травка“, даље можда са **бибати**.

Уп. Bezlaj 1:20; Snoj 39, који поистовећује са *biba* у значењима „буба“ и „ћурка; патка“; Skok 1:144–145 износи оба поређења са резервом. Основа у потврди из Кутјева није извесна, у извору стоји *бибак*, *-а* (sic!).

бибар *бибар*, *-бра* т. „дабар, Castor fiber“ Хрв., Змај, *бибрућ* dem., „биброво младунче“ Змај; такође *бибер* „дабровина, даброва кожа“ Фрушка гора (РСА), „посебна врста ситног црепа“ Гоч (грађа ЕРСЈ), *бибер* „id.“ Угљевик и Забрђе (СЈ 10:535), Поткозарје (Далмација), Банија, Срем (грађа ЕРСЈ), *бибер-црѣи* Војв. (РСГВ), *бибер црѣји* Лијевче поље и Жупа (Црњак), *бибер-црѣи* Бачки Брег (Вуковић Г.), *кајк. бибер-црѣи* Вараждин (Lipljin), такође *биберѡв црѣи* Бачинци (РСГВ).

- Од нем. *Biber* „id.“ (Golubović 202); уп. буг. *бибер* „даброво крзно“ (Parveva-Kern 1999:325), дијал. *бибер* „црн или тамномрк материјал који имитира даброву кожу“ (БД 1:221), слн. *piber*, *pibra* „дабар“ (Striedter-Temps 1963:193), рум. *biber* „id.“; даброва кожа; постава од даброве коже“.

У основном значењу прилагођено домаћим синонимима **бобар**, **дабар** (прасродним са нем. речју). Назив за врсту црепа од нем. *Biberschwanz* „id. (досл. „дабров реп)“ (уп. Golubović l.c.). Слн. облик од срвнем. бав. *piber* (Striedter-Temps l.c.).

бибати *би́бати*, *би́бам* impf. „помицати, померати тамо-амо, горе-доле, љуљати, гибати (о натовареном коњу у ходу)“ Ускоци (Станић), *би́бати се*, *-ам се* „гибати се, таласати се, њихати се, љуљати се (о мишицама, грудима, таласу на мору, грани)“ зап. писци (РСА), „љуљати се, њихати се, гибати се“: У Гро́здѣ ма́чке ко́-товни́ци, свѣ-се би́бају кад-йду́ ист.-бос. Ере (Реметић), *би́бати (се)* „мућкати се; њихати се, мрдати се“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *бибати* „помаљати главу изнад воде (о риби)“ (Hirtz III), *забибати (се)* / *заби́бати (се)* pf. „заталасати се, зањихати се, заљуљати се“ (РСА), *заби́бати се* „id.“ Пива (Гаговић), *узби́бати (се)*, *узби́бавати (се)* impf. (PMS); *би́йкати се* „угибати се, савијати се; гибати се“ Ускоци (Станић), *би́йкати (се)* „таласати се, њихати при покрету тела (о удовима); дрхтати од претилости“ Васојевићи (Марсенић); поствербал *би́ба* f. „земља на подводном месту која се угиба, *би́ба* под ногама“ Хрв. (РСА; RJA), „слој маховине на баруштинама“: У баруштинама се често преко воде створи читав застирач од маховина (*биба*, жмиравац) (РСА), *Би́ба* назив њиве Крушевац (RJA), *биба* „талас“ (Vidović); придев *би́бав* „који се лагано креће, гиба (о мору, плећима); гибак“ Далм. или Херц., С. Куленовић, одатле *би́бавица* f. „гибање, таласање, кретање“ Далм. или Херц., Т. Ујевић, „дрхтавица, грозница“ (РСА), *бибавица* „таласање“ (Vidović), „море кад се биба“ (Skok 1:144). — Од XVIII в. *бибав* Бела, *бибавица* id., Стулић, *бибати се* Стулић (RJA).

• Нејасно; уп. слн. *би́бати (се)* „полагано се кретати, ићи као патка, флукутирати“, можда и каш. *bibac*, *bibkac* „љуљати, њихати, успављивати песмом (о деци)“.

На везу између с.-х. и каш. глагола указала је М. Бјелетић, ЈФ 52/1996:216. Каш. реч се, додуше, заједно са *bibula*, *bibuška*, *bibka*, *biba* нур. „колевка“, *bibuškac* „љуљати, њихати“, *bibónka* заст. „успаванка“, *bibqtko* „новорођенче“ изводи од припева приликом љуљања и успављивања детета *bibi* „спавај, нунај“ (SEK 1:115 s.v. *bibac*), уп. и пољ. *bybka* деч. „колевка“ (SJP). Можда треба поћи од псл. *vybati, *vybnqti, рус. дијал. (Архангелск) *вѣбать* „покретати, љуљати, клатити, њихати“, *вѣбнуть* pf. „померити“, *вѣба* f. „колац искривљен од мрза“ (Даль); с.-х. и рус. глагол пореде се већ у RJA 1:280 s.v. *би́бати се*, уп. најскорије И. П. Петлева, ИСХЯ 180–182, која разматране с.-х., слн. и рус. речи своди на ие. **ūbh-*, пие. **uebh-* „клатити се тамо-амо, њихати се, врвети, гамизати“ (уп. Pokorny 1114), а за асимилацију *в – б > б – б* упућује на с.-х. *ба́биџи* < *вабиџи* (в. **бабити**)². Могла би се претпоставити и декомпозиција из *ob-vybnqti, уп. **бискати**, **бибати се**. Пада у очи сазвучност облика и блискост значења са *gybati > **гибати** (са

варијантама **гигати**, **гегати се**; уп. и **гугати**), а и са **зибати**: за *би́ба* „тресава“ уп. струс. *зыбъ* „id.“, с.-х. дијал. *зи́б* т. „мочвара обрасла шибљем и травом“ (РСА). Skok 1:144–145 s.v. *bíba* објашњава као оноματοпеју за кретање; слично Snój 39 s.v. *bibavica*. Није јасно може ли бити у каквој вези са блр. *баба*, укр. *ба́бло* „каљуга“ (псл. **bab-* / **bьb-*, одатле дужењем **bib-*?), уп. **бапка**², кајк. *бебаџи* „њихати се, зибати се, љуљати се“ XVIII в. (РНККЈ). Паралелизам са вен. *bibuar* „љуљати се, кретати се тамо-амо“ може се тумачити у смислу позајмице у једном или другом смеру, али и подударња на равни оноματοпејске творбе (уп. REW § 1073). Schütz 1957:49 полази од срвнем. *biben* „кретати се клатећи се тамо-амо“, док Bezлај 1:20 s.v. *bibati* допушта да су то паралелне оноματοпеје без генетске везе. Чакавска варијанта са *-л- би́бои* impf. „таласати се, кретати се горе-доле (о течности); препљускивати“ (ЏДЛ), „лагано помицати течну или житку масу приликом ношења; трести се у ходу (од дебљине, о месу, вимену, итд.)“ Брусје, *би́бов* adj. „који се лагано, трома тресе; трептав“ ib. (Dulčići), *би́бавица* f. „таласање мора“ ib. (Dulčići; ЏДЛ) биће плод даље оноματοпејизације или, пошто се примењује углавном на течности, укрштања са *об-ливати*. Није јасно спада ли овамо *наби́бати се* pf. „испунити се, прожети се“: Неки, набибани оном језом коју у планинама улива мрак, видели су већ копча улана изнад перифериских кућица А. Вучо (РСА); најпре индивидуална креација са истовременим наслањањем на *наби́ти*, *наби́јати* и *бибати* „дрхтати (од језе)“. Овамо вероватно облици из загонетке *бибиња́ти се, -ам се* impf. „тући се, борити се“, *бибињ-гора* f. „руно, вуна“: Два се биња бибињају, а виш њих се бибињ-гора тресе = јарци (овни), кад се бију, а на њима се бичи вуне или костријети тресу НЗаг БиХ (РСА), уз могуће укрштање са **бити**² (итератив *-бивати* поред *-бијати*!). За тај модел загонетке в. Sikimić 1996:198 § 5.2.4.20. Уп. **бимбати се**.

бибати се *би́бати се, -ам се* impf. „бискати се“: Кокоши се бибају или бишћу када кљуном траже по перју мале уши (ваши) Зеница, *би́йкаџи* „пажљиво претраживати, претресати“ (РСА), *би́йчаџи* „брбати, претурати попут живине кад тражи храну“: Не дам му да ми се пёње тун да ми бипча по кривёту Гоч (грађа ЕРСЈ).

- Вероватно само варијанта од *ви́вати се* „id.“, в. **вивати**.

Према томе, у крајњој линији варијанта од *ви́јати* „гонити“ (које, упркос Скоку, в. Skok 3:600–601 s.v. *viti*, није истог порекла као **вити**, *ви́јати*, уп. LIV 668–669 s.v. **ueih₁-* „sein Augenmerk richten auf, trachten nach“ и 695 s.v. **uieh₁-* „umwickeln, umhüllen“). Гласовни развој могао је поћи од итератива **ob-vivati* са даљим испадањем *v* иза *b*, асимилацијом *v – b > b – b* и декомпозицијом *o-*, уп. **бабити**², **обибнути** < **obvivnōti*, *бибика* < **вивика* s.v. **вива**, *бибок*, *бибица* s.v. **вивак**. Овамо можда слн. *biba* „буба“ < ***„оно што се бишће, ваш“ (Snój 39 изводи од *bibati* = **бибати**)? За семантичку везу „бискати се“ и „претраживати, претресати“ в. **бискати**.

бибац *би̋бац*, *-йца* т. „клис, парче дрвета које се одбације увис ударом штапа (у дечјој игри)“ Банат, „један од играча у дечјој игри купкања (са орасима)“ Левач и Темнић (РСА).

- Нејасно.

По опису „купкања“ у СЕЗб 9:217, *бибац* је онај који стоји најближе купкама и гађа последњи; стога док други гађају говори „Ја сам бибац, богомољац, Бога молим да м’остане“. Тај играч се иначе зове *ћимо*, у Босни *хойа* или *чува* (Миличићевих 1894:239–240), у Мостару *чуњало* (СЕЗб 9:157). У значењу клиса можда исто што и *би̋бац* „ћуран, петао, гусан“ (в. **биба**¹), уп. *вра̋бац*, *врѣбац* као назив за дрвени клис у игри (РСА; в. **врабац**), премда је нагласак другачији. Или *бивац, *-вца* > *-йца* „оно што се удара, ударач“, од **бити**², уп. тамо *би̋јац* „нишанција“? Постоји паралелизам са *баб-*, уп. за прво значење **баба**¹², за друго **бабац** у значењу „крупан орах“, за могућу варијантност вокализма *биба* : блр. *баба* s.v. **бибати**.

бибер *би̋бер* т. бот. „плод тропске биљке из рода Piperaceae који се користи као зачин“ (РСА), Војв. (РСГВ), Поткозарје (Далмација), „врста народне игре“ Васојевићи, БиХ; као adj. indecl. „ситан, мали (само уз *грожђе*)“: Као паун златним пером, | а шеница равним пољем, | и ложица бибер-грожђем НП Вук, БиХ, у изразима *бибер* и *со* (*би̋йи*) „умети бити оштар и благ“, *би̋йи бибер* *йо йилаву* „бити први, главни“; у називима разних врста биљака: *бели* ~ „Piper album“, *водени* ~ „лисац, Polygonum persicaria; папрац, Polygonum hydropiper“, *дивљи* (*йољски*) ~ „конопљика, Vitex agnus castus“, *дугачки* (*сйабар*) ~ „Piper longum“, *црни* ~ „Piper nigrum“, презиме *Би̋бер* зап. Херц. (РСА); *би̋бер* „зачин“ Радимња (Томић II), „id.“ Васојевићи (Боричић), *би̋бѐр* Слав. Подравина (Sekereš V), *би̋бер* Банат (РСГВ), *би̋бѐр* Косово (Елезовић I), *би̋бер* Призрен (Чемерићи), *би̋мбер* „id.; врста игре“ Кучи (РСА), придеви *би̋беров*, *би̋берни* (Вук 1818; РСА), *би̋бѐрни* Косово (Елезовић I) ⇒ *би̋бѐрник* т. „посуда за бибер“ Банат (РСГВ), *би̋бѐрница* f. „id.“ (РСА), *би̋бѐрница* Банат (РСГВ), *би̋берња̋к* т. (РСА), *би̋бѐрња̋к* Војв. (РСГВ), *би̋бѐрња̋ча* f. (Вук; РСА), Војв., *би̋бѐрња̋ча* *ibid.*, *би̋бѐрња̋ча* Уљма, *би̋берња̋ча* Врачев Гај (РСГВ), Радимња (Томић II), *би̋берасй* „који је сличан биберу“ (РСА), *би̋берли* indecl. „забиберен, љут“ БиХ (Škaljić), adv. „забиберено, папрено“ Босна (РСА); друге изведенице *би̋бѐрац*, *-ерца* т. само као *црвени* ~ „копитац, Caltha palustris“, *би̋бѐрача* f. „ракија зачињена бибером“ (РСА), *би̋бѐрка* „папрац, лисац“ (Skok 2:601), *би̋бѐрика* „гроница, Lepidum campestre“ (РСА), *би̋берика* „папрац“, *би̋беруша* „бедринац, Pimpinella major“ (Симоновић), *Би̋бѐрче* п. име измишљеној особи, малој као биберово зрно НПр Вук, *Би̋берчић* т. id. НПр (РСА), *би̋берарник* „посуда за бибер“ Банат (РСГВ); деноминали

бибериџи, -џм impf. „зачињавати бибером“ (Вук 1818; РСА), Војв., *бибѐриџи* Вршац (РСГВ), *бибѐриџи* Косово (Елезовић I), *забибериџи* pf. „id.“, „проткати сатиричним алузијама, жаокама“, „учинити пакост, подвалити“ (РСА), „зачинити бибером; напакостити некоме“ Војв., *забибѐриџи* „id.“ ib. (РСГВ), *забибериџи* Ускоци (Станић), *забибериџи* Васојевићи (Боричић), *забиберим* „имати полни однос“ Тараш, *збибериџи* „напакостити; имати полни однос“ Војв. (РСГВ), *збибериџи* „id.“ Ускоци (Станић), *набибериџи* „зачинити бибером; истући, пребити“ (РСА), *џобибериџи* „зачинити бибером“ Васојевићи (Боричић); *зџибериџи* „напакостити“ Нови Сад (РСГВ); *бибѐрисаџи* impf. „зачињавати бибером“ (РСА), Војв. (РСГВ), *обибѐрисаџи* pf. „id.“; ~ се „ољутити се бибером“ Бачка; полусложеница *Бибер-џага* m. „Бибѐрче (в.)“ НПр Босна, *Бибер-агиница* f. „Бибер-агина жена“ ibid. (РСА). — Од 1726. *бибер* (Михајловић).

• Од тур. *biber* „id.“, *biberli* (Škaljić 141; Skok 2:601 s.v. *pàpar*); уп. алб. *biber*, *byber* (Boretzky 1976:26).

Тур. реч највероватније од гр. πλѐри, поред πѐлѐри (Eren 52; Tietze 1:335), другачије Škaljić l.c.: од нперс. *bābārī*; у оба случаја крајњи етимон је стинд. *pipralī*- преко сринд. *pipparī*- (Maurohofer 2:133; Frisk 2:508). Облици на *џ*-, у српском и другим језицима, уп буг. *пипѐр* (БЕР 5:246–248), преко нгр. или неког од романских језика (лат. *pipper*), уп. Skok l.c., в. *папар*. Уп. и **бимбир**, *карабибер* s.v. **кара**¹. Назив за врсту игре можда у вези са **бирлен-бир**.

биберија *бибѐрија* f. „жућкаста марама са ситним шарама у виду лозица“ БиХ (РСА).

• Нејасно.

Уп. можда тур. *biberiye* „рузмарин“; такође „бибер“.

бибецеле *бибецеле* само у бројаници (у чобанској игри): Један [чобанин], додирујући редом прсте ... вели на првом прсту: „дицеле“, на другом „бибецеле“ Кучи (РСА).

• Нејасно.

С обзиром на *би-*, *-еле* могло би се помишљати на романски (влашки) супстрат. Уп. *бижеле* s.v. **биж**.

бибица *бибица* f. „врста шаре на ћилиму и назив ћилима према шари“: Српски су називи [за пиротске ћилиме]: „гиче“, „грозд“ ... „бибица“ (РСА), *бибица* „врста ситних шара на пиротском ћилиму“ Пирот (Живковић), *бибићи* m. pl. „id.“ Нишава (РСА).

• Вероватно од **биба**¹ „ћурка, патка или сл.“.

У најмању руку секундарно наслоњено на тај зооним. Ареално је далеко *бибика* „биљка ивица, *Ajuga reptans*“ Далм., *бибица* „id.“ (РСА) као варијанта од **вива**.

библа *би́бла* f. „жена са дебелим уснама“ Банија, *би́блан* m. „човек са дебелим уснама“ *ibid.* (грађа ЕРСЈ).

- Нејасно.

Не види се семантичка веза са ит. *bibulo* m., *bibula* f. „који / која радо пије“. Или у некој вези са *бу́блав*, *бу́бласи* „пуначак, буцмаст; округло, заобљен“ (РСА), в. **бубла?**

Библија *Би́блија* f. „хришћанско Свето писмо, Стари и Нови Завет заједно“ (РСА; РСГВ), Поткозарје (Далмација), бачки Буњевци (Sekulić), *би́бл̄и(ј)скӣ* adj. (РСА), *би́бл̄ијски* Војв., *би́бл̄ински* Неузина, Борча (РСГВ), чак. *би́блија* „Свето писмо“ (ЏДЛ), кајк. „id.“ Вараждин (Liprjin), такође *би́бија* Дубр. (Бојанић/Тривунац). — Од XVI–XVII в.: *Сїа книга, глаголюма царство ѿ ѿ и ѿ и ѿ ѿ, избрано ѿ вивліе, а не в'се по рѣдѣ* запис у рукопису манастира Лепавине (ЗН 9397°), 1623. *сїю вивлію вивнови* на старој штампаној библији у манастиру Сретење (ЗН 1138°).

- Од гр. βιβλία n. pl. „књиге“, преко лат. *biblia* (Skok 1:145). Интернационална реч, уп. мак. *библија*, буг. *би́блия*, слн. *biblija*, чеш. *bible*, слч., пољ. *biblia*, рус. *би́блия*, укр., блр. *би́блія*, фр. *bible*, нем. *Bibel*, енгл. *Bible* итд.

Сразмерно позна позајмљеница са католичког запада, која се међу православцима ширила заслугом модерног школства, међу Србима можда и под руским утицајем (код Руса је *би́блия* забележена већ 1499, уп. Фасмер 1:164 s.v.); хапаксно *ви́влија* код Ј. Живановића (РСА) само је језикословчев индивидуалан покушај да српски облик прилагоди новогрчком изговору. Облик *бибија* од ит. *bibbia* (Skok l.c.). У сложеним неологизмима *библио-* има изворно грчко значење „књига“.

биборити *би́борити*, *-и́м* impf. „попуштати, лабавити; ублажавати, стишавати“ (РСА).

- Нејасно.

Само у српско-немачком речнику Ђ. Поповића, без примера.

бива *би́ва* part. „тако, да речем, ето (за предах, одмор, да би се наша мисао, реч)“: Мене су, свијетли пашо, послали ... да замолим тефтедар-ефендију, бива, да ти он каже нашу жељу И. Андрић, Шапчанин, Невесињски (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „дакле (при закључивању)“: Он, бива, не мисли плаћати С. Ћоровић, С. Куленовић, „зар, значи (у питању)“: Бива ти је

нешто учинио? С. Ћоровић, П. Кочић, „заиста, доиста, вала (при потврђивању)“: Бива, све је тако као што рекосте Ђ. Јакшић, Ј. Игњатовић, Ј. Веселиновић, „можда, ваљда, биће, као (у сумњи, двоумљењу)“: Ви, бајаги, затегли као јунац у бријег, да неку вашу силу, бива, покажете НПр Врчевић (РСА), „тобоже, као“ Прошћење (Вујичић), „то јест, наине (при објашњењу претходног исказа)“: Повећање града према сјеверној страни, бива према копну, би свршено В. Адамовић (РСА), бива „дакле, знаш, ето тако“ Васојевићи (Боричић), *бѝвѝака* „тако, да речем, ето“ Л. Комарчић, *бѝвака̀рце* „id.“ П. Кочић, *бѝва̀ка̀ши*, *бѝвѝачѝм* / *бѝвѝа̀кѝм* impf. „говорити често бива“ Гружа, Надибар (РСА).

- По пореклу треће лице јединине садашњег времена од *бѝва̀ти*, в. **бити**¹ (Skok 1:160b s.v. *bīti*), уп. мак. дијал. *бѝва* поред књиж. *бѝдува* „у реду, важи“, буг. *бѝва* „добро (у одговору као знак сагласности)“, рус. *бѝваѝет* „можда, случајно“ (СРНГ).

Уп. **биће**².

бѝвак *бѝвак*, -а т. „привремени војнички логор при покрету трупа“ (РСА), бачки Буњевци (Sekulić), *бѝвѝа̀к*, -а̀ка „id.“ Футог, „ниска стаја за овце“ Мартонош (РСГВ), *бѝвѝа̀к* „привремено боравиште сточара на пашњаку у току лета“ Бучум (Богдановић III), *бѝвѝачни̋* adj., *бѝвѝачѝр* т. „онај који припрема бивак“ (РСА), *бѝва̀кова̀ши*, -ку̀ѝм impf. „бити, боравити у биваку, логоровати у пољу (под шаторима или без њих)“ (РСА), Футог (РСГВ), „привремено живети под ведрим небом, на отвореном пољу“ (РСА), *бѝвѝа̀кова̀ши* „логоровати у пољу, камповати“ Мачва (Лазих), *зѝва̀кова̀ши* се pf. „улогорити се“ (РСА), *уѝва̀кова̀ши* се „id.“ (РМС), *бѝва̀кѝра̀ши*, -а̀кѝрѝм impf. „бѝваковати“, *бѝва̀ка̀ши*, *бѝвѝа̀кѝм* „id.“; премештати се, сељакати се из једног места у друго“ Гружа, Надибар (РСА), *бѝва̀ка̀ши* „становати и често се селити“ Мачва (Лазих), *бѝвѝачѝши̋* п. „место бѝваковања“; *бѝва̀ка̀ри̋ши*, -а̀ка̀рѝм impf. „одмарати се, лешкарити (у пољу, у природи)“; такође *бѝвуа̀к* т. заст. „бѝвак“, *бѝвуа̀кѝра̀ши*, -а̀кѝрѝм impf. „бѝваковати“ (РСА).

- Од фр. *bivouac* „id.“ (РСА 1:539), можда посредством нем. *Biwak* или рус. *бѝвѝа̀к*. Интернационална реч, уп. још мак. *бѝвак*, буг. *бѝвѝа̀к*, слн. *biváak*, чеш. *bivak*, слч. *bivuaak*, пољ. *biw(u)ak*, рус. *бѝвѝ(у)а̀к*, укр. *бѝвѝ(у)а̀к*, блр. *бѝвѝа̀к*, ит. *bivacco*, енгл. *bivouac* итд.

Галицизам је продро у народ током XIX в. преко војске. Из немачког је *бѝва̀кѝра̀ши* < нем. *biwakieren*. Нем. *Biwak* „ноћни логор под ведрим небом“ (XVIII в.) изводи се од фр. *bivouac*, а ово од днем. *bi-wachte* „Beiwache, помоћна стража“ (Kluge 127), уп. и REW § 1140. Претпоставља се да је реч у фр. језик стигла

посредством швајцарских најамника (Bloch/Wartburg 71). Буг. реч је позајмљена преко рус. *бивак* или нем. *Biwak* (БЕР 1:45), слн. и чеш. преко нем. (Snoj 43; Rejzek 80), рус. *бивáк* из нем., *бивуáк* из фр. (Фасмер 1:164), укр. посредством руског (ЕСУМ 1:190), ит. од фр. *biv(ou)ac* (DELI 147). У појединим употребама, као *бивакаџиџи*, изгледа да се деноминал укрестио са **бивати**, *џребиваџиџи*, док се *бивакаџиџи* значењем и обликом наслања на *лешкаџиџи* „одмарати се, излежавати се“ (РСА).

бивати в. бити¹.

БИВО *бѣвѣ*, -ола т. „врста говеда *Bos bubalus*“ (Вук 1818; РСА), јуж. Барања Срби (Sekereš XI), *бѣво* „id.“ Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Sekulić), *бѣвѣ* Гораждевац (Букумирић II), Стара ЦГ (Пешикан), *бѣвол* Момина Клисура (РСА), Итебеј (РСГВ), бачки Буњевци (Reić/Vačlija; Sekulić), *бѣвѣл* јуж. Барања Хрвати (Sekereš IX), *бѣвол* Вршац (РСГВ), Радимња (Томић II), *бѣвол* Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Јабланица (Жугић), Свиница (Томић I), „id.; ленштина, нерадник“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „id.; гломазан, незграпан човек“ Призрен (Чемерикић), множина *Биволи* стене у Дунаву у Ђердапу (РЈА), *бѣвоље* Пирот (Живковић), *бѣволић* / *бѣвѣлић* dem., *бѣволина* / *бѣвѣлина* f. (ређе т.) augт., реј. [о човеку], „бивоље месо“ (РСА), *бѣволица* f. „женка бивола“ (Вук 1818; Вук; РСА), Војв., „крава која не даје млеко“ Итебеј (РСГВ), и т. „безосећајна особа, битанга“ Ускоци (Станић), *Бѣволица* презиме (РСА), *бѣвѣлица* f. „женка бивола“ Стара ЦГ (Пешикан), *бѣвѣл’ица* „id.“ Гораждевац (Букумирић II), *бѣволиџа* Вршац (РСГВ), *бѣволиџа* Радимња (Томић II), *бѣволиџа* Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава, „нерадница“ *ibid.* (грађа ЕРСЈ), *бѣволиџа* „женка бивола“ Свиница (Томић I), Призрен, „лења или гломазна, незграпна жена“ *ibid.* (Чемерикић), *бѣволичар* т. „врста пасуља“ јуж. Поморавље (Марковић Ј.); *бѣвѣлче*, -еџа п. dem., „бивоље младунче“ (Вук 1818; Вук; РСА), *бѣвѣлче* „id.“ (РСА), *бѣвѣлче* Гораждевац (Букумирић II), *бѣвѣлче* Призрен (Чемерикић), *бѣвољче* Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), „отровна биљка *Datura stramonium*“ Врање (Златановић), *бѣвољчић* / *бѣвѣљчић* т. dem., pl. „плод татуле, *D. stramonium*; плод враголића, *Tropa natans*“ (РСА), *бѣвољчиџи* pl. „*D. stramonium*“ Србија, Слав. (Šulek), „плод *D. stramonium*; *T. natans*“ (Симоновић), *бѣвољчина* / *бѣвѣљчина* f. (ређе т.) augт., реј. [о човеку]; *бѣвољар*, -а / *бѣвѣљар*, -ара т. „чувар бивола“ (РСА), *бѣвољар* „id.“ Јабланица (Жугић), *бѣвољар* „id.; неуредна особа“ Призрен (Чемерикић), *бѣвољар*, -а / *бѣвѣљар*, -ара „чувар бивола“ Лесковац, *бѣвољарка* / *бѣвѣљарка* f. „жена бивола“ Врање (РСА; акц.?), *бѣвољарка* „id.“ Јабланица (Жугић), *би-*

вòл̄арн̄ик т. „стаја за биволе“ Врање (РСА; акц.?), бивол̄арник „id.“ Јабланица (Жугић); придеви б́ивољ̄и (РСА), б́ивòљ̄и Стара ЦГ (Пешикан) ⇒ б́ивољ̄ак т. „стаја за биволе“ (РСА), Б́ивољак / Б́ивољак село у прилушкој општини, срез вучитрнски Косово (Елезовић I), ороним *Бивољак* Рашка (Павловић I), б́ивољача f. „мешина од бивоље коже“ (РСА), у атрибутој служби „бивољ̄и“: ... кожа бивољача НП Вук (Вук; РСА), б́ивољк̄и (Вук 1818; Вук; РСА), б́ивољски бачки Буњевци (Реи́с/Ва́слија), б́ивољски Косово (Елезовић I), б́ивољски Радимња (Томић II), б́ивољски Призрен (Чемери́кић), б́ивољско òко „врста крупног црног грожђа“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), „врста баштенског цвећа“ Власотинце (грађа ЕРСЈ), б́ивољско око „биљка грубо назубљених листова, белих ободних и жутих средишњих цветова сложених у главичасту цваст, *Leucanthemum vulgare*“ Ниш (РСА s.v. òко), б́ивољско ср̄це „врста парадајза“ јуж. Поморавље (Марковић J.), б́ивољов adj., б́ивољех̄и НПр (РСА), б́ивољес, -с̄ӣа, -с̄ӣо „крупан, трапав, биволаст“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), б́ивољешки „бивољи“ Врање (Златановић); кајк. б́ивољ т. „биво; глупан, тврдоглавац“ Вараждин, б́ивољица f. „женка бивола“ *ibid.*, б́ивољски adj. *ibid.* (Lipljin). — Од XV–XVI в. стсрп. б́ивољ т. Александрида (RJA), од XIV в. б́ивољ / б́ивољ adj.: вдь Б́иволи Слѣда Црмница, топоним Б́ивољакъ XIV в., презиме Б́иволичѣъ Котор 1357. (Даничић), од XVII в. биво (RJA).

• Од псл. *byvolъ, уп. цсл. б́ивољъ, мак. бивол, буг. б́ивољ, слн. *bívol*, слч. *byvol*, чеш. *bivol*, глуж., длуж. *biwoł*, пол. *bawół*, рус., укр. б́у́вољ, блр. б́у́вољ; познопрасловенска позајмљеница из лат. *būbalus* (Skok 1:164 s.v. *bívol*; SP 1:485; ЭССЯ 3:158–159).

Лат. реч своди се на грчки назив афричке газеле βούβαλος и потврђена је у значењу „биво“ тек после 600. г. н.е. када та животиња, пореклом из Индије, доспева у Италију (Skok l.c.). Треба поћи од влат. *būvalus / *būfalus, уз могуће наслањање на слов. *volъ, в. во (Sadnik/Aitzetmüller 492 § 381). Источни Словени су целу реч преосмислили у духу нар. етимологије, препознавши у њеном првом делу домаћи придев буй „дивљи“ (Фасмер 1:234). Из јужнословенског рум. *bivol*, *bivoliță*, *bivolar* (Tiktin 1:333; Cioranescu 86), арум. *bívil*, *bivuliță* (Parahagi 211), мађ. *bivaly* (EWU 109). Фитоним б́ивољско око „*Leucanthemum vulgare*“ има потпуну паралелу у бугарском; у с.-х., слч., чеш. и пол. у називима ове биљке биво алтернира са во, нпр. б́ивољско око = воловско око, уп. још енгл. *oxeye daisy*, фр. *oeil de boeuf*, нем. заст. *Rindsaug*, дијал. *Stierenaug*, *Ochsenauge*, срлат. *biphthalmum*, *oculus bovis* (N. Vajs, RZJ 4–5/1979:94–95; E. Havlová, *Slavia* 72/2003/4:395). За б́ивољчићи као назив плода в. бик⁴. Назив татуле има паралеле у буг. б́ивољче (БЕР 1:46), дијал. б́ивољ Пирдоп (БД 4:89), Софија (БД 2:70), б́ивољ Карлово (БД 8:104). За б́ивољчар „врста пасуља“ уп. буг. б́ивољар „шарени

пасуљ, *Phaseolus multiflorus*“ (БЕР I.c.), дијал. *биволицы* pl. „пасуљ, боб“ Родопи (БД 2:129).

биг *biġ* m. „половина задњице, гуз“: Бѝгами, ов̄а й̄ма дѝбре бй̄гове! Васојевићи (СТИЈОВИЋ).

- Нејасно.

Можда у вези са коларским термином **бига**¹, потврђеним на истом терену, изворно „двоје у спрегу, пару“, евентуално схваћено као номинатив дуала мушког рода „два гуза“, одатле апстрахован сингулар *биг*; уп. тамо и алб. *bigë* „двоврха планина“. Лат. *biga* попримило је у млетачком дијалекту Трста и Истре опсцено значење „cunus“ (REW § 1095), настало из значења „два хлеба у пару или хлеб усечен по средини“ (DEI 516 s.v. *biga*²). Због рода и звучног анлаута тешко је помишљати на везу са гр. πλυή „задњица“. Није искључена ни веза са (такође етимолошки нејасном) породицом речи **бига**².

бига¹ *biġa* f. „дрво које повезује плуг или предње точкове кола са јармом, руда, грдел“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „дрвена мотка на предњој крстини коњских кола, руда; дебља мотка углављена у маказама предње крстине преко које волови вуку кола, процеп“ сев. Метохија (Букумирић IV), „направа, део кола уз који се са страна упрежу коњи“: Бй̄га за дв̄а а р̄уда за једнога коња Пећки Подгор, *бй̄га* „id.“ *ibid.* (Јашовић), *бига* „дрво које повезује плуг или предње точкове кола са јармом“ Драгачево (грађа ЕРСЈ).

- Вероватно романског порекла, у крајњој линији од лат. *bīga* „двопрег“; уп. за значење нарочито ит., вен. *biga* „грета као део направе за утовар и истовар бродског терета“, шп. *viga* „грета; срчаница на колима“.

Уп. DEI 516; Voerio 80; REW § 1095; Vinja 1:54 s.v. *bigota*; Skok 1950:237 (о називу увале *Биге*). Из истог извора биће алб. *bigë* у значењу „руда“ које бележи једино FShS, у другим значењима: „рачваста грана; двоврха планина; свежањ“ порекло речи је спорно (Meuer 35 и Orel 25 изводе из лат. *bīga*, друкчије Х. Барић, ААСЈЕ 1/1923:141; Çabej 2:225–228, 489). Рум. *bigă* „двопрег“ (Tiklin 1:324) биће учени латинизам (REW I.c. и Ciogănescu не бележе!). Уп. и Ј. Ердељановић, СЕЗБ 8/1907:105; Д. Петровић, ОП 9/1988:10 (о орониму *Бигезе* / *Бићезе* у Кучима).

бига² *biġa* f. „комадић меса који се обично пече на жару“ Плашки, *бй̄ганица* „комад масна меса“ ЦГ (РСА), (обично pl.) „id.“ Ускоци (Станић), *бй̄ганица* „комад (меса, сланине, пите и сл.)“ Пива (Гаговић), *набиг̄аџи се* pf. реј. „најести се, наклопати се“ Ускоци (Станић); такође *мй̄га* f. „масни слој меса“ ЦГ (РСА), *мй̄ганица* „бй̄ганица (в.)“ Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Уп. можда *bīga* f. „дугуљаст хлеб“ (ČDL), „(ваљкаст) хлеб“ Селца (Vuković), „хлеб подељен резом по средини“ Шибеник (Vinja 1:54), „дугачак хлеб већином код куће печен“, *bīga круха* Милна, Брач (Skok 1:147), слн. *bīga* „врста пецива“, од вен., ит. дијал. *bīga* „два хлеба у пару или хлеб усечен по средини“. Skok l.c. претпоставља лангобардско порекло речи у том значењу, но пре је посреди семантички развој из лат. *bīga* „двопрег“ (Snoj 40; DEI 516 s.v. *bīga*²; уп. REW § 1095), са могућом паралелом у алб. *bīgë* „рачваста грана; двоврхо брдо“, в. **бига**¹, уп. и **биг**. Иста семантика и у чак. *bīna* „некакав хлепчић што се преполовља“ < вен. *bīna* од лат. *bīni* (Skok 1:151 s.v. *bīnes*; Vinja 1:55; уп. REW § 1111), уп. **бинак**. За алтернацију *b-* са *m-* уп. *багуда* : *магуда* s.v. **бага**².

бигаир-хак *биг̀аир-х̀ак* / *биг̀ајури-х̀ак* / *биг̀ајри-х̀ак* adv. „на правди Бога“ НПр Врчевић, БиХ, НП БиХ (РСА).

- Од тур. *bigayrihakk(in)* „id.“, ар. порекла (Skok 1:147; Škaljić 142).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:338.

бигаљ *б̀игаљ*, *-г̀ља* m. „велики зглоб до кука на задњим ногама у коња“: Бигаљ није колено Жупа (РСА).

- Вероватно од нем. *Bickel* „глежањ; коцка“, истога крајњег порекла као **пикаљ**.

За немачку реч уп. DtWB, MhdWb; из ње је изведен дијалекатски глагол *bickeln* посведочен од краја XVI в. у значењу „сапињати коња везивајући га за глежањ“ (PfwB).

бигар¹ *б̀игар*, *-гра* m. „сига, седра, шупљикав кречњак који се ствара на изворима и слаповима или биохемијским путем“ (РСА), „талог који се нахвата у котловима и посуђу од воде у којој има много калцијум-карбоната“ Србија, Далм. (РСА; RJA), „слузав талог који се нахвата у вину кад прелази у сирће“ Ресава (РСА), *б̀игар* „подводно земљиште поред извора“ Црна Река (Марковић I), *Бигар* топ. и хидроним си. Србија (RJA), *б̀игьр* „камен сига, бигар“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *бигь̀р* „id.“ Пирот (Живковић; Златковић I), „шупљикави кречњак који се ствара на изворима и слаповима“ Тимок (Динић), „id.; шупљикава и мека кречњачка стена жућкасте боје, седра; талог кречњака на посуди“ Бучум (Богдановић III), *б̀игра* f. „седрена наслага на поду пећине“ Херц. (РСА), топ. *Бигре* f. pl. (?) (RJA), придеви *б̀игрен* „који је од бигра“ (РСА) ⇒ хидроним *Б̀игренац* m. си. Србија, *Б̀игреница* f. село код Ћуприје (RJA), *бигр̀овиџ* „б̀игрен (в.)“ Горња Морава и Изморник (РСА), *бигр̀овиџ* „који у себи садржи бигра“ Тимок (Динић), „чврст, тврд попут бигра; чврст, отпоран, неподатан, тврдоглав (о особи)“ Пирот (грађа ЕРСЈ), *бигр̀овиџо*

п. „кречно, зеленкасто“ ји. Србија (СДЗб 1:437), деноминал *бигр'ови се* 3. sg. impf. „стезати се, каменити се (о млевеном, ситном материјалу)“ Пирот, *убигр'ови се* pf. „скоравити се“ *ibid.* (грађа ЕРСЈ); такође *би'гор* т. „камен сига, бигар“ (РСА), хидроним *Бигор* скопска Црна Гора (СЕЗб 6:426), топ. *Бигор, -гра / -гора* Љешанска нахија (Ердељановић 1926:172), придеви *би'горни* „би'грени (в.)“, *биг'орљив* „који има у себи бигора (о води)“: Вода је „бигорљива и тешка“ Кичевија, *биг'орлија* f. „вода у којој има бигора“ скопска Црна Гора (РСА); *би'ћер* т. „шупљикави кречњак који се ствара на изворима и слаповима“ Тимок (Динић). — Стсрп. ЛИ **Бигр'ѣнь** 1249. Захумље, топоним **Бигреница** 1381. Поморавље (Даничић; РЈА), хидроним (?) **Бигоръ (стоуденьць)** око 1330. (ДХ 64, 85, 165).

• Нејасно; уп. мак. *бигор* „бигар, сига, сталактит“, *бигорлив* adj., *бигороса, бигоросува* „хватати се (о кречу на посуди)“, топоним *Бигор Доленци* село код Кичева (ИМ), манастир Св. Јован *Бигорски, буг. би'гор* „шупљикаст кречњак; течност која излази мртвацу из уста“ Банско, придеви одатле *би'горен / биг'орен, бигорлив, би'горов, алб. bigorr* „травертин; вински срсш; зубни каменац“, арум. *gigór* „бигар“, мегл.-рум. *ghigór* „id.“ (*gi-* < *bi-*).

Балканска реч која би, с обзиром на сразмерно рану посведоченост, могла бити супстратног порекла (Skok 1:147; ОС 10–11). Њен старобалкански предложак можда је посредно и потврђен античким именом језера у Македонији *Vegorritis*, уп. данашњи арум. топоним у Епиру Γκιγόρος [Гиг'оро] (ОС I.с., где в. и покушај протоалбанске етимологије). Тамо претпостављена веза са *багра* „id.“ је, упркос гласовној блискости и семантичком укрштању двеју речи — уп. *забагреши, рт. pf. аст. *забагрело* „ухватити бигар; прекрити се нечистоћом“ Бучум (Богдановић III s.v. *бигър*) — проблематична, в. **багра**². Ако се допусти алтернација *б-/м-* као у *бига(ница) / мига(ница)* (в. **бига**²), може се поредити и *мига* „врста сиге, сталагмит“ Дубр., Далм. (РСА), уп. и арум. *bigǎ* „стена, стеновит планински врх“ које Рараһаги 206 одваја од хомонима у значењу „ластар“ и помишља на везу са **Бихор** или алб. *bigórr* (уп., додуше, и алб. *bigë* „двоврха планина“ и в. **бига**¹). Према Чабеју, алб. *bigórr* на основу дијалекатске географије пре од мак. *бигор* него од с.-х. *бигар* (Џабеј 2:228, 489–490); детаљније о ареалу и значењима уп. Ушћ 1997:29–30, који такође изводи од буг. (мак.) *бигор*; полазећи од тога да су слов. потврде ограничене на јсл. ареал, Svane 1992:165 претпоставља да је у слов. језицима то позајмљеница из неког локалног предслов. језика или из албанског, где би у том случају то била наслеђена реч. Облици на *-ор* са мак. развојем *о < њ*. Двосмислено је стсрп. **Бигоръ** које бележе око 1330. Дечанске Хрисовуље у зап. Метохији: на једном месту је у све три верзије **вигоръ стоуденьць** (ДХ I.сс.), где *бигор* може бити придевски део хидрографске синтагме: „горки извор“ (в. **бигор**), али и засебан хидроним са термином *с'иуденьц* у апозицији: извор звани *Бигор*, по наслагама седре, док у трећој повељи исто име долази у формулацији

на **БИГОРЪ** на **БЪЛШИ СТОУДЕНЦЪ**; уп. Пешикан 1986:19. О топонимима *Бигареле* и *Бићер* у ист. Србији уп. Gămulescu 1983:154–155.

бигар² *бигæр* / *би̋гær* m. „псето“, *би̋гæра* f. „кучка“, *би̋гара* „id.“ (СДЗБ 9:235), „кучка скитница“ све Црмница (РСА).

- Нејасно.

Изворни запис у РСА је „нормализован“ као *би̋гар*, *-гра*, но у извору се не наводи генитив, а облици женског рода указују да ту *-æ-* није непостојано и не своди се на полуглас, већ је настало од етимолошког **a*, што је обична појава у црмничком говору, коју Б. Милетић на наведеном месту управо илуструје овим и низом других примера (СДЗБ 9/1940:233–237, уп. Ивић 1985:160). Стога се **бигар*, *бигара* може поредити са *о(б)гар*, *-а*. То чини Skok 2:547 s.v. *ògar* где објашњава облике **обгар** и *обгара* (који се јављају само у НП) укрштањем *бигар* са **огар**. Поређење трију облика *огар*, *обгар* и *бигар* говорило би у прилог етимологији која **огар** изводи из **ob(ь)gorèti* (Skok l.c., уп. ЭССЯ 26:189 s.v. **obgarь* / **obgarь* / **obgara*), за гласовни развој уп. *околитии* и **биколити** поред *околитии*, све од **ob(ь)-koliti*. Може се претпоставити и изходни облик **бьгар*, где је проблем иницијалне групе **бг-*, настале по испадању полугласа, решен на три различита начина (упрошћење *бг > г*, епентеза *о*, анаптикаса *и*), но о даљој етимологији таквог предлошка може се само нагађати (фр. *bigarré* „шарен“ хронолошки и ареално тешко може доћи у обзир). Но *огар* се може објаснити и без првобитног *-б-*, в. М. Stachowski, SEC 8/2003:169–182 (из мађ. *agár* насталог декомпозицијом члана *az agár < a zagár < гр. ζαγάρι*, крајњег кавкаског порекла, уп. **загар**). Није јасно да ли овамо спада *бигар* m. „врста сарделе *Engraulis encrasicolus*“ Цриквеница (Hirtz III, одатле РСА); не зна се генитив; Vinja 1986/1:389 не нуди решење. Иста риба слично се зове у португалском: *biqueirão*, уп. и шп. *boquerón*. Други с.-х. назив за њу је **брглун**, в. Skok 1:208 s.v. *Brgat*. Уп. још **биза**¹.

†**бигла** стерп. *бигла* f. „**ГРАДОБЛАДЕНИЕ**, тј. обавеза чувања града, стражарења на градским зидовима“: **да им нѣсть градозиданиа ни бигле** (RJA), ороним **Бигла**: **що исходи врьдо на Великоу Бьгьлоу ... и шть тлеи Бигломь** 1347. Света Гора (MS 127; ЗС 520), топ. **Бигла** (Пом. 125), такође **бигла**: **И ослободихомь села ... оть сокиа, одь оуи'че, одь бигле, одь поноса XIV в.** (ЗС 496).

- У крајњој линији од лат. *vigilare* „бдети“; уп. мак. *Бигла* село код Делчева, планина код Ресна, буг. топ. *Би̋гла*, срп. βίγλα „стража“.

Почетно *б-* смета непосредном извођењу из средњегрчког и указује на балканскоромански утицај (тако Vasmer 1944:126, док Skok 1:147 говори о позајмици нгр. речи, која се тумачи као поствербал од βιγλώω, βιγλίζω „бдети, стражарити“ < *vigilare*, уп. G. Meyer, SbÖAW 132/1895/3:14–15, са бетацизмом као у топониму стерп. **Безь**, нгр. *Veria* < стгр. Βερρόα); но стерп. облик *бигља* да се

схватити и као непосредан одраз лат. именице *vigilia* „бдење; стража“. Са *в-* „влахо-бугарско“ **вигла** у молдавским повељама XV в. (Т. Лекова, СЕД 287). Мак. ороним *Бигла* бележи Чемерикић уз напомену да је можда од алб. *bigël*, *bigla* „каменито, кршевито место, шкарпљива земља, камениште, каменик“, слично *Çabej 2:227* (не од гр. βίγλα, него од алб. *bigllë* „врх планине“). Но именице **стража**, **варда** честе су као ороними. Није јасно спада ли овамо ороним *Биглен / Беглен* у Тимоку (Павловић I). Уп. **биглисати**.

биглисати *биглисати*, *-ииѐм* impf. „певати, извијати мелодију (о птицама, нарочито славују)“ В. Назор, А. Цесарец, „играти, преплитати (ногама)“ (РСА), *биглисати* „певати (нарочито о славују)“ (Hirtz II), *збиглисати* pf. „запевати (о славују)“; такође *бигльсати* impf. „*биглисати* (в.)“ В. Назор, *бильсати* С. Крањчевић, А. Шеноа, *збильсати* pf.; поствербал *бигльис*, *-иса* m. „славујево певање“, *бильис* „id.“ (РСА), *бильсак* (Hirtz II). — Од XVI в. *биглисати* о птицама: *Gdi slavice bigliše s večera do zore* М. Ветранић, од XVII в. и о људима (RJA).

- Нејасно.

Даничић у RJA 1:288 изводи од нгр. βιγλάω, βιγλίζω „стражарити, бити будан“ (< лат. *vigilare*), одакле се по њему могло развити значење „весело проводити ноћ“ → „певати“; Skok 1:147–148 s.v. *bigla* поткрепљује претпостављени семантички развој паралелом рум. *priveghitoare* „славуј“ од *priveghia* „чувати мртваца“ < лат. *per-vigilare*, а за *б-* према лат. *v-*, сргр. β- пореди †**бигла**. Образовање на *-исати* заснивало би се на основи гр. аориста βίγλισα. Уп. и ***биглос(ов)ати се**.

*биглос(ов)ати се *биглосује се* 3. sg. impf. „радити неки посао без резултата“: Цѐл дѐн се биглосуѐм по брголазинеѐ требеѐчи и од трѐње и кѐменеѐ, па вѐчером само глѐдам да се спѐтилошем, „дангубити, мајати се“: Бѐље иди кѐд дѐктура, него што се биглосуѐш по врѐчѐе, *збиглосује се* pf. „занети се у неки посао“: Збиглосуѐм се у нѐку рѐботу и не примѐтим да се ставнило, *збиглоше се* „id.“: Иди у градину, ал немѐј да се там збиглошеш, па да те нѐма, *биглосување* n. „узалудан посао, посао од кога нема скоро никакве користи; узалудно расипање снаге“: Цѐбе ти е биглосување по тија брежуљаѐци, бѐљ глѐдај да се оцѐлиш нѐгде, по у равниште све Тимок (Динић).

- Нејасно; уп. буг. дијал. *биглувам* „цео дан ићи беспослен“ Ихтиман (БД 3:39), изрази *бие биглата* „ићи, скитати без циља“ Ботевград, *збих биглата* „отићи негде далеко, сакрити се од туђих погледа“ *ibid.* (БД 1:186).

Можда изведено од †**бигла** „стражарење“ у смислу феудалне обавезе чувања опасних тачака на путевима (кланаца, превоја и сл.), која је сељаке одвлачила од њихових свакодневних послова. Уп. и **бигља**.

бигља *би̋гља* т. „претерано дебео човек“ Лесковац (Митровић; РСА), *би̋гљав* адј. „гром, спор“: Бигљав је он за теј рабџте, ваља другога да наџдимо *ibid.* (Митровић).

- Нејасно.

Могло би се поредити са (такође нејасним) **бига**² „мастан комад меса“, **биг** „гуз“, **биго**, али се ареали не подударају. Са јужносрбијанског терена уп. можда ***биглос(ов)ати се**.

биго *би̋го* т. хур. „мио мушкарац“ Ускоци (Станић); овамо можда и презиме *Биговић*: прозвали су се Биговићима по једном претку, који се звао Биго Цуце (Ердељановић 1926:689). — Стерп. презиме **Биговић** 1351. Дубр. (Даничић).

- Нејасно.

Ако се допусти да дефиниција значења није сасвим прецизна, већ да је основно значење „пуначак, дебељуца“, може се поредити, на истом терену, *биганица* (в. **бига**²), можда и **бигља**, *би̋гулица* „мекушац“ s.v. **бигуо**.

бигор *би̋гор* т. „горчина, невоља, јад“ Врање, адј. indecl. „горак“: Краставица је бигор, не може да се једе Момина Клисура (РСА; акц.?), *бигор* т. „невоља, јад“ Јабланица, адј. indecl. „веома горак“ *ibid.* (Жугић), Лесковац (Митровић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „веома љут (о јелу)“ Врање (Златановић), *бигџрчив* адј. „који јако горчи“ *ibid.* (РСА).

- Можда исто што и **бигар**¹; уп. мак. *бигор* „горчина, мука“, *бигорен*, *бигорлив* „горак, мучан“, *збигороса*, *збигоросува* дијал. „укислити се“, фиг. „бити пун јада и чемера“, буг. *бигор солено* „врло много сољено“, *би̋горен* / *бигџрен*, *бигорлив* „јако слан“.

Развој значења би полазио од *бигџрлив*, *бигџрлија* о води пуној кречњака, одатле „горак“ у конкретном и апстрактном значењу. Облик на *-ор* из македонског или наслоњен на **горак**.

бигунац *би̋гунац*, *-џнца* т. „чабар, ведро“ НП (РСА), „ведро, хектолитар“ Пераст, Потомје, Рачишће, *би̋џнац*, *-џнца* „id.“ Марина код Трогира, Хвар, Брач (Skok 1:148), „дрвени чабар запремине око 100 литара с мерним ознакама; дрвено корито које помоћу мотке носе два мушкараца на раменима“ (ЃDL), *бигунац* „чабар, ведро“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *бигуници* pl. „мали судови за мере“ Пољица (ZNŽ 8:268).

- Од вен. *bigonzo* „id.“ (Skok 1:148).

Вен. *bigonzo* је од влат. *bicongius, сложенице од *bi-* „дво-“ и *congius* „мера за течност“ (Skok l.c.; DEI 518 s.v. *bigòncio*; уп. REW § 1083). Облик *бигџнћа* f. „посуда, врч“ ји. Бока је из ит. *bigoncia* „чабар, ведро“ (Lipovac-Radulović I 34).

Овамо највероватније спада и *бичунац*, *-ница* „чабар“ Паштровићи (РСА). У погледу морфолошке адаптације уп. *ганац*, *ганца* поред *ганач*, *ганча* „кука, чакља“ < ит. *gancio* „id.“, вен. *ganzo* (Skok 1:550 s.v. *gānac*).

бигуо *би̋гуо*, *-ула* m. „врста тестенине дугуљастог облика“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *би̋гули* pl. сз. Бока (Musić), *би̋гули* Будва и Паштровићи, *Би̋гули* „Будвани“ *ibid.* (Lipovac-Radulović II), чак. *би̋гули* „врста резанаца“ (ČDL); такође *би̋гула* f. (обично pl.) „резанци, макарони“ Лика, Бос. Грахово, ЦГ (РСА), чак. *би̋гуле* pl. „id.“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II); *би̋гулица* dem. Бос. Грахово, „поводљива особа, мекушац“: Права је бигулица, као да је од теста ЦГ; *би̋гуљан*, *-ана* m. „id.“ *ib.*, *би̋гуљача* f. *ib.* (РСА).

- Од ит. дијал., вен. *bigolo*, *bigoli* pl. „тестенина налик на црвиће“ (Skok 1:147 s.v. *bigät*; Vinja 1:54–55; Lipovac-Radulović I 34; Musić 134); уп. слн. дијал. *bigoli* „тестенина“.

Уп. и фурил. *bigul* „било која ствар цилиндричног, дугуљастог облика; врста тестенине“ (DESF 1:218). Од лат. *bombyx*, *-ycis* „свилена буба“, са суфиксом *-olo* < лат. *-ulus*, за семантички прелаз уп. ит. *vermicello* „црвић“, *-i* „шпагети“ (Skok I.c.; DEI 517 s.v. *bigoli*; уп. REW § 1202), мада има и мишљења да је порекло речи спорно (DESF I.c.). Подругљива значења заснивају се вероватно на вен. вулгарној метафори, уп. *bigolo* вулг. „пенис“, фиг. „глупак“, или су, како је сугерисано у примеру, можда изведена од „мек, савитљив, као (кувана) тестенина“ или „лако се обликује, као од теста“. У потврдама из ји. Боке присутно је колебање у роду: Каквѐ су овѐ бигуле — Каквѐ су онѐ бигули, уп. Vinja 1:54. За ту појаву, као и за прелаз *-л* > *-о* у позајмљеницама, уп. *бакуо* / *бакул* m., *бакула*¹ f. < вен. *basolo*.

бидает *бид̋ает̋и* m. „првостепени суд у бившој Турској“ Призрен (Чемерикић).

- Скраћено од тур. *bidayet mahkemesi* „id.“, ар. порекла.

У првом члану изворне синтагме је тур. *bidayet* „почетак“ од ар. *bidāya*, в. Tietze 1:337, за други в. **мешѐма**.

бидат *бид̋ат̋и*, *-ат̋а* m. „новотарија“ БиХ (Škaljić), овамо вероватно и „намет, глоба“: И на земљу бидат наметнула НП (РСА), *бед̋ат̋и* „новотарија“: Ово с̋аг ѝскочи тај бед̋ат̋, да се дава уз девојку мир̋аз Косово (Елезовић I).

- Од тур. *bid'at* „новотарија; јерес; апокриф“, ар. порекла (Skok 1:146; Škaljić 141–142); уп. алб. *bidat* „новотарија“ (Boretzky 1976:26).

Порекло значења „намет“, као и облика *бед̋ат̋и*, може се тумачити на два начина. Уколико се ради о етимолошки истој речи као *бидат̋и* „новотарија“, семантички

развој је могао настати под утицајем тур. „јерес“ → „оно што није по шеријату“, што би се могло закључити из Елезовићевог објашњења s.v.: „некада су се тако звали сви намети осим оних који су шеријатом предвиђени: десетак, порез на стоку (агнам), служба у војсци и за немуслимане плаћање харача“. Облик *bedāī* могао би се изводити и непосредно од тур. *bedaat*, истог значења и порекла као *bid'at*. Мање је вероватно довођење у везу са тур. *bidad*, *bedad* „део у општем фонду; део, порција“. Тур. *bidad* је од ар. *bidād*, а *bid'at* од *bid'at*, за чије порекло в. Tietze 1:336–337.

биж *бѝж*, *бѝжа* m. „грашак, *Pisum sativum*“ Херц. (Halilović 247; PCA, без gen.), Конавли (Kašić 353), Дубр. (Бојанић/Тривунац), сз. Бока (Musić), ји. Бока (Lipovac-Radulović I, без gen.), Далм. (PCA; ČDL, оба без gen.), *биж* „id.“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II s.v. *bidž*), *дивји биж* „врста дивљег грашка, *P. arvense*“ Далм. (Šulek), *бижи* pl. „грашак“ Будва (Lipovac-Radulović II l.c.), Сињ, Скрадин (Šulek), *бѝжањ*, *-жња* „id.“ Далм. (PCA), *бѝжaj* Херц. (Halilović l.c.), *бѝжа* f. *ibid.*, Дубр. (PCA), Орлец (Houtzagers), *бижелин* m. Будва и Паштровићи, *бижеле* f. pl.: Бижеле су fino сочиво, али треба добра конча *ibid.* (Lipovac-Radulović II l.c.); *бѝц* m. ЦГ (PCA), Бањани (грађа ЕРСЈ), Грбаљ (Lipovac-Radulović I s.v. *biž*), *биц* Будва и Паштровићи (ead. II), *бицѝљ* Грбаљ, *бицѝлѝн* „врста ситног грашка“ *ibid.* (ead. I s.v. *biž*); *биз* „*P. arvense*“ Далм. (RJA).

• Од вен. *biso* „id.“, *bisello* < лат. *pisum* (Skok 1:164–165 s.v. *biz*¹; OC 11; Lipovac-Radulović I 35; Musić 134; Шоћ 56); уп. слн. *bīž* m., *bīži*, алб. *bizë*, дијал. *bīzh* Задар (Krstić).

Уп. и фурл. *bisi*, *bisel* „id.“ (DESF 1:224). Другачије о пореклу вен. речи в. DEI 533–534. Истог је порекла и други део полусложенице *ризи-бизи* „јело од пиринча и грашка“, *рѝжи-бѝжи* „id.“ ји. Бока < вен. *risi-bisi* „id.“ (Lipovac-Radulović I 296; уп. Skok l.c., 44 s.v. *àngrīz*), за први део в. **ориз**. Овамо можда и *грах виш*, *виш* m. „сочиво“ Стулић (OC l.c.), за значење в. *бижеле*, за алтернацију б- : в- в. **биша**. У облику *бицѝљ* за *ж* > *ц* в. FO 525 § 2.234, за *-ељ* < ит. *-ello* в. Skok 1:490; у *бижелин*, *бицѝлин* јавља се деминутивни суфикс *-ин* < ит. *-ino* (в. id. 1:722); за *-њ* и *-ј* < *-љ* у облицима *бижањ*, *-жња* и *бижaj* в. id. 3:228 s.v. *sìdlo* односно FO 504. У већини балк. језика називи за грашак тумаче се као позајмљенице од ит. *pisello* < лат. *pisum*, **pisellu(m)* dem. (DELI 935): мак. дијал. *бизелја* Д. Преспа, *бизѝл* ' Воден, преко нгр. (Budziszewska 1983:29), буг. *бизѝл(у)*, *бизѝля* преко тур. (БЕР 1:46) или нгр. (Филипова-Байрова 75), арум. *bizél'e* преко тур. (Papağagi 212), алб. *bizele* од ит. и тур. (Meyer 38), нгр. (μ)πιζέλι (Ανδριώτης 219, 281; G. Meyer, SbÖAW 128/1893/1:34 за облик са *μπ-* претпоставља вен. порекло), *μπιζελιά*, тур. *bezelya*, *bezelye* преко нгр. (Tietze 1:329).

бижа *бѝжа* f. „отпаци од вуне“ БиХ, *бѝж* m. „id.“ *ibid.* (PCA).

• Нејасно.

Уп. можда **бич²** и тамо упоређене рум. речи у значењу „прамен вуне (и сл.)“; однос -ж- : -ч- могао би се објаснити позајмицом из два различита романска идиома. Семантички је мање вероватна веза са венецијанизмом **биша** „дрвоточина, трулеж“.

бижат *бижџа̃и̃*, *-а̃и̃а* m. „јегуља, Anguilla“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *би̃жса̃и̃* Шибеник, Корчула (Skok 1:165), *би̃жса̃и̃* Сплит (Šimunković/Kezić), чак. и *би̃жсо̃и̃* (Skok l.c.), *бижса̃и̃а* f. Комижа (Hirtz III).

• Од вен. *bisato* „id.“, фурл. *bisat* m., *bisate* f. (Skok 1:165 s.v. *bižot*; Vinja 1986/1:157); уп. алб. дијал. *bizhàt* Задар (Krstić).

Од ит. *biscia* „(водена) змија“ < лат. *bēstia* „животиња“, са суфиксом *-atto* (тако Skok l.c.; DEI 529 s.v. *bisatto*), в. **бестија**, **беча**, **биша**. DESF 1:222 оспорава ово тумачење са фонетског аспекта, јер би се, ако се пође од вен. облика *bissa* „змија“, очекивало безвучно *-s-*, и наводи хипотезу А. Прагија о вези са вен. *biso* „сив, пепељаст“. Vinja l.c. се опредељује за прву претпоставку, јер „se gotovo sva evropska imena za jegulju temelje na slici ‘zmiја’“, в. **јегуља**, **угор**. Облик *бижа̃и̃* из Нерезина на Лошињу (Hirtz III; PCA) пре цакавски него од ит. *bisatto* „мала јегуља“.

бижигати *бижига̃и̃и* impf. „тражити“ Дубр. (Skok 1:165), *бижџига̃и̃и* „id., претраживати“ сз. Бока (Musić), „id., њушкати“ Корчула (Vinja 3:327), *бижига̃и̃и* „претраживати“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I s.v. *žbižigavàt*), *бижџи(н)га̃и̃и* / *бижџи(н)га̃и̃и* „преметати, чепкати“ Трогир, *бижџи(н)га̃ва̃и̃и* „id.“ ib. (Geić/Slade-Šilović II), *бижџига̃ва̃и̃и* „претраживати, њушкати“ Корчула (Vinja l.c.), *бижџига̃и̃и* „тражити нешто за јело или шта друго“ Дубр., *избижџига̃и̃и* pf. „све претражити“ ib. (Бојанић/Тривунац); *бижџигин* / *бижџигин* m. „знатижељник“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II); *жбижџига̃и̃и* impf. „тражити, претраживати“ сз. Бока (Musić), Корчула (Vinja l.c.), *жбижџига̃и̃и* „id.“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *жбижџига̃ва̃и̃и* ји. Бока (ead. I), *жбижџига̃ва̃и̃и* „id., њушкати“ Сплит (Radišić), *жбижџигин*, *-ина* m. „способан, сналажљив, предузимљив човек“ В. Десница (PCA), *жбижџигин* „id.“ Сплит (Radišić). — Од XVI в. *бижџига̃и̃и* „тражити“ М. Држић (Skok l.c.).

• Од вен. *bisegar* „претражити, прекопати, превртати“, фурл. *bisigà* „id.“, вен.-тршћ. *sbisigar* „id.“ (Skok 1:165; Vinja 3:327 s.v. *žbižigat*; Lipovac-Radulović I 383; Musić 134).

За различита тумачења порекла етимона в. Vinja l.c. Према Мусићу, у Боки под утицајем дубровачког говора (Musić l.c.).

бижица *bījica* f. „суд у који се музе млеко, музлица“ Далм., Херц., „мало буре за остављање усолјених риба“ Бока (РСА). — Од XVIII в. *бижица* „музлица“ Бела, Стулић (РЈА).

- Нејасно.

Најпре деминутив од **бигунац**, где је *-унац* схваћено као суфикс (уп. *б(ј)егунац* s.v. **бегун**) а *биг-* као основа; *-ица* f. према *музлица*. Skok 1:165 понавља Даничићево поређење (РЈА 1:375) са сргр. називима посуда βήσσα, βήσιον и покушава да га поткрепи примерима са гр. β > б као **босиљак**, **колиба**, **кораб**, док за *-жс-* уместо *-с-* допушта укрштање са *дижица* „музлица“.

биз *bīz* m. „обућарско, сарачко шило“ Косово (РСА).

- Од тур. *biz* „id.“; уп. алб. *biz, bizë, bis, -zi* (Boretzky 1976:27).

За порекло тур. речи в. ЭСТЯ 2:130–131; Eren 55; Tietze 1:361.

биза¹ *bīza* f. „ловачка керуша“ НП ЦГ (Вук), Лика (РСА), Поткозарје (Далмација), Ускоци (Станић), Рожаје (Hadžić), „кучка“ Пива (Гаговић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ; БОРИЧИЋ), Ускоци (Станић), Загарач (ЋУПИЋИ), сз. Бока (Musić), „мала кучка, штене“ Прошћење (ВУЈИЧИЋ), хур., реј. „девојка“ Загарач (ЋУПИЋИ), „жена скитара“ Лика (РСА), Ускоци (Станић), „заједљива жена“ Лика (РСА), „лајава (млађа) жена“ Пива (Гаговић), сз. Бока (Musić), „скитница; безобразница“ Васојевићи (БОРИЧИЋ), „похотљива, неморална жена“ Ускоци (Станић), „јуница; јогунаста жена“, често име за кују Дуга Реса и Карловац (Perušić II 105), и m. „неваљала особа“ Ускоци (Станић), *bīsa* f. „кучка“ Стара ЦГ (Пешикан), Црмница (СДЗБ 9:368), Загарач (ЋУПИЋИ), сз. Бока (Musić), „id., псето“ Бјелопавлићи (ЋУПИЋ 197), хур., реј. „девојка“ Загарач (ЋУПИЋИ), „лајава жена“ сз. Бока (Musić), *būsa* „кучка“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *bījica* dem., *bīzача* „ловачка керуша“, *bīзуља* „лукава, опака, заједљива жена“, *bīзеша* „id.“ све ЦГ (РСА), *bīсеша* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *bīзна* „*bīзуља* (в.)“ ЦГ (РСА), *bījица* „кучка; ловачка керуша; скитара; похотљива, неморална жена; неваљала особа“ Ускоци (Станић), *bījаси* adj. „који је као биза, opak“ ЦГ, *bīзџка* f. „*bīзуља* (в.)“ ib. (РСА), *bīзџка* „немирна, љута, често и покварена девојчица“ Загарач, *bīзџка* „id.“ ib. (ЋУПИЋИ), Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *bīзџаси* adj. „*bījаси* (в.)“ ЦГ (РСА), *bīзџкас, -сиа, -сио* „неваљао, пасји“ Ускоци (Станић), *bījици се* impf. „штенити се“ ЦГ, *џбизити (се)* pf. „оштенити (се)“ ib. (РСА), *џбизити* „напаствовати; силовати (као пас бизу)“ Васојевићи (БОРИЧИЋ); *bīзе, -еи* n. „штене“ ЦГ (РСА), Прошћење (ВУЈИЧИЋ), Загарач (ЋУПИЋИ), „id.; немирно, неваљало дете“ Ускоци (Станић), *bīсе, -еи* „пашче, млади пас“ Загарач (ЋУПИЋИ), Црмница (СДЗБ 9:368), *bīзџ* f. coll. Ускоци

(Станић), Загарач, *būsād* ib. (Ћупићи), *būzak*, -ака / -зга т. „ловачки пас“ Кучи, „живахан, враголаст младић“ ЦГ (РСА), *bizāk*, -а „пас“ Загарач, *bisāk* „id.“ ib. (Ћупићи), Стара ЦГ (Пешикан), *būzg* „ловачки пас“ Ћ. Поповић (РСА), *bizāče*, -ачеџа п. „псето; немирно, љуто, покварено дете, скитанче“, *bisāče*, -ачеџа „id.“, *bizāčād* f. coll., *bisāčād* све Загарач (Ћупићи); *būzin*, -ина т. „ловачки пас“ (Вук), Колашин, НПр Врчевић, НП (РСА), Ускоци (Станић), „пас“ Прошћење (Вујичић), сз. Бока, „човек који је стално уз неког другог човека“ ib. (Musić), „похотљивац, женскареш“ Ускоци (Станић), *bizūn* „пас“ Пива (Гаговић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Загарач, „ловачки пас“ ib. (Ћупићи), *būsūn*, -ина „id.“ ЦГ (Вук; РСА), *bisūn* „пас“ Стара ЦГ (Пешикан), Црмница (СДЗб 9:368), Загарач, „ловачки пас“ ib. (Ћупићи), *bisun* „пас“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *bizūnče* / *bizūnče*, -еџа п. dem. Ускоци (Станић), *būzinasī* adj. „бўзасī (в.)“ ЦГ (РСА); *būzo* т. hур., „кер; похотљивац“, *būzō* hур., *būzōv*, -ова, *būško*, *būško*, *Būško* име псу све Ускоци (Станић); *būšče*, -еџа п. dem. ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), „дете опаке ћуди“ ЦГ (РСА), *būšchād* f. coll. Ускоци; *būzomā* interj. за вабљење пса ib. (Станић), *būzoma* id. Прошћење (Вујичић), *būzomā* Ускоци (Станић), *būzō-mā* Пива (Гаговић), *būž* / *būž*, *būžs* / *būžs* (обично поновљено) Ускоци, *būžsnūšī* rf. „вабнути, позвати пса“ ib. (Станић).

- Нејасно.

Можда ономатопејског порекла; уп. рус. дијал. *bizy* узвик за пујдање пса, даље ономатопеју за подражавање зујања обада, рус. дијал. *bizy!* звук којим деца лети из шале нагоне краве у неконтролисан трк и глаголе који изворно означавају „обадање“, а онда и терање стоке, разуздано понашање људи, скитање, нпр. рус. дијал. *bizovat* у сва три значења (све СРНГ), **базакати**, **базати** (**buz-* / **bъz-*); та основна семантика објашњавала би горње експресивне употребе које се свODE на „бестидно“ понашање кучке при терању и парењу; занимљива је семантичко-творбена подударност између *bizo-ок-* и гр. хом. *κυν-όλης* „бестидан“, најчешће о женама. Уколико би се пак узело да је експресивизација секундарна и да је у основи неутралан назив за женку домаће животиње, могућа се чини веза са буг. дијал. *bizaj* „сисати“, *būska* „женске груди, дојке код животиња, виме“, нгр. дијал. *βυζί* „id.“, *βυζάινω*, *βυζάινω* „дојити, сисати“, уп. и буг. *bōzka* „дојка, сиса (код жена и животиња)“, мак. *boska* „id.“, срп. (?) дијал. *bōzka* „дојка код животиња“ околина Призрена (БЕР 1:63; SP 1:471) — какво год било порекло те лексичке породице. Георгијев види у *-i-* из *у превој дужења од *ъ > о и реконструира пие. **b(h)uǵ(h)-i-* (БЕР 1.с.); по SP 1.с. s.v. *bъzъka*, и реконструкција и објашњење су неизвесни; Sadnik/Aitzetmüller 325–326 § 261а помишљају, са резервом, на ту везу и за **биза**²; уп. (о)бизити се. Даничић у RJA 1:375 изводи *būza* од тур. *büz* „коза“, што Skok 1:165 s.v. *būza* само спомиње не нудећи сам решење. Тур. реч је позајмљена из персијског где је староиранска и праиранска,

уп. авест. **būza-* „јарац“; формално, *būza* би могло бити прасродно преко псл. *byza, али реч је усамљена на словенском плану, а значења се не подударају (многобројни рефлексни стиран. речи у средње- и новоиранским језицима доследно значе „коза, јарац“, уп. Расторгуева/Едельман 2:191–194). Значењем подударне и донекле обликом блиске, али географски удаљене су германске речи нем. *Petze* „кучка (и погрдно, о жени)“, енгл. *bitch* „id.“, агс. *bicce*, стнорд. *bikkja*, а ни њихов међусобни однос није јасан (уп. Kluge 693). Фонетски је тешко поћи од лат. *bestia*, уп. **беча**, **биша**. Извесна сазвучност постоји са **вижао**. У узвику *бизома* за елемент *-ма* уп. *mā / mā* интерј. за вабљење паса Лим (РСА), уп. и Станић s.v. *-mā* за друга образовања истог типа. Уп. и **бизгов**.

биза² *būza* f. „овца која се близни“ ист. Србија (РСА; акц.?), *būza* „id.“ Врање (Златановић), Пирот (Живковић), Тимок, „овца близнакиња“ *ibid.* (Динић), „овца или коза која се близни“ Лозан (Јоцић), Пирот (грађа ЕРСЈ), име овци која се близнила или је сама близне Лозан (Јоцић), име таквој кози: Наша Биза окозила два јарета Власотинце (грађа ЕРСЈ), име кози Тимок (Динић), интерј. за вабљење Пирот (грађа ЕРСЈ), *būze* n. „близанац (о јагњету, детету)“ Врање (Златановић), *bize* „јагње близанац“ Тимок (Динић), *būziki* m. pl. Врање, *bizóŋa* име јарцу *ibid.* (Златановић), *būzo* интерј. (најчешће удвојено) за вабљење коза Тимок (Динић).

- Нејасно.

Можда напросто *близа, али нема објашњења за испадање *-л-*, осим евентуалног укрштања са тур. *büz* „коза“, уп. **биза¹**, тамо за могућу везу са буг. *bizaj* „сисати“. Не треба искључити могућност да је посредни остатак из неког старобалканског сатемског идиома (најпре трачког) у виду сложенице од ие. **bi-* < **dui-* „двапут“ и *gen-* „рађати“, уп. лат. *bignae* „женски близанци“, стинд. *dvi-jā-* „двапут рођен“. Уп. и **бинак**, **двиза**, слн. *bizika* „овца“ од узвика за вабљење оваца *bic, bic* (Bezlaž 1:20 s.v. *bic*).

бизак *būzak*, *-zga* m. „лепак за хватање птица“ (РСА) в. **весак**.

биз бизе *būz būze* adv. „за наш рачун, како ми хоћемо“ Косово (Елезовић II 500).

- Од тур. *biz bize* „међу нама“, досл. „ми нама“ (Skok 1:165 s.v. *büz*²); уп. и буг. дијал. *būzbizè* „близак, присан“: Тиа са бизбизе Пирдоп (БД 4:89), „сам“ Хасково (БД 5:61), *biz bize* „заједно“ Ђумурџин (БД 6:9).

Тур. *biz* је лична заменица 1. pl. у номинативу, а облик *bize* је у дативу. За порекло в. ЭСТЯ 2:129–130; Tietze 1:361.

бизгов *būzgōv*, *-ōva* m. „развијен а нерадан дечак или младић; зинзов“ Милићевић (РСА), Србија (РЈА), *būzgōv* „id.“ Косово (Елезовић I), *bizgōv* „ленштина, нерадник“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *būzgiñ* dem. „лепо обучен

а нерадан младић“, *бизгòвчина* f. augm., реј. (РСА), *бизгòвчина* m./f. Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бѝзгòвски* adj. Косово (Елезовић I), *бизгòвица* f. „развијена али нерадна девојчица или девојка“ (РСА); *бѝзгуља* „id.“ Србија (РЈА), Поморавље (РСА), *бизгуља* Косово (Елезовић I), „изазовна, снажна, нападна жена“ Васојевићи (Боричић), *бѝзгичица* dem. „лепо обучена а нерадна девојка“ Дубр. (РСА). — XVI в. *бизђућ* m. укор младој особи: *Stara sam, a ne znam koliko ovi 'bizgjići' znaju — Vele t' ih znaš, 'bizgjiću'*, nu hodi ovamo M. Држић (РЈА).

- Нејасно.

Можда псл. **byzg-* као превој дужења од **bъz(g)-* „зујати, скитати, ленчарити и сл.“, в. **базати**. Skok 1:165 s.v. *bizgōv* само пореди алб. *biskonje* „девојка високог и усправног стаса“. Тачно читање Држићевог облика зависи од тога да ли је Иван Стојановић (*Anekdoti i različite mudre izreke* I, Dubrovnik 1893, 44) узео *бизгић* из Држића или из живог говора.

бија¹ *бија* f. „лишај на камену“ (?): Жена, да јој ... придође млијеко, нека дуље времена пије воду, у којој је размућена бија (острогитина или онај црвенкасти лишај са стећака, јер једино бија од њих може да буде) БиХ (РСА).

- Нејасно.

Извор је Иван Зовко, ZNŽ 1:273, одакле је од речи „јер...“ допуњен навод из РСА, где је дефиниција значења проблематична. Из примера би излазило „струготина (или сл.)“, онда можда *биља (за *љ > j* уп. Ивић 1985:177), у вези са речима за „ивер, трунку“ наведеним s.v. **биљица**. Семантички блиско је **биша**, између осталог и „посип“, али за *-j-* (< **-x-*?) према *-и-* нема објашњења, уколико је тамо дата етимологија исправна.

бија² interj. в. **би**.

бијача *бијача* f. „баба“: Нијесу се обрадовали ни дједу ни бијачи, ни својој кући ни брдима Ћ. Сијарић (РСА), *бијача* „id.“ Рожаје (Надџић).

- Нејасно.

По РСА 1:545 од тур. *biyükanne*, у том случају хипокористик. Уп. **бик-работа**, **бика¹**.

бијел *бијел* f. „белика, део дрвета између коре и сржи“ Хрв., *бјѐл*, *бјѐли* „id.“: Бјѐл је онај меки слој у дрвету између коре и чврсте масе ... мање више бијел; при прављењу грађе бјѐл се увјек скине, јер се брзо суши Дубица на Уни (РСА), кајк. *бел* „маст за јело“, *бел ока* „беоњача“ (РНККЈ); такође *б(ј)ѐл*, *б(ј)ѐла* m. бот. „врста храста љутик, белџиг, *Quercus sessiliflora*; биљка црника, чесвина, *Quercus ilex*“ (Вук; РСА), *бѐл* „врста храста“ Ресава, Срем, *бјѐл* „id.“ Херц. (Вук 1818), „бели храст, *Quercus robur*“ Златибор

(Миловановић), ик. *би̑л* „id.“; топ. *Бѣље* Барања (РСА), придев *б(ј)ѣлов* (Вук 1818; Вук; РСА), *бѣлѡв*: Белова врата Драгачево (Ђукановић II), *бѣлѡво др̑во* „врста храстовог дрвета, од цера се разликује што му је ‘мазна кора’“ Косово (Елезовић I), ик. *би̑лов* (Вук), *бјѣлѡв*, -ѡва т. „храст љутик“ (РМС), *б(ј)ѣловача* f. „белова мотка или дрво, грана“ Дучаловићи (РСА), *б(ј)ѣловина* „белово дрво“ (Вук 1818; Вук), Растовина је од три врсте: бјеловина, кора јој је бела ... церовина ... лужњак Златибор (РСА; Миловановић), ик. *би̑ловина* (Вук), *бѣлѡвина* „мекши део дрвета, између коре и срчике“: Белѡвина багремова је помекка, па може да гу једе црвоточина Врање (Златановић); *бѣлика* „део дрвета између коре и сржи“: Дрво има споља кору, под њом лику, па белику (РСА), *бјѣлика* „id.“: Често се копају пањеви ... чија је бјелика или бакуља (слој нарастао последњих година) иструлела и опала Златибор (РСА), Ускоци (Станић), „зова, *Sambucus nigra*“ Далм. (RJA; РСА), „луч са мало смоле“: Неће ова бјелика да гори Прошћење (Вујичић), *бјѣлика* „део боровог дрвета са мање смоле“ Стара ЦГ (Пешикан), *бљѣлика* „белика (в.)“: Не ваљају њва дрва ништа, свѣ сам̑а бљѣлика Ускоци (Станић), Покријо кућу оном мртвом бљѣликом то ће струнути за три године Пива (Гаговић) ⇒ *бљѣличина* augт. и реј. Ускоци (Станић), чак. *бил̑ика* „id.“ Вис (Роки); *бѣлик* т. Вучје крај Лесковца (РСА), *белик* црно-травска Кална (Богдановић III), *бјѣлик*, -ика „бел, љутик“, *б(ј)ѣликовина* f. „белика (в.)“, „id.“; млада шума“ Вучје крај Лесковца (РСА), „зова“ (RJA; РСА), *бљѣликовина* „део дрвета слабијег квалитета (о субелкастом делу)“ Пива (Гаговић), *бјеликар* т. „беликар трава, *Sacalia*“ (RJA), *белик̑ар-ѡправа* „белобрешка, планинска зељаста врста *Adenostyles albifrons*“; сложенице *бјѣлѡшум* т. „бел, љутик“ ЦГ ⇒ *бјѣлѡшумов* adj.: Уз бадњаке се исцијепи и доста бјелѡшумовијех дрва (РСА), *бљѣлѡшум* „id.“: Бљѣлѡшум је дѡбар за каце Васојевићи (Стијовић), овамо вероватно и *бјѣлѡшочина* f. „црв на шљивовом дрвету“ Хрв.; и са -љ: *б(ј)ѣљ*, *б(ј)ѣља* т. „белика (в.)“: Млађа лета [дрвета] су мекша и беличасто обојена, те се тај део дрвета и назива бел̑ или бакуља, „врста храста, љутик“ (РСА), *бѣљ* „белика (в.)“ Слав. (Вук), *б(ј)ѣљина* f. „id.“, *б(ј)ѣљевина* / *би̑љевина*: Шљивовом се дрвету узима само срце и осрђе (дакле све оно што је црвено) без бел̑евине Расина, „дрво с којег је огуљена кора“: Гдјегдје се обичаје по зими с дрвећа кору гулити. Такво дрво се осуши и као сухо односи. Такво дрво се зове „бјѣљевина“ („биљевина“) Плитвичка језера, Тупижница, Лика (РСА), *бљѣвина* „белика (в.)“ Војв. (РСГВ), *бјѣљевине* pl. „гране сувог лишћа, обично храстовог, за исхрану оваца“ Доњи Рамићи (Малбаѡа); *бѣлен* т. „бела маса у стаблу дрвета, бел̑“: Кд се праји буре дуга не сме да има бѣлен Тимок (Динић), „слој стабла млађи и ближи кори“ Бучум (Богдановић III); *б(ј)ѣљика* f. „id.“, *б(ј)ѣљик*

т. „храст љутик“, „белика (в.)“: Белик је одма под кором и дебео око два прста (РСА), *белѝк* „врста церовог дрвета“ Мрче (Радић), *белѝк* „бела маса на храстовом деблу“ црнотравска Кална (Богдановић III), *б(ј)ѝликов* adj., *б(ј)ѝликовина* f. „беликово дрво“ Заглавак, Качер (РСА), *белѝковина* „храстово дрво“ Тимок (Динић), *б(ј)елѝчак* т. dem., *белѝкар* т. „инсект поткорњак, *Scolytus mali* и *Scolytus rugulosus* који живи под кором и изазива сушење воћака“; *б(ј)елѝг* „храст љутик“, *б(ј)елѝћ* „id.“ (РСА).

• Од псл. **bělъ* „белина, нешто бело“, уп. слн. *běl* „белика; катаракта“, слч. *běl* „белина; белика“, дијал. и „сланина“, чеш. *běl*, (новије, ретко) т. „белина; бело брашно; белика“, стчеш. и „беланце; маст“, пол. *biel*, (новије) т. „белина; белика“, заст. „белило“, стпол. и „бело брашно; мочвара“, глуж. *běl* „белина; белика; катаракта; маст“, длуж. *běl* „белика“, струс. *бѣль* „белина; бела подлога тканине; кожа веверице“, рус. *бель* „белина, бела боја; белика“, дијал. „беоњача“ итд., укр. *біль* „белина; белика; платно“, дијал. „сланина“, блр. *бель* „белина, бела боја“, буг. дијал. *белика* „врста храста, *Quercus pedunculata*“, *белик* т. „белика“, мак. *беловина* „id.“ (SP 1:241; ЭССЯ 2:84–85, id. 66 s.v. **bělīkъ*; Skok 1:153a s.v. *bīo*).

Псл. **bělъ* f., секундарно и т., тумачи се као апстрактна изведеница од псл. придева **bělъ* > **бео** (тип: *rāvan* f. од *rāvan* adj.); као abstractum „белина“ посведочена само код Прерадовића, уп. и *жуѝа бијел* „врста грожђа бели токајац“ Крижевци (РСА; јек.?). у значењу поткорног слоја дрвета није искључено ни извођење од основе глагола **běliti*, уп. **белити**, *обелиѝи* у значењу „огулити кору са дрвета“; назив за врсту храста вероватно по карактеристичном слоју белике, али у основи може лежати и **bělъ* „маст“, уп. **жир**. О вези значења „белика“, „маст“, „опна, кож(иц)а“ и „мочвара“ (нпр. блр. *бель*, ЭСБМ 1:344) в. О. А. Теуш, РДЭ 100. Упоредо са *i*-основом срећу се у појединим језицима, па и у српско-хрватском, рефлексии секундарне *jo*-основе **bělъ* т. > с.-х. *белъ*-. У значењу дела дрвета између коре и сржи *б(ј)ел-ика* / *б(ј)елѝ-ика* изводи се суфиксом **-ika* од именице **bělъ* / **bělъ*, а не непосредно од придева **bělъ* као **белика** „врста воћа“; пре овамо него тамо *белѝка* „бело месо код живине“ Мачва (Лазих), *белѝвина* „id.“ *ibid.* (Лазих I). Може се помишљати и на хапслолошко упрошћење **běluka* од **bēlo-lyk-*, в. **лико**. За *бјеликар(-ѝрава)* уп. **белобрек**. Топоним *Белѝе* је пре колектив на **-ѝје* од **bělъ* „врста храста“ него посесив на **-јъ* у средњем роду (према *село*) од хипокористика **Vělъ* од **Белослав** (тако Скок 1939:123). Уп. и **Бијелина**.

бијелница *бијелница* f. „врста веза на црним конавоским кошуљама“ Конавли; *објелница* „врста веза“: Објелница – старински мрки или црни вез назван објелница *ibid.* (РСА).

• Вероватно од **bělъ* > **бео**, (*о*)*бѣлийи*, в. **белити**.

За мотивацију уп. опис: „Према изрази ошава и огрова, разликовале су се три врсте веза: *златницица*, *жупницица* и *бијелницица* (*објелницица*, *обијелницица*). У златници су огров и ошва били потпуно испуњени златом, у жупници жутом свилом, а у бијелници црвеном, модром и зеленом свилом, толико разређено да се на прсима примјећивало бијело платно“ (Вукмановић 1980:175). Но, као и код **белир** : *жупиц*, недоумице у погледу семантике и образовања остављају могућност да је посредни секундарно осмишљење, за сличне случајеве уп. **обела**, **објеље**.

Бијељина *Бијељина* f. варош у Семберији, си. Босна (РСА), град у Зворничкој нахији (Вук 1818; Вук), Прихватићу равну Бијељину НП (Detelić 2007:52); ктетик *бијељински* (Вук 1818; Вук), етници *Бијељинац*, *-инца* m. (Вук 1818; Вук; РСА), *Бијељинка* f., *Бијељинчанин* m., *Бијељинчанка* f.; такође и *Бјељина* Белићев правопис (РСА). — 1446. in *Bielina* (Динић 1978:299), 1813. § **Биелини** (ЗН 5918°).

• Вероватно од *бѣль* „врста храста“, в. **бијел**.

Лома 1997:11, тамо и за творбени тип колектива на *-ина* са дендронимом у основи, уп. нпр. псл. *Berzina „брезова шума“. У називима за храст по правилу је кратак рефлекс *јата*, уп. облик *Бјељина*. А. Лома у: Detelić l.c. допушта у основи и *běľь у значењу „блато, мочвара“. Постоје и помени овог топонима у турским изворима. Šabanović 1982:173 допушта читања *Бијељина*, *Белина* или *Билина*, Handžić 1986:111 чита *Бијељина*. Planities *Bellina*, где је, по Попу Дукљанину, легендарни краљ Белуш поразио угарског краља, пре би, по Динићу (1978:273–275), требало везати за село *Белџин* код Шапца. Овамо можда и топоним *Белџина* код Чачка и у области Космаја (РЈА).

Бијуклија *бијуклија* m. „бркат човек“ Левач, презиме *Бијуклић* Прота Матија; овамо вероватно и *бујуклија* f. „велик“ [?]: Око ње су р’јеке двије, | р’јеке двије бујуклије Ј. Илић, презиме *Бујуклић* Ј. Веселиновић (РСА).

• Од тур. *biyikli* „бркат; који се рачва“ (С. Петровић, ЈФ 56/2000/3–4: 810–811).

РСА 2:262 тумачи реч *бујуклија* од тур. *büyükli* (?), што је мање вероватно, а и семантичка дефиниција је непрецизна и могуће формулисана под утицајем тур. *büyük* „велик“, пре ће бити реч о рекама које се рачвају, в. детаљније С. Петровић l.c. Тур. *biyikli* је од *biyik* „брк“, изворно турског порекла (ЭСЯ 2:304; Egen 51–52; Tietze 1:333). Уп. **бик-работа**.

бик¹ *биџ*, *биџа* / *биџа* m. „taurus“ (Вук 1818; Вук), *биџ*, *биџа* „неујаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод“ (РСА), Мачва (Лазих), Поткозарје (Далмација), Ускоци (Станић), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Бачка (Sekereš X), јуж. Барања Срби (id. XI), „веома снажан или похотљив мушкарац“ (РСА), „снажан момак или девојка“ Ускоци (Станић), *биџ*, *-а* „бик“ Гораждевац (Букумирић II),

Васојевићи (Боричић), Стара ЦГ (Пешикан), *би́кx'*, *би́ка* / *би́к*, -а „одрасло или некастрирано мушко говече“ Криви Вир (Ракић), *би́к*, *би́ка* „бик“ Златибор (Миловановић), *би́к*, *би́ка* „id.“ Радимња (Томић II), *би́к* Свиница (id. I), Лозан (Јоцић); кајк. *би́к*, *би́ка* Туропоље (Šojat), *би́к*, *би́ка* Вараждин (Lipljin); *водѐни би́к* „птица *Ardea stellaris*“ Срем (Вук), *водени бик* „водени коњ, *Hippopotamus amphibius*“ Ј. Вујић, 1809. (РСА), „букавац, *Botaurus stellaris*“ (РСА), Слав. (Hirtz II), „врста чапље, *A. stellaris*, *Ardetta minuta*“ Банат (РСГВ), „водењак, *Triton cristatus*“, „барњак, *Limnaea stagnalis*“ Банат, „митолошка животиња у облику змаја“ (РСА), сраслица *водѐника* m. „*A. stellaris*“ (Вук), сложеница *суби́к* „бик који није потпуно ушкопљен“ Слав., ср. Далм., *субика* m. „id.“ Слав. (RJA), *субичина* (Вук; RJA), *субичина* / *суби́чина* Слав. (RJA); *би́чић*, -а / -и́ћа dem., „млад бик“ (РСА), *би́чић* Ускоци (Станић), бачки Буњевци (Реи́ц/Ва́члија), *би́чић* (Вук 1818; Вук), Војв., *бичи́ћ*, -и́ћа Вршац (РСГВ), *бичи́ћ* „јунац; мушко теле; поодрастао и снажан дечак“ Загарач (Ћупићи), *бичьк* dem., хур. Тимок (Динић), *би́чина* f. (ређе m.) augm. (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Реи́ц/Ва́члија; Sekulić), и реј., „човек јак као бик, који се сили“ ЦГ (РСА), „снажан, задригао мушкарац“ Ускоци (Станић); *би́че*, -еи́а n. dem., „јуне“ (РСА), Војв. (РСГВ), *би́че* dem. (Вук 1818; Вук; РСА), „јунац“ бачки Буњевци (Реи́ц/Ва́члија), *би́че* dem., „мушко теле; здраво, једро дете“ Ускоци (Станић), *биче́* dem. Пирот (Живковић; Златковић I), Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Лозан (Јоцић), *бичеи́ца* pl. (?) Пирот (Живковић), *би́чад*, -ади f. coll. Војв. (РСГВ), Ускоци, „здрава, једра деца“ ib. (Станић), *бичѐнце* / *бичѐнце*, -еи́а n. dem., хур. Пирот, *би́кац*, -кца m. „неујаловљен во“ Босна, *би́кчић* dem., *бикче*, -еи́а n. НПосл Гњилане (РСА), *би́кче* Криви Вир (Ракић), Гораждевац (Букумирић II), *бикче́* Црна Река (Марковић II), Јабланица (Жугић), Лозан (Јоцић), *би́ко* m. хур.: Црн бико све село свико НЗаг (РСА), *би́ча* „јак, биковит човек“ Тимок (Динић), *би́коња* augm. (RJA), „бик; снажна, необузdana особа“ Ускоци (Станић), *би́коња* / *би́коња* „неујаловљен во“ ист. Србија, име бику, „јак човек“ ЦГ (РСА), *Би́коња* име волу ист.-бос. Ере (Реметић), *би́кѐња*, -ѐ „снажан и осоран момак“ Загарач, *би́кѐњица* dem. ib. (Ћупићи), *би́кања* „неујаловљен во“ Крагујевац, *би́кои́а* „биковит во“ Сомбор, Зеница (РСА), „бик; снажна, необузdana особа“ Ускоци (Станић), „вочић (од милоште); крут, здепаст и снажан момчић“ Загарач (Ћупићи), „снажна и јака момчина“ Пива (Гаговић), „снажна, робусна особа“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ) ⇒ *заби́кои́и* pf. „замужатити, осилити се, оснажити се“ Ускоци (Станић), *би́кела* m. реј. „јак и задригао мушкарац“ Студеница, *би́чеи́а* име волу, *би́чои́а* id. Босна (РСА), *би́чои́а* Ливно и

Дувно (Рамић), *бич̄а̄к*, *-а̄ка* „јак, крупан, снажан човек“ Врање, *бич̄аклија* „id.“ *ibid.* (РСА; акц.?); *бич̄ица* f. „јака и немирна крава; снажна и опора жена“ Загарач (Ћупићи), *бикуља* „биковита крава“ (РСА), Ускоци (Станић), Војв., „јалова крава или она која даје мало млека“ *ib.*, „јуница до две године“ Шурјан (РСГВ), „дебела, немирна, још нетељена крава; крупна, снажна, ружна жена“ Прошћење (Вујичић), „здрава, једра, задригла жена“ ист.-бос. Ере (Реметић), реј. „id.; разуздана, обесна жена“ ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), реј. „неваспитана жена“ Врање (РСА), *бикуља* „биковита крава; крупна, снажна жена“ Вршац (РСГВ), Загарач, „осорна жена“ *ibid.* (Ћупићи), „она која је снажна, вратата“ Пива (Гаговић), „здрава, крупна жена“ Косово (Елезовић I) ⇒ *бикуљина* (ређе m.) *augm.* ЦГ (РСА), Ускоци, *бикуља̄с*, *-ста*, *-стио* adj. „снажан, силовит, задригао; похотљив; која је као бик, која даје мало млека (о крави)“ *ibid.* (Станић), *бӣкна* f. „снажна, бикуљаста крава“ Загарач (Ћупићи), „id. (и о овци, кобили)“ Ускоци, „крупна или обесна жена“ *ibid.* (Станић), Загарач (Ћупићи), ЦГ (РСА), „снажна жена“ Васојевићи (Боричић), Пива (Гаговић), „силна, бесна жена“ Гораждевац (Букумирић II), *бикуша* „крава која тражи бика; похотљива жена“ Војв. (РСА), „жена која се умиљава, ласка“ Далм. (РСА; RJA), *бӣкоша* реј. Стара ЦГ (Пешикан), „биковита или јалова крава; крава која даје мало млека“ Срем (РСГВ), *бӣкеша* реј. „крупна или обесна жена“ ЦГ, *бикача* „id.“ *ib.* (РСА), „снажна крава, овца, кобила и сл.; снажна, самоволна, похотљива девојка или жена“ Ускоци (Станић), „палица од бичје жиле“ Војв.; *бӣка̄р*, *-ара* m. „говедар“ *ib.* (РСА; РСГВ), *бӣка̄р*, *-а* „id.“ *ib.* (РСА; акц.?), *бӣка̄р* Вршац (РСГВ), *бӣка̄р* Свиница (Томић I) ⇒ *бӣка̄рош* Војв. (РСГВ), *бӣка̄рина* f. „период парења крава; част коју говедар добије кад јави домаћину да се крава водила“ Срем (РСА), *бӣка̄рина* „порез на приплодне бикове“ Вршац (РСГВ), *бӣка̄ра* „стаја за бикове“ Бачка (РСА), Војв., *бӣка̄рница* „id.“ *ib.* (РСГВ), *бӣка̄рница* Ченеј (Марић), *бӣка̄рница* Вршац, *бӣкана* „id.“ Срем (РСГВ); сложенице *бикош̄ија* m. „човек дебелог врата“ Врање (Златановић), „тврдоглав човек“ *ib.*, *бӣколаса* f. „бӣкеша (в.)“ ЦГ; п р и д е в и *бӣчиј̄и* „који је у вези са биком, који је као у бика“ (РСА), *бӣчиј̄и* (РСА; RJA), *бӣчији* бачки Буњевци (Reić/Vačlija) ⇒ *бӣчовина* f. coll. „јунад (неушкопљена)“: Бичовина значи јунце још невијене или нечукане, па макар да је и један, опет се чује у говору да је бичовина Пирот (РСА; акц.?), *бич̄овина* „јунад“ *ib.* (Живковић), *бӣков* „који припада бику“ (РСА), *бик̄ов* Радимња (Томић II) ⇒ *бӣковина* f. „месо од бика; жилаво месо“ Ускоци (Станић), *бӣковић* m. dem. „јунац“, *бӣковача* f. реј. „бӣкеша (в.)“ Војв., *бик̄овљ̄и* adj., *бӣковск̄и* / *бик̄овск̄и* (РСА); *бик̄овић̄и* „налик на бика (нпр. во)“ (Вук 1818; Вук), „id. (о мушком телету)“ Хрв. (RJA), „који је неујаловљен или

недовољно ујаловљен (за вола)“ (РСА), Златибор (Миловановић), „која је као бик; која је јалова или даје мало млека (о крави)“ Срем (РСГВ), „који је у мушкој снази, изразито полно способан (за човека); који се понаша као бик; који је велики и снажан као бик“ (РСА), „дебео; који заудара“ (Skok 1:95), „жилав, тврд (о месу и сл.)“ Футог (РСГВ), *биковиџи* „неуштројен; бесан“: То је биковит вепар Мрче (Радић), *биковиџи* „полно насртљив и снажан“ Тимок (Динић), „тврдоглав“ Пирот (Златковић V), „*id.*, лоше нарави“ *ib.* (Панајотовић), *небикòвиџи* „ујаловљен“; *бѝкаси* „који је као бик“ (РСА), само у узразу *бѝкасиа кра̀ва* „крава која личи на бика; јалова крава или она која даје мало млека“ Војв. (РСГВ), *бѝкас, -сиа, -сио* „*id.*; снажан, задригао; похотљив“ Ускоци (Станић), „груб, незграпан, арогантан“ Загарач (Ћупићи), *бѝкас* „снажан, јак у врату (као бик)“ Пива (Гаговић); *де ном ина ли бикòваџи, бѝкујџм impf.* „бити бик“ (РСА), „живети као бик“ (Вук), *~ (се)* „понашати се као бик, беснети, силити се“; *бѝчиџи (се)* „силити се“ ЦГ (РСА), *бѝчи се 3. sg.* „дрвити се, издвајати се од осталих“ Тимок (Динић), *забѝчиџи pf.* „достигли узраст бика (о јунету); замочити се, ојачати“ Ускоци (РСА; Станић), „надрети, устремити се“ (РСА), „престати бити послушан“ Ускоци (Станић), „оснажити, осилити“ Прошћење (Вујичић), „постати нагојен, забрекао; понашати се надмено“ Мачва (Лазић), *~ се* „достигли узраст бика (о јунету); заинатити се, бити тврдоглав као бик“ Војв. (РСГВ), „ојачати; угојити се“ *ib.* (РСА; РСГВ), „направити се важан“ Љештанско (Тешић), *забѝчиџи (се)* „развијати се у бика (о јунцу); замочити се; постати осيون“ Васојевићи (Стијовић), *забѝчиџи (се)* „ојачати; постати охол, груб“ Загарач (Ћупићи), *набѝчиџи се* „наразметати се снагом, силом“ ЦГ (РСА), *узбѝчиџи* „оснажити се (о јунцу); замочити се“ Никшић (Ђоковић), *узбѝчиџи* „осилити“ Васојевићи (Боричић), *узбѝчиџи* „ојачати као бик; постати непристојан, непослушан“ Загарач (Ћупићи); *убѝчиџи (се)* „постати осيون“ Васојевићи (Стијовић), *убѝчим се* „кочоперити се“ Лесковац (Митровић), „испрсити се, укрутити се“ Пирот (Живковић), „почети пркосити, кочоперити се“ Јабланица (Жугић), *убѝчи се 3. sg.* „укрутити се као бик па не радити ништа; правити се важан“ Пирот (Златковић I), *убѝчиџ се perf.* „*id.*“ *ib.* (Панајотовић); *избѝчиџи се* „разголитити се кад је хладно, пројуначити се“ Врање (РСА; акц.; инф.?), *избѝчим се* „кочоперити се“ Лесковац (Митровић), *бѝка (се) 3. sg. impf.* „оплођавати (се) (о крави)“ Криви Вир (Ракић), *бѝка* „*id.*“ Лозан (Јоцић), *~ се „id.“, забѝка pf.* „оплодити краву“, *разбѝка се* „почети терати се (о крави)“ све Тимок (Динић). — Од XV в. **БИКЪ: њстѣѣжи БИКЪ отъ договъ** (RJA).

- Од псл. *bykъ, уп. стсл. **БЫКЪ**, мак., буг. *бик*, слн. *bìk, bíka*, слч., чеш. *byk*, глуж., длуж., поль. *byk*, струс. *быкъ*, рус., блр. *бык, быка́*, укр. *бик, бика́* (Skok 1:95 s.v. *bàk2*; SP 1:473–474; ЭССЯ 3:147–148).

Псл. реч тумачи се као поствербал од **byčati / *bykati*, уп. буг. дијал. *бѷча* „бучати, рикати; ударати, гурати, обарати, забијати“, *бѷкам* „обарати“, чеш. *byčeti* „рикати, мукати“, *bykati* „id.“, длуж. заст. дијал. *bysaś* „плакати (о деци)“, стполь. XV в. *byka* 3. sg. „риче“, рус. *бычѧть* „зујати (о пчели)“, рус. дијал. *бѷкаться* „бости се“, изван словенског лит. *bĩkauti* „рикати (о стоци)“, *bĩkas* „водени бик, *Botaurus stellaris*“, уп. с.-х. *водени бик*, мак. *воден бик*, рус. *водяной бык* „id.“ (SP 1:471, 474; ЭССЯ 3:146–147) и в. **бучати, букати се, пчела**. Поједина значења глагола у слов. језицима, укључујући срп. дијал. *бѷкаѷи, показују повратни утицај поствербалне именице на семантику глагола (уп. **биц**), а сличан значењски распон имају и деноминали **byčiti, *bykovati* у српском и другим слов. језицима, уп. поль. заст. *byszyc* „шибати корбачем, бичем; соиге“, дијал. *byszyc sie* „тражити бика (о крави)“, рус. *бычѷться* „бити натмурен“, дијал. (и *бѷчиться*) „дуго не бити стеона (о крави)“, укр. дијал. *бѷчитися* „терати се (о крави)“, слч. *bykovat* „рикати“, поль. дијал. *bykować* „соиге“, *bykować sie* „терати се, тражити бика (о крави); блудничити“, рус. дијал. *быковѧть* „тражити бика (о крави)“ (SP 1:471–472). За *бѷчиѷи* „снажно ударати, нагло, жестоко радити“: Згрѧбио наку сикѷрчину, па бѷчѷ л бѷчи ист.-бос. Ере (Реметић), а можда и за нека горенаведена значења буг. глагола, треба допустити утицај турцизма **бичити**. Паралелизам у изведеницама и њиховим значењима између *бик* и **бак²** поткрепљује суд о овом другом називу као апофонској варијанти првог. За метафорична апстрактна значења „(бити) тврдоглав“ и „охолити се“ уп. слов. паралеле: буг. дијал. *бѷковѷт* „тврдоглав, непокоран“ Враца (БД 9:228), рус. дијал. *бѷчиться / бычѷться* „инатити се, бити својевољан, тврдоглав“ (СРНГ) и буг. дијал. *бѷча се* „правити се важан“ (БЕР 1:47 s.v. *бик*), поль. ретко *byszyc sie* „охолити се, хвалити се“ (SJP). Није, међутим, сигурно да овамо спадају придев *бѷковиѷ* у значењу „еластичан“ (в. **бик³**), као ни глагол *(из-)бѷчиѷи се, -им се „(ис)кривити се“: *бѷчи се* 3. sg. „кривити се (о дрвној грађи)“ Тимок, *избѷчи се* „искривити се (нпр. о греди)“ *ibid.* (Динић), па ни горенаведена значења „прсити се, јуначити се (и сл.)“, будући да у призренско-тимочким говорима постоји продуктивна категорија итератива са променом коренског *e* у *и*, нпр. *огрѷбам, истѷрѷса* (Ивић 1985:115), тако да је у основи можда *бѷчиѷи* *, „кривити“, в. **бечити¹, бечити², -бечити³**, уз секундарно наслањање на **бик¹**. За значење *бѷкуша* „жена која се умиљава, ласка“ уп. **бѷколѷти** на истом подручју. Из јсл. језика реч је позајмљена и у суседне језике, уп. рум. *bic* „бик“ (Tiktin 1:323), арум. *bic, bică* „id.“ (Parahagi 205), нгр. дијал. *μѷκѷс* „бик предводник стада“ Македонија, *μѷк, μѷκѷс* „бик“ Костур, Лерин, Солун, Катерини, *μѷκѷс* „id.“ Епир (Budziszewska 1991:38), алб. дијал. *bik* „женскарош“ Дебар (Çabej 2:232, 490), мађ. *bika*. Из мађарског се вратила као *бѷка*, горенаведени облици *воденбѷка, субѷка* као да показују утицај те повратне позајмљенице, в. **бѷка²**, тамо и о метафори *бѷк* „локомотива“.

бик² *би́к, би́ка* т. „лукова прорашљика, цволика“ Срем (Вук), Војв. (РСГВ), „чврст, цвечаст лист црног лука који носи семе“ Ловра (Мијатовић), „шупља стабљика са цвашћу на врху (нпр. код црног лука)“ (РСА), „семеник црног лука“ Васојевићи (Боричић); *би́ковац* „id.“ (?): Семе мо́ра да ўзмеш са би́ковца Јаша Томић (РСГВ), *би́ковий* адј. „из кога је израстао бик (о луку)“: Биковита је она главица црног лука ... која на место главице бика развије, *би́ковийо́сий* f. Србија; *би́чийи се* impf. „истеривати бикове (о црном луку)“ Сврљиг, Гружа, Надибар (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић).

- Вероватно контракцијом од *бијак (< *бијџь) од **бити²** у значењу „избијати, ницати“ (в. **избити**); уп. и буг. дијал. *бик* „плодник лука“ Софија (БД 1:242; БД 2:70), такође *би́йка* f. „трескот, *Polygonum aviculare*“ (Влајић-Поповић 2002:53–54).

Од основе са итеративним проширењем *бијати в. псл. *бијакъ „млат“, и са́мо неизвесне старине (ЭССЯ 2:96). У овом значењу, вероватно јсл. дијалектизам (као *избојак* т. „млада грана, младица која из корена избија“ итд.). Из фонетских и лингвогеографских разлога мало је вероватно порекло од мађ. *bök* „бодља“ < *biik* „бости“ (тако Skok 1:149, који реч сматра локалним хунгаризмом, напомињући да је вокализам *-и-* нејасан). Скок овамо (погрешно) прибараја и „плод татулин“ (в. **бик⁴**). Ипак није искључено ни наслањање на **бик¹**.

бик³ *би́к* т. „лу́к, опруга на брави“ Зоруновац, „опруга на пушци капислари“ ср. Тимок, *би́ковий* адј. „који се тешко запиње и одапиње (за ороз на пушци)“ *ibid.*, Књажевац, Пирот (РСА), *би́ковийи* „који је савитљив и еластичан (о дрвету)“: За прегло да најдеш биковито дрво: дрѐн, брѐс и такво, а не врбу́, ел топо́лу Тимок (Динић), „несавитљив (о жици); онај са којим се тешко успоставља сарадња“ Бучум (Богдановић III), *би́ковийи* „укрућен, мало покретан, несавитљив“ Пирот (Јовановић Б.).

- Нејасно; уп. буг. дијал. *би́ковит* „крут, несавитљив (нпр. о пруту)“ (ПРОДД), „којим се тешко рукује (о кључу, маказама, вратима)“ зап. Бугарска (СБНУ 10:223), „напет, затегнут (о опрузи, дасци и сл.)“ Враца (БД 9:228).

Придев означава дрво које није ни круто, ни одвећ савитљиво (попут врбе или тополе), уп. Динић s.v. *йрегло́*, а такође Н. Богдановић, *Развиџак* 217–218, Зајечар 2004, 71: „У говору сврљишког краја (а сигурно не само у њему!) *би́ковийи* је несавитљив, тешко савитљив. *Би́ковийи* је челична жица. Еластична, али се ’не превиија’. *Би́ковийи* је опруга на пушкама каписларама, која се натегне, па потом откачена шибне ороз на капислу. Зато се у Средњем Тимоку, од Књажевца до Зајечара, та опруга зове ’*бик*’, а исто се зове и опруга на брави, у селима између Тимока и Ртња.“ Код придева је присутно наслањање на *би́ковийи* „који има одлике бика“, уп. **бик¹**, но крајњу етимологију можда треба тражити на

другој страни, уп. оно што је тамо речено за глагол **(из-)бичиџи се* „искривити се“ на истом терену. В. и **беква**. Може се поредити и тур. *bük* „окука, кривина, завој“ (општетур. порекла, в. ЭСТЯ 2:290–293; Tietze 1:404), за тур. *ü* > срп. *и* уп. *бикме* поред **бућма**, али турска реч одговара само својом општом семантиком, а не и конкретним значењима. Уп. и **бик²**.

бик⁴ *би́к, би́ка* т. (обично рл.) „плод татуле (*Datura stramonium*)“: Сасвим младе чауре [татуле] зову се „теоци“ ... а зреле „бикови“ (РСА; РЈА), „татула“: Ми у Деспотову зове́мо га би́к. За́то се зове́ би́к, што ђе да убоде ко́ би́к ... Војв. (РСГВ), *водени бикови* „плод враголића (Трапа *natans*)“ (РСА; Симоновић), *биков листи* „татула“ (РСА s.v. *ли́сти*¹; Симоновић), *биков* т. „id.“: У Војводини има врло много татуле или бикова, — израз који се чешће чује (РСГВ), *би́ковача* f. „id.“ ib. (РСА; РСГВ), *би́ка* „плод татуле“ Банат, „плод враголића“ (РСА).

• Од **бик¹**, уп. слн. *bik* „татула“.

Мотивација се заснива на бодљикавости плода, који код враголића и наличи бичјој глави, уп. нем. *Ochsenkopf* „Т. *natans*“ (Marzell 4:752), даље буг. *рогчета* рл. (БЕР 6:285 s.v. *рог*), рус. *рогу́льник*, укр. *рогу́лька*, блр. *рагу́льнік* „Трапа“, итд. — називе настале на основу сличности плодова са рошчићима (ЕСУМ 5:100 s.v. *рогатка*). За сему „бости“ у породици речи **бик¹** уп. рус. дијал. деноминал *би́каться* „бости се“ (СРНГ). У истим значењима и са истом мотивацијом *бивољчић*, в. **биво**, а за називе плода татуле још и **во**, **крава**, **теле**. Уп. такође слч. *бија́шник* „*Datura*“ за које Machek 1954:208 помишља да је изведено од *bujak* „бик“ и упућује на укр. *коровяк*, али му мотивација није јасна. Друкчије Даничић у РЈА 1:300 s.v. 2. *bik* и за њим Skok 1:149 s.v. *bik*, који ово, заједно са речју **бик²** „лукова прорашљика“, тумаче као мађаризам локалног простирања, од мађ. *bök* „бодља“, *bük* „бости“, претпостављајући, дакле, исту мотивацију. Bezlej 1:21 s.v. *bik* II процењује реч као нејасну, помишљајући да је исто што и *beka*, *bičje*, в. **беква**, затим наводи буг. називе *би́шка, би́шка* „*D. stramonium*“ — које Георгијев у БЕР 1:51 повезује са *би́ше, би́шка* „прасе“ (али који могу бити и од **бичка*) — дајући на крају слн. синониме *volek* и *svinjska dušica*. Облик *бика* у Банату вероватно је повратна позајмљеница из мађарског, уп. нем. дијал. *Bick(e)* „*D. stramonium*“ у си. Трансилванији < мађ. *bika* (Marzell 2:49), в. **бика²**. Облик *биков* је вероватно погрешно реконструисан номинатив на основу генитива множине у горенаведеној потврди. Придев *водени* у називу враголића среће се и у синонимима: *водени зуби* назив за плод, *водени орах* (Симоновић).

бик⁵ *би́к, би́ка* т. „врста друштвене игре“: Ту се играло прстена, туре, бика, фоте ... и многих других веселих игара Л. Комарчић, „врста деџе игре“: Хајде, да се играмо бикова Војв. (РСА), „свадбарска игра“: Најпознатије игре на свадбама у Бачкој су „самртник“, „језула“, „коњ“, „бик“, „болесник“ *ibid.* (РСГВ), *водени бик* „чобанска игра“ Фрушка гора (РСА).

- Вероватно од бик¹.

Уп. рус. дијал. *игра быкѡм (быкѡми)* „дечја игра у којој се деца јуре, боду и вичу — бууу!“ (СРНГ s.v. *бык*). За поузданију етимологију потребан је опис игара. Тако нпр. у игри *воденог бика* „воде бика на продају“, што је казна за играча кога зову *бик* (СЕЗБ 54:236), те је предложена етимологија бар у том случају вероватна. Уп. и значење „пиљак“ s.v. **бика²**.

бика¹ *бѡка* f. „мајка“ Босна (Вук; РСА), „жена, девојка код муслимана“ БиХ (РСА), „бака; стара жена уопште“ Рожаје (Надџић).

- Вероватно хипокористик од бијача.

Тип *бѡка* од **баба¹**, *сѡка* од **сестра**. У прилог оваквом извођењу говори подударност ареала двеју речи. Skok 1:149 указује на то да у румунском постоји *bîcǎ* „мајка“ и сматра да је веза, на коју помишља Даничић у RJA 1:300, са тур. *bik* „господар“ (sic!) неоснована.

бика² *бѡка* m. „бик“ (Вук 1818; Вук), слав. Срби (Секереш I), барањски Срби (Sekereš I), Нашице (id. III), јуж. Барања Хрвати (id. IX), *ibid.* Срби (id. XI), „млад бик“ Футог, Ловра (РСГВ), m./f. „бик“ Варош у Слав. (РСА), f. Лика катол. (Skok 1:95), m. „крупан и снажан нераст“ Срем, f. „крупна крава“ Јеловик код Младеновца, „биволица“ (РСА), „необуздана, бикаста крава; оштра и набусита жена“ Поткозарје (Далмација), „снажан човек“ Ловра (Мијатовић), *бѡкица* dem. (РСА). — Од XVII в. *бика* М. Раднић (RJA).

- Повратна позајмљеница од мађ. *bika* „бик; крупан, снажан човек“; уп. слч. дијал. *bika* „бик“, укр. дијал. *bika*, *b'ika* „id.“ (ОЛА ЛС 2:30), рум. *bicǎ* „id.“.

Мађ. реч изводи се, посредством јсл. језика са *y > i, из слов. *bykъ, в. **бик¹** (Skok 1:95 s.v. *bǎk²*), премда неки сматрају да је старотурског порекла (MNYTESz 1:299; EWU 105; Hadrovics 145). У вези са значењем *бѡка* f. „парни мотор који покреће вршалицу“ Тараш (РСГВ) уп. мађ. *bika* „парна машина“ 1898. (EWU l.c.), с.-х. заст. *бик* „парна машина локомотиве“ Мокрин (Б. Ибрајтер, „Политика“ бр. 32035, 12. јануар 2003, А15), буг. дијал. заст. *бик* „локомотива“ рум. Банат (ТБД 4:40). Иста ономасиолошка веза јавља се у загонеткама с одгонетком „воз“: Црн галоња преко мора риче Косово (V. Vovan, *Narodna književnost Srba na Kosovu. Narodne zagonetke*, Priština 1980, 214), буг. вол без рогове Ихтиман (БЕР 6:282 s.v. *роз*), уп. старији модел загонетака на Балкану у којима се зоонимима за вола црне одн. црвене / плаве / жуте боје означава „кота“ одн. „пламен“ (Б. Сикимић, НССВД 22/1994/2:322). За значење „крупан и снажан нераст“ уп. буг. дијал. *бик* „бик; нераст“ Тракија (БД 6:9), као и пример уз придев *биковић* „неуштројен; бесан“: То је биковит вепар Мрче (Радић). Овамо вероватно и *бѡка* / *бѡка* m./f. „каменчић, пиљак у дечјој игри 'шкуље' (пиљака)“ Оток код Вин-

коваца (РСА): према опису игре, *бика* је пиљак који играч треба последњи да протера кроз *кајију* направљену од својих прстију (ZNŽ 7:75); уп. рус. дијал. *бык* „велики оловни пиљак којим ударају у игри пиљака“ (СРНГ). В. и **бик**⁵.

бика³ *би́ка* / *би́ка* f. „крупна ваш“ Лика, Хрв. крајина, *би́кеша* „id.“ Хрв. крајина (РСА).

- Подложно различитим тумачењима.

РСА 1:546 даје назнаку „шаль(иво)“, тј. посреди би била хипербола крупне ваши као бика (в. **бик**¹, **бика**²), но полазиште је могао бити турцизам **битка**². Уп. и **бибати се**, тамо и слн. *biba*. Можда икавски = *бика* s.v. **бека**¹, уколико је то у вези са **белка**, где се јавља исто значење.

бикме *би́кме*, *-еџа* / *-а* n. „свилена, сребрна или златна жица“ Врање, Куманово (РСА) в. **бућма**.

бикнути *би́кнути*, *-нџм* impf. impers. „милити се, свиђати се“: Па ни овако ми се, вјерујте ми, не бикне овдје стати Неретванска Крајина, ~ *се* pf. „навићи се“: Свачему се човек бикне (?) Војв. (РСА), у изразу *како ти се бикне?* „како си?“ Дубр. (Вук; РСА), *би́кнути се* impf. „навикавати се на нову средину, нове околности“: Ђди ми се нџ бикнџ *ibid.* (Бојанић/Тривунац), *забикнути се* pf. „навићи се“ Далм. и Херц. (РСА), *збикнути* „навикнути, научити“ Дубр. (РЈА), *зби́кнути се* = *зби́ћи се* „привићи се“ Далм. и Херц., ЦГ, *збикавати се* impf. „навикавати се“ ЦГ. — XVII–XVIII в. *бикнути* „навићи“: Како тко никне, тако и бикне НПосл Дубр. (РЈА).

- Декомпоновано од *о-бикнути*, *о-бићи* < *ob-vuknōti, *ob-vukti, в. **вићи** (Skok 3:534 s.v. *ičiti* (*se*)).

Уп. и Лома 2000:603.

биковина *би́ковина* f. „врста јабуке“ Хрв. (Šulek; РСА; РЈА), „врста грожђа“ Куманово (РСА), *бикујина* „врста јабуке“ Вараждин (Šulek; РЈА).

- Нејасно; уп. мак. *биковина* „крупно црно грожђе са тврдим зрневљем, које дуго траје“.

Македонско значење (потврда за врсту грожђа у РСА је из Куманова!) као да указује на метафору од **бик**¹, но уп. и **бик**³; са друге стране, постоји формално подударње са фитонимима *би́ковина* „удика, *Viburnum lantana*“ (плодови јој личе на грожђе), *бикуљина* „*Salix viminalis*“, в. **беква**. Не треба искључити ни везу са **бик**⁴, јер плодови татуле личе на јабуке, уп. назив за њу *бодећа јабука* (Šulek).

биколити *би́колити* impf. „мазати кога речима“ Далм. (РЈА), ~ *се* „облетати, обигравати (око некога), умиљавати се“: Биколи се око њега да му то учини ЦГ (РСА), *би́кòлити* „окруживати, обухватати, стешњавати, опкољавати“ Загарач, *зби́кòлити* pf. „окружити, опколити; закупити, убедити

нападним понашањем, принудити“ *ibid.* (Ћупићи), *убíколиџи* „мажењем умирити“: Ваља убиколити ждрибе, док се на њ самар вргне средња Далм. (РЈА); овамо и *објèколиџи* „салетети“ Рисан, ~ *се ibid.* = *облијèколиџи се* „навезати се, наврсти се“ (Вук), облиеколити се ... Кад се човек около човека вртїй ... и никад га се неће да окане док му неиспуни желю Врчевић (РСА; в. ниже).

- Декомпоновано од *оби-колиџи*, в. **колити**, **коло** (Skok 2:126–127 s.v. *kòlo*; Лома 2000:603); уп. мак. дијал. *бикòле* „ићи наоколо, избегавајући контакт, заобилазећи“ Кукуш (Пеев 1988), „*id*; простирати се наоколо“, *забикòле* „направити круг (око нечега)“ Егејска Македонија (Пеев), буг. дијал. *забикàлям, забиколя* „обилазити, обићи“, *избикàлям, избиколя* „заобилазити, заобићи“, *набикàлям, набиколя* „обилазити, опколити“.

Уп. ЭССЯ 27:95 s.v. *obikoliti. Skok I.c. даје добро тумачење, а 1:154b s.v. *bìo* претпоставља, погрешно, *běľk-ol-iti, од **бео**. Псеудојекавизам *објèколиџи* свакако је настао тек након декомпозиције *оби-колиџи* > *о-биколити*, а из њега даље *обљеколити, погрешно прочитано као *облијèколиџи*; оба примера у РСА су из преписке Вука Врчевића са Вуком Караџићем; и на наведеном, и на другом месту (*облиеколила се*) Врчевић пише старим правописом и свакако треба читати *обље-*, а не *облије-*, како је Вук прочитао и унео реч у том облику у друго издање свог Рјечника.

бик-работа *бìк-рабоџа* f. „најинтензивнији период пољских послова“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок (Динић).

- Вероватно од тур. дијал. *bük* „велики“ поред *büyük* и **работа** (С. Петровић, ЈФ 56/2000/3–4:810–811).

За (општетурску) етимологију тур. *büyük* в. ЭСТЯ 2:288–290; Tietze 1:383. Уп. **бијача**.

бикуља *бìкуља* f. (обично pl.) „витица, плетеница косе“ Даница 1866, К. Пеичић, Оток (РСА), Војв. (РСГВ), *бìкуље* pl. „витице“ (Вук 1818; Вук), *бìкуљасї* adj. „витичаст, увојит (о коси)“ В. Маринковић; овамо и *б̀у-куље, б̀ук̀уљã* f. pl. „уплетена дуга женска коса“ (РСА).

- Подложно различитим тумачењима; уп. буг. дијал. *б̀укул* m. „мала плетеница, девојачка кика“ рум. Банат (ТБД 4:40).

Може се, с једне стране, поредити тур. *bükülü* „упреден, усукан; савијен, смотан; уковрцан, увијен“, *bük(ü)lüm* „увојак“ (Redhouse), за двојако рефлектовање тур. *ü* као с.-х. *и* и *у* уп. *бикме* поред **бућма** — а с друге стране нем. *Wickel* „перика“; нем. реч означавала је у осамнаестом веку, када су мушкарци носили плетеницу пуштену низ леђа, траку којом је та плетеница увијана, а онда и перику (јер је у моди било ношење вештачке косе). Значење по синегдохи „кика, плетеница“ изводи се из израза *am Wickel kriegen (haben / nehmen)* који по значењу одговара

нашем *зграбиџи / ичџаџи* за *кику* „позвати на одговорност, склептати, ухапсити и сл.“ (уп. РСА s.v. *кџика*). За *б-* < нем. *w-* в. **бирт**, **бирцуз**, за *-уље* < нем. *-el* в. **оргуље**. Уп. синонимни германизам **цоф** (Skok 1:271). За буг. облик С. Стойков, ТДБ 4/1968:40 претпоставља рум. порекло, али не даје етимон.

билан *бџлџн*, *-џна* т. „трокраки каиш који стоји преко груди коња и држи седло; каиш којим се притеже коњу глава“ НП БиХ (РСА), *бџлан* „id.“ Сјеница (грађа ЕРСЈ), *бџлџн* Приштина, *бџлџл* НП БиХ, *бџлџр* Ваљево, Херц., *бџлџв* БиХ (РСА), „леђни каиш на сџрсану“ Срем (РСГВ), *обџлан* „каиш којим се притеже коњу глава“ БиХ (Škaljić).

- Од тур. *bilan* „id.“ поред *belen* (Škaljić 142).

Тур. реч је вероватно у вези са *bel* „појас, пџс“ (Tietze 1:309 s.v. *belen* II), уп. **белук**¹. У српском је *-ан* схваћено као суфикс, који је онда даље могао бити замењен другим суфиксима (*бил-ар* можда према **улар**, *бил-ав* према **сила**, в. **силах**; *о-* наслањањем на домаћу реч *обилан*, **обил**).

билангов *бџлангов*, *-џва* т. „чекић од пет килограма“ Ново Милошево (РСГВ).

- Нејасно.

Гласовно блиска је мађ. реч *pillangó* „лептир“; хунгаризам на том терену не би изненадио, али се не види семантичка спона (облик предмета?).

-билати само *набџлаџи* рф. „снабдети, опскрбити нечим“: Марко је себе свачим за зиму набила Лика, ~ *се* „накупити се, нагомилати се“: Што се данас код Павловића гости набилаго *иб*. (РЈА; РСА), Иду по најмовијех за више година, па кад им се набила новаца, онда накупују земаља Буковица (РСА), *набџлаџаџи* *импрф*. „купити, прикупљати“: Почо сам дрва за зиму набилавати Лика, ~ *се* „окупљати се, гомилати се, збијати се“: Шта се ту на једно мјесто набилавате ка овце у жеги *иб*. (РЈА; РСА); овамо можда и **-биџавиџи* у *збиџави* 3. *sg*. рф. „нешто тешком муком стећи (о иметку)“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок, *зобиџави* „id.“ *ibid.* (Динић).

- Нејасно.

Значењем одговара псл. **nabyvati* „набављати, добивати“ (ЭССЯ 21:221); прелаз *v > l* био је могућ у условима билабијалног изговора оба гласа (уп. пољ. *l*). Или можда **bydlati* (**bydlavati*, **bydl'aviti*) од **bydlo* „иметак, средства за живот“, али та реч није једнозначно посведочена на словенском југу, уп. **Билећа**, за семантику в. s.v. **биље**¹. Или је *бил-* декомпоновано из **обил** < **ob-vilь*? Могућа је веза са породицом **биљушати**.

билах *бџлџх(u) / бџлџхи* *интерј*. „бога ми (обично уз *валах(u)*)“ ЦГ, БиХ (РСА), *бџлџх(u)* „id.“ БиХ (Škaljić), *биллах* НП Сарајлија (РСА s.v.

bīlāx(u), *bīlā(j)* Србија, БиХ (Вук; РСА), *биљахи* (РСА), *биљаји*: ваљаји билјаји Косово (Елезовић I).

• Од тур. *billahi* „id.“, ар. порекла (Skok 1:149; Škaljić 142); уп. буг. *би(л)яха*, дијал. *билл'а* Странца (БД 1:67).

За порекло тур. речи в. Tietze 1:345. Уп. *вала*³.

биле *bīle* adv. „чак, шта више“ БиХ, Косово, Подриње или Подунавље (РСА), *биле* „id.“ Призрен (Чемерикић), *билем* Васојевићи (Боричић), *биљем(и)* Косово, *билеси* БиХ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *билеси(м)* Бања Лука (Skok 1:149), *белеси* ист.-бос. Ере (Реметић).

• Од тур. *bile* „id.“, дијал. *bilem*, *bilesi* (Skok 1:149 s.v. *bīle*¹; Škaljić 143). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *биле*, *билим* (Budziszewska 1983:28), буг. *биља*, *биле*, арум. *bilé* (ead. 1983:27), алб. *bile*.

Тур. облик *bilesi* је начињен од основне речи и посесивног суфикса 3. sg. За (општетурско) порекло речи в. ЭСТЯ 2:140–143; Tietze 1:343.

билет *bīlētī*, *-ētīa* m. „улазница; возна карта; позивница, пропусница“, „јавна исправа“ Србија, ЦГ, „писмо, цедуља“ ЦГ (РСА), *билет* „карта“ Загарач (Ћупићи), Радимња (Томић II), *билет* „железничка карта“ Косово (Елезовић II 500), *билет* „возна карта“ Призрен (Чемерикић), *билет* „потврда, улазница“ Лесковац (Митровић), „карта“ Свиница (Томић I), „сточни пасош“ Црна Река (Марковић I), Црна Трава (грађа ЕРСЈ); кајк. *билет* (РНККЈ); *билет* f. „улазница; возна карта; позивница, пропусница; јавна исправа“ (РСА), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *билет* „улазница“ Васојевићи (Боричић), *билет* / *билет* „id.“ Војв. (РСГВ); *билет* m. „билет (в.)“ Ф. Курелац, В. Буковац, ЦГ (РСА), *билет* „цедуља; карта“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *билет* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), Будва и Паштровићи (ead. II), Радимња (Томић II), *билет* Никшић (Ђоковић), „путна бродска карта“ Сплит, Трогир, Сутиван, Милна (Vidović), чак. *билет* Вис (Roki), кајк. *билет* (РНККЈ); *билет* dem. ЦГ, *билет* Врчевић (РСА), *билет* Дубр., *билет* „цедуљица“ ibid. (Бојанић/Тривунац), *билет*, *-ара* „продавац билета“ (РСА), Футог (РСГВ), *билет* „id.“ Цесарец (РСА), *билет* rf. „записати“ Васојевићи (Боричић); *билет* f. „место где се продају билети“ (РСА), Футог (РСГВ), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *билет* „id.“, *билет* adj. (РСА). — Од 1793. *билет*, *билет* (Михајловић).

• У крајњој линији од фр. *billet* „id.“, различитим путевима. Интернационални галицизам, уп. на Балкану буг. *билет*, рум. *bilet*, алб. *bilëtë* f., тур. *bilet*.

Ниједан балкански облик не потиче непосредно из француског (изговор: [bij'ε]); они са *-b-* у Приморју су преко ит. *biglietto, bigliettino*, они из Свинице и Радимље преко румунског, у који је реч доспела путем турског (Cioranescu 81), у Призрену можда непосредно из турског, у Војводини најпре посредством немачког *Billet* [bilj'εt]. У бугарском из немачког или руског (БЕР 1:47–48), у турском и албанском из италијанског (Tietze 1:344; Çabej 2:491).

Билећа *Билѣћа* f. планина у ји. Херц. (RJA), варошица под њом (RJA; PCA), Равну Плану и Билећу малу НП Вук (Detelić 2007:53); *Билѣће* n. id. (PCA; RJA), Од Билећа Ахмета Хацића НП Вук (Detelić l.c.); ктетик *билѣћки* (PCA); у НП и *Билић (град)* (Detelić l.c.), *Билуч (?)* (ead. 54). — 1403. *in Billechia* (Шкриванић 1959:42), 1427. **ѡдѣ Белеѣке** (MS 347), **ѡдѣ Билеѣке** (MS 349), **Билеѣка** (Пом. 125). Билећа *Билѣћа* село у Доњем Загарачу (Ердељановић 1926:160), *Билѣћа* id. (Ђупићи 580), локатив *Билѣћу* (Д. Ђупић, усмено).

- Подложно различитим тумачењима.

Можда **Bydłę'a*, женски род од **bydłę'ь(јь)* > пољ. *bydłęci* „сточни“, уп. ороним *Bydłęca* у склопу Златних гора (Góry Złote) над селом Скринка (Skrzynka), у Судетима (пољско-чешко пограничје), који би представљао тачну паралелу српском назвању и чије се значење слаже са улогом коју је билећки крај имао од најранијих времена као сточарско подручје. Слабу страну овог тумачења представља чињеница да реч **bydło* у значењу „стока“ и придев одатле нису посведочени изван пољског подручја (осим као позајмљеница из пољског у источнословенском), уп. SP 1:472–473; ЭССЯ 3:147; морао би се, дакле, претпоставити прасловенски дијалектизам засад без другог ослонца на југу (уп. ипак **-билати**). Може се помишљати и на примарни посесив на **-jь*, у женском роду према **вьсь* „село“, од личног имена **Bylęta* (тако А. Лома у: Detelić 2007:53), хипокористика од **Dorgo-byľ* или сл., уп. **Драгобиља**, **Bylęta*, уп. стпољ. *Bilantha* (ЛИ), *in Bilanczino* 1405, данас на два места у Пољској *Bełęcin* (Nieszkula 1971:247), или **Bęłęta*. Уп. топ. *Билећини* Херц. (IM), презиме *Бјелећини* ib. (ред.), стхрв. *Бјелећинић* XV в. (RJA), топ. *Белећинец* хрв. Загорје (IM). Могућ је, под претпоставком икавског рефлекса на оба места, и партицип од **běliti / *bělěti* (уп. **белити**, **белети**), али недостају једнозначне аналогije. Тешко да може бити у вези са фитонимом *билећ / билек*, уп. **берића трава**.

били-били *биљи-биљи* interj. којом се неко дражи: Били-били, мор-Јоване, | нит си јунак, нит си био НП, *биљи-биљц* узвик којим једно дете дражи друго, држећи у руци нешто што оно друго нема ЦГ, *биљи-биљ* id. ibid., *били-биљкаџи* (се) impf. „дражити вичући 'били-бић'“: Ђеца се билибиљкају с колачима у руке ib. (PCA).

- Нејасно.

Подругљива примена хомонимног узвика за вабљење ћурки, в. **биба**¹, *бирибичи* s.v. **бир**³. Или од *би ли* (*се усудио / смео*)? Или у вези са турцизмом **биле**, уп. узвик изазивања **чик** поред *чик* = **чак**.

билик *билик* т. „повећи стаклени суд за пиће“ ЦГ (РСА), *билик* „велика боца у којој се доносила ракија на углаву (договор) око свадбе“ Загарац (Ћупићи), *билик* „велика флаша“ Црмница (СДЗБ 9:392), „боца запремине два литра“ Љуботињ, *биличѝћ* dem. ibid. (грађа ЕРСЈ); такође *бирлик* „повећи стаклени суд за пиће“ ЦГ (РСА), *бирлик* „велика флаша“ Црмница (СДЗБ 9:392).

- Од ит. *bellicone* „врста чаше“ (Skok 1:150 s.v. *bilikum*).

Ит. реч пореклом је од срвнем. *willekommen* „добродошли!“ (Skok 1.c.). Уп. и фурл. *belicun*, *bilicun* „велика чаша“ (DESF 1:200, 218), стфр. *wilecome*, *velcome*, шп. *velicomen* (DEI 480). Црногорски облик показује одбацивање завршне секвенце *-one* схваћене као аугментативни суфикс; до њега је могло доћи већ у италијанском извору, будући да се германизам наслонио на *bellico* = *umbellico* „пупак“. Из истог крајњег извора, али мађарским посредством (мађ. *billikum*, *billikom*), потиче хрв.-кајк. *биликум* „добродошлица, здравица; гозба, чашћење; чаша, купа којом се наздравља“ Хрв. (РСА), *биликум* „врч који се за добродошлицу мора испити на душак“ Вараждин (Lipljin), *билик* „id.“, *биликум* „id.; здравица“ Белостенец (RHKKJ). Уп. Hadrovics 146, где краћи облик *билик* објашњава одбацивањем мађ. *-it* схваћеног као латински наставак номинатива средњег рода; он и за црногорске потврде допушта мађ. порекло, што је мало вероватно. Варијанта *бирлик* са секундарним *-p-*, уп. у истом говору и *шкурдела* поред *шкудела* (СДЗБ 9:392; Skok 1.c., 3:645 s.v. *zđjela*), или можда са дисимилацијом ит. *ll > pl*, в. и **арлати**, сличан развој у **Зворник** < *Звонник, али је могуће и укрштање са турцизмом *бинљк* s.v. **бин**, уп. буг. дијал. *бирљк* „балон (за вино и сл.)“ Граово (СБНУ 49:774) поред *бинљк*, *биљк* „id.“ (БЕР 1:48), *бинљк* Самоков (БД 3:203), *биљк* Пирдоп (id. 4:89). За семантички развој нем. речи уп. **здравица** и у значењу „чаша (којом се наздравља)“ (Лома 2002:174). Уп. и **бирењача**.

билич *билич* f. „лик, обличје; спољашност“: Челаде липе биличи; она су два брата исте биличи Далм. (РСА; РЈА), *бјелич* „id.“ Парчић (РСА).

- Вероватно поствербал од *бличѝѝи* < *об-личѝѝи*, в. **лик** (Skok 1:150, 2:300 s.v. *lik*³).

Уп. и Лома 2000:606. Декомпонован облик глагола забележен је на истом терену (Подгора); *би-* / *бје-* као у **биколити**, *објеколиѝи*, пре аналогитом него фонетски, будући да се група *бл* иначе чува; Skok 1.сс. претпоставља укрштање са *билиг* = **белег**. По РЈА s.v. овамо и *забиличѝѝи* рф. „забележити“ код Кавањина: I on (Isus) pod križem er kad lupi, sva a koljina zabiliči na tvrđ kamen, ki ulupi. Ту би се могло поћи и од *bēlica (в. **белица**), с обзиром на развој значења у **белити**, **забел**, уп. нарочито

забила f. „знак, белег, мрља“ БиХ, Сињ (РЈА). Уп. међутим и струс. *билинч* „знак, белег“ само у Ипатјевском летопису под 1193. г.: Бурчевичи же не хотячи дати билинча и не ђхаша (Срезневский), по Мелиоранском, од тур. *bilinč од *bilmak* „знати“ (Фасмер 1:165), одакле можда и **белег**.

билмез *билмез* m. „незналица, глупак; ленштина“ БиХ, Србија (РСА), Васојевићи (Боричић), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), *билмез* „id.“ Прошћење (Вујичић), *билмез* Лесковац (Митровић), *билмез* Црна Река (Марковић II), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *билмешчина* augm. реј. ист.-бос. Ере (Реметић), *билмезлук* „незнање, глупост“ (РСА), БиХ (Škaljić); *билмез* „билмез (в.)“ Бачка (РСА), БиХ (Škaljić), „неотесанко, грубијан“ Бјелопавлићи (Ћупић), Ускоци (Станић), *билмез* „id.“ Рожаје (Надџић), *билмез* Загарач (Ћупићи), *билмезлук* „незнање, глупост“ БиХ (Škaljić), *забилмезити* pf. „почети понашати се глупо“ Ускоци (Станић); *билмаз* m. „билмез (в.)“ Поткозарје (Далмација); такође *билмез* „лењ и прљав човек; јак и глуп човек“ Пирот (Златковић III).

- Од тур. *bilmez* „id.“, *bilmezlik* (Skok 1:150b s.v. *biljeg*; Škaljić 143); уп. мак. дијал. *бил'мес* Егејска Македонија (Пеев).

Тур. реч је негатив аориста 3. sg. од изворно турског глагола *bilmek* „знати“ (ЭСТЯ 2:137–139, тамо и о источнословенској позајмљеници из истог тур. извора рус. дијал. *билмес*, *билбес*, *балбес*, укр. *белмес* итд.; Tietze 1:340–341). Овамо можда и као део израза из НПр *чајдано ни чајдано, ни билмези билмецано* нејасног завршетка, који Skok l.c. доводи у везу са ар. *džahit*, што је мало вероватно; други део пре од **џанум**, ради риме са *чајдано*.

било¹ *било* n. „даска или гвоздена плоча у коју се удара уместо звона, клепало“; „пулс“ (Вук; РСА), израз *(о-)йийаити некоме* ~ „испит(ив)ати нечије мишљење“: да опипа била ерлијама Шапчанин; „механизам часовника који избија часове“; „попречна гредица на брду у разбоја“: Била су два ... лескова или шљивова дрвета, између којих се углављују зупци Расина (РСА), „id.“ Пива (Гаговић); „део на брдилу разбоја који се држи рукама“ Ускоци (Станић); „у грабаља оно у чему зупци стоје“ (Вук; РСА), „id.“ ист.-бос. Ере (Реметић); „предњи део дрљаче“: Било је на брани [дрљачи] оно плоско дрво које разбија и мрви боте [груде] кад се њива брана Книн (РСА); „id.“ Ускоци (Станић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „дрвена гредица за коју се причвршћују гране дрљаче“ Пива (Гаговић); *била* pl. „брдила на разбоју“ Варош у Слав. (РСА); *било* „дамар, откуцај; део бране, даска, грталица; цепаница приготовљена за израду неког предмета“ Дрвар (Јовичић); чак. *било* „део разбоја у који је уложено брдо, кроз које иду нити“ Дуга Реса и Карловац (Perušić II 105), *билѝ* „пулс, дамар; звечак у звона“ (ČDL), кајк.

било „део разбоја у који се ставља брдо“ Подравске Сесвете (Maresić); такође *била* f., *биле* pl. „даска пробушена на оба краја, у коју се упрегне коњ и помоћу које се у вршају згрће жито на гомилу“ Банат (РСА). — Српсл. **БИЛО** „tinnabulum“: **повелѣвает оударити въ било** (Даничић), *било* „пањ или стабло без грања“ НЗаг XVI в. (РЈА).

• Од псл. *bidlo, уп. слн. *bilo* „артерија; механизам часовника; део разбоја“, слч. *bidlo* „мотка; део разбоја“, чеш. *bidlo* „мотка“, длуж. *bidlo* „брдо у разбоју“, стпољ., каш. *bidlo* „греду у дрљачи“, пољ. дијал. „део разбоја“, струс. *било* „клепало“, рус. дијал. *би́ло* „id.; тучак; део саоница, разбоја“, укр. *би́ло* „клепало“, дијал. *би́ло* „део разбоја, кревета, врата“ Полесје, блр. *би́ла* n. „тучак звона, део разбоја“, дијал. „покретна палица на трлици за конопљу“ (Skok 1:162a s.v. *biti*²; SP 1:248; ЭССЯ 2:94–95).

Изведеница на *-*dlo* од псл. *biti, *byr* > **бити**². Истога порекла је **било**²; значење *би́ло* n. „попречно дрво које спаја ноге кревета“ ср. Тимок, *би́лице* dem. „попречна дашчица на кревету“ *ibid.*, НП Тимок, Црна Река (РСА) можда пре овамо него тамо; Трубачов у ЭССЯ 3:149 одваја с.-х. заст. значење „стабло, дебло“ од континуанти псл. *bidlo и заједно са слн. *bilo* „стабљика“, укр. *би́ло* „id.“ своди на *bylo = гр. φύλον, уп. **биља**¹, **биље**¹.

било² *би́ло* n. „као велика коса, из које су мање косањнице отишле на страну“: *Сењско било* зове се једна таква коса између Велебита и Вратника (Вук), „широк и заобљен планински венац; повијарац“ књиж., Цвијић, Милићевић, Назор (РСА), „пролаз, ждрело у планини; планинска избочина, гребен“ Ускоци (Станић), „мало, вештачко или природно узвишење од земље, хумка; узвишена међа између две њиве која се никад не оре; непоорана земља између две бразде; слој земље који плуг преврне при орању“ Крагујевац, „узвишени део у средини калдрме“ Расина (РСА), „највиши рбат на крову од зграде“ Косово (Елезовић I), „слеме, горњи део, врх крова“ сев. Метохија (Букумирић III), „горња ивица на крову куће“ Призрен, Врање, „уздужна греду при врху куће“ Лепеница, Темнић, Врање (РСА), *би́ло* „једна страна надстрешнице за стадо“ Лозан (Јоцић), „брдо“ Лесковац (Митровић), *би́лице* dem. Врањска Пчиња (РСА; акц.?), *би́лице* Врање (Златановић), *би́лићи* pl. „попречне греде на сводовима“ Криви Вир (Ракић); такође *би́ла* f. „брдска коса“ Шумадија (Вук; РСА); *йобиље* n. „простор који заузима било“: Куће су се осуле на широком побиљу косе Србија (РЈА); *йѡбиље* „превој, било“ Ускоци, као ороним *Пѡбиље* превој у Коритима, више Јаворка *ibid.* (Станић), *Побиље* село код Сарајева (РЈА); *йѡбиљ*, *-иља* m. „усамљено брдо заостреног врха“ Бањани (Којић). — Стрп. **БИЛО**: **испадаюкѣ на било на Оуши** (Даничић 3:555) поред **БИЛО**: **быломъ на врьхъ на Шавницоу** (*id.* 1:40).

- Од псл. *bidlo, истог крајњег порекла као **било**¹, за значење уп. мак. *било* „брдска коса; слеме“, буг. *било* „id.; врх брда, стога; кров“ (Schütz 1957:26, 27; SP 1:248; ЭССЯ 2:94–95).

Орографски термин вероватно се своди на метафоричну примену грађевинског, који се заснива на значењу *(*po-/na-/za-*)*biti* „набијати, углављивати“, уп. нпр. *йобийи рогове* (на кући). Упореди и **брдо**¹, **брдо**², орографске примене речи **слеме**. Skok 1:162a s.v. *biti*² изводи од *biti, *byjǫ* (> **бити**²), а 1:160b s.v. *biti*¹ од *byti, *budǫ* (> **бити**¹), полазећи од значења „боравити; стан за овце у планини“ (?); ово извођење могло би се позивати на стерп. облик **выло** (в. горе), али се ту ради о писарској хиперкорекцији: посреди је позан препис (?) оснивачке повеље манастира Студенице настао у XVII в. (пун текст у Šaf. Pam. 93–94), где се срећу облици као **џады** место **џади**, **Расинњи** локатив уместо **Расини** (стерп. било би **Расинџ**) итд.

било³ *било* сопј. у допусном значењу „ма, макар“; са упитним заменицама *ко, какав, који* и сл. и прилозима *кад, где* и сл. у значењу неограничене могућности избора „ма ко, макар ко...“; за истицање да је могућно једно или друго (само удвојено *било ... било, било ... или*) „или ... или“ (РСА); чак. *било* Орбанићи (Kalsbeek).

- Од псл. *byti > **бити**¹, образовање нејасно.

Формално одговара рус. *было* „готово, умало да; већ, таман“ као средњи род партиципа перфекта активног; значењем ближе стоји пољ. *byle* (*by*) „само ако“, *byle co* „било шта“, које се тумачи као спој кондиционалног *by* и погодбене лимитативне честице *le* (ESSJ 2:103). У старом српском језику је у том значењу **љубо** или (ређе) **либо** (Даничић), па би се, у недостатку старијих потврда за *било* (ни Вук га не бележи; РСА има само примере из савременог књижевног језика), могло чак помишљати и на метатезу из **либо**, или на калк према нем. *sei es*.

биља¹ *биља* f. „цепаница или дрво чворновато, које се не да цепати“ Херц. (Вук), „цјепаница или дрвеће од себе малено да га и цијепати не треба, да би се могло горјети на огњишту“ (Богишић 351), „цепало на којем се цепају дрва“ Пива (Гаговић), „облица, цепаница“ В. Врчевић, И. Андрић, С. Ђоровић (РСА), Пољица, Имотско (Vinja 1:55), *биљница* dem. (Вук; РСА), „цепаница“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *биљкица* „снопић дрва за гориво“ Босна (РСА); такође са -л-: *биљница* „цепаница“, *биљичица* dem., *биљичина* augm., реј. све Дубр. (Бојанић/Тривунац), са -љ- > -ј-: чак. *бија* „цепаница“ (ČDL), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), Сумартин (Novaković), Селца (Vuković), Корчула (Vinja l.c.), „мотка, тољага, трупац“ Брусје (Dulčić), „дрво (као материјал); мотка, тољага“ Вис (Roki), *бијица* dem. Сумартин (Novaković), Смоквица (Skok l.c.), „главња“ ibid. (Vinja l.c.), са -ији- > *и*: *бица* „цепаница“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „кладица“ Ћилипи

(Skok l.c.), *биџица* dem. Дубр., *биџина* augm., реј. *ibid.* (Бојанић/Тривунац). — Од XVII в. *биља* „дрво, комад дрвета“ Микаља (RJA), „брвно“: Кажи мени ... | с које стране најлохшија кула (...) — У њом су три аршина стинâ баш студен’јех, | а четврти биља тврдијех дубовијех НП XVIII в. (Богишић 108°, 126–129).

- Подложно различитим тумачењима.

Најпре секундарна *a*-основа **byl’a* од псл. *byľ f. „биљка; стабло, стабљика“ (тако ЭССЯ 3:149–150), уп. слч. дијал. *byl’a* „стабљика“ и в. **биље**¹, за образовање уп. *кайља* од **кап**. Извесну потпору такво извођење налази у значењима с.-х. заст. *бил* f. „стабљика“, слн. *bíl* „id.“; ивер“, слч. *byl’* „стабљика“, чеш. дијал. *byl’* „дебло, стабљика“, рус. дијал. *быль* „стабљика траве“ (ЭССЯ l.c.); уп. даље такође секундарне *a*-основе слн. *bila* „стабљика“, укр. дијал. *была* „id. (о кукурузу)“, стпољ. *bylina* „клада“ (Sławski 1:53; SJP), укр. дијал. *биљчак* „дрвена клада“ (ЕСУМ 1:183 s.v. *біл’о*), **биљка**¹ у значењима „грana, гранчица, парче дрвета за гориво“. Уп. и **биљница**. Ако се пак пође од основне семантике „одсечен комад дрвета“, постоји и могућност везе са **било**¹ „стабло, дебло, пањ“ (али в. тамо). Skok, Vinja l.c.c. изводе из романске речи келтског порекла одражене у фр. *bille* „трупац“, пијемонтском *bia* „пањ“, ир. *bile* „id.“; уп., са ром. суфиксом *-оне*, *бијун* m. augm. „трупац“ Жрново (Vinja l.c.). То извођење суочава се са географским проблемима, јер романска реч није забележена у источним ит. дијалектима. Рум. *bilă* „пањ, греда“, и ако би било одатле (?), не решава проблем, јер је с.-х. реч распрострањена на западу (Приморје, Херц., ЦГ). Није јасно *з-у збиља* f. „дрво, комад дрвета“: *Šćar udilan suhe zbiļe...* Ђ. Бараковић, XVII в. (RJA); како је реч о стиху, вероватно *сухе (и)з биље = од сухе биље*.

биља² *биља* f. „место остављено на кошуљи између шавова за накит“ Србија, *биљати*, *биљам* impf. „правити биље на кошуљи“ *ibid.* (РСА; RJA).

- Нејасно.

Можда треба поћи од глагола *биљати* као поствербала од **било**², изворно * „правити *било* = границу“, одакле би у том случају *биља* био деноминал. Уп. и **Биљаница**, **бељ**², *биљежине* s.v. **белег**, **белушке** и **бијелница**. Но не може се искључити ни веза са рум. *bibil*, *-uri* „хеклан или плетен рецкави обруб (на кошуљи)“, уп. нгр. *μπιτσιλά* „(по)руб, ивица“ (Tiktin 1:322).

Биљаница *Биљаница* f. селиште и пашњак у Дреновцу код Врања (Златановић), село код Врања, сада пусто (RJA), *Биљаница* планина код Врања (РСА; акц.?), *Белџаница* id. (Павловић I). Биљаница *Биљаница* место у Пожаревачком округу (RJA), *Биљаница* планина код Жагубице, *Белџаница* „id.“ (РСА). †Билјаница **Билијаница** планина у масиву Шаре јужно од Призрена (Даничић 3:555), 1349–50. и планина **Синијаница** и **ЗБилијаницомь** (Арх. Пов. 301), **оу Билијаницѣ** (id. 302).

- Вероватно од **bylʲje* > **биље**¹, поименичење придева *биљан*, *-а*, *-о* у женском роду према *гора*, *јланина*.

Запис из Светоарханђелске хрисовуље, који Пешикан 1987:19 исправно разрешава као *Бил'јаница*, уп. у истој повељи граfiје као **Бочниџ** = *Буч'је* (Арх. Пов. 281; Пешикан 1987:20), упућује на извођење од колектива на **-ьје* **bylʲje*; назив би значео „планина где се сакупља лековито биље“. У случају огранка Шаре стога је искључена, а у другим случајевима мање вероватна веза са **било**², која би претпостављала деноминал *биљати* (в. **биља**²), одатле трпни придев **биљан*, *-а*, *-о*, или етник **Биљани*. За варијанту *Бељаница* уп. *бељани* *йейак* s.v. **биље**¹; можда наслањање на **бео**, уп. хидроним *Бељаница* s.v. **белан**.

биљард *биљард* т. заст. „билијар“ Е. Кумичић (РСА), *биљарад*, *биљарда* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), чак. *биљорд* Вис (Роки); *биљарда* f. „билијарница, просторија у којој се игра билијар“ ЦГ (Вук; РСА), „соба у којој је смештен билијар црногорских господара“ Васојевићи (Боричић), „лепа кућа“ Ускоци (Станић; РСА); *Биљарда* име Његошевом двору на Цетињу (РСА), *Биљарда* id. Стара ЦГ (Пешикан), *Биларда* НП; такође *биљар*, *-ара* т. „билијар“ (РСА), бачки Буњевци (Sekulić), *биљарски* adj., *биљариџи* (се) impf. „играти билијара“ И. Ћипико, Ј. Игњатовић, А. Шеноа, М. Крлежа, *набиљариџи* се pf. „дуго играти билијар“ (РСА); чак. *биљар* т. Селца (Vuković), кајк. *биљар* Вараждин, *биљариџи* се impf. „играти билијара“ ibid. (Lipljin); *билијар* т. књиж. М. Ускоковић, Љ. Ненадовић, *билијарски* adj., *билијариџи* се impf. „играти билијара“, *набилијариџи* се pf., *билијарисџи*(а) т. „играч билијара“, *билијариџија* „id.“, *билијарница* f. „просторија у којој се игра билијар“ (РСА). — 1790. *биљард*, 1788. *билијар* (Михајловић).

- У крајњој линији од фр. *billard*; облици са *-д* преко ит. *bigliardo* (РСА 1:553; Шоћ 56; Бојанић/Тривунац 44), они без *-д* непосредно из француског или немачким посредством. Интернационални галицизам, уп. мак. *билјард(о)*, буг. *биљард(о)*, слч. *biliard*, чеш. *biliár*, пољ. *bilar(d)*, рус. *биљярд*, укр., блр. *биљярд* итд.

За порекло фр. речи уп. Kluge 123: у крајњој линији било би „игра штапом“ од фр. *bille* „трупац, мотка“, уп. **биља**¹. Књижевни с.-х. облик подудара се са чешким, који се изводи непосредно из француског (Rejzek 79), уз адаптацију фр. *-ll-* [j] као *-li-*; могао је посредовати нем. аустр. *Billard* [bi'ja:r]. У руском из италијанског (Фасмер 1:165), у бугарском преко нгр. *билијардо* < ит. *bi(g)liardo* (БЕР 1:48).

биљбиљ *биљбиљ* т. „славуј“ (РСА) в. **булбул**.

биље¹ *биље* n. coll. „herbae“ (Вук 1818; Вук; РСА), Радимња (Томић II), „зељасте биљке“, „зељасте биљке које имају лековиту или, по народном веровању, чудотворну моћ“ НП (РСА), *биље* „врста лековите траве славног укуса“ Пирот (Златковић I), „траве којима се, тровањем, хвата риба“ *ib.* (Живковић), Лесковац (Митровић), „отров за рибу“ Алексиначко Поморавље (Богдановић II s.v. *биљка*), Црна Река (Марковић I), Тимок (Динић), у двочланим фитонимима *велико / вело / веље / големо биље* „бун, *Atropa belladonna*“ (РСА), *велѐбиље* „id.“ (РСА; Симоновић), „*Paris quadrifolia*“ (Симоновић), *госїино биље* „сладић, *Glycyrrhiza glabra*“ (Вук 1818; Вук; РСА), *знаїто биље* „разне врсте жита, житарице“, *слаїтко биље* „*G. glandulifera*“, *црно биљеinterj.* „*Eranthis hiemalis*“, придеви *биљни* (РСА), *биљни Војв.* (РСГВ), *биљни њеїтак* „биљани њеїтак (в.)“ Алексиначко Поморавље, Неготин, Хомоље (Зајић), *биљан, -а, -о* „који је богат биљем“ Босна, *биљани њеїтак* „петак који претходи Ђурђевдану, када се брало лековито биље“ (РСА), *Биљани њеїтак* „id.“ Тимок (Динић), ЛИ *Биљана f.* (РСА), Ускоци (Станић), *Биљан m.* ⇒ *биљаница f.* „пита зељаница“ Босна, *биљаниїти се* impf. „снабдевати се лековитим биљем; опијати се мирисом неке биљке“ Ресава, *биљски* „биљни; који служи као лек, лековит“: ... Пођох високим пољима, широким друмовима у попову бакчу, да наберем биљско цвеће басма, краг. Јасеница; деноминал *биљосаїти се, -ошїем се* (im)pf. „биљаниїти се (в.)“ : Кад жене и девојке иду на биљани петак у шуму и беру биље, каже се, да се биљошу — Иде као биљосан Ресава (РСА), *биљошем се* pf. „отровати се лековима“ Лесковац (Митровић), одатле *биљосав m.* (?) „луд, махнит“: Трчи ко биљосав Црвена Црква (РСГВ); *биљар, -ара* „травар; ботаничар“ (РСА), *биљар* „април“ Врање (Златановић; РСА) ⇒ *биљара f.* „жена биљар, биљарица“ (РСА), *биљарица* „id.“ НП (Вук; РСА), *биљарица* Лужница (Манић), *биљерица* НП Груда код Дубр., *биљарка, биљаруша* (РСА), *биљарни њеїтак* „биљани њеїтак (в.)“ Алексиначко Поморавље (Зајић), *биљарница f.* „продавница лековитог биља; хербаријум“ Босна, *биљарски* adj. „који се односи на биљара или биље“, *биљарство* n. „траварство; скупљање биља у научне сврхе; ботаника“, *биљариїти* impf. „брати биље“; сложеница *биљобер m.* „травар“ (РСА), *Свеїти Јован биљобер* „хришћански празник Ивањдан“ Србија (РСА; RJA), *Свеїти Јован биљобер* Јабланица (Жугић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *биљобера f.* „биљарица“ (РСА), *биљобере* n. „животињица која сакупља лековито и магијско биље“: У срећу му чудно звере, | чудно звере биљобере НП Врање (Златановић), *биљоберче* „дете које бере ливадско цвеће“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ). — Од XIII в. српсл. **БЪЛИНЕ** (Даничић).

- Од псл. **byľje*, уп. стсл. **БЪЛИНЕ** „id.“, мак. *билје*, буг. *биле*, слн. *bilje* такође „стабљике“, слч. *bylie* „биље“, чеш. *bylí* „коров“, пољ. заст. *byle*

„жбуње, трава; стабљика“, рус. *быльё* „биље“, дијал. *бѣлье* „сува трава“, укр. *білля* „биље“, дијал. *бѣл'а* „стабљике“, блр. *бѣлле* „голе стабљике, слама“ (Skok 1:160b s.v. *biti*¹; SP 1:476; ЭССЯ 3:150).

Псл. реч је изведеница колективним суфиксом **-ьје* од псл. **bylь* „биљка“ од корена глагола **by-ti* > **бити**¹. За основну реч, која је посведочена само 1562. као хрв.-глагољско *бил* f. „стабљика, трун“: На ову прилику од били и од греде Постила (RJA) в. SP 1:475; ЭССЯ 3:149–150; она се изводи суфиксом **-lь* од глаголске основе **by-* < **bhū-* (уп. гр. φῦλῆ, φῦλον „племе“ према φύομαι „расти, ницати, постајати“) и не треба је мешати са познијом изведеницом колективним суфиксом **-ь* од основе партиципа **bylь, -а, -о* „стварни догађај“ (како је то учињено у Sadnik/Aitzetmüller 101 § 110h; SP l.c.), уп. Vaillant 4:25 и в. **биљовито**. Изворно значење било би „расти“ (SP l.c.), уп. **биљка**¹ (друкчије о семантичкој мотивацији М. Jakubowicz, Dzieje Słowian 129–130: као и **byldo* „стока“: „оно што омогућује живот“, уп. **Билећа**). Позајмљено у румунски и грчки, уп. рум. *bîlie* „биљка; стабљика“ (Tiktin 1:336; Cioreanescu 82), нгр. дијал. *μπίλα* „врста самоникле биљке, храна за козе“ Месенија (Budziszewska 1991:38). За заст. облике *биљина* f. „биљка“ = *биљина* / *биљина* „id.“ зап. крајеви, *биљине* n. coll. „биљни свет“, *биљинскѣ* / *биљинскѣ* adj. (РСА) нема народних потврда са штокавског терена; у књижевном језику бохемизам (чеш. *bylina*), у чакавском и кајкавском можда непосредан одраз псл. **bylina*, уп. *биљина* / *биљина* „биљка“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II), *биљина* „id.“, *биљине* coll. „растиње“ Вараждин (Liprjin). Облик *биљје* „биље“ Његош (РСА) из црквенословенског. Није јасно *-е-* у *бељани њеѿак* „биљани њеѿак (в.)“ (РСА), *Бељани њеѿак* „id.“ Црна Река (Марковић II), *бељани њеѿак* Бољевац (Зајић), уп. *Бељаница* поред **Биљаница**, *-бељушиѿи*, *бељашиѿи* поред **биљушители**, *биљашиѿи* — псеудоекавизам уз наглашање на **ео**? За назив биљке *A. belladonna* уп. буг. *биле*, *веле бил(ь)е*, *гољмото биле* „id.“, за значење *биљосав* „луд, махнит“ уп. мак. *билјоса*, *билјосува* „омамити, опити биљем“, буг. *биљос(в)ам* „омађијати биљем“. У вези са значењем „отров за рибу“ уп. буг. дијал. (сз.) *биле* „биљка *Anamirta cocculus*, отров за рибу“ (СБНУ 10:223), *рибарско биле* „*A. belladonna* (помешају се плодови са тестом и кишним глистама и баце се у воду да се отрује риба)“ (БД 7:180), *рибе биле* „*A. cocculus*“, *биљак оту* „id.“, в. **балукот**, с.-х. *рибља шрава*, *рибљи отров* „id.“ (Симоновић). Уп. **биље**².

биље² *биле* adj. indecl. „љут (о укусу)“: А бре, а овој ништо биле Лесковац (Митровић), *биљошем* pf. „превише заљутити јело“ Јабланица, ~ *се* „испунити се јадом, бригом, насекирати се“ *ibid.* (Жугић), Лесковац, *биљосан*, *-а, -о* adj. „папрено лут“ *ibid.*, такође *биљор* indecl. „претерано лут“ *ib.* (Митровић), Овј поприке млого луте, *биљор* Јабланица (Жугић), *биљур* „id.“: Нема којје овој ти је права биљур салата Лесковац; овамо вероватно и *биљури* m. pl. „врста лутих папричица“ *ib.* (Митровић), „паприка“ јуж. Поморавље, *биљурче* n. dem. *ibid.* (Марковић J.), „љута па-

причица“ Лесковац (Митровић), *бељу̀р* т. „краставац“ јуж. Поморавље, *бељу̀рчики* рл. „паприка“ *ib.* (Марковић Ј.).

- Подложно различитим тумачењима.

Уп. рум. *bilă* „жуч“, *biliar* „жучан“, с тим што се рум. реч сматра галицизмом (фр. *bile*) према домаћој *fiere* (Puşcariu 1943:488; Tiktin 1:325); крајњи извор је лат. *bīlis*. Можда се може поћи и од **биље**¹ у значењу „отров“, в. тамо и упореди изразе *горко ко биље* Алексиначко Поморавље (Богдановић II s.v. *биљка*), *горко кај биље* Црна Река (Марковић I), *слано ко биље* Каменица код Ниша (Јовановић В.), мак. дијал. *како биле* за прекисело сирће Егејска Македонија (Пеев), буг. дијал. (сз.) *станал(о) на биле* за прекисело сирће, јело (СБНУ 10:223), који се, међутим, могу схватити и у смислу претходног тумачења („горко као жуч“). Облик *биљор* можда наслоњен на семантички блиско **бигор** са истог терена, за значење „насекирати се“ уп. тамо мак. *збигорос(ув)а* „бити пун јада и чемера“; *биљури* у значењу „(љуте) паприце“ као да одражава рум. множину на *-uri*, али уп. и **биљур**.

биљица *биљица* f. „мали део нечега, маленкост“: Я самъ послао перянике, да развиде... не бы ли се могло како дознати каква былъица одъ овога злочинства Негош (РСА).

- Подложно различитим тумачењима.

Једина потврда је у: *Писма Петџра Петџровића Негоша* у ред. Д. Вуксана, књ. I, Београд 1940, 470, где је, међутим, наведено друго значење „догађај“ (стр. 951), те се може радити о русизму, уп. рус. *былицы* „стварни догађај, истина“ (СРНГ; СРЯ XVIII в.), али и о домаћој изведеници од *биљ* „истина“, в. **биљовито**. Ако је пак дефиниција значења у РСА тачна, посредни би био деминутив од псл. **byľь* (в. **биље**¹), уп. *бил* „festuca, трун“ (RJA), слн. *bil*, *bili* „ивер“, *bil* „трунка, мрва“ Трубар, XVI в., слч. *byl'* „id.“ (Bezlej 1:21 s.v. *bil*), слч. дијал. *byl'u*, *byl'ku*, *byl'ocku* експр. „мало; на тренутак“ (SSN), чеш. дијал. *belina* „мрвица, мала количина“ (ЭССЯ 3:149 s.v. **bylina*). Исти семантички развој и код слн. *bětva*, дијал. *betvã* „врло мала количина; маленкост, ситница, мрвица“, првобитно „стабљика, сламка“ (Snoj 379 s.v. *bět*; SSKJ) < псл. **bьty*, *-tьve* од истог корена, уп. **батло**. Уп. и *биљица* s.v. **биља**¹.

биљка¹ *биљка* f. „јединка растиња“ (РСА), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), рл. „вода у којој су искуване разне биљке и којом се умива очи Ђурђевдана“ скопска Црна Гора, „грана, гранчица, парче дрвета за гориво“ (РСА), „стабљика, сламка“: нема дрва ни једне биљке — сув као биљка (Вук 1818; Вук), „шибица, жижица“ Левач, „гранчица која се употребљава као калем“ Д. Топоница, Врњци (РСА), *биљка* „палидрвце“ Алексиначко Поморавље (Богдановић II), „биљка“; „вољено дете“: Ко да је оно само биљка на овај свет црнотравска Кална (id. III), *биљћа* coll. „биљке, траве“ Тимок (Динић), *биљћа* (из милоште) „новорођенче“ црнотравска Кална (Богдановић III s.v. *биљка*), *биљчица* dem., „мала, млада биљка“,

биљкица „id.“, *биљчин* adj., *биљкин*, *биљкѡр* m. „ботаничар“ Пирот (РСА); кајк. *биљка* „биљка“ Подравске Сесвете (Maresić). — Од XVI в. **биљка** „herba“ (Даничић).

- Од псл. **byl'ьka*, уп. мак. *билка* „лековита биљка“, буг. *биљка* „id.“, слн. *biļka* „стабљика“, слч. *byl'ka* „id.“, рус. дијал. *биљка* „травка, стабљика, граница“, укр. дијал. *биљка* „надземни део кромпира“ (Skok 1:160b s.v. *biti*¹; SP 1:475 s.v. *byl'ь*), *биљка* „танко дебло дрвета“ (ЕСУМ 1:183 s.v. *биљо*²).

Псл. реч изведеница је суфиксом **-ьka* од **byl'ь* „биљка“, ранопсл. **būli-ŭkā*, уп. одатле колектив **биље**¹. ЭССЯ 3:149 реконструише **byl'ьka/*byl'ьka*; први облик био би деминутив од **bylo* „стабло“, уп. **било**¹. Значење „грана, граница, парче дрвета за гориво“ из РСА заснива се једино на Вуковој потврди, где је значење дефинисано као „der Halm, calamus“; уп. **биља**¹, **биљица**. За значење „дете, новорођенче“ уп. алб. *bir* „син“ (в. **бир**⁴), ако је од лат. *filii* „id.“ (поред *filia* „кћи“), што није извесно (в. Orel 26).

биљка² *биљка* f. „кујунџијска алатка, мала бакарна кашичица“ Пећ (Елезовић I).

- Нејасно.

Можда домаћи деминутив на *-ка* од тур. дијал. *bil / bel* „лопата за узимање ватре, ватраљ“ (DS 689, 605), уп. **бела**. Тур. *bel* „ашов“ тумачи се од перс. *bēl, bīl* (Tietze 1:308), али није довољно јасно да ли је истог порекла као *bil*, иако је значење идентично.

биљовито *биљовиѡ* adv. „истинито, по истини, тачно онако како јесте“: „Какав б'ше дуго тужна была?“ | Она му га биљовито каже НП Сарајлија (РСА), *биљовиѡ* „id.“ Васојевићи (Боричић), *биљовиѡ* (РСА). — Од XVI в. *биљовиѡ* adj. „познат“ Н. Рађина, *биљевиѡ* adv. „доиста; а, пак“ id., *биљевиѡ* adj. „истинит“ Стулић (RJA).

- Изведеница од *биљ* f. заст. „истина“, adv. „збиља“ (Skok 1:159–160 s.v. *biti*¹).

Именица је посведочена у основном и прилошком значењу код дубр. писаца XVI в. (RJA) а своди се на псл. **byl'ь* од **byti* > **бити**¹. Уп. и *биљан, -љна* adj. „истинит, прави“ Ц. Држић, *биљевати* impf. „истину говорити“ М. Ветранић (RJA). Значење *биљевиѡ* „а, пак“ калк је према лат. *vero* „id.“ (RJA 1:309). Псл. **byl'ь* „оно што је било, прошлост; стварни догађај“ још у рус. заст., блр. *быль*, укр. дијал. *биљ*; у питању је другачије и млађе образовање од хомонима „биљка, стабљика и сл.“, в. **биље**¹, **биљка**¹. Уп. и **биљица**, **збиља**.

биљур *биљур, -ура* m. „кристализовани безбојни кварц, горски кристал“ (Вук 1818; РСА), „кристал“ НП Вук, НП БиХ, Хрв., „оно што је као

кристал“ , „сочиво у дурбину или наочарима; дурбин“ НП БиХ, НП Вук, Матавуљ, „врста трешње“ Херц., књиж. и adj. indecl.: Кроз биљур-стакло двора пашиног Ђ. Јакшић (РСА), *биљур* m. „кристал“ Васојевићи (Боричић), *биљур* „id.“: Игла од биљура Косово (Елезовић II 500), *биљур* Призрен (Чемерикић), *биљи-биљур* „прозрачни биљур“ НП Вук, *биљурка* f. „дебела углачана стаклена чаша“ Кобаоник, Косово, придеви *биљуран*, -рна, -рно (*стијакло*, *дурбин*), књиж. и „прозиран, бистар“ ⇒ *биљурносћ* f. „прозирност, бистрина“, *биљурскѝ* (*стијакло*), *биљурли* indecl.: Па довати биљурли дурбина НП Вук; такође *биљур* m. „биљур (в.)“ НП ЦГ, Херц. (РСА), *биљорка* f. „кристална игла за златни вез“ Барања (Вук; РСА). — Од 1727. *биљур* (Михајловић).

• Од тур. *billur* „id.“ (Skok 1:139 s.v. *berilj*; Škaljić 143). Балкански турцизам, уп. мак. *биљур* (Јашар-Настева 69), буг. *биљор*, алб. *bilur*.

Тур. реч се, заједно са гр. βήρυλλος (> ит. *berillo*), своди у крајњој линији на санскр. *vaidūrya* „врста камена провидног као стакло“, најпре посредством нперс. *billūr* „id.“ (Tietze 1:345); друкчије Skok l.c. (преко грчког), БЕР 1:48 (преко италијанског), Škaljić l.c. (преко ар. *billūr*). Овамо можда и презиме *Биљурић* (РСА), мање вероватно повртарски термин *биљури* и сл., в. **биље**².

биљушити *биљушиити*, *биљушиим* impf. „скупљати, пабирчити ситно грање, дрва и сл.“ Ужице или Подриње или Подунавље (РСА), *биљушиити* „id.; пребирати“ Рожаје (Hadžić), *набиљушиити* pf. „напабирчити“ (РСА), *набиљушиити* „накупити гранчице“ Рожаје (Hadžić), *набиљушиити* „напабирчити“ Косово (Елезовић I), *обиљушиити* „обрати, уништити сав плод, усев (са нечега), опустошити“ (РСА), *обиљушиити* „напабирчити, наћи успут“ Косово, *побиљушиити* „пабирчити суварке по забрану, шуми“ *ibid.* (Елезовић II), *биљушче*, -*еша* n. „суварак, сува гранчица“ Рожаје (Hadžić); такође *биљашити*, *биљашим* impf. „скупљати помало, пабирчити“ Темнић, *набиљашити* pf. „напабирчити“ *ibid.*, Шумадија (РСА); *биљачиити* impf. „пабирчити“: Биљачи пару по пару, и не може опет ништа да скуцка Србија (РСА; RJA), *набиљачиити* pf. „напабирчити“ (РСА); и са -*e*:- *набељушиити* „id.“ Косово (Елезовић I; РСА), *бељашити* impf. „пабирчити“ Расина (РСА).

• Нејасно.

Можда варијанта са озвучењем анлаута и експресивним варирањем суфиксалног дела, од *оибљугаити* „очерупати“ Стон, *оибљушкѝити* „ољуштити“ Дубр. < лат. *pillucare* „id.“ (уп. Skok 2:658 s.v. *pilòza*); уп. и **пељешити**. Ако се пође од неутралног општег значења „скупљати“, могло би бити у вези са буг. дијал. *збил’ушвѝм сѝ* impf., *збил’ушѝ сѝ* pf. „скупити се, ујединити се“ Елена (БД 7:43), али и са с.-х. *набила(ва)иши*, **з(а)биљавиши*, в. **-билати**. Значења „пабирчити,

скупљати суварке“ упућују на **биља**¹, **биљица**. Skok 1:160b s.v. *bīti*¹ изводи косовско *обиљушии* / *набељушии* од **биље**¹. У формалном смислу, *-ашии* / *-ушии* најпре ће бити деминутивни глаголски суфикс као у *ī(j)евáшии* = *ī(j)еву́шии* (в. **певати**), али с обзиром на *-ачии* није искључено ни деноминално постање од неке изведенице на *-аш*, *-ух(a)* / *-уш(a)*, *-ач* / *-ак*.

бимбати се *бѝмбаѝи се* impf. „њихати се, клатити се у ходу“: Она му жѝна сѝм се бѝмбѝ, кѝ кад је нѝлкѝ, бѝк ти дѝо, *бѝмба* f. „дебела, пуначка женска особа, дебелуца“: Кѝ бѝмба лѝжѝ, румѝнѝ се кѝ рѝжа — Ѐзѝѝе му жѝна, ма бѝмба јѝдна, шкрѝпѝ пѝтѝс пѝд њѝм, *бѝмбасѝ* adj. „који је дебео, пуначак“: Онѝ дѝјѝте пѝѝо бѝмбасѝто, кѝ ѝ матерѝ му све ист.-бѝс. Ере (Реметић).

• Вероватно у вези са чеш. *bimbat se* „клатити се, њихати се“, глуж. *bimbać* „клатити, љуљати, покретати, тумарати, скитати“, *bimbolić* „клатити се, љуљати се“, длуж. *bimbaś (se)* „id.“, пољ. *bimbać* „њихати се“, прен. „беспосличити“, укр. *бѝмбѝвати* „id.“; каш. *bimbavka*, *bimbǒvka* „љуљашка“.

Слов. *bimb-* може се двојако тумачити. Горенаведене севернословенске паралеле изводе се из ономапојеје за подражавање звука звона, с.-х. *бѝм (бѝм)* interj. (често поновљено више пута или са *бам*, *бом*) за подражавање високог тона звона (РСА), уп. **бам**, мак. *бѝм* „бѝм! бѝм!“; буг. *бѝм(-бѝм)*, *бѝм-бам(-бѝм)*, слн. *bim*, чеш. *bim*, *bim-bam*, *bimbat* „звонити“, глуж. *bim bim*, пољ. *bim*, *bim-bam*, укр. дијал. *бѝм-бѝм* за подражавање звукова који настају додиривањем доње усне прстима, *бѝмбѝвати* „мрмљати, говорити у брк“, уп. Machek 54; Schuster-Sewc 1:30–31; ЕСУМ 1:183–184, 199; SEK 1:116. Machek l.c. пореди још лет. *bimbāt* „њихати се (о клатну)“, нем. *Bimmeln* и *Bammeln* (о звоњави звона), уп. нем. *bammeln* „клатити се тамо и овамо (о нечему обешеном)“, *bammen* о звуку звона, XVII в., *bimmeln* о звуку малог звона (Kluge 87 s.v. *Bammel*, 124). Са друге стране, **bimbati (se)* је објашњиво као варијанта од **bibati (se)* > **бѝбати**, са експресивном назализацијом (уп. М. Бјелетић, ЈФ 52/1996:216, која каш. *bimbavka* „љуљашка“ на исти начин изводи од каш. *bibac* „љуљати, њихати“, док SEK l.c. реконструира исходни ономапојејски глагол **bimbac*), а значење „беспосличити“ изводи се од „клатити се“, уп. **клатити**. За значење „дебео“ уп. *бѝбаѝи се* у истом говору и у сличним употребама с.в. **бѝбати**. Мање је вероватна веза са слн. *bimbo* „глупавко, ограничени неспретњакѝвић“ (Snoj 41, који упућује на ит. *bimbo* „дечак, дете“ и амер. енгл. *bimbo* „глупак, лакрдијаш; лакоумна жена“), слч. дијал. *bimbov* експр. „јак, обично лењ мушкарац“ (SSN). За семантичку везу „дебео“ и „трапавко, неотесанко, глупак“ в. **бѝмбак**, **бѝмбула**. Овамо можда *бѝмбаширин* „крупан, дебео човек“ Пирот (Јовановић Б.), укрштено са **бѝмбаша** или **бѝмбашир**?

бѝмбаша *бѝмбаѝа* m. „мајор, заповедник над хиљаду војника у некадашњој турској војсци“ (Вук 1818), НП Вук, БиХ (РСА), Косово (Еле-

зовић I), Васојевићи (Боричић), „војни и политички старешина у доба Карађорђевог устанка“ Ј. Веселиновић, „страшило на њиви“ Банија (РСА), *бѝмбаша* / *бѝм^нбаша* „домаћин, старешина породице; снажна особа; старешина, поглавар; главешина, моћник; силеџија, разбојник“ Ускоци (Станић), *бѝнбаша* „мајор у турској војсци“ Прота Матија (РСА), БиХ (Škaljić), *бѝнбаша* *ibid.* (РСА), *бѝмбашић* *adj.* (Вук 1818; РСА), *бѝнбашики* (Skok 1:151), *бѝмбашићки* Србија (РСА), такође *бимбашија* *m.* „*бѝмбаша* (в.)“ Призрен (Чемериџић), Врање (Златановић), *бѝм^нбашица* *f.* „*бѝм^нбаша* (в., о жени)“ Ускоци (Станић), презиме *Бѝмбашић* БиХ (Škaljić); деноминали *бѝм^нбашићѝи* *imprf.* „понашати се као старешина; бити насилник“, *забѝм^нбашићѝи* (*се*) *pf.* „направити се бимбашом; осилити се; одати се разбојништву“, *набѝм^нбашићѝи* „учинити нешто против нечије воље“ све Ускоци (Станић). — 1791. *бинѝаша* (Михајловић).

- Од тур. *binbaşı* „id.“ (Skok 1:151; Škaljić 143). Балкански турџизам, уп. мак. *бинбаша*, *бинбашија* (Јашар-Настева 216, 81), дијал. *бимбашија* (Budziszewska 1983:28), буг. *бимбашија*, рум. *bimbaşa*, арум. *bimbaşî* (*ead. ib.*), алб. *binbashi*, *bimbash*, *bymbashi* (Boretzky 1976:26).

Тур. реч је сложеница од *bin* „хиљаду“, уп. **бин**, и *baş* „глава; главни“, в. **баш**¹.

бимбин *бимбѝн* *m.* „мушки полни орган код детета“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), Вис (Roki), Селца (Vuković), *бимбин* „id.“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *бинбѝн* Трогир (Geić/Slade-Šilović II), *бинбѝн* Вис (Roki).

- Од вен. *bimbin* „id.“ (Lipovac-Radulović II 34).

бимбир *бѝмбир* *m.* „врста миришљавог грожђа“ НП Хрв., *бѝмбиров* *adj.*: У кљуну им грожђе бимбирово НП (РСА), такође *бѝмбер-грожђе* „*бѝмбир* (в.)“ НП Вук, *бѝмберов* *adj.*: Него иште грожђа бимберова НП (Вук; РСА).

- Нејасно.

Можда у вези са **бибер** са уметнутим *-м-* (Даничић у RJA 1:312, који узима да се ради о ситном грожђу зрна налик на бибер; уп. Skok 1:151 s.v. *bimber* и облике *бимбер*, *бибер-грожђе* s.v. **бибер**). Није јасно спада ли овамо *бимбирѝче*, *-еѝа* *n.* „врста цвећа“ Косово (Елезовић I; РСА); Кнежевић 58 везује са *бибер*. Уп. буг. *бирбина*, *бирбинка*, *бирбини*, *бирбирѝка* „дивљи јасмин, *Philadelphus coronarius*“ које се, уз резерву, изводи од тур. *pirpir*, *pirpirium* „пркос, *Portulaca*“ (БЕР 1:49; Menges 1969–70:73); такође и тур. *bin bir delik otu* „кантарион, *Hypericum*“ (TBAS 152), *bin bir yaprak otu* „хајдучка трава, *Achillea*“ (TBAS 60–61).

бимнез *бимнез* *m.* „врста старинског кола у Поморављу“ (РСА).

- Нејасно.

Реч бележи само Милићевић 1876:1140 у опису Њупријског округа, са знаком питања: „пре 30–40 година играле су се још: *осам љуџа у месџо, на-хоро; шедено; ликад, и бимнез (?)*“.

бин *бѝн* num. indecl. „хиљада“: Јест гусларска реченица: „Ни бин дуга ни бин готовине; ашлук бешлук“ НП мусл. (РСА), *бѝн ашче* n. „хиљада акчи, пара“ (Škaljić), *бѝнџашче, -еџа* „id.“ (Вук 1818), НПосл Вук (РСА), *бинка* f. „хиљадарка (новчаница)“ ТЈ Средачка жупа (грађа ЕРСЈ), *бинке* pl. „паре, новац“ *ibid.* (грађа ЕРСЈ; усмено Р. Младеновић); *бѝнлук* m. „хиљаду динара, гроша; две и по оке (хиљаду драма)“ БиХ (Škaljić), *бѝнльк* „боца од две и по оке запремине“ Косово (Елезовић II 500), *бѝнльк* „стаклени суд бокаста облика; мањи је сав оплетен пружем, већи само до половине, на горњој ивици су две ручице“ Призрен (Чемерикић); *бѝнде-бѝр* adv. „врло ретко“ Косово (Елезовић I.c.), *бѝн-гаиреџиле* „на правди бога“: Настрада јутрос от погани на бин-гаиретиле, „без страха“: Ојде он бин-гаиретиле, око му се не мрди ни от кога Васојевићи (Стијовић).

• Од тур. *bin* „id.“ (Škaljić 143; Skok 1:151 s.v. *bimbaša*), дијал. *binlik* (DS 697), Призрен (Jusuf 162), поред *binlik*; уп. мак. *бинлак* (Јашар-Настева 114), *бинлик* „запреминска мера“ (Влајинац II), буг. *бинлик, билник, алб. binllek, binlluk* (Boretzky 1976:26).

Само изведеница на *-lik* може се сматрати балканским турцизмом. Сумњив је арготички статус речи *бинка*; нема других потврда у изворима бошњачког, док за потврду из Средачке жупе није јасно да ли се ради о тајном језику или дијалекатској потврди. Облик *биџашче* је од *bin akçe* досл. „хиљаду акчи“, в. *акча*. Прилог *бѝнде-бѝр* од тур. *binde bir* досл. „једном у хиљаду“. Тур. *bin* „хиљаду“ је вероватно домаћа реч, али је могуће тумачење и као ране позајмљенице из кинеског (ЭСТЯ 6:67–69; Egen 54; Tietze 1:347). За *бирлик* „велика флаша“ в. *билик*, за други део у *бин-гаиреџиле* в. *гајрет*. Уп. *бимбаша*.

бина *бѝна* f. „кућа, зграда, здање“ (Вук 1818), Србија, БиХ (РСА), „велика лепа кућа“ Ускоци (Станић), *бѝна* „кућа, зграда“ Косово (Елезовић II 500), *бѝна* „омања зграда“ Скорица (Ђокић; акц.?), *бѝна* „кућа, зграда“ Лесковац (Митровић), „свака зграда која није кућа за становање“ Алексиначко Поморавље (Богдановић II), *бинџа* „кућа, зграда“ Призрен (Чемерикић), *бѝнија* БиХ, *бѝња* *ibid.*, *бѝња* *ib.* (РСА), „велика лепа кућа“ Ускоци (Станић), полусложеница *бѝна-џемин* m. „надзорник јавних грађевинских радова за време турске владавине“ Прота Матија, *бѝна-јемин* „id.“ Вук (РСА), *бинџа емѝн* Косово (Елезовић I.c.).

- Од тур. *bina* „зграда“, ар. порекла (Skok 1:151; Škaljić 143). Балкански турцизам, уп. мак. *бина* (Јашар-Настева 62), буг. *бина*, рум. *bina*, арум. *binae*, алб. *bina* (Boretzky 1976:26), нгр. $\mu\pi\nu\tilde{\alpha}\varsigma$.

Овамо можда и *бињица* dem.: Шкрињица, бињица, у њој пјева златни птић (колијевка и дијете) НЗг Хрв., *бињичица*: Скрињицица бињичица, | у њој поје бин кокот (дијете у колијевци) НЗг С. Новаковић (РСА). За *-ја* уп. **одаја**, за други део полусложенице в. **емин**¹. За порекло тур. речи в. Tietze 1:347.

бинак *бинăк* m. „близанац“ сев. Метохија (ЈФ 56:164), „једно од двоје близнади мушког пола“, *бинăкче*, *-еџа* n. dem.: Бал’ушино бинăкче још нисам прѐзо, *бинăкчићи* m. pl. „двоје младунчади рођених од исте мајке у исто време“: Имăл’и смо бѐл бинăкчића, *бинăкчад* f. coll. „id.“, *бинăка* f. „која увек млади по двоје младунчади“: Ми таку ѓвцу зовемо бинăка све Пећки Подгор (Јашовић).

- Од алб. дијал. *binák* m. „id.“ (М. Букумирић, ЈФ 56/2000:164), *binake* f. „близанка“.

Облик *binák* је северногегиски (Џабџ 2:238 s.v. *binják*), највероватније од арум. *binac „id.“ (посведочена је само множина *binatī*, али уп. *tirn’eác* „једно од тројки“, Prahagi 207). По Мајеру, алб. реч била би од ит. *binato* „близанац“ уз наслањање на слов. суфикс *-ак* (Meuser 37 s.v. *binják*). Међутим, ит. *binato* важи за учену реч, од лат. *binātī* (DEI 522; уп. REW § 1109). Џабџ 2:237–238, 493 сматра да је *binják* / *binák* неодвојиво од *binjár* „близанац“, које Meuser 37 своди на лат. *binarius* „двоструки“, одакле је и нгр. $\mu\pi\nu(1)\acute{\alpha}\rho\eta\varsigma$ „близанац“.

Бинач *Бинач*, *-нча* m. село на Јужној Морави у северном подножју скопске Црне Горе (СЕЗБ 51:179–180), *Бинча* f. назив за Мораву код Лесковца: Чекај мене на Морави Бинчи НП (Вук), *Бинча* „Јужна Морава“ (РСА; акц.?), *Бинча Морава* „id.“ (RJA), *Бинч-Морава* Вук, *Бинчкă Морава* (РСА), *Бич-Морава* НП Сарајлија, *Морава Бича* id. (RJA). — 1019. Βινέτζης (Глас СКА 76:46), 1258. село **Витино** и **Бинечо** (sic!) (Šaf. Pam. 25), 1398. село **Ливочю на Бин’чѣ Моравѣ** (Младеновић 2007:164₁₇).

- Нејасно.

Наоко *j*-посесив у мушком роду (према *град*: крај села су остаци тврђаве и вароши поменуте још почетком XI в., в. А. Урошевић у СЕЗБ I.c.) од ЛИ на *-*ѣкѣ* (*-*ѣко*) или *-*ѣсь*, неизвесне основе. Заимов 1973:75 претпоставља хипокористик од *Албин*, романског порекла; К. Илиевска, ОП 1/1979:61 указује на мак. топониме *Бинек*, *Бинчево џрло*, *Бинчево куџен*, презимена *Бинева*, *Бинов*, *Бинчов*. Стрп. **Бенџко** као хипокористик од *Venedictus* (Даничић), уп. **Бенко**, у Дубровнику могло се јављати и у лику *Бинко, уп. тамо ЛИ **Бинџоуџла**, презиме **Бинџоуџлиџ** поред **Бенџоуџлиџ** (Даничић). Поређење са речју *binес* „двогодишње јагње“ изведеном словенским суфиксом од лат. *bitus* (Илиевска I.c.; уп.

Skok 1:151) отворило би могућност зоонимског порекла (тип *Овча, Овче њоље*), али је оно проблематично у ареалном погледу, јер реч је само словеначка а у словеначком из фурланског *bime* (Skok 1.c.). Уп. ипак *бинча* т. „јак во“ Врање (Златановић). Лома 1994:110–111 помишља на везу са именом античког града које приближно на позицији Бинча бележи средином II в. н.е. Клаудије Птолемеј у облику Ἀρριβαίντιον, под претпоставком да је у његовом словенском рефлексу Ἀρρι- одбачено као први (факултативни?) део сложеног топонима, а да је *-bantio- пре преласка Словенима претрпело проторумунске гласовне развоје *tj > ʃ* и *an > in*. Накнадно је тако добијено *Бинч- могло бити реинтерпретирано као посесив од (постојећег) ЛИ основе *Бинк- / *Бинц-. Акценат *Бинча* у РСА не одговара акценту у другом издању Вукова рјечника, на које се тамо упућује као на једини извор. Уп. још **бинца**.

Бингула *Бингула* f. село у Срему (РСА), *Бингула*, ктетик *бингулскѝ* (РЈА), етник и презиме *Бингулац, -ца* т. (РСА). — 1445. *Poss. Byngola*, 1465. *Oppidum Byngala* (Csánki 280), XVI–XVII в. **Бингџа** (Пом. 125).

- Нејасно.

Већ из хронолошких разлога, неће бити у вези са фитонимом *бингуља* „Mercurialis“ XVIII век (Šulek) < нем. *Bingelkraut* „id.“ (Skok 1:151 s.v. *bingulja*; Schneeweis 141), уп. **биндоли**. Данас постоје два села: *Бингула* се налази у општини Шид, а *Сџара Бингула* у општини Сремска Митровица (ИМ).

биндер *биндер* т. „дрвени стуб у средини просторије“ Чачак (грађа ЕРСЈ), *биндер* „везач, кровни склоп“ (Ненадовић 2002:15); такође *биндур*: У великим зградама од цигала уместо столице сада постављају „биндур“, који држи и главе и таван Лесковачка Морава (СЕЗБ 70:86), *биндурџа* f. „греда на зиду одакле полазе бочне ивице крова и рогови“ Каменица код Ниша (Јовановић В.).

- Подложно различитим тумачењима.

Можда од нем. *Binder* „везник, пречњача (опека); греда, носач“, *Binderbalken* „главна греда“; уп. слч. дијал. *binder* „потпорна спојна даска при градњи крова“ (SSN), али уп. и тур. *bindirme* „попечна греда“ (Budziszewska 1983:28). Није јасно спада ли овамо *биндер* т. „грубо отесана даска, примитиван кревет“ ист.-бос. Ере (Реметић). Уп. и *бинер* s.v. **бинија**.

биндоли *биндоли* т. pl. „име некаквог баштенског цвећа“ Косово (Елезовић I).

- Нејасно.

Skok 1:151 s.v. *bingulja* пореди са *бингуља*, в. **Бингула**.

бинек в. **бињек**.

бинија *бѝнија* f. „довратак, пречка на унутрашњој страни врата“ (Вук 1818), Бинија је у сеоским кућама уз дирек приковано јаче дрво те држи кључаницу при закључавању врата Подриње или Подунавље (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „гредица на дрљачи, брани, уска даска на колима“: Бинија је гредица на дрљачи, брани и на колима Гружа, „Биније“ су подебеле, а уске даске, које су ужљебљене и натакнуте на канате (колске) краг. Јасеница, „доња, покретна страна роге“: Бинија је попречна шипка испод врата свинчета а кроз краке „рогаче“ Златибор (РСА), „ојачали део косе, хрбат“ Боговађа (грађа ЕРСЈ), *бѝниџа*, -ѝ „непокретни дрвени део браве у облику кратког, тањег дирек са једним проширењем на средини у којем се налази отвор у облику квадрa кроз који пролази кључаоница“ Златибор (Миловановић).

- Од тур. *bini* „надвратна греда“ (Skok 1:151; Škaljić 143).

Тур. реч је девербал од *bintek* „узјахати, попети се“ (Tietze 1:347; ЭСТЯ 7:65–66 s.v. *ми:и-*), в. **бињати**, **бињек**, **бињеџија**. Овамо, пре него под **бина**, *бинџа* Левач (Симић, без значења), можда и буг. *бинџа* (Младенов, који упућује на *бинедџија* „јахач“). Није јасно спада ли овамо *бинер* т. „дељана даска“ скопска Црна Гора (РСА), уп. **биндер**.

бинџа *бѝнџа* f. „мања текућа вода у равници“: Не-могу да-навџим док-не-закџим бѝнџу Гораждевац (Букумирић I), „каљуга, прљава бара“ Плавско језеро и Полимље (ЈФ 27/1–2:357); овамо можда и топоним *Бѝнџа*, катун у Кучима: Катун Бинџа налази се на пространом равном платоу испод Планинице, испод којег се налази више јаких извора (ОП 9:40), мтоп. *Бѝнџа*, *Бѝнџе* рl. ливаде и пашњаци *ibid.* (id. 39), *бѝнџа* f. „велика рупа, отвор“ Ускоци, *бѝнџела* „id.“ *ib.* (Станић).

- Нејасно.

Бѝнџа у Кучима идентификује се са стерп. **Бѝнџа** 1316. (Бањ. пов. 6), међником у планинама између Плава и Будимље (уп. Ј. Ердељановић, СЕЗБ 8/1907:107). Тај стерп. ороним могао би се тумачити и као присвојни придев на *j-* од ЛИ *Бенко*: „Бенкова (планина)“, уп. **Бенко**, но кучке топониме, које Д. Петровић, ОП 9/1988:40, нап. 37 пореди са гораждевачким апелативом, можда ваља оставити по страни, не само због стерп. потврде, већ и због разлике у нагласку. Р. Зоговић, ЈФ 27/1966–67/1–2:357 помишља на везу плавско-полимског апелатива са *Бинџа* (*Морава*), **Бинач**; у том случају ваљало би допустити и његово супстратно порекло, особито с обзиром на могућност извођења тог рано посведоченог топонима од предсловенског (Арп-)βάντιον.

бињати *бѝнџати*, -ѝм *impf.* „јахати“ ЦГ, Подриње или Подунавље (РСА), *бѝнџати* „разигравати коња“ Прошћење (Вујичић), „id.“, фиг. „мучити“,

~ се „имати леп ход при јахању (о коњу)“, „весело, живо се играти, јахати један другога“ Ускоци (Станић), *бињаџи* „отмено јахати“ Васојевићи (Боричић), *избињаџи* рф. „јахати коња до миле воље“, „измучити“, ~ (се) „најахати се“, „изиграти се“, „извежбати се“ Ускоци, *џрџбињаџи* „јахати коња неко време“, „зауздати некога, потчинити“, ~ се „наиграти се“, „брзо се кретати, јурити на све стране“ *ibid.* (Станић), *биња(ц)* узвик којим се означава нагло узјаживање коња: Кад човјек усједне на коња рећи ће се: биња на коња. Пипер бињац на коња ЦГ (РСА), *бињаџи* м. „јахач“, *бињаџиша* м./ф. „особа која добро јаше коња“, *бињакаџи* (се) *imprf.* „бињаџи (в.)“, *избињакаџи* (се) рф. „избињаџи (в.)“, *бињаџ* „биња(ц) (в.)“, *бињакаџи* *imprf.* „бесно јахати“, *фиг.* „мучити“, ~ се „бурно се играти, јахати један другога“, „обављати полни акт“, *избињакаџи* (се) рф. „избињаџи (в.)“, *џрџбињакаџи* (се) „џрџбињаџи (в.)“, *бињаџ* м. „бесно јахање, јурњава“, „игра, коло, весеље“, *бињаџа* ф. „id.“, *бињаџиша* м./ф. „бињаџиша (в.)“, *бињаџиш* ф. (?) „жена која добро и радо јаше коња“ све Ускоци (Станић); *бињаџиџи* *imprf.* „бињаџи (в.)“ Никшић (Ђоковић), *бињаџиџи* „јахати коња и терати га у кас, галоп“ Загарач (Ђупићи).

• Свакако у вези са тур. *bintek* „јахати“, *binek* „коњ“, непосредна дериџација нејасна.

РСА 1:559 s.v. полази од тур. глагола, чија је чиста основа у 2. sg. *impr.* *bin!* „узјаши“ (као војна команда?) могла бити проширена суфиксом *-ja-џи*. Но *бињаџи* је могло настати и од *бињакаџи*, које је схваћено као његов деминутив, а у ствари може бити деноминал од *бињаџ* „коњ“, в. **бињек** и уп. горе нарочито *бињаџиџи(ц)*, за *-ак-*, *-ик-* поред *-ек-* уп. и *бињаџиџаш*, *бињаџиџаш* поред **бињекташ**. У Прошћењу *бињаџ* „галама“ (Вујичић) вероватно семантичким развојем преко „јурњава, игра, весеље“. Уп. и **бињаџиш**.

бињек *бињек* м. „јахаћи коњ“ НП БиХ, *бинек* „растојање од пет машки у игри клиса“ Левач, „штап, машка у истој игри“ Врање (РСА), *бинек* „коњ“ Призрен (Чемерикић), *бињаџ* „јахаћи коњ“ (Вук 1818), НП Вук, књиж. (РСА), *бињаџ* „id.“ Васојевићи (Боричић), такође *бињаџ*, *биња* ф. *hur.* „кобила“, *бињаџа* „кобила за јахање, бедевија“ све Ускоци (Станић).

• Од тур. *binek* „id.“ (Skok 1:151 s.v. *binjāk*; Škaljić 144). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *бенек* Егејска Македонија (Пеев), буг. дијал. *бинек* Странца, Софија (БД 1:67; 242), Пирдоп (БД 4:90), арум. *bines*, алб. *binek* (Boretzky 1976:26).

У значењу „штап, машка“ уп. *коњ* „штап пободен у земљу, камен или неки други предмет који се гађа у игри клиса“ (РСА). Изворно турска реч од основе глагола *bintek* „узјахати, попети се“ (ЭСТЯ 7:63–66 s.v. *ми:н-*; Tietze 1:347); уп. **бињаџи**, **бињекташ**, **бињаџиш**.

бињекташ *бињекџиаш*, *-аша* т. (обично уз камен) „камен са којег се узјахује“ БиХ, Србија, Хрв., Пред дворе га [ђога] води у авлију | к бињекташу бијелу камену НП Вук (РСА), „id.“ Ускоци (Станић), *бињекџиаш* Косово (Елезовић I), *бињекџиаш* Бјелопавлићи (Ћупић), Васојевићи (Боричић), Рожаје (Hadžić), Кривошије (Суботић, s.ass.), „id.; коњ за јахање“ Загарач (Ћупићи), *бинекџиаш* „камен са којег се узјахује“ Шабац (РСА), *бињакџиаш* „id.“ (Вук), *бињакџиаш* НП Вук, *бињикџиаш* id. (РСА), Бањани (Којић), Ускоци (Станић), *бињекџеш* НП БиХ, *бињџиаш* НП (РСА), *бињџиаш*: Под бињташа, где се коњи јашу НП (Вук), *бињџиши* НП БиХ (РСА).

- Од тур. *binek taşı* „id.“ (Skok 1:151 s.v. *binjāk*; Škaljić 144); уп. мак. *бинекџиаш* (Јашар-Настева 49), буг. *бинек таиш*.

Турски предлогачак је сложеница од *binek*, в. **бињек** и *taş* „камен“, в. **таш**. У народним песмама долази до крњења или отпадања другог дела, као у *бињекџи*, *бињек*, *бињег*, *бињак* све БиХ, *бињџи* Косово (РСА), па чак и до скраћивања преосталог првог члана сложенице: *бињ* БиХ (РСА). Низ других назива за исту ствар у живим говорима садржи турску основу *бињ-* а да се не може са сигурношћу рећи да ли су настали преобликом тур. сложенице или на други начин: *бињџиашер-камен* НП (Вук), *бињџиаш* Божурња (РСА) пре ће бити домаћа творба суфиксом тур. порекла од **бињати**; *бињџи* Врање (РСА) наслоњено на **бињџи**. Хапаксни облик *бињџиши* БиХ (РСА) можда је штампарска грешка уместо *бињџиши, уп. горе *бињџиши*. Акцентска варијанта *бињекџиаш* коју даје РСА уз *бињекџиаш* нема потврде у живим говорима и вероватно је дата према Вуковој *бињакџиаш*, док је Вуково *бињџиаш* у РСА измењено у *бињџиаш*.

бињеџија *бињеџија* т. „добар јахач, познавалац коња“ НП ЦГ, Херц., И. Андрић (РСА), Рожаје (Hadžić), Бјелопавлићи (Ћупић), „коњ извезбан за јахање и бој“ НП БиХ (РСА), „напасник, силеџија“ Бјелопавлићи (Ћупић), *бињеџија* „добар јахач“ Ускоци (Станић), *бињеџиј(ј)ски* adj. Ј. Веселиновић (РСА), деноминал *бињеџијаш* impf. „вешто јахати коња“ Пива (Гаговић), *бињеџиљук* т. „јахање“ БиХ; *бињеџија* „добар јахач“ НП Хрв. (РСА), „id.“ Косово (Елезовић II 500), *бинеџија* Призрен (Чемерикић); *бињиџија* „id.; јахаћи коњ“ НП БиХ, полусложеница *бињиџи-камен* „камен са којег се узјахује“, *бињиџија* „јахач“ НП Задар (РСА), *бинџија* „id.“ Врање (Златановић); *бињеџија* (РСА), *бињеџија* Ускоци (Станић), *бињеџиј(ј)ски* adj. Ј. Веселиновић (РСА); *бињиџија* / *бињиџија* Ускоци (Станић); *бињаџија* (Вук 1818; РСА), Прошћење (Вујичић), Васојевићи (Боричић), Загарач (Ћупићи), *бињаџија* т./f. Ускоци (Станић), *бињаџика* f. ЦГ, *бињаџиј(ј)ски* adj. (РСА).

- Од тур. *binici* „id.“ (Skok 1:151 s.v. *bīnjāk*; Škaljić 144). Балкански турцизам, уп. буг. *бинеджѝя* (ПРОДД), алб. *binxhi* (Boretzky 1976:27).

Тур. реч изведена је суфиксом *-ci* од *bini* „пењање“. Непосредним одразом турског предлошка може се сматрати само (слабо посведочени) облик *биниџија*; *биње(г)џија* се наслања на **бињек** „коњ“ и може бити домаћа творба одатле одомаћеним суфиксом *-џија*; за варијанте *бињаџија*, *бињиџија* уп. **бињати**, *бињикаџи*. Облик *брњеџија* из песме Милорада Петровића (РСА) је или штампарска грешка или индивидуална креација.

бињисати се *бињисаџи се*, *-ишџем се* impf. „руменети се“ (sic!): Је ли ти се нева бињисала, | је ли себи ђерзе [момке] доводила? НП Херц. (РСА).

- Нејасан хапакс.

Једина потврда је из збирке *Hrvatske narodne pjesme*, sv. 2, *Ženske pjesme*, Zagreb 1914, 46° из Мостара, од муслиманског казивача, стих 102 и 120 (Моја с' нева није *binjisala*); издавач Н. Андрић у нап. 4 на стр. 124 глосира „*crvenila i rumenila*“. Контекст је мужевљева сумња, изречена млађем брату, да га је жена у његовом одсуству варала. Ако је дефиниција значења уопште ваљана, могло би се помишљати на тур. *beniz* „боја лица, тен“, можда и на **бињиш** (који је обично црвен). Но уп. и значење *бињикаџи се* „обављати полни акт“ s.v. **бињати**.

бињиш *бињџиш*, *-иша* m. „огртач са дугачким рукавима обично од црвене чохе“ (Вук 1818), Огрнули скерлетне бињише НП Вук, Његош, Ј. Веселиновић, И. Андрић, Шабац (РСА), Ускоци (Станић), „id.“; украс на прсима коња“ Васојевићи (Боричић), *бињиши* „широки огртач од чохе“ Лесковац (Јовановић Ј.), *бињиши* „везена кабаница, огртач“ Пакрац (грађа ЕРСЈ), кајк. „огртач; сабласт“ (РНККЈ); *бинџиши* „бињџиши (в.)“ М. Миљанов, Ј. Игњатовић, *бињџиши* „id.“, *бењџиши*, *бењџиши*, *бењџиши* све Слав.; овамо вероватно и *бињуша* f. „врста женског огртача“: Почеле су особито дјевојке носити градске хаљетке, тако зване сурке, а старије жене особито имућније дугачке (подстављене вуном) кабанице зване бињуше Карловац (РСА). — Од 1804. *биниши* [бињиш (?)] (Михајловић).

- Од тур. *binış* „id.“; свечана коњаничка одећа“ (Skok 1:138 s.v. *bēnjīš*; Škaljić 144). Балкански турцизам, уп. мак. *биниши* (Јашар-Настева 93), буг. *биниши*, рум. *binış*, алб. *binish*, *benis* (Boretzky 1976:26), нгр. *μενίσι*.

Порекло тур. речи није јасно; повезује се са породицом глагола *binmek* „попети се, узјахати“ преко значења „свечана коњаничка одећа“, в. **бињек** или са ит. *pellicia* „крзнени капут“ (Tietze 1:348). Ускочко *бињџиши* m./f. „снажан момак или девојка; коњаник“ (Станић) због значења биће пре домаћа творба од **бињати** (са веома продуктивном деривацијом у том говору, в. тамо) него непосредан одраз турског етимона, који значи и „јахање“.

Биоково *Биоково* п. планина близу Омиша у Далм., *Биокова* f. id. (Вук; RJA; PCA), и чак., *биоковски* adj. (ČDL), *Биоково* п. Селца (Vuković). — 1382. *a Biosovo, in cima di Biosovo* (RZJ 15:68). Биоково *Биоково* село код Фоче (IM). — Од 1475–77. (Aličić 57).

- Присвојни придев од ЛИ **Вѣлькъ / -ько*, стерп. **Бѣлько** (Грковић М. 1986:51), **Бѣльковъ** adj.: (до) **мегѣ Бѣлкове** Македонија (Даничић), презиме *Бековић* (PCA), стчеш. ЛИ *Bělek / Bielek* (Svoboda 134), топ. *Bilkov, Bilkovice* (Profous 1:82), стпољ. ЛИ *Bialek* (Taszycki 64), топ. *Bialkowo > Bialkow* (Nieskula 1971:24), струс. ЛИ *Белко* (Тупиков 46), рус. топ. *Белково, Белкова* (RGNB).

Тако о орониму већ Даничић у RJA 1:319 s.v.; с обзиром на паралеле, мало је вероватно да се код њега ради о описном назвању „снежна планина“, како га тумачи Д. Алерић, RZJ 15/1989:67–77, позивајући се на *билак* као назив за снег у Забиокову. Архаичнији посев од истог ЛИ је **Биоча**. Презиме **Бѣлковъ > Бековић* представља млађе образовање у односу на *Бѣлчић*, в. **Беочин**. Уп. **белко**.

Биоча *Биоча* f. речица и област у ср. Босни код Сарајева; села у њој *Горња, Доња* ~ (СЕЗБ 46:621–623; 692–693). — 1455. „Биотча“ (sic!) (Šabanović 1964:17); XVI–XVII в. **Биоча** (Пом. 125). Биоче *Биџче* п. село на Морачи више Подгорице НП Вук (RJA). — 1497. *bl̩čə* [Бѣлче] (JФ 37:96).

- Највероватније присвојни придев на **-jь* од ЛИ **Вѣлькъ / -ько*, f. према **вьсь*, в. †**вас**, п. према *село*; уп. топониме мак. *Белче*, буг. *Белча*, чеш. *Вілче, Вѣлеч*, пољ. *Bialecz*.

Придевска употреба присутна је још у топ. „Биоча шума“, 1475–77. Херц. (Aličić 57), ако је тачно прочитан; индикативно је да се то село бележи непосредно уз (херцеговачко) **Биоково**, где је посреди млађе посевно образовање од истог ЛИ. *Биоча* из Крушевског поменика вероватно је босанска; Горња Биоча помиње се у сицилу сарајевског муле за 1565–66. (М. С. Филиповић, СЕЗБ 46/1930:693). За први помен села Биоча у Пиперима в. М. Пешикан, JФ 37/1981:96, где исправља Ђурђевљево читање „Бјелице“ и претпоставља, с обзиром на чување сугласника *л* на крају слога у то доба, да се турски дефтер ослонио на словенску писмену традицију. Алтернативу извођењу од ЛИ представља могућност да је у основи апелатив *бѣльць* „мирјанин“, в. **белац**, уп. **Црнча** „црначко, тј. калуђерско село“, за изведенице на **-jь* са значењем колективне припадности од апелатива на **-ьсь* уп. **Бинач**. Мање је вероватно да у основи лежи стерп. ЛИ **Бѣльць** (нормалан придев одатле био би *Бѣлчево / Бѣлчева*), или зооним **бѣлька* „веверица“ (в. **белка, Беочин**). Извођење од *бел(ь)ца* „бела земља“ (Займов 1973:74, о буг. и мак. топониму) не само да превиђа наведене слов. паралеле, већ приписује суфиксу **-jь* једну функцију коју он није имао.

Бипара в. битка².

бипче *бийче* п. „срце“: Мрда му бипче под груди Лесковац (Митровић) ... да ми бипче игра под груди Јабланица (Жугић).

- Нејасно.

Митровић даје и варијанту *бийче*, али се у примеру и ту јавља облик *бийче*. Уп. мак. дијал. *бийче* „Адамова јабучица“ Костур, које Дрвошанов 2005:71 доводи у везу са *биба* „патка“, уп. и синоним *йейле* зап. Македонија (id. 69). Можда је у питању игра речи, *бийче* или *бийче* „оно што пулсира“ (уп. **бибати**, *байати* < *бийати* s.v. **бап**) уз метафорично наслањање на „ћуре“, в. **биба**¹.

бир¹ *бир*, -а м. „годишње давање у житу или новцу свештенику“ (Вук 1818; Вук), Вук, НПр Врчевић, И. Г. Ковачић, „порез феудалном господару“ Далм., „прикупљање, убирање новца, намирница и сл.“ *ibid.* (РСА), „порез на земљу“ Бегеч (РСГВ), „порез, данак, намет“ Васојевићи (Боричић), *бир* „добровољни прилог за цркву“ црнотравска Кална (Богдановић III), *бирџина* f. „бир свештенику“ С. Ђоровић (РСА), „све оно што се даје свештенику“ Бар (Вук), *бирџник* м. „парохијанин који даје бир“: О Иване, млади свештениче! (...) Посоколи твоје бирџнике НП, *бирчевина* f. „бир свештенику“ И. Г. Ковачић, *бирник* м. „онај који убира бир, порезник“ Заглавак (РСА), *бирник* „id.“ Тимок (Динић), *бирница* f. „ковчежић за прилоге у цркви“ Љубиша (РСА), деноминали *обирити се* pf. „добити, покупити довољно бира“ (Вук 1818; Вук; РСА), „окористити се“, *збирити* „накупити бир“ Војв. (РСА); и кајк. *бир* м. „лушно, принос свештенику“ Вараждин (Lipštin), чак „годишњи приход цркви“ Дуга Реса и Карловац (Perušić III 110; род?). — Од XIII в. стерп. **виџ** f.: **поповска виџ** — **виџи вџаљ по земље** (Даничић).

- Највероватније поствербал од **bьrati* > **брати** у значењу „убирати, збирати“, уп. мак. заст. *бир* м. „давање за свештеника“, србуг. **виџ** „данак“ XIV в. Манасијева хроника, буг. дијал., заст. *бир* м. „id.“, слн. *bîr* м. „tributum; census nuptialis; donum gratuitum“, такође „бир свештенику“, *bira* f. „id.“.

За претпостављену етимолошку везу уп. стерп. обрт *бири браћи* (в. горе), даље **съвиџати** о давањима цркви (Даничић), у савременом језику *убирају*, кајк. *йобир* „жупничка даћа“ Загорје (Mažuranić). Образовање типа **tvarь* f. од **творити**, уп. Vaillant 4:28–29 § 715, где узима да поствербали на **-i* са продуженим вокализмом бар делом настављају атематске именице од глаголских коренова, а не изводе се од итератива типа **(-)tvarjati*, **(-)birati*, који су млађег постања. Тиме се коригује етимологија, коју, између осталих, прихватају V. Jagić, ASPH 30/1909:457–458, Verneker 1:57, Mažuranić 61–63, O. H. Трубочев у: ЭССЯ 2:98–99, по којој би се радило о поствербалу од **birati* — при чему би изведеница од глагола са итеративним значењем била погоднија од поствербала **(sь-)borь*

да се означи периодично, регуларно прикупљање (ЭССЯ I.c.) — и неутралише се оправдан приговор да је тај непрефигирани облик, за разлику од префигираних, посведочен тек позно и да није постојао у XIII в., од када потичу најранији, стрп. помени именице (тако Л. Садник, Этимология 1968:3–10; Sadnik-Aitzetmüller 281 § 238a; уп. **бирати**¹). Ипак се пре него о прасловенској речи ради о јужнословенској лексичкој иновацији; укр. дијал. *бир* „порез“ у Бесарабији изводи се из јужнословенског (ЭССЯ I.c.), можда рум. посредством (ЕСУМ 1:201), а стпољ. надимак свештенику *Bezbir* XIV в. и струс. *биръчиш* „сакупљач данка“, ако спадају овамо, пре су и сами резултат ширења речи са југа него доказ њене псл. старине, како се то узима у ЭССЯ 2:14 s.v. *Bezbirъ и 99 s.v. *birъ. Други *бир* везују за мађ. *bér* „плата“ и изводе непосредно од мађ. речи (Miklosich 13; Фасмер 1:166; Skok 1:155) или од њеног старотурског (протобугарског?) предлошка (Hadrovics 147; Sadnik-Aitzetmüller I.c.); не искључује се, међутим, ни позајмица у мађарски из старотурског посредством јсл. језика (EWU 97). Из мађарског би свакако било с.-х. *бир* у значењу „награда“ посведочено 1606. (Hadrovics I.c.). Рум. *bir* „порез, данак“ по једнима из јужнословенског (ЕСУМ I.c.), по другима из мађарског (Tiktin 1:330), по трећима из турског (Cioganescu 83). Стрп. *i*-основа прешла је у савременом језику у мушку *o*-основу; једини пример за *бiр*, *-и f.* у РСА је из чланка Ф. Гранића, ГлСПЦ 27/1946:79 у којем се заправо наводе средњовековни облици. Образовање *збиршiiiii* вероватно од придева *бирски.

бир² *бiр* num. indecl. „број један“: Кад дође [Турчин] на врата од раја удари бир ријека ... слатка млијека, и ићи ријека ... кишјела млијека НПр Врчевић, као adj. indecl. „први, најбољи“: Додајте ми бир-ножича, да разрежем бир-јабуку НП Тимок, БиХ, као adv. „једно, исто“: Што год је српског и турског уха, све је то бир БиХ, као conj. „чим, како, тек што“: Бир се свану и ограну сунце, | он силази у доње подруме — Бир зачуше пушку Лимунову, | бир зачуше, бир је познадоше НП БиХ, НПр ib. (РСА), *бiр* „број један“ Косово (Елезовић I), *бiр* „id.“ Призрен (Чемерићи), *бирiја* m. „човек који себе сматра нечим вишим“ Лесковац (Митровић), *бiрлија* f. „јединица, самица“ (РСА), *бiрлук* m. „јединство, заједница“, *бiрим* indecl. „један (од њих)“: Бирим паша, бирим ага, бирим бег (Škaljić), *бiрāише*, *-eиa* n. „једно акче“ (Вук 1818), НПосл Вук (РСА), *бирiiуглија* / *бiр-iiуглија* m. „паша са једним тугом (знаком пашинског достојанства)“, *бирmāхзā* / *бирmāза* adv. „неколико, било колико“ (Škaljić), *бiрбаиш* / *бiр-бāиш* „управо“ Косово (Елезовић I 472, II 500).

- Од тур. *bir* „id.“, *birli*, *birlik* (Skok 1:155 s.v. *bir*³; Škaljić 144), дијал. *birlik* Призрен (Jusuf 162), *birbaş(i)* (DS 697); уп. мак. *бирбаиш* (Јашар-Настева 114), буг. *бирлик*, дијал. *бир* „један; одједном; чим“ Родопи (БД 2:129), алб. *birlllek* (Boretzky 1976:27).

Уп. још **бирда**, **бирден**, **биринци**, **бирици**, **бирземан**, **бирвакат**, **бир-таман**, **бирка-тица**, израз *бѝр* *й̆ахѝа* *ѝксик* „недостаје му једна даска у глави, није при здравој памети“ < тур. *bir tahtası eksik* „id.“ (Škaljić 145). Облик *бирим* је од тур. *biri* „један од њих“, са додатим финалним *-m* можда још у турским говорима, као код *барем*, в. **бар²**, или скраћено од *birimiz* „један од нас“. Облици *бирмахзѝ* / *бирмаза* од тур. *bir* и ар. *maḥḍā* (Škaljić 145). Тур. *bir* је домаћа реч (ЭСТЯ 2:146–148; Tietze 1:349–350). Дефиниција *бѝр* (у прид. значењу) „скуп, збир најгорих људи, најгоре друштво“, са примером: Нашѝл неко дру̀сто, све бѝр, не зна се ко е погор Каменица код Ниша (Јовановић В.) погрешна је: ради се о адвербијалној примени „једно исто“, в. горе пример из БиХ и уп. s.v. **бирати¹**. Значење *бирлија* „јединица“ вероватно и у примеру: Бирлија добрија | у риту тонула, | из рита говори: | Дарци, моји дарци, | коме ми остасте? НЗаг (Вук; РСА). За *бирлик* „суд за вино и ракију“ ЦГ в. **билик**.

бир³ *бѝр* / *бѝр* interj. (обично поновљено) за вабљење гусака, ћурака Поцерица, за умиривање оваца Зоруновац (РСА), *бѝр-бѝр* за вабљење гусака Срем (РЈА), Пачир (РСГВ), Радимња (Томић II), *бѝри* / *бѝри* (често удвојено) за вабљење ћурака, гусака и патака Поцерица, Банат, Фрушка гора, Крушевац, за терање пса Вучитрн, Полимље (РСА), *бѝри* id. Косово (Елезовић I), *бѝри*, *бѝри* за вабљење ћурака (Вук 1818; Вук), Боговађа (грађа ЕРСЈ), *бѝри-бѝри* за вабљење гусака Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), за дозивање гусака и патака бачки Буњевци (Реѝ/Ваѝлија), *бѝри-бѝри* за вабљење патака Каменица код Ниша (Јовановић В.), *бѝри бѝрка* за вабљење ћурића (РЈА), *бѝрке-бѝрке* за вабљење гусака Срем (РЈА), Турија (РСГВ), *бѝре* за терање пса Полимље, *бѝро* (често удвојено) за вабљење ћурака, гусака и патака *ibid.*, *бѝра* f. „ћурка“ Дучаловићи (РСА), *бѝра* „кучка“ Загарач (Ћупићи), *бѝре*, *-еѝа* n. „гушче“ Банат (РСГВ), *ibid.*, Хомолје (РСА), Радимња (Томић II), *бѝре* „id.“ Каштавар код Лесковца (грађа ЕРСЈ), Свиница, „паче“ *ibid.* (Томић II), *бирѝћи* adj. „гушчји“ Вршац (РСГВ), *бѝрићи* m. pl. „гушчићи“, *бирица* f. „гуска“ Оток, *бѝрка* „id.“ Срем, Бачка (РСА), Војв. (РСГВ), „ћурка“, *бѝрчица* dem., *бѝрче*, *-еѝа* n. „ћуре“, *бѝрчићи* m. pl. „ћурићи“, *бѝрчѝд* f. coll. „id.“ све Дучаловићи; *бирѝкаѝи*, *-ѝм* impf. „дозивати ћурке, гуске и патке са *бири-бири*“, *бирѝкаѝе* n.: Деца ... подражавањем гушчјег бирикања ... изазивају све могуће гушчје тонове В. Петровић; овамо свакако и *бирѝбићи* m. pl. „пачићи“ Тимок (РСА), *бирибѝчи* *ibid.* (Динић), можда и *бирѝв* „врста пса“ Загарач (Ћупићи), *Биро* име псу Никшић (Ђоковић 279).

• Од псл. **byr-* поред **bъr-*, уп. буг. дијал. *бѝри-бѝри-бѝри!* interj. за терање патака Банат, слн. дијал. *biri (biri)!* за вабљење патака, одатле *бѝра* „патка“, глуж., длуж. *byr!* поред *brr!* interj. за заустављање запрежних животиња, пољ. дијал. *byr byr!* за дозивање оваца, *byra!*, *byru!* за терање

оваца, *bir bir!* за дозивање пса, такође *brr!* за дозивање оваца, рус. дијал. *быр-быр!* за дозивање оваца, вабљење ћурака, кокоши, *бырь-бырь!* за дозивање оваца, *быря-быря!* позив за ћурке, кокоши, бика, укр. дијал. *бир!*, *бирр!* за терање оваца, *бир-бир!*, *бирь-бирь!*, *бир-бiрка!*, *бирица-бирица!* за дозивање оваца, *бирик-бирик!* за вабљење ћурака (SP 1:477); уп. и блр. *абiр* за терање оваца (ЭСБМ 1:65).

Уп. Skok 1:156 s.v. *birka*. Алофонска варијанта **bьr-* можда у *бр* interj. за мамљење оваца ЦГ (РСА), *бр-бр* id. Црна Река (Марковић I), **bur-* у *бур-бур* interj. за вабљење коза: Кад се окузи [коза] и човек носи јаре у руци, вичу бур, бур, коза Далм. (РСА). Узвик је можда још балтословенски, уп. лит. *bùrè, bùrè, burì burì, bùr bùr* за дозивање оваца, *bùrè* деч. „овца“ (SP 1.c.). Рум. *băr, bîr* за дозивање оваца, нем. *burr!*, *br(r)!* за заустављање коња (id. ib.), фул. *biribiri* за дозивање гусака (DESF 1:221), могу бити из словенског, али не треба искључити сродство на елементарној ономатопејској равни. Клепикова 1974:58 за рум. *brr!*, *bîr!* наводи још ит. дијал. *brrrô!* *berrû*, *prrr!* и сазвучне називе за овна и овцу, допуштајући чак доиндоевропско порекло ономатопеје, која је, по Хубшмидовој претпоставци, могла бити пренесена у централну и западну Европу са истока заједно са распрострањењем овчарства. Уп. још **byrьka* „овца“, **byrkati* „дозивати домаће животиње, живину“ s.v. **бирка**, длуж. *byras* „заустављати коња“, глуж. *byrrac* „гутњати, изговарати продужено глас *p*“ s.v. **бирати**². За *набиркаиши* pf. „вабећи скупити, утерати живину на неко место“ Врање (РСА) в. **бирнути**.

бир⁴ *bîr* m. „син, чедо“: Ђjt бiр Косово (Елезовић I), *bîr* „id.“: О, бiр мајкин Призрен (Чемерикић), *bîро* / *бiро* n. „id.“: Â бре бiро! — Ђjt, бiро ѡjt! Косово (Елезовић I), *bîро* / *бирò* „чедо!, сине!“: Нани, нани, бiро моје Призрен (Чемерикић).

• Од алб. *bir* „id.“ (I. Ajeti, GJA 2/1965:38–39; Бјелетић 1993:25–26; Станишић 1995:92); уп. мак. дијал. *бир* „син, дете“, *биро* voc. (PMJ), „мили!, душо!, сине!“ Егејска Македонија (Budziszewska 1983:28), арум. *bir* „храбро дете, делија (од миља)“, *biro* indecl. израз дивљења према некоме ко се сматра храбрим, мегл.-рум. *bîri* у обраћању младим војницима (Budziszewska 1.c.).

За порекло алб. речи в. Meyer 37; Çabej 2:239–240, 493; Orel 26; Demiraj 101–102. Облици на *-o* потичу од вокативне форме коју, како наводи Orel 2000:233, у албанском имају именце *o-* и *ā-*основе (уп. слично рум. *fato* „девојко“ у балканском романитету); тај вокатив је позајмљен из јсл. језика у којима се *-o* јавља у вокативу *a-*основа.

бира¹ *bîра* f. „пиво“ Цетиње, Матавуљ (РСА), Ускоци (Станић), Загарач (Ћупићи), ји. Бока (Lipovac-Radulović I), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Косово (Елезовић I), „id.; пивски квасац“ (ČDL), *бира* „пиво“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II); *бирарија* „пивница“ Д. Шимуновић

(РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бирарѝја* „id.“ (ČDL), „пивара“ Селца (Vuković).

- Од ит. *birra* „id.“ < нем. *Bier* „id.“ (Skok 1:155; Шоћ 56; уп. REW § 1089); уп. мак. дијал. *бѝра* Егејска Македонија (Пеев), буг. *бѝра*, арум. *biră*, алб. *birrë*, дијал. *bîr* f. Задар (Krstić), нгр. *μίρα*, тур. *bira*.

И *бирарија* има непосредан предложак у ит. *birraria* поред *birreria* (РСА 1:563 s.v. наводи само овај други облик) или у вен. *biraria* „пивница; пивара“, уп. буг. *бирарија* / *бирарѝја*, арум. *birărie*, алб. *birrari*, нгр. *μιραρία*. Облик *жбѝра* f. „пиће“ Ускоци (Станић) вероватно по аналогiji према ит. *sbirro* / *birro*, в. **жбир**, уп. такође однос *бѝрац* „врста рака, *Pachygrapsus marmoratus*“ : *жбѝрац* „id.“ (Vinja 3:327). На Косову можда преко турског; мак. и буг. потврде посредством нгр. (Аргировски 81; БЕР 1:49; Филипова-Байрова 75), арум. *biră* из ит., *birărie* преко нгр. из ит. (Pараhаgi 208), нгр. *μίρα* од вен. *bira* (ЛКНЕ 887), или ит. *birra*, нгр. *μιραρία* од вен. *biraria* (Ανδριώτης 219), алб. и тур. из ит. (Çabej 2:243, 494; Tietze 1:351).

бира² *бира* f. „врста игре; дрвце које се у њој одбацује, а противна страна га хвата“: Бира је мали комадић дрвета, отесан са четири стране, а на крајевима укосе засечен, тако да са стране има изглед дугог трапезоида Височка нахија, *бирало* n. „штап у истој игри“: Бирало је дужи штап, затесан мало на једном крају тако да се ту на њега може наслонити бира а да не спадне. Штап се наслони на земљу, а бира на њега. Онда играч баца помоћу бирала биру што може даље Противна страна „чоли“ биру: узму гране или дохвате капе и настоје да гранама или капама дохвате биру у лету. Ако је не ухвати нико, онај који је бацао положи онда бирало на пик, а противник баца биру да би погодио бирало *ibid.* (СЕЗБ 61:281), „камен као мета у дечјој игри“: Ово је игра на рјез: — Дјечаци начине у земљи рјез (круг) штапом или прстом а мало одаље поставе камен (бирало) те се буре (т. ј. бацају мјендуо код онога камена, те чигов [чији] је мјендуо најближи биралу, онај је први, а чигов је најдаљи, онај је задњи (куце) Брсечине код Дубровника, *бирѝти се impf.* „гађати бирало“ (в. претходни пример) *ibid.* (Караѝић 1899:242), *одбираваѝти* „ударати биру тако да одскаче“: Ако не погоди у бирало, онда први играч три пута „одбирује“: удара биралом по ивици буре тако да она отскаче Височка нахија (СЕЗБ 1.с.).

- Нејасно.

Не види се семантичка веза са **бирати¹**, можда пре са **бирати²** („вежбати“ → „гађати“?). РСА бележи само *бирало* из Брсечина (акценат није дат у извору).

бирати¹ *бѝраѝти*, *бѝрām impf.* „**e l i g e r e**, издвајати и узимати“ (Вук 1818; РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „гласати“ (РСА), ~ *се* „вршити избор између себе“ (Вук; РСА), *бѝраѝти*, *бѝрам* Војв. (РСГВ), *бѝраѝи* бачки Буњевци (Реѝ/Ваѝлија), *бѝрāѝи* Стара ЦГ (Пешикан), *бѝра* 3. sg. Радимња

(Томић II), чак. *bīrāīi* (ČDL), „одабирати дружину у игри (у разбрајању)“ Врака (Марковић Б.); са префиксима *из-* (im)pf. (РСА), *иза-* impf. (РСА; РЈА), кајк. *збїраїи* Вараждин (Lipčjin), чак. *збїраїи* Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *їо-из-* pf. (РЈА), *їо-иза-* (РМС), *на-из-*, *до-* Срем (РСА), *о-* impf. (Вук; РСА), Мачва (Лазих), *ис-їре-* pf. (РСА), *їро-* impf. (РМС), *ис-їро-* pf., *на-їро-* се, *од-* impf. (РСА), *одбїрам* Лесковац (Митровић), Јабланица (Жугић), Пирот (Живковић), *одбїра* 3. sg. Црна Река (Марковић I), Тимок (Динић), *одбїраїи се* „вршити избор између себе“ НПр, *ода-* (РСА), псеудојек. (?) *одабијераїи* Г. Мартић (РЈА), *раз-* (Вук 1818), *раза-* (РМС), *убираїи* Лика (РЈА), итератив *-бирїваїи*: *їро-* (Вук; РМС), *раз-* се: Ови се крумпјери разбиривати морају, нека чекају готови за сађење Лика (РЈА), деминутиви *бїрне* 3. sg. pf. Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *їзбирнуїи* Ј. Игњатовић, *бїркаїи* impf. (РСА), Мачва (Лазих), Златибор (Миловановић), ист.-бос. Ере (Реметић), *бїрка* 3. sg. Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *їзбиркаїи* pf., *биркачїи* impf. „биркати“ Лика, Хрв. (РСА), *їзбиркаїи* pf. „пробрати, изабрати“ Рожаје (Hadžić), *бируцкаїи* impf. dem. „бирати“ ЦГ (РСА), *бїрколиї* „(про)бирати“ Чумић (Грковић); трпни придев *бїрāн*, *-а*, *-о* „одабран, изврстан“ (РСА), *бїран* „id.“ бачки Буњевци (Reić/Ваsliја), Радимња (Томић II), *бїрāнї* Ускоци (Станић), *бїрāнї* Загарач (Ћупићи), *небїрāн* „прост, груб, вулгаран (о речима)“; *бирāнац*, *-нца* m. „одабран кукуруз у клипу“; „пробрано грожђе или друго воће“ Банат, *бирāнїк*, *-їка* „онај који је одабран, бољи од других (о човеку)“ (РСА), Прошћење (Вујичић), *бїранїк* (РСА), Ускоци (Станић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *бираник* Загарач (Ћупићи), *бирāница* f. „оно што је одабрано, изабрано“ Пива (Гаговић), „пробрано грожђе или друго воће“ Барања, *бирāнчевина* „id.“ Срем (РСА), *їробїрљив* adj. „који много пробира“ (РМС), *їзбїрљив* „id.“, *їзбїрљивац*, *-вца* m. „пробирач“, *їзбїрљивица* f., *неїзбїрљив* adj.; поствербал *бїр*, *-и* f. „сорта, врста (лозе, грожђа)“ Далм., Мостар (РСА), и чак. Вргада (Јуђиsић), и m., генитив *-а* „id.“ Братишковци (Urkało), *їзабир* „избор“, *їзбир* (РСА), *їзбир* Свиница (Томић I), *їзбїр* Лесковац (Митровић), *одбїр* „пробрани плодови, грла стоке за приплод, семе за сетву, виђени људи“ (РСА), *одбїр* Лесковац (Митровић), Црна Река (Марковић II), Тимок (Динић), Пирот (Живковић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), јуж. Поморавље (Марковић J.), *одабїр* / *одабїр* „бирање, избор“ Љештанско (РСА), Мостар (РСА; РЈА), *одбїр* у изразу *на обїр* „на избор (дати, препустити некоме нешто)“ *ibid.* (РЈА), *на обир* НП Истра, Пољница, *на обијер* „на избор“ Г. Мартић (РСА), *їрєбир* (РМС), *їродбїр* (Вук; РМС), *їробїр* (РМС), *їробїр* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *їробїр* „оно што је пробрано“ Лесковац

(Митровић), *ѵрòбир* „пробрани плодови поврћа“ јуж. Поморавље (Марковић Ј.); друге изведенице *бѵрак*, *-рка* „пробрано грозђе или друго воће, одбир“ Срем, *òдбирак* „оно што је изабрано“ (РСА), *ѵзбирак*, *-ѵрка* „узорак, најбољи квалитет“ Пива (Гаговић), *ѵрòбирак* „јаје које је пробрано за полож“ (РМС); *бѵрка* f. „пробирачица“ Комарница, Невесиње (РСА), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), *бѵрка* „id.“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бѵрка* Пирот (Златковић I), „овца која бира храну“, име таквој овци Тимок (Динић), *ѵрòбѵрка* „пробирање, одабирање“ Ускоци (Станић); *бѵрãч*, *-ãча* т. књиж. „гласач“, „пробирач“ БиХ, Војв. (РСА), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *бирãч* „id.“ Радимња (Томић II), *бирãчица* f. (РСА), деноминал *бирãчи* 3. sg. impf. „пробирачити“ Радимња (Томић II), *ѵробѵрãч* т. (Вук 1818; Вук; РМС), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *ѵробѵрãч* Васојевићи (Боричић), *ѵробѵрãч* Радимња (Томић II), *ѵробѵрãчица* f. (РМС), *обѵрãч* т. „избирач“ (Вук; РСА), „оно што се бира“ НПосл Вук, *од(а)бѵрãч*, *из(а)бѵрãч* „избирач“, *избѵрача* f. „врста јабуке“ Травник, *избирãчица* „пробирачица“, *обѵрãчица* „id.“ Далм. или Херц. (РСА), *ѵребѵрãч* т. „пробирач“ НПосл Вук (РМС), *ѵребѵрãч* Радимња (Томић II, без значења), кајк. *ѵребѵрãч* „id.“ Вараждин (Lipšjin), *ѵребѵрãчица* f. „пробирачица; машина за пребирање плодова“ (РМС); *избѵрњача* „мушки струк конопље (*Cannabis sativa*), који се први бере и чије је влакно тање и белје од влакна женских биљака“, чак. *збѵрница* / *збѵрница* „id.“ Неманић, *избѵрало* п. „право избирања“: Наше је издирало, а господско избирало И. Великановић (РСА), и т. „избирач“ Лика (РСА; РЈА), *ѵробѵрѵја* f. „пробирање, пробирљивост; пробирач“ Тимок (Динић), *избирѵја* т. „пробирач“ Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша, *избирѵка* f. „избирачица“ *ibid.* (Јовановић В.), Лесковац (Јовановић Ј. 236), Пирот (Живковић), Јабланица, *избирѵче* п. „пробирљиво дете, дете које пробира храну“ *ibid.* (Жугић), *ѵробѵрѵја* т. „избирач“ Лесковац (Митровић), Црна Река (Марковић II), Пирот (Живковић), Каменица код Ниша, *ѵробѵрѵка* f. „пробирачица“ *ibid.* (Јовановић В.), Црна Река (Марковић II), Пирот (Живковић), *избирòѵина* „избор, оно што је пробрано“ Лесковац (Митровић); „п о ш т о в а т и, дочекивати с пажњом“: *ѵри-* impf. (Вук 1818; Вук; РМС), Ускоци (Станић), *ѵрибѵраѵ* Васојевићи (Боричић; Стијовић); „п р е т р а ж и в а т и“: *ѵре-* impf. (РМС), Поткозарје (Далмација), Ускоци (Станић), *ѵребѵраѵ* Васојевићи (Боричић), *ѵребѵрѵваѵи* Ускоци, *ѵребѵрãчина* f. „пребирање, претраживање; преметачина“ *ibid.* (Станић), *ѵрибѵраѵ* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бѵркãѵи* „пребирати“: Ено брави биркају сијено на торину Прошћење (Вујичић), *бирѵкаѵи*, *-ãм* ЦГ,

бирукаџи, *бѝрӯкѧм* / *бирукаџи*, -ѧм Љубиша; „требити, чистити (издвајати и одстрањивати)“, о пшеници НПосл Вук, о пасуљу Банат, о вашим Буковица (РСА), *ѝре-* (Вук 1818), Поткозарје (Далмација), „чешљати вуну“ (Вук s.v. *вӯнара*), ~ (*се*) „чистити се од вашију (о кокошци)“ Ускоци (Станић), *ѝребѝраџи* Васојевићи (Боричић), *ѝро-* (РМС), (*из-*, *о-*, *ѝо-*, *ѝре-* pf.) „кидати заперке и дивљак с лозе“ Братишковци (Угукало), *ода-*, *ѝре-* о зрнастим плодовима Шајкашка (Драгин I); *бѝрѧџка* f. „машина за пречишћавање зрнастих плодова, тријер“; о перцепцији, мисаоној селекцији: *до-* impf. „ређати, спомињати редом“ (РСА), *ѝре-* „претресати у мислима, премишљати“ (РМС), Поткозарје (Далмација), Ускоци (Станић), *ѝребѝраџи* Васојевићи (Боричић), *раз(а)-* „разазнавати, разумевати“, ~ *се* „id.“; разумевати (се у) нешто, распитивати се, долазити к себи“ (Вук 1818; Вук; РЈА; РМС), *разбѝраџи* Мрче (Радић), *разбѝраџи* / *разбѝрѧџи* (*се*) Косово (Елезовић II), *разбѝрам* Пирот (Живковић), Јабланица (Жугић), Врање (Златановић), Лесковац, ~ *се* *ibid.* (Митровић), *разбѝра* 3. sg. Тимок (Динић), Пирот (Златковић I), Каменица код Ниша, ~ *се* *ibid.* (Јовановић В.), Тимок (Динић), Црна Река (Марковић II), (у негацији) „бити својевољан, терати своје“ Пирот (Златковић I), псеудојек. (?) *разбијераџи* Крешево и Фојница (РЈА s.v. *razbirati*), *од-*: *одбѝра* 3. sg. „разумети, схватати“, ~ *се* „разумети се у шта“ Тимок (Динић), *одбѝрам* „разумети, схватати“ Врање (Златановић), Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Јабланица, ~ *се* „дозивати се у памет, постајати разуман“ *ibid.* (Жугић); „кретати прстима као кад се нешто бира, треби, претражује“: *ѝре-* „преметати зрна бројаница, игле при плетењу и сл.; ситно лупкати, куцкати по чему; додиривати прстима жице, дирке изводећи тонове, мелодије“, и о устима, гласу: „наизменично дувати у рупице на свирали и сл.; извијати гласом, певати с модулацијама; монотонно казивати, рецитовати, наизменично изводити једноличне покрете устима при молитви“, *ѝрѝбир* m. „пребирање на жицама; извијање гласом“, *ѝребѝраџа*, -џа „врста веза“ (РМС), „распоређивати нити у ткању“: *од-* impf. „померати штапац при намотавању пређе на вратило ткачког разбоја“, *ода-* „id.“ Лопуд, Оток (РСА), *ѝребѝра* 3. sg. „размрсивати нити основе на разбоју“ ји. Србија, *разбѝрање* n. „размрсивање нити“ *ibid.*, *сабѝра* 3. sg. impf. „сакупљати нити“ *ibid.* (Марковић J. I), *набѝрача* f. „шипка којом се причвршћује пређа на разбоју“ БиХ, *одбѝр* m. „део на разбоју за распоређивање жица основе“ Херц. (РСА), *одбѝрач* „дрвени прут који се поставља на основу између задњег вратила и нити на разбоју“ ји. Србија (Марковић J. I), *одбѝрачица* f. „жена која одабира нити“, *одабѝрѧџла* „id.“ Оток (РСА),

йрѣбир m. „памучно платно“ Пирот (Златковић IV), *йрѣбира* f. „ткање за вунене прегаче“ Заблаће у Босни (RJA); „и ћ и б и р а ј у ћ и п у т, ситно корачати“: *йре-* impf. „журити се правећи ситне кораке, поскакивати“ (PMS), *йодбѣрам* „пети се уз брдо, планину“ Врање (Златановић); „с а к у п љ а т и, б р а т и (плодове, цвеће), прикупљати (новац → зарађивати, наплаћивати); збрајати; окупљати (се), сазивати“: з- (Вук; PСA), ~ *се* (PСA), *збѣрам* Лесковац (Митровић), Јабланица, ~ *се* ib. (Жугић), *збѣра* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), Лужница (Манић), Црна Река (Марковић II), Тимок, ~ *се* ib. (Динић), *збирѣње* n. „породична свечаност (свадба, слава и сл.), сакупљање“ Пирот (Златковић II), *назбѣра* 3. sg. pf. „накупити много нечега“ Тимок (Динић), чак. *збѣраѣи* impf. Орлец (Houtzagers), Дуга Реса и Карловац (Perušić I 68), кајк. *збѣраѣи* (*се*) Вараждин (Lipljin); *са-* (*се*) (Вук 1818; Вук; PMS), *сабѣраѣи* Васојевићи (Боричић), „збрајати; купити плодове са земље“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *сабѣраѣи* Свинаца (Томић I), *сабѣрам се* Лесковац (Митровић), *сабѣра* 3. sg. Пирот (Панајотовић), *сѣбѣрам* ib., *насабѣрам / насѣбѣрам* pf. ib. (Живковић); *собѣрам* impf. Јабланица (Жугић), Лесковац, ~ *се* ib. (Митровић), *собѣра* (*се*) 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.); *до-* „купити до краја“ Лика, „брати и нешто друго уз основни усев“ Левач, „допуњавати накнадном бербом; довршавати брање“ Дучаловићи (PСA), *добѣра* 3. sg. „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *на-* (Вук 1818; Вук; PСA), ~ *се* (PСA), *набѣраѣи се* Мрче (Радић), *набѣрам* „скупљати, гомиласти влажну земљу (о пољопривредним алаткама)“ Гораждевац (Букумирић I), *набѣра* 3. sg. „сакупљати“ Пирот (Златковић I), псеудојек. (?) *набијераѣи* Г. Мартић (PСA s.v. *набѣраѣи*¹), *набирикаѣи се* pf. dem. „набрати, накупити; најести се“ Рожаје (Надџић), *о-* impf. „брати с воће плодове“ А. Ковачић, А. Шеноа, „вечањем уништавати, затирати (нпр. плод, род усева, млеко код стоке)“ Зајечар, Бољевац, Пирот, „красти“ Пирот, „скидати горњи слој (скоруп с млека, и сл.)“ Бољевац, Лужница и Нишава, Лебане (PСA), *обѣраѣи* „id.“ Косово (Елезовић II), *обѣрам* Пирот (Живковић), *обѣра* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), „у игри узети побеђенима кликере, орахе и сл.“ Тимок (Динић), кајк. *обѣраѣи* „брати, побирати“ Туропоље (Šojat), Вараждин (Lipljin), *йо-* pf. (Вук 1818; Вук), impf. Љубиша, НПр Приморје, НП Истра (RJA), ~ (*се*) (PMS), чак. *йобѣраѣи* Орлец (Houtzagers), Орбанићи (Kalsbeek), *йобѣроѣи* (ČDL), кајк. *йобѣраѣи* Гола (Večenaj/Lončarić), *йобѣраѣи* Вараждин, ~ *се* „бежати, одлазити, нестајати“ ib. (Lipljin), *йод-* „одоздо побирати; обирати само делимице (нпр. плодове, воће)“ (PMS), *йодбѣра* 3. sg. „скупљати опале плодове“ Црна Река (Марковић II), Тимок (Динић), чак.

йодбїраї „id.“ Дуга Реса и Карловац (Perušić II 117), итератив *йод-бирáвати* „одоздо побирати; обирати само делимице“; *йода-* „id.“ (РМС); *йри-* (РЈА; РМС), ~ *се* (Вук 1818; Вук; РЈА; РМС), *йрибїрам* Лесковац (Митровић), *йрибїра* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), Тимок, ~ *се* *ibid.* (Динић), кајк. *йрибїраїи* (*се*) Вараждин (Lipljin), у- „брати (плодове, цвеће); наплаћивати (порез и сл.)“ (РМС), НП (РЈА), *убираї* „сакупљати плодове“ бачки Буњевци (Sekulić), о прикупљању информација: *убїраї* „прислушкивати“: Сџл убїра што се збџри Косово (Елезовић II), *узабїраїи* „брати; добијати, освајати“ (РМС); придеви *збїрнї* ⇒ *збїрница* / *збїрница* f. „место где се нешто сакупља; предмет који служи за сакупљање нечега“ (РСА), *сáбїрнї*, *убїрљив* „наплатив“ (РМС); поствербал *бїр*, -а т. књиж. зап. „зборник, збирка, ризница“, *збїр* „сума добијена сабирањем више бројева или ствари; укупна свота (о новцу); скуп, група; гомила, маса; издање сакупљених списа, збирка; место где се сакупља вода или друга течност, резервоар“ (РСА), *збїр* „сума која се добије сабирањем, сабирак“ Ускоци (Станић), *сáбир* (РМС), *нáбир* „принос, род“ Пирот, Врање, Књажевац, Параћин (РСА), *убир* „убирање, скупљање, наплаћивање“, *йодбир* „сакупљени опали плодови“, „дуванско лишће при дну стабљике које се прво сече“ (РМС), Љештанско (Тешић), *йодбир* „лишће мале вредности, које се подабира у купусу, дувану итд.“ Далм. (РЈА), *йодбїр* „листови треће бербе дувана“ Загарач (Ћупићи), *нáдбир* „лишће на доњем делу стабљике дувана“ Љештанско (Тешић; РСА), *надбїр* „листови четврте бербе дувана, средина струка“ Загарач (Ћупићи); *йодбирак* „најдоњи лист дувана, рђав за пушење“ Србија, Стон, Далм., *йодабирак*, -*їрка* „id.“ Стон, *йодбїрчина* f. augm. *ib.*, *йодбјерак* т. „доњи лист биљке“ Г. Мартић; *йод(а)бїрāч* „доњи лист дувана“ Стон (РЈА); *сáбирак*, -*їрка* „број који се сабира, збраја“ (РМС); *збїрка* f. „колекција“, *збїрчица* det.; *бїрина* „оно што се скида с млека (скоруп, кајмак)“ Банија; *бїрāч*, -*āча* т. „онај који купи, сакупљач“: Дарове побира обично гајдаш, те их ... носи младој и предаје уз њеколико ријечи, гдје често и која крупна, нечедна падне, према тому, како је чеднији или пропшњији бирач Богишић, *збїрāч* „скупљач“ Бачка, „оно у чему се нешто спаја или што има функцију сабиралишта“ (РСА), *збирāч* „скупљач, онај који кућу кући, који стиче“ Пирот (Златковић I), *збирāчица* f. „пчела која сакупља цветни прах“ (РСА), Војв. (РСГВ), *йобирāч* т. „скупљач“ (РМС), Љубиша (РЈА), „онај који краде“, *йобирāчица* f. „она која нешто скупља“, *сабїрāч* т. „онај који сабира, скупљач“, *сабїрāчкї* adj., *сабїрāчица* f. „она која нешто сабира“, *убїрāч* т. „онај који скупља, наплаћује“ (РМС), *набирāче*, -*ейа* п. „посудица за брање боровница или

јагода“ Рожаје (Hadžić); *збирџија* т.: Дооди збирџија за порез Лесковац (Митровић); *збирџије* п. „зборно место“ Бољевац, Књажевац, Врање, „део земљишта на коме се гаји више врста биљака“ Лесковац (РСА), *збирџије* „зборно место, састајалиште“ ib. (Митровић), Тимок (Динић), Пирот (Живковић), Јабланица (Жугић), Врање (Златановић), Лужница (Манић), *збиралџије* „id.“ Горња Морава и Изморник, „сабиралиште“ (РСА), *збиралџије* „id., збориште“ Црна Река (Марковић II), *сабиралџије* „збориште“ (РМС); *збирџијина* f. „оно што је сакупљено“ (Вук), *збирџијина* „посело, скуп“ Пирот (Живковић; Златковић I; РСА), „п а б и р ч и т и, скупљати остатке (од бербе, жетве, јела“: *о-* impf. „јести остатке хране (о стоци)“ Левач и Темнић (РСА), *йо-*: *јобирам* „скупљати остатке нечега (обично хране)“ Јабланица (Жугић), *бирчџи* „брати, скупљати“: Отиш’о у лојзе (виноград) да бирчи јагуриду Алексинац (РСА), *бирџи* „купити, пабирчити (по винограду)“ Хрв., *набирџи* pf. „напабирчити“ ibid. (Вук; РСА), *набирџи* (се) „напабирчити (се)“ Лика (РЈА; РСА); поствербал *јребир* т. „брање заборављених гроздова по винограду после бербе“ Пирот (Живковић); *бирџа*, *-рка* „озобина, оно што остане од грожђа кад се зрна озобљу“ Слав. (РСА), *избирџа*, *-јрка* „оно што остане кад се изабере најбоље; остатак“, *дбирџа*, *-јрка* (обично pl.) „id.; отпадак; непродата роба“ (Вук 1818; Вук; РСА) ⇒ *обирџина* f. augm. и реј. Далм. (РСА), *одбирџа* т. „остатак након бирања“ (Вук 1818; РСА), *јодбирџа* „остатак јела иза обеда“ Пива (Гаговић), *дбирџина* f. „избирџа, остатак после бирања“ Стон (РЈА; РСА), Мостар, Промина (РСА); *бирџије* п. „остац грожђа по винограду после бербе“, *обирџије* „id.“; *бирџа* f. „id.“, „запуштено имање“: Још се не нађе газда за овуј бирију што труне све Лесковац (Митровић); *збирџа*, *-јрка* т. „пабирџи“ Пирот, Тупијница (РСА), *збирџа* „гомила, неприлично друштво“ Црна Река (Марковић I), „id.; пабирџи“ Тимок (Динић), *збирџа* „id.“ Пирот (Живковић), „скуп нечега“ Лужница (Манић), *обирџа*, *-јрка* „остатак; отпадак“ Читлук, Азбуковица; *обирџина* f. „id.“ Далм. или Херц. (РСА), *јобирџина* (обично pl.) „id. (обично о храни)“ Јабланица (Жугић), *збирџина* „пабирџи са разних страна, од више врста“ Лесковац (РСА), *сабирџина* „скуп непробраних људи или ствари“ ib. (Митровић), *собирџина* (обично pl.) „покупљене ствари (обично старе, безвредне)“ Јабланица (Жугић); *збирџија* „пабирџи“ Момина Клисура, Врање (РСА), *збирџија* „id.; непробрано друштво“ Лесковац (Митровић), Врање (Златановић), „сакупљени остаци, отпаци“ Каменица код Ниша (Јовановић В.); *збирџина* „пабирџи“ Левач (РСА), *збирџина* „id.“ Тимок (Динић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), „скуп непробраних ствари или

особа“ Лесковац (Митровић), *саби́риштина* „вуна острижена са репа“ Свиница (Томић I), *изби́риштина* „оно што остане кад се плодови проберу (обично о воћу)“ Левач (РСА), *изби́риштина* „id.“ Косово (Елезовић I); „накупљати се (о гноју) → отицати, гнојити (о рани)“: *наби́рајти* impf. (РСА), *наби́ра* 3. sg. Пирот (Златковић I), Црна Река (Марковић II); „понеостајати, оскудевати“: *йри-се*: прибира се жита (Вук 1818; Вук), *йриби́ра* 3. sg. „не давати све млеко (о крави)“ Криви Вир (Ракић), *йриби́рам* „id.“ Јабланица (Жугић), *йодби́ра* 3. sg. Тимок (Динић), *йраби́рке* f. pl.: Клипови неиспуњени зрнима су прабирке Лесковац (Митровић); овамо можда и *обирајти* „истрошити, запотребити“ Дрвар (Јовичић); „борати (се), о челу (→ мрштити), о тканини, о воденој површини и сл.“: *на-* impf. (Вук 1818; Вук; РСА), *~се* (РСА), *наби́рајт* бачки Буњевци (Sekulić), *набир* m. „набор на тканини, одећи“, *набирак, -рка* „id.“ (РСА), *йреби́ра* 3. sg. impf. „правити наборе“ Тимок (Динић), *з-се* „гужвати се (обично о тканини)“ (РСА), *са-* (Вук 1818; Вук; РМС), *~се* (Вук; РМС), *саби́ра се* 3. sg. „стезати се, смањивати површину“ Пирот (Златковић I), *сабир* m. „набирање“ (РМС), *сабирача* f. „врста пите“ (Вук; РМС); *у-се* impf. (РМС), *уби́рајт (се)* бачки Буњевци (Reić/Vašlija), *раза-* „исправљати наборе“, *~се* „нарастати при печењу (о хлебу)“ (РМС), *раз-се* „id.“ (Вук); *о прикупљању и ширењу мреже* (рибарски термин): *йре-* „скупљати“: Они пребирају мрежу и купе рибу... Србобран, *йребирача* f. „рашљаста грана на коју се оставља мрежа самодав“ (Mihajlović/Vuković), *йри-* impf. „разређивати мрежу пре бацања у море“: Кад се има мрежа у море бацат, обичају је рибари разредит тако, да кад се у море меће, никако се не запути. То разређивати зову: прибирати мрежу Дубр. (RJA), чак. *наби́рајт* „набирати тканину или мрежу“ Вис (Roki); „сређивати (се)“: *йри-* „распремати (сто после јела)“ (Вук 1818; Вук; РМС), *~се* „долазити к себи, прикупити телесне и духовне снаге, средити мисли и осећања“ (РМС), *з-се* (РСА), *са-се* (РМС), *сабиран, -рна, -рно* adj. „сталожен“ Прошћење (Вујичић), *саби́ран* „id.“ Рожаје (Hadžić). — Стерп. *изби́рати* „бирати“, *сьби́рати, зби́рати* „сакупљати, прикупљати“ (Даничић), *поби́рица* „данак“, од краја XV в. *бирајти* Ц. Држић (RJA).

• Од псл. *birati, итератива од *bьrati > **брати**, уп. мак. *бира* „бирати“, буг. *би́рам* „узимати“, чеш. дијал. *birat'* „id.“, пољ. *bierać* iter. „id.“, рус. *бирать*, са провербима стсл. **из-**, **сь-би́рати, -аѣж**, струс. *из-, сь- / со-бирати* итд. (Skok 1:201–202 s.v. *bràti*; SP 1:250; ЭССЯ 2:97).

Симплекс је у словенским језицима слабије заступљен (и касније посведочен) него провербалне сложенице. Значења се увелико подударају са *bьrati > **брати**, са одговарајућим провербима. Код поствербала старији је вокализам **(-)borъ*

(*избор, збор, набор* итд.) него **(-)бир*; уп. *на́бир* „набор на тканини, одећи“ : *на́бор* „id.“ (РСА), или *и́рѣбир* „памучно платно“ : *и́рѣбор* „врста ткања“ (РМС), за *и́рѣбири́нац, -ница* „врста веза“ уп. *и́рѣборáнац, -ница* „id.“ (РМС), за *и́зби́рња́ча* „мушки струк конопље“ синониме *и́збо́рка, и́зборница* (РСА) (в. **брати**, уп. и **бир¹, бор²**). Од два основна значења, „(неселективно) узимати“ изводи се из пие. **bher-* „носити“ (в. **брати**) и старије је од „бирати“, које се развило из **jъz-birati* поред **yъ-birati* (чак. *виби́раи* „разврставати, изабирати“ Орбанићи (Kalsbeek) поред *зби́раи* [в. горе], пољ. *wybierać*, рус. *выбира́ть* итд.). Гласовним путем у облику тренутног вида након испадања слабих и озвучења јаких полугласа од **sъbъrati* добивено је *сабраи* према **sъ-birati > збираи*; даље се *-a-* у *иза-, ода-, раза-, са-* поред и уместо *из-, од-, раз-, з-* ширило аналогично. РСА и за њим РМС код префиксалних облика редовно дају осим уобичајеног акцента *из-би́раи*, *раза-би́раи* итд. и варијанте *и́збираи*, *раза́бираи* итд., које су иначе слабо посведочене, уп. **бирати²**. За деминутивно образовање *би́рколиј* у Чумићу уп. тамо и *и́рколиј* од *и́ркаи*, *и́колиј* од *и́каи* итд. (Грковић). У *ћѣбирица* f. „пробирач хране; овца која бира траву“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I) као да је глаголској основи од *бир-аи* предметнуто *ће-*, које се може тумачити као експресивни префикс, варијанта од *ке-* (Бјелетић 2006:134) или као глаголска основа **хѣѣ-* од **хтети**, уп. тамо стсрп. презиме **Хѣѣ-сллиѣѣ**, за значење *хоће-неће, нећкаи се*. Застарело значење *добираи се impf.* „долазити до нечега, постизати“ код Павла Соларића (РСА) јесте русизам (рус. *добираться*), као и *набираи* „слагати, ређати (слова при штампању)“ у Вуковој преписци < рус. *набирать* (РСА 13:399), док је *збирка*, према А. Белићу, НЈ 2/1933:66, бохемизам. Облици *одабијераи*, *на обијер*, *и́одбијерак*, *набијераи* (све код Г. Мартића), *развијераи* Крешево и Фојница, већ у XVII в. код М. Дивковића *избијераи* „избирати“, *обијераи* „id.“ (RJA s.vv. *izbirati, obirati*) с обзиром на ареал најлакше се у свом дијалекатском контексту објашњавају као псеудо-јекавизми, али би се могло радити и о старом превоју дужења **ě < *ē* (тако поводом облика попут пољ. *bierać* Sadnik/Aitzetmüller 277 § 238). За префикс *и́ра-* у *и́рабирке* према *и́ро-бираи* уп. **пабирак** према *и́о-бираи*; посредни је *vřdđhi-* дужење у првом, префиксалном члану поствербала. Други словенски језици пружају паралеле за поједина значења и образовања: за *и́рѣбираи* „претраживати, прекопавати“ уп. нпр. рус. *перебира́ть* „id.“ (Даль), за „кретати прстима“ уп. рус. *перебирать струны, четки* (id.), за „скупљати мрежу“ уп. рус. дијал. *перебира́ть* „прегледати постављену мрежу и извлачити из ње рибу“ (СРНГ); за *обираи* „ребити, чистити“ уп. рус. дијал. *обира́ть* „чистити перје кљуном (о птицама, кокошкама)“ (id.), укр. дијал. *обыра́ты* „гребенати лан и конопљу“, блр. дијал. *абира́ць* „гребенати лан“ (ЭССЯ 26:106 s.v. **obbirati*), за „крати, пљачкати“ в. ib. 105–106; за *набираи (се)* „борати (се)“ в. id. 21:208 s.v. **nabirati*, за „гнојити, отицати“ уп. буг. *набирѣ, нѣбирѣ* „id.“ (id. ib.); за *и́одбираи* „понестајати“ уп. рус. дијал. *подбира́ть* „смањивати (виме пред тељењем, о крави)“ (СРНГ), *подбира́ться* „трошити се, бити при крају (о залихама)“ (Даль); за *развираи*

„размишљати“ в. ЭССЯ 32:240–241 s.v. *orzbirati (*se*). Основа је добро заступљена и у ткачкој терминологији других слов. језика, уп. струс. *набирати* „на посебан начин ткати шаре“, укр. *набірати* „затезати нити основе на разбоју“ (id. 21:208), дљуж. *naběraś* „скупити, сложити при ткању влакна на ново брдо“ (id. 222 s.v. *nabьrati), буг. дијал. *одбирам* „уводити нити у разбој“ Плевен, *пребирам* „id.“ *ib.*, *пребир* „начин ткања; разнобојна шара, орнамент у ткању“ *ib.* (БД 6:201, 213), рус. дијал. *перебирать(ся)* „ткати са шарама; распоређивати нити основе за шаре“ (СРНГ), итд. Даљи творбено-семантички паралелизми постоје са рефлексима перфектива псл. **(-)bьrati* (в. **брати**) и његовим поствербалима. Облици *из-* / *на-бирџаџи* „наборати хаљину“ БиХ (РСА) вероватно наслањањем на турцизме **биришик**, **бурунџук**. Није јасно спада ли овамо *бирало* „камен као мета у дечјој игри“, уп. **бира**². Дијал. *обир* т. „везивно масно ткиво (слично марамници) којим су црева међусобно повезана“ Лозан (Јоцић) вероватно од *обираџи* „скидати горњи маснији слој (са млека)“, уп. слн. *obirki* рл. „маст скинута са црева“ (ЭССЯ 26:106 s.v. *obbirь), рус. дијал. *обрат* „изнутрице: црева, плућа, срце“ (id. 130 s.v. *obbьratiь / *obbьrata), кајк. *разбора* „мрежица код црева“ Пригорје (RJA), које Skok 1:202 s.v. *brāti* уз извесну ограду смешта у ову лексичку породицу. Значење *џробираџи* „кушати, огледати“ у примеру: Злато се у ватри пробира, чоек у несрећи НПосл Вук (RJA) може се извести из *џро-бираџи*, али уп. нем. *probieren* (в. **проба**) и *џробираџи* s.v. **бирати**². Овамо неће спадати (као поствербал од „пабирчити“) *бир* т. „збир најгорих људи“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), в. **бир**². Уп. и **Бирач**.

бирати² *бирџи*, *-ām* impf. „обучавати (коња)“ (Вук 1818; Вук; RJA; РСА), „искусити нешто“: Ко није то ... бирао ... не може му се казати Љ. Ковачевић (РСА; RJA), Кажу да је било вештџа, ја то нисам бирала Лазаревац (Реметић I), „имати посла с нечим, пробати“: ...Д’јете лудо, прије не бирало, | није прије на мејдану било НП Петрановић, Попи, који су с тим бирали, кажу Далм. (РСА; RJA), С таковијем стварима ја нијесам никад бира’, т. ј. нијесам прова’ Лика (RJA), „задесити, снаћи“: И мене је то бирало Ужице (РСА), *бирџи* „пробати, кушати“ Ускоци, „снажно, бесно јахати коња“: Дај Крсту да ма̀ло бир̑а *ib.* (Станић); *обираџи* рф. „искусити, поднети, отрпети; испробати могућности“ Дрвар (Јовичић), *обираџи се / обираџи се* impf. (?) „опробавати се, огледати се (у нечему)“: У сачем се он обиро Бос. Грахово (РСА; акц.?): *избираџи се* рф. „обучити се, извештити се неком послу; стећи углед“ Ужице или Подриње или Подунавље (РСА), *избираџи(у) се* „обучити се у нечему“ Г. Цапарде (Ђукановић I), *добрџи* „доћи снажно јашући коња“ Ускоци, *џробџи* „јахати неко време, терајући коња да трчи и поиграва; зауздати, потчинити некога“ *ibid.*, ~ *се* „наиграти се; брзо се кретати, јурити тамо-амо“ *ib.* (Станић); *бирџаџи*, *бирџем* impf. „искусити нешто“: Ја сам то бировоа, па знам Вук (РСА), *избиркаџи(у) се* рф. „обучити се у нечему“ Г. Цапарде (Ђукановић I),

бирикаџи *imprf.* „вежбати, привикавати“: Е су ђеца малољетна, | ... ни су школом школована, | ни су раду бирикана НП Шаулић, „проводити време, животарити“: А како ми ти? — Помало, помало ... не могу се потужити ... бирика се помало ... жива глава, па ето З. Шубић (РСА), „весело, полетно јахати коња“ Ускоци (Станић), ~ *се* „играти се живо, бучно“ *ib.* (РСА; Станић), „учити се, вежбати се, стицати искуство“: Бирико се он којекуда, па се искварио ко нико његов — Није се она бирикала ко ти, покороња један Пива (Гаговић), „вежбати (се), оспособљавати (се), привикавати се“: Наш се Пéro добро бирикā у новом послу ист.-бос. Ере (Реметић), *избирикаџи* *pf.* „извежбати коња“: Јоко је избирикō Зекана ћер дотлє! Ускоци (РСА; Станић), „извежбати уопште“: Добро њг је избирикō *ibid.*, „добро пројахати коња“ *ib.* (Станић), „научити много штошта, доживети, видети“: Свашта сам по свијету избирикао Бос. Грахово, ~ *се* „постати вешт, искусан, извежбати се“: Није, богами, балван, избирикало се оно С. Куленовић (РСА), Избирикали се младићи па један нє дā дрѹгōме да му њмакнє — Свакō се избирикало, нє дајѹ нїшта потурити — Избирикō се за сваки посō Ускоци, „изиграти се, истрчати се, провеселити се“ *ibid.* (Станић), *избирикаџи* *се* „извештити се, извежбати (се), навикнути (се)“: Избирикала сам се била да најбоље пакѹјем пакете — Избирика сє на мотōр, вōзи га кā прāvи шōфер Загарач (Ћупићи), „снаћи се, постати сналажљив“: Избирикао се добро, а парало је да нєће нигда, жєдну би те прєко водє прєнио ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *избирикаџи* „извештити, увежбати, изучити“ Дрвар (Јовичић), *џбирикāн*, -а, -о *pt. pf. pass.* „извежбан, вешт“: Побиедиће Крстōв кōњ, џбирикāн је Ускоци (Станић), *избирикāн* „сналажљив, лукав“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *џробирикаџи* *pf.* „добро пројахати коња; обучити коња“ Ускоци, ~ *се* „изиграти се, истрчати се, провеселити се; извештити се, извежбати се у нечему“ *ibid.*, *бирикача* *f.* „темпераментна играчица; жена недоличног понашања; скитара“ *ib.* (Станић). — Од XVI в. *бирати* „спознати, искусити, уживати у нечему“ М. Ветранић, „имати посла с нечим, пробати“: Што тко зна, ваља да је оним бирао: ја будући знао исписат прело, коло и диван, ваља да сам ту свагда био М. А. Рельковић, XVI–XVII в. *биран*, -рна, -рно *adj.* „вешт“ (RJA).

• Вероватно од псл. дијал. (?) **byrati*, уп. цсл. **вѣрати** „лутати“, блр. *абѣраць* „навићи се на лоше прилике“, даље рус. дијал. *обыреть* „привићи се на околности“, укр. дијал. *абѣрить* „дознати, доживети, искусити“, можда и длуж. *byraś* „бацати; викати *brr!* да се зауставе запрежне животиње“ (Skok 1:155 s.v. *bīran*; SP 1:477; ЭССЯ 3:151 s.vv. **byrati?*, **byriti*; Т. В. Горячева, Этимология 1991–93:68–70).

Skok, ЭССЯ и Горячева l.сс. виде у **byr-* превој од *bur-*, уп. рус. дијал. *бы́рѣть* „брзо, шумно тећи (о води), пливати правећи таласе у плићаку (о риби)“ поред псл. **buriti (se) > бурити*, но постојање у руском паралелних облика на *v-* у сличним значењима „навикавати се, стицати искуство, вештину у нечему (и сл.)“: *вырѣть, вырѣть, навѣревать, навѣреть / навѣрѣть, навѣрять / навѣрять, извырѣть* (СРНГ) указује на првобитно **vyr-* са раном декомпозицијом у **ob-vyrati > *obyрати > *o-byрати* (за појаву уп. **бесити, бискати** и сл.); на словенском плану, корен **ūr-* $>$ **vyr-* да се повезати са **eur-* $>$ **jur-* у **јурити** (уп. ЭССЯ 24:48 s.v. **navyreti*, Л. В. Куркина, Этимология 1971:72–73); уп. још рус. дијал. *вырь* f. „вир“ поред *бырь* „id.“; брзак“ у истом западноруском (кашинском) говору (Фасмер 1:259, 370, без решења; F. Bezlaј, SR 5–7/1954:130, који ту види само споредне облике од **virь*). У том случају могло би се поћи од **ob-vyrati* „јурити (унаоколо)“ преко техничког значења „обучавати коња јашући на њему у круг или тамо-амо“. Длуж. *byraś* ЭССЯ 3:151 ставља овамо у оба значења, SP l.с. само у првом „бацати“, док друго изводи из интерјекције *byрь!*, в. **бир**³. Овде предложена етимолошка веза објашњава и семантику „јурњава, игре, терања“ присутну код **juriti* (в. ЭССЯ 8:198–199), уп. можда и поль. дијал. *byrkać (sie)* „трчати, јурити (о говечету); испољавати полни нагон (о овци или кози)“ (SEK 1:113–114 s.v. *běrkać*, где се везује са ономатопејском основом **byрь!*), рус. дијал. *разбыркатъся* „растрчати се, разбежати се на разне стране“ (СРНГ). У Ускоцима, где је ова породица добро заступљена, као да је дошло до експресивног укрштања са другим лексемама, **бињати, бицикати**, па и са турцизмом **биринци**, уп. тамо *биринчик* m. „полетно, бурно играње, весеље“, adj. indecl. „темпераментан, бујан“, *биринџикаџи се* „темпераментно се играти, јачати, кретати и сл.“. Буг. дијал. *биркам* „тражити“ сврстано у SP под **byрати* заправо је од **birati*, уп. *биркаџи* s.v. **бирати**¹; није јасно спадају ли тамо или овамо **бира**², *бирџи* impf. „варовати, гатати“: Мѣ ти тѣ нѣсмо бирџи, радили смо и пѣтком и у љторак Аранђеловац (Реметић I); по акценту, пре овамо; изворно „обичавати“ (?). Рус. дијал. *обырѣться* „разведрити се (о времену)“, *выбырѣтьсѣ на погоду* „поправити се (о времену)“ Полесје биће другога порекла, в. Фасмер 3:112; ЭСБМ 1:65; Т. В. Горячева, ОЛА 1991–93:296.

Бинач *Бѣрџач*, -рча m. област у ист. Босни, јз. од Зворника (Вук 1818; Вук; РСА), етници *Бѣрчѣк*, -ѣка (РСА), ист.-бос. Ере, *Бѣрчѣдија* f. coll. *ibid.* (Реметић), *Бѣрчанин* m. (Вук 1818; Вук; РСА), и као презиме (РСА), *Бѣрчанин* Ваљево (ред.), *Бѣрчанче*, -ѣџа n. „дете из Бирча“ ист.-бос. Ере, *Бѣрчанѣд* f. coll. *ibid.* (Реметић), *бѣрчанскѣ* adj. (RJA). — Од 1485. „Бирче“ / „Бинач“ као име нахије у тур. изворима (Šabanović 1982:135), XVI–XVII в. *Ѡ жѠпе Бѣрѣча*, *Ѡ села Бѣрѣточа* (ЗН 9477°), *Бѣрѣчѣ* (Пом. 125), 1722. *Ѡ БѣрѣѠ* (ЗН 6016°, 7535°).

- Нејасно.

Име оближње тврђаве и жупе, доцније нахије *Борач* < стерп. *Боръчь градъ „утврђење бораца“ (за тип уп. ОС 22–23 s.v. *Гуча*) упућује на посесив на *-*јь* од радне именице на *-*ьсь* неизвесне семантике и етимологије (*birъсь или *byrъсь, уп. **бирати**¹, **бирати**²), која се чини потврђена у топонимији именом села **Биџци** у запису из XVIII в. (ЗН 9672°), уп. и изведеницу *бирчевина* s.v. **бир**¹, а, са друге стране, име села **Бызово** 1316. (Бањ. Пов. 2), данас локалитет *Бирово* у г. Ибру (Г. Шкриванић, ИЧ 6/1956:180); у том споменику се фонетске вредности *ы* и *и* још добро разликују. М. Филиповић, ИЧ 5/1939:212–214 претпоставио је да се и жупа *Бирач* прозвала по истоименом (у изворима непосредоченом) граду. Поред горе наведених етника за становнике Бирча код њихових суседа, источнобо-санских Ера, постоје и *Буро* m., *Бурица* dem., нур., *Бурка* f., *Буркица* dem., такође *бурка* поред *бирча* „врста овце пореклом из Бирча“, *буркица* dem. (Реметић); није јасно постоји ли, и каква је, веза између ова два етничка назвања; уп. и **бирка**.

бирвакат *бѝрвакаѝ* / *бѝр-ва̀каѝ*, -*кѝа* m. „давнашње, старо време“ И. Руварац, Косово (РСА), *бѝрвакаѝ* „id.“: Од бир вакта ми нешто казује Косово (Елезовић II 500), Мрче (Радић), Копаоник, *бирва̀каѝ* *ibid.* (Радић I), *бѝр-ва̀каѝ* / *бѝр-ва̀кѝѝ*: Ка њина кућа што била прва још од бир-вакта — У бир-вакт било наше царсто Призрен (Чемерићи), *бѝр ва̀каѝ* adv. „некад, од давнина“, *бирва̀кѝѝле* / *бѝр-ва̀кѝѝле* „id.“ БиХ (РСА), *бирва̀кѝѝле* Доњи Рамићи (Malbaša), *бѝрва̀кѝѝлѝ* Васојевићи (Боричић), *бѝрва̀кѝѝле*, *бирева̀кѝѝле*, *бѝлва̀кѝѝле*, *бѝрва̀кѝѝлскѝ* adj. „старовремски“ све ист.-бос. Ере (Реметић).

- Од тур. *bir vakit*; уп. буг. дијал. *бѝрвѝкѝт*, *бѝрвѝкѝцки* Дедеагач (БД 5:224).

Тур. синтагма је састављена од *bir* „један“ (в. **бир**²) и *vakit / vakit* „време“ (в. **вакат**). Облик *бирва̀кѝѝле* најпре од тур. *bir vaktiler* „id.“, са отпадањем завршног -*r*. Друкчије Skok 1:155 s.v. *bir*³ и Škaljić 145, који претпостављају тур. постпозицију -*ile*, али такав спој у турском није потврђен и не би имао то значење. Може се, међутим, допустити и аналогија према *бирземаниле*, в. **бирземан**. Призренском *бѝр-ва̀кѝѝ* одговара тур. дијал. *vakit* Призрен (Jusuf 184).

бирват *бѝрваѝ* m. „дирек, стуб који држи вратанца на огради“ Каћ (РСГВ), *бѝрваѝи* pl. „палије, две обле јаке греде на којима лежи товар у теретним колима“ Срем (Вук; РСА), *бѝрваѝе* f. pl. „гредице на којима леже бурад“ *ib.* (РСГВ); такође *бѝрва̀д* coll. „две греде спојене на оба краја пречагама за спуштање буради у подрум и за њихово држање у стабилном положају, палије“ Војв. (РСА), „гредице на којима леже бурад“, *бѝрва̀ди* pl. „id.“ *бѝрва̀д*, *бѝрвар* m. све Срем (РСГВ), *бѝрва̀р* Фрушка гора (РСА), *бѝрва* f. Барања, *бѝрваѝи*, -*ам* impf. „спуштати буре у подрум помоћу бирвади“ Војв. (РСА).

- Од мађ. партиципа *birható* „што се може носити“ (Skok 1:156 s.v. *bírov*). За *v* < мађ. *h* уп. **марва**. Мађ. *-ó* обично се адаптира као *-ов*, уп. **биров**, ређе као *-о* или *-а*, в. *бирваџе* f. pl. (уп. Hadrovics 48 § 30.6), за потпуно изостављање суфикса уп. **чом** (id. 180). Завршно *-аџ* схваћено је као суфикс, који је затим замењен другима (*-ад*, *-ар*) или одбачен (у *бирва*, *бирваџи*). Овамо можда, уз даљу преоблику, и *бѝрмице* f. pl. „помоћна мотка на колима за превоз снопова“ Алибунар, Банатске Хере (PCGV; Вуковић/Бошњаковић/Недељков), *бѝрница* „под, даске на дну кола“ Лепеница, Ресава, М. Пожаревац, „*бѝрмице* (в.)“ Банат (РСА), обично pl. „id.“ ib. (PCGV), pl. „ограда од широких дасака углављена у под с десне и леве стране у воловским колима“ Надибар (РСА).

бирда *bǐrdā* adv. „никада више, готово, свршено“ Тупижница (РСА), *бѝрда* „id.“ Косово (Елезовић II 500), *бѝрда* „id.“ (у негативним реченицама); још једаред (у позитивним)“ Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *bir daha*, дијал. *bir-da* „id.“ Адакале (Nemeth 1956:17); уп. мак. дијал. *бѝрдаа* Кукуш (Пеев 1988), *бѝр-дае* Кратово (Алексовски 1985), буг. *биръ да*, *бѝр даха*.

Уп. Skok 1:155 s.v. *bǐr³*, где наводи реч из Елезовића али не и њен тур. етимон. Тур. реч је синтагма од *bir* „један“ (в. **бир²**) и *daha* „још“ (Tietze 1:546–546; уп. и ЭСТЯ 3:109–110), које самостално није потврђено у српском језику, али уп. **абетер**, **дабетер**.

бирден *bǐrden* adv. „одмах“ Г. Божовић, НП БиХ, сопј. „чим, како“ Србија, Херц., *бѝрдем* adv. „одмах“ НП Вук, БиХ (РСА), Васојевићи (Боричић), *бирдимичкѝ* „id.“ НП Вук (РСА).

- Од тур. *birde* „id.“ (Skok 1:155 s.v. *bǐr³*; Škaljić 144); уп. мак. *бирден* (Јашар-Настева 114), буг. дијал. *бердѝн*’ Странца (БД 1:67), *бирдѝн* Родопи (БД 2:129).

Тур. реч је аблатив од *bir* „један“, в. **бир²**.

бирек *bǐrek* part. „рекао бих, рекло би се, изгледа, као да“: Оде на пазар, ђе се је бирек сав свијет слегао НПр Ђеврске у Далм., Лика (РСА), Ускоци (Станић), *бѝрекѝ* „id.“ Лика (РСА), *бѝрекѝ* Пива (Гаговић; РСА), Дробњак (Вуковић; РСА), Ускоци (Станић).

- Од **би(х) рек(ь)л* „рекао би(х)“ (Skok 3:121a s.v. *гѝѝи*).

Посреди може бити 1, 2. или 3. лице јединине погодбеног начина од **рећи**. У облику *бирек* можда се чува стари лик глаголског придева **rekъ* без уметнутог полугласа. Уп. **регби**.

бирењача *бирѝњача* f. „боца од пола оке“: Наточи ми ову бирењачу ракије ЦГ (РСА).

- Нејасно.

Можда *, „пивска флаша“, од **бира**¹. Уп. и **билик**.

бирза *bîrza* f. „скрама на вину“ (Вук; РСА), „со винске киселине, тартрат, која се ствара по ободу на површини вина“ БиХ (РСА), *бирза* „бела скрама“ Срем (РСГВ), *берзâ* adj. indecl. „јак, љут (о сирћету)“: Овô сîрће ѝскочи још по берзâ од онôга прê Косово (Елезовић II 499), такође *bîrca* f. „бирза (в.)“ Банија (РСА), У Лици је бирса троп или талог вински; продаје се по дућанима за неко бојадисање (РЈА), „плесан на вину, сирћету и сл.“ Карловац (Finka/Šojat 1973), Жумберак катол. (Skok 1:218), *бирса* „id.“ БиХ (Симоновић), *бирсаи* m. „бирза (в.)“; *бѣрса* f. „тартрат“ (РСА), *бѣрса* „винска дрождина, киселица“ Истра (Skok 1.c.), *бѣрса* „плесан на вину“ *ibid.* (Ribarić), Озаљ (Težak), „со винске киселине која се хвата за бачву или боцу“ Вараждин (Lipljin), *бѣрса* „винска среш“ Гола (Večenaj/Lončarić), *берса* „плесан на вину“ (Симоновић), „id.; тартрат, среш“; де-номинали *берсиџи се* impf., *изберсиџи се* pf., *избѣрсаџи се*, *збѣрсиџи се* све Водице (Skok 1.c.), *збѣрсиџи се* „добити берсу, покварити се (о вину, фиг. и о човеку)“ Истра (РЈА); *брс* m. „блута, киселица, рђаво вино“: Остило је вино на брс, гола брсата Далм. (РСА; РЈА), *брсаи* „плесан на вину“ Далм. (Симоновић), *брсаиџа* f. „киселица, рђаво вино, сирће с водом“ *ib.* (РСА), *брсаџиџа* „покварено вино“ Селца (Vuković), *брсаџиџа* „блута“ Далм. (РЈА), *барсаџиџа* „покварен комињак“ (ČDL), „бљутаво вино“ Брусје (Dulčići), „покварено вино“ Вис (Roki), *барсаџиџа* „id.“ Комижа (Mardešić-Centin), у изразу *иођ на барсаџиџу* „покварити се (о комињаку)“ (ČDL), *иџа је на барсаџиџу* „исхлапио је, није више вредан као пре (о особи)“ Брусје (Dulčići; ČDL); *буриџиџа* f. „бљутаво вино“ Хвар (Vinja 1:45). — Од XVII в. кајк. *берса* „среш“ Белостенец, Јамбрешић (РЈА), од XVIII в. *бирса* Патачић (RHKKJ), *брсаиџа* Бела (РЈА).

- Вероватно из романског извора, нејасног крајњег порекла; уп. слн. *bêrsa*, *bîrsa* „id.“, арум. *bărsie* pl. „комина (од грожђа); талог“, алб. *bërsí* f. „комине од грожђа, маслина“, слч. дијал. *birza*, *birsa*, *birda* „бирза“ (SSN).

Skok 1:218 s.v. *brs*¹ помишља на партицип од лат. *vertere* са *v-* > *b-*, указујући на *изврсаџиџи се* „покварити се (о вину)“ у Парчићеву хрватско-италијанском речнику, уп. још *варсаи* m. „лоше, покварено вино“ 1640, Врбник на Крку (РЈА). Bezlaj 1:17–18 и за њим Snoj 37 полазе од лат. *brīsa* „комине“, ит. у Истри (истором.) *bêrsa*, *vêrsa* „id.“. Лат. реч своди се на гр. βρῦτσα „id.“, трачког порекла (уп. Frisk 1:273; Chantraine 199 s.v. βρῦτος). Алб. *bërsí* је или непосредно наслеђено из трачког (ако се прихвати претпоставка о трачком пореклу албанског), или позајмљено из грчког романским посредством (Orel 23); претпоставка да је реч постојала и у илирском (Meyer 34; Čabej 2:484, 212; Demiraj

98) нема стварног основа; арум. *bārsie* из албанског (Papañagi 200). Са друге стране, могућом се чини веза са крчкороманским *bresaina / bersaina*, истрором. *brizena* „слана, иње“, одатле чак. *берси́на* Црес, код Парчића *бришина*, с обзиром на то да има реч **среш** у оба значења, уп. Skok 1:140 s.v. *bersina*, који ту дискутује само о називу за слану и своди га на влат. *prusiūna у вези са лат. *pruina* (REW § 6796). На месту из Ивана Гундулића које Skok 1:218 узима за прву потврду речи: Mastim od berse daleko našaste lica im svuđer se pengaju i lašte у другом препису стоји *черсе* „белило“ (РЈА). У западне словачке говоре где је забележена (Модра, Трнава, Малацки, Братислава, Топољчани) реч је могла доспети и посредством градишћанских Хрвата, настањених у пограничју Аустрије, Мађарске и Словачке. Vinja 1:45 s.v. *barsajät* изводи насловни глагол у значењу „мрсити, тепати у говору“ од *барсајта* „бљутаво вино“.

бирзедан *бирзѐмāн / бѝр-зѐмāн, -āна* т. „давнашње, старо време“ НПр Кордунаш, Кочић, Топић, Сремац (РСА), *бѝр земāн* „id.“ Косово (Елезовић II 500), *бѝрзѐмāн* Васојевићи (Боричић), *бирзѐмāнѝле / бѝр-зѐмāнѝле* adv. „некада, у старо време“ Милићевић, Самоковлија (РСА), *билзѐмāнѝле* ист.-бос. Ере (Реметић).

- Од тур. *bir zaman(lar)* „id.“, дијал. *bir zeman* (уп. Skok 1:155 s.v. *bīr³*; Škaljić 145).

Облик *бирзѐмāнѝле* и сл. је од тур. *bir zaman (zeman)* и постпозиције *ile* „са“, уп. *бирвāкѝѝле (бѝр-вāкѝѝле)* s.v. **бирвакат**. Тур. синтагма је састављена од *bir* „један“ (в. **бир²**) и *zaman / zeman* „време“ (в. **зедан**).

биринци *бирѝнци* adj. indecl. „први, најбољи“: Два дилбера, демек, биринци јунака Шантић (РСА), Ускоци (Станић), *бирѝнци / биринѝѝ* „id.“ Косово (Елезовић I), *бирѝнци / биринѝѝ* Призрен (Чемерицић), *биринѝѝја* т. „најбољи, најпаветнији човек; првак“ (РСА), *биринѝѝја* „id.“ Призрен (Чемерицић); такође *бирѝнцик* adj. indecl.: Биринцик девојче, лепотица да јој нема равне Лесковац (РСА; акц.?), т. „особа која сматра да је угледна, отмена; млада лепа особа“ Ускоци, *биринѝѝкли* adj. indecl. *ibid.* (Станић).

- Од тур. *birinci* „id.“ (Skok 1:155 s.v. *bīr³*; Škaljić 145). Балкански турцизам, уп. мак. *биринѝѝја* (Јашар-Настева 113), буг. дијал. *биринѝѝ* Ихтиман (БД 3:40), *биринѝѝ* Странца (БД 1:67), алб. *birinxhi* (Dizdari 107).

Облик *бирѝнцик* можда укрштен са **бирицик**; у значењу „полетно, бурно играње, весеље“ Ускоци, *биринѝѝкаѝѝ се* impf. „темпераментно се играти, јакати, кретати се“ *ibid.* (Станић) и са **бирати²**. Тур. реч је редни број од *bir* „један“ в. **бир²**, за етимологију в. Tietze 1:354.

бириџик *biričiĭk* adj. indecl. „довитљив, сналажљив“ ЦГ (РСА), *бириџиџ* „први, најбољи“ Врање (Златановић), *бириџиџка* f. „довитљива жена“ ЦГ; овамо можда и *бириџика* „врста јабуке“ Жупа, Крушевац (РСА).

- Вероватно од тур. *biricik* „јединствен“ (РСА 1:565 s.v.).

Тур. реч је од *bir* „један“ (в. **бир**²) и деминутивног суфикса *-cik*; уп. и **биринџи**.

биришиџ *birišiĭk* adj. (sic!) „врста платна“ Косово (Елезовић II 500).

- Вероватно од тур. *buruşuk* „набран“.

Елезовић I.c. наводи тур. облике *bürüşik*, *bürüşük*, који нису потврђени у лексикографским изворима. Палатализација вокала *-u- > -ü-* регуларна је појава у румелијским турским дијалектима (Jusuġ 33), па се може основано претпоставити да су облици које наводи Елезовић постојали у локалним турским говорима. Уп. такође **бурунџук**. Тур. реч је девербал од *buruşmak* „набирати се“, а ово од *burmak* „вртети, увијати“, изворно турског порекла (Tietze 1:401), уп. **бургџа**, **бурма**, *из-/на-бириџаџи* s.v. **бирати**¹.

бирјан *birjân* m. „јело од куваног па запеченог пиринча и куваног меса“ Рожаје (Наџић), *бирјан* „врста јела са месом или рибом: мрсан — јагњетина (овчетина), спанаћ, пиринач, маст, изузетно и риба (само куљба)“ Призрен (Чемериџић), *бирјане* n. „врста јела са месом“ Косово (Елезовић I).

- Од тур. дијал. *büryan* „врста јела од меса и пиринча спремљеног у тепсији“, поред дијал. *biran* (DS 697, 830), перс. порекла. Балкански турџизам, уп. мак. *бирјан* (Јашар-Настева 91), алб. *birjan*, *birjam* (Boretzky 1976:27, 193).

Дублета од боље посведоченог лика **пирјан**; варирање *ḃ- / ŷ-* код ове речи и у македонском, док нпр. бугарски има само *пирјан* (БЕР 5:257). Та варијантност базира се на различитим хронолошким слојевима и дијалекатским основама позајмљивања; турске потврде са почетним *b-* забележене су код досељеника из Румелије (DS I.c.). Уп. Škaljić 518–519; Skok 2:662, оба s.v. *pirjan*; Шкаљић има само тај облик на *ŷ-*, док Скок наводи и онај на *ḃ-* из Елезовићевог речника, али га не објашњава. За порекло тур. речи в. Tietze 1:407.

бирка *birka* f. „врста овце“ Бачка (Вук 1818; Вук), „овца кратке кудраве вуне“ *ibid.*, Хрв. (РСА), Војв., Ловра, *бирка* „id.“ Помаз (РСГВ), „врста овце“ јуж. Барања Хрвати (Sekereš IX), кајк. *бирка* „овца“ Подравске Сесвете (Maresić), Гола (Večenaġ/Lončarić), *бирџиџи* adj. „овчији“ Помаз (РСГВ), *бирко* m. име овну, *биркџан*, *-џана* „ован кратке, кудраве вуне“ Бачка (РСА), *бирџар* „пастир“ Помаз (РСГВ), кајк. *бирка:ш* „id.“ Подравске Сесвете (Maresić), *биркавиџе* f. pl. „врста овчарских чизама са сарама од рутаве овчије коже и ђоновима као на опанцима“ Бачка; овамо вероватно и *брка* f. „овца кратке кудраве вуне; вуна од те овце“ Лика

(РСА), *брка* „овца меког руна, мерино пасмине“ Дрвар (Јовичић), *бркица* име овци ЦГ, *бркуља* id. Курелац, *брковина* „вуна од овце брке; врста пређе за украшавање торба и прегача“ Лика (РСА), *бркаш* m.: Они који имају овце удружене у чопор, друштво, називају се чопораши или бркаши Крушчица (РСГВ). — Од 1806. *бирка* Стулић (РЈА).

• Подложно различитим тумачењима; уп. слн. дијал. *birka* „овца; сива дивокоза“ Прекомурје, слч. дијал., чеш. дијал. (мор.) *bira, birka* „врста овце кратке и густе вуне“, пољ. дијал. *byrka (birka, bierka, berka)* „id.“ Поткарпатје, рус. дијал. *бырка* „овца, јагње; овчје руно“, укр. дијал. *бiр(ь)ка* „id.“ (SP 1:477), рум. дијал. *bîrcă* „овца кудравог или меког и кратког руна“, *bercă* „id.“, *bârcă* „овца кудравог руна“ (Клепикова 1974:56), молд. *бяркэ, биркэ, быркэ* „овца“ (Десницкая 1978:158); блр. дијал. *бiркóвы* „танког, финог руна (о овцама)“ (ЭСБМ 1:352).

У SP I.c. реконструише се псл. дијал. **byrka* као изведеница од узвика **byr-* (уп. **бирз**); тако већ Machek 54, који пореди лит. *burytė, burūtė* „овчица“ од узвика *burė* за вабљење оваца (уп. Fraenkel 65); прихвата, између осталих, Клепикова 1974:57. Мађ. *birka* „овца“ било би славизам, али, с обзиром на ареал, вероватно је да бар део словенских потврда, укључујући српско-хрватске, представља повратне позајмљенице из мађарског (SP I.c.; EWU 108; уп. и Клепикова 1974:57–58). Skok 1:156 реч у с.-х. језику сматра домаћом, док Hadrovics 141 s.v. *berk* „ушкопљен ован“ и насловну реч и *birka* (id. 147) изводи из мађ. *berke* < *barika* као деминутива од *bárány* „овца“ (које је, са своје стране, у мађарском славизам, в. **баран**). Ствар се додатно компликује постојањем ствнем. бав. *birka, bir(i)hha*, бав.-аустр. дијал. *pirkx(e), pirxe* као ознаке за сиве, црвеномрко и бело прошаране и брезасте животиње, одакле Striedter-Temps 1963:91 изводи слн. дијал. *birka*, што Sadnik/Aitzetmüller 241 § 195b побијају, узимајући да је посредни назив за одређену расу оваца са мађарско-украјинског простора. Ако вокализам у *брка* није секундаран, тај облик би могао бити стари словенски превој *r* < **ьr*; но могуће је да се реч наслонила на **брк**, уп. *бркас*, *-сiа*, *-сiао* adj. „кудрав“ Орбанићи (Kalsbeek). Уп. међутим и *бурка* „овца из Бирча“ s.v. **Бирач**, (ст)рус. (од XII в.) *бурый* „мрк (поглавито о боји коња)“, укр. *бурий*, блр. *буры*, пољ. *bury*, чеш., слч. дијал. *bury*, вероватно стара позајмљеница са истока; по SP 1:453 најближе стоји тур. *bur* „црвенкаст“, али оно је само иранског порекла, од перс. *bur* < срперс. *bōr* < стперс. **baura-*; исти придев одражен је и у низу других иранских језика, уп. нарочито скит. ирон. *būr*, дигор. *bor* „жут, риђ“, о боји оваца, косе код људи, сарматско ЛИ *Вораспос* < **Baurāspa-* „власник риђих коња, дората“ итд. (уп. најскорије Расторгуева/Едельман 2:151–153).

биркатица *биркатица* f. „приземна кућа, једноспратница“ Босна, „зид дебљине једне цигле“ БиХ, „једноставан, једнострук цвет“ *ibid.* (РСА), „врста народног веза са једним гајтаном“ *ib.* (Škaljić).

- Вероватно домаћа изведеница од турцизама *бир* „један“ (в. **бир**²) и *кай̄* „спрат, слој“ (в. **кат**) наставком *-ица*, уп. Skok 1:155 s.v. *b̄ir*³; Škaljić 145.

Тешко да овамо спада *б̄иркей̄* т. „начин покривања црепом, када се он не преклапа него ређа један до другог“ Бања Лука (Црњак); пре ће то бити изврнуто од рецентне позајмљенице *брикей̄*.

бирлен-бир *б̄ирлен-б̄ир* т. indecl. „витешка игра, мушка и женска, налик на труле кобиле, играју је засебно играчи подељени по полу и узрасту“ Призрен (Чемерикић), овамо вероватно и *биримб̄ир*, *билимб̄ир* „део народне драмске игре која се у Бујановцу изводи трећег дана Ускрса; један мушкарац сагне главу, а други га прескачу; свакога потом други прескачу“ (Златановић).

- Вероватно у вези са тур. *birdirbir* „врста игре у којој се играчи међусобно прескачу, труле кобиле“.

Ако би се пошло од тог турског предлошка, *-и-* / *-м-* према тур. другом *-r-* објаснило би се дисимилацијом, док би *-л-* према тур. *-d-* указивало на алб. посредство. Порекло тур. речи није сасвим јасно. Може се повезати са тур. *bir* „један“ (в. **бир**²); Tietze 1:352 претпоставља да име долази од брзалице коју играчи изговарају. Да је он вероватно у праву сведочи и опис игре из Призрена која у једној варијанти има шест фигура, а свака своје име: Прва је *бирлен-бир*, затим следе: *ићи комйир*, *ирица кайарница*, *Мара йейљуша*, *беш*, *иурам фес* Призрен (Чемерикић). Из овога се јасно види да је осим код четврте у основи број, у три случаја преузет из турског, док је једном (*ирица*) преведен. Формално, призренска потврда могла би се тумачити и од тур. *birlen* 2. sg. impf. од *birlenmek* „ујединити се, сакупити се“ и броја *bir*, али таква конструкција у турском није посведочена. Златановић 39 наводи као етимон тур. *birim* „један од њих“, што је мало вероватно. Уп. и алб. *bindërbin* „игра труле кобиле“ Скадар (Dizdari 105), које се изводи од тур. *bindir bin*, од тур. *bindirmek*, каузатива од *binmek* „попети се“, в. **бињек**. Без ближег описа, није јасно спадају ли овамо *б̄ибер* т. „врста народне игре“ Васојевићи, БиХ, *б̄имбер* „врста игре“ Кучи (РСА) s.v. **бибер**.

бирманац *б̄ирманац*, *-анца* т. заст. „војник, обично силом узет у војску“: уватили га у бирманце (Вук 1818; Вук), Хватали људе у бирманце Срем, презимена *Бирманцац*, *Б̄ирманчевић*, *б̄ирмански* adj.: бирманска војска, т. „врста народне игре“ Банат, *б̄ирмајско* п. „id.“ *ibid.* (РСА). — Од XVIII в. *бирманац* М. А. Рељковић (RJA).

- Вероватно поименичен трпни придев *бирман „заврбован, регрутован“ од застарелог глагола *бирмайти* „врбовати“, неизвесног крајњег порекла.

У том значењу *бирмайти* бележи у XVIII в. М. А. Рељковић (RJA; РСА). На хрв. чакавско-кајкавском подручју постоји варијанта *бермайти*, посведочена од XVII

в. код Белостенца, Волтиђија, Хабделића, Јамбрешића (RJA; RHKKJ), 1720. *берманац* „најмљени војник“ Сењ (Mažuranić), кајк. *берманец* „id.; онај који врбује војнике“, *бермалец* „врбовалац“ (RHKKJ), такође слн. *bêrmati* „врбовати“, *bermáš* „онај који врбује војнике“. Skok 1:512 s.v. *fermât* претпоставља, с обзиром на стит. *ferma* „врбовање“, исто крајње порекло као за **бермати** „кризмати“ < лат. (*con-*)*firmare*, али на другом месту разматра Даничићево извођење *бирмаџи* / *бермаџи* од нем. *werben* „врбовати, регрутовати“ (RJA 1:238, 323; тако и Schneeweis 117; Bezljaj 1:17), које сматра могућим само под условом да је дошло до дисимилације *b* (< *w*) – *b* > *b* – *m* (Skok 1:156 s.v. *bîrmanac*). Кајкавско значење „онај који врбује војнике“ упућивало би на нем. сложеницу *Werbemann*; *бермалец* је образовано као *чиџалац*, *гледалац*. Вук 64 s.v. помишља на *бароновац, по барону Тренку, в. **барон**.

бирмане *бирма̀не* adv. „узалуд, без потребе“: Бирмане си долазијо Косово (Елезовић I).

- Нејасно.

Можда турцизам, од **бир**² (у значењу „само“?) и **мана**¹, али такав спој у самом турском није посведочен. Уп. **бир-таман**.

бирнути *бѝрнуџи*, *-нџем* pf. „појурити кога“ Врање, Лесковац (РСА), *бѝрнем* „id.“: Къд видо да ми тепа дете, бирну гу, ал побече Јабланица (Жугић), Ако те он бѝрне, ни́где не́ма да се свртиш! Врање, *бѝркам* impf. „јурити, гонити“ ib. (Златановић), „нагонити некога да нешто брзо уради, пожуривати (силом, претњом и сл.)“: Не ме бре, човеку, више дирај! Бѝркаш ме по рабóту ко да сьм у двајез године! Јабланица (Жугић), *избиркаџи* pf. „истерати, изјурити“ Врање (РСА), *иобиркам* „појурити“: Кад ги поља́к по́бирка же́не, оне оставише кро́шње сас гро́же ib., *разбиркам* „разјурити“ ib. (Златановић), ... ћу ве разби́ркам сви́ ис ку́ћу, кој куде́ увати! Јабланица (Жугић), *набиркаџи* „вабећи скупити, утерати живину на неко место“ Врање (РСА).

• Подложно различитим тумачењима; уп. буг. дијал. *бѝркам* impf., *бѝрнем* pf. „(по)јурити, (по)терати“: Бѝрнат ни отга̀м, па бе́гаме Самоков (Вакарелска-Чобанска), „брже терати или јахати коња, магаре; котрљати точак, обруч (дечју играчку)“ ib. (БД 3:203), „(раз)гонити, (раз)јурити домаће животиње тамо-овамо“: Оти така́ биркаш воло̀вето? — Бѝрни овци́те зад мо̀гилата Бобошево (СБНУ 42:252), Вла̀диният ашла́к бѝрну ко̀кошк’ете по коша́руту, та се раскрека́ше — Сти́га си га бирка́л пу̀стото му те́ле, че га измо̀риш Граово (id. 49:774), *избиркам* „истерати, најурити“ (БЕР 1:49 s.v. *бѝркам*).

Семантички паралелизам са **јурити** указивао би на *byrnǫti, в. **бирати**². Међутим, примери као буг. дијал. *забера* pf. поред *забирам* impf. у сличним употребама,

као: Забрàх офците и г'и искарàх на пàша Софија (БД 2:79), Забрà кокòшките и ги искàра Плевен (id. 6:172), „насрнути“: ке те забèрем Самоков (id. 3:217), *подбèра* од *подбирам* „терати заосталу стоку“ Пирдоп (id. 4:131), *убèра* „започети свађу“ *ibid.* (id. 146), указују на **birati* > **бирати**¹ као итератив од **bьrati, berq*, са семантичким развојем „одвојити (од стада, јата)“ → „потерати“. Изгледа да је на делу јужнословенског терена дошло до међусобног укрштања обеју основа, у којем је могла учествовати и трећа, псл. **bur-* као превој од **bur-*, в. **бурити** и уп. нарочито глуж. дијал. *burnyć* „бацити“ као облик тренутног вида од *byrać*, а у примени на живину ваља допустити и утицај узвика за вабљење попут *бири-бири!*, в. **бир**³.

биров *бѝрѝв*, *-ова* / *бѝрѝв*, *-ѝва* (*-ѝва*) т. „општински служитељ, пандур, позивар“ М. Глишић, Фрушка гора, „чувар поља“ Рађевина, „надзорник над пољопривредним радницима“ Слав., „сеоски кнез, кмет“ Свилеува, НПр Банат, „председник градске општине и њеног суда“ (РСА), *бѝрѝв*, *-ова* „сеоски поткнез“ (Вук 1818; Вук), „општински старешина“ Д. Обрадовић, „слуга општинског старешине“ Милићевић (РЈА), „сеоски телал“ Аранђеловац (Реметић I), „општински слуга“ Илок (Sekereš XII), „добошар“ Бачка (id. X), *бѝрѝв*, *-ѝва* „бележник“ Војв., „сеоски добошар“ *ibid.*, *бѝрѝв* „id.“ *ib.*, *бѝров* „председник села“ *ib.* (РСГВ), „општински старешина“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *бирѝв* „члан братства који је тајно прикупљао прилоге за цркве и манастире за време Турака; пољак“ Васојевићи (Боричић), „поштоноша; сеоски пандур“ Александровац (грађа ЕРСЈ), *бирѝв* „сеоски викач“ Црна Река (Марковић I), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Лужница (Ћирић), „помоћник сеоског кмета који је сазивао сељаке на збор“ Лесковац (Јовановић J. 234), „општински слуга, пандур, викач“ Пирот (Златковић IV), *бѝрѝ*, *-ова* „добошар“ Бачка (Sekereš X), придеви *бѝровљев* (Вук 1818; Вук; РСА), *бѝровски* Сврљиг; *бирѝвчина* f. (ређе т. м.) *augm.*, *реј.*, *бѝровина* f. „суд, судско веће; звање судије“ (РСА), *бирѝвѝшина* „посао бирова“ Пирот (грађа ЕРСЈ). — Од 1700. *биров* „судија, председник градског суда“, од 1719. *бирѝвљев* (Михајловић).

- Од мађ. *biró* „судија; општински старешина“ (Skok 1:156; Hadrovics 147). Балканско-источноевропски хунгаризам, уп. буг. дијал. заст. *бирѝф* „сеоски старешина; општински судија“ рум. Банат (ТБД 4:41), слч. *biró* „судија“ (HSSJ), стукр. *бирѝвѝ*, укр. дијал. *бѝрѝв*, *бѝрѝв*, *бѝрѝв*, *бѝров*, *бирѝв*, *бѝрув* „сеоски старешина, сеоски судија“, рум. *birău* „рударски надзорник“, заст. „председник општине, кмет“ Трансилванија, „коловођа“, алб. заст. *birov* „сеоски старешина“, дијал. „пандур; телал; пољар“ (Çabej 2:242, 494; Станишић 1995:117; Ylli 1997:30), тур. истор. *biro(v)* „сеоски старешина“ (Tietze 1:353).

Мађ. реч је партицип презента од *bir* „бити снажан, моћан, имати моћ, власт над нечим“ (Hadrovics l.c.). За мађ. *-ó* > *-ōv* уп. **ашов**. Skok l.c. запажа да хунгаризма *биров* нема на хрватскокајковском тлу, где је позајмљена сродна реч *биршаг* „глоба“, али уп. кајк. *биров* „општински старешина, судија“ и код Јамбрешића *биро* „id.“, *бировица* „судијина жена“ (РНККЈ). Значење *бирōв* „члан братства који је тајно прикупио прилоге за цркве и манастире за време Турака“ у Васојевићима настало је вероватно наслањањем на **бир**¹, *бировина* „прилог за цркву“. За алб. реч Џабеј, Станишић (који цитира И. Поповића, *Përpargimi* 9/1956:557) и Ylli l.c.c. претпостављају срп. посредство. Уп. још Фасмер 1:166 s.v. *бирев* са Трубачовљевоу допуном. У мађарском реч долази и у бројним сложеницама, од којих су неке такође позајмљене: *kisbiró* > **кишбиров**, *vásárbiró* > *вашар биров*, в. **вашар**, (*fő*-)*szolgabiró* „(врховни) председник суда; жупанијски високи чиновник“ > *фесолгабиро*, *фисолгабиров*, *солгабиро(в)* „срески начелник, високи чиновник“, скраћено *főbiró* > *фобиров*, *udvarbiró* „дворски судија“ > *удварбиров* „id.“; чиновник“, уп. Hadrovics 313, 532, 230, 453–454, 225, 517 s.vv.

бирош *бирош* т. „пољопривредни најамни радник који стално живи на имању свога газде“ Ђалски, В. Петровић (РСА), Војв. (РСГВ), Шајкашка (Драгин I), бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија), „говедар на имању; надничар“ јуж. Барања Срби (Sekereš XI), *бирош* „надничар“ Ченеј (Марић), кајк. *бирош* „слуга на имању задужен за стоку“ Вараждин (Lipljin); *на̀дбирош* „надзорник бироша“, *бирошкѝ* adj., презиме *Бирџешвић* / *Бирџешвић*, *бирошка* f. „бирошева жена; жена бирош“ Срем (?) (РСА), *бирошкиња* „id.“ В. Петровић (РСА), Војв. (РСГВ), Шајкашка (Драгин I), *бирошкиња* Ченеј (Марић), *бирошиѝи* impf. „радити као бирош“ Бачка (РСГВ), Шајкашка (Драгин I); такође *биреш* т. „бирош (в.)“ Ђ. Јакшић (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија), *бирешкиња* f. „бирошка (в.)“ (РСА), Суботица, *бирош* т. „бирош (в.)“ Банат, *бирошкиња* f. „бирошка (в.)“ Иванда (РСГВ), *бирош* т. „бирош (в.)“ А. Ковачић (РСА), кајк. *бирош* „кравар“ Озаљ (Težak). — Од 1785. *бирош* (Михајловић), од XVII в. *бирош* Белостенец, Јамбрешић (RJA).

• Од мађ. *béres* „id.“ (Skok 1:155 s.v. *bir*¹, 3:216 s.v. *sekeruš*; Hadrovics 148–149); уп. слн. дијал. *бірош* „говедар“ Прекомурје, слч. *біреš*, *біроš* „слуга на господском имању или код богатог газде“ (SSN; HSSJ), укр. дијал. *бірош*, *бірош* „говедар“, рум. дијал. *бірош* „слуга, надничар“ Трансилванија, нем. дијал. *бірош*, *бірош* „слуга, говедар“ *ibid*.

Skok l.c.c. говори само о кајк. облику на *-уш* и као паралелу за мађ. *-es* > *-уш* даје мађ. *szekeres* > *секеруш* „возар“. Hadrovics 149 претпоставља стмађ. облик *bérüs, док за *-у* према мађ. *é* допушта као извор мађ. дијал. облик *бірес* (деталније в. id. 47 § 30.4), а облик *бирош* доводи у везу са мађ. дијал. *бірос* или *бірос*, уз могућ утицај бројних изведеница на *-ош*. Мађ. реч изведена је од *bér*

„плата, награда“, уп. **бир**¹. Овамо вероватно и *ви́рош* т. „би́рош“ Сомбор (РСГВ), мада није јасан однос б- : в-

бирт *бѝртѝ* т. „крчмар“ Банат (Вук), НПр Чајкановић (РСА), јуж. Барања (Sekereš IX, XI), „крчма, гостионица“ Банат (Вук), НП Вук (РСА), Војв. (РСГВ), Ченеј (Марић), Радимња (Томић II), *бѝртѝ* „id.“ Свиница (Томић I), *бѝртѝовскѝ* adj. Лика, *бѝртѝиѝи* impf. „бити бирташ, водити биртију“ Хрв. Крајина, *бѝртѝкиња* f. „крчмарица, крчмарева жена“ ib., *бѝртѝкињица* dem. НП, *бѝркиња* Срем (РСА); *бѝртѝаѝи*, -*аѝа* т. „онај који држи биртију, крчмар“ (Вук 1818; Вук), НПр Чајкановић, Фрушка гора (РСА), бачки Буњевци (Реи́с/Ва́сliја), јуж. Барања Срби (Sekereš XI), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), Војв., „онај ко ради у кафани“ ib. (РСГВ), *бѝртѝаѝи* „id., власник кафане“ Ченеј (Марић), *бѝртѝаѝи* „id.“ Мужља, *бирѝаѝи* Вршац (РСГВ), *бирѝаѝи* „крчмар“ Радимња (Томић II), *бирѝаѝи* „id.“ Свиница (id. I), кајк. *бирѝаѝи* Вараждин (Lipljin), *бирѝаѝи* Слав. Подравина (Sekereš V); *бирѝаѝица* f. „бѝртѝкиња (в.)“ (Вук 1818; Вук), НП Петрановић, Сремац (РСА), Војв. (РСГВ), Ченеј (Марић), бачки Буњевци (Реи́с/Ва́сliја), *бирѝаѝица* „id.“ Вршац (РСГВ), Радимња (Томић II); придеви *бирѝаѝиѝе* (РСА), *бирѝаѝиѝе* (Вук 1818; Вук), *бирѝаѝиѝов* бачки Буњевци (Реи́с/Ва́сliја), *бирѝаѝиѝки* (Вук 1818; Вук), НП Фрушка гора (РСА), *бирѝаѝиѝки* Војв., *бирѝаѝиѝки* Вршац (РСГВ); *бирѝаѝиѝи* impf. „бѝртѝиѝи (в.)“ (Вук 1818; Вук; РСА), *набирѝаѝиѝи се* pf. (РСА); *бирѝиѝа* f. „крчма, кафана“ Војв. (РСА; РСГВ), слав. Срби (Секереш I), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), Лика (Ајџановић), *бирѝиѝа* „id.“ Ускоци (Станић), *бирѝиѝа* Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ); кајк. *бирѝиѝа* Дуга Реса и Карловац (Perušić II 127), *бирѝиѝа* Гола (Vešepaj/Lončarić), *бирѝиѝа* Вараждин (Lipljin); *бирѝиѝица* dem. (РСА), *бирѝиѝица* ист.-бос. Ере (Реметић), *бирѝиѝински* adj. Фаркаждин (РСГВ); *бирѝиѝаѝи* impf. „бѝртѝиѝи (в.)“ Дубица на Уни (РСА), *бирѝиѝаѝи*, -*аѝа* т. „гостионичар“ Поткозарје (Далмација), Лика (Ајџановић), ист.-бос. Ере (Реметић); такође *бѝртѝ* „id.“ Жумберак катол. (Skok 1:155), *бѝртѝиѝа* f. „крчма“ Слав. (РСА), кајк. *бѝртѝиѝа* „id.“ Туропоље (Šojat), *берѝиѝа* Жумберак катол., *берѝаѝи* т. „крчмар“ ib., *берѝаѝиѝа* f. „крчмарица“ ib., *бѝртѝиња* „id.“ ib. (Skok I.c.). — Од 1707. *бирѝѝ*, од 1792. *бирѝаѝи*, од 1785. *бирѝаѝиѝа*, од 1749. *бирѝаѝиѝа*, од 1807. *ви́ртѝ*, од 1805. *ви́ртѝкиња* (Михајловић), од XVIII в. *бирѝиѝа* (RJA).

• Од нем. (бав.-аустр.) *Wirt*, дијал. и *biert*, *birt* „домаћин, гостионичар“ (Skok 1:155–156; Schneeweis 35; Striedter-Temps 104; Golubović 204); уп. буг. заст. *бирт* „крчма“ (ПРОДД), *биртѝиѝѝ*, дијал. *биртѝиѝиѝа* „крчмарева жена“, *биртѝиѝк’а* „id.“; жена која држи крчму“ рум. Банат

(ТБД 4:41), слн. *virt* поред *birt* „домаћин; гостионичар“ НП (Striedter-Temps 1963:92), дијал. *birt* „газда, домаћин“, *bîrt*, 'bè:rt и сл. „крчмар“, 'birtaš „id.“, *bîrtinja*, 'bè:rtèn'a „крчмарица“, *birtîja*, 'bè:rtèja „крчма“, *vért* „газда, виноградар“, *vertinja* „газдарница“, рум. *birt* „гостионица“, дијал. *biert* „id.“, *birtaș* „крчмар“, *birtășiță* „крчмарица“ све Трансилванија.

За б- и в- < нем. w- в. **боктер**, *wex̄t̄er* (уп. Striedter-Temps 82 § 145). Женски род *бир(и)киња* према нем. *Wirtin*, одатле непосредно *бѣрѣиња* (Skok l.c., тамо и за вокализам *берѣ-*, где пореди *бермаѣи* поред *бирмаѣи*, в. **бирманац**). Исти германизам у **бирцуз**. Буг. заст. *бирт* „крчма“ < рум. *birt* (ПРОДД 34). За рум. потврде Tikin 1:331 претпоставља срп. посредство; исто и С. Стойков за буг. дијал. *бирташыца* (ТБД 4/1968:41). Уп. **бишофтерка**. Значење *бирѣи* „кафана“ изведено из *бирѣиаш* по аналогiji са *крчмар* : *крчма*.

бир-таман *бѣр-т̄ам̄ан* adv. „у потпуности“ Косово (Елезовић II 500), *бѣр-т̄ам̄ан* „id.“ Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *bir* „један“, в. **бир²**, и *tamat* „потпун, готов“, в. **таман**.

Skok 1:155 s.v. *bîr³* само помиње Елезовићев пример, без објашњења. Будући да овај израз није потврђен у турском, могуће је да се ради о домаћој креацији од два турцизма, али како реч *бир* „један“ није била у широј употреби, не може се искључити ни контаминација. Уп. **бирмане**.

бирцуз *бѣрцѣуз* m. „крчма, биртија“ Сремац (РСА), Војв. (РСГВ), Слав. Подравина (Sekereš V), *бѣрцѣуз* „id.“ Војв. (РСГВ), Илок (Sekereš XII), *бѣрцѣуз* барањски Срби (Sekereš I), Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣрцѣуз*, -*уза* Војв. (РСГВ), *бѣрцѣузић* dem. (РСА), *бѣрцѣушчина* f. augm., реј. Футог (РСГВ); такође *бѣрцѣуз* m. „крчма, биртија“ (Вук 1818; Вук), Милићевић (РСА), *бѣрцѣуз* „id.“ ТЈ задара, Осат (Шћепановић/Ђукановић 141), *цк̄ам̄нѣ бѣрцѣуз* „мали град, село“ *ibid.* (id. 147), *шѣм̄нѣ бѣрцѣуз* „град“ *ibid.* (id. 148), *бѣрцѣаус* „крчма, биртија“ Крижари (РСА), *бѣрцѣаус* „id.“ ТЈ задара, Осат (Аноним 90), *бѣрѣуз* Црвена Црква (РСГВ); *бѣрсѣузиѣи* impf. „пијанчити“ Херц., ЦГ (РСА); *бѣрцѣуз* m. „крчма“ Нашице (Sekereš III), кајк. *бѣрцѣуз* „id.“ Туропоље (Šojat); и окрњено *бѣрцѣ* В. Петровић (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *бѣрцѣ* сев. Банат (РСГВ). — Од 1708. *бѣрцѣуз*, такође *вѣрѣсхауз* 1766. (Михајловић).

- Од нем. (бав.-аустр.) *Wirtshaus* „id.“ (Skok 1:155–156 s.v. *bîrt*; Schneeweis 35; Striedter-Temps 104 s.v. *bîrt*; Golubović 203); уп. слн. *birchavz*, *virchavz* НП (Striedter-Temps 1963:92 s.v. *birt*), пољ. *wircauz* 1607. (Brückner 623), заст. *wircausz* (SJP).

Нем. реч је сложеница од генитива *Wirts* „крчмарев“, в. **бирт**, и *Haus* „кућа“, уп. **хижа**. За примере из Осата уп. у ТЈ тамошњих зидара придеве *цкаман*, -мна, -мно „лош, неквалитетан, рђав, прљав“ (Шћепановић/Ђукановић 147), *иџман*, -мна, -мно „леп, добар, млад, весео“ (id. 148). Према П. Ивић et al., СДЗб 40/1994:252, облик *бириц* могао је настати уметањем *и*, можда ради разбијања завршне сугласничке групе, али не искључују могућност да је преузет из неког од некадашњих нем. говора у Банату.

биса *biša* интерј. за вабљење ждребета Сврљиг, Гружа, Надибар (РСА), *биса* за терање оваца Срем (Бошњаковић), *биџо* за вабљење свиња Банија (РСА), *би-сис* за терање оваца Срем (РСГВ), *биш* за вабљење живине (обично поновљено више пута) Момина Клисуре (РСА); такође *бихеј* за терање оваца Срем, *бр-сис* id. *ibid.* (РСГВ).

- Вероватно ономатопеја, можда стара, уп. рус. дијал. *би́ся-би́ся-би́сенька* интерј. у обраћању домаћим животињама (СРНГ), укр. дијал. *бись-бись* за дозивање крава.

Мање је вероватно порекло од императива *биј се!* (у значењу *, „окупи се?“) од **бити**². Варијанта *бр-сис* указује на могућу везу са **бир**³. Није јасно спада ли овамо *би́са* f. „врста омладинске игре; кобила“ Ресава, уп. (трула) **кобила** као назив игре; узвик *биса!* посведочен је и у дечјој игри: У Сврљигу сам чуо од мале деце речи: „Лиса, биса, скакац на капу!“ које изговарају при игри ситно исечених сламчица у капи, коју тресу, држећи за первазе — ивице, и говоре оне речи (грађа РСА).

бисаге *bišage* f. pl. „дводелна торба, најчешће од козје длаке, која се носи преко седла или преко рамена“ (Вук 1818; Вук), Мачва (Лазих), Златибор (Миловановић), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), Прошћење (Вујичић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *bišaga* / *bišága* f. (најчешће pl.) „бисаге“ НПосл Вук, С. Јаковљевић, Шапчанин, pl. „комад овчијег меса, предњи део задње ноге и мало слабине“, sg. „њива која нема равну површину“ Ириг (РСА), *bišaga* (обично pl.) „бисаге“ Војв., „део седла испред јахача“ Змајево (РСГВ), *bišága* „једна торба од бисага“ Призрен (Чемерикић), *bišáge* pl. „бисаге“ Васојевићи (Боричић), Ускоци (Станић), *bišage* Загарач (Ћупићи), *bišage* Косово (Елезовић I), сев. Метохија (Букумирић III), „двострука врећа од кострети са семеном пшенице коју је носио сејач на грудима и леђима“ Чумић (Грковић), *bišáge* „бисаге“ Лесковац (Митровић), Призрен (СДЗб 42:475), *bišáhe* „id.“ Тимок (Динић); чак. *bišáge*, -их (ЏДЛ), кајк. *bišáge* Гола (Večenaj/Lončarić); *bišagešice* dem., *bišagešine* augm. Лика; и *bišāg*, -ága m. (обично pl.) НПосл Вук, НП Херман, Р. Домановић, Милићевић (РСА), ЦГ (Вук 1818; Вук), sg. „једна торба од бисага“ (РСА), *bišag* „id.“ Косово (Елезовић I), *bišag* Призрен (Чемерикић), *bišág* Врање (Златано-

вић), *bisàzi* pl. „бисаге“ сев. Метохија (Букумирић III), Криви Вир (Ракић), *bisàzi* „id.“ Тимок (Динић), Јабланица (Жугић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Лозан (Јоцић), ороним *Bisazi* код Димитровграда (Павловић I), *bisàsu* Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *bisàze* Вучитрн, Пећ, Лауша (Елезовић I), *bisàze*: Тèј бисàзе твоје л’и су — вика она Призрен (СДЗб 42:475), чак. *bisàgi* Орбанићи (Kalsbeek), *bisàscchici* dem. Тимок (Динић); *bìсажњи* adj. Груза; *обìсажшии се* pf. „набавити бисаге“ БиХ (РСА), *йребисажшии* „врећу која није пуна обесити преко рамена у облику бисага“ Хрв. (RJA), *bìсажџар* m. „трговац који путује по земљи носећи робу у бисагама, торбар“ Поуње, *bìсагџар* „име петлу који као да има бисаге преко леђа“ Жупа; такође *bìсаке* f. pl. „бисаге“ Кучи, НП Вук, НПр Врчевић (РСА), *bìсаке* „напртњача“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *bisàka* sg. „id.“ ји. Бока (ead. I), *bìсак* m. „бисаге“ сз. Бока (Musić), *bìсак* „id.“ Оток (МДАБЯ-ПВ 220), *bìсáци*, -*ákā* pl. НПОсл ЦГ, В. Назор (РСА). — Стрп. **бисаге** 1390. (Schaffarik 1833:74), 1596. **бисази** Сухогрло у Метохијском Подгору (ЗН 6459°), од XVI в. *bìсак* Н. Наљешковић, *bìсаци* М. Држић (RJA).

• У крајњој линији од лат. *bisaccium* „id.“, досл. „двојна врећа“ (Skok I:156 s.v. *bisáci*); уп. буг. *bisàgi*, слн. *bisága*, *besága*, делимично само pl. *biságe* Бела Крајина, слч. *bisaha* (SSN; HSSJ), длуж. *bizagi*, *bizegi*, пољ. заст. *biesaga*, дијал. *besaga*, *bisagi* (SJP), стукр. *bisaga* 1627, укр. *béсаги* / *besáги*, дијал. *búсаги* / *bisáги*, *beséги*, *besáга*, *béсаг*, *bisáг*, такође *bìсáжина* „половина бисага“, *beséга* „велики цеп“, арум. *biságă*, нгр. βισσάκι.

Лат. реч је сложеница од *bis* „двапут“ и *saccus* „врећа“; у поређењу са ит. *bisaccia* „бисаге“, фр. *besace*, шп. *bizazas* pl. (DEI 528–529) рефлексу у словенским и балканским језицима показују изостанак палатализације; *bìсак* се при том може извести непосредно из далматороманског са њему својственим развојем *-kki-* > *-k-* (Skok I.c.), уп. и ломб. *bisaka*, катал. *bessac(a)* (REW § 1121, где се ти облици објашњавају наслањањем на самосталну реч *saccus*); Lipovac-Radulović I 34, II 35 наводи ит. заст. *bisacca*, Musić 134 и Влајинац 2:157 — лат. *bissacus*. Распрострањеније варијанте са *-g-* изводе се из неког севернијег романског идиома; Spoj 42 претпоставља извор близак далматинском италијанском *bisuog*; Бартоли је *-z-* објашњавао утицајем гр. σάχη (в. **самар**), чему Скок приговара да је у грчком *-к-* а не *-γ-*; ту постоји и варијанта са преводом првог члана δισάκκι (гр. δισ- = лат. *bis*), одатле срп. дијал. *disàzi* Тимок (Динић), буг. *disàgi*, рум. *desagă* (Skok I.c.), арум. *diságă*, при чему за гр. *κк* > *g* нема других примера. С обзиром на значење („две вреће“), колебање у роду може се објаснити интерпретацијом првобитног фемининума *bisaga* као двојине мушког рода *bìсак*, одатле онда *bìсази*, али је и у обратном смеру дуални облик од *bìсак* могао бити реинтерпретиран као једнина

женског рода *bisaga*, па одатле плурал *bisage*; косовско-метохијско *bisaze* може се тумачити и као двојина женског рода типа стсл. **нозѣ**. За распрострањеност и облике у карпатском ареалу в. ОКДА 2:80–81. Длуж. облици немачким (Schuster-Šewc 1:32), украјински пољским и даље чешким посредством (ЕСУМ 1:176). Овамо можда и *ѿребисмѣчїи се* рф. „превесити се преко нечега“ Стара ЦГ (Пешикан), уп. горе *ѿребисажїи* и чак. *ѿребисѣч'їи се* „пресавити се преко стола за време јела“ Дуга Реса и Карловац (Perušić III 129).

бисан *бѣсан*, *-сна*, *-сно* adj. „кршан, наочит, зоран, ваљан (о момку или девојци)“: ... Слушао сам много пута, гдје се у Лици (на Тронеђи) говори на пр. и за момка, да је бисан, али за дјевојку још чешће, да је бисна. Није пак свака дјевојка бисна, већ само она, која је подобна, ваљана, те при том бескарна, чедна или послушна М. Медић, Турђија је добра — бисно, ваљано чељаде П. Кочић, Бисан ти је момак, онај средњи син Пере Ристовића Банија (РСА); овамо свакако и примери: У вијек је болежљив, има јехтику, јадљив је, што ће ти рђа? тако бисна ђевојка заслужује бољег момка — Блага је, здрава, вриједна, бисна, јака Лица, Богишић (RJA s.v. *bijèsan*).

- Нејасно.

У RJA 1:299а схваћено као икавски лик од *б(и)јесан*, но очекивао би се нагласак *бѣсан*, *бѣснѣ* (Вук); још одређеније против тог поистовећења говори семантика, која није ограничена на телесну конституцију, здравље, где тај придев може бити позитивно конотиран (в. RJA l.c.), уп. значења попут „угојен, силан, јак“ s.v. **бесан**, већ задире и у душевно-моралну сферу, у којој је његово значење изразито негативно. ЭССЯ 31:28 има одредницу **obvěsnyjъ* и под њом слн. заст. *obesen*, *-esna* „corpulentus“ (посведочено само у тројезичном рукописном речнику из 1711. Q. V. P. Hippolyti, *Dictionarium trilingue Latino-germanico-sclavonicum et Germanico-sclavonico-latinum*), а такође мтоп. *Обијесна главица* из Никшићког поља; у том случају основно значење било би „кршан“, облик икавски а декомпозиција као у **бесити**. Или можда **обисѣан* „прави“, уп. **бисно**. Или од **bystrnyъ*, уп. чеш. *bystrný* „бистар, проицљив“, длуж. *byšny* „јасан, чист“ (уп. SP 1:481 s.v. *bystrъ*; **бистар**), са упрошћењем *-сѣрн-* > *-сн-* у основи женског рода, у којем се првенствено и користи?

Бисена *Бисѣна* f. женско име Косово (Елезовић I; РСА), *Бисѣнија* id. (РСА), Србија, *Бисѣнић* презиме (RJA), *Бѣса* f. нур. од *Бисенија*, *Бисена* (РСА), *Бѣска* нур. од *Бисена* Косово (Елезовић I); овамо можда и *бисѣница* име овци Херц. (РСА).

- Нејасно.

Нема раних потврда, укључујући поменике XV–XVII в. који су први извори где су знатније посведочена и женска имена. Можда од **бисер**, уп. тамо релативно старо ЛИ *Бисерка*, посведочено од XVI–XVII в., такође *Бисера* (упоређено у РСА 1:570

са *Бисен(и)а*), *Бисерија*, за назив овце *бисерка* уп. име разним домаћим животињама, укључујући овцу, за хипокористичну творбу *Милена*, *Обренија* и сл.

бисер *б̆исер* т. „седефаста обла скупочена зрна која се стварају у шкољкама и служе као украс“ (Вук 1818), НП Вук (РСА), Војв. (РСГВ), „нешто лепо, драгоцено“, песн. „сузе, капљице (воде, зноја), зуби“, „врста белог грождја; вино од таквог грождја“ Војв., бот. „калина, *Ligustrum vulgare*“, „ђурђевак, *Convallaria majalis*“ Далм., „тамариска, *Tamarix gallica*“ *ibid.*, *сидан* ~ „врста народног кола“ Србија, *б̆исери*, *б̆исѣр̆а* пл. бот. „треслица, *Briza maxima*“ Херц., и као adj. indecl. у полусложеницама „бисеран“: Мени кажу бисер-гору, | и у гори бисер-дворе — Какова је то била већ онда бисер-девојка, а после узор-жена, *б̆исер-ѣр̆ава* „треслица“, *б̆исер-шкољка* „шкољка која ствара бисер“ (РСА), *Бисер-вода* ороним Рашка, Горњи Ибар (Павловић I), *б̆исер* т. „бисер“ Банат (РСГВ), *б̆исер* „,id.“ Радимња (Томић II), Стара ЦГ (Пешикан), *б̆исери* пл.т. „огрлица од бисера“ Чумић (Грковић); *бисѣр*, -ѣра Косово (Елезовић I), *бисѣр* „златно-жуте или сребрно беле перле којима се украшава сукња“ црнотравска Кална (Богдановић III), бот. „бисерак, *Alchemilla vulgaris*“ Тимок (Динић); ЛИ *Бисера* f.; *бисѣрје* п. coll., фиг. „капљице, вода бистра као бисер“, *бисѣрић* т. dem., хур., *бисѣрак*, -рка хур. Шабац, И. Мажуранић, „онај који је драг, леп“, бот. зељасте, често украсне биљке: „*Aethionema saxatile*“ Ниш, „*Iberis sempervirens*“, „сребрно цвеће, *Lunaria annua*“, „украсни жбун *Symphoricarpos racemosus*“, *бисѣрац*, -рца „ситан пасуљ бледоцрвенкасте боје; врста кукуруза белог зрна“, *бисѣрка* f. „врста афричке кокоши, *Numida meleagris*“ (РСА), Бачка (РСГВ), „шкољка која ствара бисер“, назив за краву заковрчених рогова БиХ (РСА), „црно-бела крава“ Мачва (Лазић), бот. „врапсеме, *Lithospermum officinale*“, „врста белог грождја“ Банат, „врста народне игре“ Јагодина, име домаћим животињама (крави, овци, крмачи, мачки, кокоши) БиХ, Лика (РСА), име белој овци са ситним црним белегом на носу Љештанско (Тешић), женски надимак одмила Србија, ЛИ *Бисѣрка* ⇒ презиме *Бисѣрчић* (РСА), *бисерка* „дугме од седефа“, „бела кокош“, име таквој кокошци, „бела ваш“ Ускоци (Станић), *бисѣрка* „кокош бисерка“ Вршац (РСГВ), *бисѣрка* „,id.“ жива ограда са ситним белим плодовима“ Лозан (Јоцић), *бисѣрчица* dem. „врста пчеле“ Ужичка Пожега, *бисѣрко* / *бисѣрко* т. име волу Босна (РСА), *бисѣрче* п. dem. (Вук 1818), *бисѣрче* / *бисѣрче* „онај који је драг, леп“ НП Вук, бот. „украсни жбун *Symphoricarpos racemosus*“, *бисѣрица* f. „кокош бисерка“ Слав., *бисѣрика* бот. „треслица“ Херц., ЛИ *Бисѣрија*, *бисѣр̆ан*, -ана т. „морска риба ђерданар, *Gonostoma denudatum*“, *бисѣр̆ач*, -ача „врста гуштера *Lacerta ocellata*“ ЦГ, *бисѣрача* f. „,id.“; шкољка која ствара

бисер“ *ibid.*, *bisèrāsh* m. „ђердан од бисера“ Босна, назив за вола заковрчених рогова БиХ, име волу Хрв., *bisèруша* f. „шкољка која ствара бисер“ Херц., *bisèрлук* m. „место у мору где се вади бисер“ Босна, „врста накита за главу“, *bisèрцик* „врста ситног веза“ (РСА), бот. „цвет и биљка ђурђевак“ БиХ (Škaljić), *biserуиклија* f. „кошуља везена бисерциком“, *biserдиклија* „id.“ Хрв.; *bisèран*, -рна, -рно adj. „који је од бисера“ НП Вук, „украшен бисером“, „који је као бисер; диван, изванредан“ (РСА), *bisèрни* „id.“ Футог (РСГВ) ⇒ *bisèрница* f. „шкољка која ствара бисер“, „врста накита за главу“ Нови, Винодол; „врста веза“ Хрв., „седеф“ *ib.*, „тамбурица високог регистра, примашница“ (РСА), Футог (РСГВ), бачки Буњевци (Reić/Vašlija), *bisèрњаk* / *biserњаk* m. „накит од бисера“, „мужјак кокоши бисерке“ Ј. Вујић, „лук сребрњак“, *biserњача* f. „бисерна укосница“, „шкољка која ствара бисер“ (РСА), други придеви *biserов* (Вук 1818; РСА), *biserски* у изразу ~ *йрава* бот. „треслица“, *biserаси* БиХ, *biserасио* adv., такође *biserли* adj. indecl. „бисеран“ БиХ (РСА), *biserли* „id.“ Васојевићи (Боричић), *biserлија* f. „бисером украшена (о узди)“: Та чангија шибалија, | златна узда бисерлија? НП (РСА); *biserлик* m. „човек с бисерима“ Лесковац, *biserлика* f. „девојка с бисерима“ *ibid.* (Митровић); деноминал *biserићи* (*ce*) impf., *за-*, *о-* pf. само песн., *изbiserићи ce* pf. „проредити се (о грозду)“ Дубр. (РСА); чак. *biser* m., *biserница* f. „мала тамбурица“ (ЏДЛ); кајк. *biser*, *бишер* (РНККЈ). — Стсрп. **бисеръ** XIII в., **бисерънь** XV в. (Даничић); ЛИ **Бисеръка** XVI–XVII в. (Пом. 44), 1770. *biserка* „*Lithospermum officinale*“ (Михајловић).

• Вероватно рана позајмљеница, у крајњој линији од арап. *busr* „ниске; стаклене перле“; уп. стсл. **бисеръ**, **висьръ**, **висръ**, мак. *biser*, буг. *biser*, слн. *biser*, стчеш. *biser*, пољ. *bisior*, рус. *biser* (Skok 1:156–157; ESJS 63 s.v. *bisъrъ*; Sadnik/Aitzetmüller 322–323 § 258).

Реч се ширила са словенског југа на север, у словеначком позајмљена релативно позно уместо нар. *përla* (Bezljaj 1:22; Snoj 42), у руском из црквенословенског уместо нар. *жемчуг* (Фасмер 1:168). Могли су је донети рани арапски трговци по словенским земљама (Skok l.c.), али се слов. облик не изводи непосредно из арапског; претпоставља се посредство неког турског језика (сттур. **büsrä* или сл., Фасмер l.c.) или протобугарског (Sadnik/Aitzetmüller l.c.). За дискусију о облику и значењу ар. етимона и о путевима позајмљивања в. Menges 1969–70:73; М. Рачева, ZSl 24/1979/1:107–108. Нагласак на првом слогу у бугарском (а такође у руском и албанском) у складу је са том етимологијом, док српско наглашено *e* представља проблем; оно одговара руском дијал. *biserъ* „велика кутлача за разливање, црпалка“ које Г. А. Иљинский, PF 11/1927:189–190 заједно са *biser* изводи из **ob-viserъ* од *ob-visëti* (в. **висити**, за декомпозицију **бесити**), поредећи за образовање пољ. *wisior(ek)* „привезак, украс, драгуљ на огрлици; обешена

сланина“ < *viser(*ъk*)ъ (уп. Vaillant 4:646); Фасмер l.c. то извођење одбацује као незадовољавајуће, претпостављајући за обе речи страном порекло. Није јасно треба ли допустити окрњену основу од *бисер* у женском имену **Бисена**, *Бисенија* и у имену краве *бѣсуља* Слав., Хрв. (РСА), које би могло бити и од *бѣсуља, в. **бес**. Назив за врсту афричке кокоши *бисерка* и сл. можда је укрштен са **мисирка**. Из словенског алб. *bishër* (Skok l.c.)

бисерка *бисерка* f. „црква“ бошкачки ТЈ зидара, Сиринић (ЈФ 5:223), *бисѣрка* „id.“: Мрмач одгура у бисѣрку (Свештеник оде у цркву) бошкачки ТЈ, Призрен (Чемерикић), *бисѣрка* „id.“ ТЈ калајџија, Чипулић у Босни (JIRS 14:180).

- Од рум. *biserică* „id.“ < лат. *basilica* (Skok 1:157).

Непосредан извор речи у ТЈ могло је бити арум. *biseárică* (С. Тројановић, ЈФ 5/1925–26:223; Gămulescu 1983:62; E. Petrović, Dacoromania 7/1934:176), тим пре што се у арумунском јавља и синкопиран облик *biseárcă* (Papaḥagi 210); чипулићке калајџије су пореклом асимиловани Арумуни (Т. Филипеску, ГлЗМ 14/1902:297–300; G. Weigand, JIRS 14/1908:178–179). Ипак топонимски налази указују на прилично рану позајмицу из „проторумунског“, са прелазом *i* > *ь*, уп. стрп. **Бисѣрка** 1395. село крај ушћа Топлице у јужну Мораву (ЗС 519), у турском попису из средине XV в. *Доња Бисерка*, данас потес *Бисерка* са плодним земљиштем крај Мораве, где би по народној етимологији „и *бисер* могао родити“, но заправо ће бити назван по непосредној близини старе цркве Св. Николе, која се помиње 1381, а чије су рушевине и данас предмет народног култа. И код Пљеваља има поток *Бисерка* спроведен подземним каналом кроз порту старог манастира Св. Тројице, уп. чест назив потока *Црквенац* (А. Лома, ОП 10/1989:22–23).

бисизан *бѣсизан*, -а, -о adj. „шарен и шупљикав (о марами)“: Бисизана марама ... марама различних шара и различне свиле, памука и срме која је на оба краја за 20 см. шупљикава Косово (РСА).

- Нејасно.

бискати *бѣскаѣи*, *бѣишѣѣм* impf. „требити, чистити од вашију (о човеку, животињи)“ (Вук 1818; Вук), Златибор (Миловановић), Ускоци (Станић), „id.“; пребирати (некоме) по коси“ НП Вук, НПр Вук, НПр Врчевић, „пажљиво претраживати“ НПр Врчевић, Љубиша (РСА), „id.“ Ускоци (Станић), „истраживати, испитивати“ Бока (РЈА), „требити, одвајати, претраживати“ Прошћење (Вујичић), ~ се „требити се од вашију“ НПр Чајкановић (РСА), Златибор (Миловановић), Ускоци (Станић), *бѣскаѣи* (се), *бѣсѣѣм* (се) „id.“; пажљиво претраживати“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бѣскаѣи* се, *бѣишѣѣм* се „требити ваши“ Мачва (Лазич), *бѣскаѣи*, *бѣишѣѣм* „id.“; пребирати по коси“ Вршац (РСГВ), *бѣскаѣи*, *бѣишѣѣм* „требити ваши“ Васојевићи (Боричић; акц.?), *бѣскаѣи* (се), *бѣишѣѣм* (се) „id.“ Загарач

(Ћупићи), *бискāй̄ / б̄искāй̄, б̄иш̄ий̄ем* Стара ЦГ (Пешикан), чак. *бискāй̄и, б̄иш̄ичен* Истра (Ribarić); такође *б̄искāй̄и (се), -ām (се)* Поткозарје (Далмација), *б̄иш̄ий̄а̄й̄и, б̄иш̄ий̄им* Сомбор (РСГВ), ~ *(се)* (РСА), *б̄иш̄ий̄а̄й̄и (се), б̄иш̄ий̄ем (се)* „требити ваши; брижљиво претраживати“ Ускоци (Станић), *б̄иш̄ий̄а̄й̄и, -ий̄ем* „требити од вашију; чистити од нечистоће ситне зрнасте плодове“ Рожаје (Hadžić), *об̄искāй̄и* pf. „отребити од гамади, обично од вашију“: обишти главу (Вук), НПр Вук, бјеше обискала од гусјеница кочан по кочан зеља у вртићу, „добро прегледати тражећи нешто, претражити“: Обиско је цио врт тражећи још који кумпијер Пива (РСА), „отребити од гамади“ Ускоци (Станић), *изб̄искāй̄и (се)* „id.“ БиХ (РСА), Ускоци, „претражити“ ib. (Станић), *изб̄искāй̄ се* „истребити ваши“ Загарач (Ћупићи), *избишкам* „id.; очистити“ Врање (Симоновић Б.), *й̄об̄искāй̄и (се)* „потребити (се) од вашију“ (Вук 1818; Вук; РМС), *й̄об̄искāй̄, й̄об̄иш̄ий̄ем* „id.“ Васојевићи (Боричић; акц.?), *й̄реб̄искāй̄и* „претражити“ Ускоци (Станић), *й̄реб̄искāй̄* „id.; отребити од вашију“ Васојевићи (Боричић), *й̄роб̄искāй̄и* „претражити“ (РМС), *доб̄искāй̄и, д̄об̄искāм* „истребити ваши до краја; окончати претраживање“ Пива (Гаговић), *наб̄искāй̄и* „мало помало набрати (младог зеља)“ БиХ; *б̄искавац, -āвца* m. „вашљивац“ ЦГ, *б̄искавица* f. „вашљивица“ ib. (РСА), *б̄искалица* „id.“ Ускоци (Станић), сложенице *б̄иш̄ий̄игаћа* m. „досадан човек, ситничар; онај који се бави ситницама, препричавањем“ ЦГ, *б̄иш̄ий̄игуз* „лукав човек, који преноси речи са намером да завади људе“ ib., *б̄иш̄иџер* „id.“ ib. (РСА).

• Декомпоновано од *об-искāй̄и* (Skok 1:730 s.v. *iskati*), уп. *об̄искāй̄и, д̄об̄искāм* impf. „упорно навалјивати тражећи нешто, салетати, закупљати некога“ Васојевићи (РСА), стсл. **обискати, обишџ** „испитивати, тражити“, буг. *об̄иск(в)ам* „навикавати се“, рус. дијал. *обыскать* „наћи“, *обыскаться* „наћи се; затруднети (о домаћим животињама)“ (СРНГ).

Може се говорити о псл. старини образовања **ob(ъ)-jъskati*, које није реконструисано у ЭССЯ. На с.-х. терену оно је веома рано реанализирано као *о-бискāй̄и*, те се веза са **искати** изгубила из језичке свести, уп. нпр. у Пиви *доб̄искāй̄и* поред *об̄искāй̄и*. За изоглосу *биш̄ий̄ем / биш̄иџем* уп. Реметић 1985:361. Врањско **избишкāй̄и* објашњава се укрштањем инфинитивне основе *биск-а-* и презентске **бишч-*, уп. ***бишкати**. Није јасно спада ли овамо зооним *б̄искавац, -āвца* m. „врста рака“ Бока (РСА). Облик *б̄иш̄иџер* можда укрштен са неким албанизмом, уп. алб. заст. *bisht* „реп; споредна, безначајна особа“, израз *ia lag bishtin (dikujt)* „пришити, прикачити коме реп, оцрнити, опањкати кога“ (FShS), уп. **бишт, биштикати**, можда и *búshër* „куја; дроља“, в. **бистар**.

бискуп *б̄искуй̄* m. „висок црквени чин код католика и евангелиста: епископ, владика“ (Вук; РСА), бачки Буњевци (Peić/Vačlija); чак. (ČDL),

кајк. Вараждин (Lipljin); метафорично „бова, пловак“: „Бискупом“ зову на ушћу Неретве знак на једном пруду у мору, који одвраћа морнаре, да не насједну; презимена *Бѝскуј* Херц., *Бѝскујић* (РСА), *Бискујићи* рl. село код Високог, код Пријепоља (ИМ), *Бѝскуље* п. село код В. Градишта (РЈА), *бискујица* f. „епископија; владичански двор“ (РСА), чак. *бискујица* (ЏДЛ); придеви *бѝскујскѝ*, *бѝскујов* (Вук; РСА); *бѝскујовац*, *-ѝвац* т. „врста старинског новца с бискуповим ликом“ Босна; деноминали *бѝскујоваѝи*, *-уѝм* impf. „бити бискуп, вршити бискупску дужност“, *забѝскујиѝи* pf. „произвести за бискупа“, ~ *се* „постати бискуп“; сложенице *архѝбискуј* / *архѝбѝскуј* т. „архиепископ“, *наѝбискуј* „id.“, *наѝбискујица* / *надбискујица* f. „надбискупово подручје, његово седиште“ (РСА); на чак.-кајк. терену *бѝшкѝуј* т. Лика (РСА), Хрв. (РЈА), *бишкѝујица* f. Орбанићи (Kalsbeek), Баумгартен (Koschat); такође *бѝској* т. Црес (РСА). — Стерп. 1402. **бискѝпъ** писмо Дубровчана Хрвоју Вукчићу (Пуцић I 39; Даничић), 1578. **благослови бискѝп** ктиторски натпис на католичкој цркви у Попову Пољу (ЗН 737°), 1656. **Петар Бѝгдановић бискѝп Скадарски** натпис на зиду у манастиру Грачаница (ЗН 10164°), од 1380. топоним *Бискуље*: **на млави и доунавоу костолацъ и бискоупле** (Младеновић 2003:32₂₄); 1451. **вишкѝпъ (хварѝски)** уговор Стефана Томашевића са Дубровчанима (MS 450; Даничић).

• Од лат. *episcopus* „id.“, посредством балканског вулгарног латинитета (Skok 1:157); уп. цсл. (хрв.-глагољ.) *biskupъ* (ESJS 62), слч., чеш. *biskup*, глуж. *biskop*, заст. *biskup*, длуж. *biskup*, *biškur*, пољ. *biskup*, рус. од XIV в. *бѝскуп*, стукр. *бискупъ*, укр. *бѝскуп*, дијал. *бѝскуп*, стблр. *бискуп*, блр. *бѝскуп* све „католички епископ“.

Лат. реч је из гр. ἐπίσκοπος „id.“, дословно „надзорник“, одакле непосредно цсл. **ѝписко(у)пъ**, в. **ѝпископ**; преко латинског по Скоку l.c. и стерп. **пискоупъ**, такође са аферезом и прелазом *o > u*, али без озвучења у анлауту, за које Skok l.c. (и већ 1927:190–192) пореди ит. *vescovo*, шп. *obispo*, побивајући мишљење, које се одржава до данас (Фасмер 1:168, са лит.; Sadnik/Aitzetmüller 323–324 § 259; ESJS 63; Воруѝ 29), да та гласовна црта одражава посредство ствнем. *bishop*; но и ту се *b-* у новије време такође објашњава не домаћим, него романским или вулгарнолатинским развојем (Kluge 126); из старовисоконемачког је, са умереним нагласком, слн. *škōf* (M. Furlan у: Bezljaj 4:59). Данас се *бискуј* користи за католичке владике (за банатске Бугаре уп. L. Selimski, Dzieje Słowian 452), а *ѝпиској* за православне, мада је раније ова друга форма била у употреби и код католика, а да се она прва користила и на старосрпском терену сведочи топоним *Бискуље* код данашњег Великог Градишта (Skok l.c.); посведочен од 1380, он има облик присвојног придева: „Епископово село“ и свакако се односи на епископа који је седео у оближњем Ждрелу, на месту које се и данас зове *Мѝтројолија* (А. Лома,

ЈФ 49/1993:209). На чак.-кајк. терену реч долази у метафоричним значењима *би̇ску̇й* „риба *Myllobatis aquila*“ Омиш (Vinja 2:194 s.v. *mi̇trija*; иста се риба зове и *владика*, уп. и Vinja 1986/1:88), *би̇ску̇й* „тртица у птица“ (РСА), Сумартин (Novaković), *би̇шк̇у̇й* „id.“ Лика (РСА), Хрв. (RJA), уп. у том значењу и слч. дијал. *biskup* поред *viskup* (SSN), чеш. *biskup* (због сличности са бискупском митром, в. Skok l.c.; Rejzek 80; M. Furlan l.c.; другачије Даничић у RJA 1:337; Machek 54 s.v. *biskup* 2) и у фитонимији *би̇ску̇йи̇ћ* „грахор, *Lathyrus aphaca*“ Лошињ (РСА), *биску̇йска ка̇ја* „преволац, *Epimedium alpinum*“ (Šulek), „гљива *Helvella infula*“ (РСА s.v. *ка̇ја*¹; Симоновић), *биску̇йска ка̇ица* „преволац“ (РСА s.v. *ка̇ица*), *биску̇йова ка̇ја* „id.“ (РСА s.v. *ка̇ја*¹), *биску̇йова ми̇тра* „мухара, *Amanita muscaria*“ (РСА s.v. *ми̇тра*), *биску̇йова брада* „*Centaurea benedicta*“ Далм., *биску̇йово зеље* „id.“ ib., *бишк̇у̇йска ка̇ја* „преволац“ Прилишће, „*Euonimus europaicus*“ Крижевци (Šulek), уп. И. Јаньшкова, *Этимология* 1985:41; за нем. паралеле и Marzell 2:229, 338–340, 815–816.

бисмилах *бисми̇ла̇х* interj. „у име Божје, помози Боже“ БиХ, Дубр., *бисми̇ла̇* „id.“ Миљанов (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), и као именица f. „име става којим почиње свако поглавље у Курану“ БиХ (РСА), *бисми̇лла* „id.“ (Škaljić), *бисми̇ља* Рожaje (Hadžić), *бисми̇лај* interj. „*бисми̇ла̇х* (в.)“ НП Вук, *бисми̇лѐ* „id.“ и п.: Мој отац за бисмиле, па за сабљу БиХ (РСА), *бисми̇лле* „*бисми̇ла̇* f. (в.)“ (Škaljić), *бисми̇љахи* interj. „*бисми̇ла̇х* (в.)“ Г. Божовић (РСА), *бисми̇лети̇* m. „божји благослов“ ист.-бос. Ере (Реметић), *би̇шми̇ла̇ј* interj. „ах, аха“, „авај, јао“: Не дам ти новаца кад би вико бишмилај! Ускоци, у изразу *ај* ~ „граја, галама“ ibid. (Станић).

• Од тур. *bismillah* „у име Алахово / Божје, помози Боже!“ ар. порекла (Škaljić 145); уп. алб. *bismilah*, *bismilahi* (Boretzky 1976:27).

Разлику између узвика и именице Škaljić l.c. тумачи тиме што се именица схвата као почетак става којим почиње свако поглавље у Курану: *Бисмилахир-Рахманир-Рахим!* „У име Алаха (Бога), милостивог (доброчинитеља), самилосног!“ и њих изводи од тур. *besmele*, што је народна варијанта од *bismillah*. Облик *бисми̇лети̇* можда укрштен са **писмилет**, уп. и **милет**. За порекло тур. речи в. Tietze 1:356.

бисно *би̇сно* adv. (part.?) „свакако“: Бисно ћете данас у Лијевно кад ајмате коње — Бисно ће неко велико вријеме кад крмци купе сламке Бос. Грахово (РСА).

• Нејасно.

Можда декомпоновано од **обис(и̇)но*, уп. *обис̇и̇а*, *обис̇и̇ом* „id.“ s.v. **исти**. Уп. и **бисан**.

бист *би̇сти̇* interj. за терање коња Бихаћ (РСА), Доњи Рамићи (Malbaša), Змијање (грађа ЕРСЈ), за терање коња да иде, скрене лево: Ви̇чеш̇ й̇м̇ би̇ст

кад ђеш лијево, ђт — на дèснū стрāну ист.-бос. Ере (Реметић), за терање оваца Срем (РСГВ), *бѝсѝ* за подстицање коња на бржи ход Стројице, *бѝсѝа* за подстицање коња да скрене Лакташи (грађа ЕРСЈ), за терање коња напред и десно Дуга Реса и Карловац (Реџић I 39), за терање коња Вараждин (Lipljin), *бисѝа* id. Дрвар (Јовичић), *бѝсѝа-х̂* за подстицање коња да крену Лика (РСА), *бѝсѝа х̂* за терање коња кад запну Крашић, Жумберак катол. (Skok 1:157), *бѝсѝаха* за терање коња надесно Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *бѝсѝа-(х)̂*: Коњ да се макне, кад га напред потерају кајкавци око Заграда, вичу му дијо, ретко гијо! налево биста(х)ар (РСА), *бѝсѝахар* за терање коња надесно Озаљ (Тежак), *бѝсѝаха-х̂од* за подстицање коња Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); такође *вѝсѝа* за подстицање коња да скрене Лакташи (грађа ЕРСЈ).

• Вероватно од нем. *wist* interj. „(на)лево (кочијашки узвик)“ (G. Šamšalović, NVj 24/1916:590), дијал. *wista* Корушка, *wist(a)* Тирол, проширено *wistaha* Штајерска, *wistahö* Беч, *wistəhor*; уп. слн. дијал. *bīstahor*, *bistahar*, *bistahare* interj. за подстицање коња (Bezljaj 1:22), фурл. *bist* id.; за терање коња налево, *bista fūr* „хајде напред“ (DESF 1:227).

За нем. реч и њене облике в. DtWb s.v.; она је вероватно од ствнем. *win(i)star* „(на)лево“ (Kluge 994; Šamšalović l.c.). Поред ареала, облик *вѝсѝа* такође говори у прилогу томе да је ово германизам, будући да се нем. *w-* рефлектује као *б-* и *в-*, в. нпр. **бирт**. И за друге елементе узвика у потврдама постоје нем. паралеле: за *(х)ар*, *ха*, такође *(х)̂* interj. коњу да скрене Лакташи (грађа ЕРСЈ), в. нем. *har* за подстицање коња да иде налево (уп. DtWb), за *ход*, *о̂*, такође *х̂од*, *ђд*, *ђ̂*, *в̂од*, *в̂о̂* interj. коњу да скрене Лакташи (грађа ЕРСЈ), *х̂од* за подстицање коња да скрене улево Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), в. нем. *hott* за подстицање коња да иде надесно или брже, нејасног порекла (уп. Kluge 424). Skok 1:157 s.v. *bīsta ĥ* одбацује Шамшаловићево тумачење, али не нуди друго решење, већ само констатује да „primarna kreacija uzvika za životinje isključuje posuđenice u ovoj lingvističkoj oblasti“.

бистар *бѝсѝар*, *-ѝра*, *-ѝро* adj. „прозиран, чист (о води, течности)“ (Вук 1818; Вук; РСА), Војв. (РСГВ), Стара ЦГ (Пешикан), Загарач (Ђупићи), Поткозарје (Далмација), Радимња (Томић II), „ведар, видан, јасан (о небу, времену)“, „прозрачан, о чврстој материји“: Крава је длаке беле, рогова бистри (бели) Србија 1883, „редак, жидак (о тесту)“ (РСА), „id. (о пекмезу, помијама)“, ирон. израз *бѝсѝар к̂ ђђа* „глуп“ Војв. (РСГВ), „без украса, једноставан (о кошуљи)“: Тко је у великој жалости, носи бистру рубину Варош у Слав., „оштар, продоран (о очном виду)“: бистро око (РСА), „оштроуман, проницљив“ (Вук), не стоји баш најбоље [са учењем] ... а бистар да је, — јесте бистар Сремац (РСА), Војв. (РСГВ), Васојевићи (Боричић),

Ускоци (Станић), Загарач (Ћупићи), Поткозарје (Далмација), Радимња (Томић II), израз *биџи њри бистџрој њамеџи* „бити при чистој свести“ Богишић, „искрен, отворен“ Ј. Игњатовић, бистар у говору ЦГ (РСА), *бџџар, бџџара, -о* „провидан, чист; оштроуман; редак“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бџџџр* „бистар“ Свинаца (Томић I); чак. *бџџар, -џра / џра̃, -џро* (ЏДЛ), кајк. *бџџер, -џра, -џро* Вараждин (Lipljin); *бџџро* adv. „јасно, паметно, проицљиво“: Ко вука гађа, ваља бистро да гледа Даничић, Бистро знадем, да је тебе криво НП Вук (РСА), Ускоци (Станић), „отворено; очигледно, несумњиво“: Рекнемо госпоштину обло и бистро Љубиша (РСА), „житко, ретко“: то ђна ма̀ло бџџрије забу̀рка (тј. замеси, о тесту) Војв. (РСГВ), „брзо“: Бџџрије, бџџрије, опознџнемо! Загарач (Ћупићи); *бџџра̃* f. име овци (РСА), *бџџра* „изразито бела овца“ Врање (Златановић), *бџџра* „бистра стајаћа вода“ Дарда у Слав., „проја удробљена у воду“ Купиновац, „бела оловна руда, церусит“, име крави Добросело у Лици, *Бџџра* ЛИ Кучи (РСА), Рисан (Вук), *Бџџрић* презиме, *Бџџро* m. надимак Шабац (RJA), *бџџре, -џ* f. „паметна особа“ ЦГ (РСА), *бџџре* (m.?) „id.; образован човек“, „мудријаш“ Дрвар (Јовичић), *бџџрина* f. „провидност“ (Вук 1818; Вук), „id., незамућеност, чистоћа, сјај“: нема ни ону бистрину која се од свих ракија тражи, већ је више или мање млечна, „бистра вода, место у реци, мору и сл. где се вода провиди до дна“ (РСА), „течни део јела, жидина“ ист.-бос. Ере (Реметић), „оштрина, оштроумност, проицљивост“ (РСА), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), *бџџрина* „id.“ Загарач (Ћупићи), *бџџроџа* Ђ. Јакшић, „ведрина, душевни мир“ Даница 1863. (РСА), *бџџроџа* „прозирност“ (Вук; РСА), „јасност, проицљивост“; *бџџрица* „бистра вода или ракија“ (РСА), „бистра текућа вода“ Ускоци (Станић), у придевској служби „бистра“: и даде им бистрицу ракију НП Вук (Вук; РСА), „место у реци, потоку где је вода бистра“, „паметна особа“ ЦГ (РСА), „id.“ Поткозарје (Далмација), „провидна кожа“ Параћин, „нека врста тканине“: чакшире од плаве чохе бистрице, „филтрирани сок шећерне репе“ (РСА), *бџџрица* „бела овца“ Врање (Златановић); хидроним *Бџџрица / Бџџрица*, такође топ. (РСА), *Бџџрица*: Док начини високе Дечане | у приморју код воде Бистрице (Вук 1818; Вук), *Бџџрица* притока Таре, крај око ње Ускоци (Станић), *Бџџрица* (Дечанска, *Луџка*) Косово (Елезовић I), *Бџџрица* лева притока Нишаве (Живковић) ⇒ ктетик *бџџриџки* (РСА), *бџџриџки / бџџриџки* Ускоци, етници *Бџџриџанин* m. ib., *Бџџриџанка* f. ib. (Станић); *бџџраџ, -аџа* m. „врло поштен човек“ Сињ (RJA; РСА), „неоплођено јаје“ Дубица, *бџџраџ, -аџа* „id.“ Зајечар, „филтрирани сок шећерне репе“, *бџџраџка* f. „бувица у извору“ Зоруновац (РСА; акц.?), *бџџраџка* „id.“ Тимок,

б'іс'т'ьрч'ьк, б'іс'т'ьр'ачка, -о adj. „бистар (о води); паметан (о детету)“ *іб.* (Динић), *б'іс'т'ьр'ік, -іка* m. „место у реци, потоку где је вода бистра“ НП, „место у риту, бари које није обрасло трском и шеваром“, „кукуруз који није крупан и једар“ Златибор, *Б'іс'т'ьр'ік, -іка* део Сарајева, *б'іс'т'ьр'іћ* име нерасту (РСА), *б'іс'т'ьр'ења̋к, -а̋ка* „водени инсект тврдокрилац *Helmis Maugéi*“ (RJA; РСА), *б'іс'т'ьр'ења̋ча* f. „хлеб удробљен у воду“ Левач, *б'іс'т'ьр'ашица* име кокоши, *б'іс'т'ьр'еша* име кози, *б'іс'т'ьр'ешица* dem. (РСА), *б'іс'т'ьруља̋к* m. реј. „оно што је бистро (нарочито о лошем, посном јелу са много воде)“ Тимок (Динић); деноминал *б'іс'т'ьр'иџи* impf. „чинити бистром (течнос)“: Ал' на води јеленче | рогом воду муџаше | а очима бистраше НП Вук (Вук; РСА), Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), „чинити оштрим, разборитим (ум, памет)“, „чинити јасним (појмове), објашњавати“ (РСА), „id.“ Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), ~ *се* „постајати бистар, незамућен (о вину у бачвама, о мору)“ (РСА), „постајати, бити бистар (о води)“ Ускоци (Станић), „постајати јасан, светао; ведрити се (о времену, небу и сл.); успокојити се“, *б'іс'т'ьри се* (impers., dat.) „(некоме) постаје, бива разумљиво“ (РСА), *б'іс'т'ьр'иџи (се)* „разбистравати (се)“ бачки Буњевци (Реіс'/Ваџлија), *б'іс'т'ьр'иџи* „пречишћавати вино“ Војв., ~ *се*: Кад мразеви дођу ондак се вода више бистри и ондак видимо кад тражимо рибу *іб.* (РСГВ), *б'іс'т'ьр'иџи* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *б'іс'т'ьри (се) / б'іс'т'ьр'и (се)* 3. sg. „чинити бистрим, постајати бистар“ Радимња (Томић II), *б'іс'т'ьр'иџи* „бистрити; испирати (о рубљу)“ Свиница (Томић I), *б'іс'т'ьри се* 3. sg. „разбистравати се (нпр. о извору); разведравати се (о небу)“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *ізб'іс'т'ьр'иџи* pf. „учинити бистрим“ (РСА), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), „учинити јасним“ ЦГ, Бачка (РСА), Поткозарје (Далмација), „учинити спокојним“ (РСА), ~ *се* „постати бистар“ (Вук 1818; Вук; РСА), Ускоци (Станић), Поткозарје (Далмација), „постати ведар, трезан, свестан итд.“, такође *ізб'іс'т'ьр'иџи (се)* (РСА), *ізб'іс'т'ьр'иџи* „избистрити; испрати рубље“ Свиница (Томић I), *ізб'іс'т'ьр'аваџи (се)* impf., *ізб'іс'т'ьр'иваџи (се)* (РСА), *зб'іс'т'ьр'иџи* pf. „избистрити“ Лика (RJA), *зб'іс'т'ьр'иџи* „id.“ (РСА), Вараждин (Lipčjin), ~ *се* Паштровићи (РСА), *зб'іс'т'ьр'иџи* „постати способним за размишљање“ Дубр., ~ *се* „разбистрити се (о течности)“ *іб.* (Бојанић/Тривунац), *зб'іс'т'ьр'аваџи* impf. „чинити бистрим“ Лика (RJA), *разб'іс'т'ьр'иџи (се)* pf. „учинити, постати бистрим; разјаснити (се); разбистрити памет, ослободити се пометености“ (PMS; RJA), „разведрити се (о времену); орасположити (се)“, такође *разб'іс'т'ьр'иџи (се)* (PMS), *разб'іс'т'ьр'иџи* „разјаснити“, ~ *се* „пролепшати се (о времену); ослободити се пометености“ бачки Буњевци (Реіс'/Ваџлија), *разб'іс'т'ьр'иџи* „избистрити;

разјаснити; орасположити“ Васојевићи (Боричић), ~ (се) „избистрити (се); разводнити; разведрити се (о времену), разјаснити (се)“ Загарач (Ћупићи), *разбистри* (се) 3. sg. „разјаснити (се)“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), ~ се „избистрити се (о води)“ Црна Река (Марковић П), *разбистривајући* impf. „разјашњавати“ Лика, ~ се „избистравати се (о води)“, „разведравати се“ ib., Винковци (РЈА), ~ (се), *разбистривајући* (се), *пробистријући* pf. „учинити бистрим (у глави)“, ~ се „постати бистар“ (РМС), *обистријући* „разбистрити се (о свести)“ (РСА), *обистријући* „избистрити; испрати рубље“ Свиница (Томић I), *пробистријући* „разбистрити (о уму)“ (РМС), *убистријући* „разведрити“ Лика (РЈА); *бистрило* п. „средство за бистрење вина“ (РСА); сложенице *пробистар* adj. (РЈА), *бистровид* „оштроуман, паметан, проницљив“, *бистровидан*, -дна, -дно „id.“, *бистроок* „сјајноок; оштроуман“ (РСА), Пива (Гаговић), *бистрока* f. „бистра, умна жена“ Загарач (Ћупићи), *бистродкило* т. „који је *бистроок* (в.)“ Пива (Гаговић), *бистроум* adj. „оштроуман, паметан“ ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), *бистроуман*, -мна, -мно „id.“ (РСА), *бистроуман* Ускоци, *бистроумник* т., *бистроумница* f. „id. (о мушкарцу, жени)“ ib. (Станић); *бистросер* т. реј. „тврдица“ Банат (РСА); такође *брисар*, -ира, -иро adj. „бистар; паметан, оштроуман“ Мачва (Лазих; СДЗБ 16:246), Колубара (СДЗБ 18:40), околина Београда (СДЗБ 24:154), централна Шумадија (Реметић 1985:212), Срем, Банат, Бачка (РСГВ), Госпођинци у Бачкој (Поповић 1968:158), „редак“ Војв. (РСГВ), *брисар* „прозиран; паметан“ Призрен (Чемерикић; РСА), *брисар* „id.“ ib. (Чемерикић), *брисардња* f. „оштроумност“ централна Шумадија (Реметић l.c.), хидроним *Брисарица* ib. (id. ib.), Пећ (Елезовић I), *Брисарица* Призрен (Чемерикић), *брисаријући* се impf. централна Шумадија, *избрисаријући* се pf. ibid. (Реметић l.c.), Банат; *блисар*, -ира, -иро adj. „бистар“ Бачка (РСГВ); чак. и *биздар* (?) (Miklosich 27). — Српсл. од XIII в. **вистръ** „брз, хитар“: **вистроје течение створи хъ** Стефан Првовенчани (Даничић), од XVII в. и „бистар“ (?): **да доведеть вода ѡть реке Бистрице вьноутрь Дечаньн монастыра ... испльни вьтогда вьстри хъ вода** 1613. (MS 558), XVII в. кајк. *бистер* adj. „живахан; брз“, *бистро* „брзо“ Белостенец (РНККЈ), стсрп. од XIII в. **Бистрица: цркви поуьсветыне Богородице оу Бистрици** повеља краља Владислава (1234–42) Богородици Бистричкој на Лиму (Споменик 3:6), од XIV в. и **Бистрица**, име рекама у Метохији, граду код Ливна, **Бистрице** село у Браничеву (Даничић), 1720. (из-)бистријући: Јелен бијаше на ладној води, | рогом замути студену воду, | рогом је мути, очима бистри, | ја сам чекала док је избистри НП (Ерл. 36°, 27–30).

• Од псл. **bystrъ*, уп. стсл. **бѣстрѣ** „брз, проицљив“, мак. *бистар* „прозрачан, чист; проицљив“, буг. *бѣстръ* „id.“, слн. *bister* „брз, чио; проицљив; јасан, светао; прозиран (о течностима)“, слч. *bystrý* „брз; оштроуман“, чеш. *bystrý* „id.“, дијал. „свеж (о води)“, такође *vystrý*, глуж. *bystry* „брз, окретан“, длуж. *byšy* „јасан, чист, светао, тачан“, пољ. *bystry* „брз; оштроуман; оштар (о виду, слуху)“, дијал. „одважан, окретан; оштар (о мразу); светао (о боји); ведар (о небу)“, такође *wystry*, струс. *быстрый* „брз“, рус. *быстрый* „id.“, дијал. „снажан, оштар (о ветру); несташан (о детету)“, укр. *бѣстрий* „брз“, дијал. *бѣстри* „несташан, оштроуман“, *бѣстри погодѡ* „ведро време“ Полесје, блр. *бѣстры* „брз (о току, коњу); сјајан, изражајан (о оку)“ (Skok 1:157–158; SP 1:480–481; ЭССЯ 3:153–154), поред **brystrъ*, уп. слч. дијал. (зап.) *bristri* „који брзо схвата, бистар (о људима, домаћим животињама)“, *bristro* adv. „брзо“ (SSN), укр. дијал. (зап.) *брѣстриуѣ* (Желеховский), вероватно и длуж. заст. (XVI–XVII в.) *blyšny* < **brystrъnъjъ*.

Спорадично – али код сва три словенска огранка – посведочена форма са два *r* свакако је примарна у односу на много распрострањенију **bystrъ*, насталу од **brystrъ* регресивном дисимилацијом као **gabrъ*, срп. дијал. *gabар* < **grabъ* (в. **граб**). Псл. **brystrъ* < **brūsro-* је псл. изведеница на **-ro-* од основе глагола **brysati* > **брисати**, даље сродно са **брусити** < пие. **bhr(o)uk-*, уп. лит. *braũkti*, за развој пие. **kr-* > псл. **-str-* уп. пие. **akro-* > **ostrъ* > с.-х. *ocīar* > **оштар**. Основна семантика била је „брзо кретање при чишћењу“, одагле на једној страни „брзина“ а на другој „чистоћа“, или, пре, „оштрење, оштрина“, са даљим гранањем у „брзо продирање“ → „брзина“ и „оштро сагледавање“ → „прозрачност; проицљивост“, уп. семантичку еквиваленцију псл. спојева и сложеница **bystrъ vidъ* = **ostrъ vidъ*, **bystroutъ* = **ostroutъ*. У том смислу, псл. **brystrъ* дâ се схватити као псл. лексичка иновација према наслеђеном пие. придеву **ostrъ*, за коју су творбени модел са друге стране пружали придеви на *-ro-* од глаголских основа, уп. **mokrъ* > **мокар** од **mokrъti*, и, са истим коренским вокализмом и сличним значењем, **хуtrъ* > **хитар** од **хутати*. Подробније А. Лома у зборнику *Sto lat Rocznika Slawistycznego* (PAN, Kraków, у штампи). Досадашња етимолошка тумачења облике са два *r*, које су дијалектолози прогласили секундарним (за српски уп. П. Ивић, СДЗБ 12/1957:149; за украјински К. Михальчук / Э. Тимченко, *Программа до збирання диалектичних одмін української мови*, Київ 1911, 76), не узимају у обзир, већ сва полазе од **bystrъ*. Од њих је најшире прихваћено Бернекерово (Berneker 1:113; уп. Фасмер 1:259–260; Sławski 1:53; Bezlej 1:22; БЕР 1:50; Skok, SP, ЭССЯ I.сс.), које у основу ставља пие. **bhūs-ro-* — дакле са развојем пие. **sr* > псл. **str*, уп. **острво**, **струја**, за какав, међутим, иза **u* нема правих паралела — сводећи псл. придев, изведен горепоменути суфиксом **-ro-*, на пие. корен који је у стисл. *bysia* „силно тећи“, фриз. *būsen* „силно надирати, хучати“, са другим превојима у швед. *busa* „срљати“, с.-х. **банути** <

бахнуџи < **b̥x̥n̥ɔti*, рус. *бушевать* „беснети“. У светлу те етимологије, семантика „бистар, прозрачан (о води)“ сматрана је секундарном у односу на „надирући, брзо текући“; практично *Бисџирице* би изворно биле „брзе“, а тек накнадно „бистре“ реке, јер је брза вода прозрачна у односу на стајаћу (што није нужно тако: вода може брзо тећи замућена или пенећи се; стајаћа вода може бити прозирна). Шта год изворно значео хидроним *Bystrica — кајк. *бисџирица* је „брзак, шумски поток“ (РНККЈ), слн. *bīstrica* „планински, бујични поток“, уп. Schütz 1957:68; Bezlaј SVI 1:62–64 — значење „брз“ оставило је и друге трагове на словенском југу, не само у стсл. **бѣстрѣ** и у кајкавском (в. горе) него и у с.-х. дијал. *бисџро* „брзо“ из Загарача, алб. *bushṭër* f. „куја“, adj. „бесан, дивљи“ < слов. *bystra, уп. рус. *борзой* „хрт“ (Orel 43), нгр. дијал. *мѣстрѣро* (в. доле). Траг истог значења Skok l.c. види и у фитониму *бисџирице* „шљиве које брзо дозревају“, али је могуће да се у тој употреби чува основна семантика оштрине (укуса), в. **бистрица**. Друге етимологије (засноване на *bustrь): од ие. **bheudh-* „бдети“ (Matzenauer и Ильинский, по ESJS 88), од **bhuH-* (> **бити**¹), са проширењем -s- као у стинд. *bhūṣati* „подржавати, бити активан, снажити“ (Derksen 71 s.v. *būstrь). Алб. *bistër* „опор, кисео (о вођу, нпр. о шљиви); јак (о сирћету); хладан (о води)“, фиг. „заједљив, једак, осоран“ на северу од с.-х. *бисџар*, на југу од мак. *бисџър* (Џабеј 2:246, 495; уп. Ђли 1997:31); из македонског или бугарског нгр. дијал. *мѣстрѣро* „брз“ Лерин, *мѣстрѣс* Кардица, „оштар (о виду); паметан“ Крит (Budziszewska 1991:38). За назив инсекта *бисџирачка* уп. буг. дијал. *бистраче* „водени инсект“ (ПРОДД).

бистек *бисџек* m. „део женске ношње сличан конђи, исплетен од црне вуне у облику ваљка, који носе на глави католкиње и муслиманке“ Брековац код Пећи (РСА).

- Вероватно од алб. северногег. *bisték* „плетеница, кика“.

По Чабеју, алб. реч је од *bisht* „реп“, као и синонимно *bishtéc*, *bishtaléc*; формално, посреди би била северногегиска дијалекатска варијанта од *bishták* „репат; држак, дршка, петелка“, са *sh* > *s* пред сугласником, док би се *e* објашњавало изговором *a* својственим том дијалекту или сингуларизацијом множине (Џабеј 2:245–246, 495). Уп. **бишт**, **биштек**, **биштикати се**.

бистијерна *бисџијерна* f. „цистерна, студенац, бунар, почуо“ ЦГ (Вук), Пераст, Рисан, Паштровићи (Skok 1:319), „цистерна, врста бунара за скупљање кишнице у крајевима сиромашним водом“ Далм., Змај (РСА), *бисџијерна* „id.“ Ускоци (Станић), *бисџијерна* сз. Бока (Musić), *бисџијерна* Бањани (Којић), *бисџијерна* Загарач (Ћупићи), *бисџијерна* Стара ЦГ ⇒ *бисџијерница* dem. *ibid.* (Пешикан), *бисџијерна* Црмница (СДЗб 9:253), *бисџијерна* Будва, Кртоле, Богдашић, Бијела, Доброта, Лепетане, *бисџијерна* Сутоморе, Бар (Skok l.c.), *бисџијерна* Далм., *бисџијерна* (РСА); такође *бисџијерна* Конавли (Kašić 353), *бисџијерна* Херцег-Нови

(грађа ЕРСЈ), *бистѣриерна* ЦГ, *брѣицијерна* Столив (Skok l.c.). — Од XV в.: **Злата ... бистеѣрънь пльнѣхъ** Новаковићева Александрида (RJA), топ. *Бистѣерна* Бока (Skok l.c.).

- У крајњој линији од лат. *cisterna* „id.“ (Skok 1:318–319 s.v. *četрна*), уп. **чатрња**.

Облик на *б-* ограничен је на јужно Приморје и Црну Гору; од Дубровника на север, у Далмацији и Херцеговини, за цистерну се каже **густѣјерна** и сл.; и ту постоји лик са метатезом *густѣријена* као *бистѣријена*. Skok 1:319 полази од романске дублете **gusterna / *guisterna*, и претпоставља за другу варијанту развој **gui-* > *gbi-* > *bi-*. Verneker 138 s.v. *čātrnja* указује на вен. *pusterna* али помишља и на укрштање са **бистар**, слично и Михајловић 1970:156, уп. на Брачу *бѣстѣрѣнка* „вода из бистерне“ (RJA; PCA). В. Томановић, ЈФ 17/1938–39:203–204 претпоставља да се ит. *cisterna* укрстило са домаћим речима **бунар** и **убао**.

БИСТОШ *бѣстѣош* m. „полицајац, полицијски повереник“ Сремац (PCA), „полицијски комесар (чиновник)“ бачки Буњевци (Peić/Vačlija).

- Од мађ. *biztos* „id.“, adj. „сигуран“; уп. рум. *bistoș* (Hadrovics 149), буг. дијал. заст. *бѣстош* „сигурно“ рум. Банат (ТБД 4:41).

За порекло мађ. речи в. Hadrovics l.c.; EWU 110–111.

БИСТРИЦА *бѣстѣрица* f. „шљива мацарка, *Prunus domestica*“ (PCA), (*црна*) *бистѣрица* „id.“ Срем (РСГВ), кајк. *бѣстѣрица* „врста шљиве“ Вараждин (Lipljin), *бистѣриѣца* „id.“ Туропоље (Šojat), *бистѣричке* pl. Вараждин (Šulek), *бѣстѣричка* „id.“ *ibid.*, „врста крушке“ Лесковац, *бѣстѣричкиња* „шљива мацарка“ (PCA); *бѣстѣричѣнка* „врста шљиве“ Подравина (Šulek s.асс.; PCA). — Од XVII в. *бистѣрица* врста шљиве Белостенец, око 1840. С. Текелија (RJA).

- Поименичење на *-ica* псл. придева **bystrь / *brystrь* > **бистар**, у женском роду према називу плода, уп. буг. *бистѣриѣца* *слѣва* „врста шљиве“, слч. дијал. *bystrická, bystrička* „врста шљиве и плод“, *bystrický, bristrickí, bestrickí* као први део двочланог назива за врсту шљиве (SSN).

Skok 1:157 s.v. *bistar* види у *шљиве бѣстѣриѣце* „шљиве које брзо дозревају“ остатак значења „брз“, али уп. из јужнословенског рум. дијал. *bistriț* adj. „кисео (о врсти шљива)“ (Cioranescu 85), алб. *bistër* „опор, кисео (о воћу, нпр. о шљиви); јак (о сирћету); хладан (о води)“, фиг. „заједљив, јетак, осоран“ (Çabej 2:246, 495; Orel 27; Ylli 1997:31), са значењима која се односе на укусу и изводе из изворне семантике придева „оштар“, за коју в. подробније s.v. **бистар**. Облици *бѣстѣричѣнка*, слч. *bystrická* и сл. изгледају као да су изведени од топонима, али њихов облик може бити плод секундарног осмишљења; то важи и за *бѣстѣрѣнка* „врста јабуке“ (PCA), можда скраћено од *бистѣричанка*.

бит *бѣи* interj. за терање пса Параћин, долина Лима (РСА), *бѣиѣ* / *бѣиѣ* id. Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Можда од **бити**², као претња псу, или ономатопеја; уп. **биса**. Значењем и ареално прилично далеко стоји мак. дијал. *бѣиѣ*, узвик за дозивање свиња и прасади у Егејској Македонији (Пеев).

†**Бит** само стсрп. топ. **Быть** т., 1296. дахъ планиноу междоу Бытоу и междоу Чръмницомъ именемъ Сельца. Я меге планинѣ тои вдѣ Быта оу Пѣгалицоу (Ровинскій 1897:36), око 1316. Село Кошоутово, а заа не даа кралевство ми аз'хчепископоу бытъ оу прѣмоуи (Бањ. Пов. 2), 1621: междѣ Битомъ и междѣ Црницомъ ... отъ Бита ѣ Пегалицѣ (sic!) (ГлСУД 47:225).

- Супстратни топоним, рани словенски рефлекс античког имена града Будве *Вѣиѣ*.

Топоним се лоцира у Будвански залив (Г. Томовић, ИЧ 34/1987:39–40). Старину преузећа очитује прелаз дугог *и* у основном слогу античког топонима (за чије потврде в. Мауер 1957:103) у *у* = стсрп. *ы*, насупротив његовом очувању у познијем рефлексу **Будва**, који, осим тога, показује и романско озвучење *t > d* (уп. Мауер l.c.; Skok 1:227). Прва потврда је делимичан испис Ровинског из данас нечитког оригинала Милутинове повеље Св. Николи Врањинском, коју је објавио Јастребов према препису из 1621, где је изворни лик **Быть** замењен са **Бить**; изворност *-ы-* у овом имену потврђује Светостефанска хрисовуља, у којој се дистинкција између **ы** и **и** доследно чува; осим тога се у њој удвајањем самогласника предаје вокалска дужина, па се може закључити да се **Быть** (*ыи* = *ыи*) изговарало са циркумфлексном интонацијом: *Бѣиѣ, која и иначе карактерише с.-х. рефлексе влат. дугих наглашених вокала, уп. *Рѣм*, *Нѣиѣ* (Лома 1994:22) — за разлику од акутске у инфинитиву *бѣиѣи*, који се ту пише **быти**. Стсрп. *о*-основа *Бѣиѣ*, ген. *-а* са губитком *ѣ* иза *t* у *Вѣиѣ* вероватно је апстрахована из придева **бѣиѣовск-* од првобитног рефлекса влат. *Вѣиѣ > слов. *Вѣиѣ, потврђеног око 950. код Порфирогенита као *Воѣтоѣ* и код Теофанова настављача као *Воѣтоѣ*. Подробије А. Лома, ОП 15/2002:171–184; уп. и ОС 13 s.v. †*Бѣиѣ*.

битанга *бѣиѣанга* f. „лењивац, скитница; кљусе које се нађе у селу или пољу, а не зна се чије је“ Војв. (Вук 1818; Вук), „човек без сталног боравишта и занимања, скитница, пробисвет, варалица, пропалица“ Новине Србске 1821, Војв., Р. Домановић, Б. Нушић, и т. Загреб, Св. Марковић (РСА), т./ф. „id.“: њн је прѣва бѣиѣанга Војв. (РСГВ), f. бачки Буњевци (Реиѣ/Ваѣлија), т./ф. „човек лошег карактера“ Мачва (Лѣиѣ), „неваљалац, неваљалица; нерадник, ленштина; непослушна особа“ Ускоци (Станић), f. „неваљалац, скитница“ Поткозарје (Далмација), (ређе т.) „залутала домаћа животиња“: Данасъ самъ едну велику битангу патку ухватѣо Ј. Вујић,

„изгубљени предмет чији је власник непознат“: Да се ономе, који је исту [ствар] изгубио, даде, или ако се нико не пријави, да се као битанга прода и новци за болницу потроше В. Богишић, презиме *Бийџанга* (РСА), *бийџанга* f. „луталица, бескућник; човек лошег карактера“ Прошћење (Вујичић), *биџанга* m./f. „скитница; пропалица; нерадник“ Вршац (РСГВ), Радимња (Томић II), f. Васојевићи (Боричић), *бийџанга* m. „нерадник, скитач“ Лесковац (Јовановић J. 234), *бийџанга* m./f. „животиња која бежи из стада и прави штете на усевима“ Бачка Паланка (РСГВ), кајк. *бийџанга* m. „ленштина, пропалица“ Вирје (Негман), *бийџанга* f. „неваљалац, скитница“ Гола (Већенај/Лончарић); аугментативи *бийџангура* f. Банат, *бийџанџина* / *бийџанџина* (ређе m.) Врање, апстрактум *бийџанџлук* m. „понашање, поступци битанге“ Бачка (РСА); деноминали *бийџанга* се 3. sg. impf. „живети као битанга“ Радимња (Томић II), *бийџанговати*, -*гујем* „id., скитати (се)“ (РСА), *бийџангује* (се) 3. sg. Радимња (Томић II), *одбийџангасати* pf. „отићи као битанга, одскитати“ Срем (РСА), *бийџанџити* impf. „неваљало се понашати; ленствовати“ Ускоци (Станић), *бийџанџити* се „живети као битанга, скитати (се)“ Војв. (РСА; РСГВ), „беспосличити, дангубити“ (Вук 1818; Вук), *йо-йро-бийџанџити* се pf. „постати битанга“ (РМС), *зобийџанџити* „id., постати нерадник; осилити се; престати бити послушан; бити неуредан“ Ускоци (Станић), *набийџанџити* се „довољно, дуго битанжити, наскитати се“; у истим значењима и са -*џ*: *бийџанџити* impf. Миљевић, ~ се Ј. Игњатовић (РСА), Војв., *бийџанџити* се Вршац (РСГВ), *бийџанџити* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *йо-йро-бийџанџити* се pf. (РМС), *зобийџанџити* се (РСА), Лика (РЈА), *зобийџанџити* Ускоци (Станић), *набийџанџити* се Лика (РСА; РЈА), Каћ (РСГВ); придев *бийџанџес*, -*џа*, -*џо* „који је као битанга“ Тимок, *бийџанџесто* adv. ib. (Динић); и са -*џ*: *зобийџанџити* pf. Ускоци (Станић); такође *бийџанга* f. „незаконита жена“ Варош у Слав., (ређе m.) „битанга, пропалица“ ib., *бийџанџлук* m. „понашање, поступци битанге“ ib. (РСА); *бејџанга* „нерадник, скитач“ Лесковац (Јовановић J. 234); *бийџега* f. „скитница“ Банат, *бийџежити* (се) impf. „живети као битанга, скитати (се)“ (РСА). — Од XVII в. *бийџанга* Микаља (РЈА), 1767. (Михајловић).

• Од мађ. *bitang* „плен, пљачка; новчана казна, откупнина; скитница; ванбрачно дете; ништарија, пропалица“, и adj. „залутао; подао, покварен“ (Skok 1:158; Hadrovics 150); уп. буг. дијал. *битанга* „скитница; пијаница, развратник“, *битанка*, *битанко* Калофер (БЕР 1:50), *битанго* „лењивац или похлепан човек“ ibid. (БЕ 2/1–2:114), *бытанга*, *бетанга* „беспосличар, скитница“ рум. Банат (ТБД 4:41), слч. дијал. *bitang(a)* „обешењак, нитков“ (SSN), укр. дијал. *бетанг*, *битанг(a)*, *битанга* „скитница, про-

бисвет“, заст. *битанка* „id.“ XVIII в., рум. дијал. *bitang* „id.“; ванбрачно дете“, *bitong*, *bitanc*, *bitan* Трансилванија.

Мађ. реч потиче од срвнем. *biutunge* „плен, пљачка, размена (плена)“, уз могуће чеш. посредство (уп. стчеш. *bitunk*, *bituňk* „плен, деоба плена“); до развоја значења „скитница, пропалица“ дошло је у мађарском (Hadrovics l.c.; уп. и EWU 109). Из нем. такође и пољ. заст. *bitun(e)k* „плен; пљачка“ XVI в. (Brückner 28; Verneker 58 s.v. *bít*); буг. облици посредством с.-х. или рум. (БЕР l.c.). За завршетак *-a* којим се адаптира неуобичајена финална консонантска група уп. **дурунга**, **анта**, **баканца** (Hadrovics 54 § 42.1; Skok l.c.), за *ж > џ* уп. дијал. *инџињѐр* и *инџињѐр* (П. Ивић et al., СДЗБ 40/1994:352), за *нг > њг* уп. дијал. *шиџрањге* < нем. *Strang* (id. 383). Јовановић J. l.c. наводи као „народну“ етимологију рецентно паретимолошко тумачење. Уп. са сличним распоном значења турцизам **мангуп**.

битва *бѝѝва* f. „стубић на пристаништу или на прамцу брода око кога се намотава уже или ланац кад се привезује брод“ (РСА), сз. Бока (Musić), „клин за везивање конопа на броду“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), „стубић на тиквари [рибарском чуну], за који се везује ланац са ленгером“ Вуковар, „стубић на воденици, за који се она веже“ Дубица (РСА), *биѝва* „стуб за везивање бродског канапа“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), „део на чамцу где се учвршћују завозна весла“ Сремски Карловци, „стуб на рибарском чуну за уже сидра“ (Mihajlović/Vuković), *биѝве* pl. „стуб на прови за уже сидра“ Кућиште (Skok 1:158); такође *биѝа* „стуб за везивање бродског канапа“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *биѝа* „id.“ (РСА), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), Вис (Roki), Селца (Vuković), *биѝе* pl. „двоструки стубић за привезивање ужади“ (ČDL).

• Од ит. *bitta*, вен. *bita* „id.“ (Skok 1:158 s.v. *bite*; id. 1933:140; Vinja 1986/1:203), можда укрштено са старијим германизмом.

Ит. реч изводи се преко фр. *bitte* из сканд. (стисл., ст.-швед.) *biti* „попречна греда у лађи“ (DELI 147; DEI 536; уп. REW § 1135), одатле, преко *bitь, рус. *беть* „id.“; постоље за црпалку у лађи; криж јарбола“ (Фасмер 1:162); посведочена од XVII в., реч је, с обзиром на свој гласовни лик, у руском свакако знатно старија, вероватно позајмљеница варјашког доба; из знатно доцнијег времена је рус. *бѝтенг*, нар. *бѝтвен(ь)* „три четвороугаоне греде, од којих су две протурене кроз горњу палубу у бродско спремиште; њихови горњи крајеви користе се за причвршћивање сидреног ужета“, раније *бетинг*, од времена Петра I, од хол. *beting* (Фасмер 1:169), из истог извора вероватно и рус. дијал. *бѝтенцы* „справа на пловилима за подизање сидра“ Олоњец (id. 162). У руском постоје и речи *битва́* „лествица од ужади“, *битовка* „id.“, *битовье* „некатранисана ужад, покретна опрема на лађи“; Фасмер 1:168–169 одбацује словенску етимологију Иљинског

од **ob-vitva* и помишља на везу са рус. глаголом из поморске терминологије *бѣтати* „пловити гоњен ветром“ од ст.-швед. *bēta*, стил. *beita* „једрити“ (id. 162). Премда се с.-х. реч разликује од рус. *битва* не само значењем, него и местом нагласка (уп. ипак *биџиве* у Кућишту), њено присуство у Подунављу наговештава могућност још познопрасловенског германизма; за присуство тог лексичког слоја у рибарској терминологији српског Подунавља уп. **глашци** и в. А. Лома, БЕ 51/2004/4:5–10. Но за такву претпоставку чини се да бар засад нема довољно основа, а са формалне стране оба облика, *биџа* и *биџва*, изводе се без проблема из италијанског одн. венецијанског, при чему се *-џв-* објашњава као словенска супституција стране геминате (А. Лома, ОП 15/2002:174). У Далмацији је у истом значењу посведочена и вен. изведеница на *-оне биџун* „битва“ (Vidović), *биџун* „id.“ Трогир (Geić/Slade-Šilović II) итд. Mihajlović/Vuković 22 помишљају на домаће порекло речи *биџва* и упућују на *убиваџи* „жуљати, притискати“.

Битва *Биџива* f. водоток у Мачви, отока Засавице, десна притока Саве (Вук; РЈА; СДЗБ 16:289), *биџивен* adj. „што припада бари Битви“ (РЈА), *биџивенски* (канал) (СДЗБ l.c.). — Стерп. **Битва** име области 1381. Раваничка повеља (Даничић).

- Нејасно.

Помиње се од краја XIV в. и у угарским исправама, као име области, а такође утврђења: *districtu Bythwa vocato, in quo alias castrum habebatur* уговор у Тати из 1425. (Ч. Мијатовић, *Десјош Ђурађ Бранковић I*, Београд 1880, 393). Вероватно првобитан хидроним, усамљен на с.-х. и словенском простору, са једином паралелом у мађ. имену потока у Бакоњској шуми *Bittva*, 1240. *Bitua* (Kiss 112). Име се не објашњава из мађарског и Киш управо због срп. *Биџива* узима да је словенско, премда му етимологија остаје нејасна (Kiss l.c.). Формално подударане са псл. **bitva* могло би наћи семантичку поткрепу у употреби глагола **biti* да се означи вода која избија, кључа, снажно струји (в. **бити**?; уп. и **битевити**), али изведеница на *-tva* је у слов. језицима посведочена само у значењима „битка, борба (и сл.)“, уп. SP 1:252; ЭССЯ 2:100–101. Из семантичких разлога чини се мало вероватном веза са лађарским термином **битва** (првобитно мтоп. *, „место где се везују пловила“?), још мање са фитонимом *биџва* = **блитва**, а и са слн. *bitèv* f. „стабло, стабљика“ као усамљеним обликом *ī*-основе и продуженог коренског вокализма (**byty*, *-ъve*, **bъtъvo*, в. **батво**, **батло** (уп. ипак *Баџиве* на топ. карти недалеко од Битве, у кључу Засавице). Под претпоставком мађ. синкопе типа *Morva* < чеш., слч. *Morava*, *Ilva* < слч. *Ilva*, *Zsitva* < слч. *Žitava*, лик *Биџива* би се на оба места могао свести на **Vytova* и изводити од слов. ЛИ **Vyť*, уп. пољ. име реке *Vytowa* и града на њој *Vytów*, али је тешко претпоставити да је у сз. Србији мађ. изговор потпуно потиснуо изворни словенски лик (А. Лома, ОП 15/2002:174–175), уп. **Мачва**. На крају, ваља допустити и супстратно порекло хидронима на оба места; у том случају, имајући у виду већ запажене ономастичке везе између античке Илирије и Паноније, намеће се поређење са *Būtua* „Будва“, в.

†**Бит.** Подробније А. Лома, ЈФ 49/1993:199; id., ОП 15/2002:173–175. Придев *би̋твен(ски)*, који бележи и Kanitz 1:368 (*Bitvenakopf*, „Битвена глава“) као *црквен* од црква (А. Лома, ОП 15/2002:178).

Битврђа *Би̋тврђа* f. село у Масуричком срезу Врањског округа (Милићевић 1884:302), *Bitvrđja* (Kanitz 2:205), *Би̋тврђа* / *Би̋тврђа* село у Власини (СЕЗБ 18:283–285), *Би̋тврца* у локалном говору (Н. Богдановић, усмено).

• Нејасно.

Иако се у месту помињу рушевине старог града (СЕЗБ l.c.; Kanitz l.c. препознао је остатке кастела на римском путу на 1419. м високој Чуки крај села), не располажемо записима овог топонима ранијим од ослобођења од Турака, што оставља отвореним питање његовог изворног лика, а самим тим и етимологије. Народна етимологија изводи га од „турског“ *би* (?) + *тврђа* „истинска тврђа(ва)“, или одатле, што је чума једном *би̋тирисала*, „уништила“ село (СЕЗБ 18:153, в. **битирисати**). Прва варијанта подразумева изворност облика са *-в-*, но лако може бити да је овај секундарно настао под утицајем таквог тумачења. Ако је ипак он примаран, уп. **тврџ** у сложеним ЛИИ, нпр. *Тврџислав*, као други члан у топониму *Не̋тврђе* ји. од Н. Пазара; овде би ваљало претпоставити *j*-посесив од ЛИИ **By-tvrdъ*, први члан од **byti* > **бити**¹, премда тај глаголски корен у антропонимији редовно долази префигиран (**Pri-by-slavъ*, **Jъz-by-gnѣvъ*, уп. Svoboda 72; 90). Ако пак предност треба дати облику *Би̋тврђа*, односно, са призренско-тимочким *и* < **dj*, *Би̋тврца*, изворни лик могао је гласити **Bytorad-ja*, од ЛИИ **Bytoradъ*, уп., са *dj* > *j*, у Горском котару ороним *Би̋торај*, у Словенији *Butoraj* (Лома 1994:117), за одразе слов. сложених ЛИИ са првим чланом **Byto-* у јсл. топонимији в. **Битовља**, **Битољ**. Да је при експираторном нагласку могло доћи до синкопе ненаглашених вокала у суседству ликвиде *p* и настанка *p*, посебно код непрозирних имена, сведочи топ. *Вр̋тогoш* (*Горњи* и *Доњи*, села код Врања), који је у Пшињском поменику три пута записан као **Вр̋тогoшта** а тек у најмлађем запису гласи **Вр̋тогoшта** (Споменик 29:18).

битеви *би̋тєвѣ* adj. indecl. „чврст, масиван“, *би̋тєвѣ* adv. „чврсто, темељно“ Дучаловићи (РСА), *би̋тєвѣја* f. „оно што је од једног комада“: Па он баца копље битевију НП (Вук; РСА), „јак, чврсто и круто дрво“ Левач, „јак, издржљив човек“ Тимочка Крајина (РСА), *би̋тєвѣја* adj. indecl., adv. (?). „читав, цео; исцела“: Пораса, битевија човек биднаја — Месо купија јен битевија черек Призрен (Чемерикић), *би̋тєвѣја* m. „јак, издржљив човек“ Тимок (Динић), *Би̋тєвѣја* ороним код Бруса (Павловић I), *би̋тєвѣјасѣ* adj. „јак, издржљив“ Левач, *би̋тєвѣсѣи се* (im)pf. „(у)кочити се“: За мрзлу земљу под снегом кажу: „Земља се битевисала“ *ibid.* (РСА), *бизби̋тєвѣја* adj. „цео целцат“ Косово (Елезовић I, II 500). — Од XVII в. *би̋тєвѣ* зап. лексикографи (RJA).

• Од тур. (и дијал.) *bitevi* „цео, потпун, из једног дела“, *bisbitevi* (Skok 1:163; уп. Škaljić 146). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *биџивџа* Кукуш (Пеев 1988), буг. *битивџа*, *битювџа*, алб. *bitevī*, *bizbitevī* (Boretzky 1976:27), гр. дијал. *bitiβ'δ'kouς* Суфлион (Κυρανοῦδης).

Тур. *bisbitevi* је апсолутни суперлатив од *bitevi*, које је изворно турска реч, сродна са тур. *bütün* „сав, цео“ (ЭСТЯ 2:302–304; Tietze 1:358), в. **бутум**. Уп. и **битевити**.

битевити *биџевџи* impf. „тећи“: Та није да је то била киша, него све битеви вода — Још и сада битеви вода по ритовима Банат (РСА).

• Нејасно.

Реч као да је застарела; РСА је има из две различите збирке речи из Баната, обе прикупљене на прелазу из XIX у XX в. (1899; 1902), данас РСГВ не бележи. Можда од нем. *betauen* „росити“; или у вези са тур. *biteviye* „стално, непрестано“ (в. **битеви**), о води која непрестано избија из земље, уп. у оба примера наглашавање *све, још увек*; или о смрзнутој земљи која се „битевисала“, па се полако отапа (?).

бити¹ *биџи* (im)pf. „esse“ (Вук 1818; Вук; РСА), Златибор (Миловановић), Мачва (Лазих), Војв. (РСГВ), Ченеј (Марић), Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), *биџи* Косово (Елезовић I), Стара ЦГ (Пешикан), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Загарач (Ћупићи), Дубр. (Бојанић/Тривунац), бачки Буњевци (РЕЋ/ВАЋЛИЈА), су-плетивни презент у индикативном значењу **јесам**, у модалним значењима књиж. *бџдџем* (Вук 1818; Вук; РСА), Пива (Гаговић), Стара ЦГ (Пешикан), Загарач (Ћупићи), Војв. (РСГВ), ист.-бос. Ере (Реметић), Поткозарје (Далмација), *бџде* 3. sg. Тимок (Динић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), покр. и *бџднџем* (Вук), Мачва (Лазих), Војв. (РСГВ), Поткозарје (Далмација), ист.-бос. Ере (Реметић), бачки Буњевци (РЕЋ/ВАЋЛИЈА), *бџднем* Лесковац (Митровић), *бџдне* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бџдџем* Мачва (Лазих), Златибор (Миловановић), Војв. (РСГВ), Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), *бџде* 3. sg. Радимња (Томић II), *бџде* Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бџдем* Призрен (СДЗБ 42:525), *бџдем* Врање (Симоновић Б.), *бџднџем* (Вук), Мачва (Лазих), Војв. (РСГВ), ист.-бос. Ере (Реметић), Ускоци (Станић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Рожаје (Надџић), Загарач (Ћупићи), бачки Буњевци (РЕЋ/ВАЋЛИЈА), *бџднем* Ченеј (Марић), Косово (Елезовић I), *бџднем* Призрен (Чемерикић), Врање (Златановић), *бџдне* 3. sg. Црна Трава (грађа ЕРСЈ); у основном значењу са именском допуном у номинативу: Ако је го али је соко НПосл Вук, ређе у инструменталу: Тај је данас књазом на Цетиње НП Вук, безлично са партитивним генитивом: Ваде из корица сабље, биће

гужве Ј. Игњатовић (РСА), са акузативом логичког субјекта: Срам те било! (Вук s.v. *сра̂м*), Срам те буди Доситеј; са придевском допуном: Ој, соколе, жив и здрав нам био Б. Радичевић (РСА), са прилошким допунама: ~ *добро*, *лоше* (ред.), безлично: Зачу Милош, и мило му било НП Вук, о месту „налазити се“: Али Дуке дома не бијаше, | но отиш’о ка Тројици цркви НП Вук, Сунце беше на заходу Ђ. Јакшић, о делатности: ~ у *ѿослу*, за *сѿоком*, Истом они у бесједи бјеху | док се прамен запођеде таме НП Вук, о ситуацији: Ако тебе буде до невоље, | они ће ти бити у невољи НП Вук, „десити се, дешавати се“: Што би, слуго, у пољу Косову НП Вук, Свашта бидне у ови свијет Нушић, „потичати“: Све [је] помишљао на Милоша Обилића, који је ... такођер био из Поцерине Вук, „поста(ја)ти“: Од шугава прасета здраво свињче буде НПОсл Вук, о времену „(по)трајати“: Било тако за годину дана НП Вук, „настати, родити се“: За ноћ буде по триста јањаца НП Вук, „припасти, припадати“: Тко најљепшу дјевојку доведе, оному ће бити град НПр Слав., ~ *до* „тицати се, зависити“: Ја знам да до мене неће бити ако не узимам евлда (порода) НПр Врчевић, ~ *чему* „вредети“, ~ *на добро* „користити“: Зар она убиства, оне неправде да на добро буду Стерија, ~ *на шѿеѿу* / *од шѿеѿе* „шкодити“, ~ *за* „приличити“: Љепоте јој у приморју нема, | чини ми се, би за тебе била НП Вук, „имати способност за нешто“, ~ *за владаоца*, *за кмеѿа*, *за школу*, Не би мене ни за слуге био, | а камоли, да ми лице љубиш! НП Вук, са генитивом: „поседовати одређене особине“: Вељко је био танка и висока струка Вук, Не будите срца удовичка, | но будите срца јуначкога НП Вук; о узрасту, животном добу: Док сам и ја твога доба био, | могао сам тако ударити НП Вук, Кад’ диете бѿше одъ крштенија, | доведоше и попа и кума НП Сарајлија; о расположењу: ~ *за каву* Матавуљ, и безлично: Онда ми већ не бјеше до шале id., „једначити се по вредности“: Јеси л’ чуо, да ли запамтио, | да је била проја за шеницу? НП Вук, Биће мишја рупа за дукат (кад дође невоља) НПОсл Вук, ~ *уз некога* „држати некоме страну, подржавати га“, ~ *с неким* „id.“, „имати сексуални однос“: Зашт’ ми ниси прије казивала | да нијеси с Јовом до сад била НП Босна; ~ *за неким* „бити удата за некога (о жени)“: У Тршићу је била за неким Живаном Гргуревићем млада из Клубаца Вук (РСА); са инфинитивом: „требати“: Био раније доћи (Вук; РСА), безлично: Ако буде ћерат’ ал’ бјежати ... НП Вук, „моћи“: Да је коме погледати било ... НП Вук, у футуру, са исказном реченицом „вероватно“: ... биће да је све измишљотина Ђ. Јакшић; као помоћни глагол при градњи сложених облика, плусквамперфекта: Више их је Зета одијела, | но их бјеху Срби погубили НП Вук, Ђаја-паша је још из Београда био потегао управо у Чачак Вук, опатива: Дођите да бисмо се и ми најели НПр Вук (РСА), футура егзактног: дужан сам ... што ми год он буде заповедио, да радим М. Глишић (ред.), покр. заст. са инфини-

тивом: Доклен у њега буде душа куцати жив је НПр Врчевић, *знáдбудѐм* заст. „будем знао“; партиципи у придевској служби **будући**, *бѝвши* „ранији, негдашњи“ (РСА), *бѝвш(и)* adv. „једино, само (увек у конструкцији са везником него)“ Г. Цапарде (Ђукановић I); именске изведенице *бѝшак*, *-ѝка* т. „биѝ (в.); имовина, имање“ зап. крајеви, **биће**¹, *бѝшѝје* п. заст. „постојање; постанак света“ Његош, В. Петровић, Љубиша, *небѝшѝје* „непостојање“, *бѝшѝ*, *бѝшѝ* f. књиж. „суштина; природа; биће; постојање“, *небѝшѝ* „непостојање“, *бѝшан*, *-ѝна*, *-ѝно* adj. „главни, основни; карактеристичан; неопходан; који постоји, који је стваран“, *бѝшѝно* adv. „суштински, у основи; веома“ (РСА), „id.“ Орбанићи (Kalsbeek), *небѝшѝно* „не захватајући бит, суштину“ (РСА), *небѝшѝно* бачки Буњевци (Sekulić), *бѝшѝносѝ* f. „основна особина, суштина; постојање; стварност“, „присуство“ В. Богишић, „важан податак“ (РСА); *бѝшѝница* „воља, жеља, ћуд; кад неко нешто жели, а не зна шта жели (супротно од *небѝшѝница*)“: Која ли му је битница, само да знам?! црнотравска Кална (Богдановић III), *небѝшѝница* „самртни час, крај живота“ И. Андрић, „неизлечива болест; пропаст, несрећа; узрок који онемогућава да нешто постане оно што би требало или могло да буде; оно што се не може догодити“ Врање (РСА), *небѝшѝница* „штета, несрећа“: Овуј годину ме потерала небѝтница: кокошке ми излипаће од пѝпку, а река ми однесе бащчу *ib.* (Златановић); итератив *бѝваѝшѝ*, *бѝвãм* „esse“ (Вук 1818; Вук), „бити више пута или с времена на време“: Томе уваженом грађанину који је бивао и посланик народни, избили сте три здрава зуба Р. Домановић (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „стално бити“: Што се Турске тиче, познато је, да у тој држави Коран бива опћи извор, не само вјере него и права Богишић, „стварати се, постајати“: Од ћеце људи бивају НПосл Вук, „проводити време; пребивати; становати“: И ја имам остарелу мајку, | знадем добро, како јој је било, | када сам ја по Кладуши бив’о НП БиХ, „постојати, бити“: Где има шест седам дућана, ту не бива еснаф ... Цариградски гласник 1896, „догађати се; вршити се“ (обично *impers.*): Бива, да ме закупи чама Шапчанин (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), (само 3. sg. *praes.*) „могуће је, у реду је“: Да зове Нијемца у помоћ, не бива, то је за њега срамота Вук (РСА), *бѝваѝшѝ*, *бѝвãм* „догађати се“ бачки Буњевци (Реић/Ваѝлија), „постојати; проводити време“ *ib.* (Sekulić), *бѝваѝшѝ*, *бѝвãм* „дешавати се“ Васојевићи (Боричић; акц.?), *бѝвãшѝ* Стара ЦГ (Пешикан), *бѝва* 3. sg. Радимња (Томић II), *бѝвãм* „догађати се; боравити“ Призрен, (само 3. sg. *praes.*) „могуће је“ *ib.*, ~ (*se*) „постајати“: Од говѝдо човек бѝва ли се? *ib.* (Чемерикић), *бѝва* 3. sg. „бивати; могуће је“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), чак. *бѝваѝшѝ* Истра (Ribarić); *бѝваѝшељ* т. заст. „становник“: Ова послѝдна два [лица] изъ бывателя Карловачки нашегъ закона бити мораю 1853,

бівалишице п. „пребивалиште“ (РСА), *бівалица* ф. „обичај“: Ах, ни то ваша бивалица, ћаћко мој, да се ви не ћете на нас обазрет Истра (РЈА), *небівалица* (најчешће пл.) „измишљотина, неистина“ С. Ђоровић; секундарни итеративи *бивоваџи*, *бивујем* индив. (?) „бити повремено или стално; проводити време, пребивати“ (РСА), *будујем* „бивати, постојати“ Пирот (Живковић), *будује* 3. sg. „дешавати се“ *ib.* (Златковић I), *будује* „id.“ Тимок, *буцује* „id.“ *ib.*, *буцева* „id.“ *ib.* (Динић), *будњева* „повремено бивати, догађати се“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *биднујем* „бивати“ Врање (Златановић), *небидник* т. у клетви: Небидник каже се детету и значи: не било те! *ib.* (РСА); са провербима **избити** рф., *избиваџи* *impf.* „одсуствовати“, *збийи се* рф. „догодити се, обистинити се“ (Вук 1818; Вук; РСА), *збийи се* „id.“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *збиваџи се* *impf.* „догађати се“ (Вук 1818; Вук; РСА), „падати у део (некоме), погађати (некога)“: ... на мене се сва кривица сбива Његош (РСА), *йозбиваџи се* рф. „догодити се редом, једно за другим“ (РМС), *збийће* п. заст. „збивање; догађај, доживљај“, *збийије* заст. „id.“ (РСА); *узбийи* рф. заст. „бити“: Ако посад бољи не узбудеш... Огледало србско (РЈА); *йребийи* заст. „проборавити“ (РМС), „id., остати“ Доситеј, Милићевић (РЈА), *йребиваџи* *impf.* „становати, боравити негде“ (Вук; РМС), *йребиваџи* „id.“ Васојевићи (Боричић), *йребивалац* / *йребивалац*, -аоца т. „онај који стално пребива, станује негде“, *йребивалишице* п. „место становања“ (РМС), *ик. йрибиваџи* *impf.* „боравити“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија; Sekulić), *йрибивалишице* п. *ibid.* (Sekulić); *йрибиваџи* *impf.* „присуствовати, суделовати при чему“ (РМС), бачки Буњевци (Sekulić), *йрибийи* рф. „пријати (нпр. о јелу)“: Пушти га да с миром руча, овакò му нêће прибит Васојевићи (Стијовић), (не-)йрибийачан, -чна, -чно адј. „(не)пријатан, (не)укусан“ Ускоци (Станић); *йробиийи* рф. „пријати“: Попиј једну и другу | да те обје пробуду Приморје, *йробиваџи* *impf.*: Доста пива, а више јестива, | но Мијату ништа не пробива (Вук); **й(р)онебийи* рф. само прилошки у аористу *й(р)òнеби* „мало потраја, прође“: Понеби неко вријеме, а ево ти сердара Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), *йрòнеби* „id.“: Мало пронеби и они дођоше Прошћење (Вујичић); чак. *бийи*, *бòден* (im)pf. Вргада (Јуришић), *бийи*, *бòдем* Баумгартен (Koschat), *кајк. бийи*, *бòом* / *бòум* / *бòдем* Вараждин (Lipljin), *бийи*, *бòдем* / *бòум* Подравске Сесвете (Maresić), чак. *биваџи* / *биваџи* *impf.* „бивати; становати, боравити“ Орбанићи (Kalsbeek), *кајк. збиваџи се* „догађати се“ Вараждин (Lipljin), *збиваџи се* „id.“ Гола (Večenaj/Lončarić), *йребиваџи* „боравити, налазити се“ Вараждин (Lipljin), чак. *йрибиваџи* „id.“ (ČDL), *кајк. йрибиваџи* „присуствовати“ Вараждин (Lipljin), чак. *сйробийи* рф. „пријати (о јелу)“

Брусје (Dulčići). — Стрп. **БЫТИ** (Даничић): **присезаю ... правы приѣтель быти вамъ въ селѣ и до вѣка** 1189. бан Кулин Дубровчанима (MS 1–2), ако ли моу ѣ ут'ць мѣроп'шикъ или сокал'ничикъ, а внъ да боуде ч'то моу и дѣдь **виль** 1316. (Бањ. Пов. 7), срсл. и са допуном у инструменталу: **молю стафине јако ут'це, сѣд'није јако и вратию, юныје јако и сыны, не быти мьстителемъ ни разофителемъ светомоу мѣстоу семоу** 1316. (ib. 9), и као помоћни глагол: **како се вѣхъ тръговци ѡставили — виль съмъ вставиль — хутѣль вихъ да ми га дашь — да би ѡ добри часъ било! — трко годе вѣде искати** (Даничић), **ѡ боудоу дроужина платили и внъ да плати** 1412. (Руд. зак. § 27), **тео хи [sic!] боуде прода по неправде и дроугы ихъ боудѣ коуѣа по правдѣ** (id. § 38); **бывати: с коуга разомирья ни една коуистъ не бива** 1432. Радосав Павловић Дубровчанима (MS 367), **пѣвѣти „проборавити“: да пѣвѣдетъ в домоу г. недеме** 1349–54. Душанов законик (Даничић), **пѣвѣвати: людие цркъвнии да пѣвѣваю оу всакои свободѣ** 1234–40. (MS 27); срсл. **привѣвати „додавати“**, **привѣтъкъ „добит“**; **събити се „догодити се“**, **събитие; оувитъкъ „губитак“** (Даничић); од XVII–XVIII в. *узбийти* pf. „бити“: Јеђ, докле те нуде, ер њеш пак хтјет, кад не узбуде НПосл Дубр. (RJA).

• Од псл. **byti*, **byvati*, уп. стсл. **БЫТИ**, **БЫВАТИ**, слн. *bīti*, *bīvati*, слч. *byt'*, *bývati'*, чеш. *býti*, *bývati*, глуж. *być*, *bywać*, длуж. *byś*, *bywać*, поль. *być*, *bywać*, рус. *быть*, *быва́ть*, укр. *бу́ти*, *бува́ти*, блр. *быць*, *быва́ць* (Skok 1:158–161 s.v. *bīti*¹; ЭССЯ 3:155, 157–158; SP 1:482, 484–485; ESSJ 2:110–118).

Инфинитивна основа **by-ti* изводи се од ие. **bhū-* у лит. *būti*, лет. *būt*, стинд. *á-bhū-t* аог. (*bhávati* praes.), гр. *φύομαι*, аог. *ἕφω* 3. sg.; за сам инфинитив, по пореклу датив глаг. именице **byť* > с.-х. *biiti*, *-u f.*, уп. стинд. *bhūti-*; од истог корена са денталним проширењем (уп. *идем* од **ићи**) и назалним инфиксом **bhū-n-d(h)-* > псл. **bōdō*, уп. стсл. **вѣдѣ**, мак. *биде*, буг. *бѣда*, слн. *bōt*, слч. *budem*, чеш., глуж., длуж. *budu*, поль. *będe*, рус., укр., блр. *бѣду* (SP 1:351–352; ЭССЯ 2:233–234; ESSJ 2:114–116), са модалним (тако у српско-хрватском) или футурским значењем; као индикатив служи суплетивна основа **es-ть* > **јесам**; за архаизам *бишем* „требати“: *бишеш то рѣћ Корчула* в. Skok 1:159. Апстрактне именице **биће**¹, *збиће* из црквенословенског (посрбљено од *биѣије*, *збиѣије*, уп. рус. *событие*, в. Стијовић С. 145, 162), *биѣ* f. вероватно из чешког (РСА 1:577), према А. Белићу, НЈ 2/1933:66 и *биѣан*, бар у савременом књиж. језику (за прву реч RJA даје потврде из П. Хекторовића и Б. Кашића, за другу — из Белостенца и Јамбрешића), *бисѣиво*, *бисѣиво*, *бисѣивоваѣи*, *биѣсѣиво* књижевне преведенице од лат. *essentia* (Skok 1:160b). За *бивалица* „обичај“, уп. рус. дијал. *быва* „id., навика, обред“ (Даль s.v. *быва́ть*), за *небиѣиница* „самртни час; неизлечива болест“ уп. блр. дијал. *небыт* „смрт“ (ЭССЯ 24:108 s.v. **nebyť/ь*), *небудзь* „зло; болест“ (ЭСБМ 7:298), за *небидник* у клетви уп. мак. *небид(е)ник* „(у клетви) проклетник“ (PMJ), буг. дијал. *небѣдница* „проклетница“ (БЕР 1:96 s.v. *бѣда*), за

небивалица „измишљотина, неистина“ уп. ЭССЯ 24:107–108 s.v. **nebylica*. В. посебно **добити**, **избити** (где се у разним значењима — „добити“; „понићи“; „побацити“ — укрстило **byti*, *bɔdɔ* и **biti*, *bɔjɔ*, в. **бити**²), **побити** „проборавити“, † **прибити** „добити“, **пробити**¹ „успети“, **забити** „заборавити“, **снебити се**; уп. још **бавити (се)**, **батло**, **бива**, **било**³, **биље**¹, **биљница**, **биљовито**, **биће**², *небишина* s.v. **бишина*, **буди**, **будибокснама**, **будући**, **избитак**, **збиља**. За укрштање са **бити**² уп. и *бијаџи*, *бијам* „бивати“: Онда пјанац не пија кад му вина не бија НПосл Ђ. Даничић (РЈА), *збијаџи се* impf. „догађати се“ (РСА), *збијаџи се* „id.“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *џребиваџи се* „сељакати се, потуцати се“ (РМС).

бити² *биџи*, *бијем* impf. „у д а р а т и , т у ћ и“: Мајка Мару и бије и кара | ђе је била од јутра до по дна НП Вук (РСА), *биџи* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Загарач (Ћупићи), *биџи*, *бијем* Стара ЦГ (Пешикан), *бијем* Лесковац (Митровић), pf. са превербима *за-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о-*, *од-*, *џод-*, *џре-*, *џри-*, *џро-*, *раз-*, *са-* / *з-*, *уз-*; *из-од-*, *ис-џре-*, *об-уз-*, *с-џод-*, *с-уз-*, *за-уз-*, итератив (*из-*, *џо-*, *џро-*, *раз-*, *у-*) *-бијаџи*, такође *-биваџи* (РСА; РМС), покр. и *бијаваџи* Кути (Sekereš VIII); *биџи се* refl. „ударати самог себе“: Мртва Ајка на чардаку лежи, | врх ње мајка бијући се паде НП Вук, Ко вина не пије, рђа га бије, а ко га много пије, по глави се бије НПосл Вук, „ударати друге“; „ритати се (о мазги)“ (РСА), „id.; бости се роговима (о стоци)“ Ускоци (Станић), „ударати се узајамно, борити се, сукобити се“: Па се бише и секоше с Турци НП Вук (РСА), Бије се као ала с берићетом (Вук), „тући се (о пчелама)“ Војв. (РСГВ), прен.: Бијем се с памећу (Вук), „укрштати се (о путу)“: Кад он паде друму на раскршће, | ђе се бију до три распутнице НП (РСА), *биџи се* „борити се“ Васојевићи (Стијовић), Ђавоскà су тò дèца, фòрт се биједу Радимња (Томић II); трпни придев *бијен*, *-èна*, *-èно*, заст. покр. *бивен*, *-èна*, *-èно*; *бјен*, *бјèна*, *бјèно* ⇒ *бјеница* f./m. „онај који у игри ’царања’ бива тучен“ Врховине (РСА), *бионица* f. „бој, батине“ Свиница (Томић I), *бљèн*, *-èна*, *-èно* Ускоци (Станић), *бèн*, *-а*, *-о* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *биџи*, *-а*, *-о* (РСА), *биџи*, *-à*, *-ò* Црна Река (Марковић I); глаг. именица *бијèње* п. (РСА), *бијење* Пирот (Панајотовић), *би(ј)èње* Каменица код Ниша (Јовановић В.), *биће* „id.“: Свађа, али кад се људи побију, од бића никоме боље ЦГ (РСА), Васојевићи (Стијовић), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), Мрче (Радић), *биће* Стара ЦГ (Пешикан), Свè сас биће сам отишао Косово (Елезовић I), *биће* Црна Река (Марковић I), кајк. *биџје* „ратовање, такмичење“ (РНККЈ); поствербал *бòј* m. „батине“: реци да су прутови у школама излишни, да се ђаци могу учити без боја; „туча“: Кад се људи свађају, дође и до боја, „двобој, мегдан“: Још Тодора ни видели нису, А камо л’му на бој изодили НП Вук, „битка“: Ко не дође у бој на Косово, | од руке му ништа не родило НП Вук (РСА) ⇒ *бојција* m. „кавгација“ Поткозарје (Далмација), *бојција* „id., пеливан, разбојник“ Дрвар (Јовичић); еуфемизам *бòјана* f. „борба“ Тимок, (обично pl.) деч. „батине“: Ала ће да игра бојана Зоруновац, Ево мајке срдане, носи деци

бојане Сврљиг; радна именица *бијач*, *-ача* т. Босна (РСА), *бијач* „зао, опасан коњ или бик“ Криви Вир (Ракић), *бијач* „човек који се бије“ Лесковац (Митровић), *бијца* заст. „убојница“ (РСА); с а п р е в е р б и м а: *избићи* „истући, излемати“ рф. (РСА; Вук), *избићи* „id.“ Васојевићи (Боричић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *избићи* Загарач (Ћупићи), Косово (Елезовић I), *поизбијати* iter. „избити редом све“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), кајк. *збићи* (се) рф. „истући; потући се“ Вараждин (Lipljin), *одбићи* = *одбићи* „ударити шаком или прстом по уву са задње стране у неким играма“; ~ *по леђима* „истући“, *одбијати* impf. „id.“ Ускоци (Станић), *збијем се* рф. „почети се тући“ Лесковац (Митровић), *побићи се* „потући се“ (Вук), *побићи* (се) „id.“ Рожаје (Hadžić), *побићи* (се), *побијем* (се) „id. (о рогатој стоци)“ Гораждевац (Букумирић II), *поби(ј)е се* 3. sg. Каменица код Ниша, *зби(ј)е се* „потући се“ ibid. (Јовановић В.), *збију се* 3. pl. „id.“ Црна Река (Марковић I), *пробићи* „претући“ (PMS), Прошћење (Вујичић), *пробићи* Васојевићи (Боричић), *пробићи* Загарач (Ћупићи); трпни придев *пробић*, *-а*, *-о* Тимок (Динић I); ик. *пробићи* рф. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *пробијати* impf. Поткозарје (Далмација), *пробијати* Васојевићи (Боричић), *пробијати* Загарач (Ћупићи), *пробивам* Лесковац (Митровић), *испробијати* рф. „жестоко истући“ (РСА), Ускоци (Станић), *испробијати* Васојевићи (Боричић), кајк. *спробићи* Вараждин (Lipljin); *притићи* „притући“ Прошћење (Вујичић), *притићи* „id.; дотући“ Васојевићи (Боричић); *убићи* „истући“ Косово (Елезовић II), *убије* 3. sg. „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *изубијати* (се) iter. „немилице некога / један другог истући“ Дубр., пренесено *убјен*, *-ена*, *-ено* „утучен, безвољан, у јадном психичком стању“ ibid. (Бојанић/Тривунац), *убиће* п. „батинање, батине“ Мрче (Радић), *убијач* т. „бијач (в.)“ Криви Вир (Ракић), *разбој* „битка, борба; борилиште“ Ускоци (Станић); „с е њ и“: *пробићи* рф. „пресећи“ Прошћење (Вујичић), *разбија* 3. sg. impf. „сећи трупце“ Црна Река (Марковић II); „к л а т и (домаће животиње)“: Тако се свињче закоље. За свиње се каже да се бију ЦГ, Кад оће ко свиње бит, зове комшије, да му помогну Варош, Ако је мрсни дан ... бију једнога вола Бока (РСА), *бије* 3. sg. impf. „клати (свињу)“ Црна Река (Марковић I), *побијам* „клати стоку“: Кад побијаш — зови ме Гораждевац (Букумирић I), *збијач(к)а* f. „гозба приликом клања свиња“ Војв. (РСГВ); „ударањем у с м р њ и в а т и, *убијати* (в.)“: Па већ, брате, таки соколићи | већ се уче бити душманина Б. Радичевић (РСА), *убити* рф., *побићи* „све одреда усмртити“ (Вук), *побићи* Васојевићи (Боричић), *побићи* Загарач (Ћупићи), Косово (Елезовић II), *поби(ј)е* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *добити* „дотући, усмртити“ Рожаје (Hadžić), *добу(ј)е* 3. sg. „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *недобљен*, *-а*, *-о* „недотучен“ Ускоци (Станић), *недобити*

„id.“ Тимок (Динић); *бијеница* f. „пчела која се ујесен убија да би се од ње узео мед“, *бјеница* „мед од убијених пчела“ Невесиње; „ловити“: Бачевичани оствама бију пастрмку Подриње (РСА), *ѿобијати(u)* impf. „гонити дивљач, али са прекидима (о керу)“ Рогатица (Јахић), „ударати хицима, гађати, стрељати, пуцати“ (Вук), Кога Бог чува онога пушка не бије НПосл Вук, Ста град бити топом буковијем Његош (РСА), пренесено „бацати карту“ Ускоци (Станић), чак. *убији* pf. „надвисити противничку карту“ Селца (Vuković), *бијем* impf. „гађати“ Призрен (Чемерић), *убијати* „погађати баченим пловком у киљан (мету) и сл. (у игри пловкања)“ Ускоци (Станић), *бијац, -јац* m. „нишанџија, погађач“ Пирот (РСА; акц.?), *бијџу* „id.“ ibid. (Живковић), *бијач* „орак којим се гађа у гомилице ораха, ојнак“ Крагујевац (РСА), *бојац, -јац* „id.“ (Вук), *убој* „погодак“ Ускоци (Станић), *убојни* adj. „који погађа и убија (о топовима, копљима)“: Гађа њега копљем убојнијем НП (Вук), *убојити* „id.“: А у руке Мандушића Вука | биће свака пушка убојита Његош (ред.), *убијити* Васојевићи (Боричић), *зрноб(ј)ина* f. „предмет (стабло или сл.) у који је ударило много пушчаних или др. зрна (током рата), последице удара куршума“ Загарач (Ђупићи); „морити (о болестима)“: чума бије кроз село НП; „побеђивати“: Они су рачунали да ће Пруска да бије Аустрију (РСА), *надбијити* pf. „победити, надјачати, надиграти“ (Вук; РЈА; РСА), Кад се год побијемо, сву нас тројицу надбије НПр Вук, У Турчина голема је сила ... да се бијем, надбити не могу НП БиХ (РЈА), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), „id. (понајвише о овновима)“ Пива (Гаговић), надбијени играч Кучи (РСА), *надбијити* Васојевићи (Боричић), *надбијити* „надјачати“ Косово (Елезовић I), *надбие* 3. sg. „id.“ Тимок (Динић), *разбијити војску* „поразити“ (Вук), поствербал *разбој* m.: Она иде на Косово равно, | па се шеће по разбоју млада, | по разбоју честитого кнеза НП (Вук), Ускоци, *избијити се* pf. „изборити се“ ibid. (Станић; в. ниже!), „оспорити, обеснажити“: Оваква се мјера не да бити ни карати Љубиша (РСА), *ѿобијити* pf. „негирати“ Васојевићи (Боричић), „некоме доказивати противно од онога што тврди“ Дубр., ~ се „посвађати се“ ib. (Бојанић/Тривунац), *ѿобијити цијену чему* „снизити цену“ (Вук), *ѿобијају се ѿре* 3. pl. impf. „новац губи вредност“ Црна Река (Марковић I); „спречити, омести“: *раз-* pf.: ђео сам да идем у лов, па ме разби Ранко — ђели смо да копамо кукуруз, па нас разби киша — А кад виђе Караџићу Шујо, | ђе Новицу разбити не може; „потискивати, сузбијати“, (с-, за-, об-)уз-: Не би л’ ове обузбили Турке (Вук), На обали Турке заузбите НП БиХ (РСА), impf.: И ту нађе лијепу ђевојку | ђе бијеле заузбија овце НП (Вук), *ѿри-* pf. „притерати једно уз друго, нпр. овце“ Пива и Дробњак (Вуковић), „(ударањем) одагнати од себе, одбацити; одвићи“: *ѿдбијити најад, дим; деџе од сисе, џеле од краве;*

„ударашем на наносити бол, повреду (са особом или делом њеног тела као објектом), жуљати“: Бјен зна како боли НПосл (РСА), *разбијти главу* (Вук), о болестима: Грозница ме бије В. Назор, Бије ме обућа, не могу даље Срем, Не бије торба, но оно што је у торби НПосл (РСА), *убијти се* pf. „озледити се“: убих се у ногу (Вук), *убијти* бачки Буњевци, *убијен, -ена, -ено* „изубијан, повређен“ *ibid.* (Реић/Вацлија), *убијти се* pf. „нехотично се ударити“ Васојевићи (Боричић), *убијти се* Косово (Елезовић), *убијти* „нажуљити“ Свеница (Томић I), *убијем се* „повредити се“ Лесковац (Митровић), *убијати се* impf. (Вук), *убијати* „жуљати (о ципелама)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *убијати* „id.“ Рожаје (Надџић), *убивати* Косово (Елезовић II), *убивам* Врање (Златановић), Лесковац (Митровић), *убива* 3. sg. Црна Река (Марковић II), Пирот (Панајотовић), *изубијати се* pf. „озледити се на више места, јако се угрувати“ М. Глишић, Дубица, Книн (РСА), *изубијати се* Ускоци (Станић), *набијти* „добити повреде“, ~ *жуље(ве)*, ~ *содно / садну* „рану од седла или самара (о теглећој марви)“, о делу тела: набио дупе на коњу — Набила је кук, „створити повреде (о обући)“: Кад кога набију опанци или чизме, начини се на ономе мјесту набој Лика (РСА), чак. *набијти, набијати* impf., кајк. *набијти се* pf. „повредити (се) ударцем“ Вараждин (Liprljin); *обити*: Обије значи кад се којој животињи садре нога, нпр. говечету, коњу и сл. Далм. (РСА), *иодбијти* (ногу, *йајак, койишо*), ~ *се* „нажуљити ходањем, нагњечити“ (РМС), *иодбијти се* (Вук), Пива (Гаговић), *иодбијти* бачки Буњевци (Реић/Вацлија), *иодбијти се* Горраждевац (Букумирић), *иодбијти се* Рожаје (Надџић), *иодбијти се* Васојевићи (Стијовић), Косово (Елезовић II), *иодбијати се* impf. (Вук); *йобије* 3. sg. pf. „изубијати папке (о непоткованом говечету)“ Црна Река (Марковић I), кајк. *йобијти се* „повредити (се) падом или ударцем“ Вараждин (Liprljin), Озаљ (Теџак); *убјенгуз* т. „онај коме је повређено дебело месо одостраг“ Ужице (RJA); поствербали *убој* „повређено место (али без ране), модрица“ Васојевићи (Боричић), „id.; озледа, рана“ (РМС), Ускоци (Станић), *убој* „id.“ Загарач (Ћупићи) ⇒ *убоина* f. augm. „озледа, рана“ Ускоци, *убојни* adj. „који лечи од убоја“: ~ *кџмџен = убој(ш)иџак, -џа* т. „id.“ *ibid.* (Станић); *набој* „рана на стопалу од ходања“ Хрв. (Вук), *набој* „жуљ; оштећење на копиту непоткованог коња“ Војв. (РСГВ), „жуљ“ Ускоци (Станић), „загнојени део стопала у коме је након убода остао трн“ Горобиле (Николић), „загнојено место на табану“ Рожаје (Надџић), *набој* „id.“ Поткозарје (Далмација), *набој* „id.“ било која поткожна гнојна рана настала притиском“ Загарач (Ћупићи), чак. *набој* (ČDL), *набој* „оток од убода“ Вргада (Juršić), *набој* „гнојни чир на стопалу“ Селца (Vuković), кајк. *набој* „болесно огнојење узроковано убодом“ Озаљ (Теџак); *иодбој* „жуљ на табану“ Васојевићи (Стијовић); друге изведенице *убивојина* f.

„телесна повреда настала ударом тупог предмета“ Црна Река (Марковић I), Пирот (Живковић), Тимок (Динић), Врање, *убијојина* „id.“ *ibid.* (Златановић), *набијун* т. „тврди жуљ на стопалу, набој“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II); са спољашњим објектом „о б и ћ и многа места, крајеве заредом, тражећи нешто“: *ђбиџи* рф. Љубиша, Обих многе земље и градове, | ја не нађох за мене дјевојке НП, Петнаест манастира што сам обио, па нигдје мјеста за мене НПр (РСА), Пива и Дробњак (Вуковић), Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), *ђбиџ* Дубр. (Бојанић/Тривунац), бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *обиџ* Косово (Елезовић), *обијати* имрф. *св(и)еџ, калдрму, друмове*, „обилазити молећи“: обијао прагове и мољакао Сремац, и без објекта „(тражећи) тумарати, потуцати се, лутати“: Обијају тамо и овамо НП, Па дјевојка заборави пута | и обија гори по зеленој НП (РСА), Пива (Гаговић), Прошћење (Вујичић), Поткозарје (Далмација), обија кокош да пронесе (Вук; РСА), *обиџати* имрф. „потуцати се“ Ускоци ⇒ *обиџачина* f. „лутање, скитање“ *ibid.* (Станић), *обијати* „лутати“ Васојевићи (Боричић), *обиџати* о кокоши кад тражи гнездо Косово (Елезовић II), *џређбиџи* рф. „обићи, проћи сав одређени простор“ Прошћење (Вујичић), Пива (Гаговић), и рефлексивно: ~ *се* имрф.: По свету [се] биешъ безъ големе неволѣ Стерија, бије се од грма до грма Ј. Веселиновић, *обијати се* само књиж. (РСА), *џобијати се* (Вук; РМС), *џребијати се*: Да се бијем и пребијам | од немила до недрага НП Вук (РСА), Пребијај се од јеле до јеле (Вук); *наобиџати се* рф. „налутати се“ Ускоци (Станић); *добијати* т. „скитница“ Врање (Златановић), *џобиџлица* f. „особа која воли да често залази у туђе куће“ Љештанско (Тешић); овамо вероватно и *џробисвеџ* т. „протува, скитница; пустилов“ (РМС), *џробисвеџи* „id; сналажљив човек“ Ускоци (Станић), *џробисвеџи* „id.“ Загарач (Ћупићи), *џробисвеџи* Дрвар (Јовичић); „т р у д и т и с е, мучити се“: *биџи се* имрф. „мучити се на порођају“ Ускоци (Станић), *биџи се* „трудити се“: Бијем се да оставим дуван Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *џбиџи се* рф., нпр. *од рада, џосла* (ред.), чак. *џбиџи се* „измучити се“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *обиџати* имрф. „напорно косити траву тешку за кошење“ Ускоци ⇒ *обиџачина* f. „неродно тло, ливада са мало траве“ *ibid.* (Станић), „џишући се, благо) д о т и ц а т и“: Алеви вес је накривио на уво, а дугачка кићанка бије га по рамену Ђ. Јакшић, „з а п љ у с к и в а т и (о води)“: бије море у брегове НП Вук; *intr.* „(силовито) п р о д и р а т и н а п о в р ш и н у, напоље, *џбијати*“: [Пена] му је била из уста Б. Станковић, бије зној из мене ЛМС, А из главе [змају] модар пламен бије НП, с чибука бију | колути дима А. Шантић, „(о води) истицати, извирати“: При врху Рудишта бије кључ бистре хладне воде С. Ранковић, о врелини, хладноћи, влази: Из дубоке, мрачне јаруге била је свежина А. Ђурић, „пахнути, з а у д а р а т и“: мокри натрули задах што отуда

бије П. Тодоровић, „одисати нечим“: Нек ми лице миром бије НП, прен.: Нешто топло и очинско ... бије из тих људи Б. Ћосић (РСА), „наликовати“: Повише бије на башту него на мајћу Пирот (Живковић); ретко транзитивно „чинити да избија“: на неких miestих по Босни ложе и на велики петак ватру па бију пламове на успомену Барабана хајдука И. Кукуљевић-Сакцински (РСА); *избијати*, **избити**; са изостављањем објекта „с н а ж н о п а д а т и (о киши, граду)“: Киша била три неђеље данах НП Вук (РСА), киша набија Војв. (РСГВ), „д о д и ј а в а т и, с м е т а т и (о метеоролошким појавама: зима, мраз, киша, врелина, ветар и сл.)“: Откуд сам се надао да ме сунце огрије, одонуд ме лед бије НПосл Вук, Усташи се повукоше у честе под дрва да их не би на сну „била ведрина“ Ј. Веселиновић (РСА), о хладноћи Ускоци (Станић), Ровца, *бија* f. „ветар, промаја“ *ibid.* (Влајић-Поповић 2002:61), Избио ме вјетар, вас сам сломљен Дубр. (РЈА), *прибој* m. „место на води где увек има ветра“ (Вук), *вјетробој* „место изложено ветровима“ Пива (Гаговић), и прен. о невољи, тузи и сл.: За дом који је изложен многим посјетама каже се: „Бије га туђбина“ Кучи, Бије га усамљеност Матош (РСА); „ударањем н а н о с и т и ш т е т у, уништавати (о граду, киши и сл.)“: побио град винограде (Вук), Обије град љетину Херц. (РСА), поље (РЈА), Лани нас уби кља, ове године оби град Кочић, Крупа обила винограде Матош (РСА), *убојица* f. „јакo невреме“ Ровца (Влајић-Поповић l.c.), сложенице *алдобија* „велика олуја са градом“, придеви *градобийан*, *-йна*, *-ино* „градовит (*облак, година*); градом потучен (*воће, шљиве*)“ (РСА), *сландобийан*, *-йна*, *-ино* „који је изложен слани“ Пива (Гаговић); деадјективи *градобийина* f. „град, туча; остаци градом потучених пољопривредних култура“: Градобитина је летина (жито, конопља итд.) коју град испребија и потуче Златибор, „штета од града“ (РСА), *сландобийина* „оно што је слана ’опалила“ Пива (Гаговић), *сландобийина* „id.“ Стара ЦГ (Пешикан), *алдобијина* „жито или трава убијени алом, пламењачом; нешто врло слабо, без вредности; врло мршав човек“ Ускоци (Станић), *алобийина* „жито или воће настрадало од града или олује“ Загарач; овамо и *орлобийина* „остатак воћа које су јеле птице“ *ibid.* (Ћупићи), у пренесеном значењу *богобийина* „нешто јадно и чемерно“ Коњухе (Рајковић), најчешће пејоративно о физички, умно или морално оштећеној особи *богобийина* (*богобейина*) m./f. Ускоци (Станић), *богобийина* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *богдобијник* m. „id.“ Ускоци (Станић), Васојевићи (БОРИЧИЋ), *богдобијница* f., *богдобињак* m. Ускоци; хипокористик *бийина* ⇒ придев *бийинас*, *-ста*, *-сто* „слаб, немоћан; љигав, лукав, одвратан“ *ibid.* (Станић); *живобийина* f. „тежак живот“ Загарач (Ћупићи); *биоградина* „градобийина (в.), патрљци“ Тимок (Динић; Станојевић), Бучум и Бели Поток, *биосланина* „необрани остаци поврћа које је опалила слана“ *ibid.*

(Богдановић I), *градодобј* т. „градобитина (в.)“ (РСА); „поломити“: *разбитии лонац*, ~ се рф. „претпрети бродолом (о лађи)“, *кућни разбој* т. „провала“ ЦГ (Вук), *обити се* рф. „отући се, ударити се (о чаши)“ Ускоци (Станић), „п о к в а р и т и (с е)“: *изразбијати* „лоше отковати косу“ Ускоци (Станић), *разбило се вино (у бурейу, на љушцу)* (Вук), „г а з и т и, копати ногом“: *Лабуд [коњ] бије јаму копитама НП Вук* (РСА), „ударањем г њ е ч и т и, стискати, згушњавати, табати“: *сабитии = збити, њобитии гумно*: ухвате се коњи, па се потјерају најприје по неокресаном гумну, а послје и по окресаном и сламом посутом (Вук), *њобиваџи импф.* „утабавати (гумно)“ Косово (Елезовић II), *набитии земљу* рф. „утабати је“, ~ *кућу* „саградити од набоја“, ~ *љушцу, лулу, ранац* „напунити“ (РСА), ~ *гузицу*, ~ се „најести се“ ⇒ *набигузица* f./m.: Сви сватови који немају службе у шали зову се набигузице или пустосвати (Вук), *набива кућу* 3. sg. импф. „утабавати, газити земљу између зидова куће у изградњи“ Црна Река, *набитии, -а, -о* „набијен, чврст“ ibid. (Марковић II), *набијан(и)ца* f. „кућа од набоја“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *набијач* т. „оруђе за набијање, равнање (земље, песка, прућа)“ (РСА), „id.“: зидана ограда; дебља водоравна греда у чардаку“ Војв. (РСГВ), *набијача* f. „дрвени маљ, млат којим се туку сушене рибе, месни одресци и сл.“ Бока (Вук; РСА), „шипка којом се набија пушка“ Врање, (*љушка*) ~ „пушка која се пуни с предње стране; особа која превише једе“ ЦГ (РСА), „маљ; кућа од набијене земље; даска која се ставља попречно преко зидова куће; пушка *набијача* (в.)“ Војв., *набијачица* „зидана ограда; врста пушке“ ib., *набивач* т. „маљ“ ib., *набивача* f. „id.“ ib. (РСГВ), *набој, -оја* т. (*набџ*) „пуњење ватреног оружја; земља, блато, обично са плевом, сламом, која се набија међу паралелно постављене даске при градњи зидова или утабава за подове“ (РСА), Војв. (РСГВ), покр. „алатка за сабијање земље“ (РСА), „снег који се стврдуо под ударима ветра“ Ускоци (Станић), *набојица* f. „кућа од набоја“ Бачка (РСГВ), *набојији* adj. „пун (нпр. грожђе пуно пуца)“ (Вук), *њбоина* f., *убоина* „стврднут снег = *набој* (в.)“ Ускоци (Станић); „ударањем п р и ч в р с т и т и, намаћи, углавити, побости“, *зà-, нà-, њри-, њд-, њдд-* рф. (РСА; РМС; Вук): *набитии (некога / нечију главу) на колац, обруч на буре* (РСА), *изнабије* 3. sg. „набити један за другим (о коцима)“, у псовци, Каменица код Ниша (Јовановић V.), *њобитии камен воденични* Бачка, ~ *коље* (Вук), Прошћење (Вујичић), *њобитии* „побости“ Загарач (Ћупићи), Косово (Елезовић II), *њобитии* „id.“ Свиница (Томић I), *њобиваџи импф.* „забадати (коље)“ Косово (Елезовић II), *њобџем* рф. Гораждевац (Букумирић I), *њоби(је)* 3. sg. Каменица код Ниша (Јовановић V.), фиг. *њобије кољци* „засновати (дом, село)“ Пирот (Златковић II), *пџбити кров*, да буде раван (Вук), *њддбитии* „подупрети да се боље држи“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija), чак. *њдбитии* „појачати ексерима поплат“

Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); *набијач* м. „посебан маљ за набијање обручева на бачви“ Братишковци (Urukalo), *иодбијач* „подметача“ Срем (Вук), чак. *иобијач* „бачварска алатка“ Орлец (Houtzagers), *иџој* „довратак“: Божић, Божић бата, | носи киту злата, | да позлати врата, | и обоја побоја, | и сву кућу докраја НП (Вук), *иџојац* „чекић са жлебом за набијање обручева на бачви“, *иџојчић* dem., *иџојчина* f. реј., augm. Братишковци (Urukalo), чак. *иџојац* м. „врста чекића“ Орбанићи (Kalsbeek), *иџџој* „патос у кошари коњској“ (Вук), чак. *иџџој* „носива греда над вратима пољске кућице грађене у сухозиду“ Вис (Roki), *иџџџој* „довратак“ Баумгартен (Koschat), *иџџџојнаца* f. „даска као део воденице“ Срем (Вук), *иџџџојница* „id.“ бачки Буњевци (Секулић), „ударењем и з м е с т и т и, избацити, изглавити“: *иџ-*: И изби му сабљу из балчака НП Вук, Тако ме незгодно ударио да ми је избио зуб Сремац, Зидови повређени, капци на прозорима полупани, врата избијена (РСА); заст. „п р о д и р а т и; пролазити, водити кроз (о путу)“: гдѣ друмови биоу К. Цукић, кроз њу [Јагодину] бије београдско-цариградски пут Милићевић (РСА), **пробити**, *иџџџојити* impf.; „ударењем производи звук, св и р а т и, звонити“: Лулу пије, у тамбуру бије НП (Вук), *бије* 3. sg. „звонити (о звону)“ Црна Река (Марковић I), *избиити* pf. „ударцем о звоно означити време“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *разбијати* impf. „ударати звоно на предводнику; јечати (о звону)“ Васојевићи (Боричић), **било**¹ „клепало“; „ударењем о б р а ђ и в а т и; к о в а т и (метал)“: За њ’га тури двије златке мале, | нит’ су вите, нит’ чекичом бите, | но у златни калуп саљевате НП Херц., *за-* pf. „уковати“, *џ-* „оковати, опточити“ (РСА), *бије-клеја* 3. sg. impf. „радити тежак посао без знања и умешности“ Пирот (Златковић III), „с е ј а т и“: *иџџџџојити* pf. „просејати просо“ (РМС; РЈА), „к р у н и т и, т р л и т и“: *обијати* impf. „млатити зрно из класа“ (Вук; РСА), „крунити (кукуруз)“ (Вук), Војв., Златибор, „млатећи откидати (лишће, плодове)“ Србија, прен. ~ *росу* Милићевић, ~ *конопљу*, *лан* Крагујевац, Зајечар, Фрушка гора (РСА), *обијам* Гораждевац (Букумирић I), *обија* 3. sg. „млатити (конопљу, пасуљ, боб)“ Црна Река (Марковић I), *набиити* кудељу pf. (Вук s.v. *ликав*), *набијати* impf. Србија, Слав., *бијач*, *-ача* м. „дрвени нож којим се влакно конопље одваја од поздера“ Србија (РСА), *бијач* „лопата за ломљење конопље, за лупање рубља“ Лесковац (Митровић), „део трлице којим се удара по конопљи“ ји. Србија (Марковић J. I), *обивал’ка* f. „дрвени предмет у виду великог ножа којим се ломе струкови конопље“ Гораждевац (Букумирић I), *набијал’ка* „дрвена справа у којој се млате стабљике лана да би се издвојила влакна за пређу“ Србија, Дубица на Уни (РСА), *набијача* „алатка за млаћење конопље“ Војв. (РСГВ), *наџој* м. „id.“ Србија, *наџојник* Запаље, ср. Тимок, Зајечар (РСА), *наџојник* „нож

процепа за кудељу“ Свиница (Томић I), *на̀бо̀јница* f. „количина лана или конопље која се одједном млати у ступи“ Дубица на Уни, Банија, *̀дбојина* (често pl.) „комади влакна који опадају при трењу конопље у ступи“ Злакуса, обојине се не преду ... од њих праве ужа Лика, „лоше сено или слама, кровина“ *ibid.*; „дрнда́ти (вуну)“ Србија (РСА), *ра̀зби́тии* pf. „рашчешљати јарину“ Прошћење (Вујичић), „*id.*“ изваљати сукно“ Ускоци (Станић), „четкати“: *набија́тии* impf. (РСГВ), „тка́ти“: **разбој, било¹** „део разбоја“, *на̀бо̀јник* m. „дрвена направа за сабијање нити при ткању“ Топоница код Пореча (РСА), *на̀бо̀јник* „набијач (на разбоју)“ Радимња (Томић II), „бу́ћка́ти (млеко)“: Ти не пијеш млаћеницу батом бивену НП Вук, Тројановић, „мешати, мутити (јаја, млеко, масло, вино)“, *из-* pf. Војв. (РСА), *ра̀з-* „разблажити, размутити“ Ускоци (Станић), „разблажити густо млеко“ Прошћење (Вујичић), *у-* „измешати качамак“ Ускоци (Станић), „ударањем се вршити (о телесним радњама)“, „куцати, пулсирати (о срцу)“ (РСА), фиг. „жудети“: За чим бије срце моје (РСА), *би́јење* n. „куцање (срца)“ Свиница (Томић I); „па́рти с е“, „мрестити се (о рибама)“ ~ *се* (Вук 1818), Ша̀ран је п̀чо да се би́је Војв. (РСГВ), *из-* *се* Морава, Подунавље, у питкој и топлој води риба ће се најпре избити Бачка (РСА), *изби́јатии се* impf. Војв. (РСГВ), о коњима: *̀дби́тии кобилу* „спарити са мужјаком, оплодити“ Херц., време ... кад се овце мрчу ... кобиле обију, кучке куцају Пољица (РСА), и о људима: *за-* pf. „обљубити, омркати, оплодити“ Ускоци (Станић), *на-* (ред.); поствербал *бо̀ј* m. „мрешћење“ Книн, **битка** „*id.*“, *би́ће* n. Бачки Моноштор (РСГВ), *би́јалиши́те* n. „плитко место у реци где се рибе паре, мрестилиште“ Сиринић (РСА), *бо̀јиши́те* „*id.*“ Рожaje (Hadžić), *бо̀јина* f. „место у шуми где јелени риком позивају женке на парење а друге мужјаке на борбу“, *на̀бо̀јина* „мрестилиште“, *наби́јач* m. вулг. „распустан човек, развратник“ (РСА), *набивач* „*id.*“ бошкачки ТЈ Косово (Елезовић I), *набивач*, *-ача* Призрен (Чемериќић), *оби́ачина* f. „вођење љубави; курварлук“ Ускоци (Станић), „спрда́ти се, шалити се, подсмевати се, терати шегу“: *би́је (си) шегу* 3. sg. impf. Пирот (Златковић V), Црна Река, *биоше́гљив* adj. „онај који се подсмева“ *ibid.* (Марковић I), *бијоше́гљив* „подругљив“ Пирот (Златковић IV); *зби́јатии шалу* impf. (Вук), *и́рибива шегу* 3. sg. „подсмевати се“ Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Река, *и́рибише́га* m./f. „подсмевач“ *ibid.* (Марковић I), *и́одби́шега* f. „подсмевање“: Терају подбишегу с њег Тимок (Динић), m./f. „подсмевач, исмевач“ Црна Река (Марковић I). — Стсрп. **вити** „тући“: *да се би́еть стапи Душанов законик, да се ускоуџѣ и би́е посрѣд гдада 1412.* (Руд. зак. § 18), радна именица **воица**: *Влада̀ца бивѣше ·ѣ· вѣвѣць, и воица да се вѣрже вѣ тѣмницоу 1316.* (Бањ. Пов. 55); „опседати“: *ви Бечь .ч. дана летопис, ~ се „борити се“: бише се Дрѣвници с*

Дервиш вегом на Гацкоу id. (Даничић), избити „претући“: избие и искрвавише Власке ктези и Власке жене XV в., сев. ЦГ (ЗН 9694°), ~ се „изгинути“: Избие се Колане на Дълмни, и зчинише мею собомъ з мрътвихъ крѣви 1395. (MS 226), избиле се птице а о туђе просо НПосл Дубр. XVII–XVIII в. (RJA); навити „натаћи“: оуможише Тѣрци Продана ... оу Боудимоу и набише га поп’рико на колаць 1641. (ЗН 1344°), отъбити „не уважити“: кто се вѣрѣте штвивъ соудѣйна послъника Душанов законик, отъвои „одбијање“ ibid. (Даничић), „одвојити“: имамаъ шдѣвити шдѣ мога дѣла око 1450. (MS 443), отъвиати: да шдѣвиѣю до толе, до коли се исплати вѣсь дѣгъ 1398. (MS 231), оузбити „отерати“: ѣрѣ те [he] се трѣговѣци збити, те не кѣ шпкитѣ по цареви земли (Даничић s.v. вѣзбити), побити „погазити“: велике клетви повилъ и записе 1405. (MS 254), „поплочати“: полачѣ на вѣрѣхъ побиване шлице 1452. Дубр. (MS 454), пробити „избити на површину“: ходи много, дондеже пробие тѣ (знои), разбити „поломити“: плитиць сѣвѣрнихъ разѣвиенихъ, „погазити“ (роте „заклетве“), „разрушити“ (градѣ, коу’коу) (Даничић), „победити“: ц(а)ре повѣдихъ и разѣвихъ 1330. (ДХ 69), „опљачкати“: разѣви наше трѣговѣце (Даничић), ~ се „претрпети бродолом“: що се разѣвиѣ древо венѣтѣчко и дѣвровѣчкѣоу 1349. (MS 147), развои „разбојништво“: вѣѣштаваюште се и томоу не творити развои, „силовање“: дѣвичъ развои, развои владичьскыи, „поприште битке“: тоу падѣтъ по сѣдѣѣ развои мрътѣвѣ, развоина „ПЛЕН“ (?): Раданъ и Андѣја расвоинѣ приложи монастирѣ ... за нихъ дѣшѣ, и рекосмо тѣо кѣ за то поменѣти, да вѣдетѣ проклетѣ вѣ вѣки 1621. (ЗН 1096°), Развоина село код Крушевца, развоиникъ „разбојник“, сѣвити „спојити“: за царинѣ, кою ззимлю на Врѣвчѣ, а дѣрѣѣ на Коницѣ, ваша ѣ милость рекла звити ѣ ѣдинѣ царинѣ (Даничић); оубити „усмртити“ в. убити, такође „победити“: свадѣше се ... ш царство Селимъ и Паизитѣ, и вои быше. И оуви Селим, и привѣже Паизит на Къзълбашъ 1560. Пљевља (ЗН 616°), „посећи“: зѣви Ратаи по прѣстѣ ... Отиде к Саве, да мѣ види прѣстѣ, защо га исека 1433. Метохија (ЗН 260°), „потући усеѣ“: оуви градѣ ѣ сѣвотѣ 1450. (ЗН 292°), оуви слана виноградаде 1610. (ЗН 994°), оувиѣниѣ „озледа“: всако зѣвиштво чловѣче или пролитѣя крѣви, кои сѣ ѣ вѣши ратѣ зчинена, и всаке рана и зѣвиѣня 1454. (MS 466), оузбити в. доле, од XVI в. *обиѣи*: Лов ловили, гору обили М. Држић, гвоздиѣм обиѣена [скриња] id. (RJA), *набиѣач* „онај ко руду, земљу или воду набиѣа у врећу“ XVI в. Саски закон (Скарић 1936:20).

• Од псл. *biti, *bьjъ*, уп. стсл. **бити**, мак. *бие*, буг. *биѣ*, слн. *bíti*, слч. *bit’*, чеш. *bíti*, глуж. *bić*, длуж. *biś*, полап. *bait*, полѣ. *bić*, словинѣ. *bjic*, рус. *бить*, укр. *бiти*, блр. *биць* (SP 1:251–252; ЭССЯ 2:99–100; Skok 1:162–163).

Пие. **bheiH-* (Pokorny 117–118; LIV 77); с обзиром на ствнем. *bihal* > нем. *Beil* „секира“, гр. *φῆτρος* „дебло,клада“ изворно значење било би „сећи (дрва); клати“, за *биѣи ѣченицу* уп. рус. *убить свиню к Рождеству* (Даль), премда у том

(изворно паганском) обреду клање није морало бити првобитни вид жртво-приношења, уп. Милићевић 1894:161: „Многи људи, у шабачком крају, имају обичај да печеницу не убијају секиром него крупицом соли у чело, па крв печеничину, с том сољу помешану, после дају марви“. И друга с.-х. образовања и значења имају паралеле у другим слов. језицима, тако „повредити, нажуљити“: рус. дијал. *убой* „модрица, знак повреде“ (Даль), „најести се“: пољ. *wbijac* „ждрати“, „наметнути се у госте“: рус. *набится в гости*, „(по)тући усеве“: струс. *На осень оуби морозъ върьшь всю и озимицѣ, и въ голодъ — Я на осѣнь оуби всю юдь морозъ* (Срезневский), рус. *градобитие, градобитный* (Даль), *град убил урожая*, „мрестити се“: укр. дијал. *би́цца* (ЭССЯ 2:99). Израз *збија́тии шалу* Skok 1:161b s.v. *biti*² пореди са рум. *a bate jocuri* и просуђује као (фразеолошки) балканизам. Но уп. укр. дијал. *збиток* „подсмех, спрдња“ Ужгород, блр. дијал. *збитки* рл. „id.“ (ЭССЯ 9:20 ставља s.v. **jъzbyтъкъ*, но могло би бити и **съbyтъкъ*, од **съbyvati*). У с.-х., где се *у изједначило са *i, дошло је до формалног изједначења појединих облика између псл. **biti* (> **бити**²) и **byti* (> **бити**¹), укључујући ите-ратив *бива́тии* < **byvati* / **bivati*, што је довело до мешања облика и значења, уп. **избити** „појавити се; побацити“ (тамо, а не овамо можда и ускочко *изби́тии се* „изборити се“), **забит**, *наби́тии коме огњишии* рф. „досадити му честим долажењем или дугијем код њега бављењем или чашћењем“ (Вук) вероватно преосмишљењем псл. **nabyti (se)* (ЭССЯ 21:220), изм. ост. „дуго негде проборавити“, уп. и чак. *наби́и се* „бити негде дуго“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 71), у *ѣробисв(ј)еи* први део можда од **pro-byti* „проборавити“; у *оби(ја)тии* „обићи; обилазити“ као да је било укрштања са **ob-iti, ob-idq*, в. **ићи** и тамо имперфективна образовања **обићива́тии, обићујем* ји. Србија, *обијаћа́тии* И. Козарац (РСА); у овом другом као да су се укрестили *обија́тии* и *оїхаћа́тии*. Дублете као **збити** / *саби́тии, одби́тии / одаби́тии* настале су укрштањем презентске и инфинитивне основе (**съ-biti* > *зби́тии*, **съ-byjq* > *саби́јем*; у овом другом случају полуглас проверба био је у јаком положају). Стрп. (**пфѣ**)**оүзвити (коло)**, (**пфѣ**)**оүз’бієнє (шѣѣфа, ѣѣп, цоє)**, **оүз’воиникъ** 1412. (Руд. зак. §§ 2, 4, 17, 34, 44) према срвнем. *ûzbou* > нвнем. *Ausbau*, **пфови** *ibid.* (§§ 4, 21, 43, 45, 49) према срвнем. *durchbruch* (Schütz 2003:46, 38).

битирисати *би́ири́сатии*, *-ишѣм* рф. „уништити“ Крајиште и Власина (РСА), „довршити, окончати неки посао“ БиХ (Škaljić), *intr.* „остарети“ Врање (РСА), *би́ири́сати* „уништити“ Косово (Елезовић II 500–501).

- Од тур. *bitirmek* „id.“ (Škaljić 146).

Тур. реч је каузатив од *bitmek* „завршити се“, в. **битисати**¹; за однос *би́ири́сатии* : *би́ири́сатии* уп. **батисати** : **батарисати**.

битисати¹ *би́ири́сатии* рф. „проћи“, у изразу: *било и би́ири́сало* „било па и прошло“ (Вук 1818), „id.“ НП Хрв., Србија, „умрети, угинути, пропасти“: И виђоше да су битисали, | плећи даше, а бјежати сташе НП Вук, Јелисије бисер сије, да не би бисера, битиса пѣ села (жито) НЗаг Србија, БиХ, „свршити,

обавити“ Нушић, „уништити, упропастити“: Кроне ципуле битисаја на ону кишу Лесковац (РСА), „проћи“ (Benešić), *бѝѝисаѝѝи* „,id.“ Ускоци (Станић), *бѝѝисаѝѝ* impf. (?) „проћи“: Било и битисало бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *бѝѝѝсаѝѝ* pf. „нестати, пропасти“ Косово (Елезовић I).

- Од тур. *bitti* 3. sg. perf. од *bitmek* „нестати, завршити се“ (Skok 1:163; Škaljić 146). Балкански турцизам, уп. мак. *бѝѝѝиса* (Јашар-Настева 111), буг. *бит(м)ис(в)ам*, арум. *bitisire*, *biṭire*, алб. *bitis*.

Турцизам *олди-бѝѝи* interj. „би и прође“ (Škaljić 501) могао је утицати на употребу овог глагола у изразу *било и бѝѝисало*, који се може протумачити и као његов полукалк, где је тур. *oldu* (3. sg. perf. од *olmak* „бити“) преведено са *бѝѝи*, а тур. *bitti* преузето као *бѝѝисаѝѝи*. Значење „уништити“ можда под утицајем сазвучног **битисати**. Детаљније С. Петровић, НССВД 37/2008/1:431–440. Уп. **битисати**².

битисати² *бѝѝисаѝѝи* impf. „живети, постојати, бити; животарити“: Рат до истријебљења свега што дише и битише — У кршевима црногорским битише, удаљен од тековина културе књиж. Хрв., Србија, ЦГ (РСА), „,id.“ (Benešić), *бѝѝисаѝѝи* „животарити, мучити се“ Ускоци (Станић), *бѝѝисаѝѝ* „постојати“: Битисали су док су заједно били бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *бѝѝѝсаѝѝ* „,id.“ Васојевићи (Боричић).

- Контаминат турцизма **битисати**¹ и домаћег **бити**¹ (С. Петровић, НССВД 37/2008/1:434–436; Skok 1:163).

Било да се тумачи само као семантички или као и формални контаминат, за настанак овог глагола пресудну улогу имали су паретимолошки процеси, мотивисани његовом употребом у споју са глаголом *бѝѝи*, посебно у изразу *било и бѝѝисало* „било и прошло“, в. **битисати**¹. Детаљније С. Петровић l.c.

битка¹ *бѝѝка* f. „борба, бој“ (Вук 1818; Вук; РСА), „мрешћење“ Смедерево (РСА), „,id. (нарочито о шарану, али и другој речној риби)“ Подунавље (Mihajlović/Vuković), „мрест“ Војв. (РСГВ), *бѝѝка* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), кајк. *бѝѝка* „ратни окршај; тучњава“ Вараждин (Lipljin).

- Од псл. **bitъka*, изведенице од **biti* > **бити**², уп. буг. *битка*, слн., чеш. *bitka*, слч. *bitka* „,id.; батине“, глуж. *bitka*, пољ. *bitka*, рус. дијал. *битка* „олово истегљено у прут по калибру пушке“, *битку* pl. „батине“, стукр. *битка*, укр. *битка* „ударац дланом у дечијој игри; разбијено јаје; справа за обраду конопље; кост за игру од животињског стопала; картеч“, блр. *битка* „разбијено јаје; снопље распоређено за вршидбу; нарамак сувог лана“ (ЭССЯ 2:101–102; ЭСБМ 1:353–354 s.v. *биць*).

Псл. реч је од инфинитивне основе **bi-ti*, изведена сложеним суфиксом **-тъka* као варијантом од **-tva* у псл. **bitva* > мак. *бѝѝва*, буг. *битва*, слн. *bitva*, стчеш.

bitba, чеш., слч. *bitva*, глуж., длуж., пољ. *bitwa*, рус., укр. *бiтвa*, блр. *бiтвa* (SP 1:252; ЭССЯ 2:100–101). Оба образовања могла би се заснивати на основи супина **bitъ* < **bhei-tu-*: **-tu-ā*, **-tu-kā*. Објашњење по којем би **bitъka* био деминутив од **bitva* (тако Skok 1:162a s.v. *bīti*²) мало је вероватно. Да је некада и на с.-х. терену живео лик **биiтвa* указује глагол *биiтвaити* „тући, ударати“ Дубица на Уни (РСА), в. Влајић-Поповић 2002:45; по Скоку l.c., потиснут је обликом на *-ка* да би се избегла хомонимија према *биiтвa* = **блитва**; но тај лик фитонима без *-л-* није особито распрострањен. За значење „мрест“ уп. *биiће* „id.“, *биiти се* „мрестити се“ s.v. **бити**².

битка² *биiтка* п. (?) „вашка“ Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *bit* „id.“.

Изворно турска реч (ЭСТЯ 2:151–152; Tietze 1:357). Домаћи суфикс *-ка* према *вашка*, в. **ваш**. У рукописном извору род је, вероватно омашком, означен као „n(eutral)“ уместо као f(emininum). Овамо вероватно презимена *Биiтара* Бачка, *Биiтарић* (РСА), од надимка *Биiтара* Будим и Пешта око 1700. (RJA), који Skok 1:163 s.v. *bīt-rāzār* тумачи као сложеницу од тур. *bit* „ваш“ и *para* > **пара**². Уп. и **битоти**, **битпазар**, **татабица**.

биткати *биiткаити*, *-ām* impf. „певати, гласити се (о зеби чинкавици)“, *биiткавац*, *-āvca* m. „зеба чинкавица, *Fringilla coelebs*“ Љ. Вуличевић, *биiткавица* f. „id.“: Кад биткавица битка, до’ће киша Груда код Дубровника, Опајкати когагод као Биткавице Сову Конавли; *бидбикаити* impf. „биiткаити (в.)“: Сеоска наша дјеца, кад чују Биткавца да битбиче са грма веле: бит-бит-бит: поручује Зеба, да ће бити леда околина Дубровника, *бидбицаити* „id.“: Кад кажу како биткавац пјева, реку биткавац бидбиче Конавли (РСА). — Од XVIII в. *биiткавац* Бела, Стулић (RJA).

- Деминутивно-итеративно образовање на *-каити* од ономатопејске основе (уп. Skok 1:163 s.v. *bitkavac*).

У околини Дубровника забележена је и ономатопеја *биiт-биiт-биiт* којом се подражава глас ове птичје врсте (РСА). За образовање уп. друго име за њу *чинкавица*, *ћукавац* s.v. **ћук**.

Битовља *Биiтовља* f. коса јуж. од Какња (СЕЗБ 43:508). Битовље *Биiтовље* п. брдо зап. од Какња у окуци Босне насупрот ушћу Лашве (топ. карта). Битовња *Биiтoвња* f. планина на граници Босне и Херцеговине код Крешева (RJA; РСА), дијал. и *Биiтoвња*, *Биiтoвња*, *Биiтoвина*, *Биiтовина*, *Виiтoвина* Лепеница у Босни (Ljetopis JAZU 64:388). Битовња *Биiтовња* брдо у Рами (СЕЗБ 69:118).

- Нејасно.

Најпре, са *вѣ* / *мѣ* < *мѣ, *Бийѡмѣ, посесивни придев на *-*јѣ* у женском роду (према *гора*, *ѣланина*) од псл. ЛИ *Вуѡтѣ, уп. у Пољској топ. *Вуѡт*, -*миа*, на тлу Грчке Βούταζον, Βούταζα (А. Лома, ОП 15/2002:177–178; уп. Vasmer 1941:165; Rospond 1983:52–53); истог порекла можда и **Битољ**. Псл. *Вуѡтѣ посведочено само у топонимији, вероватно је скраћено од *Вуѡ-миѣ, са псл. *буѣ „живот, боравиште, имање“ у првом делу (SP 1:482; ЭССЯ 3:155–156); за тај елемент у сложеним ЛИ уп. **Битврѣја**. Дескриптивно, односно апелативно значење ипак се не може искључити, с обзиром на то да се основа у сва четири случаја јавља као ороним, но етимологија која полази од **питом**, *Пийѡмно брѡ или сл. (D. Alerić, RZJ 3/1977:21–31) не долази у обзир из фонетских разлога.

Битољ *Бийѡл* т. варош у јз. Македонији, испод Перистерера (РСА), Жеж' на Битољ стотину топових НП ЦГ (Detelić 2007:55), једном и *Бийѡле* п.; етници *Бийѡлац* т., *Бийѡлка* ф., *бийѡлка* „врста народног кола“ Србија, такође *Бийѡлак* т., *Бийѡлан*, *Бийѡланин* (РСА); *Бийѡл*: И велики паша од Битола НП Вук (Detelić 2007:56). — 1015–16. **ВѢТОЛА**; 1014. Βουτέλιον; 1019. Βουτέλις, -έως; XIII–XIV в. **ВѢ** **БѢТОЛИ** итд. (Станковска 1995:17–18).

- Нејасно; уп. мак. *Бийѡла* „Битољ“.

Најраније потврде топонима показују лик *Вуѡл'ѣ* / *Вуѡл'а*. Могао би посреди бити придев на *-*јѣ* од ЛИ *Вуѡтѣ са тачном аналогијом у пољ. *Вуѡт*, -*миа* < **Вуѡтл'ѣ*, под претпоставком да је у овом случају изостало испадање епенетског *l*, иначе карактеристично за источнојужнословенски (буг. *земја*, мак. *земја*), да би се доцније, али опет врло рано, необична група *мѣ* упростила у *лѣ*, вероватно преко *вѣ*, уп. рано испадање *в* испред *н* у топ. *Орвѣњѣ > *Равну лѡгѣ > *Ранилу* у Горњој Морави, већ 1240. **Равнѣ лѡгѣ** (Šaf. Pam. 25). За могуће паралеле на словенском југу в. **Битовѣла**. Извођење из **обитељ**, псл. **об(в)ител'ѣ*, што би било преведено турским називом места *Монастир* (Skok 3:537), могло би се поткрепити с.-х. облицима *обийѡл*, *обийѡлина*, **битољина**, али збир раних помена указује на *у*, а не *и* у првом слогу топонима. Станковска 1995:22–23 претпоставља *ј*-посесив од слов. ЛИ *Вуѡлѣ, које није потврђено, али ни немогуће; пре него изведеница суфиксом *-*олѣ* (тако Станковска) замислива је скраћена форма од **Вуѡл'ибѣ* (као *Вуѡтѣ од *Вуѡтѣ; једино пуно име са првим чланом **Вуѡ-* одражено у топонимији је *Вуѡ-радѣ, в. **Битврѣја**). За место које се у средњем веку развило у близини античке Хераклеје не треба искључити ни могућност да му је име дословенског постања; у том смислу изнета су већ разна нагађања, за која в. Станковска op.cit. 19–22; могуће паралеле пружају антички топоними *Budalia* у данашњем Срему и *Paualia*, данас Ћустендил.

битољина *бийѡлина* ф. „место живљења, кућа, обитавалиште, постојбина“ Дели Јован, Неготинска Крајина; овамо можда и *бийѡвина* „id.“: Битовина је завичај (домовина), постојбина, кућа, домаће огњиште Барања (РСА).

- Варијанта од *обийѡлина* у истом значењу на истом терену, в. **обитељ**.

За вокализам другог слога уп. тамо и *обийол(a)* f. Облик *бийовина* наслоњен на *обийовайи*, в. **обитавати**. Декомпозиција *obv > *b*- као у **бесити** итд., в. Лома 2000:603.

битоти *бийо̀йи* m. (?) „трава против вашију“ Косово (Елезовић II 501), *бий-о̀йи* indecl. „id.“ Призрен (Чемерикић).

• Од тур. дијал. *bit oti, поред *bit otu* „id.“ (уп. Skok 1:163 s.v. *bît-pàzār*).

Уп. можда буг. *битонка* „врста ливадског цвећа од кога праве чај“ (БЕР 1:51, без етимологије). Тур. реч је неодређени изафет од тур. *bit*, в. **битка**², и *ot* „трава“, в. **отлукана**. Дијал. тур. облик је реконструисан на основу тога што посесивни суфикс 3. sg. у призренском турском говору, а и шире у западнорумелијским дијалектима, не подлеже вокалној хармонији и увек гласи *-i*, уп. Jusuf 49–50.

битпазар *биййазар* / *бий-йазар*, *-ара* m. „трг где се продају старе ствари“ Ј. Илић (РСА), *бий-йазар* „стара роба“ Загреб (Skok 1:163).

• Од тур. *bit pazarı* „id.“, дословце „бувља пијаца“ (Skok 1:163); уп. мак. *биййазар* (Јашар-Настева 71), буг. *битпазар*.

Тур. синтагма је од *bit* „бува“ (в. **битка**², **битоти**) и *pazar* „пијаца“ (в. **пазар**, **базар**). Енгл. *flea market*, посведочено од 1922, изводи се од фр. *marché aux puces*, наводно се тако првобитно звала пијаца у Паризу, зато што се веровало да су ствари које се тамо продају пуне бува. Уп. и Kluge 303 s.v. *Flohmarkt*.

биће¹ *биће* n. „створ, створење; оно што живи, што постоји“ (РСА), Ускоци (Станић), бачки Буњевци (Реић/Ваџија), књиж. и „живот; постојање, егзистенција; суштина, природа; оно што је карактеристично за некога, нешто“, заст. и „чињеница“, покр. „тело“ Е. Кумичић, „бављење, боравак, присутност“, „стање, положај“: „У злу је бићу!“ каже се о човјеку веома болесну В. Божишић, „имовно стање; имање“: Како ови Божић ... прославио, да Бог да и унапријед за много година у бољему бићу а у мањему грију НПр, Ти пос’јечи твога мила брата, | нек остане биће и имуће | мен’ и теби, драги господаре! НП БиХ (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), остао без бића *ib*. (Вук); *биће* „створ, створење“ Радимња (Томић II); кајк. *биће* Вараждин (Lipljin). — Српсл. **БИТИЕ** „постојање, стварност“: **УТЬ НЕВИТІА В БИТІЕ ПРИВІДЪ** (Даничић), XVII в. у *бићу* / *небићу* „у присуству / одсуству“ (Mažuranić), XVII–XVIII в. *биће* „тело“: Однејела би му у кљуну сврака биће, а не би ни дева ђудину НПосл Дубр. (РСА).

• Од псл. *bytje, глаголске именице од *byti > **бити**¹, уп. стсл. **БИТИЕ** „τὸ εἶναι, γένεσις“, слн. *bitje* „стварност; постојање; суштина, природа; стање, иметак; створење“, слч. *bytie* „постојање, стварност“, чеш. *bytí* „id.“, глуж. *byće* „постојање, створење; пребивалиште, стан“, длуж. *byše* „id.; живот, домаћинство“, полј. *bycie* „постојање, боравак“, заст. „при-

суство“, рус.-цсл. *бытие* „постојање, постање; рођење“, рус. књиж. *бытиё* „биће, стварност“, дијал. „случај, догађај“, нар. *бытьё* „живот, начин живота; иметак“, укр. *буття* „стварност, постојање; боравак, пребивање“, блр. *быццё* „живот; начин живота, стање; боравак, присуство“ (SP 1:484; ЭССЯ 3:156–157; Skok 1:160a s.v. *bīti*¹).

Изведеница суфиксом *-*је* од старог партиципа **byть*, уп. пољ. заст. *byty*, каш. *bęti*, блр. дијал. *быты* све „бивши“, рус. дијал. *бытой* „здрав, снажан“ (уп. SP 1:483 s.v. *byть* 2), *быто-прóжито* „било па прошло“ (СРНГ 3:356 s.v. *быть*), стсрп. **быть* у *БИТА ДАНА*, *БИТО ЗЗЕТО* (Даничић 1:95 s.v. *выти*). У готово свим слов. језицима мешају се народна значења („пребивање, пребивалиште; начин живота; имовно стање и сл.“) са апстрактним која се увелико наслањају на црквенословенска, даље су из ових изведене филозофске употребе за гр. τὸ ὄν, οὐσία, φύσις итд., које су дале повод ковању сложеница као *небиће*, *надбиће* (РСА), *пробиће*, *ирибиће*, *сабиће* (РМС). Мак. књиж. *биџие*, буг. књиж. *битиё* из руског (ЭССЯ 1.с.) или цсл. (SP 1:484); одатле и рум. књиж. *Bitie* „Постање (Прва књига Мојсијева у Библији)“ (Tiktin 1:333).

биће² *биће* adv. (part.?) „можда“: Неки кажу да Мијјало краде ноћу по поље, а ја мислим биће није он покрао све што се лётос украло у наш крај Црна Река (Марковић I), Бољевац (грађа ЕРСЈ), биће оће да се бије — да је наш [доктор на фронту], биће би ги примџја [рањенике] — биће воли шпорет — та кофа биће није добра Алексиначко Поморавље (Богдановић II 199).

- По пореклу треће лице једнине будућег времена од **бити**¹.

Уп. **бива**. Статус прилога (или честице?) облик *биће* < *биџи* *ће* попримио је на терену где је инфинитив потпуно нестало као категорија, па се будуће време описује обртима типа *ће (да) буде*. Полазиште је при том био тзв. дубитативни футур, за који Богдановић 1.с. наводи следеће потврде са истог терена: *џди вџди*, *биће доша мајстор* — *биће дуже свираа* — *биће га и даа* [решење]; уп. и: Страх је мене, *биће погинуо НП Вук*, *Млого га не карај*, *биће нешто и добра чинио* (РЈА s.v. *bīti*, *būdēm*). Чабејева претпоставка (Џабеј 2:223, 488) да алб. гег. *bice* „скоро, готово, умало што; можда, ваљда“ потиче одавде суочава се са фонетским проблемом замене алб. *c* [ts] а не *q* за срп. *ћ* и била би вероватнија ако би се допустила позајмица из неког источносрбијанског говора са *ч = ћ* (**биче*), али постоји и етимологија која алб. реч изводи из јсл. **биџ се*, пре из македонског него из српског (Svane 1992:271; Ylli 1997:29). Уп. у Призрену *бићу* s.v. **белћим** (могуће укрштање?).

бићерин *бићерџн*, *-џна* m. „чашица“ Н. Бартуловић (РСА), „id.“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бићерин* Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), *бићерџн* ји. Бока (ead. I); чак. (ЏДЛ); *бићерџнић* dem. Дубр. (Бојанић/Тривунац); и *бичерџн* Сумартин (Novaković), *биџерџн* J. Косор (РСА).

- Од ит. (вен.) *bicchierino* „id.“ (Skok 1:133 s.v. *bèhār*²; Šimunković/Kezić 34).

Ит. реч је деминутив од *bicchiere* „чаша“ < срлат. *bicārium*, истога крајњег порекла као **пехар**, уп. DELI 138.

биџираст *biḡirasī*, -a, -o adj. „разрок, зрикав“ (РСА).

- Нејасно.

Једина потврда у А. Kostić, *Medicinski rečnik*, Београд / Загреб 1956. Уп. можда тур. *büktek* „савијати“, *bükük* „савијен, крив“, рус. *кривой* „разрок“.

Бихаћ *Bìxāḥ*, -áḥa m. варош у зап. Босни на Уни, *Бџахаћ*, -a / *Бџиџа* / *Бџиџа* (РСА), *Бџаћ*, *Бџиџа* (Вук), Дубица на Уни (РСА), такође *Бџиџе* n.: Ал' је Бишће тама попанула НП (Вук; РСА), *Бишче*: Па је пише Бишчу на Крајину, | баш Турчину Бишчанин Алији НП Херц. (РСА s.v. *Бџишчанин*), *Бић* m.: Те оправи Бићу бијеломе НП Вук (Detelić 2007:48, 50), *Бџе* n. Ф. Јукић (RJA s.v. *Bihać*), ктетик *bìxāḥkū* / *бџаћкџи*, *Бџаћкџа* *Крџина* „Босанска Крајина“, етници *Бџишчанин* m., *Бџишчанка* f., хипокористик *Бишћанкуша* НП БиХ, *бџишчанскџи* adj. (РСА), презимена *Бишћан* m. (RJA), *Бџишчанин* НП Херц. (в. горе *Бџишче*), *Бџишчанин*, *Бићанин*, *Бичанин* (РСА). — Од 1217. *Civitas Bihig*, 1266. *de Bihig*, 1271. *Vuheg* (Skok 1924); 1592. под **Бихџемь** (ЗН 829°), 1597. **Близь Биџа града** (ЗН 883°), *Бихчанин* XVI–XVII в., *Бихаћани* XVII в. (RJA).

- Нејасно.

Проблематичан је гласовни историјат, да ли је у овом имену изворна група *-шч-*, *-иџ-* или *-(x)ḥ*. Skok 1924:290–292 претпоставља *Бихаћ*, ген. *Бихџа* > *Бишџа* (уп. *дахџе* > *даиџе* s.v. **дах**, *хџеџи* > *хџеџи* > *иџеџи* s.v. **хтеџи**). Треба имати у виду и да на западу с.-х. језичке територије *иџ* може рефлектовати *šč (за ареал облика *ишџе*, *бишџе* уп. Реметић 1985:361), као и да је у разним с.-х. говорима посведочен развој *шч* > *хч* (id. 198–199). Нема једнозначних паралела. Сазвучност са *Бџахаћ* m. зидине старог града у Далмацији, између Трогира и Каштела (Вук; РСА), *Бџахаћ* pl. као име околног предела (РСА) биће секундарна, јер је ту обичнији, а и изворнији, облик без *-х* *Биџаћ*, посведочен од IX в.: 852. *Vuaci*, 892. *Biaci*, 1078. *Biachi* итд., по Скоку од лат. (*praedium*) *Viatium* „Вивијатијево имање“, од лат. ЛИ *Viviatius* > *Viatius* (Skok 1924 l.c.). Другу могућу паралелу представља *Бџиџе*, поље код Мостара, с обе стране Неретве (РСА), 1382. **на Бисчи § Подграда** (Даничић; ПП 85), **Биш'чи** (ПП 85), 1418. **§ Бишч§** (Даничић), 1423. *Bisze sotto Blagay* (Vego 1957:15). Skok l.c. полази од облика *Бисџче* посведоченог 1428. и претпоставља посесив на *-jь од (ром.) ЛИ *Biste*, *Bisti*, *Bistius* забележеног у средњем веку у Дубровнику, уп. Jireček 1904:26. А. Лома у: Detelić 2007:49 указује на топониме *Вуш'* у Чешкој, 1360. *Bistcz*, *Bešt'* у Моравској, који се изводе као *-jь посесиви од ЛИ чеш. *Vušek*, пољ. *Vyszek* (Profous 1:263; Hosák/Šrámek 1:65; Rospond 1983:52);

уп. **Бишево**. Но и први помен чеш. топонима указује на **Bystč-* или **Bistč-* (?). Са с.-х. терена уп. још *Подбишиће* п. село више Таре, у близини Мојковца, *їддбишићкї* adj. Ускоци (Станић), *Бић* име планини у средњем Полимљу код Прибоја, придев одатле *Бишићански (град)* (СЕЗБ 4:304). Одвајајући западnobосански топоним од херцеговачког *Бишића* и далматинских *Бијаћа*, Skok l.c. своди га на *Biñt-jь, посесив на *-jь у мушком роду према *град*, од непознатог етимона (који је, такав како га он реконструираше, са меким полугласом, предаваним латинским *i*, *e* иза *h*, фонетски тешко могућ).

Бихор *Бїхор* m. предео у Полимљу између Берана и Бијелог Поља (РСА), Од Бихора и од Колашина НП (Detelić 2007:51), етник *Бїхорац*, -*брца* m. (РСА; РЈА), *Бїхорка* f., *бїхорка* „врста јабуке око Дрине“ Сарајево (РСА), *Бихорија* реј. „Бихорци“ Рожаје (Надзић); такође *Бїор* m.: Суводола и Биора равна (Вук; РСА), етник *Бїорац* (РСА), „муслиман из Санџака — Рашке“ Васојевићи (Боричић) ⇒ презиме *Биорчевић* Јасеница, *Бїјорац* id. ibid., Крајиште и Власина (РСА), једном и *Бївор* m.: По Бивора града згорио сам НП Вук (РЈА). — Од 1450. *in loco vocato Bichor* (Detelić l.c.), стерп. **Бихоръ**, **Быхоръ**: прими царъ Быхоръ оу Загорю 1455. (Даничић), ѿ мѣста глаголемога Николь-Пазада [дан. Бијело Поље] влизъ града Быхора 1560. (ЗН 618°), од XVII в. *Биор* / *Бијор* (РЈА), родом ѿ Биора 1776. (ЗН 3360°).

• Вероватно посесив на *-jь, у мушком роду према *град*, од псл. (?) *бухоръ, уп. пољ. топ. *Buchorz*, даље чеш. *Býchory*, полап. *Bichore*, рум. *Bihor* < мађ. *Bihar*, од XI в. (*comitatus*) *Byhoriensis*, стмађ. ЛИ *Bihor* 1211.

Уп. Kiss 110 s.v. *Bihar*; Trautmann 1948:106; V. Šmilauer, ZMK 22/1981:359–360; А. Лома у: Detelić l.c. Основна реч *бухоръ била би изведеница типа пољ. *znachor* „зналац“, блр. *жыхар* „жitelj“, од корена глагола *byti > **бити**¹ (Трубачев 2002:91), пре у апелативном значењу „обитаватељ, становник“ него као ЛИ (тако Svoboda 171, који на основу *Buchory* реконструираше стчеш. ЛИ *Buchor). Као самоназвање очувано у ограниченим енклавама (реч није нигде посведочена као апелатив!), она је, у употреби новопридошлих суседа, могла попримити дистинктивно значење „староседелац“, које се понегде пејоративизовало. Уп. и *Биорине* f. pl. село код Имотског (РЈА). Schramm 1981:207–208 узима да је име у Трансилванији предсловенско, а да су га у Полимље (и другде где се јавља) пренели у средњом веку влашки номадски пастири.

бихуде *бихуде* adv. „узалуд, без разлога“ Скарић (РСА).

• Од тур. *bihude* „id.“, поред *beyhude*, перс. порекла (Škaljić 142).
За порекло тур. речи в. Tietze 1:327 s.v. *beyhude*.

бихузур *бихузур* adj. indecl. „узнемирен, неспокојан“ Мостар, ~ (у)чинийи (*некога*) (im)pf. „узнемиравати, узнемирити, досадити, досађивати“ БиХ, такође *бихузурийи* impf. „id.“ Ј. Илић, *бихузурлук* / *бихузурлук* m.

„узнемиравање, неслога“ Мостар; такође *биџур* adj. indecl. Бања Лука, *биџур* (РСА), *биџур* Прошћење (Вујичић), *биџур*, и т. „неспокојство, узнемиреност“ ист.-бос. Ере (Реметић), *биџур чинићи* (некога), *биџур бићи* (некоме) БиХ, *биџурићи* impf. ib. (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *биџурићи* Златибор, *биџурлук / биџурлук* т. Бања Лука (РСА).

• Од тур. *bihuzur* „id.“, перс. порекла (Škaljić 142; Skok 1:695–696 s.v. (h)üzür).

Тур. реч је сложеница од перс. *bī-* „без“ и *huzur* „спокој“ < ар. *ḥuzūr* „присуство“ (Tietze 1:339), уп. **узур**.

биц *биц* interj. којом се бик намамљује на краву ЦГ (РСА), *биц / биц / биц* „id.“: Биц, јеле, биц, биц Ускоци (Станић), кајк. *биц* (с редукованим *и*) узвик којим се нераст ваби са паше или смирује при парењу Крашић код Јастребарског (Skok 1:145); *бицак*, *-ца* т. „нераст“ зап. Србија, Слав., *бицко* „id.“ Дубица на Уни (РСА), чак. *бицко* Дуга Реса и Карловац (Perušić I 39), Карловац (Finka/Šojat 1973), кајк. Вараждин (Lipšjin), *бицко* „id.“ предмет за дечју игру ’кирец’ (обично празна лименка)“ Туропоље (Šojat), *бицко* „нераст; ушкопљен прасац“ Озаљ (Тежак), *бицко* „крмак“ Гола (Večenaj/Lončarić); *бица* f. име крави Слав., т. „бик“ *ibid.*; *бица* т./f. назив за вепра и крмачу; f. „похотљива жена“ ЦГ (РСА), *бица* „id.“, *бицна*, *бицуша* све Ускоци (Станић); *бицаћи се* impf. „букарити се“: Свиње се бицају Хрв. (РСА), чак. *разбицаћи се* pf. „разјачати се, бујнути, букнути“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 59); сложеница *бицикџур* т. „онај који је брзоплет, непромишљен, недозрео“ Пива (Гаговић).

• Вероватно палатализована варијанта ономатопејског корена **buk-* који је у **бик**¹.

До палатализације је могло доћи најпре у императиву **buci* од иначе непосведченог **bukti* „рирати, мукати“ (уп. лит. *baikti* „id.“), са развојем значења као у псл. **bukati* „id.“ > срп. дијал. **бикаћи* ји. Србија „оплођавати (о бику)“, в. **бик**; за императивну сложеницу *бицикџур* уп. *најникџур* реј. „младић, момак“ Лика (РСА). Други превод истог корена у *буцаћи се* „парити се (о свињама)“, **букати се** „id.“. Skok 1:145 полази од горенаведеног узвика за вабљење нераста *биц!*, поредећи алб. *bic / mic, bicin* „прасе, сисанче“; уп. његово слично објашњење дечјих назива за свињу **гица** и **гуда** 1:629 s.v. *guć*. Облици *бицмила*, *бицмилџка* „бица, бицна (в.)“ Ускоци (Станић) вероватно укрштени са **бицмилет**; за *бицна* уп. *бицна* s.v. **бица**. Уп. и **бицкати**.

бица *бица* т. „развијен а непослушан и лењ младић“ Врање (РСА; акц.?), *бица* „крупан човек“ *ibid.* (Златановић), *бицоња / бицоња* „бица (в.)“ Врање, *бицан* „id.“ *ibid.*, *бицман* Пирот (РСА; акц.?), *бицман*, *бицмање* рл. „крупан и јак, а лењ и тврдоглав човек“ *ibid.* (Живковић; Златковић III),

„снажан човек; битанга“ Тимок (Динић), „битанга, ленштина“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), „овеће, позамашно парче хлеба“ Јабланица (Жугић), *биџман(ин)* т. „својеглав човек велике и неистрошене снаге“ Пирот (Златковић III), *биџманка* f. „битанга, ленштина (о жени)“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *убиџмани* се 3. sg. pf. „постати лењ и тврдоглав, својеглав“: Гле колкав је, у зуби да носи и тебе и мене, али му се не работи, па се убиџмани, ми се једемо од муће Пирот (грађа ЕРСЈ).

- Нејасно.

Можда од **биц**, премда се ареали не додирују; за метафоричан пренос сточарског термина на људе уп. *беслеме*, *беслемаћ* s.v. **беслема**, за хипокористични суфикс *-ман* уп. *раџман* поред *раџак* „патак“ према *раџа* „патка“ (Skok 1:367), *жаџман* s.v. **жандар**.

бицикати *биџикаџи* impf. „јашући живо, бурно терати коња да трчи, весело јахати“, ~ *се* „темпераментно се играти, јурцати, веселити се“, *биџикнуџи се* pf. „поиграти се“, *из-/на-биџикаџи (се)* „добро пројахати коња; извежбати, научити коња да се добро јаше; извежбати уопште; изиграти се, истрчати се, провеселити се; извештити се, извежбати се у нечему“, *џробиџикаџи* „јахати неко време, задовољити се јашући коња и терајући га да трчи и поиграва; чинити од некога шта се хоће, зауздати“, ~ *се* „наиграти се, задовољити се неке игре; брзо се кретати, јурити тамо-амо“ све Ускоци (Станић); *биџик* т. „јурњава деце, галама“ Прошћење (Вујичић), „id.; веселе“ Ускоци, *биџикан(џ)ија* f. „id.; гужва, врева“, coll. „деца или омладина спремна за игру, јурњаву“ *ibid.* (Станић).

- Нејасно.

Можда оноματοпејског порекла, у вези са **бучати**, *букаџи*, псл. **бук-* (в. **бик**¹), такође и са **цикати** ако је од *бџикати (за нулску базу корена уп. **бак**², **пчела**, сличну оноματοпеју *бџикати, в. **базакати**), тада сродно са **биц**, *бицаџи*. Уп., међутим, на истом терену *бецаџи се* „љуљати се, трзати се“, као и облик са вокализмом *-и- биџаљка* „љуљашка; дечје игралиште“ из Ускока (в. **бецати**). Са творбено-семантичке стране уп. у истом говору *избирикаџи*, *џробирикаџи* s.v. **бирати**², *џробиџаџи* s.v. **бињати**.

бицмилет *биџмилет* т. „лукава и подла особа“ Пива (Гаговић), „онај који измишља чудне ствари или се тако понаша; онај који је склон да превари, преварант“ Ускоци (Станић), в. **писмилет**.

бич¹ *биџ*, *бича* т. „flagellum; направа за гоњење или подстицање теглеће стоке, састављена од штапа и врвце (од коже или плетене кудеље)“ (Вук 1818; Вук; РСА), „врвца на бичу“: деца плету бич од рогоза или личине Дучаловићи (РСА), „некаква чврста, јака, отпорна трава“ Ускоци (Ста-

нић), „дрво са канџијом“ Војв. (РСГВ), „ударац бичем (као казна); не-срећа, напаст“ НП Вук, Његош, Д. Шимуновић (РСА), чак. (ЋДЛ), *бић* Криви Вир (Ракић), *бић* Лозан (Јоцић), *бич*, *бич'еџе* / *бић'ове* рл. Свиница, *бић'* *ibid.* (Томић I); кајк. *бић'* Гола (Већенај/Лончарић); деноминали *бичевати* *impf.* „тући бичем, шибати“, *бичевати* „*id.*“ Слав. (РСА), Војв. (РСГВ), *бићовати* бачки Буњевци (Рејс/Ваћлија), чак. (ЋДЛ), кајк. *бичувати* „бичевати“ Вараждин (Липљин), *бичувати* / *бечувати* *fig.* „кажњавати“ (РНККЈ); такође *бићнути* *pf.* „ошинути (бичем)“ Војв., Слав. (РСА), *бићне* 3. *sg.* „*id.*“ Црна Трава (грађа ЕРСЈ); *бићати* *impf.* „бичевати (в.)“ Прчањ (РСА), *бићати* „*id.*“ Војв. (РСГВ), чак. Вргада (Југишић), *бићало* / *бичало* *n.* „држало бича“ Сврљиг, Слав. (РСА), *бичало* „*id.*“ Криви Вир (Ракић), кајк. Вараждин (Липљин), *бичало* Лозан (Јоцић), Лужница (Ћирић), Пирот (Живковић), *бичалица* *f.* Слав. (РСА), Поткозарје (Далмација), *бичалица* „бич“ Св. Ђурађ (Sekereš VIII), *бичале*, *-a / -еџа* *n.* „држак од бича“ (Вук 1818; Вук; РСА), *бићале*, *-але* *m.* „држало бича“ Вировитица (Sekereš VI), *бичале* *f.* „*id.*“ (РСА), *бичале* Драгачево (Ђукановић II), *бичале* Вировитица (Sekereš VI), *бичалица*, *бичалук* *m.* Левач, „опута којом је везан бич за бичале“ Д. Милановац; такође *бићило* *n.* „*id.*“ Дубр. (РСА); *бичкарати* *impf.* „махати и пуцкати бичем“ Барања (Вук; РСА), *бичкарош* *m.* „гонич, човек који тера купљену стоку са вашара“ (РСГВ). — Српсл. **бичь**: и **сѣтворѣ** **ѣко бичь ѿъ вѣрви и все изгъна ис цѣвѣ** Мирослављево јеванђеље Јован 2, 15 (грађа ССРЈ); од XVI в. *бич* Држић, Гундулић, зап. лексикографи (РЈА).

• Од псл. **bičь* „*id.*“, **bičevati*, уп. стсл. **бичь**, мак. *бич*, буг. *бич*, заст. *бичувам*, слн. *bič*, *bičevati* поред *bičati*, *bičiti*, слч. *bič*, *bičovati*, чеш. *bič*, *bičovati*, глуж. *bič* „маљ, тојага“, длуж. *bic*, *bick* *dem.* „маљ, млат“, пољ. *bicz*, *biczować*, струс. *бич* „млат; бућкало за маслац“, рус. *бич*, *бичевать*, укр. *бич*, *бичувати*, блр. *биц* „млат; бич“, *бичавале* (Skok 1:162b s.v. *bičiti*; SP 1:247; ЭССЯ 2:94; ESJS 62).

Псл. реч је радна именица изведена суфиксом **-čь* од **biti* > **бити**², за образовање уп. **goničь* од **goniti* (Sławski 1974:102; Vaillant 4:538). Деноминал **bičati* само с.-х. и слн.; од њега *nomen instrumenti* **bičadlo* > *бичало*; за дубровачко *бићило* уп. слн. *bičiti*. Из словенских језика рум. (*z*)*bici(u)* „*id.*“, нем. *Peitsche* (Skok 1.c.). Војвођанско *бичкарџи* у другом значењу в. под **бичка**; вероватно је једно од два значења плод паретимологије. Уп. **бич**².

бич² *бић*, *бича* *m.* „прамен (косе, вуне, длаке)“ Херц., Матавуљ, БиХ, И. Андрић (РСА), Прошћење (Вујичић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), „перчин“ Ивањица, „млаз, прамен (облака, прашине, ватре, дима и сл.)“ Ђ. Јакшић, Пољица, „врста конопца (којим се везују уловљене моруне и

јесетре“ Д. Милановац, *би̇чић*, -а / -ића dem. „праменчић (косе, пређе)“ Пољица; придеви *би̇час̇и* „чупав, тршав (о обрвама)“ (РСА), *би̇чест̇и* „која има дугу кострет (о кози)“ Лозан (Јоцић), *би̇чевий̇и* „пун бичева вуне, вунаст (о овци)“ Сврљиг, *би̇чал̇ив* „пун чуперака (о коси)“; *би̇ч̇а̇љ* m. „сељачка кабаница од овчије вуне, обично црна“ Попово поље, *би̇ч̇а̇љлија* f. „id.“ Невесиње, *би̇ч̇а̇ш* / *би̇ч̇а̇ш* m. „чупав покривач са дугим бичевима вуне“ Карловац, Лика, *би̇ч̇ка̇ш* „id.“ (РСА), *би̇чкош* Сомбор (РСГВ); деноминал *зби̇чати се* pf. „замрсити се, запетљати се (обично о овчјој вуни)“ Лика (Ајџановић).

- Подложно различитим тумачењима.

Наизглед метафора од **бич¹** (тако Даничић, РЈА 1:284; Влајић-Поповић 2002:55), али такво значење осим буг. дијал. *бич* „витица“ Софија (БД 1:242, 2:70) није посведочено у другим словенским језицима (SP и ЭССЯ не наводе га ни за с.-х. s.v. *bičь), док у румунском има *biț*, mn. *bițe* „чуперак косе“, такође *viță* (*de păr*) „id.“ — одатле *биц* „прамен косе“ Сваница (Томић I), *бице*, -*џа* n. (?) „вуна“ Крашовани (РСГВ). Стога Skok 1:145 одваја *би̇ч* у овом значењу од псл. *bičь „flagellum“ — које су Румуни позајмили као *biciu* — и претпоставља да се ради о остатку „iz balkanskog pastirskog latiniteta“, коме у основ ставља лат. придев *vitteus од *vitta* „врпца, повезача“, уп. **бечва**. Међутим, рум. реч долази и у варијантама *bgھیț*, *ghiț*, *miț(ă)*, *suviță*, за које сам Скок признаје да су етимолошки нејасне (id. ib.). Уп. **биштек**. Прилог *би̇чк̇е* / *би̇чки* „на мртав чвор (о везивању)“ Банат (РСА) могао би спадати и овамо и под **бич¹**; за ову другу могућност уп. рус. *кнут* < стисл. *кнутр* „чвор“ (Фасмер 2:265).

бичак *би̇ч̇а̇к*, -*ака* m. „нож, бритва“ Вук, Сврљиг (РСА), *би̇чак* ТЈ Осат (Anonim 1955:90; Шћепановић/Ђукановић 142), *бичак* (Грђић-Бјелокосић 1900:590), такође *бичак̇ија* f. „кујунцијска алатка“ Косово (Елезовић I), *бич̇ак̇чија* m. „ножар“ БиХ (РСА), *бич̇ак̇чија* „id.“ Косово (Елезовић I), *бич̇ак̇чија* Призрен, *бич̇ак̇чи̇ски* adj. ibid., *бич̇ак̇чи̇љк* m. „ножарско занимање“ ib. (Чемерићић), презиме *Бич̇ак̇чи̇ћ* БиХ; *бич̇а̇г̇џија* m., *бич̇а̇г̇џи̇(ј)ски̇* adj. Србија; *бич̇ак̇клија* f. „кујунцијска алатка, мало спљоштено длето за учвршћивање камена у прстену“ Призрен (РСА); *бич̇аж̇ица* „бритва“ ТЈ, ~ *шумна* „сабља“ ТЈ (Грђић-Бјелокосић I.с.); такође *бичег* m. „ножарска алатка у облику гудала за окретање бургије приликом бушења“ Расина (РСА), *бир̇ч̇а̇г* „нож“, *и̇ш̇ум̇ни̇* ~ за *ла̇ња̇ње ван̇и̇јаче* „бритва за бријање“, *бир̇ч̇аж̇ица* f. „id.“ све бањачки ТЈ Осат (Anonim 1955:91); овамо можда и *би̇чиновац* m. „велики нож“ (Вук; РСА). — Од XVI в. *бичак* поред *бичаг* Марулић, *бичах* Хекторовић (РЈА).

- Од тур. дијал. *biçak* „нож“ Призрен (Jusuf 162), одатле дијал. *biçakçi*, *biçakçilik*, поред *biçak* (уп. Skok 1:145–146; Škaljić 141); уп. мак. *бичакчија* (Јашар-Настева 73), алб. *biçak* (Boretzky 1976:26, 174).

Тур. *biçak* је домаћа реч од *biçtek* „сећи“, које је од општетурске глаголске основе *biç-* (ЭСТЯ 2:158–161; Eren 50; Tietze 1:331). Расинско *бичег* можда укрштено са **бич**¹. Реч је потврђена и у источним и западнословенским језицима, о чему детаљније Г. Ф. Одинцов, *Этимология* 1980:130–132. Уп. **бичим**, **бичити**.

бичим *биџим* м. „крој“ Косово (Елезовић II 501), *бичимлија* „лепога кроја (о одећи или обући)“ Призрен (Чемерикић), *бичимсџз* adj. indecl. „незграпан, лошега кроја“ Косово (Елезовић I.c.), *биџимсџз* „id.“ Призрен (Чемерикић); такође *бичум* м. „крој“ БиХ, *бичумли* adj. indecl. „лепо грађен“ ib. (Škaljić).

- Од тур. *biçim* „id.“, *biçimli*, *biçimsiz* (уп. Škaljić 141; Skok 1:145–146). Балкански турцизам, уп. мак. *бичим*, дијал. *бичимсџс* (Budziszewska 1983:27), буг. *бичимљ*, *бичимсџзљ*, алб. *biçim*, *biçëm*, *biçimsiz*, *biçimsëz*, *biçimsyz* (Boretzky 1976:26).

Тур. *biçim* „крој“ је домаћа турска реч истог крајњег порекла као *biçak* (в. **бичак**), *biçtek* (в. **бичити**, **бичкати**), уп. Tietze 1:336.

бичити *бичити*, *-џм* (sic! — s. acc.) impf. „сећи, тестерисати“: Бичити значи малом тестером званом бичкијом сећи дрва за пећ — краће Тупижница (РСА; инф.?), *биџим* „id.“ Пирот (Живковић), Лужница (Ђирић), *биџи* 3. sg. Тимок (Динић), Пирот (Јовановић Б.), Каменица код Ниша, *избиџи* pf. ib. (Јовановић В.), Тимок (Динић), *избиџим* Лесковац (Митровић), *разбиџи* 3. sg. Пирот (Јовановић), Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Каменица код Ниша, ~ *се* „располовити се“ ibid. (Јовановић В.), *разбиџује* impf. Бучум и Бели Поток (Богдановић I s.v. *бичкија*).

- Од тур. *biçtek* „сећи, резати“ (РСА 1:591), можда преко **бичкија**; уп. мак. (*из-*, *џо-*)*бичи*, буг. (*за-*, *из-*, *на-*, *по-*)*биџа*.

Тур. глагол је домаћа реч од општетурске глаголске основе *biç-* (ЭСТЯ 2:158–161; Eren 50; Tietze 1:331), уп. **бичак**, **бичим**, **бичкати**, **бичкија**. Пада у очи југоисточни ареал, који се наслања на бугарски, али уп. под **бик**¹ *биџити* из источне Босне, где дефиниција значења упућује на *бик* „taurus“, али у примеру се ради о сечењу дрва.

бичка *биџка* f. „бритва“, *биџкаш* м. „занатлија који прави бичке“, *биџкарош* „онај ко увек носи бичку са собом“: Бичкарош се са бичком фектује [мачује], а оће и да убоде (РСГВ).

- Од мађ. *bicska* „id.“.

Према EWU 104, мађ. реч, потврђена тек у XVIII в., свакако је турског порекла: или домаћа преоблика турцизма *biczak* „кама; мач“ (од куманског *bīčaq* „нож, кама“, в. **бичак**) или непосредно позајмљена из неког тур. језика, нпр. ујг. *bīčγu* „нож“, осм. *bicki* „тестера; обућарски нож“ (в. и **бичкија**). Уп. и **бичкаш**, за *bīčkāroш* уп. **бич**¹.

бичкати *bīčkāiti*, -ām impf. „кројити, шити“ Сисак, *бичка* f. „врста опшива или веза“ *ibid.* (РСА).

- Нејасно.

Можда од тур. *bīčtek* „сећи, кројити“ (тако РСА 1:591), или од мађ. *bicska* „нож“, које је само у крајњој линији истог, турског порекла, в. **бичка**.

бичкаш *bīčkāш*, -āша m. „лопов, скитница, битанга“ Војв. (Вук; РСА), Сомбор (РСГВ), „разуздано момче, свадљивац који посеже за ножем“ бачки Буњевци (Sekulić), *bīčkoш* „id.“ Војв.; овамо вероватно и *bīčkāш* „повећи сом (од 10 килограма)“: бичкаши су јако немирни, тешко их је смагати Срем (РСА).

- Од мађ. *bicskás* „id., убојица, силеција“; уп. рум. *bicikaș* „id.“ (Skok 1:146; Hadrovics 145).

Мађ. реч изведена је од *bicska* „нож“, в. **бичка** и уп. тамо *bīčkāroш*. Ареал говори против везе са глуж. *bič(k)* „силеција, мегданција“, длуж. *bičk* „id.“, *bic(k)* „клипан; простак, грмаљ“, све и „батина, тојага; бич“. Овамо можда *bīčkara* f. „несташна жена“ Бачка (РСА), или под **бич**¹, уп. тамо *bīčkāroш* „гонич (стоке)“.

бичкија *bīčkija* f. „тестера“ (Вук), Левач, Ваљевска Колубара (РСА), БиХ (Škaljić), ист.-бос. Ере (Реметић), „крив нож за сечење коже“ јуж. Србија (РСА), БиХ (Škaljić) „бритва“ *ib.*, Србија, „стругара“ Пирот (РСА), *bīčkija* „тестера“ Златибор (Миловановић), *bīčkija* „id.“ Левач (Симић), Драгачево (грађа ЕРСЈ), *бичкија* „обућарска алатка, врста ножа за кројење“ Призрен (Чемерићи), „тестера“ Лесковац (Митровић), Врање (Златановић), Каменица код Ниша (Јовановић В.), Лужница (Ћирић), Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Јабланица (Жугић), Црна Трава (грађа ЕРСЈ), *бичкија* „врста сарачког ножа“ Војв. (РСГВ), *бичкиче* n. dem. Јабланица, *избичкијам* pf. „истругати дрва“ *ibid.* (Жугић), *бичкиција* m. „стругар“ (РСА); такође *бичкија* f. „тестера“ Лужница (Ћирић), Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок (Динић), Пирот (Живковић), црно-травска Кална (Богдановић III), *бичкија* „id.“ (РСА), *бачкија* Лесковац (Митровић), *бичкија* *ibid.*, Ниш, Црна Трава, *бичкијати*, -ām impf. „сећи, тестерисати“ Ниш, Црна Трава, *избичкијати* pf. Ниш (РСА).

- Од тур. *bički* „id.“, *bičkici* (Skok 1:145–146 s.v. *bičak*; Škaljić 141). Балкански турцизам, уп. мак. *бичкија* (Јашар-Настева 74), буг. *бичкија*, рум. *beschie, bișchie, bașchie*.

Домаћа турска реч (Tietze 1:331), истог крајњег порекла као **бичак**, **бичим**, **бичити**.

бица *бица* т. „закржљао човек, мали коњ“ (РСА), БиХ (Škaljić), *бица* „id.“ Васојевићи (Боричић), *бицо*, *-a / -ē* „закржљало говече“: Бицо означава неразвијено говече с несразмерном главом и малим роговима Пожега (РСА), Ускоци (Станић), „љут, лош дуван“ ЦГ, „дежмекаст а opak човек“ *ib.* (РСА), Ускоци (Станић), надимак *Бица* (РСА), *бицица* dem. Ваљево (ред.), *бицоња* „љут, лош дуван“ ЦГ (РСА), „закржљао во, јунчић“ Ускоци (Станић), *бицџа* нур. име бичу, „момчић“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *бицоџа* „закржљао во“ ЦГ (РСА), *бицак* „закржљао (човек)“, надимак Лесковац (Митровић), *бица* Левач (Симић, без значења), *бица* f. „опака жена“, *бицока* „id.“, *бицоша*, *бицуља* све ЦГ (РСА), „закржљало говече“ Ускоци (Станић), Пожега, *бицуљан* т. „id.“ *ib.* (РСА); овамо можда и *беца* f. „жена малог раста“: Окретна је она беца ко зврк Пива (Гаговић).

- Нејасно.

Уп. можда буг. дијал. *биже* обраћање волу од миља (ПРОДД). У турским дијалектима постоји низ сазвучних речи, али се не види која би представљала непосредан предложак с.-х. породице. Уп. пре свега *bicik* „мали, ситан, закржљао“, *bicik bicik* „id.“, *bicimcik* „закржљао; мали; мало“ (DS 682), *bic* „копиле; младаца, изданака“ (DS 679), вероватно у вези са тур. *bir* „један“ (Tietze 1:336; в. бир²) као дијал. *biçit* од *bir çift* „један пар“ (DS 683). Најближе једно другом стоје *bicik* и лесковачко *бицак*; насловно *бица*, као и *бицо*, имају нагласак хипокористика где је првобитна основа могла бити скраћена. Škaljić 142 изводи од тур. *büçür* „мален, малог раста“, уп., из исте тур. породице (за чије порекло в. ЭСТЯ 2:286; Tietze 1:403), *bucirik* „слаб човек“ (DS 776), *bucud* „низак човек“, *bucur* „малог раста; закржљао“ (DS 777). Мало је вероватно извођење од тур. *riç* „закржљао, недоношче“ (РСА 1:592). Уп. **баца**². Овамо можда хапаксно *бицаџи*, *-a, -o* adj. „гицав, чворнат (о чокоту)“, само у народној здравици из Левча: Да пијемо чашу вина за ... беле лозе гроздове, у дну бицата, у среди родната, а у врху шумата (РСА), укрштено са **гица**?

биша *биша* f. „ларва инсекта тврдокрилца поткорњака, *Ips tyrographus*“: кад се дете оспе, посипљу га прашком иструлелог дрвета, што нека мала животињца (у нас је зову биша) измрви ... ситно ка брашно ЦГ (?), „маслинов поткорњака“ Пољница (РСА), „ларва нарочитог инсекта“ Стара ЦГ (Пешикан), „црвићи наметници који се нахватају за дно дрвенога чамца под морем“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „црв који нагриза дрво“ Будва и Па-

штровићи (Lipovac-Radulović II, s. acc.), „id.“ сз. Бока (Musić), „id.; досадна особа“ ји. Бока, „посип“: комад боровог дрва у које би била биша ... тѣм прахом [су] посыпали мјесто пудера ... не би се никад дијете зајело доље Тиват, Мрчевац, Кавач (Lipovac-Radulović I), „прашина од труљења да-сака“ ЦГ (РСА); чак. (ČDL), *би́са* Вис (Roki); *бишевина* coll. „црвоточина, трулеж“ ЦГ, чак. *бишовина* „црвоточни прах“ Брач (Šimunović); *бишив* adj. „црвоточан; труо“: зоб бишава, а сијено гњило В. Калев, чак. *бишив* Мошћенице (Ribarić); *бишлив* (РСА), чак. *бишџџф* Орлец (Houtzagers); деноминали *бишаџи* impf. „распадати се од црвоточине, трунути“ ЦГ, Пољица (РСА), *бишаџи* Стара ЦГ (Пешикан, без значења), *избишаџи* pf. „иструнути“: Ваља дрво посџи баднџвога мџсеца, а оставити га до Петрова дне на откритој поляни да га бие лед и киша, сунце и врућина, па ... неће лако сагњити и избишати М. Медић (РСА), *избишаџи* „id.“ Загарац (Ћупићи), ји. Бока (Lipovac-Radulović I), чак. (*из-*)*бишаџи* Селца (Vuković), *џбишаџан*, *-ана*, *-ано* pass. pt. „изједен од мољаца, црвоточан“ сз. Бока (Musić), *избишан* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović I), *бишав* adj. Загарац (Ћупићи s.v. *избишаџи*), чак. *бишав* Трогир (Geić/Slade-Šilović II), *из-/о-бишавиџи* (сe) pf. „иструнути“ (ČDL); *бишоџина* f. „бишевина (в.)“: Бишотина је од бишати. Нешто што је избишало, сасушено, иструло ЦГ (РСА); такође *беш* m. „прашак добивен труљењем дрвета“ Будва и Паштровићи, *бешав* adj. „исцрвоточен“ *ibid.* (Lipovac-Radulović II); чак. *буша* f. „црвоточ у пасуљу, грашку и сл.“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); *брша* „дрв у дрвету; црвоточина“ Лика (РСА), Вргада (Jurišić), чак. и *бри* m. Истра, Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *бри* Орбанићи (Kalsbeek); *бришив*, *бришлив* adj. „црвоточан“ зап. крајеви (РСА), чак. *бришџџф*, *-џва*, *-џво* „црвоточан“ Орбанићи (Kalsbeek).

- Вероватно од вен. *bissa* „змија“ у изразу *bissa (dei legni)* „брума, црвоточина“ (Vinja 1:56).

Вен. *bissa*, ит. *biscia* „(водена) змија“ је од лат. *bestia* „животиња“, в. **бестија**, уп. **беча**, *бишица* „змијица“ XVIII в. Кавањин (RJA). У горенаведеном ит. изразу треба претпоставити значење „животињица, црв из дрвета“; та иста реч означава и једну врсту шкољке (*Teredo navalis*) која растаче пловне објекте (Воерио), уп. горе значење *биша* из Дубровника. Поморски термин могао се пренети на сваку црвоточину (Musić 135) и раширити у копнено залеђе. Варијанта *буша* вероватно према **бушити**, *бриш-* можда укрштањем са *брс* = **бирза**, или преко *бџи, уп. **батрљ**; уп. и *брша* „богиње“ (РСА), за *беш*, *бешав* — **беша**. Није јасно *виш*, *-а* m. „врста мољца који нагриза суво дрво“ Загарац, које у истом говору у изведеницама алтернира са *б-*: (*из-*)*вишаџи* = (*из-*)*бишаџи* (im)pf. „поста(ј)ати *бишав* / *вишав* (о дрвету)“ (Ћупићи).

Бишево *Бишево* п. село код Рожаја (ИМ), презиме *Бѝшевац* т. (РСА), Косово (Елезовић I). Бишевићи *Бишевићи* т. рl. село код Руда (ИМ).

- Посесивни придев у средњем роду према *село* од псл. ЛИ *Буџь, уп. стпољ. ЛИ *Byysz*, пољ. топ. *Byzewo, Byzewy, Byzowa, Byzów*.

За пољ. ономастичке паралеле в. Nieckula 1971:41. Презиме *Бѝшевац* првобитно етник: *, „становник Бишева → досељеник одатле“; топ. *Бишевићи* патронимик од исте придевске основе. Овамо можда и *Бѝшево* п. острво са истоименим селом ји. од Виса (РСА), чак. *Бѝшово* id., етник *бѝшовјор* т., *бѝшовјорка* ф. (ЏДЛ). Skok 1:158; id. 1950:228 претпоставља ту у основи предсловенско ЛИ, полазећи од историјских записа 1181. *de Bucí*, 1226. *de Visco*, 1289. *de Bucí*, 1226. *de Busi*; с обзиром на данашњи облик имена, једино овај последњи чини се исправним, а он се да схватити као латинизација слов. придева *Буџевъ; средњи род и ту и у **Ластово** најпре према **острво**, што може бити од интереса за утврђивање некадашње распрострањености те речи на Јадрану, уп. Лома 2000:101.

***бишина** (?) само као топ. *Бѝшина* ф. село у сев. Босни код Дервенте (РЈА), село у ист. Босни код Власенице (ИМ, с.асс.), планина *ibid.* (Вук; РСА), планина у Херцеговини код Мостара (РЈА); *небишина* ф. „лоше, неплодно земљиште“ Ужице, Златибор (РСА), „неплодно тло, ливада са слабом травом, земљиште на коме слабо успевају усеви или расте трава“ Ускоци (Станић), *небѝшине* рl. „пространо земљиште лошег квалитета“ Васојевићи (Стијовић).

- Подложно различитим тумачењима.

Апелатив *небишина* да се анализирати као *ne-byš-ina „место од којег не може бити користи“, што би био значајан архаизам с обзиром на одраз старе футурске основе *буџ- од *бути, уп. стсл. **бѝшашт**- „будући“, стчеш. *probuŕšcný* „користан, пробитачан“ (SP 1:482), а и на рефлекс изворног значења тог глагола „ницати, расти“, уп. **бити**¹. Но основни облик без негације *буџина није посведочен ни на с.-х. терену ни другде, а наведени топоними и ороними показују, у мери у којој је познат, другачији акцентолошки лик и могли би бити другог порекла. Може се помишљати и на првобитан орографски термин *обвуџина или *обвуџьна, уп. псл. дијал. придев *обвуџьнъјь „овиши, повисок“ у стчеш., чеш. заст. *obvuŕŕnŕj*, (ст)слч. *obvuŕŕnŕj*, уп. и пољ. дијал. *obwysno* adv. (ЭССЯ 31:117, где се -š- објашњава утицајем компаратива *вуџе), са декомпозицијом **obv-* > *b-* као у **бесити**, **битољина**, евентуално и развојем *-(*ь*)*na* > -*ина* као у *Јагодна* > *Јагодина*, *Осѣчна* > *Осечина* итд. (Лома 1997:7–9, уп. и **Баточина**).

бишка *бѝшка* ф. „опушак“ Врање, Ниш (РСА), *бѝшка* „id.“ Врање (Златановић), Лесковац, *бѝшко* т. „човек који се радо користи туђом цигаром“: Не давај на тога бѝшка цигару, нека си једанпут и он купи *ibid.* (Митровић), *бѝшкѝр*, -*ѝра* „скупљач опушака“ Врање (РСА; акц.?).

- Подложно различитим тумачењима.

Најпре од *бишиќа, домаће изведенице на -ка од алб. *bishti i cigares* „id.“, досл. „реп (*bisht*) цигарете“, уп. **бишт**, **биштук**. Но може се поћи и од глагола (*из-*)бишкаџи као локалне варијанте од **бискати** < *об-искаџи* (в. ***бишкати**) и схватити *бишкар*, *бишко* као називе за вршиоца радње „сакупљач“ или „онај који унаоколо иште, мољака“; у том случају *бишка* би био поствербал „нешто нађено“ или „нешто измољено“.

***бишкати** *бишкам* *impf.* „њушкати“: Да свиње боље њушкају (бишкају) по земљи набацују овас Лесковац (Митровић).

- Нејасно; уп. буг. дијал. *бишкам* „разбацити“ Софија (БД 2:70), „померати, премештати; гурати у страну“ Родопи (id. 130).

Можда у вези са мак. и буг. дијал. *бишка* „свиња“ (мак. потврда ушла у РСА!); или варијанта од **бискати**, основа *бишк-* укрштањем инфинитивне (*биск-а-*) и презентске основе (*бишч-* > *биши-*), уп. тамо *избишкаџи из Врања; одатле, са *чк* < *шк* као *чкола* < **школа** итд., можда и *избишкаџи* *pf.* „истражити, пронаћи; напабирчити“, *избишкаџи* / *избишкаџи* *impf.* „истраживати, испитивати; пробирати, извољевати“ Мачва (РСА). Или итеративно-деминутивно образовање на -*каџи* од (такође нејасног) **бешати** „скупљати“, са променом коренског *e* у *и*, карактеристичном за призренско-тимочке говоре (нпр. *огрибам*, *исџириса*, уп. Ивић 1985:115 § 117); пада у очи рима са глаголом *ришкаџи* којим се иначе означава та радња свиња (коју узгајивачи подстичу, јер се њоме побољшава земљиште), али и са *бушкаџи* (превој *у : *и, уп. **бушити**?).

бишкати се *бишкаџи се*, -*ам се impf.* „туђити се (од некога)“ Дубица на Уни, свијет га се бишка НПР Кордун, Што се бишкаш толико, канда ми тебе не познајемо Банија (РСА).

- Нејасно; уп. можда буг. дијал. *бишкам* „(снажним, брзим ударцем) одбацити нагоре или у страну“, *бишвам* / *бишина* „(од)гурати (обично са омаловажавањем)“.

Можда, са *чк* > *шк*, *бишкаџи се „терати бичем од себе“? Но питање је да ли се *и* може изводити из *ч* у буг. примерима; за њих уп. ***бишкати**. Влајић-Поповић 2002:239–240 помишља на иначе непосведочено *бухати као превој од *бухати. Ако се буг. глагол остави по страни, можда икавски од *бџскаџи „говорити некоме *бџ!*“ (тј. *беџи!*, в. **бежати**).

бишницарити *бишницариџи* *impf.* „бавити се илегалним послом, шверцовати“ Ченеј (Марић).

- Нејасно.

По усменој сугестији Луке Бренеселовића, студента права из Београда, можда од нем. дијал. *Schnitz(e)* „(спретна или пресна, провидна) лаж“ (DtWb); у том случају,

ваљало би претпоставити деноминални глагол **beschnitzen* „лагати, варати“ и од њега радну именицу **Beschnitzer* > **бишницар*.

бишофтерка *бишòфѿѿрка* f. „виртшафтерка, жена која неожењеном човеку води домаћинство“ (РСА), в. **виршафт**.

бишт *бишѿѿ* m. „срчаница (део на запрежним колима)“ Словиње (СЈ 4/1–2: 275), *бишѿѿ* „id., мотка која спаја предњу са задњом крстином“: овò биш (sic!) је шиптарска реч сев. Метохија, *бишѿѿарица* f. „id.“: Јану се деца на биштарицу па се возурàју *ibid.* (Букумирић IV).

• Нејасно.

Можда од алб. *bisht* „реп“, такође о предметима „дршка, држаље“. Алб. реч нема задовољавајућу етимологију, уп. Meyer 38; Çabej 2:496; Demiraj 1997:103; Orel 27. Уп. **бистек**, **биштек**, **биштикати се**, **биштук**.

биштек *бишѿѿек* m. „јака жила, затегнут мишић; канција“; „снажна, жилага животиња (во, ован и сл.); снажна, једра, храбра особа“ Ускоци (Станић), „врло снажан, храбар момак; немиран дечко, обешањак“ ЦГ (РСА), „пристасао, снажан младић“ Прошћење (Вујичић), „једра, снажна здрава особа (обично женска)“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *бишѿѿеклиа* „id.“; деноминали *бишѿѿекати* *impf.* „тући камцијом“, ~ *се* „међусобно се тући камцијама“, „полетно и снажно се играти“, *избишѿѿекати* *pf.* „истући, изударати“, *забишѿѿечѿѿи* „оснажити се, осилити се“, *убишѿѿечѿѿи се* „укочити се; постати тврд, укрутити се (о мишићу)“ све Ускоци (Станић).

• Нејасно.

Формално би могло бити истог крајњег порекла као **бистек** < алб. *bisték*; варијанта **bishték* није посведочена, али је сасвим реална (в. тамо), но значења срп. речи нису непосредно изводива из албанског „плетеница, витица“, већ само сводива на заједничку семантику плетења, упредања, којим се власи, струне, жиле и сл. затежу; и бичеви се плету, уп. *ѿлетѿене камѿије* НП (Вук II 34^о, 49), рус. *плеть* „бич“; ако је алб. реч доиста изведена од *bisht* „реп“, тај етимон са својим другим изведеницама (уп. овде **бистек**, **бишт**, **биштикати се**, **биштук**) не поседује одговарајући семантички потенцијал. Са те стране може се поредити рум. *biț*, *viță* и сл. „увојак, прамен (косе, вуне)“, коме Скок тражи заједнички извор са с.-х. **бич**² „id.“ у лат. *vitta* „врпца“, **vitteus*, од истог пие. корена као у **вити**, *витица*, али је у формалном погледу то поређење проблематично — што важи и за случај да је *бич* „прамен“ истог порекла као **бич**¹. Уп. и алб. *bisk* „грана, стабљика“, највероватније славизам од **bičьkь*, деминутива од **bičь* (Orel 27); повратна позајмица — али у другом значењу слов. предлошка! — могла је поћи од алб. множине *bisq(e)*. Независно од тих могућих паралела, а полазећи од значења „мишић“, за *бишѿѿек* би се можда смело помишљати и на лат. деминутив *pisciculus* од *piscis* „риба“ (уп. **пеш**, **пешикан**, **пискор**), с обзиром на значење

„мишица“ у ит. *pesce*, вен. *peseto*, уп. *рибућ* „мишић“, за гласовни развој рум. *pește* „риба“, **биж** < лат. *pisum*; *-ul* је могло отпасти тако што је идентификовано са рум. постпозитивним чланом.

биштикати се *бишићкаџи се* impf. „ашиковати“: Ова се жена биштика — много се забавља са мушкарцима, није озбиљна ЦГ (РСА).

- Подложно различитим тумачењима.

Можда у вези са **биштек**, уп. тамо *бишићкаџи се* „полетно и снажно се играти“, или са алб. *bisht* „реп“ (уп. **бишт**), *luan bishtin* „махати репом, кокетирати“, са семантиком као у *врџирејка* „ветропираста, нестална жена“ (РСА); уп. и алб. *bishtnoj* „шеврдати, околиштити и сл.“. Овамо можда и *бишићела* f. „жена која се добро не влада, која воли да се подаје, похотљивица“ Ускоци (Станић), ако није универбизовано од синтагме *(*која*) *би шићела* („хтела“), уп. *хоћка жена* s.v. **хтети**, **похота**.

биштук *бишићук* m. „гашњача, мала петролејска лампа без стакла“ ЦГ (РСА).

- Од алб. *bishtuk* „светиљка, свећњак“.

Алб. реч значи и „морски лук, *Scilla maritima*“ и вероватно је у вези са *bisht* „реп, стабљика, дршка“, в. **бишт**.

бјагњити *бјагњити се* (се), *-им се* impf. „јагњити се“ ЦГ (РСА), *бјагњити се* „id.“ Стара ЦГ (Пешикан), *(б)јагњити се* Загарач (Ћупићи), *објагњити* pf. „ојагњити“ (Вук; РСА), Прошћење (Вујичић), „побацили јагње“ ЦГ, ~ *се* „донети на свет младунче (о овци)“, „доћи на свет (о јагњету)“ ЦГ (РСА), *објагњити се* „ојагњити се“ Рожаје (Надџић), *о(б)јагњити се* Загарач (Ћупићи), *објагњити се* Дробњак, Грбље, Врчевић; *бјагњило* n. „јагњење оваца“: Овчије млађење зове се ‘јагњило’ или ‘бјагњило’ Кучи, *бјагње*, *-еџа* „јагње“ ЦГ, *бјагњад* f. coll. *ibid.*, *објагњеница / објагњеница* f. „овца која се ојагњила“ Кучи (РСА), *објагњеница*, *-е* „id.“ Прошћење (Вујичић); такође *бљагњити се* impf. ЦГ (РСА), *бљагњити се* Пива (Гаговић), Ускоци (Станић), *обљагњити се* pf. Пива (Гаговић), Ускоци, *обљагњити се* *ibid.* (Станић), ист. Херц. (РСА); *бљагње*, *-еџа* n. „јагње“ ЦГ, *бљагњад* f. coll. *ibid.*, *бљагњица* f. „јагњица, женско јагње“ *ib.* (РСА), *збљагња* adj. f. „сјагња“ Ускоци, *обљагњеница* f. „ојагњена овца“ *ibid.* (Станић), *обљагњеница* „id.“ Пива (Гаговић).

• Декомпоновано од псл. **ob(ъ)-(j)agniti se*); уп. псл. дијал. *bagniti se „јагњити се“ у буг. *багни се* „id.“, чеш. *bahniti se*, слч. *bahnit' sa*, глуж. *bahníc (so)*, длуж. *bagnís (se)*, пољ. дијал. *bagnić się*, каш. *bagnic są*; пољ. дијал. *bagnię* „јагње“, стукр. *багня* „id.“, блр. *багня*, слч. дијал. *bahniatko* „јагњешце“ (SP 1:177; уп. ЭССЯ 26:92 s.v. *obagniti se; Лома 2000:603).

В. и БЕР 1:24; Machek 221; Schuster-Šewc 12; SEK 1:82; ЭСБМ 1:266. Декомпозиција је још прасловенска, али није извесно да ли се срп. дијал. облик изводи непосредно од псл. варијанте **obь-agniti* > *објагњити*, или, као горе наведени облици из других слов. језика, од **ob-agniti* уз секундарно наслањање на *јагњити*, **јагње** (обе алтернативе допушта Лома l.c.), или је пак позније настао на срп. терену независном, а паралелном декомпозицијом *об-јагњити* > *о-бјагњити*, која је била подстакнута чињеницом да је нормалан с.-х. облик свршеног вида *ојагњити* (Вук); за дијал. *објагњити* и сл. в. s.v. **јагње**. Тамо где *објагњити* постоји упоредо са *бјагњити* тешко је пресудити који је облик примаран.

бјака *бјака* f. „белило, козметичко средство за улепшавање“: Што стекоше, све у бјаку даше НП Приморје (РСА), „id.; бели прах којим се мажу летње ципеле“ Дубр. (Бојанић/Тривунац; Musić), „бела боја којом се бојадишу чамци“ Лепетане (Musić), *бјака* „бела боја у праху за ципеле“ Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), чак. *бијака* „id.“ Брусје (ČDL), такође *жбјака* ји. Бока (Lipovac-Radulović I); заст. *бјакаџи* (се), *бјакаџ* (се) impf. „белити (лице)“ (RJA), *набјакаџи*, *-аџи* (се) pf. „обелити (се), напудерисати (се)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац). — Од XVII в. *бјака* (RJA).

- Од ит. (вен.) *biacca* „белило“ (Skok 1:166).

бјанкарија *бјанкарија* f. „бело рубље“ Д. Шимуновић, ЦГ (РСА), „id.“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *бјанкарија* Будва и Паштровићи (Lipovac-Radulović II), чак. *бјанкарија* Трогир (Geić/Slade-Šilović II), *бјанкарија* Вис (Roki), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), Селца на Брачу (Vuković); *бјанкаријица* dem. „дечије рубље; рубље које у скромној количини припада одраслој особи“ Дубр. (Бојанић/Тривунац); такође *бјанкерија* Бока (РСА), *бјенкарија* Сасовићи (Musić), чак. и *бијанкарија* Вргада (Jurčić), *бијањкарија* Брусје (ČDL).

- Од вен. *biancaria*, ит. *biancheria* „id.“ (Musić 135).

Skok 1:168 s.v. *blankitovan* наводи само ит. етимон.

бјегљив *бјегљив*, *-а*, *-о* adj. „који бежи, измиче из руку, клизав“: Кад се пређа слабо навије, не може се ни платно код ткања добро развијати, те се каже: ал’ је платно бјегљиво, ал’ су жице тргљиве Лика (РСА s.v. *бегљив*).

- Од псл. **bęgti* > *-бећи*, в. **бежати**, уп. слн. *begljiv* „летимичан, непостојан“, рус. дијал. *бегли́вый* „брз (о коњу); склон бежању (о домаћим животињама)“ (СРНГ).

У основи најпре псл. партицип презентата активног **bęglъ* у буг. *бягла* „побегуља“, чеш. *běhlý* „који скита“, глуж. *běhly* „умешан“, пољ. *biegły* „искусан, вешт“, дијал. и „брз“, заст. „који је у бекству“, струс. *бѣглыи* „id.“, рус. *беглый* „id.; летимичан“, укр. *біглий* „који је у бекству, бегунац“, блр. *беглы* „покретљив,

неуловљив“ (уп. SP 1:225 s.v.; Brodowska-Honowska 1960:157–158), одатле и изведеница *běglъsъ „бегунац, избеглица“ у стсрп. **бѣгльць** (Даничић, са потврдом из летописа: **вѣдтише бѣгалце**), буг. *беглѣц*, струс. *бѣгльць*, рус. *беглѣц*, укр. *біглѣц*. Друкчије Vaillant 4:481, који придевским образовањима на *-(ь/ъ)/ivъ ставља у основу именице на *-l'ъ.

бјелас *бјѣлас* m. „бео коњ, во“, *б(ј)еласица* f. „млечица, болест уста изазвана гљивама“, песн. у апозицији „бела“: пун китица бѣласица Р. Кошутић (РСА), *Беласица* село код Крушевца (Милићевић 1876:759), ороним код Куршумлије (Павловић I), *Бјеласица* планина у ЦГ (РСА), *б(ј)еласићи* (се), *-ам* (се) impf. „испрекидано, местимично се белети“ (Вук; РСА), фиг. „истицати се, падати у очи“ (РСА), *беласићи се* Ресава, Срем (Вук 1818), „мало се белети“ Бачка, *беласићи се* „id.“ Вршац (РСГВ), *бјеласићи се* Херц., ик. *биласићи се* (Вук), *зб(ј)еласићи* (се) pf. „почети се беласати, засветлуцати се“ (РСА), *збѣлеласићи се* „id.“ Ускоци (Станић), *б(ј)еласнући* (се) / *б(ј)еласнући* (се) „забелети се, засјати белином“ М. Глишић, Ј. Веселиновић, Б. Ћопић, *б(ј)еласав* adj. „који се беласа, који се пресијава белином“, *б(ј)еласић* / *б(ј)еласасић* „id.“, *б(ј)еласкаићи* (се) impf. dem., *зб(ј)еласкаићи* (се) pf., *б(ј)еласкав* adj. (РСА), *бјеласкаићи се* impf. (RJA); такође *беласићи се* „беласати се“, *збелеласићи* (се) pf., *б(ј)еласкаићи се* impf., *б(ј)еласићи се* (РСА), *б(ј)еласав* adj. (PMS), *б(ј)еласкаићи се* impf., *бѣласићи се* (РСА), Каћ (РСГВ), *бѣласав* adj., *б(ј)еласићи се* impf. Бачка (РСА).

• Поименичење псл. придева *bēlasъ, уп. слч. *belasý* „плав“, чеш. *bělasy* „светао, плав“, стпољ. *bialasy* „беличаст“, каш. *b'alasi* „id.“, струс. **бѣласыи**, укр. дијал. *білас* „врста гљиве *Boletus edulis*“ (SP 1:228; ЭССЯ 2:62).

Палатализована варијанта у пољ. дијал. *bielasy* „беличаст“, m. pl. „врста кромпира“, рус. дијал. *белясьи* „бео“, блр. дијал. *белясьи* „беличаст“ (SP 1.c.); са *-es-* рус. *белесый* / *белѣсьи* „id.“, где Трубачов види компаративни формант **-ies-* (ЭССЯ 2:63–64 s.v. *bēlesъjъ); у обе одреднице ЭССЯ наводи се и грађа, укључујући српско-хрватску, са *-aš-* / *-eš-*, за коју је неизвесно да ли спада овамо. Није искључено да је понегде *б(ј)елас-* настало хаплоглијом од **б(ј)ело(в)лас-*, уп. **бјелопасица**. У облику *бјеласкаићи се* сугласник *к* је, по Даничићу, уместо *х* (RJA 1:379). За *збелеласићи се* „збунити се, смести се, сплести се“ (РСА) в. **блесав**.

бјелиш *бјѣлиши* m. „млади подуст, речна риба *Chondrostoma nasus*“: Док је [подуст] мали и неразвијен до обичне величине, зову га бјѣлишем Скадарско језеро, „нека биљка са белим цветом из ф. *Umbelliferae*“ Херц., „нека трава налик на виш, вероватно *Sesleria coerulea*“: Народ вели: У сваку траву има лијека осим у виш и бјелиш ЦГ, „врста тканине од белог памука“: Бјелиш је ткање, ге [где] је и путка и основа од билог памука Варош ⇒ *бјѣлишан*, *-ина*,

-ино adj. (о тканини): Пешкири су разне феле и ткања: има и једножичави ... ткани ... бјелишни *ibid.* (РСА), *бјѐлѝи* m. „врста рибе“ ЦГ (РЈА), *бјелиши* „скадарски скобаљ“ (Михајловић/Вуковић), *бјѐлишиић* dem.: Бјелишић, мали бјелиш ЦГ (РСА).

• Или од псл. *bělyšь, уп. слн. *beliš* „забел на дрвету“, стчеш. *bělyš* „лос, Cervus alces“, рус. дијал. *белѝи* „беланце“ (ЭССЯ 2:83–84), или од псл. *bělišь, уп. слч. дијал. *beliš* „бели хлеб“, каш. *b'ališ* „мушкарац светле косе“, рус. дијал. *белѝи* „врста пецива, пирог с месом“ (SP 1:236 s.v. *bělošь* : *běloša*).

У оба случаја псл. поименичење придева *běľь > **бео** (суфиксом *-ушь или *-iшь). Као ихтионим не мора се односити на боју врсте, већ може просто означавати ситну, „белу“ рибу, уп. **белва**. В. и Hirtz III 42–43.

бјелога *бјѐлога* f. „страшно биће којим плаше децу“: Бјежи ето Бјелоге! Херц., Ето Бјелоге! плаше малу дјецу Зовко (РСА).

• Свакако од *běľь > **бео**, образовање нејасно.

Можда изведено из генитива *(*еѝо*) *Б(и)јелога* од еуфемистичког назива *Бијели, уп. *бѐлѝ* „женски демон“, *бѐле* „виле“ s.v. **бео**, за значење уп. каш. *bělón* „ђаво, зли дух којим плаше децу“ (SEK 1:184–185; Е. Masłowska, SFPS 24/1987:83–84), даље блр. *Белун* „добри дух, давалац богатства“ (СлДрев 1:150–151), глуж. *Bělobóh, Bělybóh* „Белобог“ (Schuster-Šewc 26). В. и СлМит 23 s.v. *Белобог*; СлДрев 1:151 s.v. *Белый Бог*.

бјелоласица *бјѐлласица* f. „млад сир у млеку“ Херц. (РСА).

• Вероватно од *бѣловласица, поименичење на -ица придева *бјеловлас*, в. **бео**, **влас**, уп. кајк. *белолас(астѝ)* „седокос“ (РНККЈ), слн. *belolàs* „id.“ (Pleteršnik), буг. дијал. *белоласа* „црна с белим обрвама (о кози)“ Родопи (БД 5:156).

Метафора влакана усиреног млека? Придев је још псл., уп. буг. *беловлас*, слч. *bielovlasý*, чеш. *bělovlasý*, пољ. *białowłosy*, рус. *беловолосый* (*ковель*), укр. *біловолосий*, блр. *белавалосы* (ЭССЯ 2:76 s.v. **bělovolsъ(jь)*; SP 1:237 s.v. *bělovolsъ*). Није исто *бјѐлласица* f. „бела ласица“ (РЈА); овамо можда и *Бјелоласица* као име највишој планини у Горском Котару („беловласа“, по снегу на свом врху?). Уп. **бјелас**.

бјелолијеска *бјѐлолијѐска* f. „врста белог грожђа“ Херц., *бјелољѐска* „id.“ *ibid.* (РСА).

• Сложеница са **бео** у првом делу; други најпре од **леска**.

Уп. *бијела лијеска* „медвеђа леска, диволеска, шумско дрво *Corylus colurna*“ (РСА s.v. *лѐска*); назив се могао пренети на лозу због сличности листа диволеске са виновим листом. Овамо вероватно *Белешће* извор у селу Баћевцу у шума-

дијској Колубари (СЕЗб 59:119), хаплоглозијом од **Белолешће* (колектив на **-бје* од **bēlolēška*); можда и *Белишће* п. градић у Славонији (РСА), но постоји податак да се то насеље развило тек 1884. изградњом пилане на неплодној рудини уз десну обалу Драве званој *Белишће* (<http://sr.wikipedia.org/sr-el/Белишће>), те би ту можда ваљало поћи од фитонима *б(ј)елолешће*, који РСА има у значењима „дивизма, *Verbascum thapsus*“ Далм. и „рунолист, *Leontopodium alpinum*“ Херц. У SP 1:231 *Белишће* бива заједно са мтоп. *Белишће* п. Пожаревац, Туприја (RJA s.v. *Vjelište*) подведено под псл. **bēlišče* „место где се бели платно“, но судећи по ранијем облику имена оно није изведеница на **-išče*, него колектив на **-бје*, баш као и *Белешће*.

Бјелуша *Бјелуша* f. село код Ариља (IM), *Бјелѐуша* id. (Вук; RJA; Милићевић 1876:619), *бјелѐушкѝ* adj. (RJA). — 1476, 1560, 1572. „Билуша“ (Аличих 1:92, 3:126, 325), после 1528. „Белуша“ (id. 2:449), 1819. у селу Белеуши (ЗН 3993°).

- Присвојни придев на **-јь* од ЛИ **Бѣлоус*, у женском роду према стерп. *вьсь* „село“.

ЛИ је по пореклу надимак, псл. **bēlo-ꙋsъ* > чеш. *bělovously*, пољ. *białowasy*, рус. *белѡусый*, укр. *біловусий* све „белобрк“, и као антропоним, уп. струс., стукр., стблр. презиме *Белоус* (XV–XVII в.), блр. *Белавус*, *Белавусаў*, рус. *Белоусов* (ЭССЯ 2:73). За евентуалне трагове псл. **ꙋsъ* на српско-хрватском терену в. најскорије Лома 2000:609. Аличихева читања треба поправити у *Бјелуша* уместо „Билуша“, *Белуша* уместо „Белуша“, узевши у обзир да се [e] арапским писмом по правилу не бележи, а за [и] и [j] користи се исти знак. Дисимилација **Бѣлоуша* > *Бѣлеуша* као *Свилеува* од *Свилоуха*, *Ослеуша* вис на Тари од **Ослоуша* (*ј*-посесив од надимка **Осьло-иха* „магарећих ушију“) итд., уп. А. Лома, ОП 17/2004:465.

бјенути *бјѣнуѣи*, *-нѣм* pf. „забеласати се, блеснути“: А кад замало поблиједи небо над планином, у гомили бјенуше подбула, промрзла лица војника С. Шобајић (РСА), *бјенуѣи* / *бљенуѣи* „разведрити се (о човеку, о дану, посебно када је време облачно и тмурно)“: Неђе поподне дан је маљичак бљено, дигла се магла па се лакше дише Бањани (грађа ЕРСЈ), *бјѣнуѣи* / *бљѣнуѣи* „престати, утихнути (о киши, снегу, ветру)“: Бјѣнуѣе (бљѣнуѣе) кѣша изглѣдѣ, „утихнути (о боловима)“: Бјѣнуѣли су ми вѣскови [оштри болови, пробади], „мало причекати, накратко боравити на једном месту“: Штѣ итѣш, бѣлан, бљѣни мѣло, *бјѣнуѣаѣи* / *бљѣнуѣаѣи* impf.: Нѣће бјѣнуѣава (бљѣнуѣава) данѣс све Ровца, Морача (МЈ 40–41:441), *бљѣнуѣи* pf. „засјати“: бљенуло сунце Србија (RJA), „побољшати се, проведрити се (о времену)“ ист.-бос. Ере (Реметић), *бљѣнуѣи* „повратити се у живот у тешкој болести, у агонији“: Прѣд вѣчѣ бљѣнуѣ мѣло, „мало се пролепшати (о времену)“: Оѣ ли да бљѣнѣ?, „забелети се“: Нѣшто ми пред ђчима бљѣнѣ, „мало окре-

чити собу“ све Ускоци (Станић), *бљѣнуѣи(и)* „живнути, окрепити се после гладовања или болести“: Зарађује се, љепота божја, па народ бљенуо у образ Бањани, „огранути (о сунцу)“: Око подне бљене сунце и мраз мало абаши *ibid.* (грађа ЕРСЈ), *бљенуѣи* (impf.?) „ведрити се, раздањивати се; опорављати се од болести“ Никшић (Ђоковић); *објенуѣи се* pf. „осмехнути се“ (РСА), *објенуѣи се* „разведрити се, осмехнути се“ Стара ЦГ (Пешикан), *објениваѣи се* impf. „осмехивати се“ (РСА), *објењивѣи* Стара ЦГ (Пешикан), *обљенуѣи се* pf.: Обљенути се значи: насмијати се, само мало развући устима ЦГ (РСА s.v. *објехнуѣи се*), *обљенуѣи се* „мало се повратити у болести, на самрти“: Прѣ смрт му се обљену лице, „добити нешто ведрији изглед у тузи, жалости“, „мало се пролепшати (о великом невремену)“ све Ускоци (Станић), *обљениваѣи се* impf.: Обљенивати се значи: осмијехивати се ЦГ (РСА s.v. *објехниваѣи се*), *обљенак*, *-ѣнка* m. „ведрије расположење, ведрина“ *ibid.* (РСА s.v. *објенак*); *ѣробјенуѣи*, *-нѣм* pf. „пролепшати се (о времену)“: Пробјену сунце, саће се пролепшати Прошћење (Вујичић); *ѣробљенуѣи (се)* „пролепшати се (о времену)“ Ускоци, „мало се повратити, показати знаке живота (о болеснику)“ *ibid.* (Станић), *ѣробљенуѣи* „разведрити се (о времену)“ Никшић (Ђоковић); *бљѣнуѣи*, *бљѣнѣ* impf. impers. „почети разведравање или свитање“ Васојевићи (Боричић), *облѣнуѣи се*, *облѣнѣм се* pf. „осмехнути се, насмешити се“ ЦГ, „припремити (лице) за смешак, одразити осмехнутост, испољити насмешеност (о лицу)“ (РСА), *ѣроблѣнуѣи се*, *ѣроблѣнѣ се* „проведрити се“ Лалић (РМС), *ѣроблѣнуѣи се*, *-нѣ се* impers. „поправити се пролепшати се (о времену)“: Дако се после мијенѣ ма̀ло проблемѣ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *ѣроблѣниваѣи се*, *-блѣнуѣе се* impf. Лалић (РМС); *зѣбленуѣи* pf. „заблеснути, заслепити, засенити (блеском, изненадном светлошћу и сл.)“ Шеноа, Тице, „постати засењен, засенити се“ Милићевић (РСА); *објехнуѣи се*, *-нѣм се* „мало се насмејати, осмехнути се“: Неки се објехнуше, а неки и насмијаше ЦГ, *објехниваѣи се*, *-ѣхнуѣем се* impf. „смешкати се, осмехивати се“: Смију се три паше, а беглербег се мало објехнива Његош (РСА), *ѣобјехнуѣи се*, *-нѣм се* pf. „мало се осмехнути“ *id.* (РМС); овамо вероватно и *бјѣцнуѣи* impers. „севнути (о муњи)“ Трешњево, *бјѣцкаѣи* impf. „севати“ *ibid.* (РСА), *бљѣцнуѣи*, *-нѣм* pf. „мало се опоравити у болести; мало се овеселити у жалости“ Ускоци, „мало се пролепшати (о времену)“: Бљѣцнуо дан *ibid.* (Станић), „севнути, блѣснути“ Бањани (грађа ЕРСЈ).

- Вероватно варијанта од *блеснуѣи* / *бљеснуѣи*, в. **блесак**.

Већ Skok 1:172b везује *бљѣнуѣи* „засјати“ са *бљѣснуѣи* „разведрити се“ код Љубише и претпоставља варијанту *бљехнуѣи; слично М. Пижурица, МЈ 40–41/1995:441–442. Ту претпоставку потврђује облик *објехнуѣи*, имајући у

виду да у црногорским зетским говорима *љ* иза лабијала прелази у *ј*. Другде где се *л* / *љ* чува *х* се изгубило. Варијанта основе **blĕx-* заступала би пие. **bloiks-* поред **bl(o)ik-* у **blĕknŋti* / **blĕknŋti* (пољ. *blaknać* „посветлети, избледети“, рус. *блѣкнуть* „id.“, укр. *блекнути*, блр. *блякнуць*, уп. SP 1:275–276; ЭССЯ 2:112–113) и **bloik-sk-* у **blĕsk-*, уп. аналогну варијантност у *ĭlĕxaiiti* < **plexati* < **plek-s-* поред **plesk-ati* > **пљескати**, лит. *pliauškėti* / *pliaūkšati* < ие. **plek-sk-*. Тај пример илуструје и с.-х. колебање *л* / *љ* иза лабијала, које нема везе са рефлексима јата а присутно је и код речи из породице **блесак**, *блешііаііі*, које долазе са *бљ-* и на екавском терену; обратну појаву имали бисмо у васојевићком *бле-* (екавски рефлекси кратког јата спорадично се јављају и у оним зетско-сјеничким говорима који га, као васојевићки, по правилу замењују са *је*, нпр. *бљеліца* s.v. **белица**; уп. Ивић 1985:159). За ускочко *бљецуиіі* уп. стсл. **БЛИСЦАТИ СЛ** s.v. **БЛИС-ТАТИ**. Псл. **blĕskъ* позајмљено је у румунски као *bleasc* у значењу „животињска душа“, *fără bleasc* „без душе, без даха (о човеку)“ (Skok l.c.), које може објаснити горњу семантику опорављања. Пижурица l.c. реконструира семантички развој „блеснути“ → „разведрити се“ → „престати падати (о снегу или киши)“ → „утихнути (о ветру)“ → „утихнути (о боловима)“. Везивање са *блеснуиіі* објашњава збир горенаведених облика и значења, а поједини од њих дају се тумачити и друкчије. Облици на *бје(х)н-* / *бљен-* (али не и они на *блен-*) изводиви су из **bĕlĕxnŋti* као претпостављеног деноминала од придева **bĕlĕx-ънъ* (уп. **белан**). За могућност свођења појединих облика на **bĕlĕn-* уп. *бјеница* s.v. **беона**. У значењу „опоравити се у болести“ *обљенуиіі*, *бљецуиіі* могло би бити и од **ob(ъ)xlĕbnŋti*, уп. рус. дијал. *охлѣнуть* „осетити се боље, поправити се после болести“ (ЭССЯ 27:67, уп. и **obxlĕbti* ib. 67–68). Није јасно спада ли овамо, са *љ* > *ј*, чак. *објѣхнуиі*, *-нен* „очитовати, објавити тајну (више нехотице)“: Свѣ му је објѣхнула ча смѣ говорили Брусје, ~ *се* „очитовати се, изјавити се“ *ibid.*, *објѣхоиі* (*се*) „id.“ *ib.* (Dulčići); семантика упућује на везу са **јасан** (псл. **ĕx* < пие. **ais-* као непроширена основа према **ĕsknъ* < пие. **aiskno-?*). Ни семантички ни формално (изостанак *х*) овамо неће спадати *забјѣнуиі се, -нен се* „зачудити се врло, запањити се; престрашен стати“ Брусје (Dulčići), уп. *забѣнииі се* „збунити се“ Орлец (Houtzagers s.v. *bena*¹), *забјѣнуиі, -а, -о* „запањен, који је остао без даха“ Брусје (Dulčići), *обѣнуиі се* „парализовати се од изненадног страха“ Банија и Кордун (Петровић Д.), можда **obvĕdnŋti* (ЭССЯ 31:38–39), уп. *обехнуиі* „уве-нути (о биљци)“ Мостар (РСА) s.v. **венути**. Не види се ни могућност везе са чак. *облѣнииі се, облѣнин се* „помоћи се у здрављу; помладити се опет; опет бити добар као пре (о човеку, стаблу после болести)“ Брусје (Dulčići).

САДРЖАЈ

Уз Трећу свеску ЕРСЈ	5
Извори и литература (допуне)	7
Скраћенице (допуне)	15
Речник бе¹ — бјенути	17

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'374 (038)

ЕТИМОЛОШКИ речник српског језика. Св. 3, БЕ–БЈ /
аутори Марта Бјелетић ... [и др.] ; уредник свеске Александар Лома. —
Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски
језик САНУ, 2008 (Београд : Чигоја штампа). — 365 стр. ; 24 cm

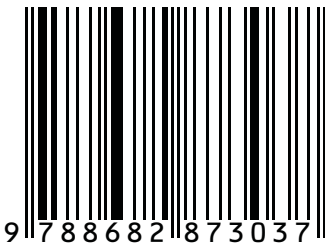
На спор. насл. стр.: Dictionnaire étymologique de la langue serbe. —
Тираж 1.000. — Библиографија: стр. 7–15.

ISBN 978-86-82873-20-4 (Институт за српски језик САНУ)
ISBN 86-82873-03-6 (низ)

1. Ств. насл. на упор. насл. стр. 2. Бјелетић, Марта 3. Влајић-Поповић,
Јасна 4. Вучковић, Марија 5. Лома, Александар 6. Петровић, Снежана
а) Српски језик — Речници, етимолошки

COBISS.SR-ID 154674444

ISBN 86-82873-03-6

ISBN 978-86-82873-20-4

